

Heta Lähdesmäki

SUSIEN PAIKAT

Viime vuosisadan aikana susien esiintymisessä ja asemassa tapahtui suuria muutoksia. Syntyi monenlaisia käsityksiä susien käyttäytymisestä ja sijoittumisesta. Tässä kirjassa paneudutaan susien paikkoihin 1900-luvun Suomessa. Paikoilla tarkoitetaan sekä susiyksilöiden fyysistä sijaintia että sijaintiin liittyviä mielikuvia.

Lähdesmäen tutkimus antaa uutta tietoa susien liikkumisesta maassamme ja sen rajojen yli. Se kertoo susien suhteesta ihmisen ja saaliseläinten elinpiireihin. Teos avaa ja purkaa käsityksiä, jotka liittyvät suden sijoittumiseen, maata halkovaan susirajaan, suteen erämaalajina sekä häirikkösusiin. Monet tarkastelluista mielikuvista syntyivät vasta 1900-luvulla. Ne vaikuttivat todellisten susien elämään, niiden tappamiseen ja suojeluun, mutta myös susilla oli osansa näiden käsitysten muotoutumisessa.

Tutkimuksessa sudet ovat ihmisten lailla toimijoita ja historiallisia subjekteja. Kirja osoittaa susien paikkojen olleen ihmisten ja susien yhdessä usein väkivaltaisestikin muovamia. Teos kertoo myös väkivallattomista keinoista sopeutua elämään susien kanssa esimerkiksi antamalla uutta tietoa 1970-luvulla alkaneesta susien suojelusta.

Susien paikat näyttää, kuinka tärkeää tieto menneisyydestä on nykypäivän susisuhteen ymmärtämiselle.

ISBN 978-951-39-7982-9

9 789513 979829 >

SUSIEN PAIKAT

Copyright © tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Urpo Kovala (vastaava toimittaja, Jyväskylän yliopisto)
Pekka Hassinen (kustannustoimittaja, Jyväskylän yliopisto)
Laura Piippo (kustannustoimittaja, Jyväskylän yliopisto)
Eoin Devereux (University of Limerick, Irlanti)
Irma Hirsjärvi (Jyväskylän yliopisto)
Sanna Karkulehto (Jyväskylän yliopisto)
Raine Koskimaa (Jyväskylän yliopisto)
Hanna Kuusela (Tampereen yliopisto)
Katariina Kyrölä (Åbo akademi)
Maaria Linko (Helsingin yliopisto)
Olli Löytty (Turun yliopisto)
Jim McGuigan (Loughborough University, Iso-Britannia)
Jussi Ojajarvi (Oulun yliopisto)
Tarja Pääjoki (Jyväskylän yliopisto)
Leena-Maija Rossi (Lapin yliopisto)
Tuija Saresma (Jyväskylän yliopisto)
Piia Varis (Universiteit Tilburg, Alankomaat)
Juhana Venäläinen (Itä-Suomen yliopisto)

Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisusarja perustettiin vuonna 1986. Sarja on monitieteinen ja tieteidenvälinen. Siinä ilmestyy tutkimuksia nykykulttuurista ja kulttuuriteoriasta. Myös modernin kulttuurin vaiheisiin liittyvät kulttuuri- ja sosiaalihilitorialliset tutkimukset kuuluvat kustannuslistalle.

Sarjassa julkaistavat käsikirjoitukset valitaan asiantuntija-arvioiden perusteella. Julkaisusarjan kirjat ilmestyvät joko painettuina kirjoina ja myöhemmin sähköisinä rinnakkaisjulkaisuina tai suoraan verkkokirjoina.

Painettuja julkaisuja voi tilata sarjan kotisivuilta <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/mutku/tutkimus/nykykulttuurin-tutkimuskeskus/nykykulttuuri-julkaisusarja> tai kustannustoimittajalta Laura Piippo, Nykykulttuurin tutkimuskeskus, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto. Email: laura.h.piippo@jyu.fi, Puh. 040 548 64 44. Julkaisuja voi ostaa myös hyvin varustetuista kirjakaupoista.

Julkaisun taitto: Pekka Hassinen
Painoasun suunnittelu: Sami Saresma
Kansi: Sami Saresma

Jyväskylän yliopistopaino
Jyväskylä 2020

ISBN 978-951-39-7983-6
ISSN 1457-6899

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Heta Lähdesmäki

SUSIEN PAIKAT

Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa

SISÄLLYS

KIITOKSET 7

JOHDANTO 15

Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset 15

Aiempi tutkimus ja tutkimuskentät 29

Susien paikat luontokulttuurissa – teoreettinen viitekehys 34

Ihmisen ja suden suhteen lähteillä – alkuperäisaineistot ja metodit 41

Susien elämästä 53

SUDET ERI PUOLILLA SUOMEA 59

Susien väitetty poissaolo ja lähteiden kuvaama läsnäolo 59

Itä-, Kaakkois- ja Pohjois-Suomen sekä Lapin sudet 75

Keski-, Länsi- ja Etelä-Suomeen tulleet sudet 93

Susirajasta ja susien paluusta 114

SUSI ERÄMAAN JA KULTTUURIYMPÄRISTÖN ASUKKAANA 135

Sudet ihmisten lähellä 135

Susi erämaalajina 149

Röyhkeä häirikkösusi 162

Sudet ihmisten muokkaamien metsien ja maaseudun asukkaina 168

SUDET SAALIILLA 179

Sudet metsissä ja tuntureilla 179

Sudet laitumilla ja pihoilla 189
Sudellinen tila, tunteiden paikka 197
Neuvottelua susien sijoittumisesta ja
saalistamisesta 216

EPÄTOIVOTTU TUNKEILIJAI VAI SUOMALAINEN SUSI? 231

Epätoivottu susi 231
Rajan yli kulkevat sudet 243
Susi suomalaistuu 261

SUSIEN PAIKAT JA NIIDEN MUOTOUTUMINEN 283

VIITTEET 295

LÄHTEET 439

Säädökset 439
Kirjalliset kysymykset 441
Raportit ja muistiot 441
Riistantutkimuksen tiedotteet 442
Tilastot 444
Sanoma- ja aikakauslehdet 445
Muut alkuperäislähteet 445
Tutkimuskirjallisuus 448
Muut lähteet 482

KÄYTETYT LYHENTEET 485

LIITTEET 487

TIIVISTELMÄ 489

SUMMARY IN ENGLISH 493

KIITOKSET

Matkani tähän hetkeen, väitöskirjatutkimukseni valmistumiseen, voi katsoa alkaneen syksyllä 2007. Tuolloin valitsin kulttuurihistorian kandidaattitutkielmani aiheeksi Turun seudun lastensurmata-paukset ja suomalaisten suhtautumisen susiin 1800-luvun lopulla. Gradussa jatkoin susi-aiheella tutkimalla ihmisten ja susien välis-tä valtasuhdetta 1990-luvun lopun Suomessa. Jatko-opintoihin ha-kiessani väitöskirjan aihetta ei tarvinnut kauaa miettiä: halusin tut-kia tarkemmin ihmisten ja susien suhdetta Suomessa. Matka on ol-lut pitkä, välillä takkuinen ja monesti on tuntunut, että olen eksynyt reitiltä. Onneksi matkalle on mahtunut myös monia ihania ja innos-tuksen täyttämiä päiviä. Näitä päiviä olisi ollut paljon vähemmän ilman useilta eri ihmisiltä saamaani tukea.

Ohjaajani professori Marjo Kaartinen, akatemiaprofessori Han-nu Salmi ja edesmennyt kulttuurihistorian dosentti Riitta Laiti-nen ansaitsevat suuret kiitokset. Marjo oli ohjaajana tarpeen tullen vaativa ja tarvittaessa lempeä. Hän luki ja kommentoi lukematto-mia kertoja tekstiäni ja haastoi argumentoimaan paremmin. Mar-jon huoneeseen sai aina tulla iloitsemaan ja tuskailemaan väitöskir-jaa tai elämää yleensä. Myös Hannu antoi arvokkaita kommentteja tekstistäni, ja varsinkin väitöskirjaprosessin loppuvaiheessa kopu-tin usein hänen huoneensa ovelle. Ilman Hannun kannustavia sano-ja olisin ehkä jättänyt koko leikin kesken ennen hetkeä, jolloin pa-laset viimeinkin loksahdivat paikoilleen. Myös loppuvuonna 2018 kuolleen Riitan tuki oli korvaamatonta. Ympäristöhistoriaa ja ti-lallisuutta tutkineena, tilaan ja paikkaan liittyvää teoreettista kes-kustelua eteenpäin vieneenä tutkijana hänen kommenttinsa ja lu-kuvinkkinsä olivat tärkeitä. Riitalta oli helppo kysyä neuvoa kai-kenlaisiin ongelmiin ja häneen oli helppo ystävystyä. Tärkein asia, jonka koen häneltä oppineeni, on se, että vaikka tutkimus on into-himo, on tärkeää antaa aikaa muille asioille elämässä, ja olla aidos-ti oma itsensä. Riitta oli kulttuurihistorian oppiaineen kantavia voi-mia, ja on vaikea uskoa, että hän on poissa. Jatko-opintojeni aika-na osallistuin myös Riitan vetämään *Tila ja aineellinen kulttuuri*

-tutkimusryhmään. Kiitos kaikille tutkimusryhmän jäsenille kommentaiteista ja tuesta.

Esitarkastajiani dosentti Jukka Nyyssöstä ja tutkijatohtori Taija Kaarlenkaskea kiitän arvokkaista, työtäni eteenpäin vieneistä kommentaiteista. Oli hienoa saada kaksi arvostamaani tutkijaa tarkastamaan käsikirjoitukseni. Heidän tekemänsä ympäristöhistoriallinen tutkimus ja ihmistieteellinen eläintutkimus ovat tasoittaneet minunkin tietäni luonnon ja ei-inhimillisen tutkimiseen. Kiitos myös professori Taina Syrjämälle toimimisesta tiedekunnan edustajana arvostelutoimikunnassa. Kiitos Tainalle myös hänen tekemästään eläintutkimuksesta.

Kiitos Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuskelle väitöskirjani ottamisesta Nykykulttuuri-julkaisusarjaan. Kiitos erityisesti julkaisusarjan vastaavalle toimittajalle Urpo Kovalle sekä kustannustoimittajille Pekka Hassiselle ja Laura Piipolle. On hienoa saada väitöskirja osaksi laadukasta sarjaa.

Ennen esitarkastusta väitöskirjani käsikirjoitus tarkastettiin kulttuurihistorian pyöreän pöydän toimesta. Ohjaajieni lisäksi tekstin lukivat professori Marja Jalava ja dosentti, yliopistonlehtori Maarit Leskelä-Kärki. Pyöreän pöydän kommentit auttoivat muokkaamaan väitöskirjan rakennetta ja rajaamaan aihetta vielä viimeisen kerran; kiitos kaikille pyöreän pöydän äärellä istuneille. Kiitos Marjalle oivaltavista huomioista. Maaritille kiitos tuesta läpi jatko-opintojeni. Hänenkin huoneeseensa on aina saanut tulla juttelemaan.

Dosentti Outi Ratamäkeä kiitän kaikesta tuesta, mitä häneltä olen saanut. Susia ympäristöpolitiikan ja oikeustieteen näkökulmasta tutkinut Outi on ollut itselleni esikuva ja mentori. Hänen kauttaan tutustuin väitöskirjaprosessin alkuvaiheessa moniin suomalaisiin susitutkijoihin (esimerkiksi tutkimusprofessori Juha Hiedanpäähään luonnonvarakeskuksesta, jolle kiitos monista juttutuokioista) ja ihmistieteellisen eläintutkimuksen tutkijoihin: muistaakseni Outi oli mukana houkuttelemassa minut mukaan Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seuran hallitukseen. Kirjoitimme myös yhteisartikkelin susihistorian muistamisesta. Outi

ehti loppuvaiheessa katsoa väitöskirjakäsikirjoitustani ja antaa hyviä kommentteja, kiitos niistä. Myös dosentti ja ympäristötieteen lehtori Timo Vuorisalo on tukenut minua tällä matkalla. Biologina ja luonnonsuojelun historiasta paljon tietävänä Timo antoi tärkeitä kommentteja tekstistäni, ja myös hänen työhuoneeseensa olen aina voinut piipahtaa juttelemaan ja neuvoa kysymään.

Filosofi, kollegiumtutkija Elisa Aaltola on ollut itselleni esikuvana. Kiitos hänelle aina kannustavista sanoista ja mahdollisuudesta kirjoittaa Sami Kedon kanssa toimittamaansa kirjaan susista. Kiitos Elisalle myös kaikesta työstä, mitä hän eläintutkimuksen ja -etiikan parissa on tehnyt. Dosentti ja sukupuolentutkimuksen lehtori Kuura Irniä kiitän uusmaterialismiin tutustuttamisesta. Väitöskirjaprosessin alussa osallistuin hänen kannustamaan Åbo Akademiin järjestettyyn uusmaterialistiseen workshoppiin, joka niin sanotusti räjäytti tajunnan. Kuuran kanssa järjestimme myös yhdessä eläintutkimusaiheista opetusta Turun yliopistossa, mikä syvensi tietämystäni tutkimuskentästä. Kiitos myös kotimaisen kirjallisuuden professori emeritalle Lea Rojolalle rohkaisusta tutustua tarkemmin Donna Harawayn ajatteluun, ja innostavista keskusteluista. Lisäksi kiitos kansatieteen professori Helena Ruotsalalle kannustuksesta ja siitä, että pääsin kesällä 2018 Saksaan Bautzeniin susikonferenssiin kutsutuksi esitelmöijäksi. Se oli hieno tilaisuus tutustua muiden maiden susitilanteeseen ja -tutkimukseen. Haluan kiittää myös Pohjois-Amerikan tutkimuksen professori, John Morton -keskuksen johtaja Benita Heiskasta: vaikka lopullisessa työssäni vallan käsittely on jäänyt vähemmälle, olivat Benitan kommentit vallan materiaalisuudesta tutkimukseni alkuvaiheessa tärkeitä ja kannustavia. Kiitos myös dosentti Jutta Ahlbeckille valtaan liittyvistä keskusteluista ja aina ystävällisistä sanoista. Kiitos tuesta ja kannustuksesta myös eläinhistorian yhdelle isoista nimistä, professori Sandra Swartille, johon tutustuin alkuvuonna 2015 Delhisessä pidetyssä Minding Animals -konferenssissa. Sandra, thank you for being a stunning researcher and an inspiring speaker. You are my role model, and as I once said, my academic big sister. I know, I am a fangirl, but honestly, thank you for paving the way for me

and all the future animal historians. Kiitos myös kummisedälleni, professori Juha Siltalalle kannustuksesta, innostavista keskusteluisista ja viisaista sanoista.

Iso kiitos kuuluu kollegalleni tohtori Otto Latvalle. Aloitimme Oton kanssa jatko-opinnot samaan aikaan syksyllä 2012, ja siitä lähtien olemme käyneet monissa alan konferensseissa, työskennelleet ja opettaneet yhdessä ja olleet Sirkkanan *Historicumissa* huonetovereita (jakamamme nurkkauksen nimesimme kulttuurihistorian eläinnurkaksi, animal corneriksi) ja tulleet ystäviksi. Yhteistyö kanssasi on ollut tavattoman tärkeää. Ihmistieteellisen eläintutkimuksen kollegoista kiitos kaikille, erityisesti pitkäaikaisimmille hallituskollegoilleni YKESista: Annika Lonkila, Jouni Teittinen, Karoliina Lummaa, Pinja Mustajoki, Reeta Kangas ja Sami Torssonen. On ollut hienoa tehdä kanssanne työtä YKESin eteen, esitellä väitöskirjatutkimustani Eläintutkimuspäivillä ja kehittää omaa ajattelua ja tutkimusotetta eteenpäin. Kiitos myös Turun yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen verkoston väelle, erityisesti Nora Schuurmanille, Tuomas Räsäselle, Roni Grénille, Helinä Äärille ja Elli Lehikoiselle kiinnostavista lounaskeskusteluista.

Kulttuurihistorian oppiaine on ollut tavattoman kannustava ja hyvä työyhteisö. Kulttuurihistorioitsija Leena Rossia kiitän tuesta ja ohjauksesta, jota häneltä sain jo ennen kuin aloitin jatko-opintoni. Leenan asiantuntemus ihmistieteellisestä eläintutkimuksesta auttoivat gradun teossa ja kantoivat läpi väitöskirjaprosessin. Kiitos myös filosofian liseniaatti ja yliopistonopettaja Sakari Ollitervolle, jonka antamat kirjallisuusvinkit ja hänen kanssaan käydyt keskustelut ovat vieneet ajatteluani eteenpäin. Myös dosentti Jukka Sarjalalta, joka oli huonetoverini väitöskirjatyön alkuvaiheessa, sain paljon avartavia kommentteja erityisesti uusmaterialismiin liittyen. Kiitos tohtoreille Tom Linkinen ja Harri Kiiskinen tuesta ja nauhasta. Dosentti Valteri Viljaselle kiitos innostavista keskusteluista. Kulttuurihistorian väestä haluan kiittää myös Kimi Kärkeä ja Pekka Kolehmaista, joiden kanssa vedin *Populaarikulttuurin ja materiaallisen kulttuurin teemaseminaaria* ja opin paljon yliopistossa opettamisesta, Asko Nivalaa, Heidi Hakkarasta, Heli Rantalaa, Heta

Aalia, Juha Isotaloa, Juhana Saarelaista, Jukka Vornasta, Marika Ahosta, Marika Räsästä, Meri Heinosta (jolle erityiskiitos humanistisen tiedekunnan tohtorikoulutuksen koordinaattorina hölmöihin kysymyksiin vastaamisesta), Mila Oivaa, Niko Heikkilää, Paa-vo Oinosta, Pekka Pitkälää, Petri Pajua, Reima Välimäkeä, Reetta Sippolaa, Sari Hartikaista, Silja Lainetta ja kaikkia muita yhteisön jäseniä. Erityiskiitos lukuisista lounaista ja ystävydestä Anna-Leena Perämäelle, Suvi-Sadetta Kaarakaiselle, Maiju Kannistolle, Annastiina Mäkilälle ja Niina Siivikolle. Anna-Leenan kanssa viimeistelimme väitöskirjojamme yhtä aikaa, ja vertaistuki oli korvaamatonta. Kiitos Karoliina Sjölle ystävydestä ja seikkailuista, Anu Salmelalle varsinkin alkuvaiheen tuesta ja ystävydestä, ja uskontotieteilijä Jere Kyyrölle erityisesti loppuvaiheen vertaistuesta. Suomen historiasta erityiskiitos Panu Savolaiselle, Topi Artukalle, Mari Välimäelle, Lauri Viinikkalalle ja Laura Yli-Seppälälle mukavista hetkistä. Kiitos Sirpa Kelostolle ja Erja Aarniolle kaikesta käytännön tuesta vuosien varrella.

Lisäksi haluan kiittää Luonnonvarakeskuksen tutkimusprofessori, biologi Ilpo Kojolaa, jolta sain paljon tärkeitä tietoja suomalaisesta susitutkimuksesta ja susien biologiasta. Kiitos biologi Jenni Harmoiselle, joka auttoi saamaan selkoa susien geneettistä historiaa käsittelevistä tutkimuksista. Historioitsija, erikoistutkija Ismo Björniä ja eversti Kimmo Elomaata rajavartiolaitolkselta kiitän varsinkin itärajaa koskevista tiedoista. Kiitos Niina Siivikolle käsikirjoituksen oikolukemisesta ja kielentarkastuksesta. Niinan tarkastamaansa tiedostoon laittamat kannustavat kommentit auttoivat jakamaan väitöskirjaprosessin raskaan loppuvaiheen. Kiitos myös historioitsija Philip Linelle englanninkielisen tiivistelmän kielen tarkastamisesta. Edellä mainittuja teemoja tai kieltä koskevat, väitöskirjaani mahdollisesti jääneet virheet ovat omiani. Kiitos myös Tuuli Hypénille avusta tekemieni kaavioiden säätämisestä painokuntoisiksi.

Tutkimukseni ei olisi syntynyt ilman rahoitusta. Kiitos työtäni ja konferenssimatkojani rahoittaneille Suomen Kulttuurirahastolle, Turun Yliopistosäätiölle, Suomen Luonnonsuojelun Säätiölle,

tohtoriohjelma Junolle, kulttuurihistorian oppiaineelle ja Historiatieteiden valtakunnalliselle tohtoriohjelmalle. Vuonna 2019 aloitin työskentelyn Koneen Säätiön rahoittamassa *Elämän saari* -tutkimushankkeessa. Tämä susiin (ainakaan ensinäkemältä) liittymätön, Turun yliopiston biodiversiteettiyksikön johtama, biologeista, arkeologeista, geologeista ja minusta historioitsijana koostuva hanke selvittää, millaisia eliönaapureita ihmisillä on Seilin saarella ollut. Kiitos erityisesti hankkeen johtaja Ilari Sääksjärvelle ja koordinaattori Annika Saartolle mahdollisuudesta jatkaa eläinhistoriantutkimuksen parissa väittelyn jälkeenkin.

Päivälehdien arkistoa, Turun yliopiston sanomalehtipalveluita sekä Turun, Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen kirjastoja kiitän avusta aineistoihini käsiksi pääsemisessä. Kevättalvella 2018 kirjoitin väitöskirjaa Mustarinda-residenssissä Hyrynsalmella, Kainuussa noin kuukauden ajan. Tekstin muokkaamisen ja tutkimuskirjallisuuden lukemisen lomassa hiihdin, saunoin, ihastelin metsää ja sen tykkylumipuita ja vietin aikaa samaan aikaan residenssissä olleiden ihmisten kanssa. Kokemus oli upea. Kiitos Mustarinda-säätiölle tästä mahdollisuudesta. Kiitos myös taiteilija Sanna Ritvaselle, johon oli ilo ystäväystyä.

Suuri kiitos kuuluu ystäville, jotka ovat jaksaneet pysyä pois-
saolevan ja stressaantuneen jatko-opiskelijan rinnalla. Riinalle kiitos ystävyystä, biljardin pelaamisesta ja vertaistuesta. Kiitos Juttalle ja team Hollolalle tuesta – aina. Marialle ja Paavolle kiitos rajattomasta vieraanvaraisuudesta. Tommille kiitos pitkistä ja syvällisistä lounaskeskusteluista, jotka joskus venyivät kolmannenkin tunnin puolelle. Katrille kiitos vertaistuesta ja esikuvana toimimisesta. Teealle kiitos kahvihetkistä ja tuesta. Kiitos yhteisistä hetkistä myös Niinalle ja Marialle, Matille, Eevalle, Timolle, Severille, Hemmulle, Fiinulle, Jetrolle, Joannalle, Helille, Maijalle ja Ulpulle. Haluan kiittää myös Annina Poikusta, jonka ammattitaitoiset neuvot ovat antaneet minulle työkaluja stressin ja epävarmuuksien sietämiseen.

Iso kiitos kuuluu perheelleni. Vanhempani Ulla ja Jaakko ovat lukemattomin tavoin tukeneet minua tällä matkalla. Jaakolta olen

aina voinut kysyä mielipidettä ja neuvoa ammatillisiin haasteisiin ja pari vuotta sitten arkeologiasta väitelleeltä Ullalta olen saanut paljon vertaistukea. Lapsuuden kodista olen saanut innostuksen ilmiöiden ja maailman tarkkailuun, ja perheemme koirajäsenet Anna, Akseli ja Emmi opettivat huomioimaan muunlajisia eläimiä lähellämme; nykyään vanhempieni luona asuvat Anki-kissa ja Liina-koira opettavat samaa. Kiitän myös veljiäni, Kaappoa ja Elias-ta kaikesta, rajattomasta tuesta ja ystävyydestä. Lisäksi kiitos siitä, kuinka molemmat ovat ammattikäsitöissään – lasinpuhaltajana ja hienopuuseppänä – esimerkeillään näyttäneet, että on mahdollista ja tärkeää tehdä itselleen merkittävää ja rakasta työtä. Kiitos myös veljeni puolisoille, Maaritille ja Matleenalle ystävyydestä, ja Kaapon lapsille Kertulle, Liisille ja Lailalle sen muistuttamisesta, mikä elämässä on tärkeää. Kertulle erityiskiitos telttaretkiseurasta. Kiitos tuesta myös tädilleni Hannalle ja serkulleni Lauralle perheineen. Suuri kiitos siitä, että olen saanut väitöskirjamatkani päätökseen, kuuluu puolisololleni Pekalle. Kiitos, kun olet ollut siinä. Kiitos tuesta ja, silloin kun olen sitä tarvinnut, ajatteluni haastamisesta ja eteenpäin viemisestä. Kiitos tavallisesta arjesta, mutta myös pitkästä hiihtolenkeistä, kiipeilyretkistä ja köysitoveruudesta vuorilla; niiden myötä olen muistanut sen, miten tärkeää on – vaikka rakastaakin työtään – tehdä paljon myös muista asioita elämässä, ja rakastaa muutakin.

Omistan tämän väitöskirjan ohjaajani Riitta Laitisen muistolle.

Turussa lokakuussa 2019
Heta Lähdesmäki

JOHDANTO

Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Ihmisen ja suden suhteen menneisyydestä Suomessa tunnetaan yleisesti ennen kaikkea 1800-luvun lastensurmatapaukset ja susikannan romahdus vuosisadan lopulla. Turun seudulla 1880–1881 tapahtuneita lastensurmia muistellaan erityisesti, sillä silloin susi tietävästi viimeisen kerran tappoi ihmisen Suomessa. Median ja yleisen susikeskustelun lisäksi myös historiankirjoitus on pitänyt näiden tapausten muistoa yllä.¹ 1900-luvusta puhuttaessa nousevat julkisessa susikeskustelussa esiin lähinnä susien poissaolo ja 1990-luvulla tiukentuneen suojelun tuomat haasteet.² Näin pääosa viime vuosisadasta näyttäytyy likimain merkityksettömänä nykypäivän susisuhteelle, kun taas edellisen vuosisadan lastensurmat ja susien hävittäminen saavat päähuomion. Siitä, millainen ihmisen ja suden suhde 1900-luvulla oli, ei keskustella eikä sitä ole aiemmin riittävästi tutkittu. Tähän ajanjaksoon keskittyvä väitöskirjatutkimukseni paikkaa aukkoa tutkimuksessa ja haastaa vallitsevia käsityksiä viime vuosisadasta sudettomana ja ihmisen ja suden nyky-suhteen kannalta merkityksettömänä. Väitöskirjani tuo esiin, että tilanne oli tosiasiaassa päinvastainen. Viime vuosisadan aikana tapahtui merkittäviä muutoksia niin susien yhteiskunnallisessa asemassa kuin fyysisessä esiintymisessä ja syntyi monenlaisia susien käyttäytymistä ja sijoittumista kommentoivia käsityksiä, jotka vaikuttavat edelleenkin olennaisesti lajienväliseen suhteeseen.

Väitöskirjassani tutkin susien paikkoja 1900-luvun Suomessa. Susien paikoilla tarkoitan sekä susiysilöiden fyysistä sijaintia että sijaintiin liittyviä ja sitä kommentoivia mielikuvia ja käsityksiä. Selvitän, millaisia susien paikat olivat 1900-luvun Suomessa, miten ne muotoutuivat ja muuttuivat ja miksi ne olivat sellaisia kuin olivat. Tulkitseen susien fyysisen sijainnin ja sitä kommentoivien mielikuvien syntyneen ihmisen ja suden yhteistyönä: ihmiset

vaikuttivat monin tavoin susien sijaintiin Suomen valtion alueella, ja myös susien toiminnan voi tulkita vaikuttaneen mielikuviiin.

Tarkastelen susien paikkoja ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmasta, posthumanistisesta ja uusmaterialistisesta ajattelusta inspiroituneena. Tutkimuksessani ihmisten lisäksi myös sudet ovat toimijoita ja historiallisia subjekteja. Tutkimuksellani haastan ihmiskeskeistä historian tutkimusta ja uudelleenkirjoitan suomalaista susihistoriaa. Ihmisen ja suden yhteistä menneisyyttä on aiemmin tutkittu pitkälti konfliktikeskeisesti; tämä on ymmärrettävää, sillä ihmisten ja susien yhteiselo on ollut kitkaista. Tästä huolimatta konflikteihin keskittyminen ei kerro koko totuutta. Pysin kirjoittamaan tästä lajienvälisestä suhteesta ongelmia vähättelemättä, mutta niitä myöskään liikaa painottamatta. Tässä minua auttaa teoreettinen lähestymistapa: susien paikat ovat tutkimuksessani lajienvälisen yhteistyön tulos. Toki yhteistyö oli hierarkkista, ajoittain väkivaltaista ja vastentahtoistakin, mutta en etsi ”syyllisiä” ihmisen ja suden suhteen ongelmiin. Tarkastelen ihmisiä ja susia yhteistoinijoina, jotka vaikuttivat toisiinsa ja jotka molemmat ottivat osaa suden paikkojen määrittymiseen ja muotoutumiseen.

Tutkimukseni päivittää suomalaista susihistoriaa myös ei-ihmiskeskeisen lähestymistapani takia. Pysin huomioimaan tutkimuksessani ihmisten näkökulman lisäksi susien näkökulmaa. Aiemmissa historiallisissa tutkimuksissa suhdetta on tarkasteltu pitkälti vain ihmisen näkökulmasta: aiemmat tutkimukset ovat esimerkiksi tarkastelleet sitä, miten sudet vaikuttivat ihmisten elämään ja kuinka ihmiset suhtautuivat susiin. Joissain teoksissa sudet esitetään ihmisten elämää suunnattomasti hankaloittavina ja uhkaavina toimijoina.³ Esimerkiksi sitä, kuinka sudet ovat mahdollisesti suhtautuneet ihmisiin tai millaista susien elämä ja niiden kokemusmaailma ovat menneisyyden Suomessa voineet olla, ei ole tieteellisen historian tutkimuksen parissa tarkasteltu.⁴ Susien näkökulman pohtiminen on keino kirjoittaa ei-konfliktikeskeisesti, sillä silloin kaikki ei ikään kuin tapahdu vain ihmisille. Esimerkiksi ihmisten ravinnokseen ja muuksi hyödyksi kasvattamiin eläimiin kohdistuva saalistaminen ei ole vain ”susivahinko” tai muu haitta, vaan myös susil-

le elintärkeää ravinnon hankintaa. Uusien näkökulmien ja lähestymistapojen käyttämisen lisäksi tutkimukseni tarjoaa uutta tietoa ihmisen ja suden suhteesta 1900-luvulla: viime vuosisadan loppua lukuun ottamatta 1900-luvun susihistoriaa ei aiemmin ole tutkittu näin perusteellisesti, tarkastelemalla asenteiden lisäksi konkreettista kanssakäymistä.⁵

Kysyn tarkastelemalla lainsäädäntöä, tilastoja, riistanhoitoon ja -tutkimukseen liittyvää aineistoa, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksia sekä eläintieteellistä kirjallisuutta, millaiset ja mitkä susien paikat olivat 1900-luvun Suomessa. Miten susien fyysinen sijainti muuttui vuosisadan edetessä ja millä tavoin sijaintia kommentoivat mielikuvat määrittyivät ja muotoutuivat? Entä miksi mielikuvat ja fyysinen sijainti olivat sellaisia kuin olivat? Pohdin näitä kysymyksiä neljässä käsittelyluvussa. *Sudet eri puolilla Suomea* -luvussa pureudun sijoittumiseen maantieteellisesti eri puolilla maata. Tarkastelen aluksi edelleenkin voimassa olevaa mielikuvaa susien poissaolosta ja paluusta Suomen luontoon vuosisadan lopulla. Tuon esiin, kuinka käyttämäni aineistojen valossa käsitys susien poissaolosta on virheellinen. Luon aluksi läpileikkauksen susien esiintymiseen Suomessa ja susia koskevan tiedon lisääntymiseen riistantutkimuksen tehostuessa vuosisadan edetessä, ja peilaan susien läsnäoloa niiden yhteiskunnallisen aseman muutoksiin. Koska lajin lainsäädännöllinen ja yhteiskunnallinen asema vaikutti susien paikkoihin, on lajin aseman muuttumista tärkeä käsitellä. Tämän jälkeen pohdin, millaista susien esiintyminen eri puolilla Suomea on ollut ja kuinka ihmiset ovat siihen suhtautuneet. Analysoin tässä luvussa myös 1900-luvulla syntynyttä mielikuvaa susirajasta.

Susi erämaan ja kulttuuriympäristön asukkaana -luku käsittelee susien esiintymistä suhteessa ihmisiin ja niin sanottuun kulttuuriympäristöön. Kuvaan susien liikkumista ja elämistä ihmisten lähellä. Käsitelen sitä, miten ihmiset ovat tällaiseen sijoittumiseen suhtautuneet ja toisaalta pohdin, mitä tällainen sijoittuminen on tarkoittanut susien näkökulmasta. Puran ajatusta sudesta erämaalajina ja käsitystä häirikkösusista, mitkä molemmat syntyivät 1900-luvun aikana. Pohdin myös, kuinka metsät ja maaseutu ovat 1900-luvun

Suomessa muuttuneet ja millaista muutos on niin susien kuin ihmisten kannalta ollut. Tämä on olennaista, sillä ihmisten vaikutus on näkynyt ja ollut voimakasta muuallakin kuin vain asutuskeskuksissa.

Sudet saaliilla -luvussa keskityn susien ravinnonhankintaan ja siihen, millaisiin ympäristöihin ja tiloihin sudet sen myötä tulivat. Analysoin myös sitä, miten käsitys sudesta vahinkoeläimenä muotoutui ja miten sitä pidettiin yllä 1900-luvun Suomessa. Tässä luvussa käsittelem sekä susien saalistamisen ja sijoittumisen ihmisissä herättämiä tunteita että susien ja niiden saaliseläinten tunteita. Lopuksi keskityn tapoihin, joilla ihmiset reagoivat susien ravinnonhankintaan ja keinoihin, joita ihmiset käyttivät sopeutuakseen susien läsnäoloon ja saalistukseen. Susien tappaminen ei ollut ainoa keino yrittää vaikuttaa susien ravinnonhankintaan, ja kuten tuon esiin, ei tappaminen ollut niin tehokas keino kuin vielä nykyäänkin ajatellaan.

Väitöskirjan viimeisessä käsittelyluvussa *Epätoivottu tunkeilija vai suomalainen susi?* keskityn siihen, miten tervetulleita tai toivottuja sudet ylipäättään olivat 1900-luvun Suomessa. Käsittelem susi-lajin yhteiskunnallista asemaa ja sen muuttumista vuosisadan edetessä erityisesti kansallisuuden näkökulmasta. Tarkastelen sitä, mitkä seikat johtivat suden suojelun alkamiseen ja tiukentumiseen. Pohdin myös susien maidenvälisiä rajoja ylittävää liikkumista ja ihmisten suhtautumista siihen.

Keskityn tutkimuksessani susien paikkoihin, sillä katson niiden määrittävän olennaisesti ihmisen ja suden suhdetta. Menneisyyden, mutta myös nykypäivän ongelmat liittyvät mielestäni pohjimmitaan paikkoihin: ”susivahingot” eli susien vääränlaiseksi koettu saalistus tapahtuu aina jossakin tilassa, ja myös pelkkä susiyskilön läsnäolo jossakin paikassa koetaan helposti ongelmalliseksi paikkaan liittyvien mielikuvien takia. Ihmisen ja suden suhde on valikoitunut tutkimuskohteekseni sen haastavuuden ja kiehtovuuden takia. Susien ”hankaluus” ja suhteen haasteet kertovat yhtä paljon susista kuin ihmisistä – ihmisten itseensä, mutta myös luontoon ja muihin eläimiin liittämistä käsityksistä.

Tutkin 1900-lukua, koska silloin niin susien sijainnissa kuin siihen liittyvissä mielikuvissa tapahtui monia muutoksia, jotka vaikuttavat lajienväliseen suhteeseen edelleen. Yksi suurimmista muutoksista oli se, että aiemmin lainsuojatonta lajia alettiin suojella vuosisadan toisella puoliskolla. Tällä oli suuri merkitys niin susien sijaintiin kuin sitä kommentoiviin mielikuviiin. Pitkä aikarajaus mahdollistaa monenlaisten muutosten ja laajempien ilmiöiden huomaamisen ja analysoimisen.

Tutkimuksessani luon katsauksia tiettyihin, tulkintani mukaan erityisen kiinnostaviin vaiheisiin ja hetkiin 1900-luvulla. Nämä hetket ovat valikoituneet tutkimusprosessin aikana. Valintoihin vaikuttivat sekä jo pro gradu -tutkielmani kirjoittamisen aikana saamani yleiskäsitys 1900-luvun kulusta että aiemman tutkimuksen ja alkuperäisaineistojeni esiin nostamat ja korostamat tapaukset ja vaiheet. Erityisesti biologi Erkki Pulliaisen tietokirjat *Suomen suurpedot* (1974), *Petoja ja ihmisiä* (1984) ja yhdessä Lassi Rautiaisen kanssa tekemä *Suurpetomme. Karhu, susi, ahma, ilves* (1999) sekä eräkirjailija, toimittaja Pentti Mäensyrjän kirja *Hukka huutaa* (1974) kohdistivat huomioni tiettyihin avainhetkiin. Luon katsauksen 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeneihin, jolloin susien on ajateltu joko kokonaan puuttuneen Suomesta tai esiintyneen hyvin vähälukuisina. Tämän lisäksi katson 1920-luvun alkua, jolloin Liedossa nähtiin ja tapettiin urossusi; 1930- ja 1940-lukujen loppua, jolloin susien määrä kasvoi Lapissa; vuotta 1953, jolloin lehdisissä kirjoitettiin Hämeessä tavatusta sudesta sekä 1950- ja 1960-lukujen taitetta, jolloin itärajan takaa tuli maahan paljon susia. Vuosisadan toiselta puoliskolta luon katsauksen vuoteen 1967, jolloin Etelä-Pohjanmaalla liikkuneesta urossudesta kirjoitettiin lehdisissä paljon; 1970-lukuun, jolloin kirjoitettiin Hämeessä tavatusta sudesta, susien suojelu alkoi ja itärajan takaa tuli jälleen susia maahan; 1980-lukuun, jolloin susien määrä kasvoi joidenkin tulkintojen mukaan jopa 300 susiyksilöön ja 1990-lukuun, jolloin suojelu tiukentui Euroopan unionin jäsenyyden takia. Luomani katsaukset ja poikkileikkaukset auttavat näkemään 1900-luvulla tapahtuneita muutoksia susien paikoissa. Lehtiaineiston lisäksi käyttämäni läh-

teet kattavat muitakin ajanjaksoja, ja pystyn tutkimuksessani luomaan läpileikkauksen koko viime vuosisadasta. Edellä kuvaamani rajaukset vaikuttavat kuitenkin tulkintaani, eikä tutkimukseni tietenkään voi olla täysin kattava kuvaus siitä, mitä kaikkea ihmisen ja suden suhteessa viime vuosisadalla tapahtui.

Seuraavaksi tarkastelen tutkimukseni kannalta olennaisia käsitteitä. Susien paikoilla tarkoitan siis susiyksilöiden fyysistä sijaintia ja sijaintiin liittyviä sekä sitä kommentoivia mielikuvia ja käsityksiä. Tapani määritellä paikan käsite pohjautuu uutta eläinmaantiedettä edustavien tutkijoiden näkemyksiin eläinten paikoista. Chris Philo ja Chris Wilbert toteavat eläinten paikkojen liittyvän sosiaaliseen ja tilalliseen järjestykseen: ihmiset mieltävät tietyt paikat fyysisessä todellisuudessa tietyille eläimille ”sopiviksi paikoiksi”, mutta eläimet asetetaan myös diskursiivisesti abstrakteihin ja mentaalisiin paikkoihin ja tiloihin ihmisen mielensisäisessä maailmassa. Philo ja Wilbert kutsuvat tätä kirjallisuuden- ja toiseuden tutkija Edward Saidin käsitettä lainaten ”kuvitteelliseksi maantieteeksi” (engl. *imaginative geography*). Philo ja Wilbert käyttävät sekä space että place-käsitteitä. Suomenkieliset sanat ”tila” ja ”paikka” eivät ole täysin yhteneväisiä englannin ”space” ja ”place” sanojen kanssa, mutta ehkä voisi käyttää ”eläinten tilat” -käsitettä kuvaamaan Philon ja Wilbertin ”animal spaces” -käsitettä, jolla he viittaavat abstraktiin, aika-avaruudesta irrallaan olevaan, luokittelusysteemien kautta tapahtuvaan sijoittamiseen. Esimerkkinä tästä he käyttävät laji-luokittelua. Paikka-käsitteellä he taas viittaavat tiettyihin, konkreettisiin paikkoihin, joihin ihmiset muunlajisia eläimiä mielessään tai fyysisesti sijoittavat. Paikka voi siis tarkoittaa ihmisen muunlajiselle eläimelle valitsemaa elinpaikkaa tai ihmisen käsitystä eläimelle sopivasta elinpaikasta. Eläinmaantieteilijöille on tärkeää kiinnittää huomiota ihmisten näkemysten ja toiminnan lisäksi myös eläinten omaan sijoittumiseen fyysisessä ympäristössään. Eläinten paikat liittyvätkin myös eläinten itse valitsemiin konkreettisiin elinpaikkoihin. Philo ja Wilbert kirjoittavat ”eläimellisistä paikoista” (engl. *beastly places*), jotka ovat usein ih-

misten mielestä ”sopivien paikkojen” vastakohtia, paikkoja, joissa eläimet elävät omien sääntöjensä mukaan, kärsivät ja iloitsevat.⁶

Tilallinen käänne on 1990-luvulta lähtien lisännyt maantieteilijöiden lisäksi muidenkin tutkijoiden kiinnostusta tilallisuuteen. Tila- ja paikkatutkimuksen ja länsimaisen filosofian parissa tila on perinteisesti määritelty geometrisesti, merkityksiltä tyhjäksi ulottuvuudeksi tai jopa abstraktiksi; paikka taas merkitykselliseksi, erityiseksi, tilaan tai tilasta muotoutuneeksi. Paikka voidaan mieltää myös yksinkertaisesti sijainniksi tilassa. Tästä eroavia näkemyksiä on toki esitetty jo pitkään, ja tilallisen käänteen myötä on tila ihmistieteellisessä tutkimuksessa esimerkiksi filosofi Henri Lefebvren johdolla nostettu tutkimuksen keskiöön ja ymmärretty tyhjän ja passiivisen sijaan sosiaaliseksi ja jatkuvasti tuotetuksi.⁷ Maantieteen teoriassa paikkaa kuitenkin pidetään edelleen tärkeänä käsitteenä. Kulttuurimaantieteilijä Tim Cresswell esimerkiksi painottaa paikan dynaamista luonnetta. Hänen mukaansa paikka on sosiaalisten käytänteiden kautta jatkuvasti muovattu ja tuotettu. Kulttuurimaantieteilijä Doreen Massey taas katsoo paikan olevan sosiaalisten valtasuhteiden tuottamaa.⁸ Näin myös omassa tutkimuksessani, jossa susien paikat ovat sosiaalisesti ja materiaalisesti tuotettuja ja uudistuvia, lajienvälisten valtasuhteiden muovaamia: ne ovat ihmisten, susien ja monien muiden olentojen tuottamia. Vaikka tutkimuksessani keskitynkin paikkoihin, en ajattele, että tila olisi tyhjä tai neutraali. Tilalla tarkoitan tutkimuksessani aineellista maailmaa yleisellä tasolla sekä tiloja tai alueita, joissa susia ei välttämättä tai vielä ole, mutta jotka muuttuvat susien paikoiksi susien niihin tullessa tai ihmisten mieltäessä nämä tilat susille sopiviksi.

Sudella tarkoitan tutkimuksessani harmaasuden (*canis lupus*) Suomessa esiintyvää alalajia (*canis lupus lupus*) ja sen yksilöitä.⁹ Yksilöiden hahmottaminen lajien kautta liittyy ihmisen tapaan jäsentää ja luokitella maailmaa ja on vallankäyttöä.¹⁰ Tästä huolimatta on perusteltua puhua tutkimuksessani susi-lajista, sillä aikalaiset hahmottivat maailmaa laji-luokittelun kautta. Susi-termillä viitataan myös ihmisten näkemyksiin lajista ja susi-yksilöistä eli erilaisiin susikuviin. Keskityn tutkimuksessani ”villeihin” susiin, eli

en tarkastele esimerkiksi eläintarhoissa eläneitä susia. Rajaukseen vaikuttaa se, että luonnonvaraisilla susilla oli enemmän mahdollisuuksia toimia ja sijoittua oman mielensä mukaisesti kuin vankeudessa elävillä lajitovereillaan, ja juuri nämä ”villit” sudet aiheuttivat lajienvälisessä suhteessa ilmenneitä haasteita. Ihmistieteellisen eläintutkimuksen kentällä on tutkittu paljon ihmisten kanssa eläneitä muunlaisia eläimiä, luonnonvaraisten eläinten jäädessä vähemmälle huomiolle. Itse olen halunnut keskittyä ”villeihin” susiin, sillä myös niiden tutkiminen on tärkeää ihmisten eläin- ja luontosuhteen ymmärtämiseksi ja myös ne ovat vaikuttaneet ihmisten ja kokonaisten yhteiskuntien toimintaan. Tutkimuksessani pyrin tarkastelemaan susia niin lajin, susilauman kuin yksilönkin tasolla. Tämä on tärkeää, sillä sudet eroavat toisistaan yksilöinä: jotkut sudet ovat toisia rohkeampia tai arempia, ja yksilöillä on erilaiset elämänhistoriansa.¹¹ Aineistoissani esiintyvät sudet ovat usein yksilöimättömiä, mutta tuon esiin myös ”kuuluisia”, median huomioon tulleita susiyksilöitä.

Ihminen-käsitettä käytän kuvaamaan ihmislajia (*homo sapiens sapiens*) sekä yksittäisiä tämän lajin edustajia. Länsimaiseen ajatteluperinteeseen liittyy näkemys ihmisyyden ja muiden elämänmuotojen perimmäisestä erosta: ”ihminen” ja ”eläin” on nähty toisistaan erillisinä kategorioina.¹² En tutkimuksessani kuitenkaan käytä ihminen-käsitettä eläimen vastakohtana tai kuvaamaan jollain tapaa muista eläimistä erillistä olentoa. Ihminen on tutkimuksessani eläin muiden joukossa, vaikkakin hyvin erityinen. Eläin-käsitettä käytän tarkoittaessani kaikkia eläimiksi luokiteltuja elämänmuotoja. Tämä on linjassa sanan suomenkielisen merkityksen kanssa: eläin on suomen kielessä tarkoittanut yleisesti elävää olentoa.¹³ Kun tarkoitan muita eläinlajeja kuin ihmisiä, käytän termejä ”muut eläimet”, ”ei-inhimilliset eläimet” ja ”toislajiset eläimet” sekä ”muunlajiset eläimet”. Koen näiden termien käyttämisen tärkeäksi, sillä tutkijatkin voivat pitää yllä erilaisia kahtiajakoja. Käyttämällä näitä ihmistieteellisen eläintutkimuksen kentällä vakiintuneita uudissanonoja muistutan lukijaa ja itseänikin siitä itsestäänselvyydestä, jonka usein haluamme unohtaa: että ihminen on eläin muiden eläinten

joukossa.¹⁴ Käytän kuitenkin ihminen-eläin-kahtiajakoa ylläpitäviä pronomineja: viittaani ihmisiin hän-pronominilla, susiin ja muihin toislaisiin eläimiin se-pronominilla.¹⁵

Ihmisten näkökulma tässä tutkimuksessa avautuu niiden aineistojen kautta, joihin tutkimus perustuu. Lähteeni kertovat lähinnä lainsäädännön, sanoma- ja aikakauslehdistön, suojelu- ja maatalousviranomaisten sekä riistantutkijoiden ja eläintieteilijöiden näkemyksistä. Keskitynkkin tutkimuksessani tarkastelemaan sitä, kuinka nämä tahot määrittivät ja muokkasivat susien paikkoja yhdessä susien kanssa. Osa lähteistäni kertoo kuitenkin myös susien kanssa samoilla alueilla eläneiden niin sanottujen paikallisten ihmisten, karjankasvattajien, metsästäjien, poronhoitajien eli poromiesten ja poronomistajien sekä luonnon- ja susiensuojelijoiden näkemyksistä, joten pystyn käsittelemään myös sitä, miten näihin ryhmiin kuuluvat ihmiset osallistuivat susien paikkojen muovaamiseen. Olennaista on kiinnittää huomiota siihen, että eri ihmiset pystyivät osallistumaan susien paikkojen muotoutumiseen ja määrittymiseen eri tavoin. Keskityn tutkimuksessani suomalaisiin, mutta käsitelen jonkin verran myös saamelaisia. Tämä on välttämätöntä, sillä käsitelen tutkimuksessani poroja, poronhoitoa ja Lappia, eivätkä alkuperäisaineistoni aina esimerkiksi kerro, onko niiden mainitsema poromies saamelainen. Suomen valtion alueella eli tutkimusajankohtanani inarinsaamelaisia, kolttasaamelaisia ja pohjoissaamelaisia. Kaikki saamelaiset eivät paimentaneet poroja: elinkeinollisesti saamelaiset voitiin 1900-luvun alussa jakaa järvi- ja joki- eli kalastajasaamelaisiin ja tunturi- eli porosaamelaisiin. Suomalaisia uudisasukkaita oli muuttanut saamelaisalueille Lappiin suurissa määrin jo 1700-luvulla, ja 1900-luvulla monet pitäjät suomalaisuivat. Vuonna 1932 säädetyssä poronhoitolaissa todettiin kaikkien Suomen kansalaisten voivan harjoittaa poronhoitoa poronhoitoalueella.¹⁶

Toimija ja toimijuus ovat tutkimukseni kannalta olennaisia käsitteitä. Filosofian ja psykologian parissa toimijalla on usein tarkoitettu yksilöä, joka kykenee toimimaan aktiivisesti ja vaikuttamaan omaan ja muiden olentojen elämään, ja on tästä tietoinen.

Historiantutkimuksessa toimija on usein määritelty samaan tapaan.¹⁷ Toimijuus määrittyy tällöin kyvyksi tai ominaisuudeksi, ja usein sen edellytyksenä pidetään älykkyyttä tai tietoisuutta, jotka käsitetään nimenomaan inhimillisinä ominaisuuksina. Näin monet toislaiset eläimet on suljettu toimijuuden ulkopuolelle. Myöskään muut ei-inhimilliset olennot eivät ole perinteisen ajattelun mukaan kelvanneet toimijoiksi.¹⁸ Luonnontieteelliset näkemykset eläinten älyllisistä kyvyistä ja tietoisuudesta päivittyvät kuitenkin jatkuvasti, ja monien eläinlajien yksilöiden katsotaan kykenevän tietoiseen toimintaan.¹⁹

Tietoisuutta ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää toimijuuden edellytykseksi. Esimerkiksi uusmaterialismin parissa on mietitty uudelleen toimijuuden ja toimijan käsitteitä. Filosofi ja antropologi Bruno Latourin, sosiologi John Law'n ja filosofi, sosiologi Michel Callonin kehittämä toimijaverkkoteoria²⁰, filosofien Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin ajatukset rihmastoista ja sommitelmista²¹ sekä fyysikko, filosofi ja sukupuolentutkija Karen Baradin teoria materian toimijuudesta määrittelevät kaikki toimijuutta muutoin kuin ominaisuutena.²² Nämä teoriat korostavat sitä, ettei olennoilla ole toimijuutta etukäteen, vaan toimijuus määrittyy näissä suhteissa toimimiseksi, yhteistoiminnaksi ja yhteistyöksi tai vastavuoroiseksi kanssakäymiseksi. Toimijoita ollaan aina suhteessa muihin ja muiden kanssa, ei siis ikään kuin etukäteen tai absoluuttisesti.²³ Tutkimuksessani määrittelen toimijuuden tällä tavoin ihmisen ja suden suhteessa ilmenneeksi kanssakäymiseksi ja yhteistoiminnaksi. Kirjoitan tutkimuksessani ihmisistä ja susista toimijoina ja yhteistoimijoina; molemmissa tapauksissa tarkoitan edellä kuvattua suhteessa toimimista.

Suden paikkojen muotoutumiseen ottivat susien ja ihmisten lisäksi osaa myös monet muut olennot ja toimijat. Ihmisen ja suden suhde ei ollutkaan vain kahden toimijan muodostama, vaan koostui monista eri toimijoista: suhteeseen osallistuivat yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien sekä susiyksilöiden, laumojen ja kokonaisen susikannan lisäksi esimerkiksi porot, koirat, lampaat ja hirvet. Myös monet ympäristötekijät ja elottomiksi luokitellut entiteet-

tit osallistuivat suden paikkojen muotoutumiseen, kuten ympäristönmuodot Salpausselistä maanteihin ja erilaiset teknologiset välineet, kuten aseet ja susitutkimuksen käyttämät radiopannat. Tutkimukseni on ihmis- ja susi-keskeistä, mutta pyrin huomioimaan nämä muutkin toimijat ja olennot.

Kohtelen tutkimuksessani ihmisiä ja susia paitsi (toisiinsa vaikuttavina yhteis-) toimijoina myös historiallisina subjekteina. Jotta olento voi olla historiallinen subjekti, sen ajatellaan täytyvän voida olla tietoinen ympäröivästä maailmasta ja kyetä objektivoimaan maailmaa tai ajankulkua. Koska ihminen ja eläin on länsimaisessa ajattelussa pitkään määritelty perustavanlaatuisesti erilaisiksi, lähes toistensa vastakohtiksi, ei toislajisten eläinten ole katsottu voivan olla historiallisia subjekteja. Muilla eläimillä ei myöskään ole ajateltu olevan muistia edellyttävää historiaa, vaan ainoastaan niin sanottua geneettistä periytymistä.²⁴ Nykytologian eli eläinten käyttäytymistieteen ja biologian mukaan monien eläinlajien edustajat kuitenkin vastaavat historiallisen subjektin määritelmää. Historiantutkimuksen parissa onkin monia muunlaisia eläimiä alettu kohdella subjekteina, joilla on tavoitteita sekä motivaatiota ja jotka kykenevät saamaan aikaan muutosta ja historiallisia tapahtumia yksin ja yhdessä muiden toimijoiden kanssa.²⁵ Tässä kohtaa on hyvä huomata, että historiallinen subjekti ja toimija eivät välttämättä ole sama asia: kaikki toimijat eivät ole historiallisia subjekteja, varsinkin, jos toimijuus määritellään yhteistoiminnaksi. Tällöin esimerkiksi elottomiksi luokitellut esineet ja teknologiat, kuten ihmisen ja suden suhteessa vaikkapa aseet, ovat toimijoita – mutta vaikka ne vaikuttavat historian kulkuun, eivät ne ehkä kuitenkaan ole historiallisia subjekteja, sillä ne eivät ole tietoisia itsestään.²⁶ Sudet elollisina, tiedostavina olentoina tulkitseen sekä toimijoiksi että historiallisiksi subjekteiksi.

Kerroin edellä pyrkiväni huomioimaan ihmisten näkökulman lisäksi susien näkökulmaa. Tämä on käsitteenä haasteellinen. On tärkeä huomata, että susiyskilöiden, lauman ja susikannan näkökulmat voivat olla erilaisia keskenään.²⁷ Tutkimuksessani pohdin lä-

hinnä yksilöiden ja laumojen näkökulmaa, ja näkökulmalla tarkoit-
tan susien kokemuksia, tunteita ja intentioita.

Luonto, kulttuuri ja luontokulttuuri ovat myös tutkimuksessani tärkeitä käsitteitä. Käsitteenä luonto määrittyy sekä länsimaisessa ajatteluperinteessä että tutkimusajankohtanani eläneiden suomalaisten kielenkäytössä yleensä inhimillisen kulttuurin vastakohtaksi. Kulttuuri-käsitteellä taas viitataan inhimilliseen kulttuuriin, joka länsimaisessa perinteessä mielletään vastaavasti luonnosta erilliseksi. Erillisistä käsitteistä huolimatta inhimillinen ja ”luonnollinen” maailma ovat monessa suhteessa päällekkäisiä.²⁸ Tutkimusajankohtanani monet suomalaiset kuitenkin ajattelivat ja toimivat keinotekoisien kulttuuri-luonto-kahtiajaon mukaisesti. Käytän luonto- ja kulttuuri-käsitteitä viitatessani tutkimieni ihmisten käsityksiin ja toimintaan. Tutkimuksessani tarkastelen susien fyysistä sijoittumista ja sitä kommentoivia mielikuvia ja käsityksiä. Tutkin siis paikkoja ”luonnossa” ja ”kulttuurissa”, mutta koska katson näiden olevan sekoittuneita toisiinsa, mielikuvien vaikuttavan fyysiseen sijoittumiseen ja sijoittumisen olevan yhteydessä mielikuviiin, tarkastelen susien paikkoja *luontokulttuurissa*. Tieteentutkija, feministi Donna Haraway käyttää luontokulttuuri-käsitettä (engl. *natureculture*) ilmiöistä, joissa kulttuurisiksi ja luonnollisiksi katsomme asiat ja oliot sekoittuvat ja kietoutuvat yhteen.²⁹ Omassa tutkimuksessani käytän tätä käsitettä välillä muistuttamaan suden paikkojen kietoutuneisuudesta: kulttuurisiksi ja luonnollisiksi mieltämämme asiat, olennot ja alueet sekoittuvat hetkissä ja tilanteissa, joissa susien paikat määrittyvät ja muotoutuvat. Tämä kietoutuneisuus näkyy myös siinä, että susi on sekä biologinen että kulttuurinen olento, eikä sutta voi tarkastella täysin vain jompanakumpana. Muitakaan ”villieläimiksi” luokiteltuja eläimiä ei välttämättä mielletä osaksi kulttuuria, mutta ne ovat silti tiukasti osa ihmisten maailmaa esimerkiksi kanssakäymisen takia.³⁰ Luonnonvaraisen eläinten kuten susien metsästäminen, mutta myös suojeleminen, tieteellinen tutkiminen, niiden kuvaaminen taiteessa ja niistä kirjoittaminen esimerkiksi lehdissä liittää nämä eläimet osaksi ihmisten kulttuuria; ihmiset ovat yllättävän paljon konkreettisesti te-

kemisissä ”villieläinten” kanssa, ja myös representaatioiden kautta ne ovat läsnä ihmisten kulttuurissa.³¹

Vaikka valta tai vallankäyttö eivät ole päätutkimuskohteitani, ovat ne tutkimuksessani olennaisia käsitteitä. Ihmisten ja muiden eläinten väliset suhteet, kuten kaikki suhteet, voidaan tulkita hierarkkiseksi valtasuhteiksi. Tämä hierarkkisuus on huomioitu ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa.³² Esimerkiksi Haraway kiinnittää huomiota lajienvälisten valtasuhteiden epäsymmetrisyyteen.³³ Tutkimuksessani määrittelen vallan ja vallankäytön käsitteet tiedonhistorioitsija ja filosofi Michel Foucault’n ajatuksista inspiroituneena. Foucault’n mukaan valta on toimintaa, valmiutta ja vallankäyttöä, jotka ilmenevät toimijoiden välisissä suhteissa. Valtaa ei hänen mukaansa voi omistaa, eikä se ole vain jonkin tietyn ryhmän etuoikeus. Vallan käyttäjiä ja vallankäytön muotoja on monia, ja niiden voi katsoa muodostavan tiheän suhdeverkon. Vallankäyttö mielellään helposti rajoittavaksi toiminnaksi, mutta Foucault’n mukaan valta on tuottavaa ja luovaa.³⁴

Tutkimuksessani tarkoitan vallankäytöllä ajatusten tasolla tapahtuvaa toimintaa sekä konkreettisempia tekoja. Valtaa käytetään susien paikkoja määriteltäessä, kun susia metsästetään tai suojellaan, kun susista kerätään tietoa ja kun niistä kirjoitetaan ja niitä koskevia mielikuvia luodaan, toistetaan tai kumotaan. Susien taas voi ajatella käyttävän valtaa esimerkiksi saalistaessaan ja tullessaan johonkin tilaan, kuten laitumelle, ja luodessaan Philoa ja Wilbertiä mukaillen omia ”eläimellisiä paikkojaan”.³⁵ Vallankäytön ei tarvitse ajatella olevan välttämättä tietoista tai suunnitelmallista, vaan yksinkertaisesti toimimista maailmassa, toisiin vaikuttamista. Vallankäyttöä ei myöskään tarvitse tulkita vain diskursiiviseksi tai kielelliseksi: se on vahvasti myös materiaalista. Foucault itsekin mieltää vallan ruumiita koskettavaksi toiminnaksi ja hän kirjoittaa diskursiivisista käytännöistä, joissa ajattelun ja diskurssin taso kohtaa konkretian.³⁶ Kuten nyrkkeilyä ja siihen kytkeytyviä kulttuuriisia, taloudellisia ja poliittisia aspekteja tarkastellut Pohjois-Amerikan tutkimuksen tutkija Benita Heiskanen toteaa, valtasuhteet voi mieltää spatiotemporaaliseksi prosesseiksi, joissa ruumis, keho, on

sekä vallan tuote että käyttäjä.³⁷ Myös Barad vie Foucault'n ajatuksia eteenpäin painottaessaan vallankäytön diskursiivista ja materiaalista yhteyttä. Valtaa käytetään hänen mukaansa ruumiiden kautta, materiaalisesti.³⁸

Maantieteellisesti tarkastelen Suomen valtion aluetta. Valtion rajat muuttuivat useaan otteeseen 1900-luvun aikana: vuonna 1920 Tarton rauhassa Petsamo liitettiin Suomeen ja vuoden 1921 rajankäynnistä aina vuoteen 1944 asti itäraja kulki Petsamosta Suomenlahdelle. Repola ja Porajärven alueet luovutettiin 1920. Talvisodan jälkeen 1940 Moskovan rauhassa menetettiin Karjalankannas, Laatokan Karjala, osia Sallasta ja Kuusamosta ja itärajakin muuttui. Jatkosota ei muuttanut itse rajaa.³⁹ Tutkin aina kulloisenkin tarkasteluajankohdan mukaista Suomen maantieteellistä aluetta, en siis vain nykyisen Suomen aluetta. Kirjoitan tutkimuksessani esimerkiksi Itä-, Kaakkois-, Etelä-, Länsi- ja Pohjois-Suomen lisäksi itäisestä, eteläisestä, läntisestä ja pohjoisesta Suomesta. Itäinen Suomi tarkoittaa tutkimuksessani itärajan seutua, Itä- ja Kaakkois-Suomen rajakuntia. Pohjoinen Suomi viittaa Pohjois-Suomeen ja Lappiin. Läntinen Suomi tarkoittaa Länsi- ja Keski-Suomea ja eteläinen Suomi Etelä-Suomea. Lappi on käsitteenä sumearajainen. Historiallisesti määriteltynä Lappi on niin sanotun lapinrajan eli Lapin ja Kemin pitäjien välillä kulkevan rajan takainen, saamelaiden asuttama alue. Hallinnollinen Lappi taas tarkoittaa 1938 perustettua Lapin lääninä, joka on historiallista Lappia laajempi alue. Joidenkin tutkijoiden mukaan Lappi ei ole paikallisillekaan selkeä aluekokonaisuus vaan enemmänkin mielikuva ja idea.⁴⁰ Kirjoitan myös poronhoitoalueesta. Se on hallinnollinen termi, jolla viitataan alueeseen, jossa poronhoitoa saa lain mukaan harjoittaa. Aluetta määriteltiin jo 1800-luvulla senaatin porojen laiduntamista kruununmetissä käsittelevässä kirjeessä ja tarkennettiin senaatin päätöksellä vuonna 1916. Myös vuonna 1932 säädetty poronhoitolaki ja sen jälkeen säädetyt lait määrittelivät alueen. Vuonna 1990 säädetyin lain mukaan alue käsitti runsaat 36 prosenttia koko maan pinta-alasta: Oulun läänistä Hyrynsalmen, Kuivaniemen, Kuusamon, Pudasjärven, Suomussalmen, Taivalkosken ja Yli-Iin kuntien alueet sekä

Kiiminkijoen ja Puolanka-Hyrynsalmi-maantien pohjoispuolella olevat alueet Puolangan, Utajärven ja Ylikiimingin kunnista ja Lapin läänin alueen lukuun ottamatta Kemin ja Tornion kaupunkeja sekä Keminmaan kuntaa.⁴¹

Aiempi tutkimus ja tutkimuskentät

Ihmisten ja susien yhteistä menneisyyttä Suomessa on jonkin verran tarkasteltu historian tutkimuksen ja muiden tieteenalojen parissa. Nimenomaan ihmisen ja suden suhteen historiaan keskittyneissä historian tutkimuksissa on tarkasteltu 1800-lukua tai sitä edeltävää aikaa. Historioitsija Jouko Teperin teoksessa *Sudet Suomen rintamaiden ihmisten uhkana 1800-luvulla* (1977) ja 1800-lukua sekä sitä vanhempia aikoja käsittelevässä opetusneuvos Antti Lappalaisen kirjassa *Suden jäljet* (2005) kuvataan ihmisen ja suden suhde valtataisteluna. Susien ihmisiä haaittavaa toimijuutta on teoksissa ehkä jopa ylikorostettu. Molemmat teokset keskittyvät susien aiheuttamiin vahinkoihin ja erityisesti ihmisten kuolemiin.⁴² Ruotsalainen aatehistorioitsija Karin Dirke on käsitellyt 1800-luvun lastensurmatapausten uutisointia ja tapoja kuvata susia ruotsalaisessa sanomalehdistössä Teperiä ja Lappalaista lähdekriittisemmin ja vahvemmallalla kontekstualisoinnilla.⁴³ Toimittaja, biologi Jouni Tikkasen kirjassa *Lauma. 1880-luvun lastensurmat ja susiviha Suomessa* (2019) tarkastellaan lastensurmia, mutta pohditaan myös suden näkökulmaa tapahtumiin, ja sitä, millaista oli olla susi 1800-luvun Suomessa.⁴⁴ Biologi Erkki Pulliainen on käsitellyt suomalaisista susihistoriaa 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla julkaistuissa tietokirjoissaan ja eräkirjailija, toimittaja Pentti Mäensyrjän kirja *Hukka huutaa* (1974) käsittelee 1800- ja 1900-luvun tapahtumia sanomalehtiaineiston valossa, susikriittiseen sävyyn. Biologi Mervi Laaksonen tarkastelee tietokirjassaan *Susi* (2013) suden biologian lisäksi susihistoriaa ja lähestyy ihmisen ja suden suhdetta laaja-alaisesti ja kontekstualisoiden.⁴⁵ Biologit Mari Pohja-Mykrä ja Sakari Mykrä tutkivat ympäristötieteen väitöskirjoissaan ihmisten ja suur-

petojen konfliktista historiaa, Pohja-Mykrä keskiajalta nykypäivään ja Mykrä 1920-luvun lopulle. Molemmat keskittyvät tutkimuksessaan ihmisten asenteisiin ja elämäntapoihin.⁴⁶ Luonnontieteellisen susitutkimuksen parissa on tarkasteltu Suomen susikannan geneettistä historiaa tilastotietojen ja dna-tutkimuksen avulla.⁴⁷

Lähinnä yhteiskuntatieteilijät ovat käsitelleet sitä, millainen susien ja ihmisten suhde on 1900-luvun loppupuolelta lähtien ollut Suomessa. Suden suojelun tiukentuminen Euroopan unioniin liittymisen seurauksena toi mukanaan uusia haasteita, mikä on voimistanut tarvetta tutkia suhdetta yhteiskunnalliselta kannalta. Ympäristöpolitiikan tutkija Outi Ratamäki tarkastelee väitöskirjassaan ihmisen ja suden suhdetta ja siinä 1990-luvulta 2000-luvun alkuun ilmenneitä haasteita yhteiskunnallisen kestävyuden näkökulmasta. Ympäristöoikeuden tutkija Suvi Borgström lähestyy samaa ajanjaksoa ekologis-juridisesta näkökulmasta. Riistahallinnon parissa työskentelevä Jukka Bisi analysoi maantieteen väitöskirjatutkimuksessaan susikonfliktia viime vuosikymmenen vaihteissa.⁴⁸ 2000-luvun osalta suomalaista susipolitiikkaa ja susien kanssa elämisen haasteita ovat tarkastelleet myös esimerkiksi Taru Pelto, Juha Hiedanpää, Jani Pellikka, Sanna Ojalampi ja Pertti Rannikko.⁴⁹ Historiantutkijoiden osalta 1900-luvun loppua on käsitelty vain omassa, ihmisen ja suden valtasuhdetta poronhoitoalueen ulkopuolisessa Suomessa 1990-luvun lopulla tarkastelevassa pro gradu -tutkielmassani.⁵⁰ Väitöskirjatutkimukseni pohjautuu tutkielmaani erityisesti vuosisadan lopun osalta.

Kansainvälisesti ihmisen ja suden suhteen historiaa on tutkittu paljon, erityisesti Pohjois-Amerikan osalta. Kirjailija, antropologi Barry Lopez käsitteli kirjassaan *Of Wolves and Men* (1978) ihmisten ja susien menneitä ja nykyistä suhdetta Pohjois-Amerikassa ja yleisesti länsimaissa. Ympäristöhistorioitsija Peter Coates ja eläinmaantieteilijä Jody Emel ovat käsitelleet artikkeleissaan susien hävittämistä Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin.⁵¹ Patrick Masiuksen ja Jana Sprengeruin toimittama artikkelikokoelma *A Fairytale in Question. Historical Interactions between Humans and Wolves* (2015) pitää sisällään useita Euroopan maita,

Pohjois-Amerikkaa ja Keski-Aasiaa käsitteleviä artikkeleita. Näissä artikkeleissa keskitytään pitkälti suhteen konfliktisuuteen, kuten susien hävittämiseen ja ihmisiä tappaneisiin susiin.⁵² Susien suojelun historiaa on tutkittu vähemmän. Yhdysvaltain kontekstissa on historioitsija Thomas R. Dunlap tarkastellut susien suojelua osana laajempaa luonnonsuojelun historiaa teoksessaan *Saving America's Wildlife. Ecology and the American Mind, 1850–1990* (1988) ja nimenomaan susien suojelua on tutkinut historioitsija Karen Jones.⁵³ Susien suojelun historiaa Suomessa käsittelevät lyhyesti Outi Ratamäki ja Mari Pohja-Mykrä väitöskirjoissaan.

Monissa aiemmissa susihistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa on susi sutena jäänyt piiloon. Varsinkin 1800-lukua ja sitä vanhempia aikoja tarkastelevissa tutkimuksissa susien olemassaolo kytkeytyy ihmisten elämän hankaloittamiseen, eikä susien kokemusmaailmaa tai tekojen taustatekijöitä tarkemmin pohdita.⁵⁴ Susi jää tutkimuksissa taustalle myös, jos keskitytään vain ihmistenvälisiin kiistoihin ja intressiristiriitoihin. Susi ei kuitenkaan ole vain jotain, minkä kautta ajatella tai alibi muille teemoille, vaan lihallista läsnäoloa ja olentoja, joiden kanssa eletään, aivan kuten Haraway on todennut koirista.⁵⁵

Oman tutkimukseni kannalta erityisen merkittäviä tutkimuksia ovat susien toimijuutta ja näkökulmaa pohtivien historioitsija Jon T. Colemanin *Vicious. Wolves and Men in America* (2004) ja historioitsija Brett L. Walkerin *The Lost Wolves of Japan* (2005). Coleman tarkastelee teoksessaan susien ja kolonialistien hankalaa suhdetta Pohjois-Amerikassa pureutuen sekä susien hävittämiseen että suojeluun, Walker taas kirjoittaa Japanista 1900-luvun alussa hävitetyistä susista, joita aiemmin kunnioitettiin jumalolentoina. Colemanin ja Walkerin lähestymistavat ovat kiinnostavia, sillä he molemmat kirjoittavat susista toimijoina ja subjekteina. Coleman mieltää sudet ihmisten kanssa tasa-arvoisiksi kumppaneiksi Pohjois-Amerikan historiassa ja Walker pohtii susien kokemuksia ja tunne-elämää.⁵⁶ Nämä teokset ovat toimineet tiennäyttäjinä itselleni, esimerkkeinä siitä, että ihmiskeskeisyyttä haastavaa susihistoriantutkimusta on mahdollista tehdä.

Tutkimukseni kiinnittyi suomalaisen ja kansainvälisen susihistoriantutkimuksen lisäksi laajempaan ihmisten ja muiden eläinten kanssakäymistä tarkastelemaan historiantutkimuksen kenttään.⁵⁷ Historioitsijoiden kiinnostus eläimiä kohtaan heräsi 1980-luvulla. Tämä liittyi erityisesti sosiaalihistorioitsijoiden parissa 1960-luvulla heränneeseen haluun kirjoittaa näkymättömien ryhmien, kuten naisten ja niin sanottujen tavallisten ihmisten historiaa.⁵⁸ Tarve keskittyä eläimiin liittyi myös 1960- ja 1970-luvuilla syntyneeseen ympäristöhistoriaan, jossa tutkitaan ihmisen ja luonnoksi määritellyn maailmanosan vuorovaikutussuhdetta. Ympäristöhistoriassa kasvien, eläinten, mikro-organismien, ilmaston ja maaperän ominaisuuksien katsotaan olleen olennaisia ihmisen historian kannalta.⁵⁹ Historioitsija Keith Thomasin *Man and the Natural World. Changing attitudes in England* (1984) ja historioitsija Harriet Ritvon *The Animal Estate. The English and Other Creatures in the Victorian Age* (1987) olivat ensimmäisten tutkimusten joukossa edustamassa historiantutkimuksessa ja laajemmin ihmistieteiden parissa edelleenkin käynnissä olevaa *eläinkäännettä*.⁶⁰

Muunlaiset eläimet huomioivan historiantutkimuksen lisäksi tutkimukselleni erityisen merkittävä tutkimusala on uusi eläinmaantiede: Koska tutkin susien *paikkoja*, ovat eläinmaantieteilijöiden näkemykset eläinten paikoista tärkeitä tutkimukselleni. Eläinmaantieteen merkitys tulee myös siitä, miten sen parissa tehtävässä tutkimuksessa ei-inhimillisiä eläimiä kohdellaan. Uuden eläinmaantieteen pioneerit Jody Emel ja Jennifer Wolch korostavat toimittamassaan artikkelikokoelmassaan *Animal Geographies. Place, Politics, and Identity in the Nature-culture Borderlands* (1998) tarvetta tehdä muunlaiset eläimet näkyviksi tutkimuksessa ja tuoda eläimet jopa tutkimuksen keskiöön.⁶¹ Myös Chris Philon ja Chris Wilbertin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Animal Spaces, Beastly Places. New Geographies of Human-Animal Relations* (2000) eläimet ovat keskiössä. Maantieteilijä Sarah Whatmoren teos *Hybrid Geographies. Natures Cultures Spaces* (2002) ja hänen ei-inhimiskeskeinen lähestymistapansa tutkimukseen ovat myös inspiroineet omaa tutkimustani.⁶² Uudessa eläinmaantieteessä ei-inhimillisiä eläimiä

tarkastellaan ihmisen ja yhteiskunnan hyödyntäminä ja jopa hyväksikäyttämänä, mutta myös toimijoina, jotka vaikuttavat omaa ja muiden elämää koskeviin asioihin.⁶³ Uuden eläinmaantieteen edustajien lähestymistapa on vahvistanut omaa näkemystäni siitä, että tutkimuksessa on tärkeää muunlajisten eläinten huomioiminen ja niihin keskittyminen.

Edellä kuvaamani historiantutkimus ja uusi eläinmaantiede ovat osa laajempaa, 1990-luvulla muotoutunutta yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen kenttää (engl. *animal studies* tai *human-animal studies*). Tämän tutkimuskentän osaksi oma tutkimuksenikin asemoituu. Muunlajisten eläinten tarkasteleminen tutkimuksessa toimijoina on yleistynyt monitieteisen eläintutkimuksen kentällä viimeisten vuosikymmenten aikana. Se, että eläimet ovat toimijoita, on nykyään itsestäänselvyys yhteiskunnallista ja kulttuurista eläintutkimusta tekeville tutkijoille.⁶⁴ Tämä liittyy osaltaan 1990-luvulla yleistyneeseen, mutta jo vuosikymmeniä aiemmin syntyneeseen posthumanistiseen ajatteluun. Posthumanistinen ajattelu voidaan jakaa kahteen päälinjaan: transhumanismiin ja kriittiseen tai kulttuuriseen posthumanismiin. Kun transhumanismiin liittyy ajatus ihmisen täydellistämisestä teknologian avulla, haastaa kriittinen posthumanismi ihmiskeskeistä humanismia. Se toimii näin kiistämällä ihmisen erityisaseman ja kaikkivoipuuden ja vaatimalla huomion kiinnittämistä muiden eläinten kulttuuristen merkitysten ja representaatioiden lisäksi – tai sijaan – niiden materiaalisuuteen ja fyysiseen läsnäoloon lajienvälisissä suhteissa.⁶⁵ Erilaisien olioiden ominaisuuksia pyritään posthumanistisessa ajattelussa ja tutkimuksessa myös ymmärtämään ei-hierarkkisesti.⁶⁶ Osittain näistä syistä ei nähdä esteitä sille, että ihmisten lisäksi monet muutkin eläimet voisivat olla toimijoita tai subjekteja, tai että niitä voitaisiin kohdella sellaisina tutkimuksessa. Näkemystä vahvistavat monista eläinlajeista ja niiden yksilöiden älykkyydestä, tunteista ja tietoisuudesta uutta tietoa antavat, etologian ja biologian parissa tehdyt tutkimukset.⁶⁷

Myös uusmaterialistisen filosofian voi katsoa vaikuttaneen ihmistieteelliseen eläintutkimukseen ja laajemmin historiantutki-

mukseen. Uusmaterialismissa pohditaan muun muassa olentojen keskinäisiä suhteita ja erilaisia toimijaverkostoja sekä toimijoiden välisiä kietoutumia. Suomalaisen historian tutkimuksen parissa on jo jonkin verran tehty uusmaterialismista vaikuttanutta ei-ihmis-keskeistä tutkimusta.⁶⁸

Monet ihmistieteellistä eläintutkimusta harjoittavat historian tutkijat ovat 2000-luvulta lähtien alkaneet tarkastella toislaisia eläimiä toimijoina. He, kuten monet muutkin ihmistieteellistä eläintutkimusta tekevät tutkijat, määrittelevät toimijuuden ja toimijan hyvin erilaisin tavoin. Joitakin yhteneväisyyksiä voi kuitenkin löytää: tutkimus keskittyy usein inhimillisen kulttuurin osaksi liitettyihin eläimiin, kuten ”koti-eläimiin” ja sirkuseläimiin.⁶⁹ ”Villieläimiksi” luokitellut eläimet on aiemmin esitetty enemmänkin passiivisina entiteetteinä, pois lukien välillä liiankin aktiivisina toimijoina esitetyt sudet ja muut petoeläimet.⁷⁰

Susien paikat *luontokulttuurissa* – teoreettinen viitekehys

Susien paikkoja analysoidessani olen inspiroitunut posthumanistisesta ja uusmaterialistisesta teoriasta, erityisesti Donna Harawayn ja Karen Baradin ajattelusta. Heidän ajattelunsa on auttanut minua hahmottamaan erityisesti sitä, miten susien sijoittuminen ja mielikuvat muotoutuivat. Eläinmaantieteilijöiden Philon ja Wilbertin mukaan paikkoihin sijoittuminen (engl. *placing*) on aina suhteissa tapahtuvaa ja kanssakäymisessä syntyvää.⁷¹ Omassa tutkimuksessanikin susien paikat syntyvät ihmisen ja suden suhteessa, eräänlaisena yhteistyönä. Tätä yhteistyötä kutsun myös *yhdessämuotoutumiseksi* Harawayn ajattelusta innoittuneena. Haraway käyttää käsitettä *becoming with*, joka on suomennettu olentojen keskinäiseksi tulemiseksi⁷², yhdessä-tulemiseksi⁷³ ja yhdessä muotoutumiseksi.⁷⁴ Käytän itse sanoja yhdessä-tuleminen ja yhdessämuotoutuminen. Käsitteet korostavat sitä, ettei ole olemassa passiivista ”vain” olemista, vaan tulemista ja muotoutumista, jotka tapahtuvat aina muiden kanssa. Harawayn mukaan keskinäisissä suhteissa elävät

olennot muokkaavat ja uudistavat omaa ja toistensa käyttäytymistä. Haraway käyttää tanssia ja koreografiaa vertauskuvana yhdessä-tulemisesta: osallistuessamme koreografiaan liikumme tiettyjen kuviodien mukaisesti ja samalla uudistumme. Tämä uudistuminen koskee kaikkia osallistujia. Susien paikkojen määrittymisen ja muotoutumisen voi ajatella olevan Harawayn koreografian kaltainen, sillä se samalla muuttaa sekä ihmistä että sutta (ja muita ihmisen ja suden suhteen osapuolia, kuten poroja, hirviä ja koiria).

Harawaylle yhdessämuotoutuminen ilmenee kumppanuuslajien kesken. Kumppanuuslajit elävät symbioosissa toistensa kanssa, muovaavat (ja jopa syövät) toisiaan, eivätkä ole olemassa ennen keskinäistä suhdettaan. Ihmisen kumppanuuslajeiksi tulkitaan usein ne muunlaiset eläimet, joiden kanssa ihmiset elävät tiiviissä suhteessa, vaikka tämä ei ole edellytys: Haraway kirjoittaa koirista, mutta esimerkiksi myös bakteereista, kanoista, uhanalaisista tiikereistä ja susista. Haraway katsoo muunlajisten eläinten olevan osa meidän historiaamme, ja meidän niiden historiaa.⁷⁵

Kumppanuuslajin käsitettä voi soveltaa laajasti lajeihin, jotka ovat vaikuttaneet ihmisen historiaan ja kulttuurin muotoutumiseen, ja joihin ihminen on vaikuttanut.⁷⁶ Monet ihmistieteelliset eläintutkijat korostavat sitä, ettei mikään yhteiskunta tai inhimillinen kulttuuri koostu ainoastaan ihmisistä. Ei-inhimilliset eläimet ovat vaikuttaneet niihin yhteiskuntiin, joissa ovat eläneet ja muovanneet ihmisten tapoja ja käytänteitä.⁷⁷ Domestikoituneiden eläinten vaikutus on ollut voimakasta (ja näkyvää), mutta myös ”villieläimiksi” luokitellut eläimet ovat muovanneet ihmisyyhteisöjä. Ne voivat edelleenkin toiminnallaan vastustaa ihmisten luomaa yhteiskunnallista järjestystä ja olla osallisia jopa poliittisissa prosesseissa, esimerkiksi vaikuttaessaan tarpeeseen säätää niitä koskevia lakeja. Yhteiskunnallisten toimijoiden ja viranomaisten päätökset voivat olla reaktio luonnonvaraisten eläinten toimintaan, jolloin nämä muunlaiset eläimet sekä oman että ihmisten toiminnan kautta ottavat osaa poliittisiin prosesseihin.⁷⁸ Tämä liittyy kumppanuuslaji-käsitteen lisäksi edellä esiintuomaani luontokulttuuri-käsittee-

seen ja siihen, että esimerkiksi poliittisten prosessien kautta ”villi-eläimet” ovat osa ihmisten kulttuuria.

Ihmisen ja suden suhde ei ole symbioottinen, mutta luonnontieteellisissä tutkimuksissa suden ja ihmisen on todettu muokanneen ja edelleenkin muokkaavan toisiaan (engl. *co-evolve*).⁷⁹ Suomessa 1900-luvulla eläneet sudet ottivat osaa susien paikkojen muotoutumiseen, mutta vaikuttivat myös laajemmin suomalaisen arjen ja yhteiskunnan historiaan. Esimerkiksi tappaessaan ”kotieläimiä”, eli ihmisten kasvattamia eläimiä, susi on vaikuttanut ihmisten elinkeinon harjoittamiseen, mutta myös petovahinkojen korvauskäytäntöjen syntymiseen. Ihmisen ja suden voikin mieltää kumppanuuslajeiksi.

Susien paikkojen muotoutumista ja muuttumista tarkastellakseni hyödynnän myös Baradin ajatuksia materiaan ja merkityksen yhteenkietoutumisesta. Katson susien paikkojen olevan materiaalis-diskursiivisesti syntyneitä: erilaiset mielikuvat vaikuttivat todellisiin susiin ja myös sudet ottivat osaa mielikuvien syntymiseen. Diskurssi merkitsee tutkimuksessani mielikuvia, merkityksiä ja merkitysrakenteita, esimerkiksi tapoja kirjoittaa susista ja niiden paikoista. Susia koskevat diskurssit eivät kuitenkaan olleet irrallaan materiaasta, olemassa vain puhumisen tai kielen tasolla, vaan ne olivat yhteydessä materiaan ja materiaaliin käytänteisiin.⁸⁰ Baradin mukaan diskursiiviset käytänteet ja materiaallinen maailma ovat yhteenkietoutuneita: materia ottaa osaa merkityksiin ja diskurssiin, siihen, mitä voidaan sanoa, ja merkitykset vaikuttavat materiaan. Barad käyttää yhtenä esimerkkinä luonnontieteellistä tutkimusta, jossa materia, eli tutkimuskohde ja erilaiset apparatuurit, laitteet ja käytänteet, joiden avulla kohdetta tutkitaan, vaikuttavat siihen, millaisia merkityksiä tutkija-ihminen kohteesta tekee ja mitä tutkittavasta asiasta voidaan sanoa ja ajatella.⁸¹ Harawayn mukaan asiat ja oliot ovat materiaalis-semioottisesti kietoutuneita.⁸² Itse käytän kuitenkin selkeyden vuoksi vain Baradin termiä materiaalis-diskursiivinen. Ihmisen ja suden suhteen materiaalis-diskursiivinen tarkastelu on tärkeää, koska elämme maailmassa, jossa kieli ja materia ovat yhteenkietoutuneita. Jos tarkastelisin susien paikko-

jen muotoutumista vain diskurssien näkökulmasta, jäisi moni olennainen asia piiloon; En esimerkiksi huomioisi sitä, miten erilaiset mielikuvat ovat vaikuttaneet fyysisiin, eläviin susiin tai Suomessa elävien ihmisten toimintaan. Samalla loisin yksilöotteen kuvan menneisyydestä.

Hyödynnän edellä kuvaamieni yhdessämuotoutumiseen ja materian ja merkitysten yhteenkietoutumiin liittyvien teoreettisten näkemysten lisäksi myös biologista ja etologista susitutkimusta poh tiessani susien näkökulmaa. Tärkeä teos tutkimukselleni on biologien ja urauurtavien susitutkijoiden David Mechin ja Luigi Boitanin toimittama *Wolves. Behavior, Ecology, and Conservation* (2003). Lisäksi tukeudun esimerkiksi etologi, biologi Marc Bekoffin teoksiin *Minding Animals. Awareness, Emotions, and Heart* (2002) ja *Animal Passions and Beastly Virtues. Reflections on Redecorating Nature* (2005).

Historian tutkimuskohteena on perinteisesti ihminen: historioitsijat ovat kiinnostuneita ihmisten teoista, näkemyksistä, tunteista ja kokemuksista. Eläintutkimusta tekevät historioitsijat ovat yrittäneet kiinnittää huomiota myös muunlajisten eläinten kokemuk siin ja tekoihin.⁸³ Tässä on kuitenkin oltava tarkka ja huomattava muiden olentojen näkökulman täydellisen ”tietämisen” tai ymmärtämisen olevan mahdotonta. Oma lajimme, ihmisyytemme ja esimerkiksi aistimme vaikuttavat siihen, miten hyvin voimme edes kuvitella muiden, varsinkin meihin verrattuna hyvin erilaisten lajien yksilöiden kokemuksia. Tätä aihetta ja täydellisen ymmärtämisen mahdottomuutta on filosofi Thomas Nagel pohtinut klassikoksi muodostuneessa artikkelissaan ”What Is It Like to Be a Bat?”.⁸⁴ Se, ettemme voi täysin ymmärtää tai tietää, ei kuitenkaan tarkoita, ettemme saisi tai ettei meidän tulisi pohtia muiden eläinten kokemuksia, tunteita ja intentioita.

Myös menneisyyttä tarkastelevat tutkijat ovat miettineet muunlajisten eläinten näkökulman täydellisen tavoittamisen mahdottomuutta. Ihmistieteellisen eläintutkimuksen ja renessanssin tutkimuksen parissa toimiva Erica Fudge tutkii lehmien ja ihmisten suhdetta uuden ajan alun Englannissa ja kysyy – vaikka toteaakin ole-

vansa kykenemätön ikinä vastaamaan täysin kysymykseen – milaista oli olla lehmä uuden ajan alun Englannissa. Vihjeitä on kuitenkin hänen mukaansa löydettävissä.⁸⁵ Esimerkiksi Pariisin koiria tutkinut historioitsija Chris Pearson uskoo olevan mahdollista kyetä jonkinlaiseen ymmärtämiseen: sen saavuttaakseen hän tarkkailee tämän päivän koiria ja on kanssakäymisessä niiden kanssa, havainnoi, kuinka ne kokevat nykykaupunkitilan. Pearson ei väitä, että historioitsijalla olisi suora pääsy toislaajisen eläimen kokemukseen. Ajatus, että voisimme päästä toisen olennon – oli tämä ihminen tai joku muu eläin – pään sisään, on Pearsonin mukaan jopa vaarallinen. Hän myös muistuttaa, että todennäköisesti eri yksilöt ovat kokeneet asiat eri tavoin: ei ole olemassa universaalia ihmisen tai esimerkiksi koiran kokemusta kaupunkitilasta. Pearson painottaa, että historioitsijan tulkinta toislaajisen eläimen näkökulmasta on väistämättä ihmiskeskeistä, inhimillinen näkemys asiasta. Tästä syystä on olennaista olla tietoinen omasta lajistaan tai ihmisyydestään ja kyseenalaistaa harjoittamansa ihmiskeskeisyys ja inhimillistämisen.⁸⁶ Toisaalta myös liiallista inhimillistämisen vaaroilla pelottelua voisi kritisoida. Esimerkiksi posthumanismin parissa painotetaan sitä, että ihmisillä ja monilla ei-inhimillisillä eläimillä on erojen lisäksi hyvin paljon yhteistäkin.⁸⁷

Myös susihistoriantutkimuksen parissa on pohdittu näitä kysymyksiä. Brett J. Walker perehtyi Japanin susiin keskittyvän tutkimuksensa aikana eläintieteelliseen tutkimukseen ja työskenteli biologien ja karjatilallisten kanssa Yellowstonen kansallispuistossa ymmärtääkseen susilauman käyttäytymistä ja susien emotionaalista elämää. Walker toteaa yrityksensä kirjoittaa Japanin sukupuuttoon kuolleista susista monimutkaisina, emotionaalisina olentoina olevan ”vaarallisissa vesissä uimista”, mutta riski, joka on tärkeä ottaa.⁸⁸ Walker tarkoittaa riskillä sitä, että luonnontieteellisen tutkimuksen tulokset ovat syntyneet aina jossakin tietyssä tutkimustilanteessa, jolloin ne kertovat nimenomaan tästä tilanteesta, ja niiden yleistäminen saattaa olla ongelmallista: luonnontieteelliset käsitykset ovat aina myös oman aikansa tuotteita, historiallisia ja kulttuurisia käsityksiä eläimistä objektiivisen totuuden sijaan.⁸⁹ Tästä

huolimatta katson Walkerin tapaan, että luonnontieteellisten tutkimusten hyödyntäminen on tärkeää.

Ei-inhimillisten eläinten kokemukset kiinnostavat myös laajemmin eläintutkimuksen parissa toimivia tutkijoita. Eläinsemioitiikan parissa klassikoksi on muodostunut eläintieteilijä Jakob von Uexküllin käsite *Umwelt*, kokemusmaailma, jota hän käyttää esimerkiksi pohtiessaan punkin näkökulmaa.⁹⁰ Myös esimerkiksi Haraway on kiinnostunut siitä, kuinka hänen tutkimansa ei-inhimilliset olennot kokivat maailman.⁹¹ Samoin eläinmaantieteilijä Whatmore kuvailee ei-inhimillisiä eläimiä tuntevina, kokevina subjekteina.⁹² Suomessa ihmistieteiden parissa esimerkiksi ympäristöpoliitiikan tutkija Yrjö Haila on painottanut sitä, että tutkimuksessa tulisi huomioida myös eläimet materiaalisina olentoina, niiden elin-toiminnot ja teot.⁹³

Susien mahdolliset intentiot, kokemukset ja tunteet eivät tutkimuksessani liity siihen, olivatko ne toimijoita, sillä määrittelen toimijuuden kanssakäymiseksi, suhteessa olemiseksi, en ominaisuudeksi. Tutkimuksessani susien näkökulman pohtiminen liittyy siihen, että ymmärrän sudet historiallisiksi subjekteiksi, omista teoistaan tietoisiksi olennoiksi. Susien näkökulman pohtiminen on lisäksi keino tuoda susi sutena näkyväksi. Kuten jo johdannon alussa totesin, on se mielestäni keino kirjoittaa ihmisen ja suden menneisyydestä ei-konfliktikeskeisesti. Samalla voin yrittää vastata yhteen tutkimuskysymyksistäni, eli siihen, miksi susien paikat olivat sellaisia kuin olivat. Jotta voin esimerkiksi selvittää, miksi jotkut susiyskilöt liikkuivat lähteideni kuvaamilla tavoilla, on minun pohdittava niiden intentioita ja susiyskilön mahdollisia merkityksiä sijoittumiselleen. Tarkoitukseni ei ole inhimillistää susia, mutta en myöskään halua vähätellä susia. Koska susi nykykäsityksen mukaan on hyvin älykäs, eli ongelmia ratkaiseva ja toimintaansa tiedostava eläin,⁹⁴ olisi mielestäni susien vähättelyä ja näkymättömäksi tekemistä, jos en tätä tutkimuksessani toisi esiin.

Susien näkökulman pohtimista voi myös pitää posthumanistisena pyrkimyksenä. Kuten antropologi Anna Lowenhaupt Tsing kirjoittaa, olemme tottuneet kuulemaan tarinoita, joissa vain ihmi-

set voivat olla päähenkilöitä.⁹⁵ Kriittisessä posthumanismissa tämä ajatus haastetaan. Kuten Lea Rojola on Cary Wolfeen viitaten todennut, posthumanistisessa tutkimuksessa tarkastellaan tematiikkaa, jossa ihminen on siirretty pois keskeiseltä paikaltaan ja mietitään, miten ajattelu kohtaa tämän tematiikan, ja millaiseksi ajattelun on muututtava ”ihmisen jälkeisen humanismin haasteiden edessä.”⁹⁶ Kriittisessä posthumanismissa ihmistä ei kuitenkaan unohteta, vaan ihminen nähdään osana muita: ihmisyys ymmärretään olennaisesti osana luontoa, ei luonnosta irrallaan.⁹⁷ Minunkaan ei ole tarkoitus unohtaa ihmistä. Tutkimukseni keskittyy monin paikoin ihmisiin, mutta se ei ole ihmiskeskeistä, sillä pyrin huomioimaan susienkin näkökulmaa.

Posthumanistisesta ja uusmaterialistisesta ajattelusta inspiroituneen historian tutkimuksen tekemisessä on omat haasteensa. Yksi niistä liittyy siihen, että historia on pitkään ollut nimenomaan ihmistä tutkiva tiede. Ihmiskeskeisyyttä on kuitenkin haastettu jo ainakin 1960-luvulta lähtien ympäristöhistorian myötä. Kysymykset siitä, miten, mitä ja keitä historioitsija tutkii, ovat alati uudelleenmäärittelyjen kohteena.⁹⁸ Uusmaterialismia ja posthumanismia kohtaan on esitetty kritiikkiä ja esimerkiksi niiden uutuus on kiistetty. Omassa tutkimuksessani olennaista on se, että nämä ajatteltavat mahdollistavat uudenlaisen lukemisen tavan, erilaisen tavan kuvata ihmisen ja suden suhdetta. Posthumanismin voi myös nähdä poliittisena ajatteluna, projektina, joka Lummaan ja Rojolan sanoin ”velvoittaa hylkäämään inhimillisen kehykseen sitoutuneen maailmankuvan sekä varmuuden ihmisen olemuksesta ja kaikkivoipuudesta suhteessa muihin olioihin, asioihin ja voimiin.”⁹⁹ Kaikki tutkimus on kuitenkin poliittista, ja myös sellainen tutkimus, jossa ihmiskeskeisyyttä ei haasteta, sisältää arvolatauksia.¹⁰⁰ Yksi metodologinen haaste liittyy siihen, kuinka ihmisten tuottamista aineistoista voi selvittää ei-inhimillisten olentojen toimintaa ja näkökulmaa. Seuraavaksi avaan sitä, kuinka koetan tutkimuksessani tätä haastetta ratkaista.

Ihmisen ja suden suhteen lähteillä – alkuperäisaineistot ja metodit

Käytän lähteinä 1900-luvulla voimassa ollutta lainsäädäntöä, tilastoja, riistanhoitoon ja -tutkimukseen liittyvää aineistoa, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksia sekä eläintieteellistä kirjallisuutta. Alkuperäisaineistoni koostuu monista erilaisista lähdetyypeistä, jotka ovat lähinnä kirjallisia, eri asiayhteyksissä syntyneitä kirjoituksia. Lehtikirjoituksissa ja populaareissa eläintietokirjoissa on käytetty kuvituksena valokuvia ja kuvia piirroksista tai maalauksista sekä pila- ja sarjakuvia, joten aineistossani on myös hiukan kuvallista materiaalia. Eläintieteellisissä kirjoissa ja riistanhoitoon liittyvissä aineistoissa on myös karttoja ja kaavioita, joita analysoin.

Lainsäädännön osalta tarkastelen 1900-luvulla voimassa olleita metsästy- ja luonnonsuojelusäädöksiä, jotka vaikuttivat susien elämään tai ottivat suoraan kantaa susiin. Lisäksi hyödynnän poronhoitolakia, poliisilakia, valtion riistantutkimuslaitokseen liittyviä säädöksiä sekä petoeläinten tekemien vahinkojen korvausta käsitteleviä säädöksiä, sillä nekin kommentoivat vähintäänkin epäsuorasti susia ja vaikuttivat niiden elämään. Ajallisesti järjestyksessä ensimmäinen käyttämäni säädös on vuonna 1868 säädetty *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa*, jota pidetään modernin metsästyslainsäädännön perustana, ja viimeinen taas vuonna 1998 säädetty asetus metsästysetuksen muuttamisesta. Näiden väliin mahtuu yli neljäkymmentä kansallista lakia, asetusta ja valtioneuvoston päätöstä sekä yksi kansainvälinen säädös, joka on vuonna 1992 annettu, myös luontodirektiiviksi kutsuttu *Euroopan neuvoston direktiivi luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta*. Säädösten suuri määrä johtuu siitä, että esimerkiksi metsästysetuksia muutettiin usein. Lisäksi käytän lähteenä huhtikuussa 1973 valtioneuvostolle esitettyä kirjallista kysymystä ”Suden suojelemisesta ja poronhoitajien etujen turvaamisesta”.

Säädökset ovat tärkeä aineisto, koska – vaikka lakeja ja asetuksia ei aina noudatettaisikaan – ne kertovat, millainen asema yh-

teiskunnassa annettiin eläimille yleisesti ja yksittäisille lajeille erityisesti.¹⁰¹ Ylhäältä alaspäin suunnatut säädökset eivät kerro suoraan yhteiskunnan jäsenten näkemyksistä, vaan nimenomaan siitä, millä tavoin susia sai tai tuli kohdella. Lait ja asetukset kuvastavat kuitenkin oman aikansa ilmapiiriä ja suhtautumista. Lajin juridisen aseman lisäksi säädökset kertovat siis myös kunakin aikana susiin liitetyistä mielikuvista. Lainsäädäntö kertoo myös ihmisten mahdollisuuksista vaikuttaa susiin ja niiden paikkoihin. Monet säädökset kertovat myös susien toiminnasta ja sijoittumisesta. Esimerkiksi petovahinkojen korvaamista käsittelevät säädökset kertovat susien ja muidenkin suurpetojen saalistamisesta. Keskityn tutkimuksessaan siihen, miten säädökset muovasivat susien sijoittumista ja siihen liittyviä mielikuvia, enkä niinkään tarkastele säädösten syn-
tymisprosessesja.

Toinen tärkeä lähderyhmä ovat tilastot. Käytän *Suomen tilastollisessa vuosikirjassa* (STV) julkaistuja, petoeläinten tappamista kotieläimistä ja tapetuista petoeläimistä kertovia tilastoja. STV:n julkaisemat tilastotiedot tapetuista petoeläimistä ja niistä maksettujen ”palkintojen” eli tapporahojen määristä kattavat ajanjakson 1900-luvun alusta 1940-luvulle. 1980- ja 1990-luvun osalta käytän *Metsätilastollisen vuosikirjan* suurpetosaalistilastoja. Väliin jäävien vuosikymmenten osalta tilastotiedot ovat puutteellisia. Olen jäljittänyt näiden vuosien tilastotietoja esimerkiksi *Metsästys ja Kalastus* -lehdestä, jonka Riistamailta ja kalavesistä -osiossa näitä tietoja ajoittain julkaistiin.¹⁰² Petoeläinten tappamista kotieläimistä kertovia tilastoja ei myöskään julkaistu STV:ssa vuoden 1907 jälkeen. Puuttuvien vuosien osalta käytän Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistiotia, joka kertoo 1970-, 1980- ja 1990-lukujen tilanteesta, sekä esimerkiksi lehtiaineistosta löytämäni tietoa.

Tilastojen kohdalla on muistettava se, etteivät ne välttämättä kerro kaikkea: tilastotiedot tapetuista petoeläimistä ja niistä maksettujen ”palkintojen” eli tapporahojen määristä pitävät sisällään vain ne sudet, joiden tappajalle maksettiin tapporahaa. Susia on siis voitu tappaa lukumäärällisesti enemmän kuin mitä nämä tilastot kertovat. On myös hyvä miettiä sitä, olivatko kaikki tapetuiksi su-

siksi ilmoitetut eläimet aina susia: sutta ja koiraa (tai koirasutta, eli koiran ja suden jälkeläistä) ei nykyäänkään pystytä aina erottamaan pelkän ulkonäön avulla.¹⁰³ Väitöskirjassaan tilastoja myös aineistonaan käyttäneen Mari Pohja-Mykrän mukaan suurpetojen kohdalla tapporahatilastoja voi kuitenkin pitää luotettavina.¹⁰⁴

On myös muistettava, etteivät petoeläinten tappamista kotieläimistä kertovat tilastotkaan ole aukottomia: tiedot kaikista susien tai muiden petoeläinten tappamista, ihmisten kasvattamista eläimistä eivät välttämättä ole päätyneet viranomaisten tietoon. Nämä tilastot eivät myöskään 1900-luvun ensimmäisten vuosien osalta erottele, mistä petoeläinlajista on kulloinkin kyse. Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistiossa ja lehtiaineistossa eri lajien aiheuttamat tapot usein kuitenkin eritellään. Tilastojen antamat tiedot ovatkin suuntaa-antavia, eivätkä täysin ehdottomia. Lähdekriittisistä huomioista huolimatta niiden avulla voi selvittää, millaisia susien paikat olivat. Ne kertovat sekä ihmisten tappamista susista eli ihmisistä susien paikan muovaajina että susien ravinnonhankinnasta johtuvasta sijoittumisesta.

Susien paikkoja tutkiessani käytän lähteinäni myös eläintieteellistä kirjallisuutta. Vuonna 1909 julkaistu luonnontutkija Aukusti J. Melan ja lintutieteilijä Kaarlo E. Kivirikon *Suomen luurankoiset. Vertebrata Fennica* oli uudistettu painos Melan 1880-luvulla julkaisemasta samannimisestä kirjasta, joka edusti aikansa huippu-tutkimusta. Teos käsitteli susia lyhyesti, elintapoihin ja ulkomuotoon keskittyen. K. E. Kivirikon *Suomen selkärangaiset. Vertebrata Fennica* (1940) on ikään kuin päivitetty painos Melan teoksesta. Siinä susia kuvattiin runsassanaisesti. Näiden tutkimusten lisäksi tarkastelen joitakin populaareja eläintietokirjoja. Käytän kasvi- ja eläintieteestä kirjoittaneen lehtori Hannes Salovaaran teosta *Eläinten maailma. Kuvia ja kuvauksia. I Imettäväiset* (1930), Suomen riistantutkimuksen perustajana pidetyn eläintieteilijä Lauri Siivosen *Suurta nisäkkäkirjaa* vuodelta 1956, Siivosen toimittamaa kirjaa *Suomen nisäkkäät II* vuodelta 1972, Korkeasaaren johtajana toimineen biologi Ilkka Koiviston päätoimittamaa *Suomen eläimet I*-kirjaa vuodelta 1983 sekä metsätieteen tutkija Petri Num-

men päätoimittamaa *Suomen luonto* -teosta vuodelta 1997. Käytän myös Erkki Pulliaisen tietokirjoja *Suomen suurpedot* (1974), *Pe-toja ja ihmisiä* (1984) ja Pulliaisen yhdessä Lassi Rautiaisen kanssa tekemää teosta *Suurpetomme. Karhu, susi, ahma, ilves* (1999). Pulliainen osallistui 1900-luvun lopulla käytyyn susikeskusteluun ja oli aikansa susivaikuttaja. Käytän lähteenä myös hänen mieli-pidekirjoituksiaan. Eläintieteelliset kirjat kuvastavat ensisijaisesti kirjoittajiensa ja heidän aloillansa vallinneita näkemyksiä, mutta voivat kertoa myös yleisemmästä asenneilmapiiristä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että tarkasteleman teokset toisintavat vuosisa-dan ensimmäisellä puoliskolla näkemystä sudesta ”vahinkoeläime-nä”. Kuten Pohja-Mykrä toteaa, luonnontieteilijät pystyivät myös muokkaamaan yleistä mielipidettä, sillä he olivat aikansa vaikut-tajia.¹⁰⁵ Teokset auttavat minua myös selvittämään, millainen susi-en fyysinen sijainti on voinut olla ja vähintäänkin ne kertovat, mitä aikalaiset susien sijainnista tiesivät. Teokset kertovat myös susiin liittyvistä mielikuvista, esimerkiksi edellä mainitsemastani vahin-koeläinstatuksesta.

Riistanhoitoon liittyvää aineistoa ovat esimerkiksi susia koske-va riistan tutkimus. Riistanhoidosta on puhuttu jo 1800-luvun lo-pulta lähtien ja se on koettu ihmisen (ja nimenomaan metsästäjien) tehtäväksi. Riistanhoito on esimerkiksi tarkoittanut metsästettävien eläinten kantojen tarkkailua ja tutkimista sekä pyrkimystä pitää kannat elinvoimaisina – jopa tappamisen tai ruokinnan avulla.¹⁰⁶ Suden kohdalla riistanhoito on tarkoittanut pitkälti susiyksilöiden tappamista, mutta 1900-luvun toiselta puoliskolta lähtien myös susien määrän selvittämistä ja elinolojen tutkimista.¹⁰⁷ Varsinais-ta riistan tutkimusta on Suomessa tehty susista 1960-luvulta läh-tien. Ensimmäisen tietooni tulleen, nimenomaan Suomessa eläneitä susia käsittelevän riistanhoidollisen tutkimuksen teki Erkki Pul-liainen Suomen Riistanhoito-Säätiön rahoittamana, ja sitä esittele-vä julkaisu julkaistiin säätiön vuotuisessa *Suomen riista* -lehdessä vuonna 1962.¹⁰⁸ 1970-luvun alussa perustettu riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos (RKTL) on vuodesta 1978 alkaen tutkinut Suomen susikantaa.¹⁰⁹ Lähteinäni käytän Pulliaisen tekemän tutkimuksen li-

säksi riistantutkijoiden 1980 ja 1990-luvuilla laatimia tiedonantoja ja tiedotteita. Nämä aineistot kertovat siitä, miten ihmiset keräsivät tietoa susista ja esimerkiksi niiden sijainnista, mutta niiden avulla on mahdollista myös muodostaa kuva susien määrästä, sijainnista, lisääntymisestä ja muusta laumaelämästä Suomessa vuosisadan toisella puoliskolla. Riistantutkijoiden laatimat tiedotteet antavat vihteitä myös susitutkijoiden näkemyksistä susien paikoista.

Lisäksi käytän vuonna 1997 ja 1998 aloitettuihin pantasusitutkimuksiin perustuvia, 2000-luvulla julkaistuja tieteellisiä artikkeleita. Tanskalaiset biologit Inge Gade-Jørgensen ja Rie Stagegaard julkaisivat artikkelin yhdessä RKTL:n tutkijoiden kanssa tekemästään tutkimuksesta, jossa selvitettiin susien ruokavaliota vuonna 1997 Itä-Suomesta kerättyjen jätösten avulla. Biologi, RKTL:n tutkija Ilpo Kojola ja biologi Salla Kaartinen ovat julkaisseet useiden muiden kirjoittajien kanssa artikkeleita susien elintavoista, liikkumisesta ja pesäpaikkojen valitsemisesta. Nämä artikkelit pohjautuivat vuonna 1998 aloitettuihin pantasusitutkimuksiin Itä-Suomessa. Lisäksi käytän Kaartisen vuonna 2011 ilmestynyttä väitöskirjaa.¹¹⁰

Riistanhoitoon liittyvää materiaalia ovat tuottaneet 1900-luvun loppupuolella eri intressiryhmistä koostuvat työryhmät ja neuvostot. Käytän lähteinä maa- ja metsätalousministeriön (MMM) luonnonvarainneuvoston raporttia *Suomen suurpetokannat ja niiden hoito* vuodelta 1986¹¹¹, Metsästäjäin keskusjärjestön (MKJ) kokooman, riistapäälliköistä koostuvan Riistakantojen hoito-työryhmän raporttia *Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat* vuodelta 1995, MMM:n asettaman työryhmän¹¹² laatimaa *Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistiota* vuodelta 1996, ympäristö- ja luonnonvarainneuvoston asettaman, eri intressiryhmiin kuuluvista asiantuntijoista koostuvan suurpetotyöryhmän raporttia *Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito* vuodelta 1996 sekä MMM:n asettaman työryhmän laatimaa *Porotaloustyöryhmän muistiota* vuodelta 1999. Raportit kertovat muun muassa siitä, millaiseksi susien fyysinen sijainti on koettu ja kuinka siihen on reagoitu. Viranomaisten näkemysten lisäksi suurpetotyöryhmän raportista ja po-

rotaloustyöryhmän muistiosta voi tulkita muidenkin ihmisryhmien toimintaa ja näkemyksiä, sillä kyseisissä ryhmissä oli tutkijoiden ja viranomaisten lisäksi mukana esimerkiksi karjanomistajia, poronhoitajia ja poronomistajia, metsästäjiä ja susien kanssa samoilla alueilla elävien ihmisiä.¹¹³ Varsinkin ”petovahinkoja” käsittelevät raportit vihjaavat myös susien sijoittumisesta ja toiminnasta.

Riistanhoitoon liittyvää aineistoa on myös käyttämäni metsästyskirjallisuus. Yrjö Ylänteen kirjoittama *Metsästäjän käsikirja* (1926) ja Ylänteen toimittama *Suomen metsästys. Kokoomateos metsästyksestä ja riistanhoidosta* -teos (1950) kertovat siitä, kuinka metsästäjien toivottiin suhtautuvan susiin ja niiden sijoittumiseen. Näiden lisäksi hyödynnän toimittaja, eräkirjailija Pentti Mäensyrjän kirjaa *Hukka huutaa* vuodelta 1974. Tämä teos ei edusta riistanhoidollista aineistoa, mutta on esimerkki metsästyksestä kertovasta aikalaiskirjallisuudesta. Esimerkkinä aikansa eläinoikeusajattelusta käytän Leena Vilkan teoksia *Eläinten tietoisuus ja oikeudet. Kettutyttöfilosofiaa ja susietiikkaa* (1996), *Elämänsuojelun filosofiaa. Kirjoituksia elämänsuojelusta* (1997) ja *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta* (1998). Niissä sudet näyttäytyvät eläiminä, joilla on oikeuksia ja arvoja.

Sanomalehdistä käytän lähteenäni useita maakuntalehtiä ja valtakunnallista päivälehteä *Helsingin Sanomat*. Aikakauslehdistä tarkastelen Suomen metsästysyhdistyksen vuosina 1906–1911 julkaisemaa *Suomen metsästyslehteä* ja vuodesta 1912 lähtien julkaisemaa *Metsästys ja Kalastus* -lehteä sekä Metsästäjäliiton julkaisemaa *Metsästäjä*-lehteä.¹¹⁴ Lisäksi käytän Suomen luonnonsuojeluyhdistyksen vuodesta 1941 lähtien julkaisemaa *Suomen Luonto* -lehteä¹¹⁵ sekä suomalaisten poronomistajien perustaman Suomen poronjalostusyhdistyksen vuodesta 1931 julkaisemaa *Poromies*-lehteä. *Poromies* oli lähinnä suomalaisten poronomistajien äänenkannattaja, mutta siinä käsiteltiin jonkin verran myös saamelaisien poronomistajien asioita.¹¹⁶

Aikakaus- ja sanomalehtiä olen käynyt läpi aiemmin johdannossa kertomiени vuosien ja ajanjaksojen osalta. Suomessa 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä eläneitä susia, niiden sijoittumista

ja sitä kommentoivia mielikuvia olen etsinyt vuosien 1900–1905 osalta sanomalehdissä *Keski-Suomi*, *Perä-Pohjolainen*, *Karjalatar*, *Wasabladet*, *Uusi Aura*, *Hämeen Sanomat* ja *Vestra Nyland*, vuosien 1906–1910 osalta *Suomen metsästyslehdessä* ja vuosien 1912–1917 osalta *Metsästys ja Kalastus* -aikakauslehdissä julkaistuista kirjoituksista.¹¹⁷ 1930- ja 1940-lukujen lopun osalta, jolloin susien määrä Lapissa kasvoi, olen lukenut sanomalehti *Lapin Kansan* susiuutisia sekä *Metsästys ja Kalastus*- ja *Poromies*-aikakauslehtiä. Suomeen itärajan takaa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa tulleita susia tarkastelen *Metsästys ja Kalastus* -lehden sekä sanomalehti *Karjalaisen* vuosien 1959–1963 välisen uutisoinnin avulla. Susien suojelun alkamiseen liittyvää keskustelua olen seurannut *Helsingin Sanomissa* ja *Metsästys ja Kalastus*- sekä *Suomen Luonto* -lehdissä 1970-luvun alussa julkaistujen kirjoitusten avulla. 1980-luvulla susien määrä Suomessa kasvoi, ja siihen liittyvää kirjoittelua olen lukenut *Metsästys ja Kalastus*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä sekä *Helsingin Sanomista*. Susien suojelu tiukentui 1990-luvulla, ja tämän ajanjakson, tarkemmin vuosien 1995–1999 osalta, käytän *Suomen Luonto*-, *Metsästys ja Kalastus*-lehtien sekä *Helsingin Sanomien* kirjoituksia. Käytän tämän ajanjakson osalta myös *Metsästäjä*-lehteä saadakseni paremman kuvan metsästäjäkunnan mielipiteistä suojelun tiukennuttua. Median huomion saaneita, ”kuuluisiksi” tulleita susia tarkastelen vuoden 1920 osalta *Turun Sanomien*, *Uuden Auran* ja *Metsästys ja Kalastus* -lehden uutisoinnin avulla, *Hämeen Sanomia* ja *Helsingin Sanomia* vuosien 1953 ja 1972 osalta ja *Vaasaa* sekä *Satakunnan Kansaa* vuodelta 1967.¹¹⁸

1900-luvun alkupuolen lehdistä olen löytänyt käyttämäni uutiset Kansalliskirjaston digitaalisen arkiston avulla hakusanoja ”susi” ja ”varg” käyttäen. Myöhemmin ilmestyneet maakuntalehdet ja aikakauslehdet olen käynyt manuaalisesti läpi.¹¹⁹ *Helsingin Sanomien* numeroista olen löytänyt tarkastelemani uutiset Päivälehdien digitaalisesta arkistosta käyttämällä hakusanaa ”susi”. Lisäksi tein ”häirikösusi” ja ”häirikkö” -sanoilla täsmähaun käsitteen syntyajankohtaa selvittääkseni.

Tutkin lehtiaineistosta sitä, miten tekstit ja kuvat maailmaa kuvasivat ja millaisia mielipiteitä lehdissä esitettiin, en sitä, miten lehdet toimivat.¹²⁰ Tiedostan kuitenkin sen, että valitsemani aikakauslehdet kertovat niitä julkaisevien yhdistysten ja lehtien toimitusten näkökulmista ja että sanomalehtien toimitus ja yksittäiset toimittajat vaikuttivat siihen, mitä lehdissä julkaistiin, millä tavoin asioista kirjoitettiin ja millaisia kuvia sekä lukijoiden mielipidekirjoituksia julkaistiin.¹²¹ Aikakauslehtien avulla on silti mahdollista selvittää viiheitä laajemmin eri ihmisten ja susien mahdollisuuksista vaikuttaa susien paikkoihin; samalla kun sanomalehtien kirjoitukset kertovat myös aikansa ilmapiiristä. Tarkastelemissani lehdissä kirjoitettiin paljon susihavainnoista, susien ravinnonhankinnasta ja susien tappamisesta. Lehdet julkaisivat myös valokuvia kaadetuista susista ja susien tappamista kotieläimistä, susia käsitteleviä sarjakuvia ja pilapiirroksia sekä lukijoiden mielipidekirjoituksia. Tästä syystä lehdet kertovat susien sijainnista ja sijaintia kommentoivista mielikuvista ja niiden muotoutumisesta: monet susien sijaintia kommentoivista mielikuvista itse asiassa syntyivät ja niitä vahvistettiin lehtien sivuilla. On kuitenkin myös muistettava, että osa susiuutisista on voinut olla virheellisiä tai jopa keksittyjä: lehdissä kerrottuihin asioihin on syytä suhtautua varauksella, mutta vähintäänkin ne kertovat siitä, mitä aikalaiset, näitä lehtiä lukeneet ihmiset, ovat voineet saada tietää susien paikoista. Perätönkin uutinen susihavainnosta osallistui susien paikkojen muotoutumiseen. Pysin kuitenkin huomioimaan lehti uutisten ja -kirjoitusten epävarman luonteen niitä analysoidessani.

1990-luvulla tehtiin mielipidetutkimuksia suomalaisten suhtautumisesta susiin. Hyödynnän tutkimuksessani Riku Lumiaron morfologis-ekologisen eläintieteen pro gradu -tutkielmaa *Onko sudella olemassaolon mahdollisuutta Suomessa. Ihmisten suhtautuminen suteen* (1997), joka perustuu yli viidensadan henkilön kyselyvastauksiin. Lumiaro osallistui myös 1990-luvun susikeskusteluun, ja käytän lähteenä hänen kirjoittamiaan mielipidekirjoituksia. Käytän myös Pohjois-Karjalan liiton vuonna 1999 teettämää, Simo Palviaisen toteuttamaa kyselytutkimusta *Suurpedot Pohjois-Karja-*

lassa. *Pohjoiskarjalaisten luonnonkäyttäjien kokemuksia suurpetoista* (2000) ja Saara Vikströmin maantieteen pro gradu -tutkielmaa *Suurpetoasenteet poronhoitoalueen eteläpuolisessa Suomessa vuonna 1999* (2000), joka perustuu myös kyselytutkimukseen. Lumiaro analysoi 502 henkilön vastauksia, Palviaisen tekemään kyselyyn vastasi 923 pohjoiskarjalaista ja Vikströmin kyselyyn vastasi 1050 henkilöä.¹²²

Tärkeä huomio aineistostani on se, että iso osa lähteistäni painottaa ihmisen ja suden suhteen konfliktisuutta: aineistot kertovat susien tappamista kotieläimistä, susipelosta ja -vihasta sekä tapetuista susista. Kuten historioitsija Jennifer Adams Martin pohtii kirjoituksessaan ”When Sharks (Don’t) Attack: Wild Animal Agency in Historical Narratives”, on tutkijan haasteena petoeläinten kohdalla lähteiden valikoivuus.¹²³ Lähdekritiikin käyttö nousee tärkeäksi: esimerkiksi lehdistön on kannattanut uutisoida haitallisista susista ja korostaa suhteen konfliktisuutta kiinnittääkseen lukijoidensa huomion. Susien tekojen ihmisissä herättämiä tunteita, kuten pelkoa ja vihaa, on voitu ylikorostaa. Vain tietynlaisten lähteiden tarkastelu voi antaa yksiulotteisen kuvan menneisyydestä, sillä ihmisen ja suden suhde ei ole ollut pelkästään tappamista. Tiikereiden ja ihmisten kanssakäymistä esimodernissa ja modernissa Malaijissa tutkinut historioitsija Peter Boomgaard on huomannut saman vinoutuman lähteissä. Hän kuvailee, kuinka vaikeaa on löytää kirjallisista lähteistä vihjeitä siitä, ettei tiikereitä olisi aina ja kaikkialla koettu kuolettaviksi vihollisiksi. Koska konfliktikeskeisiä kirjallisia kuvauksia on niin paljon, voi tutkijan ensimmäinen ajatus olla, ettei ihmisten ja tiikereiden kesken ollut rauhanomaista kanssakäymistä.¹²⁴ Lähdekirjon laajuus auttaa tähän vääristymään. Monenlaisten lähteiden käyttö auttaa myös jäljittämään ihmisten ja susien yhteistoimijuutta sekä selvittämään susien historiallista subjektiutta.¹²⁵

Tutkimuksessani analysoin alkuperäisaineistojani erilaisten tutkimusmetodien avulla. Lähiluvun eli tarkan ja tietoisien luennan avulla analysoin kirjallisia ja kuvallisia aineistoja.¹²⁶ Sen avulla huomioin lainsäädännössä, tilastoissa, riistanhoitoon ja -tutkimuk-

seen liittyvässä aineistossa, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksissa sekä eläintieteellisessä kirjallisuudessa esiintyviä ristiriitoja, paradokseja ja jännitteitä; toistoja, yllättäviä ja uusia asioita. Jäljittän erilaisia diskursseja, merkityksiä ja merkitysrakenteita, tapoja kirjoittaa ja kuvata susia ja niiden paikkoja. Huomioin esimerkiksi, millä tavoilla aineistot ja niiden laatijat kuvasivat susien fyysisistä sijoittumista ja toistivat tai muuttivat siihen liittyviä mielikuvia.

Vastustavan lukemisen avulla taas teen tulkintoja susien ja sellaisten ihmisten mahdollisuuksista osallistua susien paikkojen määrittämiseen ja muovaamiseen, jotka eivät lähde itse laatineet. Vastustava lukeminen on alun perin 1800-luvun lopulta 1940-luvulle eläneen teoreetikko Walter Benjaminin kehittelemä keino ja metodi tulkita tekstistä asioita, joita sen kirjoittaja ei välttämättä ole tekstistä tarkoittanut luettavaksi. Näin voidaan kiinnittää huomiota myös niiden ääneen, joista aineisto on laadittu. Vastustavaa lukemista on käytetty paljon ihmistenvälisen valtarakenteiden ja vallankäytön selvittämiseksi.¹²⁷ Ihmistieteellisen eläintutkimuksen parissa vastustavaa lukemista on käytetty eläinten toiminnan ja näkökulman selvittämiseksi: esimerkiksi Erica Fudge on käyttänyt vastustavaa lukemista tutkiessaan uuden ajan alun lehmiä.¹²⁸ Käyttämistäni lähteistä ei ole kuultavissa susien ääntä kirjaimellisesti, enkä väitä voivani puhua 1900-luvulla eläneiden susien äänellä. Lähteissäni on kuitenkin kuvauksia ja kommentteja susien toiminnasta, joita vastustavasti lukien luon kuvaa susien mahdollisuuksista vaikuttaa sijoittumiseensa ja siihen liittyviin mielikuviin. Esimerkiksi tilastotietoja vastustavasti lukien voi saada vihteitä susien sijoittumisesta ja ravinnonhankinnasta sekä ihmisistä, jotka tappoivat susia.

Susien näkökulmaa eli mahdollisia tunteita, kokemuksia ja intentioita pohdin edellisessä aluvuussa esittelemäni, biologista ja etologista tutkimusta yhdistävän lähestymistavan avulla. Esimerkiksi susiyksilön toimintaa kuvaavaa aineistoa lukiessani pohdin, miksi kyseinen susi mahdollisesti toimi näin. Tällöin kyse on välillä hyvin spekulatiivisten tulkintojen tekemisestä. Spekulatiivisuus on kuitenkin välttämätöntä, jos historioitsija haluaa kirjoittaa muunla-

jisten eläinten historiaa.¹²⁹ Historioitsijat ovat jo pitkään tutkineet – sen lisäksi, mitä tapahtui tai mitä lähteet kertovat tapahtuneen – mahdollisuuksien maailmaa, sitä, mitä on voinut tapahtua. Historiantutkimuksessa voi tehdä tulkintoja lähteiden kokonaan vaikeudesta asioista ja luoda esimerkiksi kontekstualisoinnin avulla kuvaa mahdollisesta.¹³⁰ Spekulaatiivisuuden (ja erilaisten mahdollisuuksien pohtimisen) sekä biologian ja etologian tutkimusten yhdistäminen on tutkimuksessani yksi metodi jäljittää menneisyyden susia: näin voin yrittää huomioida myös niitä susia, joista lähteeni vaikeenevat. Aineistoni kertovat pitkälti vain niistä susiyksilöistä, jotka tulivat ihmisten havaitsemiksi, mutta Suomessa 1900-luvulla eläneistä susista kaikki tuskin kuitenkaan kohtasivat ihmisiä tai saalistivat kotieläimiä. Myöskään kaikki eivät välttämättä tulleet ihmisten tappamiksi, vaan kuolivat muilla tavoin. Vaikka lähteet eivät kertoisi ihmisiä väistäneistä ja kotieläimet rauhaan jättäneistä susista, ei se tarkoita, ettei niitä olisi ollut, tai ettei niitä tulisi huomioida historiantutkimuksessa.

Sanoma- ja aikakauslehtiaineiston suhteen teen paikoin myös määrällistä sisällön erittelyä.¹³¹ Olen koonnut läpikäymieni lehtien 1900-luvun alussa julkaistujen susihavaintoja koskevien uutisten perusteella tietoa siitä, millä paikkakunnilla susia uutisten mukaan nähtiin. Lisäksi olen laskenut, kuinka paljon esimerkiksi 1930-luvun lopulla ja 1950- ja 1960-lukujen taitteessa Lapissa ja Itä-Suomessa liikkuneista susista uutisoitiin ja kuinka paljon lehdet julkaisivat valokuvia kuolleista susista ja vastaavasti susien tappamista kotieläimistä. Olen myös koonnut tilastotietoja tapettujen susien määrästä ja arvioita susikannan koosta yhdistämällä eri tilastoja lehtiaineistoja. Tarkastelemieni aineistojen sisällön määrällinen erittely tarjoaa yhdistettynä laadulliseen analyysiin uutta ja tärkeää tietoa susien paikkojen muotoutumisesta. Määrällinen erittely toimiikin tutkimuksessani laadullisen analyysin apuvälineenä.¹³²

Jotta voin vastata tutkimuskysymyksiini, on minun myös kontekstualisoitava susien paikkojen muotoutuminen sekä ihmisen ja suden suhde siihen 1900-luvun Suomessa vaikuttaneisiin kulttuuriin, yhteiskunnallisiin, ekologisiiin ja biologisiin ilmiöihin. Sinäl-

lään tässä ei ole mitään erityistä: kontekstualisoiminen ja kontekstin rakentaminen ovat välttämätön osa historian tutkimusta ja tutkimusprosessia.¹³³ Yhteiskunnallisia, kulttuurisia, ekologisia ja biologisia ilmiöitä ei susihistoriantutkimuksessa ole aina kuitenkaan huomioitu tarpeeksi, kuten Outi Ratamäen kanssa olen todennut. Varsinkin susien toimintaa on voitu tarkastella vain suhteessa ihmisiin, eikä esimerkiksi saaliseläinkantojen tilannetta tai ihmisen ja suden jakaman ympäristön muutoksia ole huomioitu. Susien ravinnonhankinta on myös voitu esittää vain ihmisten kiusaamisena, eikä lainkaan hengissä säilymisen kannalta välttämättömänä toimintana.¹³⁴ Kontekstualisointi auttaa vastaamaan kysymykseen, miksi susien paikat olivat sellaisia kuin ne olivat. Tutkimuksessa esiin tuomani susien paikkojen (ja laajemmin ihmisen ja suden suhteen) konteksti perustuu tulkintaani ja on siten tutkimustulos.¹³⁵ Luomani konteksti ei tietenkään ole kaiken kattava, mutta tuo uutta tietoa susien paikkojen muotoutumisen syistä ja taustoista.

Tässä kohtaa on syytä kirjoittaa auki oma positioni, sillä käyttämieni lähteiden, näkökulmien, teorioiden ja metodien ohella myös se vaikuttaa tutkimukseeni. En ole henkilökohtaisesti kokenut susien teoista haittaa, enkä ole vakituisesti asunut susien kanssa samalla alueella. Suhtaudun susiin positiivisesti ja katson susilla olevan oikeus elää nykypäivän Suomessa. Toisenlaisistakin lähtökohdista on tehty susihistoriantutkimusta: 1800-luvun susivahinkoihin ja lastensurmatapauksiin keskittyvä Teperi kertoo suoraan kirjansa alussa käsittelevänsä sutta tutkimuksessaan ”ihmiselle haitallisena petoeläimenä, ei lainkaan biologisena ilmiönä eikä lajin säilymisen kannalta tärkeänä eläinjäänteinä”.¹³⁶ Teperin suhtautuminen on todennäköisesti vaikuttanut hänen tutkimukseensa, ja oma suhtautumiseni vaikuttaa samaan tapaan tähän tutkimukseen. Myös se, että olen tehnyt tätä tutkimusta kulttuurihistorian oppiaineessa, on vaikuttanut tutkimusotteeseeni. Kulttuurihistorian parissa olen oppinut sen, että kaikkeen tutkittavaan tulee suhtautua kriittisesti; mitään ilmiöitä tai menneisyyden asioita ei tule ottaa itsestään selvyyksinä.¹³⁷ Posthumanistisesta ajattelusta inspiroitumisen lisäksi pyrin tästä syystä haastamaan erilaisia jaotteluja ihmisten ja eläin-

ten tai luonnon ja kulttuurin välillä. En myöskään ota itsestäänselvyytenä länsimaalaista käsitystä esimerkiksi kotieläinten omistamisesta tai elävien olentojen tappamisen neutraaliudesta. Myös eläinten suojelua tulee tarkastella kriittisen linssin läpi. Samalla koen kuitenkin historioitsijana velvollisuutta yrittää ymmärtää tutkimusajankohtanani monin erilaisin tavoin susiin suhtautuneita ihmisiä. Vaikka suhtaudun positiivisesti susiin, ei tehtäväni historioitsijana ole tuomita menneisyydessä toisin suhtautuneita ihmisiä. Tutkimukseni perimmäinen tarkoitus on ymmärtää ihmisen ja suden suhdetta, eri tavoin ajattelevia ja toimineita ihmisiä sekä susia ja niiden tekoja.

Susien elämästä

Kuvaan seuraavaksi lyhyesti susien tuntomerkkejä, elintapoja ja lisääntymistä nykytiedon valossa. Kuten teoreettista viitekehystä avatessani totesin, biologinen ja etologinen tieto sudesta on olennaista tutkimuksessani. Käsittelen susien elintapoja, käyttäytymistä ja mahdollisia kokemuksia läpi väitöskirjani, kaikissa käsittelyluvuissa, mutta joidenkin tietojen läpikäyminen ja käsitteiden määrittely on tärkeä tehdä jo nyt johdannossa. Tutkimuksessani käytän termiä ”sudellinen elämä” kuvaamaan seuraavaksi esiintuomiani tapoja elää sutena, elää ja toimia niin sanotusti lajityypillisesti.

Susi on yksi Suomessa elävistä neljästä maasuurpedosta – tai viidestä, mikäli ihminen lasketaan mukaan petoeläinten joukkoon. Koiraeläimiin luokitellun suden lisäksi Suomessa elää karhueläimiin lukeutuva karhu, kissaeläimiin luokiteltu ilves ja näätäeläimiin luokiteltu ahma. Susi muistuttaa ulkonäöltään ja kooltaan suurta pystykorvaista koiraa. Suomessa elävien susien turkin väriytyy vaihtelee yleensä kellertävästä harmaaseen, ja paikoin voi turkissa olla mustia karvoja. Susien ruumiinpituus on keskimäärin metristä 1,4 metriin ja säkäkorkeus 50–70 senttiä. Susi yksilö painaa yleensä 20–50 kiloa, mutta painavampia ja kookkaampia yksilöitä tavataan myös.¹³⁸ Susilla on pitkä kuono ja erinomainen ha-

juaisti. Niillä on myös hyvä kuulo- ja näköaisti.¹³⁹ Sudet viestivät keskenään eleiden, äänien, hajujen ja kosketusten kautta. Hännän, suupielien ja korvien asennot ja liikkeet sekä ruumiin asento kertovat susiyksilön tunteista ja aikomuksista. Susilauman sisällä on harvoin ristiriitatilanteita, mutta niitä voi ilmetä esimerkiksi ruokaillessa.¹⁴⁰

Susi on yksi laajimmalle levinneistä maanisäksälajeista. Sudet ovat nykykäsityksen mukaan sopeutuneet elämään kaikissa pohjoisen pallonpuoliskon elinympäristöissä trooppisia sademetsiä ja todellisia aavikoita lukuun ottamatta, ja ne viihtyvät nimenomaan erilaisilla metsämailla.¹⁴¹ Ekologisesti tarkasteltuna susi on huippupeto, avainlaji, jolla on merkittäviä vaikutuksia ekosysteemiin. Susilla on iso rooli suurpedoista, haaskansyöjistä, kasvinsyöjistä ja pienemmistä petoeläimistä koostuvissa ravintoverkoissa: huippupetodon vaikutus voi ulottua sellaisiin eliöihin, joiden ei näennäisesti ajattelisi olevan yhteydessä siihen.¹⁴²

Sudet elävät yleensä laumoissa, mutta kykenevät selviytymään ja elämään yksinkin. Susilauman on pitkään ajateltu olevan hyvin hierarkkinen rakenteeltaan ja johtavien alfa-yksilöiden arvojärjestyksestä on korostettu.¹⁴³ Susia tutkineet käyttäytymistieteilijät ovat kuitenkin havainneet suhteellisen vähän dominanssia eli yksilön ylemmyyttä toiseen nähden ilmaisevaa käytöstä. Lauma on yleensä lisääntyvästä parista ja eri-ikäisistä jälkeläisistä koostuva perheyksikkö. Tällöin lauman arvojärjestys perustuu enemmän vanhemmuuteen kuin dominanssiin. Toisenlaisiakin laumarakenteita on tavattu, ja lauman sisällä voi tapahtua muutoksia: esimerkiksi ulkopuolelta tullut susiyksilö voi korvata aiemmin johtavan naaraan tai uroksen, ulkopuolisia susia voidaan ottaa laumaan jäseniksi ja laumarakenne voi muuttua myös metsästyksen takia, esimerkiksi molemmat vanhemmat voivat kuolla. Lauma hajoaa, jos orvoiksi jääneet sudet lähtevät vaeltamaan.¹⁴⁴

Susien kiima-aika on keväällä, Suomessa helmi-maaliskuussa, ja emo kantaa pentuja yhdeksän viikkoa. Pennut syntyvät Suomessa yleensä toukokuussa. Synnytyspesä voi olla hyvin vaatimaton. Pentujen kasvaessa emo siirtää ne parempaan vaihtopesään. Pesää

voidaan vaihtaa myös jos pesäpaikkaa häiritään. Jälkeläiset pysyvät synnyinlaumassaan kymmenestä kuukaudesta jopa neljään ja puoleen vuoteen, mutta esimerkiksi Suomessa suuri osa nuorista voi lähteä jo noin vuoden ikäisinä.¹⁴⁵ Sudet voivat jättää synnyinlaumansa minä vuodenaikana tahansa, mutta suomalaisissa tutkimuksissa susien on havaittu lähtevän paljon huhti-kesäkuussa.¹⁴⁶ Susiyksilöt voivat kulkea pitkiä matkoja etsiessään omaa elinaluetta; pisimmät maailmalla mitatut matkat ovat olleet yli tuhat kilometriä. Susilaumaa kutsutaankin susitutkimuksessa ”susipumpuksi”, joka levittää susia laajasti ympärilleen.¹⁴⁷

Nyky-Suomessa susilauman reviiirin koko on noin 700–1000 neliökilometriä laskutavasta riippuen.¹⁴⁸ Reviiirin kokoon ja sijaintiin vaikuttavat monet tekijät, kuten ravinnon saatavuus.¹⁴⁹ Lisääntyvä susipari merkitsee reviiirin rajat maastoon hajumerkein, virtsan ja ulosteen avulla. Reviiirin tarkka sijainti muuttuu susien merkityksessä rajat hajumerkein hiukan eri kohtaan tai uusien reviiirien muodostuessa viereen.¹⁵⁰ Reviiirin sisällä on alueita, joilla on erilaisia merkityksiä laumalle. Synnytys- ja vaihtopesä ovat tärkeitä paikkoja, samoin kuin lauman jäsenten kohtaamispaikka, jota susitutkimuksessa kutsutaan englanniksi termillä *rendezvous site*. Sudet viettävät kohtalaisen vähän aikaa reviiirin reunoilla (engl. *buffer zone*), sillä siellä on mahdollista kohdata naapurilaumaan kuuluvia susia. Pesät voivat sijaita missä vain, ei siis aina reviiirin keskipisteessä, mutta rajan tuntumaa (kilometri rajalta) vältetään. Kohtaamispaikka on yleensä lähellä pesimialuetta.¹⁵¹

Lauman jäsenten liikkuminen vaihtelee vuodenajan mukaan: jos pentuja on syntynyt, on lauman jäsenten liikkuminen keväästä alkusyksyyn pentujen ollessa pieniä erilaista kuin lopun vuotta, jolloin lauma on liikkeellä paljon.¹⁵² Sudet liikkuvat paljon ravaten ja liikkeissään ne ovat määrätietoisia ja suoraviivaisia. Ne voivat myös laukata tai loikkia, mutta nämä liikkumistavat kuluttavat enemmän energiaa, jota sudet pyrkivät säästämään. Pennut voivat olla leikkisämpiä liikkeiltään. Aikuinen susi voi kulkea kahdeksan kilometrin tuntivauhtia usean tunnin ajan ja vuorokaudessa matkata jopa yli 70 kilometrin matkan. Keskimäärin susiyksilö liikkuu pe-

simääjan ulkopuolella 10–30 kilometriä päivässä. Sudet liikkuvat kaikkina vuorokauden aikoina, pääasiassa hämärään aikaan ja yöllä. Ne lepäävät vähän väliä niin päivisin kuin öin.¹⁵³

Susien ravinnosta yli 70 prosenttia on lihaa. Ne pääsääntöisesti tappavat itse ravinnokseen käyttämänsä eläimet, mutta vierailevat myös haaskoilla, eli syövät itsensä tai jonkun muun aiemmin tappamien eläinten raatoja. Sudet käyttävät saaliin kokonaan ja purevat palasiksi suuret luutkin; jos susia ei häiritä, voi suuresta saaliseläimestä jäädä jäljelle vain nahanpalasia. Sudet voivat myös kätkeä saaliin. Jos välttämätöntä, ne pystyvät olemaan syömättä kuukausia. Nykykäsityksen mukaan sorkka- ja kavioeläimet ovat susien tärkeimpiä ja tavallisimpia saaliseläimiä, mutta sudet syövät myös pikkunisäkkäitä. Lisäksi ne voivat syödä lintujen munia ja kasviksia, kuten marjoja sekä heiniä, ja ne löytävät syötävää myös ihmisperäisten jätteiden joukosta.¹⁵⁴ Tutkimusajankohtanani Suomessa eläneet sudet saalistivat esimerkiksi hirviä, peuroja ja poroja, kauriita, rusakkoja ja metsäjäniksiä, jyrjsijöitä, lintuja, hevosia, nautoja, lampaita ja koiria. Ihmisillä ja susilla oli monia yhteisiä saaliseläimiä, joista osan ihmiset luokittelivat villi- tai riistaeläimiksi ja osan kotieläimiksi, myöhemmin tuotantoeläimiksi.

Toukokuussa syntyvät pennut ovat aluksi imeväisiä ja tarvitsevat ruokaa päivittäin, jolloin imettävän emon ravintona on hirvien ja muiden hirvieläinten lisäksi pienempiä eläimiä, jäniksiä, jyrjsijöitä ja lintuja, joita isäsusi ja muut laumanjäsenet tuovat emolle. Noin 5–10 viikon ikäisinä pennutkin alkavat syömään aikuisten susien niille tuomaa ruokaa. Pentuja vartioi aina joku aikuinen lauman jäsen, jota susitutkimuksessa kutsutaan lastenvahdiksi. Syksymmällä saalistuspaine helpottuu pentujen kasvaessa ja ravintona on enemmän suurriistaa, esimerkiksi hirvien vassoja. Syksyllä 4–10 kuukauden ikäiset pennut opettelevat metsästämään lauman mukana.¹⁵⁵

Sudet voivat saalista laumassa tai yksin: susi pystyy saalistamaan yksin jopa hirven. Saalistustapa vaihtelee saaliseläimen mukaan, ja siihen vaikuttaa myös, yrittääkö saaliseläin puolustautua tai paeta. Saalistaessaan sudet usein ensin paikantavat saaliin ja väijyvät sitä; kohtaamisen jälkeen ne hyökkäävät ja lähtevät jahta-

maan saalista. Nämä vaiheet voivat limittyä tai yhdistyä. Jahti päättyy luovutukseen, kiinniottoon ja saaliin kuolemaan tai suden vahingoittumiseen saaliseläimen puolustautuessa. Sudet tappavat saaliinsa usealla, pinnallisella, mutta opportunistisesti tähdätyllä puremalla. Sudet eivät aina saata jahtia loppuun, vaan luovuttavat, biologien Petersonin ja Ciuccin tulkinnan mukaan esimerkiksi silloin, jos arvioivat, ettei saaliseläin ole tarpeeksi haavoittuvainen.¹⁵⁶

”Luonnossa” sudet voivat elää 13-vuotiaiksi.¹⁵⁷ Tyypillisin kuolinsyy on nykyään ihmisen aiheuttama. Sudet kuolevat myös esimerkiksi saalistuksen yhteydessä saamiinsa vammoihin, susien keskinäisten kiistojen seurauksena tai karhun tappamana, onnettomuuksissa, tauteihin tai nälkään. Tautien vaikutusta susien kuolleisuuteen ei ole dokumentoitu tarpeeksi, mutta biologit Fuller, Mech ja Cochrane arvioivat rabieksen, penikkataudin, parvoviruksen ja loisten olevan todennäköisesti merkittäviä kuolemanaiheuttajia.¹⁵⁸

SUDET ERI PUOLILLA SUOMEA

Susien väitetty poissaolo ja lähteiden kuvaama läsnäolo

Tässä luvussa käsittelen susien sijoittumista maantieteellisesti eri puolilla Suomea. Aluksi käsittelen susien väitettyä poissaoloa sekä lähteitteni kuvaamaa läsnäoloa Suomessa läpi 1900-luvun. Tuon esiin, miksi ja millä tavoin susien poissaoloa on korostettu. Kerron, mitä lähteeni ilmaisevat susien läsnäolosta ja (elävien ja tapettujen susiyksilöiden) lukumääristä 1900-luvun Suomessa. Avaan myös sitä, mihin tämä tieto pohjautui. Käyn lisäksi läpi lajin yhteiskunnallisen aseman muuttumista, sillä se vaikutti susien olemassaoloon Suomessa. Taustoitän myös 1900-luvun alun tilannetta edellisen vuosisadan tilanteella, sillä erityisesti 1800-luvun loppu vaikutti olennaisesti susien esiintymiseen 1900-luvun alussa.

Susikannan koon arvellaan olleen 1900-luvun alussa keskimäärin joitakin kymmeniä yksilöitä.¹⁵⁹ Susien määrä ei aina ole ollut näin pieni: ennen 1800-luvun loppua susia eli Teperin mukaan lähes kaikkialla Suomessa, ja Jouni Aspin kollegoineen tekemän arvion mukaan susien määrä on voinut tuolloin ylittää tuhanteen neljänsataan yksilöön. Arvio perustuu geneettisiin tutkimuksiin, mutta myös tilastotiedot kaadettujen susien määristä tukevat tutkimustulosta.¹⁶⁰ 1800-luvun lopulla Suomen susikanta kuitenkin romahti.¹⁶¹

Suomessa eläneet sudet ja monet muut petoeläimet ovat tutkijoiden mukaan olleet pitkään kestäneen hävittämisen ja vainon kohteina.¹⁶² Vainolla tarkoitetaan tässä pyrkimystä hävittää koko laji.¹⁶³ Keskiajalta lähtien lait ja asetukset olivat itse asiassa velvoittaneet ihmisiä susien metsästykseseen.¹⁶⁴ 1900-luvulla voimassa olleet säädökset eivät asettaneet sudenmetsästykselle sen suurempia rajoituksia ennen vuotta 1993; sudenmetsästys ei vaatinut erillistä metsästysoikeutta, eli kuka tahansa sai tappaa suden missä vain.¹⁶⁵ Syy susien lainsuojattomaan asemaan oli lajin määrittely ”vahinkoeläimeksi”. Näkemys pohjautui keskiajalta lähtien käy-

tössä olleeseen kahtiajakoon, jossa toislaiset eläimet jaetaan hyödyllisiin ja haitallisiin sen mukaan, millaisia ne ihmisten kannalta ovat. 1800-luvulla näkemys haitallisista ja hyödyllisistä eläimistä korostui.¹⁶⁶ Lehiköisen ja Teperin mukaan suomalaiset eivät ole olleet erityisen innokkaita sudenmetsästäjiä ennen 1800-luvun loppua. Kyläläiset, miehet, naiset ja lapset, osallistuivat pakollisiin sudenajoihin usein haluttomasti. Ilvesviitakin toteaa rahvaan suhtautuneen petoeläinten metsästämiseen välinpitämättömästi tai neutraalisti. Teperi tulkitsee suomalaisten pitäneen susia hallitsemattoman luonnonvoiman kaltaisina toimijoina: sudet koettiin riesaksi esimerkiksi karjavahinkojen takia, mutta niistä ei uskottu voivan päästä eroon.¹⁶⁷

Teperin mukaan suomalaisten suhtautuminen susiin ja niiden tappamiseen muuttui 1800-luvun lopulla. Syyksi tähän Teperi esittää 1800-luvun aikana eri puolilla Suomea ilmenneitä lastensurmatapauksia, joiden seurauksena rinnakkaiseloa susien kanssa ei enää haluttu jatkaa.¹⁶⁸ Kun aiemmin sudet oli mielletty hallitsemattomiksi toimijoiksi, alettiin Suomessa elävät sudet 1800-luvun lopulla hahmottaa hallittavaksi kokonaisuudeksi. Ihmisellä nähtiin olevan oikeus muokata luontoa ja päättää petoeläinlajin kohtalosta.¹⁶⁹ Asennemuutos näkyi 1800-luvulla perustettujen metsästyssseurojen toiminnassa: seurat pyrkivät ohjaamalla, neuvomalla ja valvomalla ihmisiä metsästysasioissa estämään hyödyllisinä pidettyjen riistaeläinten sukupuuttoon kuoleminen ja hävittämään petoeläimet.¹⁷⁰ Myös asetekniikan kehittyminen ja metsästystapojen parantuminen vaikuttivat susien määrän vähenemiseen. Vanhat pyyntitavat, kuten kylien laitamille kaivetut sudenkuopat, vipuansojen käyttö, verkkojen ja ihmisjoukkojen kanssa toteutetut isot sudenajot tai susien ampuminen liikkuvasta reestä, eivät olleet niin tehokkaita kuin venäläisten sudenpyytäjien, lukashien suomalaisille 1800-luvun lopulla opettama pyyntitapa, jossa metsästäjät kiersivät sudet mottiin ja ampuivat lähietäisyydelle tultuaan.¹⁷¹ Susien lisäksi karhujen, ilvesten ja ahmojen määrät pienenivät vuosisadan vaihteessa.¹⁷² Sudet joutuivat muissakin länsimaissa hävityskampanjoiden kohteiksi: 1800-luvun lopulla suurin osa läntisen Euroopan susikannoista

hävitettiin tai metsästettiin sirpaleisiksi, toisistaan erillään eläviksi kannoiksi. Pohjois-Amerikassa hävitys tapahtui hiukan myöhemmin, 1950-luvulle tultaessa.¹⁷³

Nykyään voimassa olevan käsityksen mukaan suomalaiset hävittivät sudet 1800-luvun lopulla lähes kokonaan Suomesta.¹⁷⁴ Monitieteinen susitutkimuskin on korostanut susien poissaoloa 1900-luvun Suomesta. Teperin ja Lappalaisen teoksissa susien häviämistä korostettiin, koska ihminen haluttiin esittää lajienvälisen taistelun voittajana.¹⁷⁵ Mari Pohja-Mykrä toteaa susien käytännössä hävinneen, ”sillä vuosien 1926–1932 aikana ja jälleen 1970-luvun alussa vuosittainen susisaalis hupeni alle viiden yksilön”. Myös Jukka Bisi kirjoittaa susien hävinneen maasta, palanneen suomalaiseen yhteiskuntaan 1990-luvulla ja olevan laajemmin Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa palaamassa ”osaksi luonnon ekosysteemejä” 2000-luvulla. Suvi Borgströmkin puhuu susien paluusta ja siten toistaa mielikuvaa poissaolosta: ”[s]usi on tehnyt paluuta suomalaiseen luontoon 1970-luvulta lähtien”.¹⁷⁶ Itsekin olen todennut aiemmin susien hävinneen.¹⁷⁷

Myös joissakin tarkastelemisani aineistoissa painotettiin susien poissaoloa. Näin tehtiin esimerkiksi toteamalla suoraan susia olevan vähän. *Suomen metsästyslehdessä* kerrottiin vuonna 1908 susien viime aikoina vähentyneen.¹⁷⁸ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä vuonna 1912 ilmestyneen kirjoituksen mukaan olivat ”sudet huomattavasti vähenneet ja suurimmasta osasta maata melkein kokonaan hävinneet. Syynä tähän susien äkilliseen vähenemiseen on toisten tietämän mukaan ollut ei yksistään niiden ankara ahdistaminen vaan myöskin niiden keskuudessa raivonnut rutto.”¹⁷⁹ Susien läsnäoloa häivyttiin diskursiivisesti myös susihavainnoista uutisoitaessa korostamalla havaintoa edeltänyttä sudetonta jaksoa. *Hämeen Sanomien* mukaan toukokuussa 1903 ”[s]usia, joita ei Turun seuduissa ole moneen aikaan nähty, ovat muutamat henkilöt nähneet viime viikon lopulla Piikkiön pitäjän metsissä noin 3 kilometrin päässä Littoisten asemalta.”¹⁸⁰ *Karjalatar* kuvasi samaan tapaan samana vuonna Lieksan lähellä tehtyä susihavaintoa: ”[e]ipä ole ollut pitkiin aikoihin haittaa pedoista täällä Ahmovaaralla, joko nyt

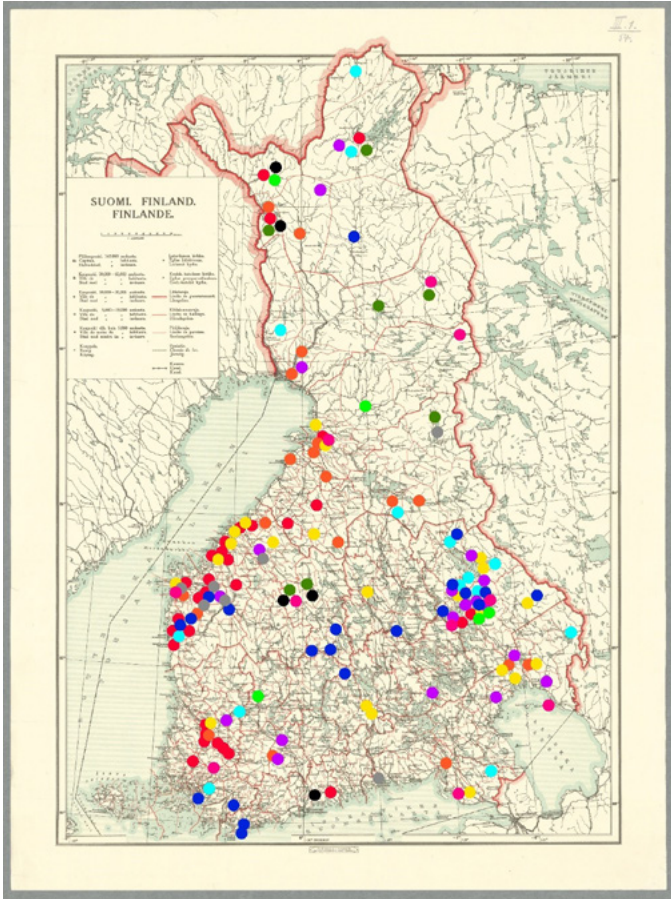
lienevät tänne laiumensa muuttaneet”.¹⁸¹ Samana vuonna lehti kertoi Nurmeksen kauppalassa tapetusta sudesta ja siitä, että kauppalan asukkaat tulivat katsomaan ”tuota harvinaista eläintä”.¹⁸² Väitän, että susien vähälukuisuus tai niiden läsnäolon puuttuminen alettiin mieltää 1900-luvun aikana normaaliksi asiantilaksi ja lopulta normiksi.

Alkuvuonna 1938 kirjoitettiin *Lapin Kansassa* susien runsastumisesta ja Rovaniemen Songassa nähdystä susista. Kirjoituksessa todettiin, että ”[m]ainittakoon, että susia ei näillä main ole miesmuistiin nähty.”¹⁸³ Kymenlaaksossa Sippolassa helmikuussa 1949 ammutusta sudesta uutisoitaessa mainittiin, että ”[e]dellisen suden ampumisesta paikkakunnalla on kulunut jo noin 70 vuotta”.¹⁸⁴ Lainauksissa näkyy ristiriita: samalla, kun oltiin vakuuttuneita siitä, ettei susia ollut seuduilla pitkään aikaan liikkunut, myönnettiin, että näkemys perustui susien havaitsemiseen. Voitiin siis ajatella, että jos susia olisi aiemmin ollut, olisivat ihmiset tulleet siitä tietoisiksi. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa välttämättä ollut, sillä moni susi on voinut jäädä ihmisiltä huomaamatta. Susien on havaittu eri maissa 2000-luvulla tehdyissä tutkimuksissa oppivan liikkumaan jopa ihmisten lähellä tulematta huomatuksi.¹⁸⁵

1900-luvun toisellakin puoliskolla painotettiin susien aiempaa poissaoloa. Elokuussa 1961 kirjoitettiin *Karjalaisessa* Ilomantsin seutujen olevan ”Ilomantsin susille ikäänkuin [sic] uusia aluevaltauksia, sillä vuosikymmeniin ei tiedetä näillä seuduilla susia liikkuneen.”¹⁸⁶ Sanomalehti *Vaasassa* kerrottiin vuonna 1967 Pohjanmaalla tavatusta sudesta uutisoitaessa, että susia oli liikkunut Jalasjärven seudulla viimeksi ”useita kymmeniä vuosia sitten”.¹⁸⁷ Vuonna 1973 Porvoossa auton alle jääneen suden kerrottiin olleen ”ensimmäinen 100 vuoteen Uudellamaalla”.¹⁸⁸ Poissaoloa korostamalla saatiin susien senhetkinen läsnäolo näyttämään uudelta asialta ja samalla epänormaaliilta, ehkä jopa epäluonnolliselta seikalta. Samalla luotiin mielikuvaa, jonka mukaan kyseiset alueet eivät olleet susille sopivia elinpaikkoja. Poissaolon korostamisen ja läsnäolon epänormaaliuden avulla voitiin tarvittaessa perustella susien tappamista ja poissa pitämistä.

Lähteeni kertovat kuitenkin myös susien läsnäolosta Suomessa: poissaolon painottamisesta huolimatta susia nähtiin maassa läpi 1900-luvun. Vuonna 1909 julkaistu *Suomen luurankoiset* -kirjan mukaan susia ”löytyi” 1900-luvun alussa ”Etelä-Suomesta Lapin perille asti”.¹⁸⁹ Sanoma- ja aikakauslehdissä uutisoitiin paljon eri puolilla maata nähdystä ja tapetuista susista: susia havaittiin ja tapettiin tarkastelemieni lehtien mukaan vuosittain 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä (liite: taulukko 1; kartta 1). Sanomalehtien lisäksi julkaistiin *Suomen metsästyslehdessä* vuosittain useita susihavainnoista kertovia uutisia vuodesta 1906 ja *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä vuodesta 1912 lähtien.¹⁹⁰ Joissakin tapauksissa ihmisten kerrottiin nähneen itse suden, mutta usein havainto tehtiin löytämällä ihmisen kasvattama toisilajinen eläin kuolleena tai näkemällä suden tassunjäljet. Osa uutisista onkin voinut koskea muita eläimiä kuin susia: susien raatelemiksi eläimiksi voitiin sekoittaa esimerkiksi ilvesten saaliit ja vapaana kulkevia koiria luulla susiksi. Esimerkiksi vuonna 1932 kirjoitettiin *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä, että ”saksalaista paimenkoiraa luullaan varsinkin pimeässä sudeksi, silloin kun susijutut pääsevät liikkeelle”.¹⁹¹ Osa susihavainnoista on kuitenkin voinut ollut paikkansapitäviä. Tätä tulkintaa puoltavat Eeva Janssonin kollegoineen tekemät tutkimukset, joissa on käytetty aineistona 1900-luvun eri vuosikymmeninä eri puolilla Suomea tapettujen susien jäänteitä. Tutkijat ovat näiden luonnontieteellisten museoiden kokoelmissa olleiden jäänteiden avulla selvittäneet susien geneettistä historiaa. Nämä tapetut tai muulla tavalla kuolleet sudet kertovat siitä, että Suomessa on ollut ainakin yksittäisiä susiysilöitä 1900-luvulla. Ne eivät kuitenkaan kerro siitä, onko Suomessa ollut tuolloin pysyvää susikantaa.¹⁹²

Ollessaan susia nämä lehtien mainitsemat eläinyksilöt vaikuttivat aktiivisesti susien paikkoihin, ja vaikka toisaalta kyseessä olisi ollut jokin muu eläin, vaikutti se liikkumisellaan ihmisten käsityksiin susien läsnäolosta. Suomessa liikkuneet sudet tekivät elinpaikoistaan Philon ja Wilbertin mainitsemia ”eläimellisiä paikkoja”, joissa yrittivät elää omien sääntöjensä mukaan; samalla näiden susien voi katsoa käyttäneen valtaa haastaessaan ihmisten nä-

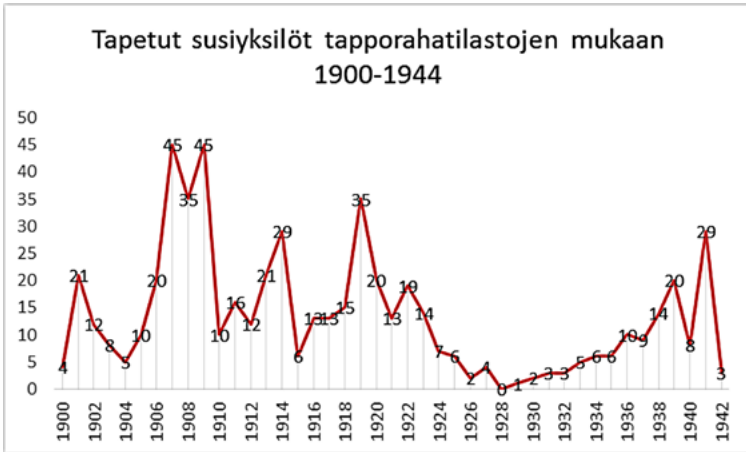
KARTTA 1: Lehtien uutisoimia susihavaintoja paikkakunnittain 1900–1910. Lähteet: vuodet 1900–1905: *Keski-Suomi, Perä-Pohjolainen, Karjalatar, Vestra Nyland, Wasabladet, Uusi Aura, Hämeen Sanomat*; vuodet 1906–1910: *Suomen metsästyslehti*. Värien selitys: 1900 = punainen; 1901 = oranssi; 1902 = keltainen; 1903 = vaalean sininen; 1904 = lila; 1905 = sininen; 1906 = harmaa; 1907 = vihreä; 1908 = viininpunainen; 1909 = tumman vihreä; 1910 = musta. Karttapohja: Aktiebolaget F. Tilgmanns bok- och stentryckeri samt kemigrafi, 1916/Kansalliskirjasto. Muokkaus: Otto Latva.

kemyksiä susille sopivista paikoista. Myös ihmisiltä huomaamatta jääneet susiyskilöt muovasivat susien sijaintia. Jos ne esimerkiksi perustivat oman reviirin, vaikutti se muiden susien liikkumiseen sillä alueella: sudet välttävät liikkumista toisten susien reviiireillä, eivätkä biologien David Mechin ja Luigi Boitanin mukaan perusta omaa reviiiriään jo olemassa olevan reviirin alueelle, ainakaan kokonaan.¹⁹³ Muiden laumojen läheisyys vaikuttaa myös reviirien kokoon: jos muita laumoja on jollakin alueella vähän, voi susi tai susipari varata itselleen niin suuren reviirin kuin ne pystyvät pitämään hallussaan, kun taas susirikkailla alueilla muut reviiirit rajoittavat uusien reviirien syntymistä ja kokoa. Lisäksi, jos lauma sijaitsee susitiheällä alueella, on nuorten susien vaikea jättää laumaansa, kun taas jos synnyinlaumaa ympäröivät vähäsusiset tai sudettomat alueet, on lauman jättävien susien helpompi levittäytyä ja alkaa etsiä omaa reviiiriä.¹⁹⁴

Myös tapporahatilastot kertovat susien läsnäolosta, sillä niiden mukaan susia tapettiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina muutamasta yksilöstä pariin kymmeneen yksilöön vuosittain. Vuonna 1907 tapettujen susien määrän kerrottiin tilastoissa yltäneen jopa 45 yksilöön. Seuraavana vuonna lukumäärä oli 35 ja vuonna 1909 jälleen 45. Tapettujen susien määrät palasivat 1910-luvulla korkeintaan parinkymmenen yksilön vuosimääriin, poikkeuksina vuodet 1914, jolloin tilastojen mukaan tapettiin 29 sutta, ja 1919, jolloin tapettiin 35 sutta (kuvio 1).

Myös susia käsittelevien lakien ja asetusten säätäminen kertoo susien fyysisestä läsnäolosta Suomessa. Esimerkiksi susista maksettavia tapporahoja ja niiden metsästystä käsitteleviä lakeja ja asetuksia säädettiin ja muutettiin toistuvasti viime vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla.¹⁹⁵ Tähän tuskin olisi ollut tarvetta, jos susista olisi päästy kokonaan.

Itse asiassa susia saattoi olla 1900-luvun alussa Suomen alueella jopa enemmän kuin 1800-luvun viimeisinä vuosina. *Uusi Aura* kirjoitti huhtikuussa 1902 A. J. Melan kertoneen aiemmin *Luonnon Ystävässä*, että ”[n]yt näkyvät Suomessa sudet olevan taas enentymään päin”.¹⁹⁶ *Karjalattaren* mukaan lokakuussa 1900 ”[s]usia

KUVIO 1: Tapetut susiyksilöt, joista maksettiin tapporahaa. Lähde: *Suomen Tilastollinen Vuosikirja*, tapporahatilastot vuosilta 1900–1942.

on erittäin kosolta [sic] liikkeessä Suomen Lapissa” ja tammikuussa 1905 ”susia on tänä talvena entistä enemmän” Ylä-Karjalassa.¹⁹⁷ *Suomen luurankoiset* (1909) kertoi, että susien määrä ”[o]li 1880–1890-luvuilla hyvin vähentynyt, [-] mutta näyttää taas 1901 lisääntyneen huomattavassa määrässä”.¹⁹⁸ Toteamus perusteltiin tilastotietojen avulla: vuonna 1900 tapettiin tilastotietojen mukaan neljä sutta, mutta seuraavana vuonna jo kaksikymmentäyksi yksilöä. Tämän tulkittiin kertovan elävien susien määrän lisääntymisestä.¹⁹⁹

Tämän luvun alussa mainitsemani susikannan romahdus 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa ei tarkastelemieni aineistojen valossa johtanut susien häviämiseen kokonaan Suomesta, vaan tarkoitti ennemminkin susien lukumäärän huomattavaa pieneenemistä. Tästä syystä väite susien häviämisestä piilottaa Suomessa eläneiden ja kuolleiden susien läsnäolon ja toimijuuden. Se myös piilottaa ja häivyttää taka-alalle 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä tapahtuneen aktiivisen susien poissa pitämisen: Susi-

en vähälukuisuutta ja näennäistä poissaoloa luotiin diskursiivisesti, kuten edellä kuvasin, mutta myös materiaalisesti tappamalla Suomessa eläviä susia. Vaikka susia havaittiin aika ajoin Suomessa aivan vuosisadan alusta lähtien, eivät nämä sudet – tai kovin moni niistä – ehtineet välttämättä elää täyttä sudellista elämää: muodostaa omaa reviiriä, luoda omaa laumaa tai saada jälkeläisiä, ennen kuin ne tulivat ihmisten tappamiksi tai kuolivat muilla tavoin. Kannan näkökulmasta tarkasteltuna voikin todeta susien lähes hävinneen. Kanta (engl. *population*) on biologisena käsitteenä hiukan epämääräinen, mutta yleensä sillä tarkoitetaan joukkoa saman lajin edustajia, jotka elävät vakituisesti jollakin alueella pystyen elämään lajityypillistä elämää ja siis myös lisääntymään.²⁰⁰ Vasta vuonna 1973 alkanut suojelu mahdollisti susikannan pidempiaikaisen kasvun, ja vasta vuosisadan loppupuolella sudet pystyivät tietävästi vapaammin ja pidempiaikaisemmin elämään laumoissa ja lisääntymään säännöllisesti.²⁰¹ Aiempi tilanne ei kuitenkaan johtunut susien yrityksen puutteesta, vaan siitä, että ihmiset estivät susia toimimasta näin. Harvalukuisuus ja monien susiyskilöiden lyhytikäisyys olivatkin yhdessä-tulemista, lajienvälisen väkivaltaisen yhteistoiminnan tulosta, ja kertovat hierarkkisesta valtasuhteesta laji- en välillä.

Susien määrä oli 1920-luvulla ilmeisesti hyvin pieni: jälkikäteen on tulkittu susia eläneen Suomessa tuolloin vain muutama yksilö.²⁰² Toisaalta tarkastelemani lehdet uutisoivat susien läsnäolosta: *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä kerrottiin susia olevan talvella 1920–1921 paljon liikkeellä ja nähdyn runsaasti Hämekoskella ja Soanlahdella Laatokan Karjalassa, Värtsilässä, Nurmeksen tienoil- la, Liperissä ja Leppäkoskella sekä Turun lähellä Liedossa.²⁰³ Myös tapporahatilastojen mukaan 1920-luvulla maksettiin tapporahaa vuosittain yhdestä sudesta pariinkymmeneen suta, poikkeuksena vuosi 1928, jolloin sitä ei maksettu yhdestäkään sudesta (kuvio 1).

Sudet esiintyivät 1930- ja 1940-luvuilla niin lehtien sivuil- la kuin tilastoissa. Susia tapettiin tilastojen mukaan 1930-luvun alussa muutamia yksilöitä vuodessa, mutta vuosikymmenen lopul- la maksettiin jopa kahdestakymmenestä sudesta tapporahaa (ku-

vio 1). Tuolloin susia havaittiin ja tapettiin paljon Lapissa, mutta myös muualla, aina Länsi-Suomea myöten. Vuonna 1941 maksettiin jopa 29 sudesta tapporahaa, mutta seuraavana vuonna vain kolmesta (kuvio 1).²⁰⁴ Susien määrä kasvoi jälleen 1940-luvun lopun Lapissa. Lehtitietojen mukaan 1950-luvun alussa tapettiin muutamia yksilöitä vuodessa²⁰⁵, mutta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa tapettiin paljon susia, sillä susien määrä kasvoi itärajan takaa tulleiden yksilöiden myötä erityisesti Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Koillismaalla. Yksittäisiä susia vaelsi pidemmälle Keski-Suomeen asti, mutta suurin osa tulokkaista pysyi itärajan tuntumassa.²⁰⁶ Erkki Pulliainen kertoo, että vuosina 1959–1963 tapettiin Pohjois-Karjalan läänin alueella 48 sutta.²⁰⁷

Vuonna 1966 tapettiin lehtitietojen mukaan 10 sutta.²⁰⁸ Seuraavana vuonna pohjoismaiset susitutkijat esittivät eläviä susia olevan Suomessa vain 10–15 yksilöä.²⁰⁹ Kaikki eivät olleet samaa mieltä susien oikeasta määrästä: *Helsingin Sanomien* vuonna 1967 haastattelemat poromiehet kritisoivat tutkijoiden arviota susien lukumäärästä, sillä heidän mukaansa Suomessa pesi 10–15 susiparia.²¹⁰ Tutkimustietoa Suomessa elävistä susista, niiden määrästä ja sijainnista oli tähän aikaan hyvin vähän tarjolla. Näitä tietoja selvitettiin 1960-luvulta lähtien aluksi Riistanhoito-Säätiön ja vuodesta 1964 lähtien valtion riistan tutkimuslaitoksen toimesta. 1970-luvulla valtion riistan tutkimuslaitos muuttui riista- ja kalatalouden tutkimuslaitokseksi (RKTL), joka jatkoi susien tutkimista.²¹¹ Silti susista tiedettiin varmimmin se, kuinka paljon niitä tapettiin vuosittain. Vuonna 1968 maksettiin lehtitietojen mukaan viidestä sudesta tapporahaa,²¹² ja 1970-luvun ensimmäisinä vuosina vuosittainen susisaalis hupeni alle viiden yksilön.²¹³ Vuonna 1972 pohjoismaiset luonnon suojelejärjestöt arvioivat Pohjoismaissa olevan yhteensä vain 15 sutta, mutta seuraavana vuonna Pulliainen arveli Suomessa olevan ”jopa yli kaksikymmentä sutta”. Pulliaisen mukaan talven 1972–1973 aikana tapettiin ainakin kymmenen sutta ja koko vuonna 1973 ainakin 18 yksilöä.²¹⁴ Susien vähäinen määrä herätti nyt huolta lajin häviämisestä.²¹⁵ Susi luokiteltiin 1970-luvulta lähtien uhanalaiseksi lajiksi sen monilla esiintymisalueilla eri puolilla maailmaa. WW-

F:n Suomen Rahasto listasi suden erityisen selvityksen ja toiminnan kohteeksi uhanalaisuutensa takia vuonna 1972.²¹⁶

Suden lainsäädännöllinen status muuttui 1970-luvulla: syyskuussa 1973 annettiin asetus suden rauhoittamisesta Suomessa vuoden 1977 loppuun, poronhoitoaluetta lukuun ottamatta.²¹⁷ Lajin rauhoittaminen ei kuitenkaan ollut ”todellista” ainakaan susien kannalta, sillä susia sai edelleenkin tappaa kohtalaisen vapaasti. Vaikka vuoden 1973 asetuksessa todettiin, että ”[s]usi on rauhoitettu koko maassa poronhoitoaluetta lukuunottamatta [sic]”, sääti se myös, että ”[j]os susi on jollakin paikkakunnalla liiallisesti lisääntynyt tai osoittautunut erityisen vahingolliseksi, voi maa- ja metsätalousministeriö myöntää rauhoituksesta poikkeuksia.”²¹⁸ Hallinnollisesti puhuttiin poikkeusluvista ja arkikielellä käytettiin pyynti- ja kaatolupa-käsitteitä, kun tarkoitettiin viranomaisilta saatua lupaa tappaa susi. Lisäksi säädettiin, että ”[m]illoin susi vahingoittaa hevosia, nautaeläintä, sikaa tai lammasta taikka toistuvasti käy tällaisen kotieläimen kimppuun, eläimen omistajalla tai hoitajalla on oikeus [- -] verekseltään tappaa susi.”²¹⁹ Suden tappamiseen ei siis aina tarvittu lupaa ministeriöltä, ja siitä myös maksettiin tapporahaa vuoteen 1975 asti.²²⁰ Toisaalta tappaminen muuttui 1970-luvulla säännellymmäksi, sillä nyt siitä tuli ilmoittaa aina viranomaisille.²²¹

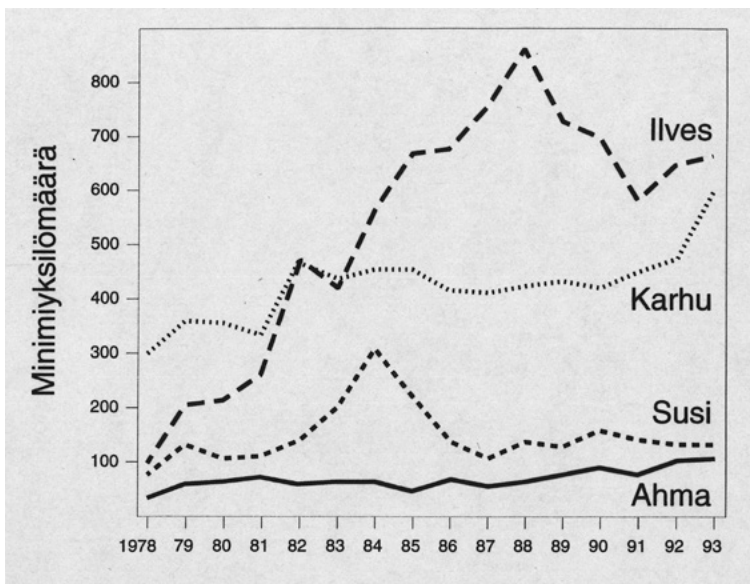
Lajin ambivalentti asema näkyi siinä, kuinka 1970-luvulla itärajan takaa suuntautuneeseen ekspansioon suhtauduttiin: metsästystä voimistettiin, eikä suden asema suojeltuna lajina estänyt tulo-kassusien tappamista. Lehdet kertoivat varsinkin Sallassa tapetuista susista,²²² mutta uutisoivat myös ministeriön myöntäneen lupia rauhoitusalueelle eli poronhoitoalueen eteläpuoliseen Suomeen yhdentoista suden kaatoon vuonna 1976. Pulliainen kuvasi tilannetta *Metsästys ja Kalastus* -lehden kirjoituksessaan kommentoimalla, että ”sudet eivät ole tässäkään mielessä täydellistä suojaa nautineet”.²²³

Ihmisten tietämys susien paikasta parani 1970-luvun lopulla, kun RKTL alkoi vuodesta 1978 lähtien arvioimaan suurpetojen vähimmäisyksilömääriä vuosittain ”petoyhdysmiesten muodostamalta vapaaehtoiselta kenttäorganisaatiolta” kerätyn havaintomateriaa-

lin perusteella.²²⁴ Koulutettujen petoyhdysmiesten verkosto kattoi koko Suomen valtion alueen. Petoyhdysmiehet olivat poronhoito-alueella pääasiassa poronhoitajia, muualla Suomessa metsästäjiä.²²⁵ Vapaaehtoiset havainnoitsijat, jotka olivat usein metsästäjiä, raportoivat havainnoistaan petoyhdysmiehille, jotka ilmoittivat tiedot riistanhoitoyhdistyksiin ja edelleen riistanhoitopiireihin. Ne taas välittivät tiedot RKTL:een.²²⁶ Havainnot luokiteltiin varmoiksi, epävarmoiksi tai hylätyiksi, ja päällekkäishavainnot samoista yksilöistä pyrittiin poistamaan. Tarkoituksena oli muodostaa mahdollisimman hyvin todellisuutta kuvaavaa tietoa.²²⁷

Susien määrä kasvoi 1980-luvulle tultaessa (kuva 1; kuvio 3).²²⁸ Vuonna 1984 susien määrä saattoi yltää jo yli kolmeensataan yksilöön. Toisaalta tutkijoiden keskuudessa oli erimielisyyttä susien määrästä: RKTL:n petotutkija Erik S. Nyholmin arvion mukaan susikannan koko oli tuolloin 280–330 yksilöä, mutta Pulliaisen arvion mukaan alle 150.²²⁹ Vaikka laji oli rauhoitettu, oli susien kasvavaa joukkoa mahdollista metsästä. Vuosikymmenen alussa susia tapettiin tilastojen mukaan useita kymmeniä yksilöitä vuosittain. Vuodet 1984 ja 1985 olivat huippuvuosia, jolloin tapettiin yli neljäkymmentä sutta (kuvio 2).²³⁰ Jotkut aikalaiset katsoivat susien lukumäärän kasvun vähentäneen lajin uhanalaisuutta. *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin vuonna 1984, että ”susi, ilves ja karhu voivat niin hyvin, ettei niitä enää pidetä uhanalaisina eläiminä, joskin ne vaativat silmälläpitoa”.²³¹ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä toivottiin samana vuonna, että susien määrän kasvaessa ”[p]uheet suden sukupuuttoon kuolemista alkavat hiljalleen hiljentyä.”²³² Jotkut luonnonsuojelijat sen sijaan kiistivät arvion susikannan koosta ja katsoivat, että ”meillä harjoitetaan eurooppalaisittain uhanalaisien suurpetojen metsästystä”.²³³

Vuoden 1984 jälkeen susikanta laski Riistantutkimusosaston tiedotteen mukaan ”voimakkaasti”. Riistantutkijat etsivät syitä laskuun ”mm. suden taudeista, luvattomasta pyynnistä ja arviointivirheestä”. Yksi mahdollinen syy oli raivotauti.²³⁴ Vuonna 1996 ilmestyneessä suurpetotyöryhmän raportissa mahdolliseksi syyksi

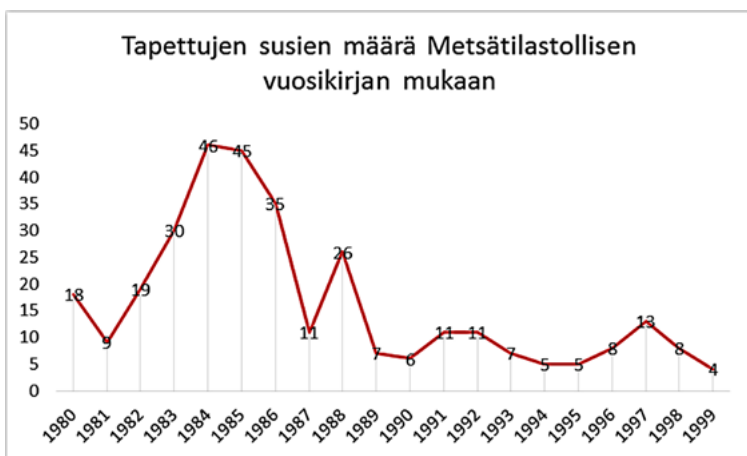
KUVA 1: RKTL:n arvio susien ja muiden suurpetojen vähimmäiskannoista. Lähde: Nyholm (1995) *Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93*. Riisiantutkimusosaston tiedote 135, 9.

esitettiin ”metsästyspainetta”.²³⁵ Samoin *Suomen luonto* -teoksessa (1997) syyn selitettiin olevan ”[m]uutaman vuoden tehopyynti”.²³⁶

Susien laajamittainen tappaminen lisäsi vaatimuksia tietää enemmän susista, niiden määristä ja sijainnista Suomessa – olihan laji virallisesti rauhoitettu. Vuonna 1986 ilmestyneessä luonnonvarainneuvoston selvityksessä todettiin, että ”[n]ykyisestä susikannasta on niin erilaisia arvioita, että laskelmien kehittäminen on tarpeen, jotta mm. metsästyksen vaikutus kantaan saadaan selville.”²³⁷ Alkuvuonna 1989 aloitetut riistakolmiolaskennat auttoivat keräämään lisää tietoa susista.²³⁸ Tammi-maaliskuussa lähinnä metsästäjistä koostuvat havainnoitsijat laskivat eri puolilla Suomea olevilta riistakolmioilta eli laskentalinjoilta²³⁹ riistanisäkkäiden lumeen jättämiä jälkiä.²⁴⁰ Laskennan tulokset esitettiin jälkitiheyksinä, ja ha-

vaintojen avulla tutkijat tekivät päätelmiä myös eläinkantojen tiheyksistä.²⁴¹ Tietoa susihavainnoista saatiin myös riistanhoitopiirin suurriista-arvioinneista. Arvioinnit toteutettiin lumiseen aikaan alkuvuodesta, jolloin metsästäjät keräsivät havaintoja muun muassa susien lumeen jättämistä jäljistä riistanhoitopiirien alueilla.²⁴²

Arviot suurpetojen vähimmäisyksilömääristä eli minimikanta-arviot tarkentuiivat 1990-luvulla.²⁴³ Vuonna 1995 riistantutkijat arvioivat susia elävän maassa 140 yksilöä.²⁴⁴ Samana vuonna Suomi liittyi Euroopan unioniin. Lajin suojelua oli jo muutamaa vuotta aiemmin tiukennettu ja vuoden 1993 metsästyslain myötä lajin lainsäädännöllinen status vaihtui vahinkoeläimestä riistaeläimeksi.²⁴⁵ Lajin status oli kuitenkin kaksitahoinen: susi oli toisaalta uhanalaiseksi luokiteltu tiukasti suojeltava laji, mutta samalla metsästyslain mukainen riistaeläin. Riistaeläin juridisena käsitteenä tarkoitti toislajista eläintä, jota ihmiset metsästävät. Tästä syystä riistaeläinstatus mahdollisti sen, että susia voitiin edelleenkin tappaa tietyillä alueilla ja tietyissä tilanteissa.²⁴⁶

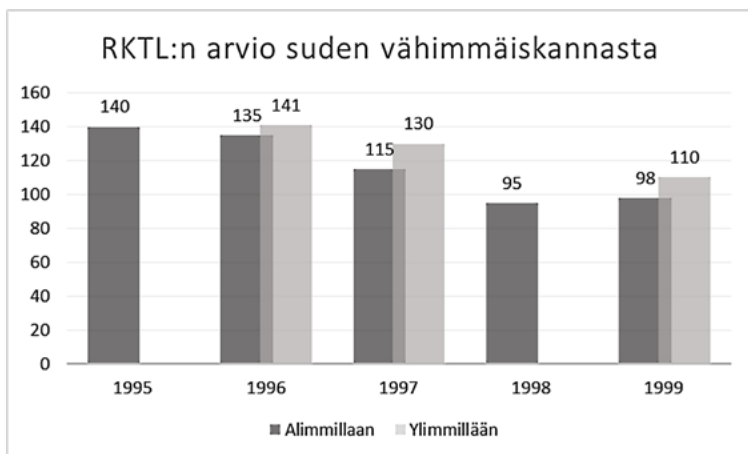

KUVIO 2: Tapetut susiyksilöt Metsätalastollisen vuosikirjan mukaan. Lähde: Metsätalastollinen vuosikirja 1996 ja Metsätalastollinen vuosikirja 1997.

Vaikka susien tappaminen oli edelleen mahdollista, oli se nyt kuitenkin aiempaa säännellympää. Vuodesta 1993 lähtien sai poronhoitoalueen ulkopuolella tappaa vain ne vahinkoja aiheuttaneet yksilöt, joiden kaatoon ministeriö erikseen antoi luvan.²⁴⁷ Nyt susien metsästäminen myös edellytti alueeseen kohdistuvaa metsästys-oikeutta. Metsästys-oikeus oli sidottu maanomistukseen, eli alueen omistajaksi määritellyllä henkilöllä oli oikeus metsästä ja määrätä metsästyksestä maillaan; maanomistaja sai myös vuokrata metsästys-oikeuden esimerkiksi metsästysseuralle.²⁴⁸ Joissakin tapauksissa etukäteen ministeriöltä haettua lupaa ei kuitenkaan tarvittu susiyksilön tappamiseksi, ja myös poliisin määräyksestä voitiin tappaa susi, jos sen katsottiin uhkaavan turvallisuutta. Vuonna 1995 säädetyn poliisilain mukaan ”[p]oliisimiehellä on oikeus lopettaa eläin, joka aiheuttaa vaaraa ihmisen hengelle tai terveydelle. Sama oikeus poliisimiehellä on, jos eläin aiheuttaa huomattavaa vahinkoa omaisuudelle tai vakavasti vaarantaa liikennettä.”²⁴⁹

Suden suojelua muutettiin 1990-luvun aikana useaan otteeseen. Vuosina 1997 ja 1998 oli voimassa vapaampi metsästys, sillä tuona aikana ministeriö päätti etukäteen myönnettävien pyyntilupien enimmäismäärät eli kiintiöt, joiden perusteella riistanhoitopiirit myönsivät metsästäjille lupia susien pyytämiseen.²⁵⁰ Vuonna 1997 tapettiin virallisen tiedon mukaan kolmelta suta, mikä oli eniten susia koko 1990-luvun aikana (kuvio 2). Käytäntöä muutettiin uudelleen, ja vuoden 1999 alussa voimaan tulleella asetuksella suden tappaminen oli sallittua jälleen vain erikoistapauksissa poronhoitoalueen ulkopuolella, ja luvan sai riistanhoitopiiristä ministeriön aluekiintiöiden puitteissa. Poronhoitoalueella susi oli rauhoitettu huhtikuun alusta syyskuun loppuun ja muuna aikana tarvittiin riistanhoitopiirin myöntämä lupa suden tappamista varten.²⁵¹ Ministeriö saattoi kuitenkin myöntää poikkeusluvan niin poronhoitoalueella kuin sen ulkopuolella silloin, kun riistanhoitopiirit eivät voineet poiketa suojelusta.²⁵²

Vuonna 1998 metsästysasetukseen myös sisällytettiin Euroopan unionin neuvoston²⁵³ vuonna 1992 antaman luontodirektiivin²⁵⁴ mukaiset rauhoituksesta poikkeamisen ehdot: marraskuun alusta maa-

KUVIO 3: RKTL:n tutkijoiden arviot suden vähimmäiskannasta. Lähde: *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998 ja Metsätilastollinen vuosikirja 2000.*

liskuun loppuun sai poronhoitoalueen ulkopuolella asetuksen luetelemisissä tilanteissa tappaa suden, ”jos muuta tyydyttävää ratkaisua ei ole eikä metsästys häiritse suotuisan suojelutason säilyttämistä”. Suden tappaminen oli mahdollista esimerkiksi maataloudelle, eläintenpidolle tai muulle omaisuudelle aiheutuvien vahinkojen estämiseksi ja yleisen turvallisuuden kannalta pakottavista syistä.²⁵⁵

RKTL:n tutkijat ryhtyivät 1990-luvun lopulla selvittämään susien liikkumista, elintapoja ja reviirien laajuutta radiolähettimien avulla.²⁵⁶ Vuonna 1997 Pohjois-Karjalassa, Ilomantsissa tanskalaiset biologit ja RKTL:n tutkijat varustivat susia radiopannoilla ja vuonna 1998 RKTL:n tutkijat laittoivat radiopantoja susille Kainuun maakunnassa.²⁵⁷ Pantatutkimusten myötä tietämys susista kasvoi. Vaikka tutkimuksen kehittyminen ja tiedon lisääntyminen eivät olleet suoraan seurausta suden suojelun tiukentumisesta, voi tiedon lisääntymisen ajatella hyödyttäneen suojelua ja sitä ajavia tahoja. Maa- ja metsätalousministeriö esimerkiksi tarvitsi 1990-luvulla tie-

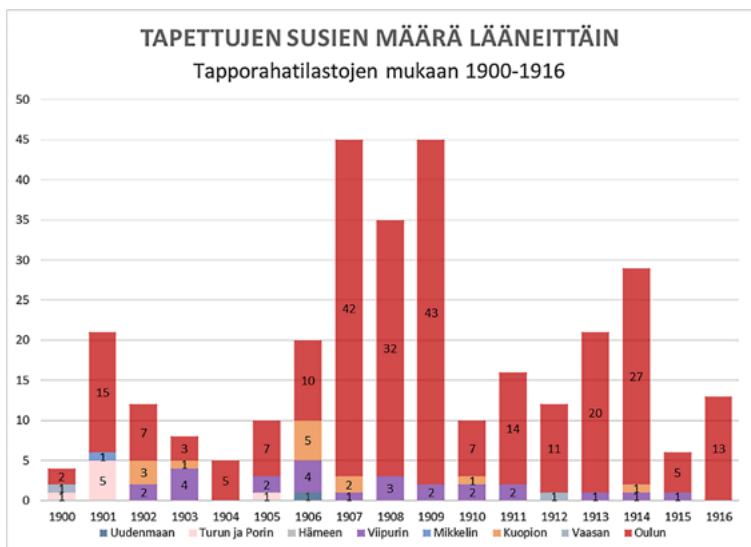
toja kannan suuruudesta ja kehityksestä, jotta se pystyi arvioimaan, kuinka paljon pyyntilupia oli mahdollista myöntää ilman, että susikanta vaarantuisi. Luontodirektiivissäkin kannustettiin tiedon lisäämistä suojeltavien lajien kannoista.²⁵⁸ Tiukentuneesta suojelusta huolimatta susien lukumäärä väheni susitutkijoiden arvioiden mukaan vuosisadan loppua kohti (kuvio 3).²⁵⁹ Lumiaro epäili pro gradu -tutkimuksessaan susien määrän vähenemisen syyksi susien lailista ja laitonta tappamista.²⁶⁰

Itä-, Kaakkois- ja Pohjois-Suomen sekä Lapin sudet

Seuraavaksi käsittelen susien sijoittumista maantieteellisesti eri puolille Suomea. Aloitan tarkastelemalla Itä-, Kaakkois- ja Pohjois-Suomea sekä Lappia susien elinalueena: sitä, kuinka osa Suomessa eläneistä ihmisistä ja todennäköisesti susistakin on mieltänyt nämä alueet susille sopiviksi paikoiksi, ja kuinka osa ihmisistä taas vastustanut susien (varsinkin runsasta) esiintymistä näillä alueilla.

Edellisen alaluvun alussa toin esille, että susien läsnäoloa itärajan tuntumassa yritettiin 1900-luvun alussa ajoittain häivyttää korostamalla sudettomien aikojen pituutta. Edellä siteeraamissani sanomalehtien kirjoituksissa korostettiin, ettei Lieksan ja Ilomantsin seuduilla tai Kymenlaakson Sippolassa ollut pitkiin aikoihin nähty susia. Joissakin kirjoituksissa siis ihmeteltiin susien esiintymistä näillä alueilla.²⁶¹ Myös Lappi voitiin esittää harvinaisena elinalueena susille: *Perä-Pohjolaisessa* todettiin vuonna 1904 susien alkaneen liikuskella Lapissa, mikä vihjasi aiempaan poissaoloon.²⁶²

Suurimmassa osassa tarkastelemistani aineistoista susien kuitenkin kerrottiin elävän nimenomaan Itä- ja Pohjois-Suomessa sekä Lapissa. Tilastotietojen mukaan susia tapettiin paljon juuri näillä alueilla: 1900-luvun ensimmäisinä vuosina maksettiin eniten tapporahoja Oulun läänissä tapetuista susista. Vuonna 1938 Oulun lääni pilkottiin Oulun ja Lapin lääneiksi, joten tilastoissa esiintyvä Oulun lääni tarkoitti näiden kahden, vuoteen 2009 olleena olleen läänin aluetta (kuvio 4). Lehdetkin kertoivat susien

KUVIO 4: Tapetut susiyksilöt, joista maksettiin tapporahaa. Lähde: *Suomen Tilastollinen Vuosikirja*, vuosia 1900–1916 koskevat tapporahatilastot. Vuodesta 1917 lähtien tapettujen susien määriä ei enää ilmoitettu lääneittäin, ainoastaan koko maan osalta. Vuoteen 1938 asti Oulun lääni kattoi vuoteen 2009 olemassa olleet Oulun ja Lapin läänit.

länäolosta: *Keski-Suomen, Perä-Pohjolaisen, Karjalattaren, Wasabladetin, Uuden Auran ja Hämeen Sanomien* mukaan susia nähtiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina monissa Itä- ja Pohjois-Suomen sekä Lapin pitäjissä (Liite: taulukko 1; kartta 1). Myös 1910-luvulla kerrottiin *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä susien esiintyvän pääsääntöisesti Lapissa.²⁶³ Lisäksi eläintietokirjat *Eläinten maailma I* (1930) ja *Suomen selkärangaiset* (1940) kirjoittivat susien ”asuma-alueen” rajoittuvan Pohjois- ja Itä-Suomen rajaseuduille.²⁶⁴

Susien länäoloa itärajan tuntumassa, Pohjois-Suomessa ja Lapissa eivät kaikki ihmiset pitäneet hyvänä asiana. Varsinkin lehdistö painotti susien tällaisen sijoittumisen harmillisuutta. *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä kerrottiin vuonna 1912 suden olevan itärajal-

la ja ”Pohjan perukoilla paha vieras porolaumoissa”.²⁶⁵ *Karjalattarissa* harmiteltiin susien läsnäoloa, kerrottiin susien tekevän ”pahojaan” ja kannustettiin ihmisiä lähtemään susijahtiin. Joissakin uutisissa kerrottiin miesten lähteneen jahtaamaan susia, mutta muutamissa kirjoituksissa paikallisia ihmisiä kritisoitiin haluttomuudesta lähteä jahtiin. Esimerkiksi lokakuussa 1904 kirjoitettiin Polviväärän Mortonvaarasta kuuluneen paljon valituksia susien ”tuhotöistä”. Tästä huolimatta lehtikirjoituksessa valitettiin sitä, että ”[p]ysymiehiä kylässä kyllä olisi, mutta susia he eivät ole ryhtyneet ahdistamaan.”²⁶⁶ Mikäli lehden toteamus piti paikkaansa, ei ilmeisesti kaikkia suunnottomasti haitannut susien läsnäolo, vaikka niiden kerrottiin tappaneen esimerkiksi koiria.

Suuret 1930- ja 1940-lukujen susijahdit Lapissa taas kertovat siitä, että sudet olivat monien ihmisten mielestä siellä poissa paikaltaan. Eläinmaantieteilijät Philo, Welch ja Jones painottavat, että eläinten koetaan olevan poissa paikoiltaan niiden tullessa niille kielletyiksi miellettyihin tiloihin. He viittaavat maantieteilijä Tim Cresswellin käyttämään käsitteeseen ”out of place”.²⁶⁷ Susien esiintymisestä kirjoitettiin *Lapin Kansassa* tarkasteleminani vuosina 1938 ja 1939 kolmessakymmenessä seitsemässä kirjoituksessa. Lehtitietojen mukaan yksittäisiä susia ja laumoja nähtiin Sodankylässä, Petsamossa ja Utsjoella 1930-luvun lopulla.²⁶⁸ Marraskuussa 1938 kirjoitettiin *Lapin Kansassa* susia olevan Pohjois-Suomessa ainakin sata.²⁶⁹ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä kerrottiin paikallisen kannan runsastuneen Lapissa.²⁷⁰ Termi ”paikallinen kanta” viittaa siihen, että susien katsottiin esiintyvän vakituisesti alueella.

Susien esiintymiseen puututtiin järjestämällä isoja, suunnitelmallisia jahteja sekä myrkytyskampanjan avulla. Marraskuussa 1938 todettiin *Lapin Kansassa*, että susien pyydystämistä

varten on valtion toimesta hankittu Englannista voimakasta myrkyä yli 10–000 [sic] myrkkypalaa sekä lisäksi vielä irrallisia myrkyjä melkoiset määrät metsästäjille jaettavaksi [- -] Enontekiölle, Kittilään, Sodankylään, Petsamoon, Inariin ja Utsjoelle, joiden kuntain alueilla viime talvena oli liikkeellä hukkia.²⁷¹

Myrkkypyynti oli erityisen suosittua 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, mutta kuten edellinen lainaus kertoo, sitä harjoitettiin suusien tappamiseksi 1900-luvullakin.²⁷² Myrkkypyyntiä harjoitettiin nimenomaan Pohjois-Suomessa ja Lapissa: vuonna 1934 annettu metsästyslaki määräsi, että myrkkyä sai käyttää vain suden, ahman tai ketun pyyntiin ja pääsääntöisesti Oulun läänissä, mutta myös muualla silloin, kun kyseisten eläinten läsnäolo oli alueella varmaa. Myrkkynä sai käyttää suden pyyntiin vuodesta 1934 lähtien vain salpietarihapoista stryksiiniä, mutta 1953 lähtien myös muita lääkintöhallituksen hyväksymiä myrkkyjä. Myrkyä käyttäminen vaati maanomistajan luvan, eikä syöttäminen saanut laittaa liian lähelle yleisiä tietä tai asuinrakennuksia.²⁷³ Myrkyä käyttäminen ei aina taannut metsästäjän toivomaa tulosta. Joidenkin metsästäjien mukaan se oli laajan pyyntialueen takia hankala ja epäluotettava pyyntitapa, eivätkä sudet välttämättä kuolleet, vaikka olisivat syöneet syötin. Syyksi esitettiin lehdissä esimerkiksi väärin myrkkyä annostellutta metsästäjää.²⁷⁴ Lehtikirjoitusten perusteella myrkkypyynnissä kuitenkin silloin tällöin onnistuttiin.²⁷⁵

Lapin susijahteja suunniteltiin huolella kokouksissa, joissa oli koolla poronhoitoyhdistysten henkilöitä ja metsästäjiä, läänin-neuvos ja alueen nimismiehiä. Marraskuussa 1938 pidetyssä kokouksessa ”[j]okaiseen paliskuntaan valittiin kaksi vakituista pyyntimiestä, jotka huolehtivat jahdistamisesta omalla alueellaan.”²⁷⁶ Joulukuussa pidetyssä kokouksessa oli jo suuremmat suunnitelmat: ”Ehdotusten mukaan olisi järjestettävä myös erityinen valvontalinja Ruotsin rajalta Venäjän rajalle suunnitelleen suojametsäalueen rajaa myöten, ja itälinjaa pitkin Kuusamon rajalle saakka. Itärajalta suoritaisi valvonnan rajavartiosto ja pohjoisrajalla poropaliskunnat kukin alueellaan.”²⁷⁷ Poronhoitoalue haluttiin siis rajata yhdeksi isoksi saarrokseksi.

Metsästys ja Kalastus -lehti kirjoitti maaliskuun lopussa 1938 puolustusministeriön ”harjoitustarkoituksessa” Lappiin lähettämästä ja samalla myös susijahtiin osallistuneesta kahdesta lentokoneesta (kuva 2): ”Huolimatta edelleenkin epäedullisista sääolosuhteista on niiden avulla onnistuttu toimittaa 7 hukkaa hengiltä

automaattihaulikoita ampuma-aseena käyttäen.”²⁷⁸ Lentokoneiden, autojen ja muiden kulkuneuvojen käyttäminen sudenmetsästyksessä oli laillista.²⁷⁹ Vaikka lentokoneesta ampuminen ei aina onnistunut, kertoo niiden käyttö susien tapetuksi saamisen ja siten susien sijaintiin vaikuttamisen tärkeydestä. Toisin kuin lentokoneet, olivat haulikot, metsästyskiväärit ja erimaalaiset sotilaskiväärit yleisesti käytössä sudenmetsästyksessä läpi 1900-luvun. Asetekniikka myös kehittyi 1900-luvulla, mikä lisäsi ihmisten kannalta onnistuneita jahteja ja vaikutti siten heidän mahdollisuuksiinsa muovata susien sijaintia.²⁸⁰

Siitä, että susista todellakin haluttiin päästä Lapissa eroon, kertoo myös *Lapin Kansan* uutisessa huhtikuussa 1939 mainittu huhu: ”[O]lemme kuulleet, että lentokoneet ovat saaneet erään määrän käsikranaatteja käytettäväkseen. Nämä aseet ovat tarpeellisia susien ajamiseksi pois ryteiköistä, joihin ne pakenevat ja joista niitä ei saada esille ampuma-asein.”²⁸¹ Aineistoistani ei käy selville, käytet-

KUVA 2: ”Susilentokone” vuonna 1939. Lähde: Petoja tapettu Lapin läänissä runsaasti, *Poromies* 3/1939, 56.

tiinkö käsikranaatteja, mutta pelkkä huhukin kertoo siitä, ettei Lappia mielletty susien paikaksi.

Susien määrä kasvoi 1940-luvun lopulla Lapissa jälleen. *Lapin Kansassa* uutisoitiin runsaasti susien liikkeistä ja teoista sekä jahdeista susien tappamiseksi: tarkastelemanani vuonna 1949 julkaistiin yhteensä neljäkymmentäneljä kirjoitusta. Yksittäisiä susia ja susilaumojä jä havaittiin Inarissa, Utsjoella, Petsamossa ja Enontekiöllä Käsivarressa.²⁸² Tätä kutsuttiin harvinaisen runsaaksi esiintymiseksi.²⁸³ *Lapin Kansassa* tuntureiden todettiin olevan susien näkökulmasta niille sopivaa elinaluetta: ”Enontekiön tunturimaastot ovat susien paratiisillisia asumaseutuja ja siellä ne menestyvät ja pysyvät”, ellei susijahteja järjestettäisi.²⁸⁴ Lehti kuvasi tilanteen ihmisten kannalta ei-toivottuna. Syynä hävittämistarpeeseen oli lehden mukaan se, että ”[s]udet muodostavat uuden maanvaivan sodanjälkeisessä Lapissa.”²⁸⁵ Kuten saksalaiset sotilaat, myös ne tuli ajaa pois.²⁸⁶ Susia ryhdyttiin jälleen innokkaasti metsästämään.²⁸⁷ *Lapin Kansan* tapa kirjoittaa susista esitti Lapin susille sopimattomana paikkana. Sopimattomuutta luotiin diskursiivisesti, mutta myös materiaalisesti: lehden kuvaamat susijahdit kertovat siitä, ettei moni paikallisista asukkaista pitänyt Lappia susille sopivana elinpaikkana. Tämä on todennäköisesti ollut myös valtion viranomaisten näkemys, sillä valtio osallistui sekä 1930-luvun että 1940-luvun lopulla jahdeissa käytettyjen lentokoneiden kustannuksiin.²⁸⁸ Ensijaisena syynä Lapin sopimattomuuteen susien elinpaikaksi oli poronhoito. Susien ravinnonhankinta, mitä käsittelen tarkemmin kolmannessa käsittelyluvussa, aiheutti paikallisille ihmisille taloudellisia tappiota, jotka nimenomaan tekivät Lapista ei-sopivan paikan susille.

Muulla asuvien ihmisten näkökulmasta Lappi ja sudet ovat kuitenkin joskus jopa kuuluneet yhteen. Vuonna 1930 ilmestyneessä *Eläinten maailma I* -teoksessa ehkä tiedostamattakin korostettiin susien yhteyttä Lappiin, sillä sudenpyyntitapoja kuvattaessa sudenpyytjä oli ”lappalainen”. Tällä tarkoitettiin tekstissä todennäköisesti saamelaista, sillä ”lappalainen” oli suomalaisten saamelaisista käyttämä etninen termi.²⁸⁹ Kaikki saamelaiset eivät kuitenkaan

olleet porosaamelaisia, ja Suomessa myös muut saattoivat harjoittaa poronhoitoa, kuten johdannossa toin esiin. *Suuri nisäkäsikirja*-teoksessa (1956) susien kerrottiin esiintyvän vakituisemmin Lapissa kuin muualla maassa. Tätä ei kirjassa ainakaan suoraan tuomita tai harmitella. Susien ravinnonhankinnasta kerrottaessa painottuvat porot susien ravintona, mikä myös osaltaan vahvistaa kuvaa susista nimenomaan Lapin asukkaina.²⁹⁰ Teokset kuvastavat poronhoitoalueen ulkopuolisten ihmisten näkökulmaa susien sijoittumiseen.

Lehdissä näkyvä susien läsnäolon vastustaminen voimistui uudestaan 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Tuolloin susia tuli maahan itärajan takaa erityisesti Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Koillismaan alueille. 1950-luvun lopulla Etelä-Karjalassa kiinnitettiin huomiota alueella liikkuviin yksittäisiin täysikasvuisiin susiin. Tuolloin havaittiin susia Pohjois-Karjalassa myös kesäaikaan; aiemmin susia oli lehtien mukaan nähty läänissä vain talvisin.²⁹¹ 1960-luvun alkuun mennessä havaittiin susia lähes kaikkialla itärajan tuntumassa. *Metsästys ja Kalastus* -lehden mukaan petoeläimiä ei tuolloin ollut ”vaivaksi asti”,²⁹² mutta susien määrän lisääntyessä suhtautuminen muuttui: kesä 1961 oli lehden mukaan Pohjois-Karjalan ”pahin susikesä sataan vuoteen”.²⁹³ Aikalaiset puhuivat tapahtumasta Pohjois-Karjalan susivuosina²⁹⁴ tai susiekspansiona, mutta yleisempää oli puhua susien esiintymisen runsastumisesta, susiaallosta tai suuresta susikesästä.²⁹⁵ Tuolloin susia yritettiin tappaa erityisesti ampumalla jahdeissa tai haaskalta, mutta myös esimerkiksi raudoilla. Vuonna 1962 säädetty metsästyslaki ei asettanut rautojen käytölle aikarajausta, ja 1950- ja 1960-luvun taitteen ekspansioon aikaan rautapyyntiä harrastettiin lehtitietojen mukaan kaikkina vuodenaikoina.²⁹⁶

Vuosi 1962 oli susiuutisoinnin huippuvuosi *Karjalaisessa*. Aineistonkeruuni mukaan tuona vuonna julkaistiin 156 susiaiheista kirjoitusta, uutista tai valokuvaa kuvateksteineen. Susien tapetuksi saamisesta uutisoitiin muutaman kerran jopa lehden etusivulla.²⁹⁷ Nämä olivat tärkeitä uutisia, ja kaadettuja susia esittäviä kuvia julkaistiin paljon *Karjalaisen* sivuilla: tarkasteleminani vuosi-

na 1959–1963 julkaistiin yhteensä 41 valokuvaa tapetusta sudesta kaatajineen. Näissä trofeevalokuvissa näkyi yleensä tapetun suden lisäksi sen kaataja, yksin tai mahdollisesti muiden jahtiin osallistuneiden kanssa.²⁹⁸ Esimerkiksi syyskuussa 1962 *Karjalaisessa* ilmestyneen etusivun uutisen yhteydessä julkaistiin kuva neljästä ”jahtimiehestä” saaliiksi saamansa ”raatelijasuden” kanssa

Jahtimiehet Eero Sormunen, Esko Laitonen, Veikko Sormunen (ampuja) ja Herman Sormunen tyytyväisinä saamansa saaliin vieressä.

KUVA 3: Lehdissä julkaistuissa trofeevalokuvissa esiteltiin suden paikan kontrolloimista. Lähde: Raatelijasusi kaatui Tohmajärven Kantosyrjässä, *Karjalainen* 10.9.1962, 1.

(kuva 3). Tyytyväisiltä näyttävät miehet seisovat rivissä esitellen kaadettua urossutta. Susi ei makaa elottomana maassa, sillä miehet ovat nostaneet sen näkyville eteensä seisoma-asentoon puutelineen päälle. Yksi miehistä esittelee suden hampaita.²⁹⁹ Kuten antropologi, eläintutkija Gary Marvin toteaa, tarkoitus ei ole antaa ymmärtää valokuvatun toislaajisen eläimen olevan elävä – trofeekuvissa esitellään nimenomaan onnistuneen jahdin tulosta, kuollutta eläintä.³⁰⁰ Suden nostelu liittyikin siihen, että kuvalla haluttiin antaa katsojalle käsitys susiyksilön koosta. Samalla lehdissä julkaistut trofeevalokuvat kertovat susien sijainnin kontrolloimisesta sekä laajemmin lajienvälisestä hierarkkisesta valtasuhteesta. Kuvat kertovat myös siitä, millaista susien elämä Itä-Suomessa oli, jahdattuina ja mahdollisesti tapetuksi tulleina. Vastaavanlaisia kuvia julkaistiin läpi 1900-luvun, ja niiden yhteydessä kerrottiin yleensä kaatajan nimi ja ammatti, kuolleen suden paino ja sukupuoli, joka usein selvisikin vasta kuoleman jälkeen.³⁰¹

Rajan takaa tulleita susia koskeva uutisointi hiipui *Karjalaisessa* vuonna 1963. Samoin väheni susien esiintyminen Itä-Suomessa.³⁰² Kaiken kaikkiaan vuosina 1954–63 tehtiin Pulliaisen mukaan 118 susihavaintoa Lapissa, ja itäisessä Suomessa itärajan tuntumassa havaittiin noin viisisataa ”susiyksikköä”; Pulliainen katsoi myös vuosien 1959 ja 1963 välisenä aikana ainakin yli viidenkymmenen suden ylittäneen Neuvostoliiton ja Suomen rajan.³⁰³ Koillismaan suhteen ekspansio jatkui vielä 1960-luvun lopulle. Paliskuntain yhdistyksen toimintakertomusten mukaan sudet saalistivat 1960-luvulla poroja eniten Enontekiöllä, Kuusamossa itärajan tuntumassa ja lehtikirjoitusten mukaan myös Sallassa.³⁰⁴

Tappaminen esitettiin lehdissä tehokkaana, ellei jopa parhaana keinona vaikuttaa susien sijaintiin ja läsnäoloon Itä- ja Pohjois-Suomessa.³⁰⁵ Väitän, ettei tappaminen kuitenkaan ollut niin tehokas tapa kontrolloida susien sijaintia kuin haluttiin uskoa. Aikalaisetkin kokivat tappamisen ajoittain riittämättömäksi: joulukuussa 1959 kirjoitettiin, että ”[a]johajdeista huolimatta on susia edelleen maakuntamme alueella runsaasti”.³⁰⁶ Tappaminen auttoikin susien läsnäolon ”ongelmallisuuteen” vain hetkellisesti. Kuten RKT-

L:n susitutkija Erik Nyholm totesi 1991 julkaistussa tiedotteessa, ”[s]udelle on tyypillistä, että se pystyy metsästyspaineen helpottaessa nopeasti elpymään sopeutuvaisen käyttäytymisensä ja hyvän lisääntymistehonsa ansiosta”.³⁰⁷ Myös se, että uusia susia tuli lisää maahan itärajan takaa, vaikutti tappamisen tehottomuuteen.

Susien määrä kasvoi jälleen 1970-luvun alussa, kun Pulliaisen mukaan talvella 1972–1973 ”Suomi sai vähälumisissa olosuhteissa vastaanottaa melkoisen joukon susia idästä”.³⁰⁸ Susia tuli varsinkin Lieksan ja Ilomantsin väliselle alueelle, mutta myös Koillis-Lappiin. Susiekspansio huomattiin myös Kuhmossa ja jonkin verran etelämmässäkin. Osa susista jatkoi matkaa sisämaahan ja aina lounaiseen Suomeen saakka, mutta susikannan ydinalue oli nimenomaan itärajan kunnissa. Vuonna 1976 susia oli Savossa Pulliaisen arvion mukaan ”kaksi-kolme”, Kuhmossa ja Pohjois-Karjalassa ”parhaimmillaan kolme-neljäkymmentä yksilöä”. Vuosi 1977 oli huippuvuosi rajanylityksissä.³⁰⁹

Susia liikkui 1970-luvulla myös Lapissa. *Metsästys ja Kalastus* -lehden mukaan susia nähtiin Inarin Hammastunturin alueella ja Tsarminkairan itärajan tuntumassa, Sallan ja Savukosken alueella, Saariselän tunturialueella ja Enontekiöllä ja lehden mukaan susia myös tapettiin runsaasti.³¹⁰ Sallalaisten ja kuusamolaisten poromiesten kerrottiin *Helsingin Sanomissa* kutsuvan vuotta 1973 suureksi susivuodeksi. Yhtä Sallan sudeksi kutsuttua sutta oli lehden mukaan sata poromiestä viidestä paliskunnasta pitämässä lippusiimamotissa useita päiviä. Erään poroisännän mukaan ”[e]telässä säilytettäköön sinne kenties syntyvä susikanta, koska vahingot ovat siellä helposti arvioitavissa ja korvattavissa. Mutta poronhoitoalueella susia tulee vihata ja ne on saatava pitää aisoissa.”³¹¹ Pulliainen kritisoi suden huonoa asemaa poronhoitoalueella ja esitti, että ”[p]etokysymyksestä on poronhoitoalueella tehty suuren luokan poliittinen asia, jonka puolesta Paliskuntain yhdistys on valmis uhraamaan mitä tahansa”. Hän arvioi susien määrän poronhoitoalueella vuonna 1976 olevan viidestä kahteenkymmeneen yksilöä.³¹² Vuonna 1977 Heikki Kangasperko kirjoitti *Metsästys ja Ka-*

lastus -lehdessä, ettei poronhoitoalueella ”suvaita ainoatakaan elävää sutta.”³¹³

Kuitenkin joidenkin ei-paikallisten ihmisten mukaan Lappi oli susille sopiva paikka. *Suomen Luonto* -lehteen vuonna 1972 kirjoittanut Teuvo Suominen toivoi, että Lapin kansallispuistoissa ja luonnonpuistoissa olisi susille ja muille suurpedoille ”suoja”.³¹⁴ Pulliainen kirjoitti *Suomen eläimet I* -teoksessa (1983) hiukan harmistuneeseen sävyyn, ettei susia enää 1980-luvulla esiintynyt Tunturi-Lapissa, ja ylipäätään Lapin läänissäkin niitä oli hyvin vähän.³¹⁵ Lumiaron 1990-luvulla tekemään kyselytutkimukseen vastanneista reilu kaksi kolmasosaa toivoi susia olevan Lapin ja Itä-Suomen luonnonsuojelualueilla ja kansallispuistoissa.³¹⁶ Lappiin on liitetty monia mielikuvia, kuten myytti ”villistä pohjolasta”, niin kirjallisuudessa, elokuvissa kuin kuvataiteessakin, sekä paikallisten että muualla asuvien toimesta.³¹⁷ Varsinkin muualla asuvien toimesta Lappi on voinut näyttää juuri susille sopivana villinä pohjolana, ja mielikuvissa siellä on ollut tilaa susille elää. Ulkopuolisten halu suojella susia Lapissa on kuitenkin diskriminoiva. Siinä asiaa toivovan näkökulma tai tulkinta oikeanlaisesta luontosuhteesta ohittaa alueella asuvien saamelaiden ja suomalaisten poronhoitajien näkemysten.³¹⁸ Paikallisilla ihmisillä ei aina ole mahdollisuutta osallistua elinalueitaan koskevaan ympäristöpäätöksentekoon.³¹⁹ Koska Suomen liittyessä Euroopan unioniin oli poronhoitoalueelle neuvoteltu kuitenkin poikkeama, eli sutta ei tarvinnut siellä suojella luontodirektiivin vaatimalla tavalla, voi paikallisten ihmisten ja poronhoitoa harjoittaneiden henkilöiden katsoa voineen vaikuttaa susien sijaintiin Lapissa.

Pulliainen kertoo 1970-luvun ekspansion päättyneen vuoteen 1980 mennessä. Tähänkin susien maahanmuuttoaaltoon reagoitiin voimistamalla metsästystä rajan molemmin puolin.³²⁰ Vaikka susia suojeltiin tuolloin, oli laillinen tappaminen mahdollista: Asetus salli poikkeusluvan myöntämisen poronhoitoalueen ulkopuolella esimerkiksi silloin, jos susien määrä kasvoi jollain alueella ”liian” isoksi.³²¹ *Helsingin Sanomat* uutisoi tammikuussa 1974 ministeriön myöntäneen asetuksen mukaisen poikkeusluvan Lieksan kaupun-

gille. Uutisen mukaan jotkut ”itäisten rajaseutujen asukkaat” eivät olisi halunneet, että susi rauhoitetaan alueella.³²² *Helsingin Sanomissa* samana vuonna julkaistun uutisen mukaan susien suojelun kannattajat olivat toista mieltä: Suomen Luonnonsuojeluliiton toiminnanjohtaja Esko Joutsamo esitti siinä, että poikkeuslupia myönnettiin liian helposti.³²³

Suojelun alkaminen 1970-luvulla ja tiukentuminen 1990-luvulla ei tarkoittanut sitä, että suomalaisilla olisi ollut yhtenäinen näkemys susille sopivasta sijainnista. Ihmisten ja susien suhdetta 2000-luvun Suomessa tutkittaessa on suden suojelua kutsuttu sosiaalispoliittiseksi ongelmaksi, ympäristökonfliktiksi ja konfliktiseksi yhteiskunnalliseksi tilanteeksi, joissa ihmisten arvot, suhtautuminen susiin ja tavoitteet lajin suojelusta ovat ristiriidassa.³²⁴ Nämä ristiriidat olivat olemassa jo 1900-luvun lopulla. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, etteivät kaikki pitäneet suden suojelua hyvänä asiana silloin, kun sitä vasta ehdotettiin. Tällaisia näkemyksiä esittivät lehtien sivuilla varsinkin pohjois- ja itäsuomalaiset. *Helsingin Sanomien* kirjoituksen mukaan osa poromiehistä piti petotutkijoiden vuoden 1967 esitystä susien rauhoittamisesta mielettömänä, sillä se ”lopettaisi muutamassa vuodessa koko poronhoitoelinkeinon Lapista”.³²⁵ Suojeluidean vastustaminen näkyi myös siinä, että jotkut paliskunnat korottivat susista maksettavia tapporahoja.³²⁶ *Helsingin Sanomissa* kerrottiin rautavaaralaisten maataloustuottajien esittäneen keväällä 1973 ennen suden rauhoittamista koskevan asetuksen säätämistä muun muassa ministeriölle vastalauseensa lajin rauhoittamisesta Oulun, Pohjois-Karjalan ja Kuopion läänien alueella.³²⁷ Ihmisten arvomaailma, elinkeino ja asuinpaikka vaikuttivat siihen, millaiseksi he kokivat suden läsnäolon ja suojelun.

Susia sai poronhoitoalueella metsästää vuodesta 1973 lähtien koko vuoden vuoteen 1985 asti, mistä lähtien metsästys oli sallittua laissa erikseen mainittujen kuukausien ajan.³²⁸ Viranomaiset katsoivat tärkeäksi antaa poronhoitoalueella asuville ihmisille mahdollisuuden tappaa susia lajin rauhoitusstatuksesta huolimatta. Vuonna 1976 Pulliainen kuvasi tilannetta niin, että ”[m]aa- ja metsätalous-

ministeriön nykyisin harjoittama petopoliitiikka ei suo susille mitään elinmahdollisuuksia poronhoitoalueella.”³²⁹

Vuonna 1976 kirjoitettiin *Helsingin Sanomissa* paljon siitä, ettei moni itäsuomalainen halunnut susien olevan rauhoitettuja Itä-Suomessa.³³⁰ Tilanne muuttui jo seuraavana vuonna, sillä vuodesta 1977 lähtien säädettiin muutaman vuoden välein karhun, suden ja ahman metsästämistä asetuksia, joissa määriteltiin tarkemmin alueet, joissa suden metsästys rauhoituksesta huolimatta oli laillista: susia sai vuodesta 1978 lähtien metsästää poronhoitoalueella koko vuoden ja Oulun lääniin kuuluneessa Kuhmon kunnassa sekä Pohjois-Karjalan lääniin kuuluvissa Nurmeksen, Lieksan, Ilomantsin, Tuupovaaran, Tohmajärven, Värtsilän ja Kiteen kunnissa syyskuun alusta maaliskuun loppuun asti.³³¹

Listaan lisättiin 1980-luvulla lisää kuntia: vuonna 1982 voimaan astuneessa asetuksessa karhun, suden ja ahman metsästämistä laajennettiin susien metsästysaluetta Itä-Suomessa, ja susia sai metsästää aiemmissä asetuksissa mainittujen kuntien lisäksi myös Pohjois-Karjalan lääniin kuuluvassa Kesälahden kunnassa, Mikkelin lääniin kuuluvassa Punkaharjun kunnassa ja Kymen lääniin kuuluvissa Uukuniemen, Saaren, Parikkalan, Rautjärven, Ruokolahden, Imatran, Joutsenon, Taipalsaaren, Nuijamaan, Lappeenrannan, Lemin, Ylämaan, Luumäen, Miehikkälän, Virolahden, Vehkalahden ja Haminan kunnissa syyskuun alusta maaliskuun loppuun.³³² Vuonna 1985 voimaan astuneessa asetuksessa metsästysalue laajeni taas: nyt susia ei saanut metsästää automaattisesti Mikkelin läänin alueella, mutta kaikissa Kymen, Pohjois-Karjalan, Oulun ja Lapin läänien kunnissa niitä sai metsästää syyskuun alusta maaliskuun loppuun asti. Toisaalta poronhoitoalueella susia sai metsästää koko vuoden sijaan vain syyskuusta maaliskuuhun.³³³ Vuonna 1988 voimaan astuneessa asetuksessa metsästysaikaa lyhennettiin marraskuun alusta helmikuun loppuun, muuten rajoitukset pysyivät samoina.³³⁴ Vuodesta 1989 lähtien voimassa olleiden asetusten mukaan susia sai metsästää Kymen ja Lapin lääneissä marraskuun alusta maaliskuun loppuun ja Pohjois-Karjalan ja Oulun lääneissä marraskuun alusta helmikuun loppuun.³³⁵

Nämä muutaman vuoden välein muutetut asetukset merkitsivät susien kannalta sitä, että näillä asetuksissa mainituilla alueilla ihmiset saivat hyvin vapaasti metsästää niitä laillisesti. Iso osa susista eli 1980-luvulla nimenomaan itäisessä Suomessa, ja siellä niitä myös tapettiin: *Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupa-järjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat* -raportin mukaan susia tapettiin 1980-luvulla lähinnä Ilo-mantsin, Lieksan ja Kuhmon alueilta.³³⁶ Asetusten mainitsemat alueet erityisesti Itä-Suomessa olivat, kuten biologi Mervi Laaksonen tuo esiin, susien esiintymisen ydinalueita.³³⁷ Tästä huolimatta asetukset määrittivät nämä alueet susille ei-toivotuiksi paikoiksi – paikoiksi, joissa sudet eivät saaneet elää rauhassa. 1970-luvulla asetettu suden rauhoitus ei Laaksosen mukaan ollut sinällään merkittävä askel lajin suojelun kannalta, sillä susia sai edelleen vapaasti metsästää näillä alueilla.³³⁸

Susia eli 1980-luvulla poronhoitoalueella ja niiden määrä alueella lisääntyi.³³⁹ Viranomaiset, susitutkijat ja monet paikalliset kokivat edelleen Lapin ja poronhoitoalueen susille sopimattomaksi paikaksi. Luonnonvarainneuvoston 1986 laatimassa selvityksessä poronhoitoalue kuvattiin muuta Suomea vähemmän sopivampana paikkana susille siellä koituvien vahinkojen takia: ”[p]etokantojen hoitoa suunniteltaessa poronhoitoalue ja sen eteläpuolinen Suomi on syytä erottaa toisistaan. Poronhoitoalueella jo pienet petokannat vaikuttavat ihmisen taloudelliseen toimintaan.”³⁴⁰ Neuvosto ei katsonutkaan hyväksi susien määrän ”kasvattamista” poronhoitoalueella.³⁴¹ Riistantutkimusosaston tiedotteen (1985) mukaan susia pyrittiin vähentämään ”voimakkaasti” poronhoitoalueella.³⁴²

Susia liikkui Lapissa ja poronhoitoalueella 1990-luvullakin. Suurpetotyöryhmän raportissa todettiin, että vuonna 1995 arveltiin poronhoitoalueella elävän 12 prosenttia maan ”kokonaisvähimmäiskannasta”, mikä on kohtalaisen paljon.³⁴³ Nuoret sudet tekevät usein tiedustelumatkoja ennen kuin ne lopulta jättävät lauman, joten alueelle suuntaamisen voi ajatella olleen joillekin yksilöille tarkoituksenmukainen valinta. Ehkä susien näkökulmasta alue oli houkutteleva esimerkiksi runsaan ravinnonsaannin takia.

Itä-Suomessa 1990-luvun lopulta vuoteen 2004 tehtyjen radiopantatutkimusten avulla selvitettiin nuorten susien liikkumista poronhoitoalueella. Tutkijat totesivat ison osan tutkittavista susista suunnan poronhoitoalueelle, mutta sinne päätyneet sudet eivät kuitenkaan säilyneet hengissä pitkään: kaikki tapettiin, ennen kuin ne ehtivät lisääntyä.³⁴⁴ Susien näkökulmasta Lappi ja poronhoitoalue vaikuttaa olleen houkutteleva, mutta todellisuudessa lyhytkestoinen elinpaikka. Sinne ehtineet sudet loivat omia ”eläimellisiä paikkoja”, jotka olivat sudet tappaneiden ihmisten mukaan vastakohtia susille sopiville elinpaikoille.

Susien suojeleminen tiukentui 1990-luvulla, ja vuonna 1993 säädetyn metsästysasetuksen mukaan susi oli rauhoitettu poronhoitoalueen ulkopuolella koko vuoden.³⁴⁵ Poronhoitoalueella sutta kohdeltiin luontodirektiivin liitteeseen V kuuluvana lajina, jonka kantaa oli mahdollista säädellä: laji oli poronhoitoalueella rauhoitettu huhtikuun alusta lokakuun loppuun, muulloin susia sai metsästä riistanhoitopiirin MMM:n määräysten rajoissa myöntämiä lupia vastaan.³⁴⁶ Mahdollisuus kohdella susia eri tavoin maan eri osissa liittyi siihen, että luontodirektiivi pyrki ottamaan huomioon sosiaaliset ja alueelliset vaatimukset.³⁴⁷ Poronhoitoalueen kohdalla vaatimukset liittyivät poronhoitoon. Nyt Lappia ja poronhoitoaluetta ei kuitenkaan lainsäädännöllisesti määritelty susille täysin sopimattomaksi paikaksi – tästä vihjaa se, että vaikka kantaa oli mahdollista säädellä, ei sitä saanut kokonaan hävittää poronhoitoalueeltaan.³⁴⁸ Riistakantojen hoitotyöryhmän vuonna 1995 ja suurpetotyöryhmän seuraavana vuonna ilmestyneissä raporteissa todettiin tavoitteeksi susikannan pitäminen poronhoitoalueella vuoden 1995 tasolla tai ”säilyttämistä” nykyisellään. Kummassakaan raportissa ei ehdotettu susikannan vähentämistä poronhoitoalueella, mikä viittasi alueen mieltämisenä myös suden paikkana.³⁴⁹ Jotkut suden suojelelun kannattajat näkivät tilanteen edelleen kestävämmänä: Vilka kirjoitti vuonna 1996, että ”Lapin erämaista sudet on kokonaan karkotettu poronhoitohoidon vuoksi”.³⁵⁰ Vaikkeivät lait ja asetukset kannustaneet susien hävittämiseen poronhoitoalueelta, sai siellä kuitenkin käyttää muualla kiellettyjä metsästystapoja. 1990-lu-

vulla tiukennettiin sitä, mitä tekniikoita ja tapoja oli laillista käyttää sudenpyynnissä. Poronhoitoalueella sai käyttää metsästyksen apuna moottorikelkkaa, vaikka muualla jäljittäminen, hätyyttäminen ja ampuminen lentokoneella tai moottoriajoneuvolla oli kiellettyä.³⁵¹

1990-luvulla susia esiintyi nimenomaan itäisessä Suomessa, jossa niiden määrä erityisesti kasvoi. Samalla ”susivahingot” ”tihentyivät” tietyille Itä- ja Kaakkois-Suomen alueille. Monet paikalliset ihmiset, karjankasvattajat, metsästäjät ja metsästäjien etujärjestöt katsoivat susien määrän kasvavan alueella liian nopeasti.³⁵² Viranomaiset (suurpetotyöryhmä, ympäristö- ja luonnonvarainneuvosto ja ministeriö), riistantutkijat, ja suojelun kannattajat toivoivat susien levittäytyvän Itä-Suomesta muuallekin maahan kannan tihentyessä siellä yli maksimaalisen tiheyden. Susien määrän toivottiin kasvavan nimenomaan länsi-, etelä- ja keskiosissa.³⁵³ *Helsingin Sanomat* luonnehti syksyllä 1995 Suomen susipolitiikan päämäärän olevan ”suden tasainen, mutta ei liian tiheäksi riistäytyvä leviäminen maamme kaikkiin osiin”.³⁵⁴ Päämäärän toteutuminen vaati itäsuomalaisilta kärsivällisyyttä ja sietokykyä yhteisten elinalueiden jakamiseen kasvavan susimäärän kanssa, eivätkä kaikki paikalliset arvostaneet tilannetta *Helsingin Sanomien* mukaan.³⁵⁵

Kuten Ratamäki kuvaa, ei ”luontodirektiivin sanoma suden uhanalaisuudesta ja luonnonsuojelijoiden esittämä huoli susien lukumäärän vähydestä” asettunut itäisessä Suomessa ”hedelmälliseen maaperään” susien määrän kasvaessa.³⁵⁶ Kuten edellisessä alaluvussa totesin, sai susia tiukentuneesta suojelusta huolimatta tappaa edelleen esimerkiksi MMM:n myöntämällä poikkeusluvalla. Samaan tapaan kuten suden rauhoittaminen 1970-luvulla, tarkoitti susien suojelun tiukentuminenkin tappamisen rajoittamista, ei totaalista estämistä. Suojelun sijaan tiheimmällä susialueella elävät ihmiset toivoivat 1990-luvulla kuitenkin viranomaisten reagoivan susien määrän kasvuun voimakkaammin; lehtien mukaan monien itäsuomalaisten mielestä susien määrää tuli itärajan tuntumassa vähentää ja metsästyksen olla siellä vapaampaa kuin mitä se nyt poikkeusluvalla oli. Varsinkin Pohjois-Karjalaan, jossa susilaumat tiettävästi lisääntyivät, haluttiin lisää pyyntilupia, jotta susien mää-

rän kasvu voitaisiin estää. Myös jotkut itäisen Suomen ulkopuolella elävät ihmiset vaativat metsästyksen muuttamista siellä vapaammaksi. Vaatimuksia perusteltiin susivahinkojen määrän lisääntymisellä.³⁵⁷ Toisaalta Lumiaron tutkimuksen mukaan jotkut ”ns. susihaja-asutusalueen asukkaista” saattoivat jopa toivoa susien määrän kasvamista.³⁵⁸ Tämän kaltainen näkemys tuli esiin myös Pohjois-Karjalan liiton teettämässä kyselyssä: Vastanneista alle 5 prosenttia halusi lisää susia Pohjois-Karjalaan, vähentämisen kannalla oli 67 prosenttia ja noin 20 prosenttia katsoi, että lukumäärä voisi säilyä ennallaan. Yli 4 prosenttia oli sitä mieltä, ettei susia pitäisi maakunnassa olla lainkaan.³⁵⁹

Ministeriö muutti metsästysasetusta vuonna 1996 ja teki metsästyksestä hiukan vapaampaa itäisessä Suomessa: vuoden 1997 alussa voimaan tullut asetus sääti, että Kymenlaakson ja Pohjois-Karjalan maakunnissa sekä Oulun läänissä Kainuun riistanhoitopiirin alueella sai susia metsästä luvanvaraisesti poronhoitoalueen tapaan marraskuun alusta maaliskuun loppuun.³⁶⁰ Ministeriön näkemysten mukaisesti sai vuosien 1997 ja 1998 aikana myöntää Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Kymen riistanhoitopiireissä pyyntilupia, jotka olivat poikkeamislupia ”vapaampia”, mutta edellyttivät silti byrokratiaa: ministeriö päätti pyyntilupakiintiöt, paikalliset anoiivat lupia ja riistanhoitopiirit päättivät minkä susiyksilöiden tappamiseen niitä myönnettiin. Ministeriön myöntämät pyyntilupakiintiöt vaihtelivat vuosittain.³⁶¹ Loppuvuonna 1998 muutettiin metsästysasetusta, mutta susien kannalta tilanne ei välttämättä muuttunut suuresti: metsästyskautena 1999–2000 susia sai edelleen metsästä Kainuun, Pohjois-Karjalan ja Kymen riistanhoitopiireissä. Ministeriö määräsi kuhunkin riistanhoitopiiriin enintään kahden pyyntiluvan kiintiöt.³⁶² Aiempiin vuosikymmeniin verrattuna tilanne oli kuitenkin susien kannalta erilainen: nyt tapettiin virallisten tietojen mukaan paljon vähemmän susia kuin suojelun ensimmäisinä vuosikymmeninä ja aikana ennen suojelua (kuviot 2).

Suojelu oli keino vaikuttaa susien sijoittumiseen, yritys pitää susia Suomessa, mutta se oli myös yritys vaikuttaa ihmisten toimintaan esimerkiksi hillitsemällä susien tappamista. Tätä ihmis-

ten keskinäistä kontrolloimista ei ole aina arvostettu. Ihmisten näkökulmasta susien sijaintiin vaikuttaminen muuttui 1990-luvulla verrattuna aiempaan: kun aiemmin paikallisilla oli ollut mahdollisuus vaikuttaa ja määrittellä susille sopivat ja ei-sopivat paikat hyvinkin suoraan, tapahtui niiden määrittely 1990-luvun lopulla voimakkaammin kansainvälisesti ja kotimaisten viranomaisten toimesta.³⁶³ Kuten Haraway kirjoittaa, on suojeluprojekteissa usein mukana monenlaisia toimijoita, joilla on epätasa-arvoiset mahdollisuudet käyttää valtaa.³⁶⁴ Mari Pohja-Mykrän mukaan ristiriitoja oli nimenomaan metsästäjien ja poronhoidon toimijoiden sekä suurpetopolitiikan toteuttajien ja suojeluviranomaisten välillä. Hän katsoo näiden ristiriitojen kriisiytyneen vuoden 1973 rauhoituksen jälkeen ja kulminoituneen EU-jäsenyyden ja luontodirektiivin myötä.³⁶⁵ Ratamäen mukaan tämä epätasa-arvo hiersi 1990-luvun Suomessa erityisesti Itä-Suomen susialueilla asuvaa paikallisväestöä, joka koki vastaparikseen suden suojelua vaativat luonnonsuojelijat. Tähän vaikutti Ratamäen mukaan se, ettei paikallinen taso ollut ollut mukana muuttamassa lainsäädäntöä ja toimintapolitiikkaa, vaikka muutosten vaikutus näkyi erityisesti heidän elämässään.³⁶⁶ Paikalliset kokivat tilanteen myös niin, että kansalliset viranomaiset ja Euroopan unioni tekivät päätöksiä heitä kuulematta.³⁶⁷ Pohja-Mykränkin mukaan susialueilla elävät ihmiset kokevat, etteivät pysty vaikuttamaan päätöksentekoon. Suojeluvaatimus tuli ikään kuin ulkopuolelta, muualta asuvilta ja kansainvälisiltä toimijoilta.³⁶⁸

Suomen lisäksi susien suojelu on ollut monissa muissakin maissa ongelmallista.³⁶⁹ Ihmistenvälisiä ongelmia, kiistoja ja erimielisyyksiä ei voi unohtaa, sillä ne vaikuttivat osaltaan susien paikkojen muotoutumiseen, siihen, missä sudet voivat konkreettisesti olla ja mitkä paikat mielletään susille sopiviksi elinpaikoiksi. Kuitenkin on tärkeä muistaa, kuten Haraway kirjoittaa koirista, etteivät muunnelliset eläimet ole vain projektioita.³⁷⁰ Sudet, joiden läsnäolo ja yhteiskunnallinen kohtelu herättivät kiistoja, eivät olleet vain projektioita, vaan todellisia, elollisia olentoja, jotka olivat lihallisesti, fyy-

sisesti läsnä Itä-, Kaakkois- ja Pohjois-Suomessa sekä Lapissa, ja elivät omaa elämäänsä ihmisten samalla kiistellessä.

Susien näkökulmasta itäinen Suomi oli kenties hyvä elinpaikka. Tähän viittaisi se, että vaikka susia tapettiin alueella, oli Itä-Suomi ainoa osa maata, jossa sudet tiettävästi lisääntyivät säännöllisesti 1990-luvulla. Lähes kaikki maan rajojen sisällä tuolloin syntyneet pentueet sijoittuivat yhden riistanhoitopiirin alueelle, Pohjois-Karjalan riistanhoitopiiriin.³⁷¹ Metsästyksestä huolimatta sudet pystyivät elämään itäisessä Suomessa sudellista elämää. Kaikkien ihmisten mielestä näillä alueilla elävät sudet eivät myöskään olleet poissa paikaltaan.³⁷² Susiyksilöille ja laumoille myönnettiin tilallista kuulumista esimerkiksi nimeämisen kautta: esimerkiksi Pohjois-Karjalassa vuonna 1997 eläneet kaksi laumaa, joiden ruokavaliota tanskalaiset biologit yhdessä RKTL:n kanssa selvittivät, nimettiin Kurikaksi ja Möhköksi.³⁷³

Keski-, Länsi- ja Etelä-Suomeen tulleet sudet

Tässä alaluvussa käsittelemme Keski-, Länsi- ja Etelä-Suomessa eläneitä susia. *Keski-Suomen*, *Perä-Pohjolaisen*, *Karjalattaren*, *Wasabladetin*, *Uuden Auran* ja *Hämeen Sanomien* mukaan susia nähtiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina itäisen ja pohjoisen Suomen lisäksi niin Kristiinankaupungin, Vaasan, Teuvan, Kauhavan ja Seinäjoen, Köyliön ja Säskylän kuin Loimaan ja Mynämäen sekä Piikkiön ja Paraisten alueilla (Liite: taulukko 1; kartta 1). *Suomen metsästyislehden* vuosien 1906–1910 numeroiden mukaan susia liikkui Itä-Suomessa ja Lapissa, mutta myös Keski-, Länsi- ja Etelä-Suomessa: esimerkiksi Sipoossa, Kymen ja Näsijärven seuduilla ja Karstulassa. *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä kerrottiin vuosina 1912 ja 1913 susia nähdyin Itä-Suomen lisäksi yksi susi Etelä-Pohjanmaalla Purmojärvellä ja Päntäneellä, kolme sutta Raahen Lapa-luodossa ja yksi susi liikkumassa jäällä Vaasan edustalla Mustasaaren saaristossa.³⁷⁴ Vuonna 1915 *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehti kertoi Pohjanmaalla Luodossa nähdyistä sudesta,³⁷⁵ ja vuonna 1917 se uu-

tisoi kolmen suden liikkuneen jäällä Kristiinankaupungissa Pohjanmaalla, viiden suden tulleen nähdyksi Keski-Suomessa Saarijärvelä Hännilässä ja kahden suden liikkuneen Kanta-Hämeessä Haus-

Liedossa ammuttu susi.

KUVA 4: *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä julkaistiin kuva Liedossa ammutusta sudesta. Lähde: Susia runsaasti liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1921, 53.

järvellä Hikiän kylässä. Samana vuonna kerrottiin myös Hyvinkäällä ja Lopella kummassakin yhden suden, Uudellamaalla Nurmijärvellä useiden susien ja Päijät-Hämeessä Asikkalassa viiden suden tulleen havaituksi.³⁷⁶

Vuosisadan alussa ei tarkastelemissani lehtikirjoituksissa suoraan ihmetelty suden läsnäoloa kyseisillä seuduilla. Ainoastaan Raahen edustalla ja Lopella nähtyjen susien sijoittumista pohdittiin: ”Luultavasti ovat nuo Raahen seudulla harvinaiset eläimet pakkasten hätyyttämänä lähteneet eteläisemmille maille pohjan periltä [- -].”³⁷⁷ Lopella vuonna 1917 tavatun suden kohdalla pohdittiin sitä, mistä susi oli alun perin tullut.³⁷⁸ Ehkä 1910-luvulla ei ollut kulunut niin paljon aikaa siitä, kun susia vielä esiintyi laajemmin Suomessa, että susien ajoittaista esiintymistä olisi lehdistä epänormalisoitu tai sen suuremmin ihmetelty.

Vuosisadan edetessä joidenkin susien läsnäolo alkoi herättää ihmetystä. Loppuvuonna 1920 ammuttiin Liedossa päivän kestäneen, pienimuotoisen ajon päätteeksi urossusi (kuva 4). Aikalaiset saattoivat lukea tapauksesta *Uudesta Aurasta* ja *Turun Sanomista*. Jälkimmäinen uutisoi tapauksesta joulukuun 8. päivä:

Viime lauantai-iltana ammuttiin Liedossa suuri, komea urossusi. Niin uskomattomalta kuin tuntuukin, että pitäjässä, missä ei sutta ole nähty 30 vuoteen, olisi nyt hukka kaadettu, on se kuitenkin totta. Työmies Kondar Helenius Liedon Yliskulmalta havaitsi lauantaiamuna suden loikkivan pellolla ja ampui sitä. Luoti katkaisi yhden jalan, ja kolmen jäljelle jääneen varassa susi livisti metsään, missä sen illalla koko päivän kestäneen ajon jälkeen ampuivat talollisenpojat Juho ja Oskari Halme, Oskari Helme ja seppä Arvo Lietonen.³⁷⁹

Utisen mukaan sutta lähdettiin heti jahtaamaan. Myös *Metsästys ja Kalastus* -lehti mainitsi tapauksesta. Vuoden 1921 helmikuun numerossa kerrottiin susia tuona talvena yleisemminkin liikuskelleen ”verrattain runsaasti” Suomessa, mutta suden ilmaantuminen ”niinkin etelään” kuin Lietoon näyttäytyi erityisen merkittävänä asiana: kirjoituksen yhteydessä julkaistiin valokuva nimenomaan Liedossa tapetusta sudesta ja sen kaatajasta (kuva 4).³⁸⁰

Turun Sanomissa käsiteltiin tapausta myös humoristisessa pakinnassa ”Mammat, susi vaanii pienokaisianne!”. Pakinan kirjoittaja pohti, kuinka susi oli tullut Lietoon:

Olen silmäillyt Suomenmaan karttaa ja koettanut arvata reittiä, jota susi-vainaja olisi käyttänyt Lietoon päästäkseen. Ei voi muuta olettaa kuin, että tuo ovela pakana on ensin jollain pelillä keinotellut itsensä Pieksämäen vaiheille, mistä sen on sitten ollutkin helppo juosta, lepusutella pitkin valmista rataa Jyväskylän ja Tampereen kautta Liedon asemalle.³⁸¹

Jälkikäteen on vaikea tietää, mitä reittiä pitkin kyseinen urossusi todella tuli Lietoon, ja sitä, mistä päin se (ja lauma, josta se lähti) oli kotoisin. Vuosisadan loppupuolella susien on selvitetty käyttävän tiettyjä vaellusreittejä kulkiessaan Suomen halki. Suomenselkä³⁸² mainitaan susien usein käyttämänä vaellusreitteinä, samoin myös Salpausselät.³⁸³ Nämä vaellusreitit ovat voineet olla käytössä myös viime vuosisadan alussa. Kyseisen susiyskilön kulkemaan reittiin ovat vaikuttaneet monenlaiset maastonmuodot vesistöistä³⁸⁴ harjuihin, ihmisasutuksesta mahdollisten muiden susien ja susilaumojen reviireihin. Lietoon päätynyt susi on voinut olla alun perin kotoisin itärajan tuolta puolen. Matkallaan Suomen halki se ei välttämättä kohdannut monia susiyskilöitä tai laumoja, sillä kuten edellä kerroin, 1920-luvulla Suomessa todennäköisesti eli hyvin vähän susia.

Jälkeenpäin on myös vaikea arvioida, kuinka kauan urossusi oli ehtinyt olla Liedon seudulla ennen kuin se havaittiin ja ammuttiin. Suden ilmaantuminen Lietoon näyttäytyy lehtien kirjoittelussa erikoisena, jopa uskomattomana asiana. Myöhemmin julkaistuisissa eläintieteellisissä tietokirjoissa Etelä-, Länsi- ja Keski-Suomeen ”vaeltamista” ei esitetty sinänsä outona käytöksenä, sillä susien katsottiin olevan pitkiä matkoja ”kierteleviä” eläimiä: *Eläinten maailma I* -teoksen (1930) mukaan ”susi luonteeltaan on kulkuri ja kiertolainen ja sen mukaisesti vaeltaa usein yhtenä ainoana yönä hyvinkin pitkiä matkoja”.³⁸⁵ Teoksessa mainittiin Pohjois- ja Itä-Suomesta muualle kulkevat sudet: ”Meillä rajoittuu susien asuma-alue pohjoisiin ja itäisiin rajapitäjiin; joskus kumminkin jokunen yksilö voi ulottaa vaellusretkensä maan tiheimmin asutuille seuduille as-

ti.”³⁸⁶ Myös vuonna 1940 ilmestynyt *Suomen luurankoiset* kertoi, että ”muutama yksilö saattaa lähteä taivaltamaan kauas länteenkin päin”.³⁸⁷ Liedossa ammuttu susi toimi teoksissa esimerkkinä ”vaeltellevasta” sudesta.³⁸⁸

Kuten luvun alussa totesin, 1900-luvun alussa julkaistuissa eläintietokirjoissa todettiin susien ”asuma-alueen” rajoittuvan Pohjois- ja Itä-Suomen rajaseuduille.³⁸⁹ Näin annettiin ymmärtää, että sudet eivät asuneet tai eläneet ”vakiintuneesti” muualla Suomessa: muualla nähdyt sudet – esimerkiksi Liedossa tavattu urossusi – olivat tämän näkemyksen mukaan siis ikään kuin matkalla jonnekin, vaeltellessa, eivätkä olleet asettuneet aloilleen, vakiinnuttaneet reviiriään näillä alueilla. Ne liikkuivat näillä alueilla, mutteivat kaikkien ihmisten mukaan asuneet tai eläneet niillä. Kuten antropologi Tim Ingold kirjoittaa, ymmärrämme erilaiseksi joko asumisen tai elämisen jossakin tilassa tai muuten vain olemisen, vaeltelun tai matkalla olon tilassa. Asuminen on ikään kuin ”kotona olemista”.³⁹⁰ Susilaumojen reviirit mielletään nykyään susien kodeiksi.³⁹¹ Tällä tavoin ajateltuna synnyinlaumansa jättänyt, reviiriään vasta etsivä susi on koditon. Saattaakin olla, että Liedossa tavatun yksilön kaltaiset, eteläisessä ja läntisessä Suomessa nähdyt sudet, onnistuttiin tappamaan ennen kuin ne ehtivät tavata toista sutta, perustaa laumaa ja vakiinnuttaa omaa reviiriä. Vaeltavilla, kumppania etsivillä susilla saattaa kuitenkin olla vaiheita, jolloin ne viettävät reviirinomaista elämää eli esimerkiksi saalistamisen takia pysähtyvät joksikin aikaa jollekin alueelle.³⁹² Myös yksin elävällä sudella voi siis olla reviiri. Läsnaolollaan ja reviirinsä kautta yksinoleva susi on voinut luoda Philon ja Wilbertin mainitseman ”eläimellisen paikan” ja olla itselleen sopivalla paikalla.

Suomen Luonto -lehdessä kerrottiin 1940-luvun alussa susia nähdyn Etelä-Pohjanmaalla ja Kurussa.³⁹³ Talvella 1948–49 kerrottiin susia liikkuneen Lapin lisäksi maan ”länsiosia myöten”.³⁹⁴ *Helsingin Sanomissa* selitettiin, että susien ”liikehtimiset Länsi-Suomessa ovat johtuneet leudosta talvesta, sillä pedot kykenevät vähälumisena talvena tekemään tavallista pitempiä saalistusmatkoja.”³⁹⁵ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä kerrottiin vuonna 1953 liikkuvan

susia Hämeen seudun lisäksi Pohjanmaalla: Alavudella ja Nurmos-
sa nähtiin susi ja Lapualla liikkui eläin, jota ei vielä ollut varmis-
tettu sudeksi.³⁹⁶

Lehtikirjoitusten mukaan Liedossa loppuvuonna 1920 nähty
susi tapettiin pian sen jälkeen, kun se tuli havaituksi, samoin kuin
monet muutkin sudet. 1950-luvun alussa Hämeessä liikkuneen
urossuden kohdalla jahti kesti huomattavasti pidempään kuin Lie-
dossa tavatun suden. *Metsästys ja Kalastus* -lehti kertoi ”[p]aljon
puheenaihetta antaneen”, lähes kaksi kuukautta Hämeen eri pitä-
jissä takaa-ajetun suden kuolleen Hattulan pitäjän Pelkolan kylässä
helmikuun alussa 1953 onnistuneen ajon päätteeksi.³⁹⁷ Ensimmäi-
sen kerran urossusi nähtiin Hämeen seudulla tammikuussa 1953.³⁹⁸
Suden kerrottiin tulleen Hämeeseen ”läpi Pohjanmaan lakeuksien
ja [K]eski-Suomen erämetsien”.³⁹⁹ Todennäköisesti susi siis saapui
Hämeeseen Suomenselkää pitkin. Tästä sudesta kirjoitettiin paljon
Hämeen Sanomien sivuilla: tammi- ja helmikuun 1953 aikana ky-
seisen suden liikkeitä ja jahtaamista käsiteltiin 23 kirjoituksessa,
yhdessä pilakuvassa ja yhdessä sarjakuvassa.

Susi oli lehtien sivuilla aluksi ”Keuruun susi”⁴⁰⁰, ”Keski-Suo-
men susi”⁴⁰¹, ”Alajärven susi”⁴⁰² ja myöhemmin ”Hämeen susi”⁴⁰³.
Pohjanmaalla samaan aikaan nähdyt sudet olivat ”Alavuden susi”
ja ”Nurmon susi”.⁴⁰⁴ Tutkimuskohteena olevien eläinyksilöiden ni-
meämisen on tulkittu vahvistavan tutkijoiden niitä kohtaan tunte-
maa empatiaa.⁴⁰⁵ Näille maantieteelliseen paikkaan liittyvän lem-
pinimen saaneille susille ei kuitenkaan vaikuta käyneen näin. Nii-
hin ei myöskään liitetty paikallisidentiteettiä, eikä niiden katsot-
tu kuuluvan uusille elinalueilleen. Sen sijaan ne olivat monien ih-
misten mukaan epätoivottuja tunkeilijoita. Viimeistään Hämeeseen
saavuttuaan ”Hämeen sutta” lähdettiin jahtaamaan. *Hämeen Sano-
mat* kertoi Hattulan riistanvalvojan ajaneen sutta takaa hiihtämäl-
lä.⁴⁰⁶ Sudenhiihto oli esimerkiksi vuonna 1930 julkaistun *Eläinten
maailman* mukaan yleisin sudenpyyntitapa, mutta vuosisadan ede-
tessä kovaa kuntoa ja hyvää hiihtokeliä edellyttänyt, useita vuoro-
kausiakin kestänyt pyyntitapa harvinaistui.⁴⁰⁷ ”Hämeen suden” pe-
rään lähdettiin enemmänkin sudenajojen merkeissä. Yleisimmät ja

suosituimmat tavat tutkimusajankohtanani yrittää tappaa susi olivat ampuu se haaskalta, makuulta (eli paikalta, jossa susi syömisen jälkeen lepää), jahdin päätteeksi tai sattumalta kohdatessa.⁴⁰⁸

Lähes päivittäisiin jahteihin osallistui useita satoja miehiä lähiseuduilta.⁴⁰⁹ Aiempina vuosisatoina myös naiset ja lapset olivat otaneet osaa pakollisiin susiajoihin.⁴¹⁰ Aineistoissani susien jahtaajat kuvattiin kuitenkin aina miehiksi; joskus jahteihin kerrottiin osallistuneen poikia tai nuoria miehiä. Tutkimusajankohtanani suden metsästys ja metsästys ylipäätään koettiin maskuliiniseksi, miehiiseksi toiminnaksi. Esimerkiksi ”Hämeen suden” jahtaajia kuvattiin *Hämeen Sanomissa* ”miehisiksi takaa-ajajiksi”.⁴¹¹ Jahti sai kansanhupimaisia piirteitä, kun paikan päälle kerrottiin tulleen myös uteliaita ihmisiä ja sivullisia. Kevättalvista jahtia olivat lehden mukaan seuraamassa ”mm. hovioikeuden presidentti Y. J. Hakulinen Helsingistä sekä monet muut henkilöt autoilla, jotka täyttivät ajon loppuvaiheessa Anttilan talon tienoot”.⁴¹²

Suden liikkeistä Hämeen seudulla oltiin hyvin perillä. Lumi auttoi näkemään suden jäljet, jotka kertoivat suden sijainnista. Esimerkiksi 23. päivä tammikuuta kuvattiin *Hämeen Sanomissa* todella tarkkaan suden edesottamuksia viimeisen vuorokauden ajalta:

Viimeksi Jämsässä eilen illalla nähty susi yöpyi Hopsun kylässä, ja sen luultiin olevan siellä vielä tänä aamunakin, mutta kun ajon piti alkaa, ei sutta löytynytäkään, vaan se oli lähtenyt jo yöllä liikkeelle. Susi oli kulkenut pitkin maantienvartta ja liikkunut melkein Jämsän keskustassa. Jämsän Partalan kylässä oli susi syönyt Niemelän talon koiran.

Suden jäljet todettiin viimeksi Eväjärven aseman seutuvilla, ja sieltä ne johtivat Kuhmoista kohti.⁴¹³

Lehtitietojen mukaan susi liikkui Hämeeseen tultuaan takaa-ajajat lähes koko ajan perässään aluksi Keuruun, Mäntän ja Jämsän seuduilla, siirtyi myöhemmin etelään Kuhmoisen ja Pälkäneen seuduille, sieltä Hattulaan, edelleen Liesjärvelle päin ja Tammelaan, palasi Hattulaan, siirtyi sieltä Lopelle ja palasi jälleen Hattulaan, missä se onnistuttiin tappamaan (kuva 5). *Hämeen Sanomien* mukaan sutta oli tiistaina 20.1.1953 takaa-ajamassa yli sata miestä ja 29. päivä toistasataa miestä ”Kalvolasta, Forssasta, Hattulasta, Hä-

meenlinnasta, Rengosta, Tammelasta ja muualtakin”. Takaa-ajossa käytettiin lehtitietojen mukaan jopa lentokoneita apuna.⁴¹⁴ Kaikkien aikalaisten mielestä susiysilön suurimittainen jahtaaminen ei ollut perusteltua: suden jahtaamista kritisoitiin *Hämeen Sanomissa* ja *Helsingin Sanomissa* julkaistuissa pilapiirroksissa ja sarjakuvissa, joita käsittelen tarkemmin viimeisessä käsittelyluvussa.

Muutama vuosi tapauksen jälkeen julkaistu *Suuri nisäkäsikirja* (1956) kuvaili Länsi-, Lounais- ja Etelä-Suomeen tulleita susiysilöitä yksittäisiksi *harhaileviksi* susiksi.⁴¹⁵ Teos ei tunnustanut susien tapaa liikkua määrätietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti paikasta toiseen. Teoksen näkemyksen mukaan eteläiseen tai läntiseen Suomeen tullut susiysilö ei ollut päättäväinen olento, esimerkiksi uuden elinalueen etsijä, vaan *harhailija*, joka oli eksynyt oikealta paikaltaan. Kuten maantieteilijät Whatmore ja Thorne toteavat norsujen liikkeellä oloa ja niiden paikkaa tilallisessa ja sosiaalisessa verkostossa tarkastelevassa artikkelissaan, eläimet liikkuvat oman mielensä mukaan, muodostaen omia polkujaan.⁴¹⁶ Koska ihminen tarkastelee toislajisen eläimen liikkumista omasta näkökulmastaan käsin, eivät nämä ”polut” ja ”kohtalot” ja niiden merkitykset eläimelle itselleen aina avaudu ihmisille. Määrätietoinenkin liikkuminen voidaan kokea tai tulkita harhailuksi (erityisesti, jos se halutaan sellaiseksi tulkita).

Toisaalta esimerkiksi Hämeessä 1953 tavatun urossuden liikkeitä tarkasteltaessa voi helposti ajatella susiysilön harhailleen tai poukkoilleen sinne tänne ”päättömästi”, kuten lehdissä kirjoitettiin. Susien tulkitaan nykytiedon valossa suunnistavan tutussa maisemassa kognitiivista karttaa muistuttavien opittujen assosiaatioiden avulla.⁴¹⁷ Jos kyseinen susi ei liikkunut sille entuudestaan tutussa ympäristössä, ei se välttämättä liikkunut määrätietoisesti. Suden edesottamuksiin vaikutti epäilemättä myös se, että sitä jahdattiin lehtitietojen mukaan lähes päivittäin; susiysilö ei todennäköisesti kyennyt toimimaan tavallisen vuorokausirytminsä mukaisesti, ravitsemaan itseään kunnolla tai lepäämään. Tätä pohdittiin *Hämeen Sanomissakin* tammikuun loppupuolella: ”[i]lmeisesti se [susi] on jo väsynyt, sillä jäljet todistavat sen heittäytyneen makuulle kol-

**SUDEN KAATAJA, teknikko
Erkki Heikkilä saaliineen.**

KUVA 5: Vuoden 1953 "Hämeen suden" kaataja esittelee saalista. Lähde: Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojähdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.

messa eri paikassa Kuhmalahdella.”⁴¹⁸ On vaikea arvioida, miten susi olisi liikkunut ja – jos se ei ollut ehtinyt muodostaa reviiä – minne se olisi mennyt, mikäli sitä ei olisi jahdattu niin määrätietoisesti. Nyt ihminen vaikutti kanssakäymisellään suden ”polkuihin” ja ”kohtaloon”, kyseisen susiyksilön liikkeisiin ja sen kulkemiin reitteihin. Toisaalta, kuten edellä olen jo todennut, myös muut olennot ja erilaiset ympäristötekijät vaikuttivat susien liikkumiseen.

1960-luvun lopulla susia nähtiin itärajan tuntuman lisäksi myös muualla maassa. Esimerkiksi vuonna 1961 *Karjalaisessa* uutisoitiin petoeläimen Satakunnassa tappamista lampaista. Lehdessä spekuloidtiin pedon olevan mahdollisesti susi.⁴¹⁹ Vuonna 1962 taas uutisoitiin länsirannikolla asti, Närpiössä ”juoksennelleesta” sudesta.⁴²⁰ Myös Keski-Pohjanmaalla havaittiin susi *Karjalaisen* mukaan.⁴²¹

Yksi paljon huomiota herättäneistä susista oli alkuvuonna 1967 Etelä-Pohjanmaalla liikkunut urossusi, jota kutsuttiin lehdissä ”Suupohjan sudeksi” ja ”Isojoen sudeksi”.⁴²² Se havaittiin aluksi Pohjois-Satakunnassa ja Parkanon seudulla. Sieltä susi siirtyi Kauhajoelle päin ja liikkui ennen kuolemaansa edestakaisin Kauhajoen, Jalasjärven ja Isojoen seuduilla.⁴²³ Susiyksilön läsnäolosta tultiin tietoisiksi sen lumeen jättämien jälkien ja raatojen takia; itse susi nähtiin tammikuun puolivälissä, kun sitä oli jahdattu jo muutama päivän ajan.⁴²⁴ Sutta alettiin jahdata jo ennen kuin saatiin varma tieto siitä, että kyseessä todella oli susi.⁴²⁵ Kyseisen yksilön laji varmistui kuitenkin nopeasti: eläin identifioitiin sudeksi raatelujälkien perusteella.⁴²⁶ Suden sukupuoli varmistui – kuten muissakin tapauksissa – vasta kuoleman jälkeen. Tästäkin sudesta kirjoitettiin sanomalehdissä paljon: *Vaasa* uutisoi siitä päivittäin yhteensä kymmenen kirjoituksen mitalla, ja *Satakunnan Kansassa* julkaistiin neljätoista kirjoitusta sudesta.

Tämäkin susi sai peräänsä satoja miehiä läheltä ja kaukaa. Lehtikirjoituksen mukaan 500 miestä osallistui jahtiin pelkästään tiistaina tammikuun 17. päivänä 1967. Tuolloin paikalla oli paikallisten lisäksi miehiä Helsingistä ja Uudenmaan ja Keski-Suomen läänneistä.⁴²⁷ Jahtaajiaan pakenevan suden perässä kuljettiin autojen ja suksien avulla. Poliisi avusti metsästäjiä: eri paikoissa olevat met-

sästäjät pitivät lehtitietojen mukaan yhteyttä poliisiautojen radioilla.⁴²⁸ Viimeiselle jahtipäivälle oli saatu lentokonekin mukaan.⁴²⁹

Lähes kymmenen päivää kestäneen jahdin jälkeen susi saatiin tapettua (kuva 6). Sanomalehti *Vaasan* mukaan suden ikää oli vaikea arvioida, ”mutta kovin nuori se ei enää ollut”. Kiinnostavaa

KUVA 6: ”Suupohjan suden” kaataja esitteli kuollutta suttua *Vaasan* etusivulla. Lähde: Suupohjan susi kaatui, *Vaasa* 21.1.1967, 1.

on se, ettei suden katsottu olleen vastikään alueelle tullut, vaan ”[t]odennäköistä on, että susi oli paikkakuntalainen, koska se koko susijahdin ajan pyrki pysymään samoilla seutuvilla Lauhassa ja sen ympäristössä.”⁴³⁰ Ehkä urossuden liikkumistapojen lisäksi sen ikä vaikutti siihen, ettei sen mielletty vastikään saapuneen alueelle; susien pitkät vaellukset liittyivät yleensä nuorten susien lähtemiseen synnyinlaumastaan.⁴³¹ Joka tapauksessa läntinen Suomi miellettiin nyt lehtikirjoitusten mukaan alueeksi, jossa susikin saattoi vaikiintuneesti elää, eikä vain ”harhailia” tai olla matkalla jonnekin. Vaikka ”Suupohjan sudeksikin” kutsuttu yksilö esitettiin lehdessä ”paikkakuntalaisena”, ei sen silti haluttu elävän eteläpohjalaisissa metsissä. Etelä-Pohjanmaa voitiin siis mieltää sudelle jopa vakituiseksi elinpaikaksi, muttei silti toivottavaksi. Tämänkin susiyksilön jahtaamista kritisoiitiin, kuten tuon väitöskirjan viimeisessä käsitteilyluvussa esiin.

Vuonna 1970 nähtiin Toholammilla susi ja seuraavana vuonna Etelä-Pohjanmaalla.⁴³² Vuosina 1972 ja 1973 tavattiin Kuhmoisissa ja Orimattilassa susi.⁴³³ Näistä 1970-luvulla Suomessa liikkuneista susista eniten huomiota sai Hämeeseen tullut yksilö. *Hämeen Sanomissa* siitä julkaistiin syyskuusta marraskuulle kahdeksantoista uutista, yksi puheenvuoro ja viisitoista mielipidekirjoitusta. Kesälä 1972 Tammelan seudulla havaittiin yksin liikkuva isokokoinen eläin. Sen ajateltiin aluksi olevan villiintynyt koira, itärajan takaa tullut susi, ahma tai ehkäpä ”Hämeen oma ilves”. Vielä syyskuussa eläimen ajateltiin olevan enemmän suurikokoinen ja villiintynyt koira kuin susi.⁴³⁴ Se, että ihmisten oli vaikea uskoa eläintä sudeksi, kertoo susien poissaolon normalisoinnista. Edellisen huomiota saaneen suden vierailusta seudulla oli jo lähes kaksikymmentä vuotta⁴³⁵ ja koska tuolloin 1970-luvun alussa susia eli Suomessa hyvin vähän, oli ajatus Hämeen seudulle tulleesta sudesta vieras.

Mikäli eläin oli susi, kirjoitettiin *Hämeen Sanomissa* sen siinä tapauksessa todennäköisesti tulleen itärajan takaa.⁴³⁶ Myös *Suomen eläimet I* -teoksessa (1983) kyseisen suden (ja muiden samoihin aikoihin nähtyjien susien) liikkuminen Suomen halki liitettiin osaksi 1970-luvun ekspansiota.⁴³⁷ Syksyn edetessä Hämeessä liikkunut

eläin identifioitiin yksin liikkuvaksi sudeksi.⁴³⁸ Lopulliseen identifiointiin auttoivat tassunjälkihavainnot sekä puremajälkien arvioiminen.⁴³⁹ Susi sai lempinimekseen ”Hämeen susi” edeltäjänsä tapaan.⁴⁴⁰

Tätäkin urossutta alettiin nopeasti jahdata,⁴⁴¹ ja *Helsingin Sanomissa* erään hattulalaisen maanviljelijän kerrottiin käyttäneen elävää lammasta susiansan houkuttimena.⁴⁴² Tämä oli 1900-luvulla poikkeavaa, mutta vielä 1800-luvulla oli eläviä kotieläimiä käytetty paljon houkuttimina.⁴⁴³ Yleisempi tapa yrittää tappaa susi olivat yhteisjahdit, joissa tapetuksi aiottu susi piirrettiin saartorenkaseen ja ammuttiin. Ajomiesten lisäksi käytettiin apuna myös lippusiimaa eli pitkää siimaa, johon oli kiinnitetty punaisia lippuja. Jahtiin osallistuvat metsästäjät paikansivat ensin tapetuksi aiottu susiyskilöt ja rajasivat niille alueen lippusiiman avulla. Lippusiima ja passiin jääneet metsästäjät estivät liikkeelle ajettujen, sekä ihmisiä että lippuja säikkyvien susiyskilöiden pääsyn pois, ja sudet tapettiin ampumalla.⁴⁴⁴ Hämeessä liikkunutta suttakin jahdattiin tällä tekniikalla.

Aluksi jahdit olivat epäonnisia ihmisten kannalta. Suden uutisoitiin päässeen ”jälleen torstaina pakoon metsästäjiltään. Peto oli melkein koko päivän motissa [- -] ja sitä päästiin kerran ampuumaankin. Iltapäivällä susi kuitenkin pääsi livahtamaan saarrostopuksesta. [- -] jahdissa oli mukana viitisenkymmentä miestä”.⁴⁴⁵ Ihmiset vaikuttivat susien sijaintiin tappamalla niitä, mutta metsästysonni ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys. Harawayn ajatus kanssakäymisestä koreografiana on tässä kohtaa osuva. Suden metsästäminen oli ikään kuin väkivaltainen koreografia, jossa ei ollut ennalta-asetettuja liikkeitä tai rooleja.⁴⁴⁶ Vaikka metsästäjä toivoi suden ottavan saaliin roolin, ei näin aina käynyt. Susien tapetuksi saaminen ei tutkimusajankohtanani ollut helppoa tai itsestään selvää, ja sudet pystyivät tiettyyn pisteeseen asti vaikuttamaan siihen, tulivatko ne tapetuksi. Samalla ne pystyivät vastustamaan ihmisten niihin kohdistamaa vallankäyttöä.

Myös ympäristöolosuhteet vaikuttivat yrityksiin tappaa Hämeessä liikkunut susi. Vähälumisuuutta pidettiin yhtenä syynä huonoihin tuloksiin. Riistäpäällikkö Jouko Hakala totesi vuonna 1972

Tammelalaisen maanviljelijän Matti Jaakkolan ampumaan luotiin keatui eilen puolenpäivän jälkeen Hämeen kuuluisaksi tullut urossusi .

KUVA 7: Hämeessä 1972 liikkuneen suden kuolemasta uutisoitiin *Hämeen Sanomien* etusivulla. Lähde: Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 1.

lumen olevan tärkein ehto onnistuneelle jahdille.⁴⁴⁷ Myös pimeän tulon kerrottiin joissain tapauksissa haitanneen jahtia.⁴⁴⁸ Kuutamoitää pidettiin hyvinä ajankohtina sudenmetsästykseseen: ”susihukkasen on viisainta varoa kovin aukeita paikkoja sillä kiikarikivääri voi paukahtaa kuutamon loisteessa.”⁴⁴⁹ Ihmiset havainnoivat ja aistivat susien läsnäolon ja sijainnin näköaistinsa avulla. Susille taas hajuaisti on tärkein aisti, vaikka niillä onkin hyvä kuulo ja näkökyky, kuten johdannossa toin esiin. Vuoden 1972 ”Hämeen susi” saatiin kaadettua vasta marraskuun loppupuolella Tammelassa, Teuron kylässä järjestetyssä jahdissa, johon osallistui yli seitsemänkymmentä metsästäjää eri puolelta Suomea (kuva 7).⁴⁵⁰

Suden liikkumista pidettiin omituisena: *Hämeen Sanomissa* kirjoitettiin lokakuun lopulla 1972, että ”otuksen liikkuminen on outoa. Yleensä susi taivaltaa pitkiä suoria, mutta tämäpä pyörii pientä aluetta, eikä kaihda asumustensa läheisyyttä.”⁴⁵¹ Jatkuva jahtaaminen vaikutti todennäköisesti tämänkin susiyksilön käyttäytymiseen, mutta *Hämeen Sanomissa* syyksi esitettiin sitä, että kyseessä olisi ”aivan poikkeuksellinen lajinsa edustaja”.⁴⁵² *Helsingin Sanomien* kirjoituksessa ihmisen vaikutuksesta suden liikkeisiin todettiin: ”Hämeen susi on vaihtanut olinpaikkaansa ilmeisesti hirvestäjien pelottamana.”⁴⁵³ Tässäkin tapauksessa näkyy ajatus Etelä- ja Länsi-Suomeen tulemisesta ”harhailuna”: Sutta kutsuttiin lehdisissä eksyneeksi, myös kyseistä sutta puolustaneiden mielipidekirjoittajien kirjoituksissa.⁴⁵⁴

Kuten 1953 seudulla liikkuneen susiyksilön, tämänkin urossuden jahtaamista kritisoitiin: Kanta-Hämeen luonnonsuojeluyhdistyksen ja Luonto-piirin edustajat kirjoittivat lokakuun lopulla *Hämeen Sanomissa* ilmestyneessä puheenvuorossa toivovansa metsästäjien jättävän suden rauhaan: ”uskallamme vedota kaikkiin metsästäjiin ja muihin susijahdissa mukana olleisiin ja sinne aikoviin pidättäytymään vastaisuudessa järjestettävistä ajojahdeista. Antaakamme Hämeen suden elää ainakin kevääseen.”⁴⁵⁵ Luonnonsuojelijat kutsuivat jahteja räikeiksi takaa-ajoin, ajojahdeiksi ja vainoamiseksi.⁴⁵⁶ *Helsingin Sanomissa* suden tappamisesta kertovassa uutisessa todettiin, että ”[k]aikki eivät ole yhtä mieltä suden surmaa-

misen oikeutuksesta.”⁴⁵⁷ Kaikki hämäläiset eivät kuitenkaan halunneet suojella sutta ja jotkut mielipidekirjoittajat pitivät tappamattajättämisvaatimuksia sinisilmäisinä.⁴⁵⁸ *Hämeen Sanomien* ”Näin lukijat”-palstalla käyty keskustelu ylsi kiivaaksikin, ja marraskuussa lehden toimitus totesi, että ”laajalle rönsyillyt susikeskustelu päättyy tällä palstalla tällä erää tähän”.⁴⁵⁹

Myös 1980-luvulla kirjoitettiin paljon eri puolilla Etelä- ja Länsi-Suomea tavatuista susista. Erkki Pulliainen kertoi *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä esimerkiksi Yläneellä tammikuussa 1980 ammutusta urossudesta.⁴⁶⁰ Vuonna 1982 lehdessä kirjoitettiin Etelä-Pohjanmaalla Lappajärvellä koiria tappaneesta sudesta⁴⁶¹ ja *Helsingin Sanomissa* Itä-Uudellamaalla Porvoon maalaispitäjässä tavatusta sudesta.⁴⁶² Varsinais-Suomessa, Nauvon saarella tehtiin vuonna 1982 havaintoja muutamasta sudesta, joiden uskottiin tulleen saarelle jäitä pitkin kevättalvella. Näiden yksilöiden läsnäolo herätti vastustusta: yli kolmesataa nauvolaista ja kesävierasta alikirjoitti maa- ja metsätalousministeriölle lähetettävän kirjelmän, jossa pyydettiin lupaa ja apua susien hävittämiseen kunnan alueelta. Ministeriö myönsi heinäkuussa pyyntiluvan kahden suden poistamiseksi saarelta. Ministeriön vaatimuksesta yritettiin sudet aluksi pyytää häkkipyyynnillä elävinä; WWF lupautui kustantamaan susien siirron *Helsingin Sanomien* mukaan ”jonnekin itärajan tuntumaan”. Heinäkuun edetessä nauvolaiset metsästäjät luopuivat suunnitelmasta ja yrittivät saada sudet tapettua.⁴⁶³ RKTL:n riistan tutkimusosaston tiedonannossa vuodelta 1983 todettiin suurpetoja alkaneen esiintyä Länsi-Suomessa jo vuoden 1980 aikana.⁴⁶⁴ Vuonna 1984 kerrottiin susia tavatun esimerkiksi Uudellamaalla, aivan Helsingin lähistölläkin, sekä Kristiinankaupungin lähetyvillä ja Hämeessä.⁴⁶⁵ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä todettiin näiden susien olevan ”läpikulkumatalla”.⁴⁶⁶

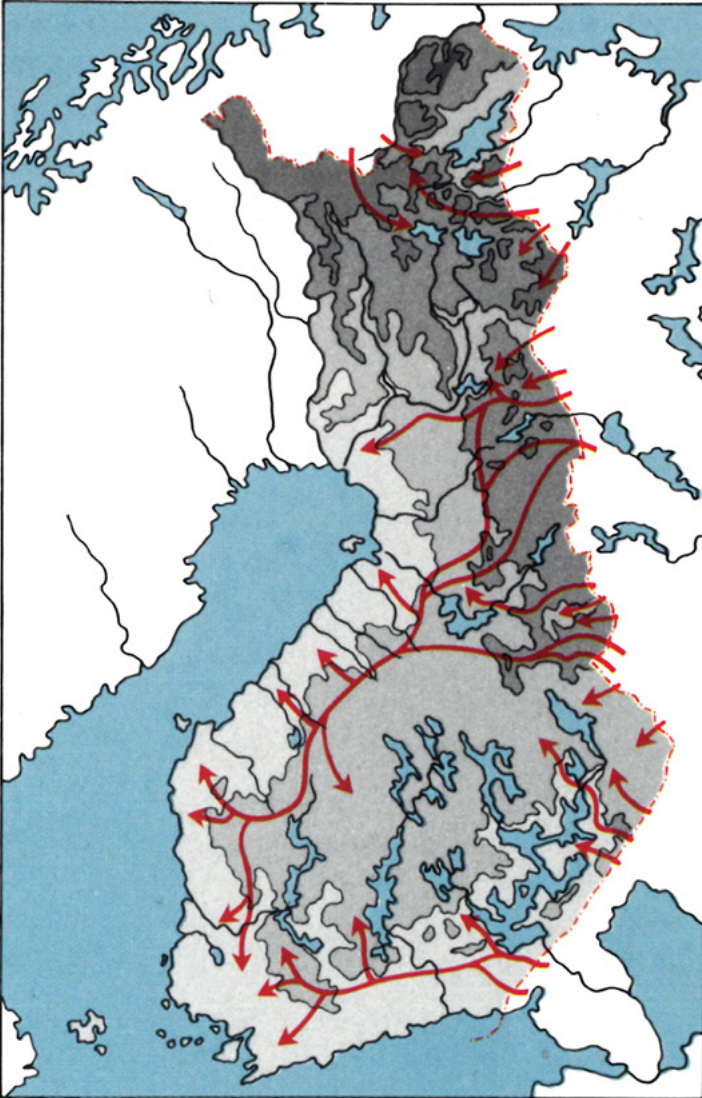
Vuosien 1989 ja 1990 aikana susia sai aiempien alueiden lisäksi metsästä myös Uudenmaan läänissä.⁴⁶⁷ Itse asiassa 1970-luvun lopulta lähtien laadituissa asetuksissa mainittujen Kymen, Mikkelin, Pohjois-Karjalan, Oulun ja Lapin läänin kuntien lisäksi susia sai tappaa laillisesti muuallakin: asetusten mukaan ministeriöltä

sai anoa lupaa rauhoituksesta poikkeamiseen myös muilla alueilla, mikäli susi oli ”jollakin paikkakunnalla liiallisesti lisääntynyt tai osoittautunut vahingolliseksi”.⁴⁶⁸

Vuosisadan toisella puoliskolla eläintietokirjoissa kuvattiin susien liikkumisen rajan tuntumasta tai Pohjois-Suomesta muualle noudattavan tietynlaista säännönmukaisuutta, sillä ”[o]npa voitu todeta, että eri vaeltavat yksilöt ovat vuosien väliaikojen jälkeen käyttäneet täsmälleen samoja vaellusreittejä”.⁴⁶⁹ *Suomen nisäkkäät II* (1972) kuvasi susia myös kestävinä liikkujina, jotka saattavat eriyistä ”vaeltaa varsin pitkiä matkoja”, jopa ”lounaisimpaan Suomeen saakka”. Rajan tuntumasta muualle maahan tulleiden susien kerrottiin *Suomen eläimet I* -teoksessa (1983) olleen yleensä itärajan takaa tulleita yksilöitä: ”[k]un siirtyminen idästä länteen on ollut voimakasta, osa susista on jatkanut matkaansa sisämaahan, jolloin niitä on voinut tavata lounaisimmassa osassa maata saakka”.⁴⁷⁰ Teoksessa julkaistiin myös susien vaellusreittejä kuvaava kartta (kuva 8).

Puhuminen säännönmukaisuudesta vihjaa siitä, ettei liikkumista enää koettu harhailuna. Sudet saatiin kuitenkin edelleenkin esittää harhailijoina. Vuonna 1991 julkaistussa Riistan tutkimuslaitoksen tiedotteessa mainittiin harhailevat sudet: suurpetojen runsautta Suomessa kuvaavassa kartassa ilmoitettiin riistanhoitopiireittäin ja poronhoitoalueella merkkipiireittäin myös ”harh. yks.” eli harhailevat yksilöt (kuva 9). Kartan mukaan harhailevia susiyksilöitä tavattiin vuonna 1990 seitsemässä riistanhoitopiirissä tai merkkipiirissä: Varsinais-Suomen ja Uudenmaan riistanhoitopiireissä sekä merkkipiireistä Tornio/Keminmaa, Etelä-Lappi, Läntinen, Salla ja Kainuu.⁴⁷¹ Harhailevilla yksilöillä tarkoitettiin tässä yhteydessä todennäköisesti yksittäisiä, ei laumassa eläviä susia, mutta on kiinnostavaa, että harhailu-termiä käytettiin. Termiä oli aiemmin käytetty arvottavasti Keski-, Etelä- ja Länsi-Suomeen tulleista susista, sen avulla oli oikeutettu niiden tappamista, sillä ne olivat harhaileet ”oikealta” paikaltaan, jolloin oli vain oikein, että ne poistettiin.

Kuten edellä totesin, olivat tutkimusajankohtanani Keski-, Etelä- ja Länsi-Suomeen jolkotelleet sudet ehkä nuoria, synnyinlau-

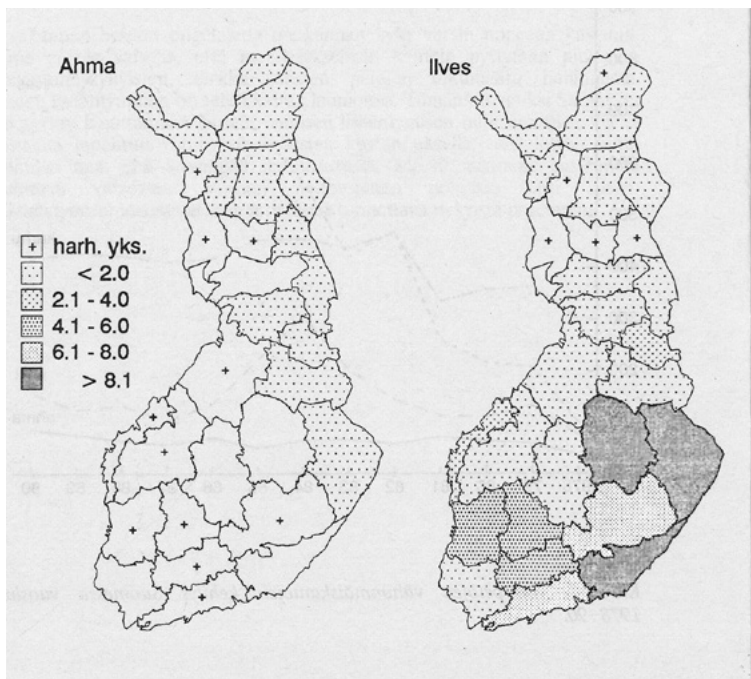

KUVA 8: Susien vaellusreitit Suomeen ja Suomen halki. Lähde: Koivisto, Ilkka (1983) (päätoim.) *Suomen eläimet I*. Espoo: Weilin + Göös, 192.

mansa jättäneitä yksilöitä, jotka etsivät omaa elinaluetta tai olivat sellaisen jo löytäneet. Mikäli näin oli, voidaan susiyksilöiden kulkeminen Etelä- ja Länsi-Suomeen tulkita susiyksilön pyrkimykseksi löytää tältä alueelta kumppani, perustaa lauma ja luoda sille reviiri. Viime vuosisadan alkupuolella ilmestyneissä eläintieteellisissä tietokirjoissa ei kuitenkaan ainakaan suoraan todeta susien ”vaeltelun” johtuvan tästä. Tieto susien käyttäytymisestä oli tältä osin varmastikin puutteellista. Toisaalta sudet myös liikkuvat paljon jo muodostetun reviirin alueella ruuan hankkimisen ja reviirin rajojen ylläpitämisen takia. Samaan laumaan kuuluvat sudet liikkuvat kaikki yhdessä lähinnä vain talvisin syvän lumen aikaan, muulloin pienemmissä ryhmissä tai yksin. Yksin liikkuva susi ei siis välttämättä ole synnyinlauman jättänyt susi.⁴⁷²

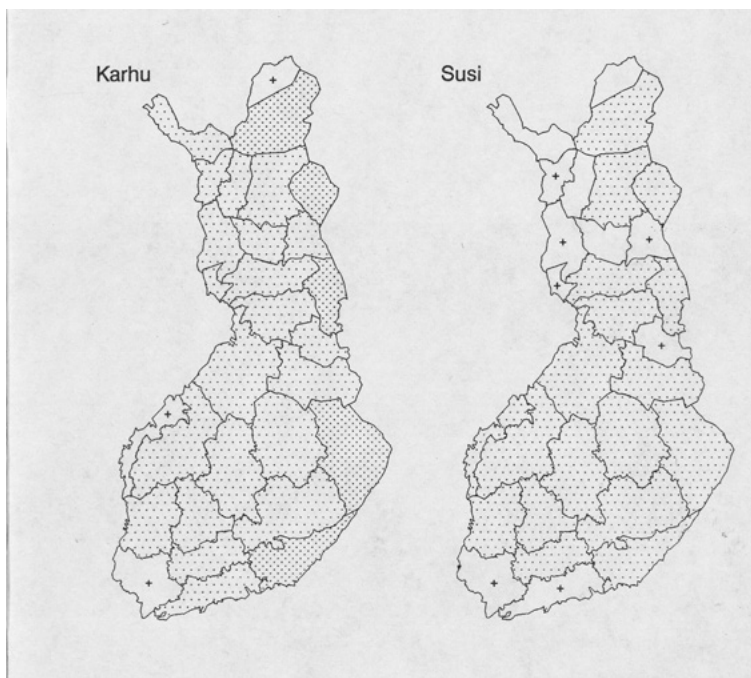
Vasta vuonna 1972 julkaistussa *Suomen nisäkkäät II* -teoksessa kerrottiin vaeltelun liittyvän muutoksiin lauman rakenteessa: teoksen mukaan ”kiimataisteluissa” hävinneet nuoret urossudet ja ”vielä sukukypsyyttä vailla” olevat urossudet saattoivat vaelttaa pitkiäkin matkoja.⁴⁷³ Radiopantatutkimuksen valossa myös naarassudet vaeltavat. Vuosien 1998 ja 2004 välisenä aikana 60 sutta kahdeksasta laumasta pannoitettiin Itä-Suomessa (8 urosta, 22 naarasta, mukana alfayksilöitä ja ei-alfoja) synnyinlauman jättävien nuorten susien levittäytymistä selvittävässä tutkimuksessa. Puolet näistä susista jätti lauman ja asettui uusille alueille. Suurin osa laumasta lähteneistä susista oli noin vuoden ikäisiä. Susien sukupuoli ei vaikuttanut levittäytymiseen, mutta urokset matkasivat hiukan pidempiä matkoja; tutkittujen susien matkojen keskimääräinen pituus oli noin sata kilometriä. Hiukan alle puolet uudelle alueelle kulkeneista susista sai vähintään yhden pentueen.⁴⁷⁴

Vaikka susien sijoittuminen esitettiin aineistoissani usein vääränlaiseksi, on sijoittuminen Suomen rintamaille matkanneille susille itselleen voinut olla sopivaa, niiden oman tilallisen järjestyksen mukaista. Nykykäsityksen mukaan erilaiset seikat, kuten maastonmuodot ja ympäristötekijät, muiden susien läsnäolo, ravinto ja kumppanin saatavuus vaikuttavat omaa elinpaikkaa etsivän suden vaelluksen kulkuun ja siihen, mihin susiyksilö lopulta jää elä-

KUVA 9: Kartassa kerrottiin susien runsaus (yksilöä/1000 km²) riistanhoitopiireittäin. Lähde: *Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990* (1991) Riistan tutkimusosaston tiedote 111, 10–11.

mään.⁴⁷⁵ Nämä susiyksilöt ovat voineet kokea uudet elinalueensa itselle sopiviksi. Joka tapauksessa ne muokkasivat läsnäolollaan matkansa aikana käyttämänsä reitin ”suden vaellusreitiksi” ja alueen, jolle päätyivät ”suden elinpaikaksi”; ne antoivat näille paikoille nämä merkitykset läsnäolonsa kautta. Samalla ne ovat voineet antaa omia merkityksiään maastonmuotoihin ja erilaisiin ympäristöihin. Kuten Ingold toteaa, katsotaan monilla toislajisilla elämillä olevan merkitysten verkostoja (*webs of significance*), jotka muodostuvat kyseisten eläinyksilöiden sekä ympäristön ominaisuuksien ja erilaisten objektien suhteista. Ingold viittaa merkitysten verkostoilla

Jakob von Uexküllin kirjoituksiin. Uexküllin mukaan hämähäkki kutoo tekemänsä verkkoon oman suhteensa ympäröivään maailmaan ja muihin olentoihin. Uexküll käyttää esimerkkinä myös vanhaa tammaa, jonka juuriin kettu on rakentanut pesän, jonka oksilla pöllö levähtää, jota pitkin orava liikkuu ja jonka kaarnan raoista muurahainen etsii ruokaa ja niin edelleen. Tammella on Uexküllin mukaan jokaiselle näistä eläimistä oma merkityksensä. Hän katsoo, että ihmisten lisäksi monet muutkin eläimet ovat subjekteja, jotka havaitsevat ja hahmottavat maailmaa, ja kaikki, mitä subjekti havaitsee, muuttuu tämän kokemusmaailmaksi, *umweltiksi*.⁴⁷⁶

1900-luvun Suomessa eläneiden susien merkitysten verkostoista on vaikea kirjoittaa muuten kuin spekulatiivisesti, mutta olennaista tässä kohtaa on todeta, että susien vaellusreitit ja elinpaikat ovat voineet pitää sisällään monenlaisia, myös susien itsensä tie-

dostamia merkityksiä; näin ajatellen sudet eivät vaikuta ”päättömästi” maiseman halki harhailevilta, vaan ympäristöään monin tavoin ja eri aistein havainnoivilta olennoilta.

Susirajasta ja susien paluusta

Seuraavaksi käsittelen susirajan ja susien paluun käsitteitä. Ajatuksen susirajasta liittyy tulkintani mukaan näiden edellä kuvaamieni – ja muidenkin eteläiseen tai läntiseen Suomeen tulleiden – susiyskilöiden sijoittumisen ei-toivottavuus joidenkin ihmisen näkökulmasta. Susirajasta ei puhuta aineistossani ennen 1970-lukua, mutta näkemys kuvitteellisen rajan olemassaolosta on luettavissa rivien välistä ja erilaisista teoista, kuten metsästyksestä. Vaikka historiallisen tiedon valossa Etelä-, Keski- ja Länsi-Suomi olivat ennen 1800-luvun loppua olleet susien elinaluetta, ei 1900-luvun edetessä Liedon, Hämeen tai Etelä-Pohjanmaan seutuja mielletty susille sopiviksi paikoiksi, alueiksi, joilla sudet saisivat elää. Osa näillä seuduilla asuvista ihmisistä, eläintietokirjojen kirjoittajista ja lehtien toimittajista ei pitänyt niitä susille sopivina, luontaisina seutuinä, jollaisiksi he kokivat korkeintaan Pohjois- tai Itä-Suomen: tosin näillä alueilla elävät ihmiset taas eivät välttämättä nähneet asiaa näin. Näille seuduille tulleet susiyskilöt ylittivät, todennäköisesti tietämättään, tämän kuvitteellisen susirajan. Ne sijoittuivat tulkintani mukaan monien ihmisten mielestä väärin ja olivat siis poissa paikaltaan.

Mielikuva susirajasta, Suomen halkovasta rajasta, joka jakaa maan susille luontaiseen ja ei-luontaiseen alueeseen (tai todella ei-toivottuun ja vähemmän ei-toivottuun alueeseen), syntyi 1900-luvun aikana. Susirajan syntyminen edellyttää tulkintani mukaan sitä, ettei susien läsnäoloa haluta tai siedetä. Suden yhteiskunnallinen asema siis vaikuttaa susiraja-ajatuksen syntymiseen ja sitä kautta susien sijoittumiseen. Viimeistään 1800-luvun lopulla susien läsnäolo muuttui erityisen ei-toivottavaksi asiaksi, kuten aiemmin tässä luvussa toin esiin, ja varsinkin median ja eläintieteilijöi-

den suhtautuminen susien sijoittumiseen säilyi nuivana 1900-luvun toiselle puoliskolle asti. Kuvitteellisen susirajan voi katsoa kertovan ihmisen ja suden suhteesta ilmenevästä vallasta; sen luominen ja ylläpitäminen voidaan tulkita Foucault'n ajatuksia hyödyntäen vallankäytön muodoiksi, ihmisen keinoiksi hallita suden paikkaa. Katson kuitenkin, että myös sudet olivat osallisia susirajamielikuvan syntymiseen ja ylläpitämiseen. Seuraavaksi avaan väitettäni teorian avulla.

Susirajamielikuvan syntymisen ja ylläpitämisen voi tulkita ihmisten ja susien yhteistyön tulokseksi. Baradin ajatuksia mukaillen susiraja syntyi materian ja diskurssin yhteenkietoutumasta. Mielikuva kertoo sekä materian tuottavasta luonteesta että materian ja merkityksen yhteydestä.⁴⁷⁷ Myös Baradista inspiroituneen Harawayn näkemykset materiaalisesta ja semioottisesta eli merkitsevän tai tarkoittavan liitoksesta auttavat hahmottamaan susirajamielikuvaa. Kuten Harawayhin lintujen vaikuttavuutta linturunoihin analysoidessaan viitannut Karoliina Lummaa toteaa, Harawayn mukaan käsitteet ovat syntyneet erottamattomassa yhteydessä fyysisiin olentoihin ja prosesseihin: liha ja merkitsijä, ruumiit ja sanat, tarinat ja maailma ovat yhteydessä toisiinsa luontokulttuurissa.⁴⁷⁸ Samaan tapaan kuin Lummaan tutkimat linturunot syntyivät yhteydessä lintuihin, syntyi susirajamielikuva yhteydessä todellisiin susiin. Tämä näkyy siinä, että ajatusta susirajasta ei ennen 1800-luvun loppua ole voinut olla, sillä susirajamielikuvan syntyminen edellyttää tulkintani mukaan susien läsnäolon ei-toivottavana pitämisen lisäksi fyysisten susien poissaoloa tai vähälukuisuutta kuvitteellisen rajan toisella puolella. Kannan romahtamisen jälkeen 1900-luvun alussa susien esiintyminen Länsi- ja Etelä-Suomessa oli vähäistä ja ajoittaista. Joiltain alueilta sudet ovat myös voineet olla pitkiä aikoja kokonaan poissa. Vähäinen esiintyminen on tulkittavissa susien ja ihmisten väkivaltaiseksi, epäsymmetriseksi yhteistoiminnaksi: ihmiset pitivät sudet aktiivisesti vähälukuisina eteläisestä ja läntisestä Suomesta metsästyksen avulla, aivan kuten tapahtui kaikkien edellä kuvaamieni susiysilöiden kohdalla. Tällä

tavoin susien vähälukuisuus alettiin mieltää todelliseksi ja myös ”normaaliksi” ja ”luonnolliseksi” tilaksi.

Susirajaa luotiin diskursiivisesti, painottamalla susien poissaoloa tai vähälukuisuutta. Vuonna 1916 todettiin *Metsästäys ja Kalastus* -lehdessä susien ja muiden suurten petoeläinten olevan ”sukupuuttoon hävitetyt Suomen keski- ja eteläosissa”.⁴⁷⁹ Samalla painotettiin sitä, että susia eli ja liikkui vain itärajan tuntumassa ja maan pohjoisosissa. Vuonna 1972 julkaistun *Suomen nisäkkäät II* -teoksen karttakuvakin kertoi tästä (kuva 10). Kuvatekstin mukaan ”[s]utta tavataan maamme itä- ja pohjoisosissa, vaeltelevana joskus muuallakin”.⁴⁸⁰ Myös vuonna 1956 ilmestyneessä *Suuressa Nisäkäskirjassa* ja luonnonvarainneuvoston *Suomen suurpetokannat ja niiden hoito* -selvityksessä (1986) julkaistut identtiset karttakuvat loivat ja vahvistivat mielikuvaa täysin sudettomista alueista (kuva 11 ja 12).

Susiraja luotiin myös tappamalla susia, jotka ylittivät sen. Tappamisen voi mieltää susirajan luomiseksi, Baradin ajatuksia mukaillen materiaalis-diskursiiviseksi maailman (uudelleen)järjestelmiseksi.⁴⁸¹ Eläinmaantieteilijöiden ajatuksia seuraten on kyse myös poissa paikaltaan olemisesta. Kuten esimerkiksi Alec Brownlow toteaa: jos ihminen kokee eläimen johonkin paikkaan sopimattomaksi, voidaan kyseinen eläinlaji jopa eliminoida täysin alueelta. Esimerkki tästä ovat New Yorkin osavaltiossa sijaitsevasta Adirondackin vuoristosta hävitetyt sudet. Alueen käytön muuttuessa alettiin siellä elävät sudet kokea ”poissa paikaltaan” oleviksi, minkä seurauksena ne hävitettiin.⁴⁸² Esimerkiksi vuonna 1920 Lietoon tullut urossusi ammuttiin, – ehkä ensisijaisesti – koska se oli susi ja vahinkoeläin, mutta myös, koska sen jahtaajat kokivat sen olevan poissa ”sopivalta”, ”oikealta” paikaltaan. Poissa paikaltaan oleminen oli yksi perustelu tapolle ja samalla tapon kautta vahvistettiin poissa paikaltaan oloa.

Ristiriitaisesti susirajan ylittäneet sudet myös haastoivat koko susiraja-mielikuvan todenperäisyyttä. Susille raja ei ollut todellinen, eivätkä sudet liikkuneet sen mukaan. Toisaalta monet sudet saivat itse tuntea susirajan luomisen konkreettisesti nahoissaan. Su-

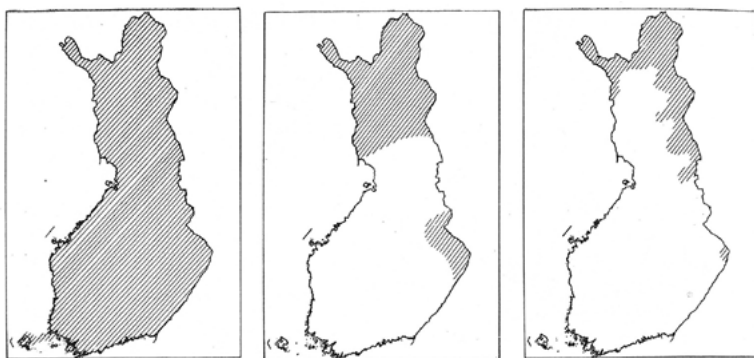
KUVA 10: Eläintietokirja *Suomen nisäkkäät II* vuodelta 1972 kertoi susien esiintymisalueesta kartan avulla. Lähde: Siivonen, Lauri (1972) (toim.) *Suomen nisäkkäät II*. Helsinki: Otava, 85.

sien tappaminen ei aina ollut nopeaa taikka kivutonta. Tämä käy ilmi *Satakunnan Kansan* uutisesta, jossa kuvattiin tarkkaan Isojoella vuonna 1967 liikkuneen suden viimeisiä hetkiä:

Noin kolmenkymmenen metrin etäisyydeltä Arvo Saha ampui sutta kohti haulikolla ensimmäisen laukauksen, jolloin susi putosi polvilleen. Heti perään hän ampui toisen laukauksen, minkä jälkeen susi rauhautui vielä sivusuuntaan noin kymmenen metrin matkan. Saha juok-

si suden luo ja ampui vielä armonlaukauksen [- -]. [- -] Susi oli ehkä kahden, kolmen vuoden ikäinen uros, jonka pituus hännänpäästä kuonoon oli 160 cm, korkeus 75 cm ja painoa vain 34 kg. Susi oli todella laihan näköinen ja kaikesta huomasi, että se oli kärsinyt nälkää viime päivinä. [- -] Arvo Sahan ensimmäinen laukaus oli osunut suden päähän, ja kun eläin juoksi kieli ulkona roikkuen, oli kielessä useita haulin reikiä.⁴⁸³

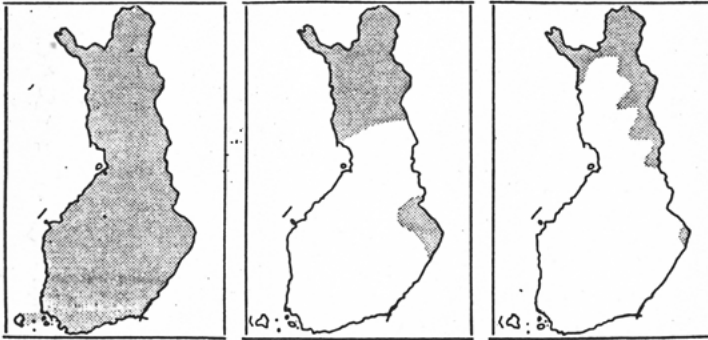
Kuvaus kertoo, mitä susien paikan kontrolloimisesta ja susirajan ylläpitämisestä seurasi susiyksilölle: päivien mittaista jahtia, jonka aikana yksilö todennäköisesti näki nälkää ja oli stressaantunut, ja jonka päättymisen tarkoitti joskus hidastakin kuolemaa useiden laukausten jälkeen. Kuvauksesta voi myös tulkita susiyksilön halua elää ja paeta paikalta. Tämän – kuten monen muunkin – suden kohtalo kuvastaa ruumiiden ja sanojen yhteyttä luontokulttuurissa: kuten Haraway kirjoittaa, liha ja merkitsijä, ruumiit ja sanat yhdistyvät luontokulttuurissa.⁴⁸⁴ Se kertoo myös siitä, että kanssakäyminen, jossa suden paikka muotoutui, oli usein kivulias ja hierarkkinen.⁴⁸⁵

1880-luvulla oli susi vielä koko maassa pesivänä, mutta on ollut jo puoli vuosisataa karkoitettuna perimmäisen Lapin tuntureille. Suden levinneisyys 1880, 1900 ja 1954.

KUVA 11: *Suuressa nisäkäskirjassa* julkaistun kartan avulla vahvistettiin mielikuvaa sudettomasta tai lähes sudettomasta Suomesta. Lähde: Siivonen, Lauri (1956) *Suuri nisäkäskirja*. Helsinki: Otava, 130.

Kuva 1. Suden levinneisyys 1880, 1900 ja 1954 Lauri Siivosen mukaan. On muistettava, että kartta ei kerro mitään susitiheyksistä (Pulliainen 1974).

KUVA 12: Luonnonvarainneuvoston raportissa toistettiin samaa mieltä mieltä sudettomuudesta. Lähde: *Suomen suurpetokannat ja niiden hoito* (1986) 2.

Vasta 1970-luvulla aineistostani löytyy selvä viittaus susirajaan. Joidenkin suomalaisten mukaan Hämeeseen 1970-luvun alussa tullut susi oli ylittänyt susirajan. Eräs kirjoittaja totesi *Hämeen Sanomissa* marraskuun 1972 alussa julkaistussa yleisönosastokirjoituksessaan, että ”[p]eto – susi – ei kuulu tälle leveysasteelle ja niinpä on se saatava täältä pois tavalla tai toisella. Sillä ei ole täällä elin-tilaa.”⁴⁸⁶ Kirjoittaja ei puhu suoraan susirajasta, mutta vihjaa sellaisen olemassaoloon toteamalla, ettei susi kuulu ”tälle leveysasteelle”. Hiukan samaan tapaan totesi toinen yleisönosastokirjoittaja: ”[s]usi pois päiviltä. Sen olotila ei ole täällä, vaan luonnonrauha pitää saada tänne takaisin.”⁴⁸⁷ Kirjoittajan mukaan suden paikka ei ollut ”täällä” eli Hämeessä. Toteamus vihjaa siitä, että vaikka suden ”olotila” ei olekaan ”täällä”, olisi se jossain muualla, kenties imaginäärisen susirajan toisella puolella. Kirjoittaja oli tottunut sudetomaan ympäristöön, jossa kirjoittajan mukaan vallitsi luonnonrauha, ja susi petoeläimenä rikkoi rauhan.

Kuten Tim Ingold on todennut, ympäristöt eivät ole pysyviä tai valmiita, vaan jatkuvassa muutoksessa, muotoutumisen tilassa.⁴⁸⁸ Mielikuva susirajasta ja ajatus susista poissa paikaltaan olevina kuitenkin kertovat siitä, että tietyt ympäristöt tai paikat mielletään valmiiksi ja pysyviksi. Jotta susiysilö voi olla poissa paikaltaan jossakin, on sen tultava tilaan, joka oli aiemmin sudeton ja sellaisena valmiiksi koettu.

Kuten edellä totesin, susirajan luominen ja ylläpitäminen sanoin ja teoin oli vallankäyttöä. Ihminen asetti susiraja-mielikuvan kautta suden tiettyyn paikkaan Suomen luonnossa. Mielikuva vaikutti 1900-luvulla Suomessa liikkuvien susiysilöiden elämään: sudet, jotka eivät pysyneet rajan tuolla puolen, tapettiin niin pian kuin mahdollista. Kun tätä esimerkkiä suden paikan muotoutumisesta tarkastelee teoreettisesti, voi nähdä, kuinka käsitteet vaikuttavat ruumiisiin konkreettisilla tavoilla, kuten Lummaa on Harawayn ajatuksista todennut. Lummaa jatkaa kirjoittamalla, että käsitykset linnuista ja niille annetut merkitykset kytkeytyivät fyysisiin käytäntöihin ja toiminnan muotoihin.⁴⁸⁹ Käsitys susirajasta vaikutti susien tappamiseen. Sudet kuitenkin haastoivat ihmisten näkemyksiä liikkumalla oman mielensä ja lajinsa logiikan mukaan. Susien liikkuminen Suomen halki kuvitteellisen rajan toiselle puolelle on Baradin sanoin esimerkki hetkistä, jolloin maailmaa iskee takaisin eikä materia pysy ihmisen hallinnassa. Barad viittaa tällä tilanteisiin, joissa tutkimuskohde tai tutkimus ei ”tottele” meitä tieteellistä tutkimusta tehtäessä.⁴⁹⁰ Kuitenkin maailma ”iskee takaisin” muissakin tilanteissa, muunlaisessakin kanssakäymisessä, esimerkiksi silloin kun sudet kulkivat susirajan yli. Nämä sudet eivät noudattaneet ihmisten toiveita tai pysyneet kuvitteellisten tilallisten rajojen takana; tällöin ne ruumiidensa ja sijoittumisensa kautta käyttivät valtaa suhteessa ihmisiin. Se, etteivät susiysilöt todennäköisesti tienneet tekevänsä mitään ”luvatonta” tai ei-toivottua, ei vähennä niiden toimijuutta, kun toimijuus mielletään maailmaan vaikuttamiseksi.⁴⁹¹

Ajatusta susirajasta myös murrettiin 1970-luvulla. *Hämeen Sanomien* yleisönosastolla eräs kirjoittaja piti ajatusta susirajasta hölmönä:

En ole koskaan kuullut mistään ”sudenkäöntöpiiristä” eikä ilmeisesti Kanta-Hämeessä liikkuva sudeksi mainittu otuskaan sitä näytä tuntevan. Jossakin metsästäjäpiireissä sellainen kuitenkin nyt näyttää vedetyn Suomen kartalle. Näkymätön viiva, jonka eteläpuolella kasvaa teuraaksi hirvi- ja peuralaumat punapipoisille ja tämän pyhän viivan pohjoispuolella saa armon elää jopa susi. – Kunhan vain pysyy riekonmarjoissa ja karpaloissa. [- -] Metsästyksistä ja -asetuksesta ei löydy pykälää, jossa velvoitettaisiin susi tappamaan tavatessa Kanta-Hämeessä. Oikeastaan laki tuntuu olevan pikemminkin sitä mieltä, että susi kuuluu eteläiseen Suomeen, koska MetsästysL:n 69 §:ssä mainitaan tapporahojakin otuksesta maksettavan vain ”poronhoitoalueella sekä itärajan rajoittuvissa kunnissa.”⁴⁹²

Kirjoittaja oli oikeassa: lain mukaan tapporahaa maksettiin vain poronhoitoalueella ja itärajan kunnissa tapetuista susista.⁴⁹³ Ajatuksen susirajasta voi tulkita näkyneen laissa siten, että lainsäätäjät katsoivat susien läsnäolon muualla Suomessa olevan niin epätavallista, ettei niistä kannattaisi maksaa tapporahaa muualla kuin poronhoitoalueella ja Itä-Suomessa.

Suden paikan muotoutumisesta ja susirajan murtumisesta kertoo se, että vuonna 1983 ”Hämeen susi” sai muistolaatan. Aloitteen siitä tekivät *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehden kirjoituksen mukaan Lounais-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys ja Forssan-Tammelan riisintanhoitoyhdistys. ”Laatta sijaitsee pari sataa metriä kaatopaikasta kivessä, jonka päälle eläimen kerrotaan nousseen ampumispäivän aamuna tähyilemään ajamaansa valkohäntäpeuraa.”⁴⁹⁴ Laatta kertoi positiivisesta ja jopa nostalgisesta suhtautumisesta suteen: vuosikymmen aiemmin tapettua sutta haluttiin nyt muistella ja sen muistoa kunnioittaa. Laatan pystyttäjät pohtivat tapahtumia susiyksilön näkökulmasta, eivätkä tuominneet sen tuleamista seudulle, ennemminkin kritisoiivat ihmisten toimintaa. Laatan pystyttäminen kertoo siitä, että Häme voitiin nyt mieltää susien paikaksi. Toisaalta: jos nyt seudulla olisi nyt havaittu susi, olisiko sekin tapettu?

Ajatus susirajasta liittyi myös paikallisten identiteettiin. Historioitsija Ismo Björn kuvaa, kuinka Pohjois-Karjalassa susi eläimenä on ollut vainottu, mutta logona tai symbolina arvostettu: susiraja edustaa perifeerisyyttä, turmeltumattomuutta, suden vapautta ja villiä elämää.⁴⁹⁵ 1990-luvulla aineistoissani kirjoitettiin susirajasta, kun korostettiin epätasa-arvoista tilannetta susista päätettäessä. *Helsingin Sanomiin* vuonna 1997 mielipidekirjoituksen kirjoittanut vihtiläinen koki, etteivät päättäjät ymmärtäneet, millaista elämä susirajan takana Itä-Suomessa oli.⁴⁹⁶ Susiraja mainittiin myös tilanteissa, joissa rajan koettiin rikkoutuneen tai murtuneen. Keväällä 1999 *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin susien esiintymisestä: ”[I]dän sudet kulkevat vaelluskäytäviään pitkin yhä lännemmäksi. Vanhat susirajat ovat siirtyneet”.⁴⁹⁷ Kirjoituksen mukaan vanhaa, itäisen Suomen ja muun maan välillä ollutta rajaa ei enää ollut, sillä susia esiintyi yhä enemmän muuallakin poronhoitoalueen ulkopuolella.

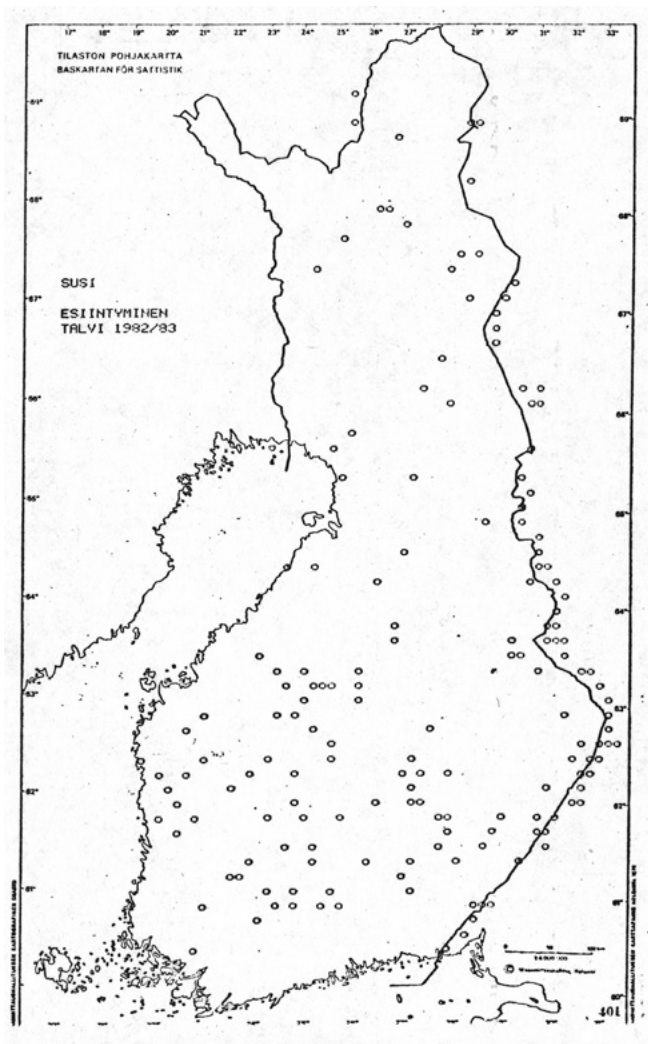
1980- ja 1990-luvuilla puhuttiin myös susien paluusta. *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin vuonna 1980 suden levittäytyneen ”vanhoja vaellusreittejä pitkin” Pohjanmaalle, Lounais-Suomeen, Ylä-Savoon ja Hämeeseen saakka.⁴⁹⁸ Vuonna 1982 todettiin samaan sävyyn suden levinneen ”käytännöllisesti katsoen läpi Suomen, vaikka itärajan pinta ja Lappi ovatkin sen ominta aluetta”.⁴⁹⁹ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä todettiin vuonna 1983 julkaistussa Ilomantsin susitilanteesta kertovassa kirjoituksessa, ettei susi ”kuulu enää itärajan kuntien yksityisomaisuuteen, vaan uutiset kertovat, että kanta on vahvistumassa ja eläin asettumassa myös elintaso-Suomeen”.⁵⁰⁰ Seuraavana vuonna lehdessä todettiin suorasanaisesti susien palanneen: ”[s]usi on palannut Etelä-Suomeen. [- -] Susi on palaamassa muiden suurpetojen myötä entisille vuosisatojen takaisille asuinsoijilleen.” Uudenmaan maakunnan itäisissä osissa kerrottiin tavatun susia parin vuoden aikana aikaisempaa enemmän.⁵⁰¹

Itä-Uudellamaalla kerrottiin myös syntyneen vuonna 1983 ensimmäinen susipoikue 1900-luvun aikana, minkä pohdittiin lehden kirjoituksessa kenties johtavan paikallisen kannan muodostumiseen alueelle.⁵⁰² Uutinen oli ilmeisesti väärä. Vuonna 1985 saat-

toi *Suomen Luontoon* kirjoittanut mielipidekirjoittaja todeta retori-
sesti, ettei ”vakinaista paikallista kantaa esiinny Uudellamaalla”,
koska ”[v]akinainen paikallinen kanta edellyttää perhemuodostel-
maa”.⁵⁰³ Susien lisääntyminen nivottiin yhteen suden tilallisen kuu-
lumisen kanssa, ja siten siihen liittyi ajatukseen susien oikeudesta
elää Suomessa tietyillä alueilla.

Susien esiintyminen Uudellamaalla ei ollut kaikkien paikallisen
toivomaa, ja esimerkiksi *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä ker-
rottiin ihmisten vastustavan paikallisen susikannan syntymistä:
”[n]yt vaihdetaan kiivaaseen tahtiin mielipiteitä susikannan ole-
massaolon puolesta ja vastaan. Voimakkaimmin on saanut ainakin
tässä vaiheessa mielipiteensä esille susikannan lopettamista vaati-
neet.”⁵⁰⁴ Lehdessä kerrottiin maa- ja metsätalousministeriön myön-
täneen pyyntiluvan suden tappamiseksi, ja yksi susi kaadettiin
vuonna 1984.⁵⁰⁵ Näin voi tulkita viranomaistenkin pitäneen susien
esiintymistä alueella ei-toivottavana. Yhtenä syynä susien ilmesty-
miselle Etelä-Suomeen pidettiin lajin suojelua.⁵⁰⁶ *Metsästys ja Ka-
lastus* -lehdessä esitettiin myös epäily siitä, etteivät kaikki Itä-Uu-
dellamaalla liikkuneet sudet olisikaan susia, vaan jotkut esimerkik-
si koiran ja suden risteymiä.⁵⁰⁷ Hybridejä pidettiin vaarallisina sekä
ihmisille että susi-lajin geneettiselle puhtaudelle. Tästä syystä niil-
lä ei ollut samoja oikeuksia kuin puhtailla susilla ja ne sai tappaa.⁵⁰⁸

Luonnonvarainneuvoston selvityksessä vuodelta 1986 todettiin
susien valtaavan rauhoituksen turvin takaisin entisiä elinalueitaan
Suomessa.⁵⁰⁹ Edellisenä vuonna julkaistussa RKTL:n tiedotteessa
tutkijat totesivat, että ”Suomessa pyritään pitämään susikanta elin-
voimaisena maan eteläosissa”.⁵¹⁰ 1900-luvun ensimmäisellä puolis-
kolla suden levinneisyys painottui selvityksen mukaan pohjoiseen
Suomeen, mutta vuosisadan loppupuolella suurin osan susista (ja
kaikista suurpedoista) eli selvityksen kertoman mukaan poronhoi-
toalueen eteläpuolella.⁵¹¹ Vaikkei sitä sanottu, niin Itä-Suomi toden-
näköisesti kuitenkin painottui tässä. Riistantutkimuslaitoksen teke-
mien riistatiedustelujen mukaan susia havaittiin 1980-luvun puoli-
välissä Itä- ja Pohjois-Suomen lisäksi Hämeen, Keski-Suomen ja
Vaasan sekä Turun ja Porin lääneissä.⁵¹² Riistantutkimusosaston tie-

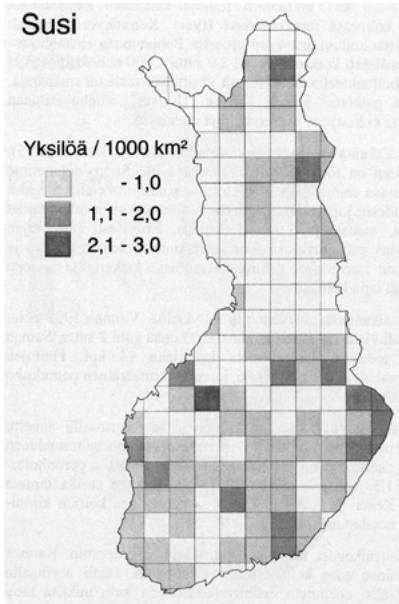
KUVA 13: Riistatiedustelujen mukaan suurin osa talvella 1982–83 tehdyistä susihavainnoista tehtiin susirajan ”väärällä” puolella. Lähde: *Yhteenvedo vuoden 1983 riistatiedusteluista* (1984) Riistan tutkimusosaston monistettu tiedote no 27, 6.

dotteessa oleva kartta talvella 1982–83 tehdyistä susihavainnoista ilmensi hyvin havaintojen jakaantuneen hyvin tasaisesti kaikkialle Suomessa (kuva 13); itse asiassa pisteitä oli tiheimmin Keski- ja Länsi-Suomessa eli niin sanotun susirajan ”väärällä” puolella.⁵¹³

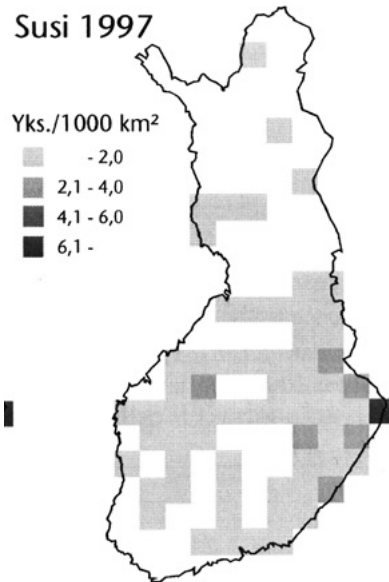
Susien läsnäolo susirajan ”väärällä” puolella herätti joissakin paikallisissa ihmisissä huolta: Heikki Kangasperko kirjoitti *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä pakinamaiseen tyyliin, että ”[a]rvovaltaiselta taholta ennustetaan myös Etelä-Suomen susitilanteen ’karakaavan niskan päälle’. Ennustetaan, että niitä alkaa pesiä joka tie-
rummussa ja ladon alla”.⁵¹⁴ Luonnonsuojelijoiden näkökulmasta paluu näyttäytyi positiivisena asiana: *Suomen Luonnon* pääkirjoituksessa todettiin olevan ”pelkästään myönteistä, että Suomi on saanut etelässäkkin, ja nimenomaan poronhoitoalueen eteläpuolella, takaisin jo välillä hävinneet uljaat suurpedot.”⁵¹⁵

1990-luvulla susien levittäytyminen jatkui. RKTL:n tutkijat arvioivat susia esiintyvän paikoin runsaastikin Länsi- ja Keski-Suomessa, vaikka suurin osa susista eli tutkijoiden mukaan itäisessä Suomessa (kuvat 14–18).⁵¹⁶ Metsästäjien keskusjärjestön asettaman työryhmän laatimassa raportissa kerrottiin, että vuonna 1993 susihavainnoja tehtiin kaikissa riistanhoitopiireissä,⁵¹⁷ eli periaatteessa kaikkialla Suomessa. Suurimmat ”susitiheydet” tosin löytyivät edelleen Pohjois- ja Itä-Suomesta, poikkeuksena Keski-Pohjanmaan maakunnan Perho.⁵¹⁸ Vuonna 1995 susien jälkiä havaittiin Etelä-Savon, Kainuun, Pohjois-Karjalan ja ruotsinkielisen Pohjanmaan riistanhoitopiireissä.⁵¹⁹ Myös suurpetotyöryhmän raportissa todettiin susien elinalueiden laajentuneen Itä- ja Pohjois-Suomesta muualle Suomeen ja lajin esiintymisen vakiintuneen laajemmin koko maassa.⁵²⁰

Aineistoissani suden esitettiin palaavan entisille elinalueille. Paluun retoriikassa esimerkiksi eteläiseen Suomeen jolkotelut susi ei ole ”eksynyt” harhailija, vaan käyttäytyy susien kannalta ”normaalisti” yrittäessään asettua aloilleen lajin entisille esiintymisalueille. Tämän kaltainen ajattelutapa kuvastaa mielestäni susirajan murtumista: terminä paluu muistuttaa siitä, että susia esiintyi ennen kannan romahdusta lähes kaikkialla Suomessa, ja täl-

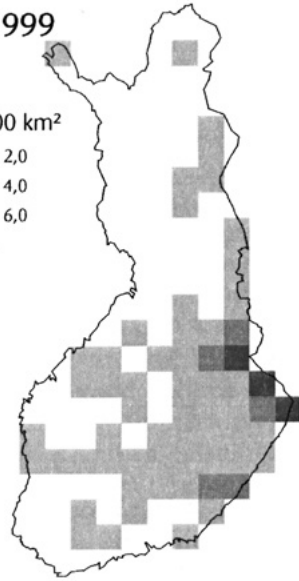
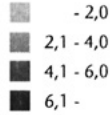
KUVA 14: Susien vähimmäiskannan tiheys vuonna 1993. Lähde: Nyholm (1995) *Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93*. Riistantutkimusosaston tiedote 135, 9.

KUVA 15: RKTL:n laatima suden esiintymistiheys 50x50 km:n yhtenäiskoordinaattiruuduissa vuonna 1997. Lähde: Kojola (1999) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997*. Riistantutkimuksen tiedote 155, 4.

Susi 1999

Yks./1000 km²

KUVA 16: RKT:n laati-
ma esiintymistiheys sudelle
vuonna 1999. Lähde: Kojola
(2000) *Suurpetojen lukumää-
rä ja lisääntyminen vuonna
1999*. Riistantutkimuksen tie-
dote 165, 3.

löin ajatus erillisistä, rajan erottamista luonnollisesta ja ei-luonnol-
lisesta elinalueesta on outo. Eläintieteilijä Breitermoser ja biologi
Kaczensky tuovat esiin, että susien on mahdollista palata ihmisten
muokkaamille lajin entisille elinalueille, kunhan metsäistä maas-
toa on tarpeeksi tarjolla.⁵²¹ Puhuminen paluusta edellyttää tulkinta-
ni mukaan suden kohtalaisen hyvää yhteiskunnallista asemaa: susi-
en on vähintäänkin abstraktisti lajin tasolla oltava tervetulleita, jot-
ta voidaan käyttää niinkin neutraalia tai jopa positiivissävytteistä
termiä kuin paluu.

Tutkijat ja viranomaiset kertoivat yksinäisiä susia ja pieniä, kah-
desta kolmeen yksilöä käsittäviä laumoja esiintyvän Keski-, Län-
si- ja Etelä-Suomessa.⁵²² Myös *Helsingin Sanomat* uutisoi susien
esiintymisestä näillä alueilla: lehden mukaan syksyllä 1995 oli su-
sia nähty Varsinais-Suomessa Kustavissa ja Turun seudulla. Ete-
lä-Pohjanmaalla Suupohjan alueella uskottiin vuonna 1996 elävän

<i>Alue</i>	<i>Karhu</i>	<i>Susi</i>	<i>Ahma</i>	<i>Ihves</i>
<i>Pohjoinen poronhoitoalue (I)</i>	35	2	32	10
<i>Läntinen poronhoitoalue (II)</i>	55	3	6	14
<i>Itäinen poronhoitoalue (III)</i>	70	5	15	16
<i>Läntinen Suomi (IV)</i>	80	14	14	270
<i>Sisä-Suomi (V)</i>	190	17	11	245
<i>Itäinen Suomi (VI)</i>	355	79	38	240
<i>Yhteensä</i>	785	120	116	795

KUVA 17: RKTL:n laatima suurpetojen vähimmäisrunsaus vuoden 1997 lopussa kannanhoitoalueittain. Lähde: Kojola (1999) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997*. Riistantutkimuksen tiedote 155, 3.

vähintään viisi sutta, joista kaksi yksilöä liikkui yhdessä ja loput yksin. Myös seudulla, johon kuului alueita Satakunnan, ruotsinkielisen Pohjanmaan ja Pohjanmaan riistanhoitopiireistä, kerrottiin samana vuonna ”elelevän” pysyvästi 7–8 sutta. Pirkanmaalla uskottiin tuolloin olevan mahdollisesti kymmenkuntakin sutta. Vuonna 1999 lehti kertoi Kanta-Hämeessä Forssan ja Tammelan seudulla elävän neljän suden lauman ja Uudellamaalla uskottiin tuolloin olevan neljä ”vakituista” sutta.⁵²³ Mikäli tiedot pitivät paikkaansa, eli 1990-luvun lopulla susia vakiintuneesti alueilla, joilta ne aiempina vuosikymmeninä oli metsästämyllä hävitetty heti havaituksi tultaan.

Siitä, että mielikuva susirajasta eli vahvana edelleen, kertovat myös epäilyt susien salakaadoista. Susitutkimuksen perusteella loppuvuodesta 1997 susia havaittiin vähemmän kuin vuotta aiemmin ruotsinkielisen Pohjanmaan alueella. Myös vuonna 1998 RKTL:n tutkijat totesivat susien määrän vähentyneen läntisessä Suomessa edelliseen vuoteen verrattuna. Tuolloin susien todettiin puuttuvan länsirannikolta, missä edellisenä vuonna niitä oli havaittu.⁵²⁴ Yksi syy havaintojen puuttumiseen saattaa olla se, että aiempina vuosina

Alue	Karhu	Susi	Ahma	Ives
Pohjoinen poronhoitoalue (I)	45	1	40	9
Läntinen poronhoitoalue (II)	55	1	5	11
Itäinen poronhoitoalue (III)	80	7	20	20
Läntinen Suomi (IV)	100	6	12	275
Sisä-Suomi (V)	210	11	10	230
Itäinen Suomi (VI)	355	72	36	290
Yhteensä	845	98	123	835

KUVA 18: RKTL:n laatima suurpetojen vähimmäisrunsaus vuoden 1999 lopussa kannanhoitoalueittain. Lähde: Kojola (2000) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999*. Riistantutkimuksen tiedote 165, 3.

alueella eläneet sudet oli metsästetty luvatta. Näin spekuloiitiin *Hel-singin Sanomissa* vuoden 1998 alussa ilmestyneessä artikkelissa:

Ympäri maata kerätyt petohavainnot – tai paremminkin niiden puute – paljastavat, ettei Suomessa ole enää sataaviittäkymmentä sutta, vaan kymmeniä vähemmän. Se taas tarkoittaa, että jossakin päin Suomea susia metsästetään salaa. Muuten ei ole mahdollista, että Merikarvialta katoaa yhtäkkiä viisi eläintä tai että koko Suomen susikanta ylimalkaan putoaa, kun sen tilastollisesti pitäisi nousta.⁵²⁵

Susien siirtymisen paikasta toiseen uskottiin näkyvän havaintojen lukumäärissä, joten salametsästys näyttäytyi loogisena syynä havaintojen vähyydelle. Jos Länsi-Suomessa susia todella metsästettiin laittomasti, kertoo se mielestäni siitä, etteivät kaikki pitäneet susien paluuta eteläiseen ja läntiseen Suomeen hyvänä asiana.

Eri maissa tehtyjä mielipidetutkimuksia vertaileiden Williamsin, Ericssonin ja Heberleinin mukaan iso osa ihmisistä suhtautuu positiivisesti susien paluuseen tai palauttamiseen ja noin neljännes mielipidetutkimuksiin vastanneista suhtautuu paluuseen neutraalisti. Negatiivisesti suhtautuvat ihmiset, joille susien läsnäolo on kielteisiä vaikutuksia, eli karjankasvattajat, poronmestajat ja moni maalla asuva.⁵²⁶ Tämä liittyy siihen, että lajien itsenäinen pa-

luu tai palautus ihmisten toimesta koetaan kansainvälisen ja kansallisen luonnonsuojelun ja ympäristöpolitiikan näkökulmasta voittona ja saavutuksena, mutta paikallisissa ihmisyyhteisöissä voi syntyä konflikteja.⁵²⁷ Halu sietää susia on matala alueilla, joilla on menetetty susien kanssa elämisen traditio.⁵²⁸ Myös Ruotsissa on huomattu hiukan samankaltaista muutosta susikannan elpymisen myötä. Ruotsissa tavattiin lisääntyvä pari 1970-luvulla pitkän tauon jälkeen, ja 2000-luvulle tultaessa on susien määrä kasvanut. Vielä 1970-luvulla susien paluun uskottiin tapahtuvan Pohjois-Ruotsin tunturialueella ja alueen kansallispuistoissa. Sudet asettuivat kuitenkin Etelä-Ruotsin keskiosiin. Yleinen ilmapiiri on muuttunut positiivisemmaksi, mutta samoilla alueilla susien kanssa elävien ihmisten ja metsästäjien keskuudessa esiintyy myös aiempaa negatiivisempia asenteita susia kohtaan.⁵²⁹ Sosiologit Ketil Skogen, Isabelle Mauz ja Olve Krange ovat tutkineet ihmisten suhtautumista susien palaamiseen Kaakkois-Norjassa ja Ranskan Alpeilla 1990-luvun lopulla. Myös näillä alueilla susien paluu aiheutti erilaisia konflikteja.⁵³⁰ Paikallisen kannan toipumisen hyväksyminen voi olla useiden ihmiskupolvien mittainen prosessi.⁵³¹

Filosofi Tere Vadén kirjoittaa karhun paluusta, sen uudesta tulemisesta Suomen luontoon. Hän toteaa, ettei palaamassa oleva karhu ole sama, joka katosi tai vetäytyi pois.⁵³² Paluun ongelmallisuus liittyy myös siihen, ettei paikka, johon eläin tulee, ole sama, josta sen lajitoverit hävisivät. Ympäristössä ja ihmisissä on tapahtunut monia muutoksia. Lisäksi, kuten Bisi tuo esiin, ihmisten on vaikea sopeutua elämään lajin kanssa, josta heillä ei ole aiempaa kokemusta.⁵³³ Paluuta ei siis todellisuudessa ole: aiemmin vallinnut tilanne ei todellisuudessa palaa, sillä tilanne on täysin uusi. Uudessa tilanteessa mukana olevat sudet, ihmiset, hirvet ja koirat, lampaat ja naudat ovat eri yksilöitä ja koko ympäristö, jossa susien paluu tapahtuu, on eri.

Suomen susikanta painottui vuosisadan lopulla susitutkimuksen selvitysten mukaan edelleen selvästi itäisen rajavyöhykkeen tuntuun. Pohjois-Karjalan liiton vuonna 1999 teettämän kyselytutkimuksen mukaan 67 prosenttia pohjoiskarjalalaisista toivoi susikan-

nan pienenevän maakunnassa.⁵³⁴ Lehtien mukaan susikanta oli vuosisadan lopulla liian itäpainotteinen monien itäsuomalaisten mielestä, mutta myös monet suojeluviranomaiset, tutkijat ja suojelun kannattajat toivoivat susien laajentavan elinalueitaan nopeasti Etelä- ja Länsi-Suomeen.⁵³⁵ Kulttuurintutkija Raymond Williamsin mukaan luonnonsuojelu on tavallaan luonnon museoimista, jolloin luontoa pyritään pitämään ja säilyttämään tietynlaisena.⁵³⁶ Eläinlajin suojelun voi tähän tapaan mieltää säilyttämiseksi, kyseisen lajin säilymisen mahdollistaviksi tai takaaviksi toimiksi. 1990-luvun lopulla susien toivottiin suojelun kautta säilyvän osana Suomen luontoa. Samalla haluttiin kuitenkin mahdollistaa tai jopa ylläpitää muutosta susikannassa, sillä susien toivottiin leviävän Itä-Suomesta muuallekin maahan. Suojelu oli siis myös muuntavaa, muutokseen (susien paikassa) pyrkivää toimintaa.

Edellä kuvaamistani ”palaajista” huolimatta tiheimmän susikannan alueet Itä-Suomessa miellettiin suojeluviranomaisten näkökulmasta susien paikaksi, hiukan susiraja-mielikuvan tapaan: suurpetotyöryhmä ehdotti raportissaan Suomen jakamista kannanhoitoalueisiin, joista nimenomaan itäinen huolehtisi ja turvaisi susilajin olemassaolon. Itäisen Suomen kannanhoitoalueeseen kuuluivat Kainuun, Pohjois-Karjalan, Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson maakunnat, joissa susia esiintyi paljon.⁵³⁷ Kaksi jälkimmäistä maakuntaa ovat Etelä-Suomessa, mutta susikannan hoidossa ne miellettiin osaksi itäisen Suomen kannanhoitoaluetta.

Ihmiset halusivat päättää suden lisääntymisestä. Foucault kutsuu ihmisten elämää ja kehoja ohjailevaa valtaa biovallaksi.⁵³⁸ Siinä elämä itsessään on vallan kohde. Tuotantoeläimiä tutkineen Nicole Shukinin mukaan ei saisi olettaa, että biovalta kohdistuisi vain tai etupäässä inhimilliseen ja ihmiseen, vaan laajemmin elämään.⁵³⁹ Ihmiset ovat halunneet hallita ja ohjailta myös ei-inhimillistä elämää. Ihmisten on kuitenkin vaikea ohjailta villieläimiksi luokiteltujen eläinten syntyvyyttä. Tutkimusajankohtanani ihmiset eivät voineet päättää, kuinka nopeasti sudet lisääntyisivät ja niiden lukumäärä kasvaisi, tai kuinka nopeasti sudet levittäytyisivät läpi maan,

mutta he esittivät lisääntymiseen ja levittäytymiseen liittyviä toiveita.

Halu kontrolloida näkyy 1990-luvun lopulla lehdissä susien siirtoja käsittelevissä keskusteluissa. Joidenkin susikeskusteluun osallistuneiden mukaan susiyksilöitä tulisi siirtää rintamaille. Näin joudutettaisiin susien palaamista.⁵⁴⁰ Siirtojen etuna *Helsingin Sanomat* esitti myös itärajan kunnissa kasvaneiden susivahinkojen torjumisen. Lehden mukaan monet itäsuomalaiset toivoivatkin susien ja niistä ihmisille koituvien vahinkojen jakautuvan tasaisemmin Suomen alueella.⁵⁴¹ *Helsingin Sanomat* kertoi pohjoiskarjalaisen Ilomantsin kunnan ehdottaneen siirtoja alun perin, mutta varsinaisesti siirtoistutuksia suunnittelivat alkuvuonna 1998 luonnonsuojelujärjestöt Suomen luonnonsuojeluliitto ja Luonto-Liitto yhdessä muun muassa riistanhoitopiirin ja Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton lammassaoston kanssa.⁵⁴²

Istutushankkeen tiedettiin tulevan kalliiksi, ja jotta siirtoistutukset onnistuisivat, kerrottiin *Helsingin Sanomissa* olevan tärkeää löytää ravintotilanteen ja ihmisten asenteiden kannalta sopivat istutusalueet.⁵⁴³ Jälkimmäisen löytämisessä epäiltiin olevan ongelmia. Kesällä 1998 *Metsästäjä*-lehteen kirjoittaneen metsästysneuvoksen mukaan ”mielipiteet, joiden mukaan siirroille tulisi saada siirtopaikkakunnan asukkaiden hyväksyminen, on naiivi [sic]. Sellaisia paikkakuntia en usko olevan olemassakaan.”⁵⁴⁴ Kirjoittaja epäili ihmisten halukkuutta vastaanottaa omalle elinalueelleen vapaahteisesti susia. Itäsuomalainen mielipidekirjoittaja oli samaa mieltä: ”Jos susia siirrettäisiin Etelä- ja Länsi-Suomeen, kävisi niille samoin kuin citykarhulle. Tutkimuksissa on todettu, että kansa on halukas susikannan lisäykseen, kunhan se tapahtuu vain Itä- ja Pohjois-Suomessa.”⁵⁴⁵

Susien uudelleenistutuksia Yhdysvalloissa tarkastellut eläinmaantieteilijä Alec Brownlow toteaa susien siirroissa ja palauttamisessa olevan kyse kauan poissa olleen eläimen kanssa jaettavaan ja asutettavan tilan uudelleen luomisesta. Susisiirtoja suunniteltaessa oletetaan, että on olemassa paikka, jossa sekä fyysiset sudet että kulttuurinen näkemys sudesta olisivat tervetulleita.⁵⁴⁶ Suo-

malaiset eivät 1990-luvun lopulla näyttäneet pitäneen tällaisen tilan luomista mahdollisena. Susien uskottiin myös kykenevän leviämään muualle Suomeen ilman ihmisen suoraa apua.⁵⁴⁷ Syksyllä 1998 *Helsingin Sanomissa* todettiin istutushankkeen takana olevan enää vain Suomen luonnonsuojeluliiton. Tuolloin siirtojen toteuttamisaikeista luovuttiinkin.⁵⁴⁸ Vaikka susisiirtoja ei toteutettu, kertoo jo pelkästään siirroista käyty keskustelu siitä, että ihmisellä katsottiin olevan oikeus konkreettisesti päättää, missä susia Suomen alueella on.

SUSI ERÄMAAN JA KULTTUURIYMPÄRISTÖN ASUKKAANA

Sudet ihmisten lähellä

Tarkastelen tässä luvussa susien sijoittumista suhteessa ihmisten asuttamiin alueisiin. Aluksi käsittelen susien tulemistä ihmisten lähelle 1900-luvun Suomessa sekä sitä, kuinka ihmiset siihen suhtautuivat. Susilla ja ihmisillä on eräviä käsityksiä susille sopivista elinpaikoista. Susia pidetään hyvin sopeutuvana lajina, ja sudet myös kykenevät kohtalaisen hyvin elämään rinnakkain ihmisen kanssa, vaikkei näin aina ajatella.⁵⁴⁹

Ei-inhimilliset eläimet on luokiteltu ainakin uuden ajan alusta lähtien niiden elinpiirin mukaan joko villeiksi tai kesyiksi.⁵⁵⁰ Koska sudet luokiteltiin villieläimiksi, oli monien ihmisten mielestä niiden ensisijainen elinalue ihmisistä kauempana. Ennen susikannan romahdusta 1800-luvun lopulla ihmisillä ja susilla oli Suomessa ollut kuitenkin paljon yhteistä elintilaa, ja niiden kohtaamiset olivat historiallisten aineistojen perusteella olleet melko yleisiä. Väestönkasvun, asutuksen leviämisen, metsien hakkuiden ja viljelymaa-alan kasvun myötä ihmisten ja susien elintilat olivat lähentyneet toisiaan ja tulleet osittain päällekkäisiksi.⁵⁵¹ Siihen, että susia nähtiin 1800-luvulla ihmisten asuttamilla alueilla silloin tällöin ja lähinnä talvisin, oli totuttu. Susien ”vierailuja” ei arvostettu, mutta vaikuttaa siltä, ettei niitä myöskään pidetty epätavallisina tai poikkeavina tapahtumina.⁵⁵² Tämän kaltainen suhtautuminen on aistittavissa myös vuodelta 1909 peräisin olevassa *Suomen luurankoiset* -kirjassa, jossa susien kerrotaan oleskelevan ”kesällä autioissa metsissä, etenkin rämeisillä mailla, mutta talvella, varsinkin kovilla pakkasilla, se [susi] usein suurissa parvissa lähestyy asuttuja seutuja.”⁵⁵³ Vaikka susien todettiin viihtyvän kesäisin kauempana ihmisistä, oli niillä teoksen mukaan tapana talvisin vieraila ihmisten asuttamilla alueilla. Tällaisia vierailuja ei kuvata epätavalli-

KUVA 21: Kaksi sutta kulkee ladoilta näyttävien rakennusten ohi. Lähde: [Kirjoitukseen liittymätön kuvituskuva] *Metsästys ja Kalastus* 2/1916, 3.

KUVA 19: (viereisellä sivulla ylhäällä) Kolme sutta pihapiirin luona. Lähde: Sudenpesä eräällä Laatokan saarella, *Suomen metsästyislehti* 10/1908, 301.

KUVA 20: (viereisellä sivulla, alhaalla) Yksin liikkuva susi katsoo kylää kohti. Tämä kuva on jäljennös puolalaisen taiteilijan Alfred von Wierusz-Kowalskin vuonna 1900 maalaamasta *Samotny Wilk* eli *Yksinäinen susi* -nimisestä maalauksesta. Lähde: [Kirjoitukseen liittymätön kuvituskuva] *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41.

sina tai epänormaaleina; kirjan kuvauksessa ennemminkin korostetaan vierailujen yleisyyttä.

Vuonna 1930 ilmestynyt *Eläinten maailma I* mainitsi susien asustavan ”synkissä, tiheissä metsissä, louhikkoisissa vuoristoissa tai rämesoilla”. Myös tämän teoksen mukaan ”se [susi] välttää yleensä ihmistä, mutta käy kuitenkin asutuilla seuduilla ruokamatkoilla”.⁵⁵⁴ *Suomen selkärankaiset* -teos (1940) kuvaili susien elinympäristöä samaan tapaan.⁵⁵⁵ Kaikissa kuvauksissa susi asui ensisijaisesti ja varsinaisesti muualla, lähinnä metsissä, mutta vieraili myös ihmisten asuttamilla seuduilla. Nämä vierailut kuvataan ikään kuin ne olisivat yleisiä ja (susien toiminnan kannalta) normaaleita tapahtumia.

Susien läsnäolo ihmisasutuksen tuntumassa korostui *Suomen metsästyslehdessä* vuonna 1908 ja *Metsästys ja Kalastus* -lehden 1910-luvulla julkaistujen numeroiden kuvituskuvin (kuvat 19–21).⁵⁵⁶ Kaikki kuvat esittävät talvea, ja niissä kaikissa sijoittumista katsotaan susien näkökulmasta. Sitä, mitä kuvilla haluttiin viestiä lukijoille, on vaikea tietää. Kuvat saattoivat herättää huolta ja pelkoa, mutta myös vahvistaa ajatusta susien vierailujen tavallisuudesta. Edellisessä luvussa kerroin, kuinka susien poissaolo miellettiin Suomessa monin paikoin normiksi ja normaaliksi asiaksi. Miksi sitten myös susien oleminen ihmisasutuksen tuntumassa oli vuosisadan alussa normaaliksi esitetty asia? Yksi mahdollinen syy tähän on se, että kun harvalukuisten tai ainakin sellaisina pidettyjen susien sijaintia mietittiin, sijoitettiin ne ihmisten mielissä ja lehdisissä julkaistuissa kuvituskuvin ihmisen lähelle. Tämä on loogista: ihmiset tulivat tietoisiksi lähelleen tulleista susista ihmisiä kokonaan välttelevien susien jäädessä ”piiloon”.

Lehtiaineistojen perusteella susia tai susiksi epäiltyjä eläimiä nähtiin 1900-luvulla kohtalaisen usein ihmisasutuksen lähellä. Kaikki susiksi uutisoidut eläimet eivät välttämättä olleet todellisuudessa susia, ja lehdisissäkin pohdittiin tätä mahdollisuutta: esimerkiksi tammikuussa 1905 *Keski-Suomi* kirjoitti perättömistä susiuutisista ja koiraa sutena jahdanneista miehistä Ylistarolla.⁵⁵⁷ Vuonna 1961 ”Polvijärven pedoksi” *Karjalaisessa* kutsutusta eläimes-

tä ei oltu sen kuolemankaan jälkeen varmoja, oliko se koira vai susi. Kuollut eläin lähetettiin valtion eläinlääketieteelliseen tutkimuslaitokseen ja tutkimuksissa selvisi, että se oli koira.⁵⁵⁸ Kaikissa tapauksissa susiksi katsotut eläimet eivät välttämättä olleetkaan susia, mutta voidaan olettaa, että ainakin osa havainnoista piti paikkansa. Lisäksi jotkut ihmisten lähellä liikkuneet sudet ovat voineet jäädä ihmisiltä huomaamatta. Monissa susitutkimuksissa tarkastellut sudet ovat oppineet kulkemaan ihmisten huomaamatta, mutta varomattomiakin yksilöitä on.⁵⁵⁹

Susien – ja susiksi epäiltyjen eläinten – vierailuista tultiin tietoisiksi tekemällä näköhavainto itse susiyksilöstä tai susista tai niiden jättämistä jäljistä (tassunjäljet lumessa, saalistuksen jälkiä ja niin edelleen). Vuosisadan alkupuoliskolla uutisoitiin asutuilla seuduilla havaituista susista kohtalaisen paljon.⁵⁶⁰ Lehdet kertoivat susiyksilöiden tai useampien susien vierailleen jopa kaupungeissa ja muissa asutuskeskuksissa. Hetkinä, jolloin susien määrä kasvoi, tehtiin myös enemmän havaintoja asutuksen lähelle tulleista susista. Näin kävi esimerkiksi Lapissa vuosina 1938 ja 1939.⁵⁶¹ Samoin 1940-luvun lopulla nähtiin Lapissa susia tai niiden jälkiä asutuksen lähellä. *Lapin Kansassa* kerrottiin susien lisääntyneen tunturialueella, mutta uhkaavan myös Ivalon asutuskeskusta, lähiseudun kyliä ja yksinäistaloja.⁵⁶² Huhtikuussa 1949 uutisoitiin Utsjoen kirkonkylän läpi juosseesta sudesta.⁵⁶³

Vuonna 1953 Hämeen seudulle tullut yksin liikkunut susi nähtiin myös kylien ja talojen läheisyydessä. Sen kerrottiin liikkuneen keskellä Keuruun kirkonkylää, ”työväentalon ja meijerin läheisyydessä [- -] ja Keuruun lomahotellin lähellä. Se liikkui jopa aivan 10 mn [sic] etäisyydellä ihmisistä”.⁵⁶⁴ Myös 1950- ja 1960-lukujen taitteen ekspansion aikaan susia nähtiin toistuvasti asutuksen tuntumassa.⁵⁶⁵ Esimerkiksi Kiteellä talvella 1959 liikkuneen suden kerrottiin *Karjalaisessa* uskaltautuneen ”aivan kirkonkylän keskustaan, missä se oli kulkenut kemikalikaupan nurkan ohitse.”⁵⁶⁶ Uutiset olivat usein toteavia sävyiltään. Joskus, mutta 1900-luvun puoliväliin asti harvemmin, korosti lehdistö susien sijoittumisen ikävyyttä.⁵⁶⁷ Sitä, kuinka paikalliset tilanteen todella kokivat, on

lähteistäni vaikea päätellä. Osa saattoi olla harmissaan tai huolissaan. Lehtiaineisto kertoo kuitenkin selkeästi siitä, että asutuksen lähelle tuleminen oli tärkeä, uutisoinnin arvoinen tieto. Tämä näkyy myös siinä, että silloin, kun sudet eivät tulleet asutuskeskukseen asti, kerrottiin susihavainnoista uutisoitaessa susien etäisyys kirkonkylistä kilometrin tarkkuudella.⁵⁶⁸

Susien kerrottiin vierailleen 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla jopa talojen piholla. Näin tapahtui lehtitietojen mukaan esimerkiksi Lapissa 1930- ja 1940-lukujen lopulla. Esimerkiksi helmikuussa 1939 kerrottiin *Lapin Kansassa* Utsjoen Vetsikossa Jeeppi Laitin huomanneen illalla ”suden loikkaavan Tenojoen rannasta talon pihalle ja aivan portaitten editse painuvan tunturiin. Hetken perästä tuli samaa tietä kaksi muuta hukkaa”.⁵⁶⁹ 1940-luvun lopulla annettiin lehdessä ymmärtää, että susi olisi tullut pihaakin pidemmälle: helmikuussa 1949 uutisoitiin suden tulleen Kontiolahdella talon eteiseen.⁵⁷⁰ Myös vuonna 1953 Hämeessä tavattu susi vieraili *Hämeen Sanomien* mukaan ihmisten piholla.⁵⁷¹ 1950- ja 1960-lukujen taitteen susiekspansion aikaan susien kerrottiin käyneen hyvin usein piholla, esimerkiksi teurasjätteiden houkuttelemina.⁵⁷² Joidenkin susien kerrottiin kurkistelleen rakennusten ikkunoista sisään.⁵⁷³

Sytä susien liikkumiseen näin lähellä ihmisiä ja ihmisten asuttamia alueita voi pohtia 1900- ja 2000-luvuilla tehtyjen susitutkimusten valossa. Synnyinlaumansa jättäneet sudet saattavat nykyään etsiessään määrätietoisesti omaa elinaluettaan ja reviiriään vierailta ihmisasutuksen tuntumassa, ja varsinkin yöaikaan kulkea kylien ja kaupunkien halki, ja tulla nähdyksi pihoillakin. Sudet voivat myös perustaa reviirinsä ihmisten lähelle: itse asiassa suurin osa nykyään elossa olevista susista asuu susitutkijoiden mukaan ihmisten lähellä.⁵⁷⁴ Kuten johdannossa totesin, monet tekijät vaikuttavat lauman reviiriin kokoon ja sijaintiin, esimerkiksi ravinnon saataavuus, eikä ihmisten läsnäolo ole aina poissulkeva tekijä. Itse asiassa monissa maissa ihmisasutus on levittäytynyt niin laajalle, että susien voi olla vaikeaa löytää täysin ihmisetöntä sijaintia reviirilleen. Jotkut sudet perustavat reviirinsä kaupunkien liepeille, ja alueella,

jolla ihmiset eivät ole pitkään aikaan vainonneet susia, saattavat sudet sijoittaa pesän jopa paikkaan, jolla ihmiset voivat aiheuttaa häiriötä.⁵⁷⁵ Mikäli susien reviirin alueella on ihmisasutusta, ovat sudet tästä tietoisia hyvän haju- ja näköaistinsa takia.⁵⁷⁶ Kainuun, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon alueilla vuosina 1998–2004 tehdyn tutkimuksen mukaan tutkitut sudet valitsivat pesän sijainnin niin, että siellä olisi mahdollisimman vähän haittaa ihmisistä. Myös saaliseläintilanne vaikutti todennäköisesti paikanvalintaan.⁵⁷⁷

Aineistoni mainitsemien susiyskilöiden käyttäytymisessä ei siis välttämättä ollut mitään tavatonta. Whatmoren ja Thornen mainitsemien norsujen tapaan sudet (ja muut muunlaisiset eläimet) liikkuvat oman mielensä mukaan ja muodostivat omia polkujaan, jotka eivät välttämättä avautuneet ihmisille.⁵⁷⁸ Ihmisasutuksen lähelle ja jopa kaupunkeihin tulleet sudet saattoivat olla reviiriensä alueella tai vasta etsimässä omaa reviiriään. Jotkut lehtien mainitsemat sudet olivat kenties tulleet hyvän hajuaistinsa takia ruuan perässä asutuskeskuksiin: hevosten, kanojen, lampaiden, lehmien ja sikojen pito oli kaupungeissakin yleistä vielä 1800-luvulla ja päättyi vasta viime sotien jälkeen.⁵⁷⁹ Myös teurasjätteet sekä ihmisten lähellä ruokailevat hirvet, peurat ja kauriit saattoivat houkutellessa susia.⁵⁸⁰ Susien tulemista ihmisasutuksen tuntumaan ravinnon perässä voi pitää yhteismuotoutumisen tuloksena, yhteistoimijuutena, josta Haraway ja Baradkin kirjoittavat: tällöin sekä sudet, hirvet, peurat ja kauriit että ihmiset ja pitkälti heidän hallinnassaan olleet hevoset, lehmät, lampaat ja siat vaikuttivat siihen, että susia liikkui talojen ja kylien lähellä.

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla eläneet ihmiset yrittivät ymmärtää, miksi sudet tulivat ihmisten lähelle. Lehdissä ja eläintietokirjoissa ihmisten asuttamien alueiden lähetyville tulemista perusteltiin esimerkiksi ruumiillisilla tuntemuksilla: maaliskuussa 1912 *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä ehdotettiin kylmyyttä syyksi susien sijoittumiseen.⁵⁸¹ Syyksi asutuksen lähelle tulemiseen esitettiin myös ruuan perässä kulkemista. Esimerkiksi *Suomen metsästyslehdessä* susien kerrottiin vuonna 1907 tulevan ”lähemmälle asuttuja seutuja” ruuan perässä. Samassa lehdessä kerrottiin vuon-

na 1910 suden seuraavan kesällä ”karjalaumojen jälkiä, talvella se lähestyy kartanoita ja kyliä joiden lähistöllä se voi yllättää jonkun koiran tai löytää jotakin syötävää lanta- tai rikkaläjistä, vieläpä se joskus voi sattumalta löytää kuopatun hevosen tai jonkun muun eläimen raadon.”⁵⁸² Vuonna 1960 Toivo Kuparinen kirjoitti *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä olevan ”luonnollista, että pedot pyrkivät asuttujen alueiden lähistöille runsaamman ruuan toivossa.”⁵⁸³ Susien vierailu Putkivaaran Lapinniemen kylässä toukokuussa 1961 selitettiin *Karjalaisessa* susien nälällä.⁵⁸⁴ Tällä tavoin kuvailtuna susien tuleminen asutuksen lähelle näyttäytyy jollain tapaa ymmärrettävänä, ”luonnollisena” tapahtumana ja ”normaalina” käytökseenä susille. Suurimmassa osassa uutisista ei kuitenkaan pohdittu syitä susien liikkeille, vaan asutuksen lähelle tuleminen vain todettiin.

Vaikka tarkastelemani lehdet kirjoittivat ihmisten elinpiiriin kuuluviin tiloihin tulleista susista lähinnä toteavasti, ei tuomitsevasti, voi tällaisen sijoittumisen tulkita olleen 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla paikallisten ihmisten näkökulmasta ei-toivotavaa. Tästä kertoo se, että lehtien mukaan susien havaitseminen ihmisasutuksen lähetyvillä johti usein jahtien järjestämiseen.⁵⁸⁵ Näin on toimittu monien muidenkin petoeläinten kanssa. Historioitsija Mark V. Barrow Jr kertoo, että Floridassa asuinalueille ilmestyviin mississippinalligaattoreihin reagoidaan yleensä tappamalla ne: ammattipyödytystäjät pyödyttävät alligaattorit, kuljettavat ne pois ihmisten näköpiiristä ja tappavat.⁵⁸⁶ Susien tappamisen taustalla 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla vaikutti tulkintani mukaan kuitenkin sijoittumisen vääränlaisuuden sijaan enemmän suden asema vahinkoeläimenä ja ajatus siitä, että susiyskilö tuli tappaa tavatessa. Edellä kuvaamani tavat esittää ihmisten lähelle tuleminen ”luonnollisena” tai ”normaalina” vahvistavat tulkintaani. Katson, ettei ihmisen elinpiiriä siis koettu epäluonnolliseksi paikaksi susille vierailta, muttei myöskään toivotuksi tai täysin sopivaksi paikaksi susille.

Elävien susien lisäksi myös kuolleet sudet tulivat ihmisten lähelle: lehtikirjoitusten ja lehdissä julkaistujen valokuvien perusteella kuolleiden susien ruumiit tuotiin usein onnistuneen jahdin

päätteeksi taajamiin valokuvattaviksi ja näytille. Hämeessä vuonna 1953 liikkunutta sutta kerrottiin käyneen katsomassa yli 1400 henkilöä, joista noin puolet oli lapsia.⁵⁸⁷ ”Maaseutukiertue” vei kuolleen suden Hattulaan, Hauholle, Tuulokseen, Luopioisiin, Aitooseen, Viialaan, Toijalaan ja Pälkäneelle. Pääsymaksuilla kerättiin rahaa sotainvalideille.⁵⁸⁸ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä lokakuussa 1962 julkaistun kirjoituksen yhteydessä julkaistuista kuvista yksi esitti salkoon kiinnitettyä kuollutta sutta, jota kuvatekstin mukaan ”nyt riemusaatossa kannetaan kohti kirkonkylän keskeisintä paikkaa kaiken kansan nähtäväksi ja ihmeteltäväksi”.⁵⁸⁹ Kuvassa näkyy suden lisäksi paikalle tulleita kyläläisiä (kuva 22). Kuvateksti ”’Etpähän enää raatele rakkaita kotieläimiämme!’ uhoaa hal-

Sudet ovat tavattoman viekkaita ja varovaisia, aseellista miestä karttavia petoja. Sen osoitti todeksi sekin, ettei Kiteellä päättynyt yli kaksi viikkoa kestänyt susijahti tuottanut tuloksia. Jahtiin osallistui satoja pyssymiehiä

Kylään tullessa on saati apuväkeä. Susi on nostettu vartaalle, jossa sitä nyt riemusaatossa kannetaan kohti kirkonkylän keskeisintä paikkaa kaiken kansan nähtäväksi ja ihmeteltäväksi. »Etpähän enää raatele rakkaita kotieläimiämme!» uhoaa haltioituneena eräs pienviljelijän emäntä.

KUVA 22: Kyläläiset ihastelevat kaadettua sutta *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä lokakuussa 1962 julkaistussa valokuvassa. Lähde: Paavo Luostarinen: Pohjois-Karjalan susien jäljillä. *Metsästys ja Kalastus* 10/1962, 407.

tioituneena eräs pienviljelijän emäntä” vihjaa kuolleen suden näkemisen olleen tärkeää vahinkoja kokeneille ihmisille.⁵⁹⁰ Tammikuussa 1967 *Satakunnan Kansa* kuvaili metsästäjien iloa, kun Isojoella liikkunut susi kuoli:

Viimeisen ammutun laukauksen jälkeen huudettiin kaato, ja silloin alkoivat kaikki metsässä olleet miehet ampua kunnialaukauksia. [- -] Susi tuotiin traktorilla metsästä Peltomaan talon luo [Möykyn kylään], missä sitä oli vastassa satapäinen metsästäjien joukko. Nämä ottivat ampujan onnitellen ja kunnialaukauksia ampuen vastaan. Susikin sai osan kunniaista joutuen mittaajien ja valokuvaajien piirittämäksi.⁵⁹¹

Hämeen Sanomat kertoi, että vuonna 1972 Tammelassa tapettua sutta tuli moni ihminen katsomaan kaatajan taloon.⁵⁹² Ihmiset jopa maksoivat kuolleen suden näkemisestä.

Kuolleita susia on esitelty myös esimerkiksi Yhdysvalloissa: tapetun suden ruumis asetettiin siellä usein julkiselle paikalle ihmisten nähtäväksi 1800- ja 1900-luvuilla. Coates katsoo ilmiön kertovan amerikkalaisten vihamielisyydestä susia kohtaan.⁵⁹³ Itse katon, että halu nähdä kuolleita susia kertoi valtasuhteesta. Kuolleita susia esittävät valokuvat ja maakuntakierroksille lähetetyt sudenruumiit kertovat vihaa enemmän susien fyysisen sijainnin kontrolloimisesta ja siitä viestimisen tärkeydestä: kuolleen suden näkeminen omin silmin tai lehdessä julkaistussa valokuvassa toimi 1900-luvun Suomessa valtajärjestyksen vahvistajana, viestinä siitä, että susien sijainti oli ihmisten kontrollissa.⁵⁹⁴

Ennen suden suojelun alkamista kuului kuolleen suden ruumis kaatajalle, joka sai tehdä sillä mitä halusi: susi saattoi päätyä esimerkiksi turkistakiksi tai täytetyksi metsästysmuistoksi. Kuolleen suden omistajuus muuttui 1970-luvulla, kun asetus suden rauhoittamisesta sääti ”verekseltään” tapetun suden kuuluvan valtiolle.⁵⁹⁵ Myös vuoden 1993 metsästyslaissa säädettiin kuolleen suden omistajuudesta: mikäli susi oli tapettu pyyntiluvalla, kuului se kuolleen metsästäjälle tai eräissä tapauksissa alueen metsästysoikeuden haltijalle.⁵⁹⁶ Vaikka susi miellettiin haittaeläimeksi, pidettiin sen turkkia 1900-luvun Suomessa arvokkaana. Yläne kertoi *Metsästäjän käsikirjassa* (1926), että suden nahasta saattoi saada yli puo-

let enemmän rahaa tapporahaan verrattuna.⁵⁹⁷ Myös *Eläinten maailman* (1930) mukaan turkki ”korvaa osaltaan sen vahingon, mikä susi eläessään on tehnyt”.⁵⁹⁸ Ihmiset käyttivät susiturkkeja vielä 1970-luvulla,⁵⁹⁹ mutta niiden käyttö väheni hiljalleen; suojelun alkaminen ja suden aseman muuttuminen muuttivat suhtautumista turkin käyttöön ja sen saatavuutta.

Tarkastelemissani lehdissä uutisoitiin jonkin verran kaadettujen susien täyttämisestä. Suden preparoiminen ei ollut halpaa, joten tämä kertoo täytettyihin susiin liitetystä arvostuksesta. Suuri osa lehtien mainitsemista täytetyistä susista päätyi kouluihin. Esimerkiksi maaliskuussa 1962 kerrottiin *Karjalaisessa* ”jahtimiesten lahjoittaneen tapetun ja preparoidun suden Sulkaman koululle ’havaintovälineeksi’”.⁶⁰⁰ Kuolleena suden paikka sai siis olla koulussa, tilassa, jonne elävää sutta ei olisi toivottu.

Jotkut metsästäjät pitivät tappamansa suden itsellään metsästysmuistona. Esimerkiksi vuonna 1972 Hämeessä liikkuneen suden kaataja kertoi pitävänsä suden itsellään, ”onhan susi uljas talon vahti – täytettynäkin”.⁶⁰¹ Kuollutta sutta siis arvostettiin trofeena. Kuten Gary Marvin kirjoittaa, trofeet ovat muistoja kyseisistä jahdeista ja samalla symboloivat onnistunutta jahtia ja rehdiksi koettua voittoa.⁶⁰² Metsästysmuistot, täytetyt sudet, valokuvat ja susiturkit demonstroivat ihmisen ja suden suhteen hierarkkisuuutta: sitä, että ihminen oli se, joka päätti suden fyysisestä sijainnista sekä elämästä ja kuolemasta (tai ainakin halusi näin uskoa). Ne kertovat myös siitä, että kuolleena suden paikka sai olla hyvinkin lähellä ihmistä.

Vaikka aineistojeni valossa sudet – ja susiksi uskotut eläimet – vierailivat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla kohtalaisen usein ihmisasutuksen lähetyvillä (ja niitä tuotiin sinne kuolleina kaadon jälkeen), eläville susille sopivaksi paikaksi alettiin 1900-luvun edetessä voimakkaammin esittää ihmisestä erillään olevat alueet. Susien tuleamista asutuksen lähelle kummasteltiin *Karjalaisessa* 1950- ja 1960-lukujen taitteessa: ”Tämä syksy onkin ollut Kiteellä harvinainen. Useihin kymmeneen vuosiin eivät sudet ole Kiteellä liikkuneet ja tänä syksynä ne ovat saapuneet aivan asumusten lähelle. Siitä onkin muodostunut jonkinlainen susipainajainen”.⁶⁰³ Vuonna

1962 *Karjalaisessa* todettiin ihmisen lähelle tulemisen johtuvan susien näläntunteesta, mutta olevan silti luonnotonta susille: ”[s]usi karttaa luonnostaan kulttuurin vaikutusalueita, mutta nälän pakotamana se lähestyy ihmisasumuksia”.⁶⁰⁴ Näiden, kuten muidenkin susien perään lähdettiin usein nopeasti.⁶⁰⁵

1970-luvulta lähtien susia liikkui asutuilla seuduilla susien näkökulmasta hiukan vapaammin. Vapaammalla tarkoitan tässä sitä, että suojelun takia niitä ei ainakaan kaikkialla Suomessa voitu heti laillisesti tappaa.⁶⁰⁶ 1990-luvun lopulla aloitetut pantasusitutkimukset paransivat tietämystä susien liikkeistä ja reviirien sijainneista: niiden avulla esimerkiksi selvitettiin, että vuosien 1998–2000 aikana tarkasteltujen kolmen susilauman reviireillä eli ihmisiä.⁶⁰⁷ Viime vuosisadan lopulla susilauman reviirin koko oli Suomessa tyypillisesti noin 1000 km², eli mikäli ihmisiä susien reviirillä eli, ei se tarkoittanut, että sudet kohtasivat ihmisiä jatkuvasti.

Susien liikkuminen ihmisten lähellä esitettiin erityisen ei-toivottavana sijoittumisena vuosisadan loppupuolella. Vuonna 1984 kerrottiin *Metsästys ja kalastus* -lehdessä Metsästäjäin Keskusjärjestön toiminnanjohtajan Matti Valtosen todenneen, että ”[s]utta ei halua kukaan nurkilleen”.⁶⁰⁸ Ei-toivottavan lisäksi ihmisten lähelle tulemista epänormalisoitiin: *Metsästys ja kalastus* -lehdessä kerrottiin samana vuonna, että ”[s]udet liikkuvat nykyisin asutuskeskussissakin ja ovat näin tottuneet ihmisiin. Tämä on merkinnyt huomattavaa muutosta susien käyttäytymisessä.”⁶⁰⁹ Kuten tässä luvussa olen tuonut esiin, käytös ei historiallisten aineistojen valossa ole uutta susille. Väite käytöksen muuttumisesta esitti samalla käytöksen olevan epätavallista ja epänormaalia.

1990-luvulla tehdyissä mielipidetutkimuksissa kysyttiin suhtautumista susien elämiseen ihmisten lähellä. Saara Vikströmin tekemän kyselyn vastaajista yli puolet ei halunnut susien elävän lähellä itseään.⁶¹⁰ Lumiaron kyselyyn vastanneista 41 prosenttia suhtautui kielteisesti susien olemassaoloon lähiympäristössään 27 prosentin kokiessa asian myönteisesti; 20 prosentille vastanneista asialla ei ollut merkitystä. Luonnonsuojelijat olivat kyselyn perusteella valmiimpia hyväksymään susia lähiympäristössään kuin suoma-

laiset keskimäärin.⁶¹¹ Lumiaro selvitti erikseen kainuulaisten suhtautumista susiin: Kainuun haja-asutusalueella asuvista haastateltavista 51 prosenttia suhtautui susien elämiseen lähiympäristössä kielteisesti, loput myönteisesti tai yhdentekevästi.⁶¹² Pohjois-Karjalan liiton teettämän tutkimuksen mukaan maakunnassa asuneista vastaajista 67 prosenttia suhtautui kielteisesti susien liikkumiseen ihmisten asuinpaikan lähellä 11 prosentin suhtautuessa myönteisesti. Luontojärjestöjen jäsenistöstäkin 39 prosenttia piti tällaista sijoittumista kielteisenä asiana.⁶¹³ Myös se, että ihmisten lähellä liikkuneiden susien tappamiseen haettiin Itä-Suomessa poikkeuslupia 1990-luvulla tiukentuneen suojelun aikaan, kertoo siitä, että susien sijoittuminen oli epätoivottava asia. Ilomantsin kunta haki lehtikirjoitusten mukaan lupaa kirkonkylän keskustassa ja valaistulla hiihtoladulla alkuvuonna 1996 havaitun susiyksilön tappamiseen.⁶¹⁴ Lehdissä kerrottiin myös pohjoiskarjalaisten metsästäjien hakeneen syksyllä 1997 lupia ”asumuksilla” liikkuskelleiden susien kaatamiseen.⁶¹⁵

Vuosisadan toisella puoliskolla kaupungit ja muut asutuskeskukset miellettiin enemmän ja enemmän tiloiksi, joihin villieläimillä ei ollut oikeutta tulla, sillä ne nähtiin ihmistä varten, ihmiselle luotuna tilana.⁶¹⁶ Ihmiset myös ymmärsivät itsensä näiden tilojen omistajaksi ja siten katsoivat voivansa päättää, millainen tila on ja keitä siinä vieraili.⁶¹⁷

Kuten edellisessä luvussa toin esiin, ovat reviiirin muodosta neet sudet susitutkimuksen näkökulmasta reviiirillään kotonaan. Jos susien reviiiri piti sisällään ihmisten asuttamia alueita, eivät sudet varsinkaan 1900-luvun toisella puoliskolla välttämättä olleet kohtaamiensa ihmisten mielestä reviiiriensä alueella ”kotonaan” siten, että niillä olisi katsottu olevan oikeus olla alueella. Melanie Fox on tarkastellut ihmisten suhtautumista karhuihin yhdysvaltalaisessa Sierra Nevadassa sijaitsevassa Sequoian kansallispuistossa, joka mielletään karhujen elinalueeksi ja kodiksi. Silti karhujen oletetaan käyttäytyvän siellä ihmisen toivomalla tavalla. Foxin mukaan kansallispuistossa on vaikea tehdä ero karhun ja ihmisen kodin välillä ja sanoa, kuka on kenenkin alueella tai reviiirillä.⁶¹⁸ Tämä vai-

keus on nähtävissä myös tutkimusajankohtanani. Eron tekeminen on myös voimakkaampaa, kun kysessä on esimerkiksi ihmisen yksityisomaisuudeksi mielletty tila kansallispuiston sijaan.

Toisaalta, vuosisadan lopulla jotkut ihmiset halusivat nimenomaan päästä susien läheisyyteen. Esimerkiksi luontovalokuvaajat halusivat päästä susien lähelle: 1990-luvun lopulla Pohjois-Karjalassa oli kolme luontovalokuvaajan käyttämää houkutteluhaaskaipaikkaa.⁶¹⁹ Myös muut ihmiset toivoivat tätä: vuonna 1997 *Helsingin Sanomissa* ilmestyneessä mielipidekirjoituksessa itseään sudenystäviksi kutsuneet oululaiset kirjoittajat totesivat, että ”[v]apaa-
na kulkevan suden näkeminen olisi elämämme kohokohtia.”⁶²⁰ Toinen kirjoittajista totesi vuonna 1999 kirjoittamassaan mielipidekirjoituksessa, että ”[k]ansakouluikäisten poikieni ja allekirjoittaneen toiveiden täyttymys olisi nähdä tai kuulla susi luonnossa. Tai nähdä edes jäljet. Tietää suden olemassaolo.”⁶²¹ Kaikki eivät siis mieltäneet susien läheisyyttä ensisijaisesti ongelmalliseksi tai kielteiseksi asiaksi. Jotkut susien suojelun kannattajat ja ihmiset, joilla ei ollut ikäviä kokemuksia susista, toivoivat pääsevänsä niiden lähelle.⁶²² Halu nähdä susia liittyy positiivisten susikuvien ja susiasenteiden lisääntymiseen. Myönteisiä asenteita susia ja muita suurpetoja kohtaan alkoi ilmaantua vuosisadan puolivälin jälkeen monissa muissakin maissa.⁶²³ Kuten taidehistorioitsija, taiteilija Steve Baker toteaa, susikuva, esimerkiksi mielikuva isosta pahasta sudesta voidaan kyseenalaistaa ja sen rinnalle voidaan luoda uusi, kilpaileva versio.⁶²⁴ Ympäristöhistorioitsija John McNeillin mukaan susi muuttui länsimaissa 1960-luvulta 1990-luvulle tultaessa vahinkoeläimestä jaloksi pedoksi.⁶²⁵ Näin on käynyt myös Suomessa.

Susi ihmisen elinalueella oli kuitenkin vuosisadan lopullakin monien suomalaisten mielestä poissa paikaltaan. Samalla kun susien vierailut ihmisten asuinalueilla alettiin esittää varsinkin lehdistä epätavallisina ja epänormaaleina tapahtumina, alettiin sudet mieltää enemmänkin erämaan asukkaiksi. Näin susien paikka siirtyi marginaaliin. Seuraavaksi avaan suden mainetta erämaalajina.

Susi erämaalajina

1900-luvun toisella puoliskolla julkaistuissa eläintietokirjoissa erämaa liitettiin suteen. Vuonna 1956 ilmestyneessä *Suuressa nisäkäs-kirjassa* kirjoitettiin erämaasta suden arkuuden yhteydessä:

Tämä ominaisuus [arkuus] näyttää kuitenkin ilmenevän vain suden kohdatessa ihmisen, tuskinpa hukka erämaassa muuta säikähtää ja vahtaa, vaan lähestyy kuin omaansa, jolle uskaltaa tehdä mitä haluaa. Mutta ihmistä se väistyy kuin varjo. Voit kuulla sen äänen ja tavoitella sitä yhtä turhaan kuin tuulen huminaa. Mutta vain erämaissa, missä sillä on varma toimeentulo eikä nälkä sitä kiusaa.⁶²⁶

Tässä suden elinpaikaksi määriteltiin siis epäsuorasti erämaa.

Näin tehtiin myös yhdistämällä suden ulvonta erämaan äänimaisemaan. *Suuressa nisäkäs-kirjassa* (1956) kirjoitettiin, että ”[k]un sudet kajahduttavat ulvontansa, se on todellinen erämaan ääni, varoittava ja kolkko.”⁶²⁷ Kuitenkin esimerkiksi susiekspansion aikaan ihmiset kuulivat lehtitietojen mukaan suden ulvontaa Pohjois-Karjalassa myös asutuksen lähetyvillä, samoin Lapissa 1930-luvun lopulla.⁶²⁸ Myös neljäkymmentä vuotta myöhemmin ilmestyneessä *Suomen luonto* -teoksessa (1997) yhdistettiin ulvonta erämaahan, vaikka ihminen kuulis sen: ”[u]lvonta on sykähdyttävää, mieleenpainuvaa erämaan laulua, jota voi susialueilla kuulla etenkin ilta- ja aamuhämärissä”.⁶²⁹ Nykykäsityksen mukaan ulvonta on yksi susien kommunikointikeinoista. Sen avulla viestitään sekä lauman kesken että lauman ulkopuolisille susille. Laumassa elävät sudet ilmaisevat ulvonnalla reviirinsä rajoja ja vahvistavat sosiaalisia siteitä. Myös yksin liikkuvat sudet ulvovat kommunikoidakseen muille yksin kulkeville susille.⁶³⁰

Suomen nisäkkäät II -kirjassa (1972) Pulliainen pohti vuonna 1969 Kuhmossa liikkuneen susipentueen syntyneen mahdollisesti ”syrjäisessä erämaakolkassa”.⁶³¹ Muut tarkasteleman eläintietokirjat eivät suoraan todenneet susien sijoittavan pesäpaikkaansa erämaihin. Sen sijaan ne kertoivat susiemon synnyttävän esimerkiksi ”tiheään pensaikkoon tai muuhun vaikeapääsyiseen piilopaikkaan”.⁶³² Samoin vuonna 1983 ilmestyneessä *Suomen eläimet I*

-teoksessa kerrottiin susien tekevän pesänsä mielellään ”rauhallisiin ja vaikeakulkuisiin kuruihin”.⁶³³ Vaikka teoksissa ei suoraan sanottu susien pesimispaikkojen sijaitsevan ihmisettömällä alueella tai erämaassa, saattoivat termit ”rauhallinen” ja ”vaikeapääsyinen” antaa tällaisen kuvan lukijalle.

Eläintietokirjoissa mielikuvaa sudesta erämaan asukkaana luotiin ja vahvistettiin myös kuvituksen kautta. Susiyskilöt, niiden lumen jääneet jäljet ja pesä sijaitsivat *Suuren nisäkäskirjan* (1956) kuvituskuvista kuudessa kuvassa metsämaisemassa, jossa ei näkynyt suoraa viittauksia ihmisiin (kuvat 23 ja 24). Lopuissa seitsemässä kuvassa maisema oli epätarkka tai sitä ei näkynyt, ja yhdessä kuvassa tulkitsin susien olevan eläintarhassa.⁶³⁴ *Suomen nisäkkäät II* -kirjan (1972) kymmenestä kuvituskuvasta puolet kuvasi sudet ihmisettömältä vaikuttavassa luonnonympäristössä (kuva 25). Lopuissa viidessä kuvassa maisema ei näkynyt niin tarkkaan.⁶³⁵ *Suomen eläimet I* vuodelta 1983 sijoitti kaikissa neljästä kuvituskuvastaan susiyskilön, pesän ja susien maaston jättämät jäljet metsäiseen maisemaan.⁶³⁶ *Suomen luonto* -teoksessa (1997) kolme kuesta valokuvasta esitti susia metsässä tai suolla, ihmisettömältä vaikuttavissa maisemissa. Lopussa kolmessa kuvassa ympäristö ei näkynyt tarkkaan.⁶³⁷ Vuonna 1930 julkaistu *Eläinten maailma I* on poikkeus. Teoksessa on vain kaksi kuvaa, jotka molemmat sijoittivat suden kulttuurimaisemaan: ensimmäinen valokuva oli eläintarhassa elävästä sudesta, toinen Helsingin yliopiston eläintieteellisessä museossa säilytetyistä täytetyistä susista.⁶³⁸ *Suomen luurankoiset* -teoksessa (1909) ei ollut sudesta yhtään kuvaa. Osa valokuvista, jotka sijoittivat suden luonnonympäristöön, on todellisuudessa voitu ottaa eläintarhoissa tai muuten vangittuina elävistä susista, mutta tärkeää tässä kohtaa on mielikuva, joka kuvia katsoessa syntyy. Iso osa kuvista sijoitti sudet metsiin ja soille, ei ihmisten lähelle. Näin ne saattoivat vahvistaa mielikuvaa sudesta erämaan asukkaana.

KUVA 23: (viereisellä sivulla) *Suuri nisäkäskirja* kuvaa suden jälkijotoksen soisessa maisemassa. Lähde: Siivonen, Lauri (1956) *Suuri nisäkäskirja*. Helsinki: Otava, 139.

Valok. G. Luhtamo

Syvässä lumessa susilauma kulkee jonnona, ja perässä tuleva astuu edessään hölköttelevän jälkiin niin tarkoin, että kulkijoita näyttää olleen vain yksi.

Valok. Hj. Wollin

KUVA 24: Susi kulkee metsän siimeksessä *Suomen nisäkkäät II* -teoksen sivulla. Lähde: Siivonen, Lauri (1972) (toim.) *Suomen nisäkkäät II*. Helsinki: Otava, 145.

Lehtikirjoittelussa suden ja erämaan yhteys todettiin suorasanaisemmin. *Wasabladetissa* kerrottiin kesäkuussa 1901 susien lähteneen sinä vuonna Oulun seudun erämaista (*ödemark*) aikaisin asuville seuduille paremman ruuan perässä ja heinäkuussa 1903 todettiin Pohjois-Karjalassa susien lähteneen erämaista ja näyttäytyneen asutuilla seuduilla.⁶³⁹ Toteamuksissa susien kerrottiin asuvan osan vuotta erämaissa, mutta ihmisen lähelle tuleminen esitettiin ikään kuin vakiintuneena tapana. Vuonna 1951 kuvattiin *Suomen Luonto* -lehdessä susi epäsuorasti yhdeksi entiseksi Suomen erämaaeläimistöön kuuluvaksi lajiksi.⁶⁴⁰ Vuonna 1953 Hämeen seudulla liikuneen suden kerrottiin *Hämeen Sanomissa* vaeltaneen liki kuu-kauden ajan ”läpi Pohjanmaan lakeuksien ja [K]eski-Suomen erämetsien”.⁶⁴¹ Vuonna 1960 todettiin *Metsästäys ja Kalastus* -lehdessä petojen kuuluvan metsiin, ei ihmisasutuksen lähelle.⁶⁴² Susieks-pansion aikaan kuvattiin sanomalehti *Karjalaisessa* Neuvostoliiton

Kairojen vapaa hukka on oikeastaan arka, yhtä arka kuin villit eläimet yleensä. Mutta sellainen se on vain erämaissa, missä sen toimeentulo on varmaa eikä nälkä sitä vaivaa. – Novosti Press Agency.

KUVA 25: *Suomen nisäkkäät II* kuvasi suden metsäisessä maisemassa. Lähde: Siivonen, Lauri (1972) (toim.) *Suomen nisäkkäät II*. Helsinki: Ota-va, 101.

puolella olevat erämaa-alueet susien ”asuma-alueiksi” ja niille sopivaksi elinympäristöksi.⁶⁴³

Susi oli vuosisadan lopulla monille suomalaisille erämaiden symboli ja susien ajateltiin myös viihtyvän nimenomaan kaukana ihmisistä ja asutuksesta.⁶⁴⁴ Heikki Kangasperko kirjoitti *Metsästyksen ja Kalastus* -lehdessä kesällä 1980 suorasanaisesti suurpetojen

kuuluvan nimenomaan erämaihin: ”Suurpetojen luonnollinen paikka on erämaassa mahdollisimman kaukana asutuksesta.” Tätä perusteltiin sekä ihmisen että suden edulla.⁶⁴⁵ Susien ajateltiin olevan erämaan asukkaita, vaikka niitä edelleenkin nähtiin asutuksen tuntumassa, kylien taajamissa ja ihmisten pihoiilla.⁶⁴⁶ *Suomen eläimet I* -teoksessa (1983) kirjoitettiin suoraan susien tarvitsevan suojaa ja rauhaa.⁶⁴⁷ Myös ihmiset, jotka eri syistä eivät halunneet jakaa elintilaansa susien kanssa, toivoivat susien elävän ihmisettömillä seuduilla. Esimerkiksi vuonna 1997 *Helsingin Sanomiin* kirjoittaneen vihtiläisen mielipidekirjoittajan mielestä suurpedot kuuluivat luonnonpuistoihin ja ”muille asumattomille seuduille”.⁶⁴⁸ Valtaosa Lumiaron ja Vikströmin kyselytutkimuksiin osallistuneista piti suta erämaa-alueiden asukkaana. Lisäksi Lumiaron kyselyn vastaajat toivoivat susia olevan Lapin ja Itä-Suomen luonnonsuojelualueilla ja kansallispuistoissa sekä kaikkialla muualla, missä niille on tarpeeksi laajoja erämaita elää ihmistä liikaa haittaamatta.⁶⁴⁹

Väite tai mielikuva sudesta erämaalajina alkaa esiintyä aineistoissani viime vuosisadan puolivälistä lähtien. Osaltaan se linkittyi susiraja-ajatteluun: susirajan taakse jäi vanhoja metsiä ja erämaaksi koettuja alueita, kun sen toisella puolella metsät nuorentuivat ja ihmisen ympäristön muokkaus näkyi selkeämmin. Tämä liittyy David Mechin tulkintaan siitä, että susia on rinnastettu erämaahan, koska ne hävitettiin muualta kuin erämaisesta luonnosta. Samalla syntyi väärinymmärrys siitä, että sudet tarvitsevat ihmisettömiä alueita selvitäkseen.⁶⁵⁰

Erämaalajin maine liittyy myös tappamisen oikeutukseen. Katson, että 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla eli aikana, jolloin susi luokiteltiin vahinkoeläimeksi, erämaalajin maine vahvasti jo olemassa olevaa oikeutta tappaa susi tavattaessa. Tällöin sitä ei tarvinnut erityisesti korostaa. Aikana, jolloin susi sen sijaan oli suojeltu, erämaalajin leima toimi oikeutuksena pitää suojeltavat sudet väkivalloin kauempana asutuksesta. Tämä on esimerkki siitä, kuinka susien paikkoja muovattiin materiaalis-diskursiivisesti: sekä suoraan tappamalla susia, mutta myös määrittämällä sanallisesti niille sopivia ja epäsopivia elinpaikkoja. Esimerkki kertoo samalla val-

lankäytön materiaalis-diskursiivisesta luonteesta. Ihmiset käyttivät valtaa suhteessa susiin sekä mielikuvan että tappamisen kautta. Erämaa-ajattelussa luonnonvaraiset eläimet sijoitetaan ihmisyyhteiskunnan ja kulttuurin ulkopuolelle.⁶⁵¹ Jos eläimet eivät itse pysy ”ulkopuolella”, on ihmisellä tämän ajattelutavan mukaan oikeus korjata tilanne jopa tappamisen kautta. Susien suojelun puolesta puhujatkin ovat kuitenkin puhuneet 1900-luvun lopulla maassa sijaitsevista, susien asuttamista koskemattomista erämaista. Esimerkiksi Vilkan mukaan erämaa oli erityinen paikka, jossa oli villieläimiä ja koskematonta luontoa. Olemassaolollaan sudet lisäsivät erämaan arvoa ja merkittävyyttä; niiden eläminen siellä ikään kuin teki alueesta erämaan.⁶⁵² Tämä on voinut liittyä siihen, että puhumalla erämaista on vahvistettu susien oikeutusta elää Suomessa: niin kauan kuin voidaan väittää olevan erämaan kaltaista luontoa, on myös susille sopivia elinpaikkoja.

Ajatus erämaasta linkittyy romantiikkaan ja luonnonsuojeluaateteeseen. Romantiikan myötä 1700-luvun toisella puoliskolla vahvistui ajatus inhimillisen kulttuurin ulottumattomissa olevan luonnon arvokkuudesta. 1800-luvun alussa myös useat pohjoisamerikkalaiset kirjailijat nostivat luonnon villeyden ja kesyttämättömyyden Pohjois-Amerikan mantereen arvokkaaksi erityispiirteeksi. Kesyttämätön luonto alettiin nähdä esteettisesti kauniina.⁶⁵³ Erämaata tarkoittava englanninkielinen termi *wilderness* omaksuttiin luonnonhoidon peruskäsitteisiin 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja se alkoi merkitä laajoja, koskemattomia luonnonalueita, aitoa ja puhdasta luontoa.⁶⁵⁴

Käsite *wilderness* nähdään ympäristöhistoriassa ongelmallisena. Se on monella tapaa kuvitteellinen ja ihannoitu käsite, jolla ei ole fyysisessä maailmassa todellista vastinetta.⁶⁵⁵ Wilderness-käsitteen kaltainen erämaa edustaa usein luontoa ilman menneisyyttä ja ilman ihmisiä.⁶⁵⁶ Kuitenkin monet erämaiksi mielletyt alueet ovat olleet vuosituhansien ajan asutettuja,⁶⁵⁷ ja asutuksen leviämisen takia ihmistoiminnan ulottumattomissa olevat alueet ovat entisestään vähentyneet kaikkialla maapallolla. Myös Suomessa ihmisen vaikutus näkyy jossakin muodossa lähes kaikkialla, joten ih-

misen ulkopuolista ”puhdasta” luontoa tuskin voidaan katsoa Suomessa olevan.⁶⁵⁸

Suomenkielinen termi erämaa voi kuitenkin pitää sisällään myös ihmisen. Se on historiallisesti tarkoittanut nautinta-alueita, talon tai useamman kyläkunnan käyttämiä, asutuksesta erillään sijaitsevia metsästys- ja veronkantomaita, eikä siis inhimillisen kulttuurin ulkopuolista aluetta.⁶⁵⁹ Paikallisille asukkaille erämaa ei ole erillään arkisesta elämysmaailmasta, vaan on osa sitä. Erämaa ei tällöin myöskään ole ihmisetön alue, vaan taloudellinen resurssi, jolla on myös kulttuurinen identiteetti-arvo.⁶⁶⁰

Susi erämaalajina -mielikuvassa erämaa on kuitenkin nimenomaan suden elinpaikka. Esimerkiksi luonnonsuojelijoille erämaa, tai ainakin erämaiset luonnonsuojelualueet, ovat ”villieläimille” – kuten suurpedoille – sopiva paikka.⁶⁶¹ Myös ihmiset, jotka eivät näyttäneet pitävän susien läsnäoloa ihmisten lähetyvillä hyvänä asiana, määrittivät kirjoituksissaan erämaan nimenomaan suden elinpaikaksi, eivätkä niinkään ihmisen paikaksi, kuten edellä näkyvistä lainauksista voi huomata. Samalla kun susi on sijoitettu erämaahan, on ihminen suljettu sieltä pois. Erämaa on ikään kuin puhdistettu ihmisistä. Tilan puhdistamisella tarkoitetaan maantieteen parissa tilannetta, jossa esimerkiksi suojelua suunniteltaessa tai toteutettaessa paikalliset asukkaat elämäntapantöineen pyyhitään pois kartalta.⁶⁶² Käsitteiden (ihmisetön) erämaa ja alkuperäisluonto mukaan vain ihmisestä vapaa luonto on puhdasta ja oikeaa luontoa. Näin ajatus erämaasta tai alkuperäisluonnosta korostaa ihmisen ja luonnon välistä eroa; kulttuuriympäristö on ihmisen elinalueutta erämaan ollessa kulttuurista irrallista luontoa.⁶⁶³

Kuten maantieteilijä Jarkko Saarinen toteaa, on Suomessa eri ihmisillä ollut ja on edelleenkin keskenään ristiriitaisia erämaakäsityksiä. Saarisen mukaan keskeisimmät erämaadiskurssit ovat suojeltu erämaa, traditionaalinen erämaa ja turistinen erämaa.⁶⁶⁴ Susi erämaan asukkaana -mielikuva liittyy suojeltu erämaa -diskurssiin, joka pohjautuu länsimaiseen ja erityisesti angloamerikkalaiseen erämaa-käsitykseen. Kuten kuvasin edellä, wilderness/erämaa-käsitys on linkittynyt romantiikkaan ja varhaiseen ympäristöajatte-

luun. Näiden lisäksi sillä on yhteys myös nationalismiin.⁶⁶⁵ Kuten Saarinen tuo esiin, Suomea ja suomalaisuutta 1800-luvun lopulla rakennettaessa etsittiin kansallista identiteettiä Karjalasta ja myöhemmin Pohjois-Suomesta, lähes koskemattoman luonnon ja erämaiden äärestä. Karelianismin seurauksena erämaa idealisoitui ja etääntyi ihmisistä ja kulttuurista. Suojeltu erämaa -diskurssissa erämaa on ”luonnollisessa” tilassa olevaa, ihmisetöntä aluetta.⁶⁶⁶

Muulla asuvat ihmiset ovat liittäneet idealisoidun mielikuvan erämaasta usein juuri Pohjois-Suomen luontoon, mikä näkyy laajemmin luonnonsuojelussa: ensimmäiset kansallispuistot perustettiin 1920- ja 1930-luvuilla pohjoisiin valtionmetsiin.⁶⁶⁷ Suomalaiset luonnonsuojelualueet eivät kuitenkaan taanneet susille suojaa ennen vuosisadan loppupuolta: vaikka vuonna 1923 annetun luonnonsuojelulain mukaan oli ”kaikenlaisten eläinten tappaminen, pyydystäminen ja häytyttäminen” yleisillä suojelualueilla kiellettyä, ei tämä pätenyt suteen tai ahmaan.⁶⁶⁸ Vuonna 1964 *Suomen Luonnossa* ilmestyneessä Lemmenjoen kansallispuistosta kertovassa kirjoituksessa kuitenkin harmiteltiin susiemon ampumista kansallispuiston ulkopuolella. Teko oli kirjoittajan mukaan ”poromiesten kannalta hyvin ymmärrettävä, mutta kansallispuistoa ajatellen valitettava”. Suden olemassaolo ja eläminen kansallispuiston lähellä näyttäytyy kirjoituksessa hyvänä ja toivottavana asiana: ”[m]ikä harvinaisuus aivan luonnonsuojelualan lähellä! Kukaties susi olisi voinut siirtyä pesimään alueelle.”⁶⁶⁹ Vuonna 1972 *Suomen Luonto* -lehteen kirjoittanut Teuvo Suominen toivoi, että Lapin kansallispuistoissa ja luonnonpuistoissa olisi susille ja muille suurpedoille enemmän konkreettista ”suoja” metsästykseltä, ja että suojelualueet olisivat isompia, jolloin varsinkin ison reviirin tarvitsevat sudet pystyisivät elämään niissä.⁶⁷⁰ Lappiin perustetut luonnonpuistot muuttuivat susille turvan takaaviksi alueiksi vuonna 1996 säädetyn luonnonsuojelulain nojalla. Muissa luonnonpuistoissa kaikki metsästyksessä oli niiden perustamisesta lähtien kiellettyä.⁶⁷¹ Susien katsottiin hyödyntävän tätä turvaa: susitutkijat ja suojelun kannattajat uskoivat, että sudet välttivät metsästyksi tulemisen vetäytymällä luonnonsuojelualueille.⁶⁷² Vilkka ehdotti, että Pohjois-Karjalaan ja Kainuuseen

perustettaisiin luontoreservaatteja, ”joissa susilla, karhuilla ja muilla luonnon eläimillä olisi mahdollisuus lisääntyä ja elää omalakisesti ilman ihmisen aiheuttamia häiriöitä”.⁶⁷³

Ajatus sudesta erämaiden asukkaana kertoo erillisten maailmojen ajattelutavasta. Samaa mieltä ovat Philo ja Wilbert, joiden mukaan ihmiset tapaavat sijoittaa (mielensisäisesti, mutta myös konkreettisesti) toislaisia eläimiä eri paikkoihin ja tiloihin kuin mitä itse asuttavat. Philo ja Wilbert kutsuvat tätä ilmiötä maantieteelliseksi toiseuttamiseksi.⁶⁷⁴ Villieläimiksi luokitellut lajit ja erityisesti isot ja vaarallisiksi koetut eläimet sijoitetaan asumattomille alueille kauas ihmisasutuksesta tai tiloista, joissa harjoitetaan maataloutta, koska ne mielletään kulttuuriseksi ja siten kielletyiksi villieläimille.⁶⁷⁵ Länsimaissa asutuskeskukset kuten kaupungit ovat sopivia alueita lemmikkieläimille ja muille kumppanilajeille, kun taas tuotantoeläinten alueiksi mielletään alueet, joilla harjoitetaan maanviljelyä eli ns. maaseutu. Näin villieläimille, kuten susille, joiden kanssa ihmiset eivät halua olla kovinkaan paljon tekemisissä, jäävät ihmisasutuksen ja maanviljelyn ulkopuolella olevat erämaat.⁶⁷⁶ Raymond Williamsin mukaan ihmisen ja luonnon näkeminen toisistaan irrallisina ei ole vain modernin teollisuuden tai kaupungistumisen aikaansaama näkemys, sillä se on ominaista myös monille aiemmille järjestyneen työn lajeille, kuten maataloustyölle.⁶⁷⁷

Susi erämaan asukkaana -mielikuvaan liittyy se ongelma, ettei maailma todellisuudessa jakaannu selviin, eri lajeille ja eläinryhmille tarkoitettuihin alueisiin. Philon ja Wilbertin kuvaama kuvitteellinen geografia ei ole todellinen, tai ainakaan se ei ole ainoa totuus; todellisuus on sekamelskan kaltaista, järjestystä ja pysyvyyttä haastavaa.⁶⁷⁸ Susi erämaalajina on myös osittain ihmiskeskeinen näkemys. Sudet – tai muutkaan suuret nisäkäspedot – eivät vaadi koskemattomia erämaita, vaan ne tulisivat hyvin toimeen tiheään asutuillakin alueilla, jos se sallittaisiin.⁶⁷⁹

Erämaalajin maineen saaminen oli aktiivisen toiminnan seurausta: tappamisen avulla sudet pidettiin poissa tiheään asutuilta alueilta, tai niiden esiintyminen siellä pidettiin lyhytkestoisena. Harawayn ja Baradin ajatuksien inspiroimana voi teoreettisesti aja-

tellen nähdä, kuinka jälleen kerran ruumiit ja sanat sekä merkitykset ja materia olivat yhteydessä toisiinsa ihmisen ja suden suhteen luontokulttuurissa.⁶⁸⁰ Kuten susiraja-mielikuvan syntymisessä ja ylläpitämisessä, oli tässäkin tapauksessa mielikuvilla vaikutusta todellisten susien kehoihin ja elämään. Harawaytä ja Lummaata lainaten käsitys sudesta lajina ja susille annetut merkitykset kytkeytyivät fyysisiin käytäntöihin ja toiminnan muotoihin.⁶⁸¹ susia tapettiin erämaalaji-maineen takia, ja samaan aikaan erämaalaji-maine pysyi yllä, koska susia tapettiin.

Erämaalaji-mielikuva kertoo myös lajienvälisestä valtasuhteesta ja siitä, että ihmiset käyttivät valtaa sekä mielikuvien luomisen ja ylläpitämisen että tappamisen kautta. Susia on pidetty poissa ihmisten läheltä tappamisen avulla Suomen lisäksi muuallakin, ja susien lisäksi monet muutkin suuret nisäkäspedot ovat järjestelmällisen vainon seurauksena joutuneet väistymään asutuksen tieltä.⁶⁸²

Susi erämaalajina ei kuitenkaan ole täysin kuvitteellinen näkemys, kuten ei ajatus susirajastakaan. Menneisyydessä ja nykyäänkin eläneiden ihmisiä vältelleiden susien voi katsoa osallistuneen tämän susikuvan ja mielikuvan muotoutumiseen. Teoreettisesti tarkasteltuna erämaalajin maine oli susiraja-mielikuvan tapaan esimerkki siitä, että myös materia, eli tässä tapauksessa sudet, vaikuttivat merkitysten ja mielikuvien syntymiseen. Tämä näkyy siinä, että 1900-luvun Suomessa jotkut susiyskilöt todennäköisesti välttivät ihmisiä ja ihmisasutusta ja elivät niistä kauempana. Esimerkiksi eläintietokirjojen kuvaama susien taipumus valita pesäpaikaksi rauhallinen paikka on vaikuttanut mielikuvan syntyyn. 1990-luvun lopulla tehdyissä pantasusitutkimuksissa tutkijat saivat selville tutkittavien susien välttelevän suurissa määrin ihmisten asutuksia, maanviljelysmaata sekä ylipäätään rakennettua ympäristöä.⁶⁸³ Vaikka sudet pystyvät elämään rinnan ihmisten kanssa, on susien todettu säilyvän hengissä paremmin alueilla, joissa ihmistiheys on pieni.⁶⁸⁴ Sudet, kuten muutkin muunlaiset eläimet osaltaan vaikuttivat siihen, kuinka niistä puhuttiin, millaisiksi niitä koskevat mielikuvat muodostuivat ja kuinka niitä kohdeltiin. Ihmisten näkemyksiin susista ovat vaikuttaneet susien omat territoriaaliset säännöt,

oma oleminen ja toiminta sekä reviirien alueella että niiden ulkopuolella.⁶⁸⁵ Teoreettisesti ajateltuna erämaalaji-maine oli siis ihmisen ja suden yhdessämuotoutumisen tulosta.

Kuvaa sudesta vain tai nimenomaan erämaiden asukkaana kyseenalaistettiin viime vuosisadan loppupuolella. Kanta-Hämeen luonnonsuojeluyhdistyksen ja Luonto-piirin edustajat puolustivat vuonna 1972 Hämeessä liikkuneen suden oikeutta elää alueella toteamalla *Hämeen Sanomissa* julkaistussa kannanotossaan, että ”vaikka susi on peto, se ei ole sellainen peto, joka ei voisi elää yhdessä ihmisen kanssa samoissa maisemissa”.⁶⁸⁶ Vuonna 1980 kirjoitettiin *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä huolesta, että Etelä-Suomen susitilanne ”karkaisi niskan päälle.” Kirjoituksessa lainattiin epäluuloisesti RKTL:n tutkijaa Erik Nyholmia, joka ”väittää petojen sopeutuvan elämään ihmisasutuksen tuntumassa”.⁶⁸⁷ Lumiaron kyselytutkimuksen mukaan 1990-luvulla joidenkin suden suojelun kannattajien mielestä susia tuli suojella myös siellä, missä oli myös ihmisiä, eli yhteisillä elinalueilla.⁶⁸⁸ Vuonna 1997 ilmestyneessä *Suomen luonto* -teoksessa todettiin suden oppivan ”elämään myös ihmisasutuksen tuntumassa” ja kerrottiin suden voivan synnyttää poikasensa pesäluolan sijaan myös esimerkiksi kulttuuriympäristöksi mielletävään latoon.⁶⁸⁹ Tämä teos poikkesi aiemmista vastaavista teoksista: muut tarkasteleman populaarit eläintietokirjat antoivat ymmärtää susien suosivan rauhallista pesimäpaikkaa ihmisettömällä seudulla. *Suomen luonto* -teos sen sijaan kertoi, että susi voisi vakituisestikin elää asutuksen lähellä, ei vain vierailulla siellä.

Erämaalaji-mielikuvan haastamisesta kertoo myös uutisointi vuodenvaihteessa 1996 lähellä Tampereen keskustaa nähdyistä, susiksi epäillyistä eläimistä. Susien esiintyminen asutuskeskusten lähellä ei *Helsingin Sanomissa* haastatellun Pohjois-Hämeen riistanhoitopiirin riistapäällikön mukaan tarkoittanut sitä, että susia olisi liian paljon ja että joidenkin yksilöiden olisi tästä syystä pakko tulla asutuksen lähelle:

Käsitys, että susi on erämaiden eläin, on virheellinen. Se hakeutuu ruuan lähelle samalla tavalla kuin ihminenkin on asuttanut ensin rehevim-

mät seudut. Aiemmin sudet joutuivat väistymään erämaihin, koska ne ammuttiin asutusten liepeiltä.⁶⁹⁰

Riistapäällikön sanoista välittyä, ettei suden tulemista hetkellisesti kaupunkitilaan 1900-luvun lopulla aina koettu epänormaaliaksi tai pahaksi, heti torjuttavaksi asiaksi. Sitä voitiin pitää jopa neutraalina tai sudelle ”normaalina” toimintana.

Wolch, West ja Graines muistuttavat, etteivät ainoastaan ihmiset asuta kaupunkeja, vaan myös monet villieläimiksi mielletyt eläimet voivat elää pysyvästi tai osan ajasta kaupungeissa. Kaupunki voidaankin nähdä myös villieläinten paikkana eikä ihmisen luonnosta eristämänä tilana. Erityisesti monet ei-länsimaiset kaupungit ovat tällaisia.⁶⁹¹ Monien eläinyksilöiden näkökulmasta kaupunki on sopiva ympäristö pysyvään elämiseen, jos se tarjoaa ravintoa, suojaisia oleskelupaikkoja ja lajikumppaneita; kaupungeissa vieraileville riittävät kohtuullinen ravinnonsaanti ja näkösuojat. Talvisin kaupungit voivat olla hyvin houkuttelevia, sillä niissä on lämpimämpää ja vähemmän tuulista kuin maalla. Isommista nisäkkäistä ketut ja mäyrät, joskus hirvetkin liikkuvat Suomen kaupungeissa, Keski- ja Länsi-Euroopassa ketut ja kivinäädät, Pohjois-Amerikassa pesukarhut, opossumit, kojootit ja Kanadassa jääkarhut vierailevat kaupunkialueella. Monet villielimiksi luokitellut eläimet eivät vain vieraile kaupungeissa: esimerkiksi kettu asuu miljoonakaupunkien keskusta-alueilla ja monet lintulajit ovat kaupungistuneet. Kaupungeissa elävät ketut, huuhkajat ja lokit pakottavat kaupungeissa ajoittain vierailevien susien tapaan ihmiset miettimään uudelleen näkemyksiään kaupunkitilasta ja kyseisistä lajeista.⁶⁹²

Vastoin erämaalaji-käsitystä käyttäytyneet ja sijoittuneet sudet haastoivat mielikuvaa sudesta erämaan asukkaana sekä ajatusta ihmisten ja susien erillisistä elinpiireistä. Tullessaan ihmisten lähelle ne käyttivät valtaa sijoituessaan ”väärin” ja luodessaan omia ”eläimellisiä” paikkojaan. Nämä sudet olivat myös esimerkki Baradin mainitsemasta maailman takaisin iskemisestä. Kun sudet tarpeeksi kauan vierailevat taajamien tuntumassa, tulee suden mieltäminen erämaalajiksi vaikeammaksi. Erämaalaji-mielikuvan haastaminen edellyttää tulkintani mukaan susien liikkumisen lisäksi kuitenkin

kin myös sitä, että susi lajina on tervetullut, että sillä katsotaan olevan erilaisia oikeuksia. Tulkintaani vahvistaa se, että vaikka 1950- ja 1960-lukujen taitteessa sudet toistuvasti vierailivat ihmisasutuksen lähetyvillä itärajan tuntumassa, ei mielikuvaa sudesta erämaan asukkaana tuolloin haastettu, vaan – sen sijaan – ihmisen lähelle tuleminen epänormalisoitiin.

Röyhkeä häirikösusi

Erämaalajin lisäksi 1900-luvulla esiintyi muitakin susien sijaintia kuvaavia ja sitä kommentoivia susikuvia. Tässä alaluvussa pureudun röyhkeän suden ja häirikösuden käsitteisiin. Nämä kaksi susikuvaa kertovat siitä, millaiseen elinpaikkaan ihmiset sijoittivat sudet mielensisäisesti, mutta samalla ne myös vaikuttivat ja linkittyivät susien fyysiseen sijaintiin. Ajatukset röyhkeistä susista ja häirikösusista olivat yhteydessä myös näkemykseen sudesta erämaalajina: suden maine erämaalajina vaikutti tulkintani mukaan siihen, että tiettyjä susiyksilöitä alettiin kutsua lehdissä röyhkeiksi ja myöhemmin häiriköiksi. Seuraavaksi avaan tätä väitettä.

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla ilmestyneissä eläintieteellisissä teoksissa ja populaarimmista tietokirjoissa ihmisen lähelle tuleminen esitettiin rohkeana tekona sudelle.⁶⁹³ Näin tehtiin myös lehdissä. Tarkastelemissani 1900-luvun alun lehdissä kylien ja talojen lähelle tulleet sudet kuvattiin rohkeiksi tai useimmiten susien sijoittuminen vain todettiin.⁶⁹⁴ Huhtikuussa 1949 *Lapin Kansassa* todettiin susien tulevan ”yhä rohkeammiksi” yksinäisen suden juostua Utsjoen kirkonkylän läpi.⁶⁹⁵ Myöhemmin samassa kuussa kirjoitettiin susien olleen ”röyhkeinä” Sodankylän kirkonkylää kierrellessään.⁶⁹⁶ Tammikuussa 1960 *Karjalaisessa* julkaisussa uutisessa todettiin suden käyneen ”vielä niin röyhkeäksi, että kulki kuuden talon pihan läpi asukkaiden katsellessa petoa kauhulla ja kunnioituksessa.”⁶⁹⁷ Vuonna 1972 Hämeessä tavattua sutta kutsuttiin *Hämeen Sanomissa* röyhkeäksi, koska se liikkui ihmisasutusten lähellä.⁶⁹⁸ *Helsingin Sanomien* mukaan keväällä 1995 pi-

halla liikkunut ”[t]avallista röyhkeämpi yksinäinen susi pelottelee ihmisiä Lieksan Määttälänjoella. Sunnuntain vastaisena yönä hukka vieraili kahteen otteeseen pihapiirissä, joka on vain noin neljän kilometrin päässä kaupungin keskustasta.”⁶⁹⁹

Röyhkeiksi kutsuttiin tarkastelemissani lehdissä 1940-luvun lopulta lähtien nimenomaan pihoilla vierailleita susia. Pihaan tullut susi oli röyhkeä, koska se haastoi ihmisen ajatusta pihasta ihmisille ja ihmisten kasvattamille eläimille rajattuna tilana.⁷⁰⁰ Piha saattoi olla hyvinkin laaja: esimerkiksi maatilán asukkaat ovat voineet kokea koko maatilán alueen ja vähintäänkin asuinrakennuksen edustan pihapiiriksi. Koti taas on yhden määritelmän mukaan paikka, jossa on maksimaalinen turva.⁷⁰¹ Koska piha on ikään kuin talon ja kodin jatke, kuuluu sen olla hallittu tila, ihmisille ja ihmisten kasvattamille eläimille turvallinen paikka.⁷⁰² Pihaan tullessaan susi kuitenkin rikkoo turvallisuuden ja hallitsemisen tunteen. Suden mukana hallitsematon luonto tunkeutuu ihmisen hallitsemaan pihatilaan, ihmisen elinpiirin ytimeen. Vaikuttaa siltä, että vuosisadan toisella puoliskolla ja erityisesti loppupuolella kaupungin lähellä sijaitsevaan pihaan tullutta yksilöä pidettiin uhkarohkeampana ja röyhkeämpänä kuin haja-asutusalueella sijaitsevaan pihaan tulevaa susiyksilöä. Kaupunkipihaan ilmestynyt susiyksilö oli erityisen uhkaava, ja sen tilallisessa sijoittumisessa koettiin olevan jotakin erityisen väärää. Tällaisen ajattelutavan tulkitsen pohjautuvan näkemykseen kaupungista susille vääränä paikkana.

Kaikki suomalaiset eivät halunneet suojella pihoilla vierailevia susia suden suojelun alettua. Joidenkin metsästäjien mukaan tällaiset yksilöt tulisi voida tappaa. Heikki Kangasperko esitti *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä vuonna 1980, että suden saisi ”aina ampu pihasta ja ampuja saa pitää saaliin. [- -] täten poistuisivat susikannasta arvottomimmat yksilöt, sillä epäilemättä yksinään harhaillevat sudet ovat niitä, joilla on heikoin laumavaisto. Ne ovat kannan ylijäämää, joka ei osallistu lisääntymiseen ja sellaisena siis sopivinta metsästettäväksi.”⁷⁰³ Vuonna 1998 todettiin *Metsästäjä*-lehden uutisessa, että poikkeuslupia myönnettäessä ”[p]ääsääntönä tu-

lisi olla, että asutuksen lähetyvillä liikkuvat suurpedot ammutaan tai karkoitetaan”.⁷⁰⁴

Joidenkin suojelun kannattajienkin mielestä susia sai tappaa vääränlaiseksi koetun sijoittumisen takia. Lumiaro totesi mielipidekirjoituksessaan, että ”[e]simerkiksi hiljakkoin Sotkamossa piholla pyörinyt [sic] vahingoittuneen suden poisto on juuri sellainen poikkeustapaus, jota varten säädöksissä sallitaan erityistä vahinkoa aiheuttavien yksilöiden tappaminen”.⁷⁰⁵ Suomen luonnonsuojeluliittokaan ei vastustanut piholla käyvien susien tappamista.⁷⁰⁶ Vuosisadan lopulla suojeluviranomaiset, monet paikalliset ja suden suojelun kannattajat halusivat ensisijaisesti suojella susia ihmisen elinpiiriin ulkopuolella.⁷⁰⁷

Pihaan tuleminen esitettiin tarkastelemissani sanomalehdissä usein rohkeana tekona. Röyhkeys-sanaa käytettiin uhkarohkeuden synonyyminä, mutta sillä kommentoitiin myös suden sijoittumisen vääränlaisuutta. Röyhkeäksi kutsutun suden katsottiin tulkintani mukaan sijoittuneen väärin, olevan poissa paikaltaan ja jopa tietoisesti, röyhkeästi vastustaneen ihmisten tilallista järjestystä. Tällaiset sudet loivat Philon ja Wilbertin mainitsemia ”eläimellisiä paikkoja”. Tärkeää on muistaa se, että vastustaminen, kuten myös väärin toimiminen, olivat tässä kohtaa pitkälti ihmisen näkökulmia suden sijoittumiseen. Susiyksilöt liikkuivat oman tilallisen järjestyksensä mukaisesti eivätkä välttämättä tietoisesti toimineet ”väärin”, vastoin ihmisten toiveita.

Röyhkeyden lisäksi tutkimusajankohtanani käytettiin toistakin attribuuttia kuvaamaan ei-toivottavalla tavalla sijoittuneita susia: niitä kutsuttiin myös häirikkösusiksi. Terminä häirikkösusi on epämääräinen. Yleensä sillä viitattiin lehdissä talojen piholla vieraileviin susiin, mutta usein myös koiria tappaneisiin susiyksilöihin. Viime vuosisadan lopulla erityisesti piholle tulleita yksilöitä kutsuttiin lehdissä häirikkösusiksi. Monissa muissa maissa puhutaan suurpetojen yhteydessä ongelmayksilöistä. Yhden määritelmän mukaan ongelmayksilö tai häirikkö on sellainen, joka on väärässä paikassa.⁷⁰⁸

Ensimmäinen löytämäni maininta häirikkösudesta on vuodelta 1982: Viljo Sivonen kirjoitti *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä koiria talojen pihoilta tappaneista susista. Sivonen oli harmissaan susien toimista, mutta myös siitä, ettei vahinkoja korvattu. Kirjoituksensa lopussa hän lähestyi lainlaatijoita, petotutkijoita ja luonnonsuojelijoita: ”[e]llette voi meitä auttaa lakipykälien avulla, niin tulkaa poistamaan ensi syksynä meiltä nämä häirikkösudet. Meiltä loppuvat konstit!”⁷⁰⁹ Tulkintani mukaan häirikkösusi-termin syntyminen liittyi susien tappamisen oikeuttamiseen. Häirikkösusi-termiä ryhdyttiin käyttämään suojelun alettua, kun susia ei enää saanut tappaa ”vapaasti”, vaan tappaminen tuli erikseen perustella. Vaikka häirikkö-sanaa ei käytetty lähteissäni ennen 1980-lukua, voi jo 1970-luvulta löytää viitteitä ajattelutavasta, jossa suden häirikköys ja suojelusta poikkeamisen oikeutus nivotaan yhteen. Tällaisesta ajattelusta kertoo Pohjois-Karjalan Luonnonystävät ry:n johtokunnan vuonna 1973 *Suomen Luonto* -lehdessä julkaistu kirjoitus: johtokunnan mukaan ”[p]oikkeuksellisen hankalia yksilöitä tulee voida riistapäällikön ja paikallisen nimismiehen päätöksellä poistaa päiviltä ilman monimutkaisia anomusmenetelmiä.”⁷¹⁰ 1990-luvulla häirikkösusi-, häirikkö- ja häirikköeläin-termejä käytettiin jo runsaasti: *Helsingin Sanomissa* termejä esiintyi susiin viitaten kuudessa toimittajan kirjoittamassa uutisessa ja viidessä mielipidekirjoituksessa.⁷¹¹ Monet ihmiset pitivät häiriköiksi kutsuttujen susien tappamista oikeutettuna. Lumiaro totesi mielipidekirjoituksessaan vuodelta 1997 näin: ”Yksikään ympäristöjärjestö ei vastusta häirikkökarhujen ja susien tappamista.”⁷¹²

Kutsumalla susiyksilöä häiriköksi se epänormalisoitiin. Luvun alussa toin esiin, että vielä 1900-luvun alkupuolella susien tuleminen ihmisten lähelle kuvattiin aineistoissani harmilliseksi, mutta kuitenkin normaaliksi toiminnaksi susille. Ehkä tämä liittyi osittain siihen, että silloin kaikki sudet luokiteltiin vahinkoeläimiksi. Vahinkoeläimen käsite ei epänormalisoi tietyllä tavalla käyttäytyviä susia, vaan sen sijaan susien oletetaan käyttäytyvän vahingollisesti, jolloin tällä tavoin käyttäytyvä susi on normaali. Vuosisadan edetessä käytös (pihalle tuleminen ja koirien tappaminen) kuiten-

kin epänormalisoitiin. Normaali, luonnollinen susi vältti häirikkösusi-käsitteen käytön myötä pihoja ja muita ihmisten asuinalueita. Häiriköt sen sijaan olivat oppineet ”väärille tavoille” ja haastoivat ihmisten näkemyksiä siitä, kuinka susien tulisi käyttäytyä ja sijoittua.⁷¹³

1990-luvulla susi oli tiukasti suojeltava laji, mutta suojelusta oli mahdollista poiketa tiettyjen ehtojen täytyessä: ”väärin” käyttäytyneitä susia ei tarvinnut suojella ”normaalien”, ”kunnolla” käyttäytyvien susiyksilöiden tapaan. Lainsäädäntö antoi joissakin tapauksissa mahdollisuuden tappaa susi. Aikana, jolloin sudet olivat tiukasti suojeltuja, oli tärkeä erottaa toisistaan ihmisille haitalliset tai harmilliset yksilöt niistä yksilöistä, joiden intressit eivät menneet ristiin ihmisten intressien kanssa.⁷¹⁴ Eläintarhoja tutkinut historioitsija Nigel Rothfels kuvaa, kuinka väärällä tavalla käyttäytyvä, esimerkiksi hoitajan kimppeun käyvä eläinyksilö voidaan eläintarhoissa poistaa näkyviltä tai jopa tappaa.⁷¹⁵ Monien luonnonvarais-tenkin eläinten on täytynyt käyttäytyä ihmisen toivomalla tavalla pysyäkseen hengissä.⁷¹⁶

Häirikkösusiin voidaan soveltaa myös Foucault'n ajatusta: rikoksen jälkeen rikollinen siirtyy yhteiskuntasopimuksen ulkopuolelle.⁷¹⁷ Häirikkösusi ei ollut enää suojeltava susi, eikä sillä ollut enää samoja oikeuksia kuin lajitovereillaan. Sillä ei ollut oikeutta elää, ja siksi sen sai tappaa. Juha Ylimaunun mukaan metsästystä vastustavat ihmiset kokevat luonnon jollain tavoin inhimillisen yhteiskunnan jatkeena, ”jossa kuvitellaan pätevän samat suhteet, lainalaisuudet, oikeudet ja velvollisuudet kuin ihmisyyhteisösäkin”.⁷¹⁸ Ylimaunu kritisoi toteamuksellaan liian kiivasta luonnon-suojelua. Tulkintani on kuitenkin se, että myös sekä häirikkösuden metsästystä kannattavat yksittäiset ihmiset että yhteiskunta, joka häirikkösuden tappamisen mahdollisti, kokivat luonnon yhteiskunnan jatkeena. Yhteiskunta ulotti inhimillisen oikeuskäytännön suosiin poistamalla häirikkösudet. Myös ihmisten ja susien suhdetta Pohjois-Amerikassa tarkastellut Barry Lopez korostaa sitä, että joissakin tilanteissa ihmistä koskeva oikeus ulotetaan koskemaan

eläimiä. Tällöin eläintä ikään kuin rangaistaan väärin toimimisesta, normien rikkomisesta.⁷¹⁹

Häirikkösusi-termi toimi siis tappamisen perusteluna: sen avulla perusteltiin ihmisten lähelle tulleiden susien poistaminen.⁷²⁰ Häirikkösusien tappaminen kertoo Baradin ja Harawayn ajatuksia mukaillen materian ja merkityksen kietoutumisesta sekä käsitysten ja merkitysten kietoutumisesta käytäntöihin ja toimintaan:⁷²¹ sudet vaikuttivat osittain toiminnallaan käsitteen syntymiseen, ja käsite vastaavasti vaikutti susien elämään mahdollistamalla niiden laillisen tappamisen. Häirikkösusi-käsite oli näin yksi diskursiivis-materiaalisista keinoista muokata susien sijaintia.

Häiriköiksi määrittävät lehtikirjoituksissa yksin liikkuvat sudet.⁷²² Toisaalta 1990-luvun lopulla esitettiin lehdissä myös näkemyksiä, joiden mukaan kokonaiset susilaumatkin käyttäytyivät häiriköiden. Susien suojelun kannattajat näkivät lauman ihmiselle haitalliseksi lähinnä tilanteissa, joissa nuorille susille opetettiin metsästystä.⁷²³ Toisenlaista näkökulmaa edusti ilomantsilainen petohavainnoitsija, joka totesi *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoituksessaan vuonna 1997 että ”[e]i ole mainittuja häirikkösusia, vaan kokemus on osoittanut, että kun susi tai lauma on luontaisen ravinnon puuttuessa kauan syömättä, siitä tulee häirikkö”.⁷²⁴ Samana vuonna oululaiset mielipidekirjoittajat ehdottivat *Helsingin Sanomissa* susien siirtoja mahdollisuudeksi poistaa häirikkösudet alueilta, joilla ne aiheuttivat haittoja.⁷²⁵ Seuraavana vuonna kirjoitettiin *Helsingin Sanomien* siirtoistutuksia käsittelevässä artikkelissa suunnitelmista näin:

Häiriköitä ei maahan haluta lisää, ja sen tähden siirtoistutusten yhteydessä suunnitellaankin siirrettävien eläinten varustamista radiopantornoilla, jotka sisältävät myös kauempaa laukaistavan nukutuspatruunan. Jos eläimen todetaan liikkuvan liian lähellä asutusta tai häiriköivän muulla tavalla, se voidaan nukkuttaa ja tappaa.⁷²⁶

Koska susia ei Suomessa siirretty, ei nukutuspatruunoilla varustettuja radiopantojakaan käytetty. Pelkästään niiden käytön suunnitelu kertoo kuitenkin mielestäni, että susiyksilöihin ulottuvaa täydellistä kontrollia pidettiin tärkeänä.

Joissakin mielipidekirjoituksissa häirikkösusien olemassaolon esitettiin johtuvan ihmisistä. Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtaja Timo Helle ja Luonto-Liiton pääsihteeri Tuomas Rantanen esittivät mielipidekirjoituksessaan, että

[o]mat kotimaiset kokemuksemme ja runsas ulkomainen tutkimustieto osoittavat, että talviset laumat hajoavat vain, jos niistä ammutaan aikuiset sudet. Kissoja ja koiria asutuksen piirissä jahtaavia ”häiriköitä” tuottaa siis metsästys, laillinen tai laitton.⁷²⁷

Kirjoittajien mukaan ihmiset loivat häirikkösusia kohdistamalla metsästyksen susilaumoihin. Ihmisen ajateltiin vaikuttavan susien sijoittumiseen ja muovaavan toiminnallaan häiriköitä.

Sudet ihmisten muokkaamien metsien ja maaseudun asukkaina

Jos kaupungit ja kylät eivät ole susille sopivia alueita eikä ihmistettäviä erämaita todellisuudessa ole olemassa, mitä susille jää elinalueeksi? Nykykäsityksen mukaan susien esiintyminen on yhteydessä metsäpeitteeseen. Avoimilla alueilla tai ihmisten muokkaamilla ja käyttämällä alueilla sudet ovat uhatumpia vainolle.⁷²⁸ Kuten biologi Salla Kaartinen toteaa, susien elinalueen ihmisettömyys on tärkeä tekijä susien elinvoimaisuudelle.⁷²⁹ Tässä alaluvussa avaan sitä, millaisia metsät, maaseutu ja ihmisten harvaan asuttamat alueet 1900-luvun Suomessa olivat ja millaisia muutoksia ne kävivät läpi. Samalla pohdin, millaisia nämä alueet ja paikat ovat susien näkökulmasta voineet olla.

Yhteisiä elinalueita muokkaamalla ihmiset ovat vaikuttaneet susien elinehtoihin, sillä tappamisen lisäksi vaikutus susien esiintymiseen on tapahtunut myös epäsuorasti: sudet ovat menettäneet elinympäristöään kaikkialla Euroopassa ihmisasutuksen leviämisen ja maankäytön, erityisesti metsien hävittämisen ja viljelymaan lisääntymisen seurauksena.⁷³⁰ Luonnonvaraisten eläinten määrät ovat kaiken kaikkiaan laskeneet maapallolla ihmisasutuksen, viljelysten ja laidunten kasvattaessa alaa.⁷³¹

Suomalaisista on luotu kuvaa metsää rakastavana kansakuntana.⁷³² Tästä huolimatta metsiä on pitkään käytetty voimaperäisesti hyödyksi, ja metsätalous on ollut keskeistä Suomen kansantalouden kannalta.⁷³³ Eränkävynnin ja metsästyksen lisäksi metsistä on otettu poltto- ja tarvepuut. Kaskiviljely, tervanpoltto ja metsälaidunnus muokkasivat voimakkaasti ja jopa vahingoittivat metsiä. Saha- ja paperiteollisuus tarvitsivat myös puita.⁷³⁴ Suomalaisen metsien kohtelussa ei ollut sinällään mitään erityistä: kaikki kiinteästi asuvat yhteisöt muuttavat ympäristöönsä raivaamalla metsämaata viljelysmaaksi ja liikakäyttämällä jäljelle jääneitä metsiä.⁷³⁵

Oleennaista on, että 1900-luvun toisella puoliskolla, samaan aikaan kun ajatus sudesta nimenomaan ihmisettömän erämaan asukkaana voimistui, erämaiksi luettavien alueiden määrät pienenivät. Sotavuosien jälkeen jälleenrakennuskaudella metsien käyttö voimistui, kun sotakorvaukset oli maksettava ja sotavauriot korjattava. Puita kaadettiin suuria määriä ja valtion metsiin hakattiin tuhansien hehtaarien kokoisia aukkoja; hakkuita seurasi puunviljely eli taimien istuttaminen.⁷³⁶ Suomalainen metsätalous tehostui 1960-luvulta alkaen: puunkorjuu koneellistui, metsäautoteitä rakennettiin, metsiä lannoitettiin, taimikoita perattiin, vesakkoja myrkytettiin ja puupeltoja istutettiin. Metsäkasvua lisättiin ojittamalla soita. Tehometsätalous muutti metsää monin tavoin: metsät pirstoutuivat, vanhojen metsien määrä alkoi huveta ja laajat erämaa-alueet hävitä. Samalla metsäluonnon monimuotoisuus väheni.⁷³⁷ Kuten historioitsija Heikki Roiko-Jokela tuo esiin, tehometsätalouden aikaansaamat muutokset olivat aiempiin verrattuna nopeampia ja ”ulkopuolisten”, ei-paikallisten ihmisten tai jopa koneiden tekemiä. Kaikki suomalaiset eivät kokeneet muutosta hyväksi, sillä tuloksena oli monien mielestä vieras ja pilattu metsä.⁷³⁸ Muutos oli myös monille toislajisille eläimille, kuten linnuille ja hyönteisille epäsuotuisaa.⁷³⁹

1970-luvulla öljyn maailmanmarkkinahinnan nousu päätti suomalaisen metsäteollisuuden voimaperäisen kauden. 1980-luvulla kiellettiin kemiallinen vesakontorjunta, soiden uudisojittuksesta luovuttiin ja metsänlannoitus väheni ympäristöongelmien tiedostamisen seurauksena. Metsien biologisen monimuotoisuuden huo-

mioiminen alkoi näkyä metsätalouden toimenpiteissä käytännössä 1990-luvulla, jolloin esimerkiksi säästettiin hakkuissa lintujen soidinpaikkoja ja pesäpuita.⁷⁴⁰ Talousmetsien määrä kuitenkin kasvoi vuosisadan toisella puoliskolla, ja voimaperäisten hakkuiden seurauksena metsien ikärakenne nuoreni erityisesti Itä-Suomessa, missä oli ollut paljon vanhoja metsiä.⁷⁴¹ Metsäteollisuus ja hakkuut vaikuttivat susien elinalueeseen. Toisaalta metsien nuoreminen ei ollut susien kannalta täysin huono asia, sillä hirvieläimet viihtyivät nuorissa metsissä.⁷⁴² Lisäksi tutkijat huomasivat Kainuussa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa vuosina 1998–2004 tehdyissä tutkimuksissa susien suosineen pesäpaikaksi metsän sukkesion ensimmäisiä vaiheita, kuten paljaaksi hakattuja metsiä ja istutusmetsikköjä. Nuorissa metsissä oli paljon suoja ja piiloja, mikä saattoi vaikuttaa paikan valintaan.⁷⁴³

Pesäkolon kaivamisen sijaan susitutkijat huomasivat vuosina 1998–2004 tehdyissä tutkimuksissa suurimman osan tutkituista susista tehneen pesän maan pinnan tasolle kuusen alle, kantojen juurten alle tai kivenlohkareiden huomaan. Kaivetuista pesistä suurin osa oli tehty onkaloihin, jotka olivat syntyneet ihmisten kaivaessa metsäoimia. Suurin osa tutkijoiden löytämästä 26 pesästä oli uusia; vain yhtä pesää käytettiin useampana vuonna. Varsinkaan kaivettuja pesiä ei käytetty uudestaan. Syyksi samojen pesien vähäiseen käyttöön Salla Kaartinen epäili ihmisten aiheuttamaa häiriötä.⁷⁴⁴ Ihmiset tappoivat suden pentuja pesiltä varsinkin 1800-luvulla, ja sitä tapahtui lähteittäni mukaan 1900-luvun puolellakin. Kaivettu pesä oli helppo tunnistaa suden pesäksi, jolloin sen käyttöön sisältyi susille riskejä häiriöstä.⁷⁴⁵ Ihmisten vaikutus kertoo siitä, että pesäpaikan valinta ja pesän luonne olivat lajienvälisen väkivaltaisen yhteistyön tulosta, seurausta vuosisatoja vanhasta yhdesämuotoutumisesta ja viimeaikaisesta metsänmuokkauksesta. Lea Rojola lainatakseni, kyse oli ”luontokulttuurista, sarjasta kumppanuuksia, jatkumoa ja katkoksia, joilla ihmiset ja ei-inhimilliset, niin eläimet kuin kasvitkin, ovat kytköksissä toisiinsa”.⁷⁴⁶

1900-luvun aikana Suomen väkiluku kasvoi: vuosisadan alussa väkiluku oli 2 656 000 ihmistä ja vuosisadan vaihduttua, vuonna

2000 jo 5 181 000.⁷⁴⁷ Samalla ihmisasutus levisi ja viljelyn maan osuus kasvoi. Muutos oli valtava. Kokonaispeltoala kasvoi vuonna 1918 toteutuneen torpparivapautuksen myötä ja pientilallisten määrä lisääntyi. Vuonna 1920 Suomessa oli viljeltyä maata noin 2,015 miljoonaa hehtaaria ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1940 viljeltyä maata oli noin 2,631 miljoonaa hehtaaria, kun luovutettu Karjala luettiin vielä mukaan.⁷⁴⁸ Sotien jälkeen asutus levisi, kun evakot ja tilattomat rintamamiehet asutettiin Suomen ”korppeihin”.⁷⁴⁹ Sodassa menetetty peltopinta-ala korvattiin raivaamalla uutta peltoa.⁷⁵⁰ Suurimmillaan peltopinta-ala oli Luonnonvarakeskuksen tilaston mukaan vuonna 1968, jolloin peltoa oli 2 746 100 hehtaaria. Vuosisadan lopulle tultaessa ala väheni 2 176 600 hehtaariin.⁷⁵¹ Ihmiset muokkasivat maisemaa niin, että vuosisadan edetessä ei jäänyt sellaista paikkaa, jossa sudet voisivat olla täysin eristyksissä ihmisten vaikutuksista.

Tie- ja rautatieverkko puolestaan entisestään pirstaloi ihmisten ja susien jakamaa ympäristöä. Rautatie kulki usein samansuuntaisesti maanteiden kanssa kaventaen ekologisia käytäviä eli yhteyksiä maa-alueilta toisille. Tämä lisäsi susille riskiä tulla ihmisten tappamiksi.⁷⁵² 1900-luvun alussa olemassa ollut maantie- ja rautatieverkko laajeni vuosisadan aikana. Vuonna 1915 oli Suomessa maanteitä 32 000 kilometriä. Eniten teitä oli Etelä-, Keski- ja Sisä-Suomessa, nämä alueet olivat jo vuonna 1910 ”tiheän tienverkon peitossa”. Lappiin ja ”Peräpohjolaan” oli rakennettu teitä kunnolla vasta 1900-luvun alussa. 1920- ja 1930-luvuilla vanhoja hevosteitä uudistettiin autoliikenteelle sopivaksi: teitä levennettiin, oiottiin ja kunnostettiin. Sotien jälkeen tehtiin mittavia tienrakennustöitä ja päätieverkko valmistui nopeasti; nyt etenkin Kainuuseen ja Lappiin rakennettiin runsaasti uusia teitä. Vuonna 1950 yleisiä teitä oli 59 880 kilometriä. Vuosisadan vaihduttua, vuonna 2000 maanteitä oli 77 993 kilometriä. Rautateiden rakentaminen taas alkoi autonomian aikana, ja rataverkko täydentyi 1900-luvulle tultaessa. Vuonna 1939 rautatieverkko kattoi jo 5 900 kilometriä, mistä se hiukan lyheni vuosisadan lopulle tultaessa.⁷⁵³

1970-luvulla susien suojelun kannattajat katsoivat *Hämeen Sanomien* kirjoituksessa, että susien vähäisen määrän syytä olivat ”teiden rakentaminen, matkailun leviäminen ja moottorikelkkailuliikenne”.⁷⁵⁴ Tieverkoston leviäminen ei kuitenkaan ollut pelkästään täysin huono asia susien kannalta, sillä sudet käyttivät teitä kulkureitteinään. Hevosen kanssa tavaroita kuljettaneen miehen ja susilauman kohtaaminen esitettiin *Metsästys ja Kalastus* -lehden kuvituskuvassa vuonna 1916 (kuva 26). Kuvateksti ”Itäisellä rajalla” viittasi siihen, että itärajan tuntumassa susia nähtiin maanteillä kulkiessa.⁷⁵⁵ Sanoma- ja aikakauslehdissä uutisoitiin läpi 1900-luvun teitä pitkin tai teiden poikki kulkeneista susista. Joissakin tapauksissa ihmiset näkivät suden, toisissa esimerkiksi suden lumeen jättämät jäljet tiellä.⁷⁵⁶ *Suomen eläimet I* -teoksessa (1983) kerrottiin

(S. H.) Itäisellä rajalla.

KUVA 26: *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä julkaistun kuvan ja kuvatekstin mukaan itärajalla susiin saattoi törmätä tiellä kulkiessaan. Lähde: [Kirjoitukseen liittymätön kuvituskuva] *Metsästys ja Kalastus* 12/1916, 333.

susien hyötyvän ihmisistä käyttämällä talvella kulkuteinä metsäautoteitä ja suksenlatuja.⁷⁵⁷

Tarkastelemissani 1900-luvun alun lehdissä susien tiellä liikkumista saatettiin ihmetellä, mutta suurimmassa osassa kirjoituksista se vain todettiin. Yhdessä kirjoituksessa sijoittuminen esitettiin julkeaksi: *Karjalattaressa* susiyksilön nimittäin todettiin vuonna 1904 olleen julkea, sillä se oli asutulla seudulla tullut tielle hevosta ”hätyyttämään”.⁷⁵⁸ 1960-luvun alussa susien tapaa liikkuu teillä harmiteltiin *Karjalaisessa*, sillä susi ei ”näin ollen anna itsestään merkkejä”.⁷⁵⁹ Erään toisen suden kohdalla maantietä pitkin kulkeminen oli lehden mukaan röyhkeää.⁷⁶⁰ Käyttäytymistä harmiteltiin myös samalta vuodelta olevassa uutisessa, koska se, että ”pedot röyhkeästi käyttävät helpointa kulkureittiä, tietä”, hankaloitti jahtien järjestämistä.⁷⁶¹ Teillä kulkemista epänormalisoitiin *Karjalaisessa* vuonna 1962 julkaistussa uutisessa: ”[t]akaa-ajettuna susi käyttää maanteitä, metsätyömiesten polkuja, suksenlatuja jne., mitä se ei vapaasti luonnossa kulkiessaan tee.”⁷⁶² Toteamus antaa ymmärtää, että normaaleissa olosuhteissa sudet karttavat teitä ja muita ihmisten kulkuteitä. Näkemys vahvisti käsitystä ihmisen ja suden erillisistä elinpiireistä.

Susitutkimuksissa on kuitenkin huomattu susien käyttävän teitä monissa maissa. Pohjois-Amerikassa sudet käyttävät varsinkin ihmisten vähän käyttämiä teitä kulkureittinä tai reviiirin rajoina. Myös esimerkiksi nyky-Norjassa sudet käyttävät maanteitä, jotka talvisin helpottavat niiden kulkua muuten lumisessa maastossa. Sudet hyödyntävät myös moottorikelkkareittejä. Biologit Fuller, Mech ja Cochrane kertovat susien voivan ylittää nelikaistaisia moottoriteitä yhtä hyvin kuin avointa maastoa. Mech ja Boitani painottavat susien valitsevan liikkueessaan helpoimman reitin ja kulkevat teiden lisäksi esimerkiksi muiden eläinten jälkiä pitkin. Kaupungeissa vierailevia ja siellä asuvia nisäkkäitä, kuten kettuja ja mäyriä on nähty käyttämässä siltoja, joten sudet eivät ole ainoita ihmisten kulkureittejä hyödyntäviä nisäkkäitä. Muunlajisille eläimille rakennetaan myös ekologisten käytävien virkaa toimittavia

siltoja, joiden avulla ne pääsevät liikkumaan ihmisille tarkoitettujen teiden erottamalla alueilla.⁷⁶³

Fritts, Stephenson, Hayes ja Boitani esittävät teiden vaikuttavan siihen, kuinka sudet hahmottavat maisemaa ja liikkuvat omassa ympäristössään. Teistä on myös haittaa susille, sillä ihmiset voivat hyödyntää niitä sudenmetsästyksessä ja susia myös kuolee liikenneonnettomuuksissa.⁷⁶⁴ Yhdysvalloissa Wisconsinin osavaltiossa tieverkoston laajentumisen on selvitetty vaikuttaneen susien häviämiseen alueelta. Teiden avulla metsästäjät pääsivät lähemmäs susia, ja kuten Laaksonen nostaa esiin, tiet tuovat mukanaan metsätöitä, kaivoksia, uutta asutusta, maataloutta, luonnossa virkistäytyjiä ja liikennettä, eli runsaasti ihmisten aiheuttamaa häiriötä.⁷⁶⁵ 1900-luvun Suomessakin ihmiset käyttivät teitä apuna metsästäessään susia: susiyksilö voitiin saada ammutuksi maantieltä tai jopa tappa-ajamalla sen päälle autolla, kuten kävi esimerkiksi vuonna 1963, kun kuhmolainen autoilija ajoi aamuhämärissä kuorma-autolla suden päälle maantiellä. *Karjalaisen* uutisen mukaan susi juoksi auton edellä ja kuljettaja ajoi tahallaan sen yli.⁷⁶⁶ Susia sai myös muiden suurpetojen ja kettujen lisäksi ampua niiden ollessa yleisellä tiellä.⁷⁶⁷ Itä-Suomessa vuosina 1998–2002 tehdyssä, 36 susiyksilöä koskevassa radiopantatutkimuksessa havaittiin susien välttelevän teitä. Tutkijoiden mukaan sudet toimivat näin, sillä tiellä liikkueensa sudella oli riski joutua liikenneonnettomuuteen tai tulla ihmisen ampumaksi.⁷⁶⁸ Mikäli sudet välttivät teitä metsästyksen pelosta, kertoo se jälleen Harawayn ajattelua mukaillen susien paikkojen yhdessä-tulemisesta ja kanssakäymisestä, johon osallistuvat muovaavat toinen toisiaan. Ilmeisesti liikenteen melukin vaikuttaa siihen, että sudet välttelevät isoja teitä.⁷⁶⁹ Susien sijoittuminen on kuitenkin myös tällöin yhteistoimijuuden tulosta.

Vaikka sudet liikkuivat myös asutuskeskuksissa, sattui suurin osa ihmisten ja susien kohtaamisista maaseudulla tai harvaan asutuilla seuduilla. Tutkimusajankohtanani Suomen maaseutu kävi läpi suuria muutoksia, jotka liittyivät rakennemuutokseen. Suomalainen yhteiskunta muuttui agraarista teollistuvaksi.⁷⁷⁰ Suomi kaupungistui ja teollistui voimakkaasti 1930-luvulla, mutta oli 1950-luvul-

le asti maatalousmaa. Esimerkiksi pientilallisten määrä kasvoi 1940-luvulle tultaessa.⁷⁷¹ Maa alkoi vaurastua 1950-luvulla, ja jälleerakennuksen seurauksena koitti maaseutu-Suomen viimeinen, yhden sukupolven mittainen kukoistuskauti.⁷⁷² 1960-luvulla teollisuus kasvoi voimakkaasti, ja 1970-luvun puoliväliin mennessä Suomi oli länsimainen teollisuusmaa.⁷⁷³ Teollisuuden ja palvelujen parissa työskentelevien ihmisten määrä kasvoi maatalouden kustannuksella.⁷⁷⁴ Pientilat eivät enää taanneet riittävää elintasoja, ja ihmisiä siirtyi muiden elinkeinojen pariin.⁷⁷⁵ Kasvava osa maaseudun väestöstä työskenteli muualla kuin maataloudessa: maaseudulle oli syntynyt uusia työpaikkoja esimerkiksi metsäteollisuuteen, pienteollisuuteen, rakennustyöhön ja kaupan piiriin.⁷⁷⁶ 1970-luvun lopulla enää alle kymmenen prosenttia suomalaisista työskenteli maataloudessa.⁷⁷⁷

Ihmisiä oli muuttanut suurin joukoin maalta kaupunkeihin jo 1800-luvun lopulta lähtien ja 1960-luvulla alkanut suuri muutto liikutti yli puolta miljoonaa suomalaista. Muuttoliike suuntautui maalta kaupunkeihin, mutta myös susirajan yli: Itä- ja Pohjois-Suomesta eli susirikkaimmilla alueilla muutti suurina muuttovuosina 1960- ja 1970-luvuilla noin 200 000 ihmistä pois vähäsisille alueille.⁷⁷⁸ Puoli miljoonaa ihmistä asui kaupungeissa vuonna 1913, mutta vuonna 1950 kaupunkilaisia oli jo miljoona.⁷⁷⁹ Kaupungeissa ja kauppaloissa asui 1960-luvun alussa kaksi viidesosaa suomalaisista, ja vuonna 1970 jo yli puolet oli kaupunkilaisia.⁷⁸⁰ Sudet aiheuttivat hyvin vähän vahinkoja kaupungeissa asuville, tehtaissa tai palvelualalla työskenteleville ihmisille, jolloin aiemmin hyvin kielteisen susikuvan rinnalle syntyi myönteisempiä mielikuvia.⁷⁸¹

Koska suuri osa ihmisten ja susien kohtaamisista tapahtui maaseudulla ja harvaan asutuilla seuduilla, koettiin myös susien läsnäolossa ongelmalliseksi mielletyt asiat siellä voimakkaammin kuin kaupungeissa ja tiiviimmin asutuilla seuduilla.⁷⁸² Erot maaseudulla ja kaupungeissa elävien ihmisten kokemuksissa herättivät harmia jo ennen suden suojelun alkamista. Jotkut susien kanssa samoilla alueilla elävät ihmiset syyttivät lehtien sivuilla susien suojelua vaativia ihmisiä siitä, etteivät he tienneet, millaisia sudet todell-

la olivat: Vilho Taskinen kirjoitti vuonna 1970 *Metsästyksen ja Kalastus* -lehdessä, että

[v]iime aikoina on noussut voimakas liike muka luonnon suojelun merkeissä karhun, suden ym. petojen rauhoittamiseksi. Se on lähtöisin niistä piireistä, jotka eivät tunne edellämäinittujen petojen tuhoja [- -]. Nämä luonnonsuojelijat lienevät pääasiassa kaupunkilaisia vaatien petojen suojelua rajan kansan muutenkin kovan elämän kustannuksella. [- -] Se, joka vaatii itärajalla petojen rauhoittamista ei tiedä, mitä puhuu.⁷⁸³

Toteamuksessa viitattiin edellisessä luvussa käsittelemääni susien esiintymisen maantieteellisen epätasapainon aiheuttamaa mielipahaa, mutta myös kaupunki-maaseutu-vastakkainasetteluun.

Kuten edellisessä luvussa toin esiin, siirtyi 1990-luvulla paikallisilta muille toimijoille määrittelyoikeus siitä, kuinka susien kanssa tulee toimia ja millainen susien sijainnin tulisi olla. Ratamäki katsoo tämän osaltaan liittyvän siihen, ettei yleisesti enää ajatella susialueilla elävien ihmisten asuin- ja elinympäristöjen sekä paikallisen väestön omistamien maiden olevan vain heidän.⁷⁸⁴ 1700-luvun puolivälistä alkaneen isojaon myötä maan omistaminen tuli yhä useammalle mahdolliseksi. Björnin mukaan maan omistamisen merkitys myös kasvoi.⁷⁸⁵ Kuitenkin, kuten Ratamäki toteaa, ”[n]yky-yhteiskuntaan liittyy voimakkaasti käsityksiä yhteisistä luonnonvaroista ja luonnonvarojen yhteisestä huolehtimisesta omistusoikeudesta riippumatta.”⁷⁸⁶ Nämä käsitykset olivat voimassa myös 1900-luvun lopulla. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, mistä kirjoitin edellisessä luvussa: 1990-luvulla itäsuomalaisilta odotettiin kärsivällisyyttä susien määrän kasvaessa, jotta sudet pystyisivät laajentamaan levinneisyyttään muuallekin maahan. Kuten Mari Pohja-Mykrä toteaa, kaikki paikalliset ihmiset eivät kuitenkaan aina halua kantaa vastuuta lajista, jonka koetaan aiheuttavan taloudellisia haittoja ja uhkaa turvallisuudelle. Tästä syystä syntyi 1900-luvun lopulla jännitteitä esimerkiksi paikallisyhteisöjen ja keskushallinnon, maaseudun ja kaupunkien välille.⁷⁸⁷ Sudesta ja sen suojelusta tuli ongelma nimenomaan maaseudun asukkaiden arjessa ja elinympäristössä.⁷⁸⁸

Sudet pystyvät kuitenkin elämään ihmisten muokkaamassa ympäristössä ja monikäyttömetsissä. Kaartinen havaitsi 1998 alkaneisiin pantasusitutkimuksiin perustuneessa väitöskirjatutkimuksessaan, ettei ihmisten muokkaama maisema itsessään asettanut rajoitteita susikannan kasvulle ja levittäytymiselle.⁷⁸⁹ Kuten aiemmin tässä luvussa kirjoitin, sudet eivät nykyäskäytymisen mukaan vaadi koskemattomia erämaita, vaan tulisivat toimeen ihmisten tiheäänkin asuttamilla alueilla, jos ihmiset sen sallisivat.

SUDET SAALIILLA

Sudet metsissä ja tuntureilla

Seuraavaksi pureudun susien ravinnonhankintaan ja siihen, millaisiin ympäristöihin ja tiloihin sudet sen myötä tulivat. Aloitan käsittelemällä saalistamista yleisellä tasolla, sekä erityisesti metsissä ja poronhoitoalueen puuttomilla alueilla tapahtunutta saalistamista. Susien saalistusta tarkasteltaessa on tärkeää muistaa susien olleen omia yksilöitään, kuten aineistoni ja tutkimuskirjallisuuden kuvaamien saalistavien susien. Niillä oli erilaisia käyttäytymistapoja, omat sosiaalisesta ja fyysisestä ympäristöstä kumpuavat historiansa ja temperamenttinsa sekä erilaiset tarpeet, halut ja mieltymykset ravinnon ja sijoittumisen suhteen.⁷⁹⁰ Tästä huolimatta aineistoni antavat – ja itsekin annan – susien saalistamisesta väistämättä kovin yleistävän kuvan. Pyrin kuitenkin huomioimaan susien yksilöllisyyden kuvaamalla tarkemmin lehtien seuraamien susiyksilöiden ja susitutkijoiden 1990-luvun lopulla tarkkailemien susien ruokavaliota. Yksilöllisyyden huomioimisen lisäksi on haastavaa huomioida ne susiyksilöt, joiden ravinnonhankinnasta ei jäänyt ihmisten huomaamia jälkiä. Mikäli susi söi vain muita villieläimiksi luokiteltuja eläimiä, eivät ihmiset välttämättä tulleet siitä tietoisiksi. Voisi olettaa suuren osan susista olleen tällaisia ”näkymättömiä” susia. Näitä susia pyrin huomioimaan pohtimalla, mitä sudet ovat mahdollisesti syöneet.

Susien ravinnonhankinta on vaikuttanut olennaisesti susien sijaintiin. Nykykäsityksen mukaan susilauma saalistaa vain lauman reviirillä.⁷⁹¹ Tämän tiedon valossa tutkimusajankohtanani reviirin muodostaneet sudet saalistivat sen alueella, mutta yksittäiset, vaeltavat sudet sekä ihmisten takaa-ajamat yksilöt hankkivat ravintoa siellä, missä liikkuivat, eli vaellus- tai pakomatkinsa varrelta. Susien ravinnon koostumukseen vaikutti se, mitä saaliseläimiä oli susien reviirillä tai vaeltavan suden senhetkisessä ympäristössä saatavalla. Eri laumoilla ja yksittäisillä susilla on tästä syystä ollut kes-

kenään erilainen ruokavalio. Samalla lauman reviiirin sijainti ja rajat määrittyivät sillä, että alueella oli tarpeeksi ravintoa. Myös susien häiritseminen ja jahtaaminen kesken ruokailun vaikutti susien saalistamiseen: jos sudet tulivat häirityiksi, joutuivat ne kaatamaan uuden saaliin melko pian edellisen jälkeen.⁷⁹² Saalistukseen on vaikuttanut myös se, onko susi elänyt yksin vai laumassa. Vaikutusta on ollut myös pentujen saamisella, sillä silloin lauman ruokavalio vaihtelee eniten.⁷⁹³

1990-luvun loppua ja 2000-luvun alkua käsittelevien, uloste-
näytteiden analyysiin perustuvien tutkimusten mukaan hirvieläimet muodostavat ison osan susien ruokavaliosta Suomessa ja muutenkin havumetsävyöhykkeellä.⁷⁹⁴ Näin ei välttämättä ollut läpi koko 1900-luvun, sillä viime vuosisadalla esimerkiksi hirvien määrät vaihtelivat voimakkaasti. 1800-luvun puolivälissä niiden määrä oli pienentynyt lähelle sukupuuttoa ihmisperäisen metsästyksen kasvaessa.⁷⁹⁵ Erityisesti nuorissa havu- ja sekametsissä viihtyviä hirviä kuitenkin eli Suomessa 1900-luvun alussa, ja ihmisetkin tapoivat vuosittain useita satoja uroksia. 1910-luvulla niiden määrä jälleen laski. Laillisen metsästyksen lisäksi salametsästys vähensi määrää. Hirvikannan säätelyn historiaa tutkineen biologi Tuire Nygrénin mukaan oli 1920-luvulla koko maassa todella vähän hirviä.⁷⁹⁶ Tämä vaikutti susien sijoittumiseen: eri maissa tehdyissä tutkimuksissa on susien todettu suosivan ympäristöjä, joissa on riittävä määrä saaliseläimiä, ja erityisesti sorkkaeläinten kantojen pienentyminen on vaikuttanut susien esiintymiseen ja nimenomaan vähentymiseen.⁷⁹⁷ Ihmiset vaikuttivat 1900-luvun alun Suomessakin susien esiintymiseen niiden tappamisen lisäksi myös pienentämällä susien saaliseläinten määrää. Ehkä hirvien vähäinen määrä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä oli osasy siihen, että susiakin oli tuolloin kohtalaisen vähän maassa. Toisaalta susien on tutkimuksissa todettu oppivan nopeasti uusia toimintatapoja, jos esimerkiksi saaliseläinten toiminnassa tapahtuu muutoksia. Sudet ovat nykykäsityksen mukaan myös hyvin joustavia ja opportunistisia saaliseläintensä suhteen sekä todella taitavia löytämään ruokaa.⁷⁹⁸ Hirvien puutteessa sudet saattoivat viime vuosisadan alku-

puolella käyttää ravinnokseen pienempiä nisäkkäitä, kuten jäniksiä, jyrsijöitä ja lintuja.

Vuonna 1923 säädettiin hirvälle täysrauhoidus ja niiden määrä alkoi kasvaa 1930-luvulla.⁷⁹⁹ Maatalousministeriön vuonna 1935 toimeenpanemassa inventoinnissa arvioitiin hirvikannan kooksi noin 3 500 hirveä. Sotavuosina 1939–1945 hirviä eli maassa joidenkin arvioiden mukaan 11 000 yksilöä, toisten arvioiden mukaan ei edes puolta tästä.⁸⁰⁰ Edellisessä luvussa kuvaamani tavat, joilla ihmiset muokkasivat metsiä, olivat hirville ja sitä kautta susillekin suotuisia: sotien jälkeen metsänhakkuut lisääntyivät ja avohakkuut yleistyivät. Taimikoiden määrä kasvoi metsissä, mikä paransi hirvien ravintotilannetta.⁸⁰¹ 1950-luvulla hirviä eli Suomessa jo lähes 24 000 yksilöä.⁸⁰² Ihmisten lisäksi hirviä saalistivat myös Suomessa eläneet suurpedot. *Hämeen Sanomat* kertoi Hämeen seudulla vuonna 1953 liikkuneen suden tappaneen niitä ja vierailleen hirvihaaskoilla.⁸⁰³ Kuten johdannossa kerroin, susi voi pystyä tappamaan hirven yksinkin.⁸⁰⁴ Tämän suden liikkuminen ja saalistaminen metsämaisemassa kiinnosti paikallisia: tammikuun lopulla osattiin kertoa *Hämeen Sanomissa* sen yrittäneen ajaa kettua ja jänistä takaa.⁸⁰⁵

1950- ja 1960-lukujen taitteessa uutisoitiin *Karjalaisessa* paljon susien tappamista hivistä itärajan tuntumassa, mutta lehti kertoi myös susien kannalta epäonnistuneista ravinnonhankintayrityksistä.⁸⁰⁶ Myös *Suuri nisäkäskirja* (1956) mainitsi hirvet kuvatessaan susien ruokavaliota, kun aiemmin ilmestyneissä teoksissa hirvieläimiä ei ollut mainittu susien saaliseläiminä.⁸⁰⁷ Tämä saattoi liittyä hirvien vähäiseen määrään: silloin kun hirviä oli hyvin vähän, oli ehkä vaikea kuvitella niitä susien saaliseläiminä. 1960-luvulla hirvien määrä kasvoi ja RKTL arvioi niiden määräksi lähes 40 000 yksilöä. Ihmisperäinen saalistus kuitenkin verotti nopeasti kantaa, ja Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon riistanhoitopiirien hirvet rauhoitettiin ihmisten saalistukselta vuodeksi 1969 ja pohjoisten hoitopiirien hirvet vuosiksi 1970 ja 1971.⁸⁰⁸ Ihmisten lisäksi Suomeen itärajan takaa 1950- ja 1960-luvun taitteessa tulleet sudet todennäköisesti verottivat hirvien määrää omalta osaltaan.

Hirvien lisäksi 1900-luvun Suomessa eläneet sudet ovat voineet käyttää muitakin hirvieläimiä ravintonaan. Länsi- ja Etelä-Suomessa liikkuneet sudet käyttivät ehkä ravinnokseen havu- ja sekametsissä, kedoilla ja soilla viihtyviä metsäkauriita, joita sekä tuli Suomeen itsenäisesti Ruotsista että istutettiin huonolla menestyksellä 1912 Lohjalle ja onnekkammin 1970-luvulla Inkooseen.⁸⁰⁹ Etelä- ja Lounais-Suomeen matkanneet sudet saattoivat myös saalistaa ihmisten sinne 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla istuttamia, erilaisissa metsissä ja niityillä viihtyviä valkohäntä- ja kuusipeuroja.⁸¹⁰ 1950-luvulla nähtiin pitkän tauon jälkeen myös vuosisadan alussa Suomesta hävinneitä metsäpeuroja Kuhmossa, ja 1960-luvulta lähtien metsäpeurakanta alkoi elpyä.⁸¹¹ Havumetsissä viihtyviä metsäpeuroja siirrettiin tai ”palautusistutettiin” Kainuusta Suomenselälle 1970–80-lukujen taitteessa. Suomenselän kanta kattoi 1990-luvun lopulla jo yli neljäsataa metsäpeurayksilöä.⁸¹² Lisäksi Ähtärin eläinpuisto vapautti lähialueelle neljätoista metsäpeurayksilöä vuosina 1989–1993.⁸¹³ Myös näillä alueilla eläneillä susilla oli mahdollisuus saalistaa metsäpeuroja.

Istuttamalla hirvieläinyksilöitä ja säätelemällä hirvieläinten kantoja ihmiset vaikuttivat susien ravintotilanteeseen ja sitä kautta susien sijoittumiseen. Tämä kertoo suden paikan yhdessämuotoutumisesta ja siitä, kuinka susien sijaintiin vaikuttivat ihmisten lisäksi monet muut eläimet. Vastaavasti taas saalistaessaan ja tappaessaan toisia olentoja sudet vaikuttivat ympäristöönsä ja saivat siinä aikaan muutosta. Yhdysvalloissa Yellowstonen kansallispuistoon vuosina 1995 ja 1996 palautettujen susien on havaittu tutkimuksissa muovaavan omaa elinympäristöään. Susien paluustutuksen jälkeen esimerkiksi hirvien käyttäytyminen muuttui; ne tulivat valppaammiksi ja söivät vähemmän puiden lehtiä ja muita osia. Tämä vaikutti näiden puiden kasvuun ja samalla lisäsi muiden kasvinsyöjien määriä puistossa.⁸¹⁴ Susien ekosysteemi vaikutuksia ei ole Suomessa tutkittu, mutta Laaksonen ehdottaa susilla mahdollisesti olevan merkitystä haavan uudistumiselle. Suomalainen maisema on kuitenkin niin voimakkaasti ihmisen muovaamaa, että susien vaikutuksia ravintoverkkoon on vaikea selvittää.⁸¹⁵

Hirvieläinten määrissä tapahtui muutoksia 1900-luvun loppupuolellakin. Suomen hirvikanta kasvoi 1970-luvulla runsaasti. Suurpetotyöryhmän raportissa kerrottiin metsänuudistusaloille tuolloin syntyneiden vesakkojen vaikuttaneen hirvikantojen voimistumiseen, minkä taas katsottiin olleen suotuisaa muun muassa susien kannalta.⁸¹⁶ Hirvikannan suuruudesta 1980-luvulla kertoo se, että ihmisten laillisesti tappamien hirvien määrät olivat kymmenissä tuhansissa: esimerkiksi vuonna 1984 ihmiset tappoivat yli 68 000 hirveä.⁸¹⁷ Myös valkohäntäpeurojen määrät kasvoivat: 1970-luvun lopulla niitä laskettiin olevan jo 25 000 yksilöä. Peurojen määrä pieneni 1980-luvun lopulla ihmisperäisen metsästyksen takia 15 000 yksilöön.⁸¹⁸ Vuonna 2018 Luonnonvarakeskus arvioi valkohäntäpeuroja olevan Suomessa noin 98 000 yksilöä.⁸¹⁹ Hirvet ja valkohäntäpeurat näkyivät esimerkiksi vuonna 1972 Hämeessä tavatun suden ruokavaliassa. Pulliainen kertoi paikallisten erämies-ten pitäneen kirjaa kyseisen suden saaliiksi noin 70 päivän aikana joutuneista eläimistä, joista ainakin kolmetoista oli hirviä ja kaksi valkohäntäpeuroja.⁸²⁰

Vuosisadan toisella puoliskolla ilmestyneet eläintieteelliset tietokirjat kuvailivat susien ruokavaliota monipuolisesti: niiden kerrottiin syövän koti- ja hirvieläinten lisäksi kettuja, jäniksiä, metsäkanalintuja, pikkunisäkkäitä ja haaskoja sekä etsivän syötävää myös tunkioilta.⁸²¹ Suomessa eläneiden luonnonvaraisten susien ravinnon koostumuksesta ja ruokailutavoista tiedettiin tarkemmin 1990-luvun loppulla, jolloin pantasusien ja niiden laumanjäsen-ten ulosteita alettiin tutkia.⁸²²

1990-luvulla riistantutkijat arvioivat hirvikannan olevan taas taantumassa ja ihmisten toimesta tapahtuvaa metsästystä rajoitettiin: *Helsingin Sanomat* uutisoi, kuinka Pohjois-Karjalassa hirvien metsästys oli usean vuoden ajan kokonaan kielletty.⁸²³ Sudet pysyivät kuitenkin saalistamaan hirviä: susitutkijat selvittivät Pohjois-Karjalassa vuonna 1997 kerätyistä ulostenäytteistä hirven olleen tutkittujen susien tärkein ravinnonkohde sekä kesällä että talvella. Tutkitut sudet olivat syöneet myös jäniksiä, majavia, märeitä, koiria, sikoja, nautoja, lintuja, pieniä jyrsijöitä, marjoja, hyönteisiä

ja kaloja sekä ruohoa.⁸²⁴ Laumojen välillä huomattiin eroja: Kurikka-lauman sudet söivät kesälläkin eniten hirviä, Möhkö-lauman sudet enemmän jäniksiä.⁸²⁵ Kainuussakin tutkittujen susien pääravinnonkohde oli hirvi, mutta pannoitetut sudet ja niiden laumanjäsenet söivät peuroja paljon syksyllä ja alkutalvella.⁸²⁶ Toisaalta susitutkijoiden mukaan peurat pystyivät talvisin ja poikimisaikaan puolustautumaan hyvin susien saalistukselta.⁸²⁷ Vaikka hirvi kuului susien ruokavalioon Itä-Suomessa, eli hirviä vuosisadan lopulla kuitenkin eniten maan keski- ja eteläisissä osissa.⁸²⁸

Vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla sudet kohtasivat metsissä myös ihmisten ravinnokseen ja muuksi hyödyksi kasvattamia eläimiä. Nautojen ja lampaiden metsälaidunnus oli yleistä 1960-luvulle asti.⁸²⁹ Joissakin sanomalehtikirjoituksissa kerrottiin susien tappamien nautojen olleen metsälaitumella.⁸³⁰ Lampaita ja nautoja vietiin myös saariin laiduntamaan, ja koska sudet osaavat uida, uutisoitiin lehdissä saarillakin olevien lampaiden joskus kuolleen susien tappamina.⁸³¹ Nautojen ja lampaiden metsälaidunnuksen kautta ihmiset loivat ravintokohteita susille metsiin. Myös koirien käyttäminen ihmisten apuna metsästyksessä loi susille mahdollisuuden saalistaa niitä metsissä.⁸³² Sudet tappavat koiria ravinnonsaamisen lisäksi silloin, jos pitävät niitä kilpailijoinaan. Jotkut susilauamat suhtautuvat epäluuloisesti niiden reviirillä oleviin koiriin, mutta käyttäytymispiirre ei ole ehdoton nykysusitutkimuksen valossa.⁸³³ Aineistoissani metsästykskoirat esiintyvät runsain mitoin vasta 1980-luvulta lähtien; tämä voi liittyä siihen, että aiemmin metsästyksessä käytetyistä koirista kirjoitettiin koirina, jolloin metsästysfunktioita ei korostettu. Koirat ilman erityisiä määritteitä esiintyvät aineistoissani kuitenkin susien ravintona heti vuosisadan alusta lähtien, kuten seuraavassa alaluvussa tuon esiin. Metsästäjät ottivat koiria mukaan metsälle erityisesti syksyisin.⁸³⁴ 1990-luvun lopulla tehty tutkimus susien ruokavaliosta toi esiin, että suurin osa Pohjois-Karjalassa seurattujen susien tappamista koirista kuoli joulukuun syksyllä.⁸³⁵

Poronhoitoalueella susien tärkein saaliseläin nykyään on tunturipeurasta domestikoitunut puolikesy poro.⁸³⁶ Kesyyntymisproses-

si vähensi porojen pakoalttiutta, minkä lisäksi porojen vapaa laidunnus teki niistä helpon saalistuskohteen susille myös tutkimusajankohtanani. Lapin, Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun havumetsävyöhykkeellä ja Lapin puuttomassa maisemassa 1900-luvulla liikkueensa sudet saalistivat pikkunisäkkäiden lisäksi poroja. Susien näkökulmasta tässä tuskin oli mitään ihmeellistä: susitutkijoiden mukaan ei kesyn tai puolikesyn sorkkaeläimen saalistaminen eroa sudelle villin sorkkaeläimen saalistamisesta muuten kuin olemalla helpompaa ja vähemmän energiaa kuluttavaa, mikäli eläimiä laidunnetaan vapaasti, ilman suojausta.⁸³⁷

Kuten johdannossa jo totesin, 1900-luvun Suomessa poronhoitoa harjoittivat saamelaisten lisäksi muutkin Suomen kansalaiset. 1700-luvulta lähtien Lappiin muuttaneista suomalaisista osa siirtyi poronhoitoon jo tuolloin. Kantaväestön harjoittama poronhoitotapa määritteli 1900-luvulla saamelaistenkin toimia: suomalaistalollisen poronhoitotavan pohjalta syntyi 1800-luvulla paliskuntajärjestelmä, joka määrättiin pakolliseksi koko Suomessa vuonna 1898. Saamelaisalueenkin poronhoitoa alettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa sopeuttaa paliskuntajärjestelmään, joka erosi porosaamelaisten porokylämallista.⁸³⁸ 1900-luvun alussa porot ja saamelaiset liikkuiivat yhdessä vuotuiskierron mukaan, muuttivat eri nautinta-alueille vuodenvieron mukaan ja poroja paimennettiin kylä- tai sukukohtaisesti: kevästä syksyyn oltiin omilla laidunalueilla, talvisin metsävyöhykkeellä talvialueilla. Porosaamelaisille poronhoito oli ainoa elinkeino, mutta esimerkiksi kalastaja- ja talollissaamelaisilla oli usein pieniä määriä poroja muiden elinkeinojen kanssa rinnakkain, kuten kalastuksen. Toisaalta osa talollisista oli pororikkaita. Ihmisillä saattoi olla poroja muutamasta yksilöstä yli tuhat. Poronhoito oli raskas ammatti, ja vuosisadan alussa moni porosaamelaisista siirtyi talolliseksi. Myös ei-saamelaisilla talollisilla oli poroja.⁸³⁹

Tilastojen perusteella petoeläimet tappoivat viime vuosisadan alussa paljon poroja. 1900-luvun ensimmäisinä vuosina vaihtelivat petoeläinten Oulun läänissä vuosittain tappamien porojen määrät tilastotietojen mukaan alle kahden tuhannen ja neljän tuhannen

välillä.⁸⁴⁰ Tapettujen porojen määrät kasvoivat, ja vuosina 1906 ja 1907 – viimeisinä *Suomen tilastollisessa vuosikirjassa* julkaistuin vuosina – ne ylsivät yli viiteen tuhanteen.⁸⁴¹ Tilastotietojen mukaan myös tapettujen susien määrät ylsivät korkeiksi noina vuosina, eritoten Oulun läänissä.⁸⁴² Susien määrän lisääntyminen läänissä voi siis selittää vahinkojen määrän kasvun, vaikkei susien osuutta porojen tappajina voidakaan todeta. Myös lehdet kertoivat susien vierailevan porotokissa eli suurissa porolaumoissa.⁸⁴³ Vuosisadan alkupuolella poroja kuoli kuitenkin paljon myös tauteihin: esimerkiksi 1900-luvun alun ”pororutossa” kerrottiin kuolleen kaikki Salkko-Niilan 10 000 poroa.⁸⁴⁴ Myös porovarkaat veivät poroja.⁸⁴⁵

Poromies-lehden mukaan Suomen alueella eli vuosina 1927–1928 vajaat 80 000 poroa. Porojen määrä kasvoi nopeasti, sillä vuonna 1939 poroja oli jo noin 238 300 yksilöä.⁸⁴⁶ Kun Lapissa liikkuneiden susien määrä kasvoi 1930- ja 1940-lukujen loppuilla, kasvoi lehtien mukaan myös niiden saaliiksi päätyneiden porojen määrä. Marraskuussa 1938 kirjoitettiin *Lapin Kansassa* Lapin paikisen alueella Sodankylässä susien tappaneen ”puolisensataakin” poroa⁸⁴⁷ ja joulukuussa kerrottiin susien tappaneen satoja poroja Inarin alueella.⁸⁴⁸ 1940-luvun lopulla *Lapin Kansassa* kirjoitettiin kuuluisista, yksinliikkuvista ”poronsurmaajapusista”, mutta myös laumojen kerrottiin saalistaneen poroja.⁸⁴⁹ Susien kerrottiin tappamisen lisäksi hätyyttelevän poroja,⁸⁵⁰ haittaavan niiden kokoamista⁸⁵¹ ja hajottavan tokkia⁸⁵².

Jos susi tappoi ainoan ajoporon tai ison osan porotokasta, vaikutti se tapettujen porojen elämän lisäksi merkittävästi ihmistenkin elämään.⁸⁵³ Tuolloin yhteiskunnalliset seikat vaikuttivat kuitenkin susiakin enemmän poronhoitoon. 1940-luvun lopulla sota-ajan vaikutukset olivat vielä läsnä: sodan aikana käytännön porotyöt olivat kärsineet nuorten miesten ollessa sodassa. Lisäksi porovarkaat verottivat tokkia. Valtion sotavuosina toimeenpanemat pakkoteurastukset olivat erityisen raskaita, kun noin 220 000 poroa teuras-tettiin. Keski-Pohjanmaalle ja Ruotsiin Lapin sodan kynnyksellä 1944 evakkoon lähtiessään joutuivat saamelaiset ja suomalaiset jättämään poronsa Lappiin. Porojen tappaminen kuului saksalaisten

tuhotun sodan taktiikkaan, ja Suomen Lapin porokanta pieneni joidenkin arvioiden mukaan yli puoleen aiemmasta pakkoteurastusten, armeijalle luovuttamisen, paimennusongelmien, ”petovahinkojen” ja miinavahinkojen takia. Porojen lukumäärä palasi vuoden 1939 lukemiin vasta vuoteen 1952 mennessä.⁸⁵⁴

Poronhoitotavat muuttuivat sotien jälkeen, kun esimerkiksi ke-säpaimennuksesta luovuttiin. Paimennus koettiin vaivalloiseksi, ja paliskuntien väliin rakennettavat, poroeloa erillään pitävät aidat ja 1960-luvulla käyttöönotettu moottorikelkka korvasivat käytännön talvella; kesäisin jalkatyön korvasivat mönkijät.⁸⁵⁵ 1950- ja 1960-lukujen taitteen ekspansiossa Suomeen tulleiden susien kerrottiin lehdistä tappaneen poroja ja hajottaneen tokkia.⁸⁵⁶ Itse asiassa myös 1960-luvulla käyttöönotettu moottorikelkka vaikeutti porojen kokoamista: aiemmin porokoiria käytettiin porojen etsimiseen, kokoamiseen ja paimentamiseen, mutta vaikka moottorikelkan avulla ihminen oli poroa nopeampi, porot villiintyivät, eivätkä totelleet ihmistä yhtä hyvin kuin koiraa.⁸⁵⁷

1900-luvun toisellakin puoliskolla porot olivat eri paikoissa eri vuodenaikoina. Alkukesällä porot olivat vasomisalueillaan ja vassoivat touko-kesäkuussa. Juhannuksen aikaan ne koottiin poromerkitystä varten: vasojen korvat korvamerkittiin ja osa poroista kastroidtiin. Kesän porot viettivät kesälaidunalueella. Syksyllä kiiman aikaan aloitettiin kokoaminen ponerotusta varten, ja syksyille tai talvelle ajoittuvassa erotuksessa teurastettavat porot erotettiin laumasta ja loput päästettiin talvilaitumille. Porojen elinpiiriä olivat aiemmin olleet tunturialueet, mutta vuosisadan loppua kohti suurin osa poroista eli koko vuoden metsäalueella (oudassa).⁸⁵⁸ 1970-luvulta lähtien alettiin yhä enemmän ruokkia poroja ja pitää niitä asutuksen lähellä tarhoissa, varsinkin huonoina jäkälätalvina.⁸⁵⁹

1970-luvun ekspansiossa Suomen poronhoitoalueelle tulleet ja alueella jo valmiiksi eläneet sudet saalistivat poroja. *Porotaloustyöryhmän muistion* mukaan petoeläimet tappoivat 1970-luvulla vuosittain yli tuhat poroa.⁸⁶⁰ Toisaalta tuolloin kirjoitettiin myös porojen nälkäkuolemista ja laidunten heikkenemisestä.⁸⁶¹ Riistantutkijat kertoivat petoeläinten tappamien porojen määrän vähenty-

neen 1980-luvun alkuun tultaessa, ja porotaloustyöryhmän mukaan ”porovahingot” vähenivät edelleen 1980-luvun lopulle asti.⁸⁶² Silti susitutkija Nyholm kirjoitti RKTL:n tiedotteessa vuonna 1989, että ”suden ongelmana” olivat esimerkiksi ristiriidat poronhoidon kanssa.⁸⁶³

Poronhoito koki muutoksia 1990-luvulla Suomen EU-jäsenyyden seurauksena. Esimerkiksi teurastukseen ja hygieniaan liittyvät säädökset tiukentuivat.⁸⁶⁴ 1990-luvulla poroja oli poronhoitoalueella noin 300 000 yksilöä ennen syksyn teurastuksia, ja talvella noin 200 000 yksilöä.⁸⁶⁵ Tuolloin petoeläinten tappamien porojen määrät kasvoivat. Porotaloustyöryhmän muistion mukaan ”[p]etojen tappamia poroja on viime vuosina löydetty jo yli 2000 poroa vuosittain ja vuonna 1997 yhteensä peräti 3352 poroa”. Petovahinkojen kerrottiin painottuvan 1970-luvulta lähtien alueellisesti Käsivarteen ja itärajan paliskuntiin. Suden sijaan suurimmaksi petovahinkojen aiheuttajaksi nimettiin muistiossa ahma, jonka kerrottiin tappavan yli puolet petojen saaliiksi joutuneista poroista.⁸⁶⁶ Todennäköisesti myös sudet käyttivät poroja ravinnokseen: 1990-luvun lopulta lähtien tehtyjen pantasusitutkimusten perusteella tutkijat selvittivät nuorten susien suuntaavan poronhoitoalueelle. Tutkijoiden mukaan alueen runsas ravinnonlähteiden tarjonta oli yksi mahdollinen syy siihen, että iso osa pannoitetuista nuorista susista lähti kohti poronhoitoaluetta. Porojen laidunnus ehkä houkutteli susia poronhoitoalueelle; tällöin susien oleminen ja saalistaminen alueella on tulkittavissa yhdessä-tulemisen ja (ihmisten ja porojen osalta varmastikin ei-tarkoituksenmukaisen) yhteistyön tulokseksi. Susien näkökulmasta poronhoitoalue oli kenties ravinnonhankinnan kannalta sopiva paikka, ja sinne pyrkiminen on voinut olla tarkoituksenmukaista ravinnonsaannin takia.

Porojen kohdalla suurin kuolemanaiheuttaja läpi 1900-luvun oli kuitenkin ihminen. Teurastus oli ihmisten kannalta tarkoituksenmukainen, suunniteltu tapahtuma poron elämässä, jolloin sitä ei tietenkään harmiteltu. Teurastusten lisäksi poroja kuoli paljon autokolareissa ja jäi junien alle. Liikenteessä kuolleiden porojen määrät vaihtelivat vuosittain: *Poromiehessä* kerrottiin, että poronhoito-

vuonna 1959–60 autot ”ruhjoivat” 145 poroa ja junien alle jäi 204 poroa, mutta vuonna 1965 autolla ajaneet ihmiset tappoivat jopa 939 poroa ja junien alle jäi 360 poroa.⁸⁶⁷ Poroja kuoli ihmisten tahattomasti tappamina Paliskuntain yhdistyksen tilaston mukaan eniten vuonna 1990, jolloin auton alle jäi 4663 poroa ja junien alle 449 poroa.⁸⁶⁸

Sudet laiturilla ja piholla

Porojen kesyyntymisprosessin ja niiden vapaan laidunnuksen voi tulkita merkinneen helpon ravintokohteen luomista ihmisten lisäksi myös susille ja muille suurpedoille. Sudet käyttävät ravinnokseen myös muita ihmisten kasvattamia saaliseläimiä ja jätteitä erityisesti eläessään ihmisten voimakkaasti muokkaamilla alueilla.⁸⁶⁹ Seuraavaksi käsittelen susien tulemista laiturille ja piholle sekä näiden ravintokohteiden käyttämistä.

Naudat, lampaat, siat, hevoset ja koirat saattoivat 1900-luvun Suomessa houkuttaa laajemmalle leviävien hajujen kautta susia metsistä laiturille, pelloille ja talojen piholle. Näihin tiloihin tulemisen taustalla olikin aineistojeni mukaan monesti ravinnonhankinta, mikä susien näkökulmasta ei välttämättä ollut omituista: ”Koti”- tai ”tuotantoeläimiksi” ja ”karjaksi” kutsutuista eläimistä naudat, lampaat ja siat luokitellaan sorkkaeläimiin ja hevoset karioeläimiin, jotka molemmat ovat susien tärkeimpiä ravintokohteita. Koirat ovat evolutiivisesta näkökulmasta domestikoituneita susia,⁸⁷⁰ mutta sudet voivat käyttää myös koiria ravintonaan tai tappaa niitä reviiirin puolustamisen takia, kuten edellä toin esiin. Susilaumat ovat kuitenkin erilaisia. Jotkut laumat eivät saalista reviirollään olevia koiria, lampaita tai nautoja, ja susiyksilöissäkin on eroja: biologi John Linnellin ja hänen kollegoidensa mukaan karjaeläinten saalistaminen vaatii tietynlaisen käytöksen kehittymistä. Susiyksilön on tultava avoimelle alueelle, ylitettävä tai alitettava fyysisiä esteitä ja mahdollisesti ohitettava ihmispaimenia ja koiria.

1990- ja 2000-luvulla julkaistujen tutkimusten mukaan käytös vaatii oppimista ja kehittyä varmemmin aikuisille urossusille.⁸⁷¹

Susien käytöksen ja oppimiskyvyn lisäksi saaliseläinten sijoittuminen vaikutti saalistamiseen: susien oli helpompi päästä joidenkin kotieläinyksilöiden läheisyyteen kuin toisten. Vuosisadan alussa lampaita ja nautoja laidunnettiin metsissä ja asutuksesta kauempana olevilla laitumilla, jolloin ne olivat tavoitettavampia kuin esimerkiksi pihapiirin läheisillä laitumilla olevat hevoset tai läteissä olevat siat. Talvikaudella nautoja, lampaita ja sikoja pidettiin sisällä navetoissa ja lampoloissa, jolloin susien oli vaikea päästä niiden lähelle.⁸⁷² Ihmiset pystyivät joka tapauksessa pitkälti päättämään, missä paikoissa heidän kasvattamansa eläinyksilöt kulloinkin olivat.

Sudet kuitenkin pääsivät samaan tilaan ihmisten kasvattamien eläinten kanssa. Esimerkiksi tilastot kertovat tästä: *Suomen Tilastollisen Vuosikirjan* mukaan petoeläimet tappoivat 1900-luvun alussa paljon kotieläimiä.⁸⁷³ Porojen ja siipikarjan jälkeen petoeläinten kerrottiin tappaneen eniten lampaita: tilastojen mukaan vuosittain keskimäärin yli 1 800 lammasta, eniten Oulun, Vaasan ja Kuopion lääneissä.⁸⁷⁴ Nautaeläimiä kuoli viime vuosisadan ensimmäisinä vuosina petoeläinten tappamina viidestäkymmenestä yli kahteensataan yksilöä vuosittain koko maassa ja eniten Oulun, Viipurin ja Kuopion lääneissä. Tilastot kertoivat petoeläinten tappaneen 1900-luvun alussa vuosittain parisenkymmentä hevosta koko maassa, eniten Oulun läänissä. Petoeläinten kerrottiin tappaneen myös vuohia, tosin yleensä vain muutamia yksilöitä vuosittain.⁸⁷⁵ Sikojakin kuoli tilastojen mukaan petojen tappamana, keskimäärin joitakin kymmeniä vuosittain.⁸⁷⁶ Vuosien välillä oli yllättäviäkin eroja, mikä voi kertoa sekä susien ja muiden petoeläinten lukumäärien vaihteluista että tilastointitavan epäluotettavuudesta. Tilastoissa ei myöskään tarkennettu, mistä petoeläimistä oli kuskakin tapauksessa kyse. Tähän ehkä vaikutti se, ettei tappajaa aina pystytty selvittämään. Tapettujen koirien määriä ei tilastoitu, mutta lehdet kirjoittivat susien maanteillä tai talojen piholla tappamista koirista ja epäonnistista saalistusyrittäyksistä. Esimerkiksi Liedos-

sa loppuvuonna 1920 nähdyn suden kerrottiin tappaneen koiran talon pihalta.⁸⁷⁷

Myös eläintietokirjat kertoivat kotieläinten tappamisesta. Vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla julkaistuissa kirjoissa annettiin ymmärtää susien ravinnon koostuvan lähes ainoastaan ihmisten kasvattamista eläimistä. *Suomen luurankoiset* (1909) kertoi susien tekevän ”hyvin suuria tuhoja karjaeläimiä, lampaista, sikoja, koiria ja poroja hävittämällä”, mutta syövän myös jäniksiä.⁸⁷⁸ *Eläinten maailman* (1930) mukaan

[p]ahimman nälkensä tyydyttämiseksi se [susi] kyllä syö hyönteisiä, jopa kasviruokaakin, kuten perunoita, kurkkuja, maissia y. m. s., mutta lehmät ja lampaat, hevoset, siat, vuohet, koirat ja peräpohjolassa porot sen varsinaista saalista ovat.⁸⁷⁹

Kuten aiemmin kerroin, vasta 1990-luvun lopulla alkaneet radiopanta- ja ulostenäytetutkimukset kasvattivat merkittävästi tutkijoiden tietämystä Suomessa elävistä susista ja niiden ruokavaliosta. On ymmärrettävää, että sitä ennen tieteellisissäkin susikuvauksissa painottuivat ihmisten kasvattamat eläimet susien ravinnonlähteinä, sillä tämä oli hyvin ihmisten tiedossa.

Tappamisen kautta sudet käyttivät valtaa suhteessa ihmisiin ja saaliseläimiinsä. Susien saalistuksella oli vaikutuksia erityisesti pienviljelijöiden pärjäämiseen: jos perheen toimeentulo oli muutamana audan ja lehmän varassa, saattoi susien saalistus todella uhata perheiden toimeentuloa.⁸⁸⁰ Maatalouden pientilavaltaisuus ja epävarmat luonnonolot vaikuttivat siihen, että maatalousväestön enemmistön toimeentulo oli 1900-luvun alussa altista suhdannevaihteluille ja katovuosille.⁸⁸¹ Petoeläinten sijaan 1900-luvun alkuvuosina hevosten, nautaeläinten, vuohien ja sikojen kohdalla enemmän ei-toivottuja kuolemia aiheuttivat tilastotietojen perusteella kuitenkin tarttuvat eläintaudit.⁸⁸² Tämän lisäksi maatalouden vaikeudet alkoivat kasaantua 1920-luvun lopulla, ja monet maanviljelijät velkaantuivat ja joutuivat vararikkoon.⁸⁸³ Ihmisten kasvatamien eläinten kohdalla yleisin kuolemanaiheuttaja oli tietysti ihminen, mutta ihmiset pitivät tällaista kuolemaa normaalina, jopa toivottavana asiana.

Sotien jälkeen talous alkoi kasvaa. 1950-luvulla elintaso nousi ja elämisen laatu parani.⁸⁸⁴ Vuonna 1956 ilmestyneessä *Suures-sa nisäkäskirjassa* kerrottiin ”kotieläintuhoja” ilmenevän ”alueilla, joilla ’metsäsusi’-kannat ovat huomattavia” ja ”vaellussusien” saalistuksesta annettiin esimerkkejä Pohjanmaalta ja Lounais-Suomesta.⁸⁸⁵ Susien määrän kasvaessa 1950- ja 1960 -lukujen taitteessa lisääntyivät sanomalehti *Karjalaisen* mukaan myös niiden tappamien kotieläinten määrät. Sudet tappoivat ihmisten kasvattamia eläimiä erityisen paljon Pohjois-Karjalassa.⁸⁸⁶ Pulliainen kertoi suurpetojen tappaneen siellä vuosien 1959 ja 1963 välisenä aikana 1092 kotieläintä.⁸⁸⁷ Sudet pääsivät lampaiden kanssa samaan tilaan myös muualla kuin itärajan tuntumassa: esimerkiksi ”aavesuden” kerrottiin tappaneen 70 lammasta Kalajokilaaksossa.⁸⁸⁸ Vaikka tappajien identifioiminen oli vaikeaa, suuri osa ”kotieläinvahingoista” laitettiin susien kontolle. Jos eläintä ei kukaan ollut nähnyt, eikä maahan tai lumeen ollut jäänyt tassunjalkia, yritettiin tappaja tunnistaa raatelujalkien avulla.⁸⁸⁹

Karjalainen kertoi susien saalistavan ihmisten kasvattamia eläimiä jopa asutuksen lähellä olleilla laitumilla 1950- ja 1960-lukujen taitteessa.⁸⁹⁰ Lehtitietojen perusteella sudet saalistivat laitumilta hevosia ja nautoja, erityisesti vasikoita.⁸⁹¹ Ilmeisesti sudet pääsivät laidunten lisäksi joskus myös sikolätteihin, sillä niiden kerrottiin tappaneen myös sikoja.⁸⁹² *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä susien kerrottiin vierailleen karjapihoilla asti.⁸⁹³ Susien kerrottiin ottaneen myös koiria pihoilta. *Karjalaisen* mukaan ”[k]oirat kuuluvat jatkuvasti Kiteen susien ruokavalioon herkullisempien paistien ollessa nyt talvisuojissa.”⁸⁹⁴ Syyksi koirien syömiseen ehdotettiin sitä, etteivät sudet syksyn tullen päässeet yhtä helposti muiden ihmisten kasvattamien eläinten kimppuun. Erityisen paljon susien kerrottiin tappaneen lampaita.⁸⁹⁵ Huonosti puolustautumaan kykenevät, usein kauempana taloista laiduntavat lampaat olivatkin varmasti helppo saalis susille. Susien tuleminen laitumille onkin tulkittavissa yhdessä-tulemiseksi, johon sekä lampaat ja muut laiduntavat eläimet, sudet että ihmiset osallistuivat. Se kertoo suden paikan muotoutuneen lajienvälisessä suhdeverkossa.

Eläinperäisen ravinnon kasvattaminen koki monia muutoksia 1900-luvun edetessä. Maatalous tehostui ja koneellistui 1950-luvulta lähtien: pienviljely väheni, hevoset korvattiin työvoimana traktoreilla, tilojen koko kasvoi eli ihmisen hyödyn takia kasvatettavia eläimiä pidettiin yhä isompia määriä ja eläimiä pidettiin entistä enemmän tai kokonaan sisätiloissa. Samalla ihmisten kasvattamien muunlajisten eläinten asema muuttui ”kotieläimestä” ”tuotantoeläimeksi”.⁸⁹⁶ Muutoksella oli vaikutuksia myös susille. Jos susi halusi päästä samaan tilaan esimerkiksi sikojen kanssa, oli tämä 1900-luvun toisella puoliskolla entistä vaikeampaa, sillä aiemmin läteissä olleet siat suljettiin sisälle isoihin tuotantolaitoksiin. Myös naudat viettivät entistä enemmän aikaa sisätiloissa, mutta olivat kesällä useimmilla tiloilla ulkona laitumilla. Silti jotkut sudet pääsivät edelleenkin samaan tilaan ihmisten kasvattamien eläinten kanssa, varsinkin niiden laiduntaessa ulkona. Esimerkiksi vuonna 1972 Hämeessä liikkuneen urossuden kerrottiin sanomalehdissä tappaneen ja syöneen pässin⁸⁹⁷ ja ”jopa lehmii” Tammelassa.⁸⁹⁸

1980-luvulla sudet eivät tappaneet suuria määriä ihmisten kasvattamia eläimiä, vaikka susia oli tuolloin Suomessa tutkijoiden mukaan paljon. Yhteisten saaliseläinten tuotantotapojen muutokset vaikuttivat siis pitämällä ”tuotantoeläimiä” enemmän ja enemmän sisätiloissa. Muitakin syitä oli. RKTL:n tiedotteessa esitettiin tiheän hirvikannan pitävän ”karjaan” kohdistuvan saalistuksen vähäisenä.⁸⁹⁹ Vasikoiden tappamisesta uutisoitiin 1980-luvulla jonkin verran,⁹⁰⁰ ja lampaiden saalistaminen oli edelleen kohtalaisen helppoa: esimerkiksi *Metsästys ja Kalastus* -lehti kertoi Turun saaristossa Nauvossa tavattujen susien saalistaneen lampaita.⁹⁰¹

Susien oli myös edelleen helppo saalistaa piholla vapaana tai riimussa pidettyjä ja metsästyksessä mukana olleita koiria: 1980-luvulla lehdet kertoivat susien tappaneen paljon koiria Itä-Suomessa, mutta myös Uudellamaalla ja Pohjanmaalla kerrottiin koiria kuolleen susien tappamina.⁹⁰² *Metsästys ja Kalastus* -lehti kertoi susien vieneen Ilomantsissa syksyn 1981 aikana jopa 20 riimussa ja vapaana ollutta koiraa pihoilta, sekä päivä- että ilta-aikaan.⁹⁰³ Lehden mukaan asialla oli kaksi koiriin erikoistunutta laumaa.⁹⁰⁴ Vuonna

1989 ilmestyneessä RKTL:n tiedotteessa kerrottiin joidenkin susien erikoistuneen koirien saalistamiseen.⁹⁰⁵ Tämä kertoi osaltaan susien yksilöllisyydestä ja laumojen eroista, mutta vihjaa myös siitä, että koirat olivat susille kohtalaisen helppo saalis. Myös 1990-luvulla lehdet kertoivat susien tappaneen koiria niin pihoilta kuin metsältä.⁹⁰⁶ Susien aikaansaamat koirien kuolemat ja niiden takia maksetut korvaukset keskittyivät tuolloin Pohjois-Karjalan maakuntaan. Esimerkiksi Ilomantsissa sudet tappoivat Petovahinkojen korvaustyöryhmän ja lehtikirjoitusten mukaan vuosittain yli kymmenen koiraa. *Helsingin Sanomissa* kerrottiin tapettujen koirien määrän maakunnassa nousseen kahdestakymmenestä jopa kolmeen kymmeneen talvella 1996–1997, ja vuosien 1996–1998 aikana susien todettiin tappaneen alueella viisikymmentä koiraa.⁹⁰⁷ Tässäkin on nähtävissä yhdessämuotoutumista: koirien läsnäolo saattoi houkuttaa susia pihoihin ja ne susiysilöt, jotka koiria tappoivat, pystyivät tekemään niin, koska koirat olivat usein ihmisten pihalle kytkeviä, eivätkä päässeet susia pakoon.⁹⁰⁸ Aikalaiset eivät kuitenkaan katsoneet houkuttelevansa susia koirien läheisyyteen. *Helsingin Sanomien* uutisissa ja mielipidekirjoituksissa koirien tappamisen esitettiin johtuvan esimerkiksi susien luontaisen ravinnon vähäisyydestä. Koirien tappajiksi epäiltiin myös yksinäisiä susia, joille kerrottiin olevan vaikeaa tappaa isoja saaliseläimiä.⁹⁰⁹

Susien sijoittumisen yhdessämuotoutumisesta kertoo myös se, että sudet hankkivat ravintoa kaatopaikoilta ja tunkioilta.⁹¹⁰ *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä vuonna 1960 ilmestyneessä kirjoituksessa todettiin petoeläinten käyttävän jätteitä ruokavalionsa täydentämiseksi.⁹¹¹ Vuonna 1986 ilmestyneessä luonnonvarainneuvoston selvityksessä todettiin susikannan kasvamiseen liittyvän vaaraa ”kaupunkisusien” tai ”kaatopaikkasusien” syntymisestä.⁹¹² Tunkioilla ja kaatopaikoilla vierailemista pidettiin ongelmallisena käyttäytymisenä susille. Vuonna 1997 ilmestyneessä *Suomen luonto* -teoksessa todettiin neutraalimpaan sävyyn suden oppivan ”elämään myös ihmisasutuksen tuntumassa ja käymään vaikkapa kaatopaikoilla.”⁹¹³

Susien tappamien nautojen, lampaiden ja koirien määrät kasvoivat 1990-luvulla maa- ja metsätalousministeriön asettaman pe-

tovahinkojen korvaustyöryhmän ja riistakantojen hoito-työryhmän raportin mukaan.⁹¹⁴ Vuonna 1995 valtio maksoi susien saalistuksen takia eniten korvauksia lampaankasvattajille, seuraavaksi eniten korvauksia saivat koiranomistajat sekä nautakarjankasvattajat.⁹¹⁵ Porot eivät olleet näissä laskuissa mukana. Susitutkijoiden ja petovahinkojen korvaustyöryhmän mukaan sudet tappoivat vuosisadan lopulla lampaita eniten Kainuussa, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla ja nautoja eniten Pohjois-Karjalassa.⁹¹⁶ Tähän vaikutti osaltaan se, että susia eli tuolloin eniten Itä-Suomessa, mutta myös maanviljelymaiden jakautuminen Suomessa: pohjoisessa ja idässä maisemaa hallitsivat nautoja kasvattavat karjatilat. Lammastiloja oli tasaisemmin eri puolilla maata, mutta isoimmat tilat sijaitsivat maan lounaisosissa.⁹¹⁷

Vuosisadan lopulta alkaen tehtyjen susitutkimusten mukaan susien saalistus kohdistui lammastiloista eniten niihin, jotka sijaitsivat kaukana muusta asutuksesta, joissa oli suuri määrä lampaita ja vuohia ja joiden laitumet olivat isoja. 1990-luvulla lammastilat olivat Suomessa yleensä pieniä, suurimmassa osassa oli alle 25 lammasta ja vain harvassa (8,7 %) oli yli sata lammasta. Mitä enemmän lampaita tilalla oli, sitä houkuttelevampia tilan laitumet siis susille olivat.⁹¹⁸ Sudet pääsivät myös helposti laitumille, jos lammastilat sijaitsivat metsäisillä alueilla ja laitumet aivan metsien vieressä. Kansainvälisissä ja kotimaisissa tutkimuksissa on todettu metsän lähellä olevien laitumien olevan helpompia ja yleisempiä saalistuspaikkoja suurpedoille kuin viljellyn tai rakennetun alueen ympäröimät laitumet.⁹¹⁹ Tämä liittyi edellisessä luvussa kertomaani susien tapaan vältellä aukeita alueita, asuttuja seutuja ja rakennuksia.

Petovahinkojen korvaustyöryhmän mukaan suurpetojen tottuminen ihmisiin lisäsi ”vahingonvaaroja”.⁹²⁰ Syynä susien tappamien kotieläinten määrän kasvuun saattoi kuitenkin olla myös se, ettei susia tiukentuneen suojelun takia metsästetty enää niin ”herkästi” eli heti havaituksi tulemisen jälkeen. Sudet saattoivat olla enemmän ”rauhassa” ihmisiltä, ja ehkä siksi saalistaa enemmän ihmisten kasvattamia eläimiä. Olennaista on myös se, että joidenkin susien näkökulmasta kesyt sorkkaeläimet tarjosivat hyvän ja helpon

ravinnon. Niiden saalistaminen kertoo susien ongelmanratkaisuky-
vystä, tavasta ratkaista ravinnonsaannin haaste joustavalla ja susi-
en kannalta helpolla tavalla.⁹²¹ Linnell kollegoineen korostaa suu-
rimmalle osalle susiyksilöistä olevan ”normaalia” saalistaa tarjolla
olevia lampaita ja nautoja sellaisia kohdatessaan. Hän kuvaa kolle-
goineen karjanlaidunnusta epätavalliseksi ja erityiseksi tilanteeksi
suurpedoille: lampaiden ja lehmien laidunnus tarkoitti 1900-luvun
lopullakin eläneille susille epätavallisen runsasta määrää helposti
kiinniotettavia saaliseläimiä, joilta puuttui suurin osa puolustautu-
misvaistoista ja jotka olivat usein sijoitettuja susien kannalta help-
popääsyisiin, mutta saaliseläinten itsensä kannalta suljettuihin alu-
eisiin, joista ei ollut mahdollisuutta paeta.⁹²² Sijoittumisen ja ravin-
nonhankinnan tai mahdollisen pentujen opettamisen kautta sudet
saattoivat käyttää valtaa suhteessa saaliseläimiinsä ja ihmisiin, jot-
ka käyttivät hyödykseen samoja saaliseläimiä. Tällaista toimintaa
voi kuitenkin pitää myös yhdessä-tulemisena. Ihmiset tahtomattaan
houkuttelivat susia (ja muita petoeläimiä) samaan tilaan kasvatta-
miensa eläinten kanssa.

Tässä kohtaa on jälleen muistettava susien yksilöllisyys: kaikki
sudet eivät välttämättä tappaneet ihmisten kasvattamia saaliseläi-
miä. Esimerkiksi 1990-luvun pantasusitutkimuksissa tutkijat huo-
masivat, että jotkut laumat erikoistuivat ihmisten kasvattamien
eläinten saalistamiseen, mutta kaikki laumat eivät saalistaneet lam-
paita tai koiria, vaikka niitä esiintyikin niiden reviirillä.⁹²³ Ilpo Ko-
jola kuvasi tätä laumojen yksilöllisyyttä *Helsingin Sanomien* haas-
tattelussa kertomalla, kuinka eräs seurannan kohteena ollut ”[susi]
lauma jolkotteli metsässä irrallaan laiduntaneen 50-päisen lammas-
katraan naapurina pari viikkoa satuttamatta kynsiään yhteenkään
lampaaseen”.⁹²⁴ Myös se, että esimerkiksi vuosina 1998–2004 vain
yksi prosentti suomalaisista lammastiloista kärsi viranomaisten tie-
tojen mukaan susien saalistamisesta, kertoo siitä, etteivät kaikki su-
det saalistaneet lampaita.⁹²⁵

Sudellinen tila, tunteiden paikka

Sudet loivat Philon ja Wilbertin mainitsemia ”eläimellisiä paikkajaan” tullessaan samaan tilaan ihmisten kasvattamien saaliseläinten kanssa. Susien tällainen sijoittuminen ja erityisesti saalistaminen herättävät ihmisissä erilaisia tunteita. Seuraavaksi käsittelem sitä, miten ihmiset kokivat susien sijoittumisen samaan tilaan eri saaliseläinten kanssa ja millaisia tunteita niiden tappaminen ihmisissä herätti 1900-luvun Suomessa. Keskityn ihmisten tunteisiin, mutta pohdin myös saaliseläinten ja susien tunteita.

Lehdet korostivat susien saalistamisen herättävän huolta ihmisten taloudellisesta pärjäämisestä. Niiden mukaan esimerkiksi 1930- ja 1940-lukujen lopuilla poroja tappaneet sudet herättivät aikalaisissa ahdistusta poroista elinkeinon saavien ihmisten pärjäämisestä.⁹²⁶ Tammikuussa 1949 todettiin *Lapin Kansassa*, että ”susien suuret laumat uhkaavat tuhota koko poronhoidon olemassaolon.”⁹²⁷ Yhteiskunnallisista seikoista johtuen tilanne oli jo valmiiksi haastava, eivätkä sudet olleet ainoita tai edes pääasiallisia syyllisiä poronhoidon haasteisiin. Susia oli kuitenkin helppo syyttää. Tämä näky esimerkiksi siinä, että vuonna 1949 kirjoitettiin *Lapin Kansassa* susien vaarantaneen ”Lutolla asuvien kolttien jokapäiväistä elämää”, sillä ”[v]ähävaraisille koltille näin aiheutuneet vahingot ovat huomattavia.”⁹²⁸ Kolttaasaamelaiset olivat menettäneet poronsa ja elinalueensa jatko- ja Lapin sodan seurauksena. Kirjoituksen aikaan koltat elivät uutta elämää Luton ja Näättämon alueilla lahjoitusvarojen avulla ostettujen porojen kanssa. Sopeutuminen uusiin elinalueisiin oli vaikeaa ja varsinkin vanhoille koltille traumaattista.⁹²⁹ Vaikeiden yhteiskunnallisten tekijöiden sijaan oli susien saalistuksesta helppo kirjoittaa lehtien sivuilla ja syyttää sitä elämän epävarmuuden lisääjänä. Myös esimerkiksi 1970-luvulla syytettiin susia koko elinkeinon vaarantamisesta: *Koillis-Lappi*-lehden päätoimittaja Antti Laakso esitti *Helsingin Sanomissa* susien ja muiden suurpetojen takia poronhoitoelinkeinoon joutuvan itärajaan rajoituvilla alueilla ”uhanalaiseen asemaan”.⁹³⁰

Susien koettiin haittaavan liikaa myös pienviljelijöiden elämää.⁹³¹ Tätä käsiteltiin paljon *Karjalaisen* sivuilla 1950–1960-lukujen taitteessa. Joidenkin karjankasvattajien uutisoitiin joutuneen kokonaan lopettamaan kotieläinten hoidon, sillä ”kun vuodesta toiseen on esiintynyt raateluja, ei pienkarjan kasvattaminen ole ollut kannattavaa”.⁹³² *Karjalaisen* kirjoituksissa ei mainittu pienviljelyn kannattamattomuuteen vaikuttaneita yhteiskunnallisia syitä. Samaan aikaan kun itärajan takaa tulleet sudet käyttivät ravinnokseen lampaita ja nautoja, vaikuttivat maaseudulla eläneiden ihmisten arkeen rajut yhteiskunnalliset muutokset. Pientilat eivät tarjonneet enää riittävää elintasoja ja maaltamuutto voimistui. Maatalouden tuottavuus oli muutenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa muuta maata heikompaa. Myös metsäteollisuuden muutokset vaikuttivat maalla asuvien toimeentulomahdollisuuksiin: vuonna 1950 oli maaseudun miespuolisista 15–64 vuotiaista kaksi kolmasosaa osallistunut metsä- ja uittotöihin, mutta metsäteollisuuden koneellistuminen vähensi sivutulotyömahdollisuuksia maalla.⁹³³ Ajankohtainen susiongelma oli helppo esittää lehdessä tärkeimpänä (tai jopa ainoana) tekijänä.⁹³⁴

1990-luvun lopulla lampaankasvattajat ja nautakarjatilalliset, joiden tiloilla sudet saalistivat, kärsivät stressistä ja huolesta.⁹³⁵ Lumiaron mielipidetutkimuksen mukaan karjankasvattajat suhtautuivat susiin kielteisemmin kuin suomalaiset keskimäärin. Nimenomaan lampaankasvattajat kokivat susista olevan erityistä haittaa heidän harjoittamalleen elinkeinolle, mutta susia ei kuitenkaan välttämättä mielletty esteeksi eläintuotannon harjoittamiselle.⁹³⁶ Vikströmin kyselyyn vastanneista, eläimistä elinkeinonsa saavista yli puolet piti susia esteenä karjanhoidolle.⁹³⁷ Myös lehdissä kirjoitettiin vastaavista kokemuksista, esimerkiksi syksyllä 1995 Liperissä Pohjois-Karjalassa eräällä lammastilalla vierailleesta susilaumasta. Lampaankasvattajan kerrottiin menettäneen syksyn aikana 33 harvinaista jalostettua rotulammasta susilauman saalistuksen takia.⁹³⁸ *Suomen Luonto* -lehteen kirjoittaneet mielipidekirjoittajat uskoivat kyseisen lauman opettavan pennuille saalistusta, sillä sudet eivät syöneet kaikkia tappamiaan lampaita.⁹³⁹ Lampaankas-

vattaja yritti saada maa- ja metsätalousministeriöltä pyyntiluvan. Lupaa ei annettu ja susien vierailut tilalla jatkuivat usean kuukauden ajan. Huolen lisäksi harmin ja vihastumisen tunteet kuvastuivat kasvattajan *Metsästäjä*-lehteen vuonna 1996 kirjoittamasta artikkelista: ”[k]okonaistappiot - 145 lampaan laumasta 33 tapettua lammasta yhdessä kuukaudessa - merkitsi sotaa. Sotaa minun ja perheeni oikeudesta elää valitsemallamme yritysmodolla”.⁹⁴⁰ Kirjoituksen mukaan lampaankasvattaja koki susien lähes estävän elinkeinonharjoittamisensa.

Taloudellisen huolen lisäksi lähteeni kuvasivatkin harmin ja suuttumuksen tunteita, jotka sekoittuivat ja limittyivät toisiinsa. Kuten esimerkiksi Hannu Salmi toteaa, ”tunteet harvoin esiintyvät ’puhtaina’ tai ’eristettyinä’: usein ne ovat ristiriitaisia ja toisiinsa kietoutuneita”.⁹⁴¹ Tunteiden kietoutuminen näkyi susien tekojen tuomitsemisena: nautojen, lampaiden ja porojen tappamista kutsuttiin esimerkiksi 1930-luvun lopun *Lapin Kansassa* ja 1950- ja 1960-lukujen taitteen *Karjalaisessa* susituhoksi⁹⁴² ja petovahingoiksi⁹⁴³, tihutöiksi, ryöstöretkiksi ja suurteurastukseksi⁹⁴⁴. *Suuri nisäkäsikirja* (1956) kuvaili susien saalistusta termein joukkomurha, joukkotappo, verilöyly, hävitysretki ja murhenäytelmä.⁹⁴⁵

Voimakkaiden sanojen kautta susien saalistusta moralisoitiin.⁹⁴⁶ Näin tehtiin myös kuvaamalla tarkkaan tilaa, johon susiyskilö oli saaliseläimensä jättänyt: heinäkuussa 1961 *Karjalainen* kertoi, kuinka ”[s]usi oli repinyt lehmän kurkun auki, imenyt verta, raadellut takaraajat auki sekä syönyt utareet kokonaan.”⁹⁴⁷ Sanomalehdissä julkaistiin 1950-, 1960-, ja 1970-luvulla myös valokuvia, jotka demonstroivat susien saalistamisen raakuutta (kuva 27).⁹⁴⁸ Vastaavia kuvia julkaistiin vielä 1980-luvuilla *Metsästäys ja Kalastus*-lehdessä ja *Helsingin Sanomissa* (kuva 28).⁹⁴⁹

Vaikka ihmisetkin tappoivat ja käyttivät ravinnokseen monia samoja eläimiä kuin sudet, korostettiin nimenomaan susien saalistuksen julmuutta. Kirjailija Paul Shepardin mukaan villieläinten raakuutta painottamalla on haluttu korostaa ihmisen hyvyttä.⁹⁵⁰ Vuosisadan alussa ja varsinkin sota-aikoina suomalaiset eläintensuojeluliikkeet kiinnittivät kuitenkin huomiota ihmisten kasvattamien

Sudet ovat raadelleet sunnuntain vastaisena yönä Kiteen Loukunvaarassa mv. Pekka Luukkoselta 4 kkn ikäisen vasikan. Kuvassa Aune Kettunen raadellun eläimen vieressä.

KUVA 27: Tämä suden tappamaa vasikkaa esittävä valokuva julkaistiin *Karjalaisessa* heinäkuussa 1962. Lähde: Susivaara pahenee Kiteellä, *Karjalainen* 3.7.1962, 1.

KUVA 28: Nämä suden tappamaa koiraan esittävät valokuvat julkaistiin *Metsästyks ja Kalastus* -lehdessä vuonna 1982. Lähde: Susi vieraili Lappajärvellä, *Metsästyks ja Kalastus* 4/1982, 57.

eläinten julmaan kohteluun ja aliravitsemukseen.⁹⁵¹ Eläinten pitoon ja teurastukseen liittyi 1900-luvun alussa monia epäkohtia.⁹⁵² Niitä ilmeni myös vuosisadan lopulla, eläinsuojelulainsäädännön tiukentumisesta ja valvonnan lisääntymisestä huolimatta.⁹⁵³ Ihmisetkään eivät aina olleet niin ”hyviä” kuin haluttiin ajatella.

Myös vuonna 1972 Hämeessä liikkuneen susiyskilön tekoja moralisoitiin: ihmisten kasvattamia eläimiä ja hirviä tappanut susi oli *Hämeen Sanomien* mukaan ”hilliton peto”.⁹⁵⁴ 1980- ja 1990-luvuilla esimerkiksi viranomaiset ja lehdet kirjoittivat paljon ”susivahingoista” ja ”petovahingoista”.⁹⁵⁵ Termeinä ne olivat näennäisesti neutraalimpia kuin edellä luetteleman, mutta nekin olivat arvokatautuneita. Ihmiskeskeiset termit esittivät susien saalistamisen ihmisen omaisuuteen kohdistuvana vahinkona, ei susille välttämättömänä ravinnonhankintana.

Susien vahingollisuuden korostaminen liittyi siihen, että susi luokiteltiin vahinkoeläimeksi. Kuten folkloristit Henni Ilomäki ja Outi Lauhakangas toteavat, vahinkoeläimiin suhtaudutaan tämän ihmiselle aiheuttaman vahingon kautta.⁹⁵⁶ Ihmiset käyttävät valtaa määriteltessään toislaisia eläimiä, luodessaan ja ylläpitäessään erilaisia eläinkuvia.⁹⁵⁷ Se, että susi 1900-luvun Suomessa miellettiin vahinkoeläimeksi, ei kuitenkaan ollut täysin irrallaan susien toiminnasta. Kuten Pearson ja Weismantel toteavat, symbolit syntyvät eletyistä kokemuksista.⁹⁵⁸ Myös Ratamäki on todennut kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutusten lisäksi eläimen käyttäytymispiirteiden, olomuodon, koon ja ympäristöön orientoitumisen vaikuttavan siihen, millaisia tulkintoja eläimestä tehdään. Käsitusten muotoutumisprosessissa kulttuurihistoria, yhteiskunnallinen konteksti, tulkintoja tekevä ihminen sekä fyysinen ulottuvuus yhdistyvät ja läpäisevät toisiaan.⁹⁵⁹ Tässäkin kohtaa Baradin ja Harawayn näkemykset materian ja merkityksen kietoutumisesta ovat osuvia: merkityksen antaja ja olento, jota merkitys koskee, eivät ole toisistaan irrallaan.⁹⁶⁰ Susikuvat syntyivät ihmisten ja susien vastavuoroisessa suhteessa, jolloin kielteiset susikuvat pohjautuivat osittain todellisiin susiin ja niiden tekoihin. Tohmajärvellä eräs urossusi sai *Karjalaisessa* syyskuussa 1962 raatelijasuden nimen raadeltuaan ”viittä lammasta tunnin sisällä kolmen eri talon laitumella”.⁹⁶¹ Mikäli *Karjalaisen* kuvaus tapahtumista oli paikkansapitävä, osallistui kyseinen susi yksilö sijoittumisellaan ja käyttäytymisellään suden vahingollisuutta korostavan susikuvan ylläpitoon, vaikka olisikin vain yrittänyt saada itselleen tai mahdolliselle laumalleen ravintoa. Toisaalta tässä kohtaa on tärkeää muistaa ihmisten osallisuus susien saalistamiseen: kuten edellisessä alaluvussa totesin, ihmiset loivat ravintokohteita susille laiduntaessaan kesyjä sorkkaeläimiä, jolloin kyseinen susi saattoi vain käyttäytyä opportunistisesti, tilaisuuteen tarttuen.

Kiinnostavaa on myös se, että käsitys sudesta vahinkoeläimenä itse asiassa yhdisti sudet samaan paikkaan porojen, nautojen, lampaiden, hevosten ja koirien kanssa. Vahinkoeläimeksi määritellyn

suden ikään kuin oletetaan tulevan näiden eläinten kanssa samaan tilaan ja olevan vahingollinen, jolloin vahinkojen tuottaminen nähdään sille normaaliksi käyttäytymiseksi. Vahinkoeläimen käsite ei siis epänormaalisoinut susiyksilöä samaan tapaan kuin esimerkiksi 1900-luvun toisella puoliskolla syntynyt häirikkösuden käsite teki.⁹⁶² Sudet loivat silti ihmisten mielissä tilallista epäjärjestystä tullessaan porojen laidunmaille ja lampaiden, hevosten ja nautojen laitumille ja tappaessaan näitä eläimiä – eli ollessaan ”vahinkoeläimiä”. Samalla ne rikkoivat Mark V. Barrow Jr:n sanoin gastronomisia rajoja: Barrow katsoo Floridassa elävien mississippinaligaattoreiden olevan monien muiden rajojen lisäksi myös gastronomisten rajojen rikkojia, sillä ne käyttävät silloin tällöin ravintonaan ihmisiä ja lemmikkieläimiä.⁹⁶³ Gastronomisten ja tilallisten rajojen rikkoutuminen liittyi ajatukseen siitä, että ihmiset omistivat kasvattamansa muunlaiset eläimet. Maanviljelyn ja karjanhoidon kehittyminen ja tehostuminen ovat vaikuttaneet merkittävästi ihmisten suhtautumiseen susiin tämän omaisuus käsityksen takia.⁹⁶⁴ Myös lemmikkien pitoon liittyy ajatus toislaisesta eläimestä ihmisen omaisuutena.

Harmia herätti myös se, että sudet tappoivat riistaeläimiksi luokiteltuja eläimiä. Varsinkin hirvien tappaminen sai aikaan moraliisointia. *Suuri Nisäkäsikirja* (1956) kertoi, kuinka ”[s]usi vainoaa ja tappaa hirviäkin. [- -] itäisessä rajanpinnassa yksi ja toinen hirvi kaatuu yhä suden uhrina.”⁹⁶⁵ Lehdissä susi kuvattiin hirvieläinten perivihollisena ja hirvien saalistamista kutsuttiin herkutteluksi tai murhenäytelmäksi välttämättömän ravinnonhankinnan sijaan.⁹⁶⁶ Hirvi on pitkään ollut tärkeä ja arvostettu saaliseläin ihmisille.⁹⁶⁷ Sillä, että susilla ja ihmisillä on useita yhteisiä saaliseläimiä, on ollut suuri merkitys näiden kahden lajin väliseen suhteeseen. Kuten Coleman toteaa, se on luonut tilanteen, jossa ihmiset ja sudet ovat kilpailleet tilasta ja kaloreista.⁹⁶⁸ Vaikka metsästys ei enää tutkimusajankohtanani ollut pääelinkeino, kohensi se ihmisten taloutta.⁹⁶⁹ Tästä syystä ajatus ihmisen ja suden välisestä kilpailusta säilyi läpi 1900-luvun. Lehtikirjoitusten mukaan osa metsästäjistä

koki 1990-luvullakin susien estävän heitä käyttämästä metsästys-oikeuksiaan yhteisillä alueilla.⁹⁷⁰ Muutamassa *Helsingin Sanomien* ja *Metsästäjä*-lehden kirjoituksessa hirvien käyttämistä ravinnoiksi kutsuttiin häiriköinniksi, riehumiseksi ja herkutteluksi.⁹⁷¹ Myös Lumiaron kyselytutkimuksen mukaan jotkut suomalaiset mielsivät susien olevan uhka riistakannoille.⁹⁷²

Ihmisissä herännyt huoli ja harmi tai vihastus ei myöskään aina liittynyt vain taloudelliseen pärjäämiseen tai kilpailuasetelmaan. Joskus se liittyi kasvatetusta eläinyksilöstä välittämiseen ja läheiseen suhteeseen. Vaikka muunlajisten eläinten kasvattaminen oli hierarkkinen hyötysuhde, oli sekä 1900-luvun alkupuolen pienviljelijöillä että myös vuosisadan lopun eläintuotannon harjoittajilla usein myös läheinen ja huolenpidon sävyttämä suhde kasvatamiinsa eläimiin.⁹⁷³ Ihmisillä on voinut olla myös läheinen suhde poroihin.⁹⁷⁴ Omissa aineistossani hyötyaspekteja kuitenkin korostettiin. Lehtiaineistossa esimerkiksi lampaiden kuolema herätti lähinnä mielipahaa taloudellisesta menetyksestä.⁹⁷⁵ Menetystä kuvattiin vuonna 1959 näin: ”[I]ammaskarjan mukana tappoi peto myös arvokkaan rotupässin. Koko lammaskarjakin oli jalostettua rotua, joten vahinko siinäkin mielessä on melkoinen.”⁹⁷⁶ Vaikka esimerkiksi Kaarlenkaski on tutkimuksissaan havainnut, että karjanhoitajat pitivät nautoja usein yksilöinä vuosisadan loppupuolellakin,⁹⁷⁷ esitettiin tarkastelemissani lehdissä lähinnä vain koirat ja joskus hevosetkin yksilöinä, joita ei voitu menettämisen jälkeen korvata rahallakaan.⁹⁷⁸ Sukupuolella on voinut olla vaikutusta tähän: Kaarlenkasken aineistossa naiset käsittelivät tunteita, kun taas tarkastelemissani lehdissä haastateltiin useimmiten miehiä ja maatalon isäntiä, jotka korostivat taloudellisia puolia. Tunteisiin ja läheiseen suhteeseen voitiin kuitenkin viitata hienovaraisesti, kuten seuraavassa kirjoituksessa: *Karjalainen* kertoi heinäkuussa 1962 hevosen menettäneen miehen todenneen, että ”[t]uskin sadallatuhannella olisin myynyt tammaa, jos myymään olisin lähtenyt. Ikäähän sillä oli jo yli kaksikymmentä vuotta, mutta hyväkuntonen ja topakka hevonen se oli.”⁹⁷⁹ Koiran menettämistä kuvattiin 1970-luvun lopulla

korostamalla lajienvälistä ystävyyttä: ”marraskuun alkuun mennessä olivat sudet ”syllistyneet” monen palveluskoiran, lasten lemmin ja metsästäjän eräkaverin kuolemaan.”⁹⁸⁰ Hevosella ja koiralla onkin ollut erityinen asema ihmisyyteisöissä.⁹⁸¹

Viha on tunne, joka usein liitetään ihmisen ja suden suhteeseen. Vihasta kirjoitettiin myös käyttämissäni aineistoissa. Metsästäjille oppaaksi tarkoitettu *Metsästäjän käsikirja* vuodelta 1926 toteaa suden olevan ”vihatuimpia petoeläimiämme”.⁹⁸² *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä todettiin vuosisadan toisella puoliskolla, että ”[t]äällä Pohjolassa sutta vain vihataan”.⁹⁸³ Vihan kerrottiin johtuvan suden vahingollisuudesta, jolloin sudet ja niiden toiminta esitettiin syynä vihalle esimerkiksi länsimaisen omistuskäsityksen sijaan. Vihalla oli vaikutus susien sijaintiin, sillä tätä voimakasta tunnetta esitettiin syyksi susien vainoamiseen: *Eläinten maailma I* -teoksessa (1930) todettiin suoraan, että ”[o]n selvää, että niin vihattua eläintä, kuin sutta pyydetään kaikkialla kiihkeästi ja monilla eri tavoin.”⁹⁸⁴ Vainoaminen esitettiin näin perusteltuna toimintana. Susien vihaamista ja vainoamista toistettiin ja korostettiin aineistoissa paljon, jolloin niitä samalla luotiin diskursiivisesti.⁹⁸⁵ Tapa, jolla susivihasta kirjoitettiin, saa kuitenkin pohtimaan susien vihaamisen yleisyyttä. Herää epäily, oliko susien vihaaminen ”todellista” ja niin yleistä kuin toteamukset antoivat ymmärtää, vaiko ennemmin väite, jota vain toistettiin vuodesta toiseen.⁹⁸⁶ Ainakin omassa aineistossani vihan sijaan monet muut tunteet olivat yleisempiä, kuten edellä kuvaamani huoli, harmi ja suuttuminen.

Vihaa enemmän aineistoissani esiintyi viitteitä tai suoria kommentteja pelosta. Varsinkin ihmisen elinpiiriin kuuluviksi miellettyissä tiloissa vierailleet sudet herättivät lehtien, kirjojen, työryhmien raporttien ja riistantutkijoiden tiedotteiden mukaan ihmisissä pelkoa ja huolta kasvattamiensa muunlaisten eläinten, mutta myös ihmisten itsensä turvallisuuden puolesta. Tarkastelemanani lehdet mainitsivat vuosisadan alussa susien herättäneen ihmisissä pelkoa muutamassa kirjoituksessa.⁹⁸⁷ *Turun Sanomien* pakinoitsija kirjoit-

ti Liedossa loppuvuonna 1920 ammutun suden innoittamana susien vaarallisuudesta otsikolla ”Mammat, susi vaanii pienokaisianne!”:

Sudet – koirat – pikkulapset...

En luule olevani väärässä, jos väitän Turkuja uhkaavan ilmeisen susivaaran, ja koska viranomaiset eivät näytä asiasta välittävän, katson velvollisuudekseni sanoa, että ne, joilla on lapsia tai koiria, telkeisivät nämä herranlahjat lähimpien viikkojen ajaksi kamariin, etteivät ne joutuisi susien ruokalistalle, missä pikkulapset on merkitty kaikkien hienommaksi ajateltavissa olevaksi jälkiruuaksi, koiraa ja pikkukakaraa – sen parempaa herkkua ei susi tunnekaan!

[...]

En puhu ainoastaan koirien ja pikkulasten puolesta, vaan myöskin täysi-ikäisten kuntalaisten tulevaisuutta silmällä pitäen. Jos nimittäin koirat ja lapset teljetään susilta piiloon, voi nälkiintynyt hukkalauma tyytyä syömään aikuisenkin, vaikeivätkin ne maistukkaan niin hyvältä kuin nuoret ihmisplantut ja koiranpenikat.⁹⁸⁸

Yhden susiyskilön näkeminen Liedossa herätti pakinoitsijassa (todellisen tai tahallaan liioitellun) pelon lasten ja aikuistenkin turvallisuuden vaarantumisesta.

Suden mahdollinen vaarallisuus 1900-luvulla kytkeytyi historialliseen susikuvaan. Muisteltaessa ihmisen ja suden yhteistä menneisyyttä aikalaiset keskittyivät 1800-luvulla ilmenneisiin lastensurmatapauksiin, joita kutsuttiin aineistoissani myös suuriksi susivuosiksi: susien kerrottiin tappaneen lapsia Kivennavalla, Karjalankannaksella vuosisadan puolivälissä, Tampereen seudulla 1870-luvulla ja Turun seudulla 1880-luvun alussa. 1900-luvun alun eläintieteellisissä tutkimuksissa ja populaareissa tietokirjoissa muistutettiin lukijoita näistä tapahtumista. Myös lehdissä kirjoitettiin ”susivuosista”. Samalla susien todettiin voivan edelleenkin olla vaaraksi ihmisille.⁹⁸⁹ Se, että susien kerrottiin syöneen tappamiaan lapsia 1800-luvun tapauksissa lisäsi teon kamaluutta ihmisten mielisä.⁹⁹⁰ Se, että ihminenkin on kaloreita, on pelottava ajatus. Harriet Ritvo kuvaa ihmisen syömistä äärimmäisen kapinoinnin symboliksi, joka sekoittaa ihmisen ja eläimen roolit keskenään.⁹⁹¹

Suden vaarallisuutta korostava historiallinen susikuva vaikutti siihen, miten suomalaiset kokivat susien sijoittumisen ja kohtasivat susia 1900-luvun Suomessa. Kulttuurintutkija Sara Ahmed toteaa kohtaamisten kantavan aina mukanaan jälkiä menneistä kohtaamisista sekä laajemmista valtasuhteista. Nykyhetkessä tapahtuvat kohtaamiset voivat myös avata uudelleen menneitä kohtaamisia ja haavoja.⁹⁹² Vaikkei edellä siteeraamani *Turun Sanomien* pakinoitsija mainitse edellisellä vuosisadalla lapsia tappaneita susia, voi Liedossa 1920 tavatun suden tulkita avanneen niiden aikaansaaman haavan. Kuten Ahmed toteaa, on medially kyky avata symbolisia haavoja tai pitää niitä auki. Lehdet toistavat susiin liittyviä mielikuvia ja levittävät niitä laajalle.⁹⁹³ Pakinoitsija saattoikin herättää lehden lukijoissa pelkoa suden vaarallisuutta korostavalla kirjoituksellaan.

Vuosisadan puolivälin jälkeen, kun 1800-luvun sisisurmista oli kulunut enemmän aikaa, ei sutta enää esitetty eläintietokirjojen sivuilla todennäköisenä uhkana ihmishengelle.⁹⁹⁴ Lehdissä asiaa edelleen kuitenkin käsiteltiin. Sanomalehtikeskustelun perusteella jotkut uskoivat susien olevan potentiaalisesti vaarallisia ihmiselle. *Lapin Kansassa* todettiin alkuvuonna 1949, että ”poron-tappaja-susi, joka liikkuu ihmisasuntojen luona, muodostaa suuren vaaran myöskin ihmisille. Lapsia ei voida laskea yksinään ulos pihamaille ja aikuistenkin on alituisen pidettävä varansa.”⁹⁹⁵ Joissain tapauksissa susien käytös tulkittiin uhkaavaksi ja pelottavaksi: *Karjalatar* uutisoi suden hätyyttelleen kahta poikaa Ilomantsissa alkuvuonna 1902.⁹⁹⁶ Utsjoella 1940-luvun lopulla liikkuneen susiyksilön kerrottiin *Lapin Kansassa* ”hätyyttelleen” ihmisiä⁹⁹⁷ ja vuonna 1959 *Karjalaisessa* uutisoitiin suden ”säikytelleen” marjassa olleita lapsia Iissä.⁹⁹⁸ Sitä, miten sudet todella käyttäytyivät ja miksi, on aineistoistani vaikeampi selvittää. On vaikea tietää, milloin toislajisen eläimen aggressiivisuuteen liittyy vihaa ja milloin muita tunteita, kuten pelkoa. Pelokas susi voi esimerkiksi murista tai näyttää hampaansa, mutta myös uhkaava tai puolustautuva susi saattaa murista. Lisäksi, toisin kuin ihmisten kanssa läheisesti eläneet koirat, eivät sudet osaa lukea ihmisten eleitä ja käytöstä kovinkaan hy-

vin.⁹⁹⁹ Edellä kuvatuissa tilanteissa on voinut olla molemminpuolista epäselvyyttä.

1950- ja 1960-lukujen taitteen susiekspansion aikaan kirjoitettiin *Karjalaisessa* ihmisten pelkäävän susien käyvän lapsien kimppuun.¹⁰⁰⁰ Toisaalta, joidenkin paikallisten mukaan oli epätodennäköistä, että sudet hyökkäisivät ihmisten kimppuun, sillä ne todennäköisesti saivat muualta ravintoa.¹⁰⁰¹ *Karjalaisessa* vuonna 1962 julkaistussa sarjakuvassa (kuva 34) todettiin, että ”Axel Nielsen – 15 vuotta Kanadassa oleskellut metsästäjä – on nähnyt sadoittain susia, ja hän sanoo että ne eivät ole läheskään niin vaarallisia kuin aitauksessa oleva sonni, vihainen karju tai edes ärsytetty koirashanhakaan.”¹⁰⁰² Sarjakuvan sanoma oli se, ettei susia kannattanut pelätä, vaikka perinteinen tapa kuvata sutta korosti vaarallisuutta.

Tarkastelemistani lähteistä ei voi päätellä, oliko susien kanssa samoilla alueilla elävien ihmisten kokemana pelko niin voimakasta kuin mitä lehdet antavat ymmärtää. Lehtikirjoituksissa susien herättämää pelkoa joka tapauksessa epänormalisoitiin. *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä esitettiin vuonna 1960, että ”ei kuulu nyky aikaan se, että rajaseutujen pienet koululaiset kulkevat metsäisiä koulupolkujaan sydän sikkarassa peläten harmaaturkkisen kuoleman syöksyvän hämärän metsän kätköistä saalistaan iskemään.”¹⁰⁰³ Villieläimen tai luonnon herättämä pelko ei sopinut aikalaisten mielikuvaan modernisoituvasta Suomesta ja hyvinvointivaltiosta. Ajatus hyvinvointivaltiosta omaksuttiin sotien aikana, mutta 1960-luvulla se nousi politiikan keskeiseksi pyrkimykseksi.¹⁰⁰⁴ Ihmisten elintaso, toimeentulo ja myös pelosta vapaa, turvallinen elämä nähtiin asioiksi, jotka valtion keskusvallan tuli taata kansalaisille.

Vuonna 1972 Hämeessä nähty susi herätti myös pelkoa. Viljo Luurila kirjoitti *Hämeen Sanomien* Näin lukijat -palstalla mielipidekirjoituksessaan, että

[t]äällä erämaassa pitäisi olla sama turvallisuuden tunne kuin siellä kaupungissakin, mutta niin ei ole. Kotini sivu kulkee joka aamu pieni tyttö, käy kansakoulua. Matkaa hänellä on noin 1,5 kilometriä, siitä yksi kilometri synkkää metsää. Äiti saattaa joka aamu tyttänsä met-

sän reunaan ja hakee illalla, ei uskalla laskea yksin, koska vaarallinen peto on metsässä. Kukaan ei voi arvioida pedon raakuuden mittaa.¹⁰⁰⁵

Lasten ja heidän äitiensä pelkoa käytettiin tämän lisäksi muissakin mielipidekirjoituksissa keinona perustella kyseisen susiyksilön tappamista.¹⁰⁰⁶ Kyseisen suden herättämää ja median vahvistamaa pelkoa kuitenkin myös haastettiin. *Hämeen Sanomiin* kirjoittaneiden luonnonsuojelijoiden mukaan

[o]n myös täysin epävertvettä siinä tavassa, jolla lehdistö ruokkii susi-pelkoa ja lietsoo hysteriaa kirjoittaessaan tappajayksilöstä, joka surmaa vain surmataakseen sekä kotieläimiä että suurriistaa. Tosiasia kuitenkin on, että susi ei ole mikään tappaja, vaan kaataa saaliin vain syödäkseen. [- -] Se, että täkäläinen susi on raadellut hirviä jopa peräkkäisinä päivinä, johtuu pääosin ihmisen omasta toiminnasta. Hätyytettyinä susi ei ole voinut käyttää kaatamaansa eläintä hyväkseen, vaan eläin on jäänyt vain osittain syötynä tai lähes koskemattomana maastoon.¹⁰⁰⁷

Kirjoittajat muistuttivat ihmisten tappavan sutta enemmän riistaeläimiä.¹⁰⁰⁸

Sudet herättivät lehtikirjoitusten mukaan pelkoa 1980- ja 1990-luvuillakin.¹⁰⁰⁹ RKTL:n tiedotteessa todettiin vuonna 1989, että sutta ”kohtaan tunnetaan yleisesti enemmän pelkoa [- -] kuin muihin suurpetoihimme.”¹⁰¹⁰ Riistakantojen hoito-työryhmän raportissa (1995) pelko esitettiin yhdeksi susien aiheuttamista haitoista. Pohjois-Karjalan liiton teettämään kyselytutkimukseen vastanneista 33 prosenttia ja Vikströmin kyselytutkimukseen vastanneista yli 40 prosenttia piti susia vaarallisina.¹⁰¹¹ Lähes kolmasosa Lumiaron tekemään kyselytutkimukseen vastanneista totesi pelkäävänsä susia. Kyselyn mukaan susia pelkäsivät niin kaupungeissa kuin haja-asutusalueilla elävät ihmiset ja myös ihmiset, jotka eivät asuneet susien kanssa samoilla alueilla, pelkäsivät susia.¹⁰¹² Tällöin pelkoa herätti todennäköisesti ajatus tai mielikuva sudesta todellisen susiyksilön sijaan. Vikströmin kyselytutkimuksen mukaan karhuja pelättiin enemmän kuin susia.¹⁰¹³ Toisaalta, kun karhuemo tappoi ihmisen Ruokolahdella Etelä-Karjalassa kesällä 1998, lisäksi tapaus lehtien mukaan pelkoa myös susia kohtaan.¹⁰¹⁴

Huoli susien käymisestä ihmisten kimppuun tuli 1990-luvulla-kin muutaman kerran esiin sanoma- ja aikakauslehdissä käydyssä susikeskustelussa. *Helsingin Sanomissa* syksyllä 1995 ilmestyneen uutisen mukaan Pohjois-Karjalan maataloustuottajat pitivät mahdollisena, että kesyesti käyttäytyvät, helppoon saalistukseen tottuneet sudet kävisivät ihmisen kimppuun.¹⁰¹⁵ Vuosisadan lopulla lehtien haastattelemat susitutkijat ja mielipidekirjoituksia kirjoittaneet suojelelun kannattajat pitivät susiyskilön käymistä ihmisen kimppuun kuitenkin epätodennäköisenä ja painottivat susien väistävän ihmistä kohdatessa.¹⁰¹⁶

Tarkastelemani lehdet eivät aina sukupuolittaneet susipelkoa ja usein totesivat yleisesti ihmisten pelkäävän.¹⁰¹⁷ Joissakin lehtikirjoituksissa susipelko kuitenkin liitettiin naisiin ja lapsiin. Susien ja ihmismiesten kohtaamisista kertovissa uutisissa ei korostettu pelkoa ja miesten kerrottiin usein lähtevän itse susien perään, mikäli heillä oli mukana ase, tai jahtaavan sutta aseensa hakemisen jälkeen. 1900-luvun lopulle asti nimenomaan miehet metsästäivät. Miesten kerrottiin kuitenkin pelkäävän metsästyskoiroinsa ja esimerkiksi lasten puolesta, kuten edellä olevasta sitaatista käy ilmi.¹⁰¹⁸

Tulkitsen susipelon liittyvän vahvasti voimattomuuden ja hallitsemattomuuden kokemiseen: pelko syntyy usein tilanteissa, joihin ei itse pysty vaikuttamaan. Vaikka ihmiset pystyivät tutkimusajankohtanani vaikuttamaan susiin suoraan ja epäsuorasti, olivat sudet monella tapaa kontrolloimattomia ja pystyivät sijoittumaan ja käyttäytymään ihmisten toiveiden vastaisesti. Monet susikuvat myös painottivat susien kontrolloimattomuutta, kuten käsitys sudesta vahinkoeläimenä ja häirikkösusi-mielikuva, jolloin susiyskilöiden ei välttämättä tarvinnut tutkimusajankohtanani tehdä mitään erityistä ollakseen pelottavia. Susipelon voikin ajatella olleen osittain diskursiivisesti muotoutunutta; susien vaarallisuutta korostavat kulttuuriset susikuvat vaikuttivat susipelon heräämiseen. Katson kuitenkin myös todellisten susiyskilöiden (yhteis)toimijuuden vaikuttaneen pelon ja muiden tunteiden, kuten huolen ja vihastumisen heräämiseen. Tulkitsenkin näiden tunteiden syntyneen materiaalis-diskursiivisesti: susipelon, huolen tai vihan tunteiden herää-

minen vaati todellisen, fyysisen suden läsnäolon (tai edes huhun suden läsnäolosta), joka yhdistettynä esimerkiksi suden vaarallisuutta korostavaan susikuvaan herätti ihmisissä pelkoa ja epävarmuutta.

Huolen, vihan ja pelon lisäksi aineistoissani korostuu kuitenkin myös yritys ymmärtää susien tekoja. Ihmisten kasvattamien muunnellajisten eläinten tappamista pohdittiin myös susien näkökulmasta: vuonna 1939 kirjoitettiin *Lapin Kansassa* kolttasaamelaisen tappamasta, poroja Petsamossa saalistaneesta sudesta, joka lehden mukaan oli ”s.s. palttosusi, siis niin vanha, että se on hylätty laumasta. Siksi se oli melkoinen surma poroille”.¹⁰¹⁹ Suden näkökulmaa pohdittiin myös elokuussa 1961 *Karjalaisessa* julkaistussa pilakuvassa ”Suhteellista”, jossa kaksi hyväkuntoista ja iloisesti virnistävää sutta seisoo laitumella tappamansa lampaan vieressä (kuva 29).

KUVA 29: Lampaan tappamista käsiteltiin susien näkökulmasta *Karjalaisessa* elokuussa 1961 julkaistussa pilakuvassa. Lähde: *Suhteellista*, *Karjalainen* 25.8.1961, 2.

Kuvatekstissä toinen susista toteaa: ”[t]iedätkös, että kaikki on suhteellista. Kun ihmiset sanovat, että tänään on musta susipäivä, niin meidän susien mielestä se ei lainkaan ole musta päivä, päinvas-
toin...”¹⁰²⁰ Susien tekoja moralisoivien uutisten rinnalla tämä pila-
kuva on jopa yllättävä.

Kuhmolaiset erämiehet Kalle Väisänen ja O. A. Heikkinen kirjoittivat joulukuussa 1962 *Karjalaisessa* susien saalistamistekniikasta ja pohtivat suden näkökulmaa ihmisten kasvattamien eläinten tappamiseen:

[K]einot on susillakin monet. Mieluiten ne saalistavat parvessa, etenkin talvella. Huonohampainen ja ylivanha susi joutuu ajetuksi laumasta ja kuhmii [sic] yksinään uskaltamatta suurempaan eläimeen käsi-
si. Se kyttäilee pihojen tienoilla koiria, lampaita, vasikoita ja porsaita, tai tutkii haaskojen tienoita. Lauma taas ei pelkää iskeä suureenkaan eläimeen.¹⁰²¹

Kirjoituksessa yritettiin ymmärtää ihmisten kasvattamien eläinten tappamista selittämällä, että sitä tekivät vanhat ja huonokuntoiset susiyksilöt. Aikalaiset ehdottivat 1960-luvulla myös hirvien pienen määrän lisännen ”susivahinkoja”.¹⁰²² Nykykäsityksen mukaan näin on voinut olla: jos suuria saaliseläimiä ei ole tarpeeksi tarjolla, täytyy susien laajentaa ravinnonhankintaa pieniin ja keskikokoisiin nisäkkäisiin sekä ihmisten kasvattamiin toislaisiin eläimiin.¹⁰²³ Susien ruokavalio jäi 1900-luvun Suomessa nykykäsityksen valossa yksipuoliseksi silloin, kun hirvien määrä oli hyvin alhainen, varsinkin alueilla, joilla hirvi oli ainoa iso sorkkaeläin. 1980-luvulla RKTL:n tutkijat esittivät syyksi susien aikaansaamiin isoihin porovahinkoihin myös sitä, että yksin liikkuva susi saalisti ”koko laumalle”, yli omien tarpeidensa.¹⁰²⁴ Nykykäsityksen mukaan yksin saalistava susi ei pystykään kokonaan hyödyntämään kaatamaansa saalista.¹⁰²⁵

Aineistoistani on tulkittavissa monia susien ihmisissä herättämiä tunteita, mutta entä muiden kuin ihmisten tunteet? Tunteita on tutkittu laajasti niin ihmistieteiden kuin luonnontieteiden parissa.¹⁰²⁶ Tunnetutkimus on kuitenkin pitkään ollut ihmiskeskeistä. Nykyetologian ja biologian mukaan ihmisten lisäksi monet muutkin eläimet

tuntevat perustunteita: pelkoa, iloa, surua, vihaa tai aggressiota ja kiinnostusta tai kiintymystä.¹⁰²⁷ Ihmiskeskeisyys ja toisaalta inhimillistämisen pelko vaikuttavat siihen, ettemme aina kiinnitä huomiota siihen, että myös sudet tai lampaat, porot ja naudat pelkäävät, iloitsevat, vihastuvat ja kiinnostuvat asioista. Emme myöskään aina osaa lukea muiden eläinten tunteita, niiden aikaansaamia fysiologisia merkkejä ja toimintaa.¹⁰²⁸ Ei-inhimillisten eläinten tunteet ja ajatukset ovat kuitenkin todellisia, ja meillä on erilaisia mahdollisuuksia selvittää niitä. Silti, kuten Haraway muistuttaa, meidän on muistettava huomioda muunlajisten eläinten merkitsevä toiseus: emme voi puhua niiden puolesta ja täysin ymmärtää niiden kokemuksia.¹⁰²⁹ Katson kuitenkin tärkeäksi pohtia susienkin tunteita – susien erilaisuuden ja erityisyyden huomioon ottaen – koska tunteet ovat vaikuttaneet susien kokemuksiin, minkä huomioiminen on yksi väitöskirjani tavoitteista.

Kuten biologit Packard, Masson ja McCarthy kirjoittavat, tunteet, mielialat ja motivaatio vaikuttavat susiyksilöiden toimintaan, ja myös iän ja lisääntymiskokemuksen katsotaan vaikuttavan esimerkiksi siihen, hyökkääkö vai pakeneeko susi uhkaavassa tilanteessa, ja mitä tämä esimerkiksi pelkää.¹⁰³⁰ Monet pelot ovat opittuja, ja myös susilla on tapoja, jotka vaikuttavat niiden liikkumiseen ja sijoittumiseen: esimerkiksi se, että sudet saalistavat Skandinaviassa ja Suomessa lähinnä öisin, on biologien mukaan sopeuma ympäristöön, jossa ihmiset saattavat häiritä saalistusta ja ruokailua päivällä.¹⁰³¹ Harawayta seuraten ihmisen vaikutus susien elämään kertoo yhdessä-tulemisesta, siitä, että kanssakäymisen koreografia muuttaa siihen osallistuvia. Sekä ihminen että susi ovat vaikuttaneet toistensa käyttäytymiseen ja tapoihin sekä siihen, millaisiksi kyseiset lajit ovat vuosisatojen aikana muotoutuneet.¹⁰³²

Ihmiset pohtivat 1900-luvulla susien tunne-elämää. Eläintietokirjat kuvasivat suden araksi pelkuriksi, joka nälkäisenä muuttui ”uskaliaaksi”.¹⁰³³ Käsitys pelkuruudesta perustui ehkä susien tapaan ikään kuin antautua, sulkeutua itseensä jouduttuaan nurkaan ajetuksi, mutta se oli myös keino vähätellä ja paheksua susia. 1900-luvun Suomessa eläneet sudet ovat todennäköisesti kuitenkin

pelänneet. Pelon asteet kulkevat valppaudesta ja varovaisuudesta sokkiin, ja se saa niin toislaisen eläimen kuin ihmisenkin pakenemaan tai taistelemaan, piiloutumaan, sulkeutumaan itseensä, huu-tamaan apua tai paljastamaan hampaansa.¹⁰³⁴ Ajojahdista selvinnyt susi ehkä pelkäsi ihmisiä ja aseiden laukauksia. Lehtien seuraamat susiyksilöt, joita ihmiset jahtasivat useiden päivien ajan, todennäköisesti pelkäsivät. Samoin susivanhemmat luultavasti pelkäsivät jälkeläistensä menettämistä tai vahingoittumista. Laaksonen toteaa susien oppivan pelkäämään ihmisiä huonojen kokemustensa perusteella ja pentujen oppivan ihmispelon vanhemmiltaan.¹⁰³⁵

Saalistaessaan sudet ovat todennäköisesti tunteneet monenlaisia tunteita. Monet susien saaliseläimistä ovat vaarallisia susille puolustautuessaan hyökkäyksiltä, joten lähestyessään saalistaan sudet olivat todennäköisesti varovaisia ja valppaita välttääkseen vahingoittumisen. Samalla niiden täytyi olla rohkeita uskaltaakseen hyökätä. Esimerkiksi hirvi voi tappaa suden, joten jahdatessaan hirveä susi on voinut tuntea pelkoa, mutta myös rohkeutta ja sinnikkyyttä. Saalistava susi luultavasti tunsi myös iloa ja nautintoa, ei välttämättä niinkään vihaa.¹⁰³⁶

Myös susien saaliseläimet ovat todennäköisesti pelänneet tai ainakin olleet valppaita: susien kanssa samoilla alueilla elävien hirviyksilöiden on tutkimuksissa havaittu olevan valppaampia hajuille ja äänille kuin sellaisten lajitoverien, joiden elinalueella ei ole susia. Valppautta pidetään hyvänä asiana, sillä se auttaa selviämään petoeläinten saalistusyrityksistä.¹⁰³⁷ Ihmisten kasvattamien eläinten pelkoa käsiteltiin joissakin lehtikirjoituksissa. Esimerkiksi *Karjalainen* kertoi elokuussa 1961 erään talon eläinten ”äännhdelleen” yöllä, jolloin ”talonväki meni lyhtyjien kanssa tarkastelemaan äänen syytä, jolloin samalla syntyi jonkin verran melua ja susi säikähti luikkien tiehensä.”¹⁰³⁸ Lehden kuvaama ääntely saattoi olla seurausta susiyksilön läsnäolon herättämästä pelosta. Helmikuulta 1997 on samantapainen kuvaus saaliseläinten käytöksestä: *Helsingin Sanomissa* kerrottiin pihalla koiratarhassa olleiden koirien ääntelyn estäneen susien aikeet käydä niiden kimppuun.¹⁰³⁹ Myös tässä tapauksessa on ääntely voinut olla seurausta pelosta.

Sudellinen tila oli kuitenkin myös ilon ja kiintymyksen paikka: susivanhemmat todennäköisesti tunsivat rakkautta hoivatesaajan jälkeläisiään. Rakkaus mielletään usein inhimilliseksi tunteeksi, mutta nykykäsityksen mukaan se on yksi perustunteista, joita monet muutkin eläimet tuntevat. Emosusien lisäksi myös isäsudet osallistuivat kasvatukseen ja hoivasivat jälkeläisiään. 1900-luvulla julkaistuissa eläintietokirjoissa pohdittiin susivanhempien ja pentujen välistä suhdetta: 1930-, 1950- ja 1970-luvuilla ilmestyneissä teoksissa susien ja varsinkin emojen esitettiin olevan hyviä, jälkeläisistään huolehtivia vanhempia.¹⁰⁴⁰ Aikuiset sudet myös nauttivat toistensa seurasta, pitävät toisistaan ja surevat toistensa kuolemaa. Ne myös ilahtuvat tutusta susiyksilöstä, ruuasta, jälkeläisistään sekä saalistamisesta. Susien ilahtumisesta kielivät niiden ääntely, liikkuminen, elehtiminen ja ilakointi.¹⁰⁴¹ Kohdatessaan tuttuja yksilöitä 1900-luvun Suomessa eläneet sudet todennäköisesti tunsivatkin iloa ja kiintymystä. Tätä pohdittiin eläintietokirjoissakin. Vuonna 1956 ilmestyneessä *Suuri nisäkäskirja* -teoksessa kuvattiin susilauman keskinäistä kommunikointia ”keskusteluiksi” ja ”puhelemiseksi”.¹⁰⁴² Susilauma kuvattiin *Suomen eläimet I* -kirjassa (1983) sosiaalisesti yhteisöksi: ”Suden lauma on sosiaalinen yhteisö, jonka jokainen jäsen tuntee toisensa yksilöllisesti. Kun pitkään erossa olleet yhteisön jäsenet kohtaavat toisensa, voidaan nähdä ”lämpimät” tervehtimisseremoniat hännänheilutuksineen.”¹⁰⁴³

Laumanjäsenen kuolemaa surevista susista on kertomuksia Yhdysvalloista susienhävittämiskampanjan ajoilta.¹⁰⁴⁴ Aineistostani löysin kaksi vastaavaa kuvausta. Ensimmäinen on vuodelta 1959: naarassuden kaatamisesta uutisoineen *Karjalaisen* mukaan ”[k]un kaadettua otusta lähdettiin kantamaan kuulivat metsämiehet metsän pimennoista suden ulvontaa. Kysymyksessä on ilmeisesti urossusi tai pentu, joka valitteli emonsa kohtaloa.”¹⁰⁴⁵ Ehkä kyseessä todella oli kuolleen suden lauman jäsen, joka yritti saada yhteyden naarassuteen. Vähintäänkin lainaus kertoo siitä, että lehdessä pohdittiin susienkin tunteita. Jälkimmäinen kuvaus oli ylimalkaisempi ja vuodelta 1995: metsästäjän tapettua yhden suden Liperissä lampaita tappaneesta susilaumasta, kuulivat metsästäjä ja lampuri *Hel-*

singin Sanomien mukaan, ”kun muut sudet ulvoivat”.¹⁰⁴⁶ Tässä kuvauksessa susien tunteita ei suoraan mietitty, mutta kuvaus johtaa lukijan ajatukset jäljelle jääneeseen laumaan ja sen kokemaan menetykseen.

Neuvottelua susien sijoittumisesta ja saalistamisesta

Seuraavaksi tarkastelen sitä, miten susien luomiin ”eläimellisiin paikkoihin” reagoitiin, miten susien saalistamiseen ja siihen liittyvään sijoittumiseen yritettiin vaikuttaa, ja millaisia yhdessä-tulemisen muotoja susien saalistaminen synnytti 1900-luvun Suomessa. Tappaminen oli läpi 1900-luvun hyvänä pidetty keino vaikuttaa susien saalistamiseen ja saalistamisen mahdollistavaan sijoittumiseen. Aineistojeni mukaan karjanomistajat ja heidän etujärjestönsä, saamelaiset ja suomalaiset poronhoitajat ja poronomistajat, poroisännät eli paliskunnan johtajat ja paliskunnan osakkaat, koiranomistajat ja metsästäjät sekä susien kanssa samoilla alueilla asuvat ihmiset, mutta myös viranomaiset, halusivat usein tappaa ”väärään” tilaan tulleen ja ”kiellettyyn” saalistukseen syyllistyneen suden. Tappaminen kuvattiin monissa lehtikirjoituksissa ja eläintieteellisissä tietokirjoissa ainoaksi keinoksi estää ”susivahinkoja”, ihmisiä menettämästä elinkeinoaan ja lapsia joutumasta susien hyökkäyksien kohteiksi.¹⁰⁴⁷

Poronhoitoalueella tappaminen miellettiin olennaiseksi keinoksi vaikuttaa susien sijaintiin ja saalistukseen. Esimerkiksi *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä loppuvuonna 1949 julkaistun kirjoituksen mukaan ”[m]uutamankin suden hengiltä saaminen merkitsee [- -] huomattavaa hyötyä porotaloudelle.”¹⁰⁴⁸ Susien tappamisen tärkeydestä kertoo tapporahojen korottaminen: Enontekiön palkiset ja Lapin ja Näkkälän palkiset korottivat suden tapporahaa 1940-luvun lopulla. Tapporahojen yhteismäärä ”päättä kohti” oli noin 25 000–30 000 markkaa, nykyrahassa 1097–1316 euroa.¹⁰⁴⁹ Suden paikkaan ja ravinnonhankintaan vaikuttamista ei koettu vain paikallis-

ten tehtäväksi, sillä myös valtion maksamaa tapporahaa korotettiin.¹⁰⁵⁰ Valtio myös tuki jahteja, kuten aiemmin toin esiin.

Susien tappamista pidettiin välttämättömänä tekona myös Itä-Suomessa 1950- ja 1960-lukujen taitteen susieksansion aikaan. *Karjalaisen* Eräpalstalla vuoden 1962 alussa julkaistussa kirjoituksessa pohdittiin,

[m]itä olisi sitten tehtävissä, että ensi kesä olisi helpompi karjanomistajille. Siihen ei liene muuta keinoa kuin tehokas harvennus. Varsinkin niillä alueilla, missä susia on eniten esiintynyt, olisi ehdottomasti saatava monta sutta pois hengiltä, muu ei auta.¹⁰⁵¹

Metsästys miellettiin keinoksi estää susia tappamasta karjaa tulevaisuudessa. Kuten edellä totesin, joutuivat sudet lehdissä syntypuolkein asemaan pienviljelyn tullessa kannattamattomaksi. Susia tappamalla oli mahdollista poistaa edes osa aikalaisille epävarmuutta aiheuttavista tekijöistä.¹⁰⁵²

Lajin yhteiskunnallisen aseman muuttuminen suojelluksi ei näytä aineistojeni valossa tehneen suurta muutosta siihen, että tappamista pidettiin tärkeänä keinona puuttua susien saalistukseen. Lajin suojelun alettua sudet eivät lain mukaan saaneet tappaa koti- tai tuotantoeläimiä tai uhata karjankasvatusta. Jos susiyksilö osoittautui ”erityisen vahingolliseksi”, ministeriö pystyi 1970- ja 1980-luvuilla myöntämään rauhoituksesta poikkeuksia, joiden lisäksi susiyksilön sai tappaa ”verekseltä [sic]”, ”[m]illoin susi vahingoittaa hevosta, nautaeläintä, sikaa tai lammasta taikka toistuvasti käy tällaisen kotieläimen kimppuun”.¹⁰⁵³ Monet susien kanssa samoilla alueilla elävät ihmiset halusivat tappamalla vaikuttaa susien saalistamiseen. Esimerkiksi Pieksämäen maalaiskunnassa ammuttiin vuonna 1982 urossusi ministerin myöntämällä luvalla. *Metsästys ja Kalastus* -lehden mukaan tappaminen oli seurausta susien saalistamisesta: ”[s]udet olivat tehneet vahinkoa seutukunnalla ja siksi anottiin kaatolupa”.¹⁰⁵⁴ Susien tappamisen esitettiin myös vähentävän ”susivahinkoja”: RKTL:n tutkijat kertoivat petoeläinten tappamien porojen määrän vähentyneen selvästi 1980-luvun alkuun tultaessa, koska vaarallisiksi todetut petoeläimet ”poistettiin” mahdollisimman ”pikaisesti”.¹⁰⁵⁵

Suojelun tiukennuttua 1990-luvulla oli ”vahingollisia” susia mahdollista tappaa poikkeusluvilla.¹⁰⁵⁶ Suomalaista susikonfliktia tutkinut Jukka Bisi kertoo 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa susialueilla asuneiden ihmisten vaatineen viranomaisilta susien vähentämistä esimerkiksi juuri susien saalistuksen ja turvallisuuden tunteen heikkenemisen takia.¹⁰⁵⁷ Vastaaavien toiveiden esittäminen näkyy omassa aineistossanikin. Susilauman tapettua syksyllä 1995 yli kolmekymmentä lammasta liperiläiseltä lammastilalta toivoivat monet pohjoiskarjalaiset *Helsingin Sanomien* mukaan, että pyyntilupia myönnettäisiin nopeasti, ”jos aggressiivisia susia vastedes ilmaantuu”.¹⁰⁵⁸ Pälkäneläinen mielipidekirjoittaja ihmetteli *Helsingin Sanomissa* syyskuussa 1995 sitä, ”miksi tilanne on päässyt sellaiseksi, että hyökkääjiä (olkoot sitten susia tai rikollisia) suojellaan ja henkeään, perhettään ja omaisuuttaan puolustava joutuu raastupaan syytettynä”.¹⁰⁵⁹ Osa suomalaisista koki erittäin huonoksi sen, että luvan saaminen susien tappamiseen oli vaikeaa ja hidasta. Myös joidenkin suojelun kannattajien mielestä vaaralliset ja vahinkoa aiheuttavat yksilöt sai ampua.¹⁰⁶⁰

Susien tappamiseen oikeutti muun muassa edellä kuvaamani omistuskäsitys. Colemanin mukaan englantilaisten kolonialistien käsitys territoriorista, maan, eläinten ja jopa ihmisten mieltäminen omaisuudeksi, koitui susien kohtaloksi 1600-luvun Uudessa-Englannissa: ihmiset merkitsivät omaisuutensa, mutta sudet eivät voineet käsittää karjan leikattujen tai lovetuttujen korvien viijaavan omistussuhteesta. Suojellakseen eläinomaisuuttaan ihmiset tappoivat susia.¹⁰⁶¹ Sudetkin pitivät yllä reviiriään ja puolustavat sitä ja sen alueella olevia ravinnonlähteitä muilta susilta merkitsemällä reviirin rajat hajumerkein, ilmoittamalla reviiristä ulvomalla ja, viimeisenä keinona, hyökkäämällä vieraan suden kimppuun.¹⁰⁶² Joitakin vieraita susia kuitenkin adoptoidaan laumaan, ja uusi tulkas voi myös korvata esimerkiksi saalistustilanteessa kuolleen tai ihmisten tappaman laumanjäsenen.¹⁰⁶³ Lisäksi on hyvä huomioida se, että kun eri petoeläimet, kuten karhu ja susi kohtaavat, ne eivät aina päädy tappelemaan tai tappamaan toisiaan, vaikka kilpailisivatkin resursseista; välttely on tärkeä selviytymiskeino. Elinalueen

jakaminen ei myöskään aina johda toisen lajin häviämiseen: mikäli samaan ekologiseen lokeroon kuuluvien lajien ruokavaliot eroavat, voivat lajit elää rinnakkain.¹⁰⁶⁴ Vaikka ihmisen ja suden ruokavaliot eroavat ihmisen syödessä enemmän kasviravintoa, ovat ihmiset kokeneet elinalueen ja eläinperäisten kalorilähteiden jakamisen mahdottomaksi. Väistämisestä sijaan ihmiset ovat nimenomaan halunneet tappaa susia puolustaakseen reviiriään.¹⁰⁶⁵

Tappaminen oli myös keino rankaista susiyskilöä, joka oli tapanut kielletyksi mielletyn saaliseläimen.¹⁰⁶⁶ Eläimiä on rankaistu ihmisten tavoin rikkeistään, ja rangaistusten kautta ne ovat jo kauan olleet osa länsimaista oikeusjärjestelmää. Eläimiä on tuomittu sekä oman käden oikeuden että virallisten juridisten prosessien kautta.¹⁰⁶⁷ Kriminologi Piers Beirnen mukaan eläinten on koettu kykenevän tekemään rikoksia länsimaissa vielä 1900-luvun alussa. Tämän jälkeen eläimiä ei enää ole tuomittu tai syytetty ihmisten tavoin rikollisiksi. Beirne kuitenkin toteaa, että vaikka eläimiä ei tuomita enää kuolemaan rikoksista ihmisiä vastaan, niitä voidaan tappaa näkymättömissä, ilman oikeudenkäyntejä, esimerkiksi kodittomuuden tai liian suuren populaation takia.¹⁰⁶⁸ Kun Foucault'n kirjoituksissa rikoksen tehnyt ihminen objektivoitui parannettavaksi kansalaiseksi,¹⁰⁶⁹ vahinkoja aiheuttanut susi objektivoitui vainottavaksi, tapettavaksi ja poistettavaksi susiyskilöksi.

Tappamiseen oikeutti omistuskäsityksen ja rankaisemisen lisäksi ajatus suden eläimyydestä, raakuudesta ja toiseudesta suhteessa ihmiseen. Edellisessä alaluvussa kuvaamani susien vahingollisuuden painottaminen korosti ihmisten ja susien välistä eroa. Tällöin korostettiin susien toiseutta suhteessa ihmiseen. Kuten muun muassa kulttuurihistorioitsija Marjo Kaartinen toteaa, toiseus perustuu aina itsen ja muiden väliselle todelliselle tai oletetulle erolle. Toiseuden tutkimus on keskittynyt nimenomaan ihmisten, esimerkiksi alistettujen ryhmien tutkimiseen,¹⁰⁷⁰ mutta toisia ovat länsimaissa kulttuurissa myös eläimet. Eläinmaantieteilijöiden Jennifer Wolchin ja Jacques Emelin mukaan eläimet edustavat länsimaisessa kulttuurissa perimmäistä toiseutta.¹⁰⁷¹ Toiseuttaminen (engl. *othering*) etäännyttää eläimen moraalien piiristä, jolloin toiseutta voi pi-

tää edellytyksenä sortamiselle ja alistamiselle.¹⁰⁷² Ihmisen ja ”eläimen” välillä nähty ero ja epätasa-arvo johtavat Harawayn mukaan siihen, että toisen tappaminen nähdään murhana ja toisen ei, toisen saa tappaa ilman moraalista ongelmaa ja toisen ei.¹⁰⁷³ Eroa korostamalla voidaan oikeuttaa toislajisten eläinten tappamista ja jopa konnaisten eläinlajien tai paikallisten kantojen hävittämistä.¹⁰⁷⁴

Myös pelko johti tappamiseen. Kuten Sanna Ojalampi toteaa, tunteet synnyttävät toimintaa.¹⁰⁷⁵ Yksi tapa reagoida pelkoon oli susien tappaminen. Coleman kuvaa, kuinka pelko ihmisen päätyemisestä suden ruuaksi johti isoihin susijahteihin Pohjois-Amerikassa.¹⁰⁷⁶ Suomessakin pelko siitä, että sudet tappaisivat ihmisiä, vaikutti susien sijoittumiseen. *Karjalaisessa* kirjoitettiin vuonna 1961, että susia täytyi tappaa, koska ”on vapautettava koulutiellä kulkevat lapset ja heidän vanhempansa pelosta, joka sen jälkeen, kun karja on suljettu navettoihin, on tuskin täysin aiheeton.”¹⁰⁷⁷

Tappaminen ei kuitenkaan ollut riittävä keino vaikuttaa susien sijaintiin ja saalistamiseen, ei edes aikana, jolloin sudenmetsästyistä ei mitenkään rajoitettu. Korvauskäytännön luominen ja ylläpitäminen kertoo tästä. Vuodesta 1930 alkaen maksettiin valtion varoista ”pieneläjille” korvausta vahingoista, ”jotka karhut ovat tehneet heidän hevosilleen, karjalleen tai lampaille”.¹⁰⁷⁸ Koska korvauksia maksettiin vain karhujen tappamista kotieläimistä, ajateltiin niiden ehkä tuolloin tappavan eniten kotieläimiä.¹⁰⁷⁹ Vuoden 1961 kesällä korvauskäytäntöä muutettiin niin, että myös muiden petoeläinten hevosille, nautaeläimille ja lampaille aiheuttamista vahingoista alettiin maksaa korvauksia. Vuonna 1963 annettiin jälleen uusi päätös, jossa kotieläinten listaan lisättiin vielä siat.¹⁰⁸⁰ Korvauskäytännön muuttaminen kertoo siitä, että karhujen lisäksi myös susien saalistuksesta katsottiin olevan liikaa haittaa ihmisille. Vuosien 1961 ja 1963 päätöksissä ei myöskään enää puhuttu pieneläjistä, vaan yleisesti vahinkoja kärsineistä. Kentien suurpetojen kotieläimiin kohdistuvan saalistamisen katsottiin haittaavan liikaa kaikkia karjankasvattajia. *Karjalainen* uutisoi valtion maksaneen vuonna 1961 korvauksia 3 619 786 markan arvosta eli suhteutettuna vuoden 2019 euroiksi jopa 85 160 euron verran.¹⁰⁸¹

Petoeläinten tappamista poroista valtio maksoi korvauksia vuodesta 1956 lähtien ”kunakin vuonna tähän tarkoitukseen myönnetyn määrärahan puitteissa”.¹⁰⁸² Korvauksen saaminen edellytti tapettujen porojen korvien talteen ottamista, sillä siten poron omistajana pidetty henkilö voitiin tunnistaa.¹⁰⁸³ Niin poroja kuin nautoja, lampaita, hevosia ja sikojakin koskevan korvauskäytännön luominen kertoo hyvinvointivaltioajattelusta, jossa yhteiskunta pitää huolta jäsenistään. Se kertoi myös siitä, etteivät rajoittamaton oikeus ja mahdollisuus susien tappamiseen riittäneet estämään susia saalistamasta ihmisten kannalta ei-toivottuja eläimiä: jos tappaminen olisi toiminut, ei ”vahinkojakaan” olisi syntynyt siinä määrin, että korvausjärjestelmä olisi pitänyt luoda. Käytäntö kertoo vallasta ja susien mahdollisuuksista vaikuttaa ihmisten kulttuuriin; siitä, kuinka luonnon osaksi mielletty ”villieläin” voi olla osa ihmisten kulttuuria ja poliittisia prosesseja.

Korvauskäytäntö ei kuitenkaan ollut aukoton. Porojen korvien keräämisessä esimerkiksi oli ongelmia: *Karjalaisen* uutisen mukaan Hossan alueella vuonna 1962 olivat ”[m]onissa tapauksissa korvit - - kuitenkin ehtineet ennen promiehiä ja silloin pedon kaatamasta porosta ei saada mitään korvausta, koska todistuskappaleita korvaa ei ole.”¹⁰⁸⁴ 1970-luvulla lakia muutettiin niin, että ”[k]orvauksena niistä todennäköisistä vahingoista, joista vaikeista maasto- ja sääolosuhteista johtuen ei ole voitu saada riittävän tarkkaa selvitystä, maksetaan 50 prosenttia todettujen vahinkojen määräästä”.¹⁰⁸⁵ Nautoja, lampaita, hevosia ja sikoja koskevan korvauksen saaminen edellytti ”katselmuksen suorittamista yhdessä esimerkiksi paikkakunnan nimismiehen tai poliisikonstaapelin kanssa”, jotka varmistivat eläimen todella kuolleen petoeläimen tappamana. Lehdissä kerrottiin tapauksista, joissa vahinkoa ei voitu ”korvata sen vuoksi, että pedot ovat kantaneet tai kätkeneet tappamansa kotieläimen niin, ettei mitään todistuskappaleita vahingosta ole löydetävissä.”¹⁰⁸⁶ Myöskään kaikista ihmisten kasvattamista eläimistä ei maksettu korvausta. Topi Aava kritisoi loppuvuonna 1962 *Karjalaisessa* sitä, että ”[I]ammasta pienempää kotieläintä ei vielääkään korvata. Sopisi kysyä miksi? Eikö kenties rotukoira ole lampaan ar-

voinen?”¹⁰⁸⁷ Porojenkin korvaaminen koettiin puutteelliseksi. Suomen Luonnonsuojeluyhdistys jätti *Metsästys ja Kalastus* -lehden mukaan vuonna 1967 maatalousministeriölle esityksen, jonka mukaan porovahingot tulisi korvata kokonaan ja samalla luopua taporahojen maksamisesta suurpetojen kohdalla.¹⁰⁸⁸

Korvausehtoja kuitenkin tiukennettiin 1900-luvun loppupuolella: vuonna 1986 annetussa valtioneuvoston päätöksessä todettiin, että korvauksen saaminen edellytti sitä, että hakija oli yrittänyt ennaltaehkäistä vahinkojen sattumista.¹⁰⁸⁹ Koirista ei edelleenkään maksettu korvausta. *Metsästys ja Kalastus* -lehteen kirjoittaneen Viljo Sivosen mukaan se oli selkeä puute: ”[e]llei tähän korvausasiaan ole odotettavissa myönteistä päätöstä, tehtäköön sudesta täällä itärajaan rajoittuvissa kunnissa täysin lainsuojaton ympäri vuoden.”¹⁰⁹⁰ Myös Metsästäjien Keskusjärjestö, Metsästäjänliitto ja Kennelliitto toivoivat lehden mukaan, että koirien tappaminen korvattaisiin.¹⁰⁹¹ Koiralle aiheutuneita vahinkoja alettiin korvata vuonna 1997, jos vahingon sattuessa koira oli ollut ”omistajan tai haltijan pihassa, puutarhassa, tai muutoin sille tarkoitettussa tilassa tai sitä vahingon sattuessa on valvonnan alaisena käytetty metsästykseseen, paimennukseen, vartiointiin taikka muuhun niihin verrattavaan tehtävään.”¹⁰⁹²

Susien tappamisen ja korvauksien hakemisen lisäksi 1900-luvun Suomessa susien kanssa eläneet ihmiset myös muuttivat omaa käytöstään. Sanomalehtikirjoitusten mukaan varsinkin lasten liikuminen muuttui alueilla, joilla susia havaittiin. *Karjalainen* kertoi loppuvuonna 1960 vanhempien ryhtyneen saattamaan lapsiaan koulumatkalla Suomussalmen Alavuokissa ”tien varteen, josta autoilija Hannes Koponen kuljettaa autollaan lapset edelleen kouluun”. Syynä käytäntöön oli lehden mukaan se, että sudet olivat tappaneet paikkakunnalla koiria, minkä taas tulkittiin merkitsevän lastenkin turvallisuuden heikentymistä.¹⁰⁹³ Seuraavan vuoden syksyllä julkaistun lehtijutun mukaan Rasivaaran kansakoululla järjestetyssä neuvonpidossa ”pätettiin ryhtyä järjestämään autokuljetuksia syrjäseudun koululaisille mikäli tarkoitukseen saadaan valtiolta avustusta, tai järjestetään mies pyssyn kanssa saattamaan

lapsia koulumatkalla.”¹⁰⁹⁴ Susia jahdattiin 1950- ja 1960-lukujen taitteessa todella paljon näillä seuduilla Itä-Suomessa, mutta oli-ko niin, että saattamista ja autokyytejä pidettiin jahteja parempana täsmäsuojana? Susikyydit eivät olleet uusi ilmiö, sillä esimerkiksi 1880-luvun alussa lastensurmatapausten aikaan oli lapsia kuljetettu Turun seudulla kouluun talviaikaan reellä.¹⁰⁹⁵

Koululaisille järjestettiin koulukuljetuksia myös vuosisadan lopulla. Ilomantsissa järjestettiin 1980-luvulla *Metsästys ja Kalastus* -lehden mukaan susikyytejä kymmenelle koululaiselle. ”Syynä oli pitkä, yksinäinen koulutie ja seudulla kiertelevät susilaumat.”¹⁰⁹⁶ 1990-luvullakin järjestettiin koululaisille erityiskuljetuksia tiheimillä susialueilla Ilomantsin ja Tuupovaaran kunnissa.¹⁰⁹⁷ Koulumatkan lisäksi vapaa-ajan vietto ulkona huoletti vanhempia: alkuvuonna 1996 kerrottiin *Helsingin Sanomissa*, etteivät vanhemmat uskaltaneet päästää lapsiaan Ilomantsissa hiihtämään yksin hiihtoladulle, jolla oli nähty susiyskilö.¹⁰⁹⁸

Myös pelko koiran kuolemasta vaikutti ihmisten ja koirien toimintaan. Kun sudet syksyllä 1981 tappoivat paljon koiria Ilomantsissa, rajoittivat ne *Metsästys ja Kalastus* -lehden kirjoituksen mukaan liikaa ihmisten elämää ja harrastuksia sekä koirien liikkumista: ”Pieniä lapsia ei voinut jättää yksinään ulos leikkimään ja monet naisten marja- ja sieniretket jäivät lähimetsiin tekemättä. Koiria ei uskaltanut ottaa metsästysretkille mukaan, koska ei ollut varmaa tietoa siitä tullaanko sieltä enää yhdessä takaisin.”¹⁰⁹⁹ Muidenkin lehtikirjoitusten ja *Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat* -raportin mukaan metsästäjät rajoittivat metsästyskoirien käyttöä koiran menettämisen pelossa 1980- ja 1990-luvuilla.¹¹⁰⁰ Tämä kertoo susista vallankäyttäjinä. Sudet (tai niiden herättämä pelko) rajoittivat ihmisten ja koirien toimintaa, mutta sudet ja niihin liittynyt pelko loivat myös uutta toimintaa. Ilomantsissa jotkut metsästäjistä alkoivat 1990-luvun lopulla käyttää koiria suojelevia pippuriliivejä estääkseen koirien vahingoittumisen metsästyksen yhteydessä.¹¹⁰¹ Liivien kehittäminen ja käyttäminen kertoo vallan li-

säksi koirien tärkeydestä, mutta oli myös väkivallaton keino yrittää tulla toimeen susien kanssa.

Muutkin tutkijat ovat huomanneet susien läsnäolon ja saalistamisen sekä niiden herättämien tunteiden vaikuttavan ihmisten käytökseen. Ratamäki on tutkinut, kuinka sudet muuttivat ihmisten ja susien jakamaa tilaa 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Hän toteaa susien läsnäolon vaikuttavan merkittäväällä tavalla siihen, kuinka paikalliset ihmiset kokevat arkisen ympäristönsä.¹¹⁰² Susista, tunteista ja tilasta 2000-luvun Varsinais-Suomessa kirjoittaneen Ojalammin mukaan susipelko sijoitetaan ja ehdollistetaan tiettyihin tiloihin, kuten pihapiiriin, lähimetsään, pelloille, laitumille ja teille. Näissä tiloissa ihmisen tilankäyttö muuttuu. Tutut alueet ikään kuin menetetään, mikä voi herättää ihmisten keskuudessa suuttumusta, turhautumista ja susien vastustusta.¹¹⁰³

1900-luvun Suomessa eläneet sudet muuttivat ihmisten kanssa jakamaansa tilaa fyysisesti ja mentaalisesti: läsnäolollaan sudet loivat uudenlaisen tilan, ”eläimellisen paikan”, joka koettiin eri laila kuin aiempi sudeton tila oli koettu. Susien puuttuminen miellettiin 1900-luvun lopulla normaaliksi, kun taas susien tultua tilaan se koettiin epänormaaliksi, vääranlaiseksi ja joskus myös pelottavaksi. Tilan muuttuminen kertoo yhteistoimijuudesta, sillä se vaati suden, joka liikkui tilassa, loi siitä oman paikkansa, ja ihmisen, joka koki tilan tietynlaiseksi ja suden läsnäolon seurauksena erilaiseksi kuin aiemmin. Sudet olivat muutoksia aiheuttavia, uudistavia (yhteis)toimijoita. Kuten puiden toimijuutta tutkineet maantieteilijät Jones ja Cloke kirjoittavat, muutoksia aiheuttava toiminta voidaan tulkita luovaksi toiminnaksi, joka häiritsee, kiinnittää huomiota, luo ja tuhoaa.¹¹⁰⁴

Tappaminen tai susipelosta johtuva sudellisten tilojen välttely ja uudenlaiset käytänteet metsästyksessä eivät kuitenkaan olleet ainoita keinoja reagoida susien ravinnonhankintaan. Folklorististen tutkimusten mukaan karjaa suojattiin erilaisilla taioilla vielä 1800-luvulla ja mahdollisesti 1900-luvun alussakin. Loitsut ja taivat olivat symbolisia keinoja pyrkiä hallitsemaan susia ja niiden sijoittumista; samalla ne olivat väkivallattomia keinoja tulla toimeen pe-

toeläinten saalistuksen kanssa.¹¹⁰⁵ Omassa aineistossani karjataiat eivät kuitenkaan näkyneet.

Petojen ravinnonhankinta on vaikuttanut myös rakentamiseen: Länsi- ja Etelä-Suomessa asuinrakennukset rakennettiin umpi-
han muotoon suojaamaan pihapiiriä; käytäntö alkoi keskiajalla ja oli vielä 1800-luvulla talonpoikaisväestön suosiossa. Itä-Suomessa rakennukset sijoitettiin hajanaisesti vielä 1800-luvulla, mutta sielläkin umpi-
piha alkoi yleistyä.¹¹⁰⁶ Tämä käytäntö kertoo susien sijainnin yhdessämuotoutumisesta, siitä, kuinka yritykset pitää sudet poissa tietyistä tiloista vaikuttivat myös ihmisiin ja inhimilliseen kulttuuriin. Umpi-
pihat kertovat myös, että ihmisen ja suden suhde muokkasi myös ihmisiä: kuten Haraway muistuttaa, uudistumme ja muotoudumme kanssakäymisessä muiden olentojen kanssa.¹¹⁰⁷ Tämä liittyy siihen, mistä Lea Rojola kirjoittaa todetessaan, että ihmiset ovat aina eläneet erilaisten kumppaneiden kanssa ja että ihminen on eräänlainen suhdeverkosto;¹¹⁰⁸ tästä syystä vain inhimillisen kulttuurin osaksi helposti mieltämämme asiat ovatkin usein luontokulttuurisia, suhteissa syntyneitä.

Myös aitoja käytettiin estämiseen. Niitä käytettiin pitkään eri tavoin kuin nykyään, jolloin ihmisten kasvattamat eläimet suojataan aidoin. Vanhakantaisen maatalouden aikana sen sijaan aidattiin ne alueet, joille ihmisten kasvattamien tai luonnonvaraisten eläinten ei haluttu tulevan: 1950-luvulle asti pihat, pellot ja niityt aidattiin ihmisten kasvattamien eläinten laiduntaessa vapaana metsissä, varsinkin nautojen. Niityistä oli pulaa ja niillä kasvatettiin heinää talviruokintaa varten.¹¹⁰⁹ Paimenet pitivät huolta, etteivät vapaasti laiduntavat, ihmisten kasvattamat toislaiset eläimet menneet viljelysmaille syömään tai kulkeneet vaarallisille alueille, kuten soille, ja pitivät petoeläimet loitolla; paimenet käyttivät aiemmin esimerkiksi paimentorvia petoeläinten karkoittamiseksi. Suomessa varsinkin lapset ja nuoret paimensivat nautoja ja lampaita metsälaitumilla vielä 1960-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Maaseudun sivistysliiton vuonna 2004 järjestämän kirjoituskilpailun vastauksia tutkineen Kaarlenkasken mukaan lapsena paimenena toimi-

neista vastaajista monikaan ei maininnut paimenen tärkeimmäksi tehtäväksi petoeläimiltä suojelemista.¹¹¹⁰

Porosaamelaisille perinteinen poronhoidon malli oli paimentaa poroja ympäri vuoden ja siirtää asuinpaikkaa porojen vuotuisen liikkumisen mukaan. Esimerkiksi Inarissa ja Utsjoella ruvettiin 1900-luvun alussa laskemaan poroja vapaiksi kesän ajaksi vasomisen ja merkitsemisen jälkeen ja kokoamaan niitä syksyllä. Poronmistajat valitsivat joskus keskuudestaan paimenen eli raition, joka paimensi lähes koko vuoden. Enontekiöllä paimennettiin koirien kanssa vielä 1930-luvulla ja paimenina toimi myös muitakin kuin saamelaisia. Porojenkaan paimentamisen päätehtävä ei ollut suojella niitä pedoilta, vaan estää poroja tekemästä vahinkoja viljelyksille tai taimikoille ja pitää porot paliskuntien alueella.¹¹¹¹ Nykyisin porojen aitaaminen esimerkiksi talviruokintaa varten estää myös susia ja muita petoeläimiä pääsemästä samaan tilaan niiden kanssa.

Tarkastelemani lehtikirjoitukset kertoivat aikuisten vahtineen poroja susien saalistuksen takia normaalista poikkeavissa tilanteissa. *Lapin Kansa* kertoi aseistautuneiden miesten vartioivan poroja Lutolla alkuvuonna 1949: lehden mukaan ”useita kolttia sekä Kattajärven talon ja rajavartioston miehiä” oli asettunut ”susivartiioon”.¹¹¹² Vuonna 1973 kerrottiin *Helsingin Sanomissa*, että useissa Lapin itäisissä paliskunnissa oli poroja jouduttu susien takia ”jopa paimentamaan”.¹¹¹³ Aiemmin normaalista käytännöstä, porojen paimentamisesta, oli 1900-luvun edetessä tullut poikkeustila. Paimentamisesta tuli samoihin aikoihin poikkeava toimenpide myös lampaiden ja nautojen kasvattamisen parissa. Suurpetojen määrän vähetessä ja karjankasvatuksen muuttuessa luovuttiin paimentamistekniikoista Suomen lisäksi monissa muissakin maissa.¹¹¹⁴ Poikkeavaksi tilanteeksi esitettiin lehdissä esimerkiksi se, kun 1950- ja 1960-lukujen taitteessa karjaa paimennettiin lehtitietojen mukaan itärajan kunnissa päivisin susivaaran takia.¹¹¹⁵ Vuosisadan lopulla laiduntavia eläimiä vahdittiin lehtitietojen mukaan lähinnä erityistapauksissa: liperiläinen lampaankasvattaja suojasi syksyllä 1995 *Helsingin Sanomien* mukaan lampaita valonheittimin ja asein.¹¹¹⁶ Vaikuttaa siltä, että vähäsusisina aikoina, vapaan metsästyksen ol-

lessa mahdollista, oli totuttu siihen, ettei paimentamista tarvittu. Tilanteissa, joissa susia ei saanutkaan enää nopeasti tappaa, herättiin siihen, että ihmisten ja susien ravinnokseen käyttämiä eläimiä ei voinut vain ”pitää” aidatuillakaan laitumilla ilman lisävartiointia.

Laiduntavia eläimiä suojattiin susilta myös ottamalla ne yöksi sisätiloihin. Näin toimittiin esimerkiksi 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Susilta suojautuminen esitettiin *Karjalaisessa* lisätyönä: ”Eläimien pitää olla melkein aina silmälläpidon alaisina ja yöllä kiinni pellolla ja pienemmät läävässä. Ei nyt naisväelläkään ole lepoa yhtään, kun karjasta pitää kesälläkin tällä tavoin huolta pitää.”¹¹¹⁷ Sanomalehti uutisoinnin mukaan lisätyö kuitenkin kannatti: *Karjalaisen* mukaan vuonna 1962 ”karjan suojaus ja vartiointi on säästännyt ainakin 70 kotieläintä joutumasta pedon raadeltavaksi”.¹¹¹⁸ Kaikki eivät kuitenkaan yrittäneet ennaltaehkäistä susien saalistusta: elokuussa 1962 susien tappamasta hevosesta kertovassa uutisessa todettiin, että ”[p]aikka, jossa raatelu tapahtui, kuului vielä varsinaiseen susioperaatioalueeseen, jossa susia on liikkunut aikaisemminkin ja kehoituksen [sic] laiminlyönti kotieläimien kiinnipitämiseksi koitui jälleen kohtalokkaaksi.”¹¹¹⁹ Ennaltaehkäisyn vähydestä vihjaa se, että susien aikaansaamien vahinkojen määrät kasvoivat vuosi vuodelta.¹¹²⁰ Ihmiset olivat vähäsusisena aikana mahdollisesti tottuneet siihen, ettei lisätöitä tarvinnut tehdä, ja nopea toimintatapojen muutos oli vaikeaa.

Myös 1980-luvulla Nauvossa lampaita saalistaneet sudet työllistivät lehtien mukaan lampaankasvattajia kesäisin: ”[l]aidunkausi oli edessä ja lampaat piti pitää sisällä.”¹¹²¹ Liperissä susien saalistuksesta vuonna 1995 kärsinyt lampuri ei *Helsingin Sanomien* mukaan halunnut sulkea lampaita sisälle.¹¹²² Ojalammii tuo esiin, kuinka lammastilalliset pelkäävät ja ovat huolissaan lampaidensa puolesta myös 2000-luvun Suomessa. Lisätyö koetaan kuormittavaksi ja stressaavaksi. Sisällä olo koetaan myös lampaille huonoksi pidemmän päälle.¹¹²³

Vuosisadan toisella puoliskolla laitumet sijaitsivat usein maatiilojen läheisyydessä ja olivat yleensä aidattuja. Nautoja pidettiin pidempiä aikoja sisätiloissa, joissakin navetoissa kokoaikaisesti, ku-

ten edellisessä alaluvussa kerroin. Esimerkiksi 1990-luvulla Pohjois-Karjalassa nautakarjaa pidettiin kohtalaisen vähän laiturilla.¹¹²⁴ Lampaista laidunnettiin vuosisadan lopulla tavallisesti laiturilla, jossa oli sääsuoja (joko puita tai rakennettu suoja) ja laitumet aidattiin joko puisilla aidoilla tai rautalankaverkkoaidoin. Joillain tiloilla lampaat otettiin sisätiloihin yöksi.¹¹²⁵ Myös koirien suojaksi rakennettiin koira-aitauksia piholle. *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehden mukaan 1980-luvun Ilomantsissa ”[p]aikallisissa rautakaupoissa menivät koirien häkkitarpeet hyvin kaupaksi, ja monen koiran yösijaksi tuli ulkorakennus. Tämä pelastikin varmaan monen koiran hengen.”¹¹²⁶

Aitojen ja esteiden rakentamisen voi tulkita susille ja muille pe-toeläimille esitetyksi toiveeksi tai vaatimukseksi pysyä poissa tiettyistä tiloista. Joskus esteet toimivat. Alkuvuonna 1997 *Helsingin Sanomat* uutisoi kahden suden yrittäneen yöllä turhaan kaivautua koiratarhaan.¹¹²⁷ Estämisessä ei kuitenkaan aina onnistuttu. Esimerkiksi 1950- ja 1960-lukujen taitteessa susia havaittiin aidatuilla laiturilla ja niiden kerrottiin tappaneen haassa olleita lampaista.¹¹²⁸ Sanomalehdissä kerrottiin ihmisten joskus nähneen suden hyppäävän aidan yli.¹¹²⁹ Sudet vierailivat *Helsingin Sanomien* uutisten mukaan aidatuilla laiturilla ja koiratarhoissa myös vuosisadan lopulla, varsinkin Itä-Suomessa.¹¹³⁰ *Helsingin Sanomissa* vuonna 1995 julkaistun mielipidekirjoituksen kirjoittajan mukaan ”[s]udet tappavat koiria Ilomantsissa jopa pihossa, ottavat niitä juoksulangasta, eikä kaupassa myytävä koiratarhaverkko pidätä sutta, vaan se menee siitä läpi tai kaksimetrisestä verkosta yli”.¹¹³¹ Kirjoitus kuvastaa paikallisten ihmisten voimattomuuden tunnetta, mutta kertoo myös susista, jotka aktiivisella, esteitä ylittävällä toiminnallaan herättivät ihmisissä näitä tunteita; kirjoitus kertoo tilanteesta, jossa ”maailma iski takaisin”, kuten Barad kirjoittaa,¹¹³² hetkistä, jolloin sudet eivät toimineet ja sijoittuneet niin kuin ihmiset toivoivat.

Sudet vastustivat ihmisten tekemiä esteitä ja samalla myös ihmisten toiveita ja vaatimuksia, vaikeivat näistä jälkimmäisistä olisikaan olleet tietoisia.¹¹³³ Aitojen yli tai ali kulkeminen kertoi susien halusta päästä samaan tilaan saaliseläintensä kanssa ja mahdol-

lisuuksista tehdä ympäristöään koskevia valintoja. Se kertoi myös susien erinomaisesta ongelmanratkaisukyvyistä ja älykkyydestä, kyvystä käyttää kokemuksesta opittua tietoa uuden ongelman ratkaisemiseksi.¹¹³⁴ Esteiden taa päästyään sudet loivat omia ”eläimellisiä paikkojaan”. Laitumelle tultuaan sudet saattoivat tehdä laitumesta saalistusalueensa, mikä oli päinvastainen tarkoitus alueelle kuin minkä ihmiset sille olivat antaneet.

Omissa aineistoissani esiintyy myös mainintoja nimenomaan susien takia rakennetuista aidoista. ”Tavalliset” aitaukset eivät aina estäneet susien liikkumista, joten oli rakennettava jyrkempiä aitauksia. Elokuussa 1961 kerrottiin *Karjalaisessa* susien varalta rakennetusta vasikka-aitauksesta, joka oli ”rakennettu lautaseinäiseksi, kultakin sivultaan 10 metrin laajuiseksi.”¹¹³⁵ Erityisiä susiaitoja rakennettiin myös vuosisadan lopulla: *Helsingin Sanomat* uutisoi, kuinka susilauman saalistuksesta vuonna 1995 kärsineelle liperiläiselle lammastilalle rakennettiin vuonna 1997 kolmen kilometrin pituinen sähköistetty susiaita, ja kuinka myös Satakuntaan Merikarvialle rakennettiin susiaita suojaamaan lampaita. Susiaidat olivat esimerkki uudenlaisten käytänteiden luomisesta, johon tiukentunut suojelu johti estäessään vapaan metsästyksen. Ministeriö, luonnonsuojelujärjestöt ja lampaankasvattajat toimivat yhteistyössä yrittäessään vaikuttaa susien sijoittumiseen: ministeriö kustansi aidat, jotka rakennettiin talkoovoimin luonnonsuojelijoiden avulla laitumien ympärille.¹¹³⁶ Susiaitojen rakentaminen lampaiden turvaksi kertoo umpipihojen tapaan suden ja ihmisen yhdessä-tulemisestä, siitä, kuinka kumppanuuslajin toiminta vaikuttaa ihmisen toimintaan, muovaa ihmistä. Aidat kertovat myös halusta kontrolloida luontoa ja suden sijoittumista, käyttää valtaa suhteessa susiin, mutta ne kertovat myös hetkistä, jolloin yhteinen menneisyys ei ollut väkivaltaisten konfliktien täyttämää.

Tappaminen ei ollut ainoa tapa olla kanssakäymisessä susien kanssa, eikä se ollut ainoa tapa reagoida susien sijoittumiseen ja ravinnonhankintaan, sillä vahinkoja ennaltaehkäistiin myös muuten, muuttamalla ihmisten ja ihmisten kasvattamien toislaajisten eläinten yhteistä käyttäytymistä. Tällöin yritettiin vaikuttaa susien sijaintiin.

Mikäli esimerkiksi lampaat tuotiin sisälle yöksi, oli susien vaikeampaa tai jopa mahdotonta päästä samaan tilaan niiden kanssa. Eri-laiset eläintenpidon käytänteet ja aitojen, valonheitinten ja pippuriliivien kaltaiset teknologiat kertovat siitä, että susien paikkojen muotoutumisprosessiin eivät ottaneet osaa vain ihmiset ja sudet. Kuten Haraway on todennut: kun ihmisten, laiduntavien eläinten ja petoeläinten kanssakäymisen haasteita yritetään ratkaista, ovat ehdotukset usein maisemien, eläinten, kasvien, mikro-organismien, ihmisten ja teknologioiden sotkuinen joukko.¹¹³⁷

EPÄTOIVOTTU TUNKEILIJA VAI SUOMALAINEN SUSI?

Epätoivottu susi

Tässä luvussa pureudun siihen, miten tervetulleita tai toivottuja sudet ja niiden läsnäolo ylipäätään olivat 1900-luvun Suomessa. Käsittelemme lajin yhteiskunnallista asemaa kansallisuus-käsitteen kautta. Aluksi tarkastelen tilannetta 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, aina 1960-luvulle asti.

Länsimaisessa kulttuurissa ihmisten lisäksi monilla muillakin olennoilla ajatellaan olevan paikkaidentiteetti, ja niiden katsotaan kuuluvan johonkin paikkaan.¹¹³⁸ Kutsumme alkuperäisiksi ja kotimaisiksi eläin- ja kasvilajeja, jotka esiintyvät alkuperäisiksi kasvualueillaan. Lajeja, jotka ovat alun perin muualta, kutsumme vieraslajeiksi¹¹³⁹ tai haitallisiksi vieraslajeiksi, tulokaslajeiksi tai jopa muukalaisiksi. Englanninkielisiä termejä *native* ja *alien* on kasvitieteessä käytetty 1840-luvulta lähtien.¹¹⁴⁰ Lajien tilallista kuulumista määrittävät termit ovat arvottavia. Joihinkin tulokaslajeihin suhtaudutaan myönteisesti, mutta jos laji määritellään haitalliseksi vieraslajiksi tai muukalaiseksi, mielletään se usein uhkaavaksi ja tunkeilevaksi. Ennakkoluulojen taustalla on usein ajatus siitä, että tulokkaat uhkaavat alkuperäisinä pidettyjen lajien ja eritoten ihmisten pärjäämistä sekä vähentävät luonnon monimuotoisuutta.¹¹⁴¹ Kotimaisuus kuulostaa myönteiseltä ominaisuudelta, vaikka se välttämättä ole merkki sopeutumisesta omaan ympäristöön tai positiivisista vaikutuksista siihen.¹¹⁴²

Tapamme myöntää toislajisille eläimille kansallisuuksia ja tilallista kuulumista ovat vallankäyttöä ja liittyvät haluamme järjestää ja jäsentää ilmiöitä ja olentoja luokittelun kautta.¹¹⁴³ Kuten politiikantutkija Benedict Anderson ja sosiologi, kulttuurintutkija Stuart Hall ovat todenneet, on kansallisuus keino luoda järjestystä maailmaan. Kansallisuus ja kansallinen identiteetti ovat kuviteltuja, kuvitteellisia yhteisöjä.¹¹⁴⁴ Kansallinen identiteetti voi olla ihmisen it-

sensä kokemaa, mutta myös muut voivat myöntää tai kyseenalais-
taa sen.¹¹⁴⁵ Ihmiset liittävät kansallisen identiteetin myös ei-inhi-
millisiin olentoihin, maisemaan tai laajemmin luonnoksi ymmär-
rettyyn osaan maailmasta: länsimaisessa kulttuurissa maailma ym-
märretään kansallisvaltioiden järjestelmäksi,¹¹⁴⁶ ja myös eläinyksi-
löt ja kokonaiset eläinkannat jaetaan kansallisuuksiin ja kansalli-
siin kantoihin sen perusteella, mikä niiden sijainti on suhteessa ih-
misten elinympäristöön ja kansallisvaltioihin. Nämä ryhmät ovat
aina osittain kuvitteellisia, sillä kansalliset eläinkannat voivat olla
yhteydessä toisiinsa. Luonnon kansallistaminen liittyy romantiikan
ajan ajatteluun: kansakunnan identiteetti oli yhteydessä fyysiseen
maisemaan.¹¹⁴⁷ Vaikka eläinten kansallistaminen on yleistä, on ai-
hetta tutkittu historioitsijoiden parissa vähän. Eläinten muuttoliik-
keitä, varsinaista fyysistä liikettä, on myöskin tutkittu hyvin vähän,
ja usein vain lajin näkökulmasta, yksilöiden näkökulman jäädessä
taka-alalle.¹¹⁴⁸

Ensimmäiset sudet tulivat nykytiedon valossa nykyisen Suomen
alueelle viimeisimmän jääkauden jälkeen ja ehkä jo ennen ihmis-
tä. Saapumisjärjestyksellä ei sinällään ole merkitystä, vaan ennem-
minkin sillä, että luonnontieteellisesti tarkasteltuna sudesta on ajan
saatossa tullut osa pohjoisen ekosysteemiä.¹¹⁴⁹ 1900-luvun ensim-
mäisellä puoliskolla susilla ei kuitenkaan monien lehtikirjoitusten,
eläintietokirjojen tai lainsäädännön perusteella katsottu olevan oi-
keutta elää Suomessa. Tapporahojen maksaminen sekä vapaa met-
sästys – se, että susia sai tappaa, missä vain niitä tavattiin – ker-
too tulkintani mukaan siitä, ettei susien toivottu elävän Suomes-
sa, ainakaan ei runsaslukuisina. Vuodelta 1868 oleva *Keisarillisen
Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä
Suomessa* totesi, että metsästystä harjoitettiin ”osaksi otusten saa-
mista, osaksi vahinko-eläinten ja ryöstölintujen hävittämistä var-
ten.”¹¹⁵⁰ 1900-luvullakin säädetyissä laeissa ja asetuksissa esitettiin
sama tavoite.¹¹⁵¹

Monet eläintieteilijät näyttivät myös toivoneen susien häviä-
mistä. Ornitologi Rolf Palmgren ja eläintieteilijä Johan Axel Pal-
mén katsoivat 1900-luvun alkupuolella suurpetojen kuuluvan suo-

malaiseen luontoon. Palmgren ja Palmén eivät kuitenkaan antaneet tai vaatineet susille tilallista tai kansallista kuulumista.¹¹⁵² Biologi Siivonen totesi suorasanaisesti vuonna 1956 julkaistussa *Suuressa nisäkäskirjassa* suden olevan ”ainoa nisäkäslajimme, jonka vähäisenkään luonnonvaraisen kannan suosimista on vaikeata perustella”.¹¹⁵³

Monet metsästäjätkin olivat samalla linjalla. Vuonna 1914 Arth. Aspelin kirjoitti *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä toivovansa, että sudet saadaan häviämään tai ainakin vähenemään, erityisesti Lapista.¹¹⁵⁴ Yrjö Yläne totesi *Metsästäjän käsikirja* -teoksessaan (1926) suorasanaisesti, että ”[o]nneksi ovat sudet nyttemmin huvenneet maassamme hyvin vähiin, ja tuskinpa lieenee ketään, joka niiden kohtaloa surkuttelisi.”¹¹⁵⁵ Vuonna 1950 julkaistussa Yläneen toimittamassa metsästyksestä ja riistanhoidosta kertovassa kirjassa *Suomen metsästys* todettiin samansävyisesti, että

[s]uden kuolemantuomio on jo aikaa luettu, mutta täytäntöönpano on osoittautunut vaikeaksi. Joskus on ollut syytä olettaa, että sudesta on päästy, mutta yllättäen se on jälleen paljastanut itsensä, olemassaolonsa kuin paha luonnonilmiö, jolle ei mahda mitään.¹¹⁵⁶

Suden kuolemantuomiosta kirjoittaminen vihjaa siitä, että koko lajin toivottiin häviävän maasta.¹¹⁵⁷ Myös aiemmissa käsittelyluvuissa esiintuomani susien innokas jahtaaminen vihjaa siitä, että muutkin kuin lehtiin kirjoittaneet metsästäjät ja susien kanssa samoilla alueilla eläneet ihmiset toivoivat susien häviävän, ainakin omilta elinalueiltaan. Lajin huonosta asemasta kertoi myös susi ja hukka-sanojen käyttö suomen kielessä: sanonnoissa jokin asia meni *hukkaan* eli katosi ja oli *susi* eli huono.¹¹⁵⁸

Ennen suojelun alkamista viranomaiset, lainsäädäntö sekä yleinen ilmapiiri kannustivat mahdollisimman vähäsusisen Suomen luomiseen. Myös Ilvesviita on huomannut omista 1800-luvun ja 1900-luvun aineistoistaan metsästäjien ja metsästyssuurojen halun tehdä Suomesta vahinko- ja petoeläimetön.¹¹⁵⁹ Historioitsija Peter Coatesin mukaan ongelmalajin kansallinen identiteetti voidaan helposti asettaa kiistanalaiseksi.¹¹⁶⁰ Esitän, etteivät kaikki suomalaiset mieltäneet sutta ennen suojelun alkamista *kotimaiseksi* tai *suoma-*

laiseksi lajiksi siten, että sen läsnäolo tai olemassaolo olisi ollut toivottua.

Susien Suomessa elämisen epätoivottavuudesta kertoo se, kuinka eläintietokirjoissa ja lehdissä kirjoitettiin susista ihmisten vihollisina. Vuonna 1930 julkaistun *Eläinten maailma I* -teoksen mukaan ihminen oli jatkuvassa taistelussa ja hävityssodassa petoeläinten kanssa.¹¹⁶¹ Vuonna 1973 kirjoitettiin *Helsingin Sanomissa* suden olevan poromiesten perivihollinen.¹¹⁶² Suojelun alettuaakaan ei välttämättä osattu kuvitella näiden kahden lajin kykenevän rinnakkaisluokkaan: historioitsija Jouko Teperi epäili 1970-luvulla, voiko ih-

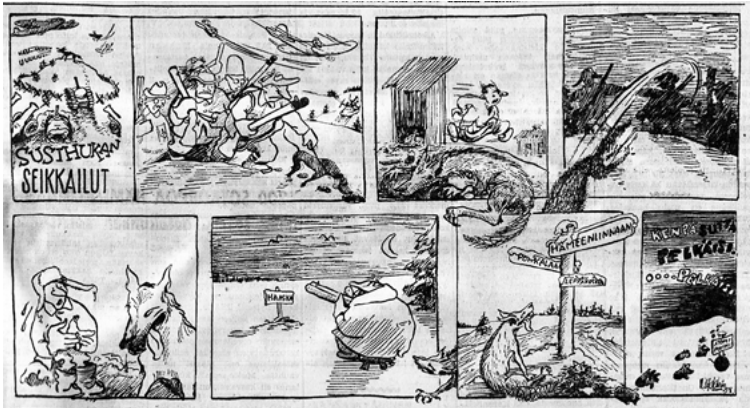
KUVA 30: Kari Suomalaisen *Helsingin Sanomissa* julkaistussa pilakuvassa petoja ovat ihmiset, ei susi. Lähde: Sankarit, *Helsingin Sanomat* 10.2.1953, 4.

misen ja suden rauhallinen yhteiselo olla koskaan mahdollista.¹¹⁶³ Vihollisesta puhuminen kertoo enemmän puhujasta kuin väitetyistä vihollisista.¹¹⁶⁴ Puhumalla susista vihollisen tapaan niiden ”eläimellistä” toiseutta vahvistettiin ja se määriteltiin ainoastaan kielteiseksi. Susien kuvaaminen vihollisiksi oli vallankäyttöä, ja se toimi diskursiivisena perusteluna niiden tappamiselle. Kun susi esitettiin vihollisen kaltaisena, oli sen tappaminen ja vainoaminen erityisen perusteltua.¹¹⁶⁵ Näin toimitaan ihmisvihollistenkin kanssa: kuten journalismia ja propagandaa tutkinut Heikki Luostarinen kirjoittaa, viholliskuva toimii väkivallan legitimaationa.¹¹⁶⁶

Susien hävittämiseen pyrkivä tappaminen ja sodankäynti rinnastettiin lehdissä toisiinsa. *Poromiehessä* kirjoitettiin vuonna 1938 ”hukkasodasta,” jota Lapissa käytiin susien hävittämiseksi¹¹⁶⁷ ja A. E. Järvinen kuvaili susien metsästämistä hävityssodaksi *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä.¹¹⁶⁸ Sotaviittauksia käytettiin myös kirjoitettaessa 1940-luvun lopun susitilanteesta Lapissa. ”Hela” kirjoitti *Lapin Sanomien* pakinassa Enontekiöllä tammikuussa 1949 suunnitteilla olevasta suurjahdista. Vaikka kirjoittaja toivoi susien kuolevan, mietti hän tilannetta myös niiden näkökulmasta: ”Tuli vain mieleeni, ettei silloin susiparka ole sen kummemmassa asemassa kuin ihminenkään sotien aikana. Samoilla tekniikoilla nyt sutta jahdataan, lentokonein ja radiopartioin.”¹¹⁶⁹ Myös eteläiseen ja läntiseen Suomeen tulleiden susiyskilöiden jahtaamisesta käytettiin lehdissä sotatermejä.¹¹⁷⁰

Alkuvuonna 1953 Hämeessä jahdattua susiyskilöä kommentoivissa pilakuvissa ja sarjakuvissa oli viittauksia sodankäyntiin. Kari Suomalaisen pilakuvassa suden tappaneet miehet muistuttavat kylpäriineen, aseineen ja kunniamerkkeineen sotilaita (kuva 30). Asemiesjoukon lisäksi paikalla on panssarivaunu. *Hämeen Sanomissa* julkaistun sarjakuvan ensimmäisessä ruudussa susi on panssarivaunujen ja tykkien saartamana (kuva 31) ja lehdessä myöhemmin julkaistussa pilakuvassa jahtimiehet seisovat rivissä jahtia johtavan koppelakkipäisen miehen komennuksessa (kuva 32).¹¹⁷¹

Hämeessä liikkunutta sutta jahdattiin kritisoijien mukaan aluksi suunnittelemattomasti, mutta helmikuussa aiempaa organisoitu-

Kuva 31: *Hämeen Sanomissa* julkaistussa sarjakuvassa susi joutuu sodankäynnin kaltaisen jahtaamisen kohteeksi. Lähde: Susihukan seikkailut, *Hämeen Sanomat* 5.2.1953, 3.

neemmin: jahtiin osallistuneiden oli lehden mukaan tarkoitus koontua ennen jahtia, jota johtaisi eversti Sarparanta, ”joka on saanut käyttöönsä 12 armeijan radiota ja 3 autoa”.¹¹⁷² Armeijan miehiä osallistui muidenkin susien tappamiseen. Myös rajavartiolaitoksen työntekijät metsästivät susia ja muita suurpetoja rajan tuntumassa.¹¹⁷³ Armeijan ja rajavartiolaitoksen osallisuus kuvastaa susien tapetuksi saamisen tärkeyttä, sillä näiden instituutioiden tehtävänä oli puolustaa yhteiskuntaa ulkoista vihollista vastaan. Sudet olivat siis ikään kuin yhteiskuntaa uhkaava toimija, samalla kun susien jahtaaminen esitettiin välttämättömänä pakkona.

Sotaviittausten lisäksi helmikuussa 1953 *Hämeen Sanomissa* julkaistussa sarjakuvassa (kuva 32) käsiteltiin jahteja myös suden näkökulmasta: miehet jahtaavat sutta koirien, lentokoneiden, panssarivaunujen ja tykkien sekä moottorikelkkojen avulla, mutta susi loikkii saartoketjun läpi, kiertää haaskalla päivystävän metsästäjän, pelottelee aseettomia miehiä ja pohtii, minne seuraavaksi mennä. Jahtaamista ei sarjakuvassa kuitenkaan kuvattu sudelle stressaavaksi, mitä se varmasti todellisuudessa oli.

Kuva 32: *Hämeen Sanomissa* otettiin kantaa isojen susijahtien mielekkyyteen. Lähde: Susidraaman viimeinen näytös, *Hämeen Sanomat* 10. 2. 1953, 3.

Myös 1950- ja 1960-lukujen taitteessa Suomeen itärajan takaa tulleiden susien tappamista verrattiin sodankäyntiin. Mäensyrjän mukaan Pohjois-Karjalassa vallitsi ”sotatilan maku”¹¹⁷⁴. *Karjalaisessa* kirjoitettiin ”suisodasta” ja susijahteja kutsuttiin ”operaatioiksi” ja ”taisteluiksi”.¹¹⁷⁵ Myös susien todettiin käyttäytyvän so-
 taisasti: elokuussa 1962 *Karjalaisessa* julkaistun uutisen mukaan ”[s]udet ovat jatkuvasti sotajalalla Kiteellä” liikkeudessaan kylien lähetyvillä ja vieraillessaan karjalaitumilla.¹¹⁷⁶

Pohja-Mykrä ja biologi Sakari Mykrä tuovat esiin, että sota-termejä käytettiin viime vuosisadalla myös puhuttaessa esimerkiksi varisten systemaattisesta ja tapporahoilla kannustetusta hävittämisestä.¹¹⁷⁷ Pohja-Mykrän mukaan vahinkoeläinsota-termiä käytettiin, kun tavoitteena oli päästä eläinlajista lopullisesti eroon.¹¹⁷⁸ Tarkastelemieni aineistojen valossa näyttää siltä, että sudenmetsästy-

kutsuttiin sodaksi, kun kyse oli hävittämiseen pyrkivästä, järjestäytyneestä jahdistista. Myös tutkijat ovat käyttäneet sota-termiä kritisoidakseen jahteja. Historioitsija Peter Coates tarkastelee Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin tapahtunutta susien hävittämiskampanjaa irrationalisena verilöylynä ja umpimähkäisenä sotana.¹¹⁷⁹ 1900-luvun Suomessa susien kohtaama vaino ei ollut yhtä organisoitunutta, väkivaltaista tai raakaa, mutta erityisesti suuret jahdit, joissa yhtä sutta jahtasi satoja miehiä, olivat joidenkin aikalaisten mielestä umpimähkäisiä. Suuria metsästäjäjämiä pidettiin epätavallisena ja metsästäjistäkin suuret jahdit olivat epätehokas keino saada susi tapettua. *Satakunnan Kansa* kuvaili, kuinka suden perässä juostiin sinne tänne, eikä tieto kulkenut tarpeeksi nopeasti, sillä radiopuhelimia oli liian vähän. Lehden toimittaja kirjoitti miesten joutuneen susikuumeen valtaan.¹¹⁸⁰

Sotaisuus ei kuitenkaan ollut koko totuus susien jahtaamisesta. Metsästäjien kerrottiin nauttivan susien metsästämisestä.¹¹⁸¹ Monissa muissakin länsimaissa metsästys on yhdistynyt nautintoon. Esimerkiksi 1800-luvun Englannissa suuret ajot, joissa avustajat ajoivat riistan ampujien tulilinjalle, olivat yläluokan hupia.¹¹⁸² Suomessa metsästyksen elinkeinollinen ja ruuanhankinnallinen merkitys oli vähentynyt jo 1800-luvulla, vaikka se säilyikin elannonlisänä vielä pitkään. Urheilumetsästystä harrastivat aluksi virkamiehet, porvarit ja tilanomistajat.¹¹⁸³ Lapissa 1930-luvun lopulla käydystä ”hävityssodasta” kirjoittanut A. E. Järvinen vertaili harrastuksenomaista urheilumetsästystä ja susien hävittämispöyryntä toisiinsa kirjoituksessaan *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä. Hän kritisoi hävityssotaa siitä, ettei siinä enää ollut

metsästyksen syvintä viehätystä. Urheilumetsästyksen tarkoitushan ei ole niin paljon surmaamishalun tyydyttäminen, kuin rauhallinen syntyminen luonnon ilmiöihin ja seurustelu korkean taivaan alla riistan kanssa, jonka yksilöissä oikealla erämiehellä on aina paljon ystäviä, eikä yhtään vihamiestä. Kuitenkin tällainenkin järjestetty hävityspöyryntä voi valmistaa kuin lahjaksi vaikuttavia elämyksiä.¹¹⁸⁴

Kirjoituksessa korostui lähes vaatimus nauttia susien jahtaamisesta. Lehtitietojen mukaan 1900-luvun Suomessa susien tappajat olivat

maanviljelijöitä, karjankasvattajia ja poromiehiä, sähköteknikkoja, automekaanikkoja, opettajia, rajajääkäreitä, vääpeleitä ja konstaapeleita.¹¹⁸⁵ Osa oli ”urheilumetsästäjiä”, osalle taas metsästys liittyi elinkeinon harjoittamiseen, kuten karjankasvattajille ja poromiehille. Yksinomaan sudenmetsästyksen keskittyviä ammattimetsästäjiä ei ainakaan omien aineistojeni valossa ollut 1900-luvun Suomessa.¹¹⁸⁶

Ilvesviita kirjoittaa, kuinka metsästäjä uhrasi aikaa ja panoksia vahinkoeläimen tappamiseksi, muttei saanut ”syömäsaalista”, jolloin hovin ja hauskuuden ajateltiin korvaavan vaivan.¹¹⁸⁷ Innokkaat jahtimiehet antoivatkin paljon omasta ajastaan sudenmetsästyksen. *Hämeen Sanomissa* kerrottiin alavutelaisen autoilija Jussi Karjalan ajaneen vuonna 1953 Hämeessä liikkunutta sutta ensin Keuruun seudulla kahdeksan vuorokautta, hiihtäneen

sen perässä keskimäärin päivässä 60 km ja väliin jopa 80 km. Hattulaan hän saapui viime tiistaina ja on siitä saakka ajanut hukkaa, mutta yhtä huonolla tuloksella kuin muutkin jahtimiehet. Mies mainitsi suden tulleen hänelle maksamaan jo noin 5.000 – 20.000 markkaa erilaisina menoina.¹¹⁸⁸

Metsästyksestä nauttimisen ja susien ei-toivottavuuden lisäksi yksi syy lähteä susien perään oli kannustimena toiminut tapporaha. Valtion maksamien tapporahojen määrät vaihtelivat rahauudistusten, markan arvon muutosten ja sotien takia (taulukko 2).¹¹⁸⁹

Tapporaha oli tärkeä lisä ihmisten toimeentuloon. *Metsästys ja Kalastus* -lehti kertoi Rinteen talon isännän saaneen Virroilla joulun aikaan vuonna 1952 tappamastaan sudesta ”hyvät joulu rahat”.¹¹⁹⁰ Eteläiseen ja läntiseen Suomeen tulleet yksinäiset sudet saivat peräänsä satoja jahtimiehiä, jotka sanomalehtien mukaan kilpailivat tapporahasta, jonka vain kuolettavan luodin ampunut saisi.¹¹⁹¹ Vuonna 1970 *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä susien suojelelun vastustava Vilho Taskinen kuvaili susien tappamista tärkeäksi keinoksi vaikuttaa porovahinkoihin, mutta totesi tapporahan olevan ”rajan kansalle myös pientä lisätuloa samoinkuin nahkasta saatu hinta”.¹¹⁹² Metsästäjien on varsinkin 1800-luvulla kerrottu hyödyntäneen tapporahaa lähes elinkeinon kaltaisesti, tappamalla pennut

Voimassa	Tapporaha markkoissa	Arvo suhteutettuna v. 2019 euroiksi
1898 lähtien	100 mk	471,90 €
1923 lähtien	400 mk	132,80 €
1934 lähtien	500 mk	192,80 €
1948 lähtien	20 000 mk	892,20 €
1953 lähtien	20 000 mk	642,00 €
1955 lähtien	50 000 mk	1662,00 €
1962 lähtien	50 000 mk	1125,00 €
1969 lähtien	500 mk	762,50 €
1971 lähtien	500 mk	696,60 €

Taulukko 2. Aikuisista susiyskilöistä maksettujen tapporahojen määrät 1900-luvulla voimassa olleen lainsäädännön mukaan. Pennuista maksettiin puolet mitä aikuisesta. Markan arvo suhteutettu Rahamuseon rahanarvolaskurilla vuoden 2019 euroiksi.

ja jättämällä emosuden henkiin, jotta se seuraavana vuonna synnyttäisi uudet pennut, joista taas kuolleena saataisiin tapporahaa. Tarkastelemissani aineistoissa tästä tavasta kirjoittaa vain Pulliainen, joka kertoi poromiesten ”pesittäneen” susia tapporahan saamisen takia, ja Järvinen *Suomen metsästys* -teoksessa (1950).¹¹⁹³ Susia tapettiin vielä 1960-luvulle asti pesiltä, ja pesiä myös hävitettiin.¹¹⁹⁴ Pohjois-Karjalan riistapäällikkö Mikko Rantanen kutsui sudenpentujen tappamista 1950- ja 1960-lukujen taitteessa *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä vahinkojen torjumiseksi, jota ei tulisi kainostella, sillä täysikasvuista pennuistakin ”olisi kasvanut petoja”.¹¹⁹⁵ Koska sudenpennuista maksettiin tapporahaa puolet aikuisen hinnasta, on pentujen pesältä tappamiseen voinut kannustaa ”vahinkojen torjunnan” tarpeen lisäksi myös lisäansiot.

Tapporahan saaminen onkin todennäköisesti ollut merkittävä motiivi suden tappamiseen vihan, pelon tai susien oman, ihmisten ja ihmisten kasvattamien toisilajisten eläinten kannalta haitallisen toiminnan sijaan. Käsitys lajin haitallisuudesta kuitenkin vaikutti niistä maksettavien tapporahojen suuruuteen, kuten Pohja-Mykrä kirjoittaa: suurimmat tapporahat maksettiin suurpedoista ja suurista petolinnuista.¹¹⁹⁶

Huomionarvoista on sekin, että joskus susien tappamisesta kirjoitettiin lehdissä myös hyvin neutraaliin, toteavaan sävyyn. Susien tappaminen ei ehkä aina ollutkaan vihan kyllästämiä vainoamista tai, kuten edellisessä luvussa toin esiin, reaktiota pelkoon tai tapa rankaista susiyksilöä. Susien jahtaaminen ja tappaminen esitettiin usein lehdissä ikään kuin ”luonnollisena”, itsestään selvänä ja rationaalisenä tapana reagoida susien tekoihin tai pelkkään suden kohtaamiseen. Muissa toimissa olleiden ihmisten esimerkiksi kerrottiin ryhtyvän heti sudenjahtiin: näin tapahtui esimerkiksi Liedosassa joulukuussa 1920. Ensimmäisessä luvussa siteeraamassani *Turun Sanomien* uutisessa suden tappaminen ja sen yrittäminen heti suden tultua havaituksi esitettiin normaalina, itsestään selvänä reaktiona havaintoon.¹¹⁹⁷ Tappaminen on äärimmäistä vallankäyttöä, toisen olennon elämän päättämistä, mutta toisilajisten eläinten tappaminen voidaan myös kokea tavanomaiseksi, ”normaaliksi” ja arkipäiväiseksi teoksi.¹¹⁹⁸

Vastaavista tilanteista uutisoitiin vuosisadan alussakin. *Karjalatar* kertoi tammikuussa 1905 Lieksassa Mönningelällä jänisjahdissa olleista kolmesta miehestä, jotka ”tapasivat [- -] aivan odottamattaan suuren suden, jota tietysti heti lähdettiin takaa ajamaan”.¹¹⁹⁹ Samaan tapaan *Suomen metsästyslehti* kertoi vuonna 1909 ”porokarjalleen menossa” olleiden miesten sudenjälkiä huomattuaan ryhtyneenkin sudenajoon suksilla ja poron vetämällä pulkalla.¹²⁰⁰ Väitän, että monille aikalaisille tappaminen oli ”normaali” tapa olla kanssakäymisessä susien kanssa, silloin kun susia nähtiin. ”Normaaliuteen” vaikutti todennäköisesti edellisessä luvussa käsittelemäni vahinkoeläinstatus: koska jotkut susiyksilöt tappoivat lampaita, nautoja, koiria ja poroja, olivat kaikki sudet ”vahinkoeläimiä”, jotka tuli hävittää. Tappamisen ”normaaliutta” vahvisti myös kuolleita susia esittävien trofeevalokuvien julkaiseminen lehdissä. Tarkastelemistani lehdistä ja ajankohdista trofeevalokuvia julkaistiin eniten 1950- ja 1960-lukujen taitteessa sanomalehti *Karjalaisessa*. Myös esimerkiksi median huomion saaneista, Etelä- ja Länsi-Suomeen tulleista susista julkaistiin paikallislehdissä ja *Metsästäys ja Kalastus* -lehdessä kaatokuvia. Niitä julkaistiin lehdissä vielä

suden suojelun alettua ja tiukennuttuakin.¹²⁰¹ Filosofin Elisa Aaltola kirjoittaa tietynlaisten eläinkuvien toistuvan näkyvyyden vaikuttavan siihen, että alamme pitää eläinten tietynlaista kohtelua itsensänselvyytenä. Eläinten käsitteleminen mediassa metsästyskohteina on Aaltolan mukaan ”itsestäänselvyys”, joka ”vahvistaa ajatusta, että eläimet todellakin ovat ’luonnostaan’ käytettäviksi tarkoitettuja ja että tuohon käyttöön ei liity ongelmia”.¹²⁰²

Vaikka varsinkin sanomalehdet kertovat ihmisten jahtaamista ja tappamista susista, on tärkeää muistaa, että kaikki Suomessa eläneet sudet eivät kuolleet ihmisten tappamina; jotkut sudet todennäköisesti kuolivat esimerkiksi saaliseläimen, kuten hirven potkuun saalistustilanteessa, tauteihin tai nälkään. Muita kuin ihmisen aiheuttamia kuolemia ei käsitelty kovin paljoa aineistoissani, mutta esimerkiksi helmikuussa 1998 julkaistiin *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä kuva toisen suden tappamaksi epäilystä naarassudesta.¹²⁰³

Kiinnostavaa on myös se, mistä kirjoitin jo ensimmäisessä käsitteilyluvussa Itä-Suomessa eläneitä susia käsitellessäni: vaikka susia olisikin nähty jollain seudulla ja ne olisivatkin saalistaneet ihmisten mielestä ei-toivotulla tavalla, ei niiden perään lehtikirjoitusten mukaan aina lähdetty. Esimerkiksi *Karjalattaressa* kirjoitettiin elokuussa 1904 susien saavan ”rauhassa tehdä vahinkoja” Kontiolahdella Joensuun lähellä. Myöhemmin samana vuonna lehdessä joensuulaisia ”pyssymiehiä” syytettiin siitä, etteivät he lähteneet ”noista pedoista loppua tekemään” ja ”ryhtyneet ahdistamaan” susia.¹²⁰⁴ Kaikissa kirjoituksissa ei kerrottu lainkaan, lähdettiinkö suden perään (taulukko 3).

Suomen metsästyslehdessä todettiin vuonna 1907, että vaikka sudesta maksettiin tapporahaa, oli susien ajaminen niin ”vaivalloinen ja samalla epävarma työansio, että harva antautuu tähän epävarmaan toimeen, varsinkin jos ajo näyttää pitkälliseksi paineuttuvan [sic].”¹²⁰⁵ Vaikka tulkitsen susien olleen 1900-luvun ensimmäisellä puolella pitkälti ei-toivottuja, ei se tarkoittanut sitä, että kaikki ihmiset olisivat vainonneet tai vihanneet susia. Jotkut ihmiset ovat voineet suhtautua susiin myös välinpitämättömästi tai neutraalisti.

Lehti ja tarkasteluvuodet	Kerrotaan, että havaittu susi yritettiin tappaa	Ei kerrota, yritettiinkö susi tappaa	Kerrotaan, ettei sutta yritetty tappaa heti tai ollenkaan
<i>Karjalatar</i> 1900–1905	18	28	9
<i>Wasabladet</i> 1900–1905	24	17	-
<i>Perä-Pohjalainen</i> 1900–1905	3	12	-
<i>Keski-Suomi</i> 1900–1905	4	9	1
<i>Hämeen Sanomat</i> 1900–1905	5	8	-
<i>Uusi Aura</i> 1900–1905	4	12	1
<i>Suomen metsästyslehti</i> 1906–1910	8	14	3

Taulukko 3. 1900-luvun alussa julkaistujen lehtien susihavainnoista kertovien uutisten jakaantuminen kirjoituksiin, joissa joko kerrottiin, että kyseiset sudet yritettiin tappaa, että niitä ei yritetty tappaa tai ei kerrottu siitä, yrittivätkö ihmiset tappaa kyseisiä susia.

Vaikka susien läsnäolo Suomessa näyttäytyi monissa aineistoisani ei-toivottuna, ei niistä päästy eroon. Suomessa elävät ja elämään pyrkivät sudet olivat yksi esimerkki tilanteista, joissa maailma iskee takaisin, Baradin ajatuksia lainaten, eivätkä asiat mene täysin niin kuin ihmiset haluaisivat.¹²⁰⁶ Yksi syy siihen, ettei susista päästy eroon, oli se, että niitä tuli aika ajoin maahan erityisesti itärajan takaa. Seuraavaksi käsittelen susien valtakunnanrajoja ylittävää liikkumista ja sitä, kuinka ihmiset ovat siihen eri aikoina suhtautuneet.

Rajan yli kulkevat sudet

Suomen susikanta on pitkään ollut yhteydessä Venäjän ja nimenomaan Venäjän Karjalan (tai Neuvosto-Karjalan) susikantaan. Susia ja muita suurpetoja on kulkenut itärajan yli molempiin suuntiin ja ajoittain susia on tullut maahan suuremmissa joukoissa: 1930- ja 40-lukujen loppuilla, 1950- ja 1960-lukujen taitteessa sekä 1970-lu-

vulla susien määrä Suomessa kasvoi itärajan takaa maahan suuntautuneiden isompien ”maahanmuuttoyritysten” seurauksena. Jotkut sudet ja susilaumat ovat myös eläneet rajan molemmin puolin.¹²⁰⁷

Joissain maissa susien ilmestyminen tai palaaminen maan eläimistöön on herättänyt epäilyjä salaisista siirtoistutuksista.¹²⁰⁸ Suomessa tällaisia tarinoita ei tarkastelemissani aineistoissa esiintynyt. Suomalaiset näyttävät 1900-luvulla olleen tietoisia siitä, että susia tuli maahan itsenäisesti rajan takaa. Useimmiten rajanylittäjiä ei itse nähty, vaan niiden läsnäolosta tultiin tietoisiksi niiden saalistuksen kautta, näkemällä niiden tappamia ja syömiä eläimiä.¹²⁰⁹ Rajan yli johtaneet jäljetkin kertoivat rajanylittäjistä.¹²¹⁰ Tarkastelemissani lehdissä uutisoitiin myös tilanteista, joissa esimerkiksi metsästäjät tai rajajääkärit näkivät omin silmin susien ylittävän rajan.¹²¹¹ Suomella ja Venäjällä (vuosina 1917–1922 Neuvosto-Venäjällä ja vuosina 1922–1991 Neuvostoliitolla) oli yhteistä rajaa yli 1300 kilometriä, mutta susien kerrottiin käyttävän tiettyjä reittejä Suomeen tullessaan: vuonna 1963 kerrottiin *Karjalaisessa* Saaroisten niemen olevan ”susien suosima ’etappireitti’ valtakunnasta toiseen.”¹²¹² Vuosisadan loppupuolella valtakunnanrajojen ylitykset keskittyivät havaintojen mukaan Kuhmon ja Tohmajärven väliselle alueelle.¹²¹³

Suomen valtion alueelle tuleminen edellytti susiyskiloilta raja-alueen ja sitä laajemman rajavyöhykkeen läpi kulkemista. Kuviteltu ihmisyyhteisö ja sen rajat ovat institutionalisoituja, mikä ilmenee kansalaisuuden, rajavalvonnan ja kansalaisten sekä ulkomaa-laisten liikkumisen kontrollissa.¹²¹⁴ Ennen vuotta 1918 itäraja oli (paikoin) avoin ja ihmisetkin liikkuivat sen yli vapaasti. 1930-luvulla itärajasta muodostui suljettu linjarata, jota vartioitiin niin Suomen kuin Neuvostoliiton puolella. Raja-alueella oli raja- ja tulli-asemia ja ihmisten liikkuminen rajavyöhykkeellä vaati luvan. Jatkosodan jälkeen vuonna 1945 muodostettiin Sisäasiainministerin määräyksestä kolmen kilometrin levyinen rajavyöhyke.¹²¹⁵ Rajan pituudelta kulki paljaaksi hakattu, lyhyttä aluskasvillisuutta kasvava raja-aukko, jonka keskeltä valtakunnanraja kulki. Säännöllises-

ti kunnostetun aukon tuli olla neljä metriä leveä. Itäraja oli suurimman osan matkaa metsäinen erämaaraja, jossa aitoja tai muita esteitä ei ollut, mutta rajalla oli vanhoja kivistä ladottuja rajamerkkejä ja 1940-luvulla rajanvedossa pystytettyjä, tietyn etäisyyden välein sijoitettuja rajapylväitä. Paikoin raja kulki järvien ja (ainakin ihmisille kesäisin) ylitsepääsemättömien soiden halki.¹²¹⁶ 1960-luvulla rajavyöhykettä kavennettiin; nykyään se on leveydeltään parista sadasta metristä muutamaan kilometriin. Kylmän sodan aikana ihmiset pääsivät rajan yli viisumeilla, joita ei tosin myönnetty helposti.¹²¹⁷ Venäjän raja avautui 1990-luvun alussa ja ihmisten liikkuminen tuli vapaammaksi, tosin rajan sai ylittää ainoastaan viisumilla ja tietyissä paikoissa.¹²¹⁸

Valtiot vaikuttavat ihmisten liikkuvuuteen päättämällä siitä, ketkä voivat tulla niiden alueelle ja ketkä eivät, mutta toislaisten eläinten liikkumista on mahdotonta täysin valvoa tai estää. Maiden väliset rajat eivät välttämättä ole yhtä ”todellisia” tai rajoittavia muille eläimille kuin ihmisille.¹²¹⁹ Luonnonvaraisten eläinten lisäksi kulki esimerkiksi Ilomantsin ja Kainuun alueella lehmiä, vasikoita ja sikoja usein rajan yli.¹²²⁰ Kaakkois-Suomessa, jossa oli enemmän asutusta, itärajalle rakennettiin vaihteittain 1900-luvun aikana noin metrin korkuinen aita, jota korjattiin myöhemmin eri aikoina. Sen tarkoituksena oli estää ihmisten kasvattamien eläinten pääsy rajan taa; villieläimiä se ei pidätellyt. Nykyäänkin hirvien kerrotaan menevän helposti aidan yli, pienempien eläinten joko sen läpi tai yli.¹²²¹ Muuallakin on ollut paikoitellen matalia aitoja. Jatkosodan jälkeen rajan läheisyyteen pystytettiin paikoin piikkilanka-aitaa.¹²²²

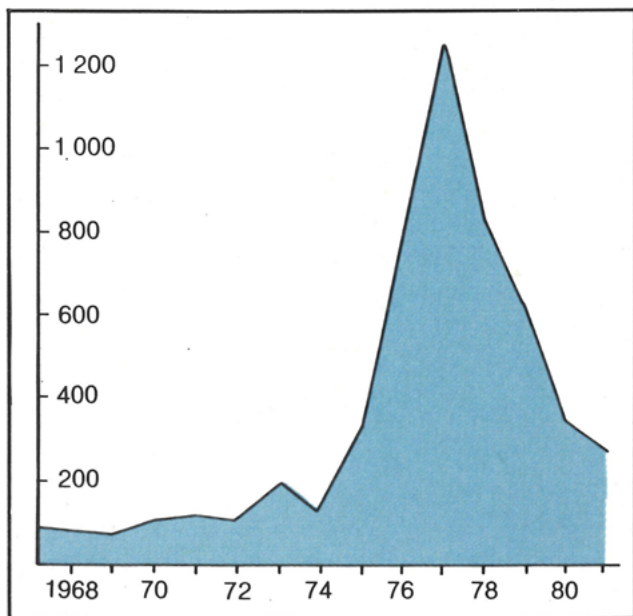
Suomen Norjan- ja Ruotsin-vastaiset rajat olivat ”rajattomia” rajoja. Länsirajalla oli rajapyykkejä ja raja kulki pitkälti jokien myötä: korkeintaan poroaidat vaikuttivat porojen ja villieläinten liikkumiseen. Ihmistenkin liikkuminen oli länsirajalla vapaampaa sisällissodan aikaa lukuun ottamatta.¹²²³ Nykykäsityksen mukaan susien ylitykset suuntautuvat näillä rajoilla lähinnä idästä länteen, mutta esimerkiksi vuonna 1939 kerrottiin *Lapin Kansassa* susia tulleen melko runsaasti Suomeen myös Norjan puolelta.¹²²⁴

Venäjän puolella raja-aluetta laajennettiin 1930-luvulla. Lisäksi neuvostoviranomaiset tyhjänsivät vuonna 1935 rajan ihmisistä. Tuolloin muodostui 25–60 km leveä alue,¹²²⁵ jossa luonnonvaraisten eläinten – kuten susien – määrät, ovat voineet kasvaa hyvin paljon niiden saadessa elää alueella rauhassa. Mahdollisesti yksi seuraus tästä oli susien määrän kasvaminen 1930-luvun lopulla Lapissa. Sille yhdeksi syyksi esitettiin susien tulemista rajan takaa: toukokuussa 1939 kirjoitettiin *Lapin Kansassa*, että Suomuskairassa Anterijoen varrella oli nähty susilauman jäljet, ”joiden todettiin johtavan itärajan takaa.”¹²²⁶ Myös 1940-luvun lopulla uutisoitiin sekä itärajan että länsirajan takaa Lappiin tulleista susista.¹²²⁷ Tuolloin joidenkin susien kerrottiin myös matkanneen länsirajan yli Norjan puolelle.¹²²⁸

Suurempaa liikettä itärajalla oli jälleen 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, jolloin lehdissä kirjoitettiin Suomessa nähtyjen susien olevan ikään kuin vain käymässä Suomen puolella.¹²²⁹ Näin susien läsnäoloa rajan tällä puolen yritettiin diskursiivisesti häivyttää. Toisaalta lehdissä kirjoitettiin susien jäävän kesäisin Suomen puolelle,¹²³⁰ ja esimerkiksi marraskuussa 1962 kuvailtiin *Karjalaisessa* Kontiolahden-Juuan rajamailla nähdyn suden liikkuvan ”näillä main jo vakituisena asukkaana”.¹²³¹ 1970-luvulla ilmeni jälleen suurempaa liikehdintää Suomen ja Neuvostoliiton välisellä rajalla. Nyt rajavartiolaitos kirjasi ylös rajanylitykset, joiden osalta huippuvuosi oli 1977 (kuva 33). Itärajan takaa tulleet sudet eivät kaikki jääneet Suomeen, sillä ilmeisesti jotkut niistä jatkoivat matkaa länsirajan taa: vuonna 1986 ilmestyneessä Luonnonvarainneuvoston raportissa todettiin, että ”[v]uonna 1977 liikehti itäisen ekspansion susia aina Ruotsissa asti”.¹²³²

Kaikkiin näihin rajanylityksiin reagoitiin aineistojeni mukaan voimistamalla susien metsästystä. Kuten ensimmäisessä käsitteilyluvussa toin esiin, susia yritettiin hävittää organisoiduin jahdein niin Lapista kuin Itä-Suomesta 1930- ja 1940-lukujen lopulla sekä 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Näin toimittiin myös 1970-luvulla.¹²³³ Vaikka susia suojeltiin tuolloin ja niiden periaatteessa toivot-

Susien suorittamien ja rajavartiolaitoksen toteamien valtakunnanrajan ylitysten kokonaismäärät vuosina 1968—1981. Susien liikkumisaktiiviteetti oli suurimmillaan (lähinnä itärajalalla Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa) vuonna 1977, minkä jälkeen havaintojen määrä on selvästi laskenut. Ilmeisestikään Neuvosto-Karjalassa ei ole ollut enää siinä määrin ylimääräisiä, reviirittömiä susia, että niiden olisi pitänyt lähteä muille alueille. Myös Suomen puolella on tapettu tänne tulleita yksilöitä.

KUVA 33: Rajavartiolaitoksen vartioiden havaintoja susien rajanylityksistä. Lähde: Koivisto, Ilkka (1983) (päätoim.) *Suomen eläimet I*. Espoo: Weilin + Göös, 192.

tiin (tai sallittiin) elävän Suomessa, ei niiden määrä saanut kasvaa ”liian” isoksi.

Susien runsaslukuisia rajanylityksiä ei enää 1970-luvun jälkeen tapahtunut. Syynä oli se, ettei Suomen susikanta 1980-luvun lopulta lähtien enää ollut yhteydessä Neuvostoliiton isoon ja yhtenäiseen susikantaan. Tähän vaikutti ilmeisesti Neuvostoliiton puolella sijaitsevan, rajaviivan suuntaisen aidan ”viimeistely” 1980-luvulla: muutaman kilometrin päässä varsinaisesta rajasta sisämaahan sijaitsi toinen rajalinja aitoineen ja tasoitettuine hiekkakenttineen. Vaikka aidassa oli aukkoja esimerkiksi vesistöjen kohdalla, esti se suuremmat susivaellukset.¹²³⁴ Vaikka edellä kerroin, etteivät valtakuntien rajat ole niin rajoittavia muille eläimille kuin mitä ne ovat ihmisille, pystyvät fyysiset raja-aidat kuitenkin haittaamaan tai jopa estämään niidenkin liikkumista. Susia ja muitakin eläimiä pääsi Suomen puolelle kuitenkin Venäjän Karjalasta (Neuvostoliiton aikana Neuvosto-Karjalasta).

Rajanylittäjäsuudet liikkuvat omien halujensa ja tarpeidensa mukaan ja tulivat Suomeen ilman ihmisten apua tai lupaa; vaeltaessaan maasta toiseen eläimet demonstroivat tilallista toimijuuttaan. Liikkuminen on fyysikaalista, esimerkiksi fyysisten ruumiiden siirtymistä paikasta toiseen. Cresswell painottaa, että sekä liike että liikkuminen ovat kuitenkin vain harvoin pelkkää liikettä, sillä liike kantaa usein mukanaan merkityksiä.¹²³⁵ Mediakulttuurin tutkija Mikko Lehtonen toteaa, että ”[i]hmisten maailmassa materiaallinen tai fyysinen liikkuminen ei tapahdu koskaan sikälikään yksinään, että liikkeen synnyttävät tarpeet ja halut, jotka ovat kietoutuneita symboliseen.”¹²³⁶ Toteamuksen voi katsoa pitävän paikkansa monien ei-inhimillistenkin eläinten kohdalla: susien liikkeiden voi ajatella olevan susien tarpeiden ja halujen synnyttämiä. Rajanylitysten takia voi susien tulkita halunneen tai pyrkineen elämään alueella, joka on ihmisten nimeämänä Suomi. Susiysilöille fyysinen liikkuminen, esimerkiksi matkaaminen rajan takaa Suomeen, on todennäköisesti sisältänyt myös omia, sudellisia merkityksiä. Susien lajiominaisen käyttäytymisen voi tulkita vaikuttaneen rajanylityksiin: kuten jo aiemmin olen kertonut, voi lauman eli perheensä jät-

tävä nuori susi vaeltaa pitkiäkin matkoja etsiessään itselleen kumppania ja omaa reviiriä, ja voi vaelluksensa aikana myös ylittää valtakunnan rajoja. Reviirin perustaneet susiyksilötkin voivat liikkua valtakunnanrajojen yli, jos raja halkoo reviiirin.¹²³⁷ Näin susien koti voi olla useamman maan alueella.

Rajan eri puolilla vallitsevien olosuhteiden eroavuus on voinut liikuttaa susia. Eläinten kansallistamista tutkinut historioitsija Dolly Jørgensen näkee yhtäläisyyksiä ihmisten ja muiden eläinten muutoissa. Ihmisten muuttoon vaikuttavat veto- ja työntötekijät: kohdemaan paremmat elinolot ikään kuin vetävät puoleensa, kun taas lähtömaan huonot olosuhteet työntävät tai pakottavat pakenemaan. Samanlaisia syitä voi nähdä toislaisten eläinten rajanylitysten taustalla.¹²³⁸

Aikalaiset olivat kiinnostuneita pohtimaan syitä susien valtakunnanrajoja ylittävään liikkumiseen. *Lapin Kansa* kertoi susilauomojen tulleen 1940-luvun lopulla Norjan puolelta Suomeen Norjassa aloitetun susijahdin takia.¹²³⁹ Aiemmin samassa lehdessä maisteri Wikström maatalousministeriöstä kertoi, että ”aika ajoin ilmenee eri eläinlajeilla määrättyyn suuntaan tapahtuvaa vaellushalua”. Syyksi itärajan takaa tulleiden susien vaellushaluun ehdotettiin eläinkannan kasvamisesta ”niin suureksi, että ruoka ja riistaeläimet loppuvat” alkuperäisellä alueella.¹²⁴⁰ Vuonna 1956 eli muutama vuosi ennen erityisesti Pohjois-Karjalaa koskettavaa ”suurta susiaaltoa” ilmestyneessä *Suuressa nisäkäskirjassa* kerrottiin Venäjältä saapuneen susilaumoja ”varsinkin, jos susikanta on siellä voimistunut”.¹²⁴¹ Syyksi epäiltiin siis Jørgensenin mainitsemia veto- ja työntötekijöitä.

Syitä susien rajanylityksiin alettiin 1960-luvulla selvittää tarkemmin: Pulliainen tutki ilmiötä Suomen Riistanhoito-Säätiön rahoittamana.¹²⁴² Riistantutkimuksen valossa susien rajanylitykset miellettiin loogiseksi seuraukseksi Neuvostoliiton susikannan runsastumisesta.¹²⁴³ Susien tuleminen rajan yli koettiin tämän tiedon valossa ”luonnollisena” asiana: nimimerkki Erämies kirjoitti *Karjalaisen* Eräpalstalla tammikuussa 1962, että

syyt lienevät luonnolliset. Susi, joka on villi luonnon eläin, on erittäin liikkuva ja voimakas. Lienee niin, että Pohjois-Karjalaan leviäminen on tapahtunut Laatokan ja Vienan-Karjalasta käsin, jossa näitä eläimiä on tavattu runsaastikin aikoinaan. Nyt kun entiset kuuluisat metsästäjät ovat väistyneet Karjalasta, ovat sudet ja muutkin pedot päässeet lisääntymään. Levinneisyys johtuu aivan luonnostaan joka suuntaan, aivan kuin muurahaiskeon ympärillä. Sitä mukaa kuin keko suurenee, muurahaisten polut pitenevät. Näin on ilmeisesti tapahtunut susien leviäminen myöskin meille päin.¹²⁴⁴

Sodan jälkeen Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden ajateltiin olevan susille hyvä elinalue. Suomen puolelle tulemistä ymmärrettiin myös susien ravinnonsaannin kautta, sillä sen esitettiin lehdissä olevan Suomessa helpompaa.¹²⁴⁵

1900-luvun toisella puoliskolla ihmisten tietämys rajanylityksistä kasvoi. Tähän vaikutti se, että vuodesta 1968 lähtien rajanylityksiä alettiin kirjata perusteellisesti ylös: Suomen rajavartiolaitos havainnoi rajojen ylityksiä, ja näiden havaintojen mukaan ensin Helsingin yliopisto ja sittemmin Oulun yliopisto tekivät laskelmia valtakunnanrajojen yli kulkevien susien lukumääristä.¹²⁴⁶ Ylitykset kiinnostivat viranomaisia ja susitutkijoita vuosisadan lopullakin, sillä – kuten Suurpetotyöryhmä totesi vuonna 1996 julkaisutussa raportissaan yksikantaan – ”[v]altakunnanrajojen yli suuntautuneella suurpetojen liikehdinnällä on merkitystä Suomen petokantojen kehitykselle”.¹²⁴⁷ Rajavartiolaitos kirjasi edelleen ylös havainnot ja rajanylittäjiä. Koska sudet olivat ylijarjaisia toimijoita ja Venäjän Karjalan susitilanne vaikutti Suomen susikantaan, tehtiin susitutkimustakin ylijarjaisesti: RKTL teki yhteistyötä Venäjän tiedeakatemian Karjalan tutkimuskeskuksen kanssa.¹²⁴⁸

Tiedot rajantakaisesta tilanteesta autoivat pohtimaan syitä susien rajanylityksiin. Vuonna 1986 julkaistussa raportissa *Suomen suurpetokannat ja niiden hoito* esitettiin hirvien määrän runsastumisen Neuvosto-Karjalassa johtaneen susikannan voimakkaaseen kasvuun ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Ihmisten kerrottiin reagoineen susien määrän kasvuun taas lisäämällä metsästystä.¹²⁴⁹ Vainoaminen on voinut voimistaa susien tarvetta liikkua muualle. Tässäkin ilmenee susien paikkojen muotoutumisen vastavuo-

roinen luonne: ihmiset vaikuttivat lähtöpaikan tilanteeseen ja siten ”kannustivat” susia lähtemään, eli toimivat Jørgensenin mainitsemana työntövoimana. 1960-luvun lopulla rajan takaa tulleiden susien määrät vähenivät, mikä selittyy kenties sillä, että paine siirtyä muualle oli hellittänyt. Muuttoliikkeen vähenemisen taustalla on myös voinut olla susien määrän väheneminen lähtömaassa: raportin mukaan susien määrä Neuvostoliitossa oli 1960-luvun jälkipuoliskolla pienimmillään.¹²⁵⁰ 1970-luvulla sudet jälleen runsastuivat Neuvostoliitossa,¹²⁵¹ ja vuosikymmenen puolivälissä Suomeen tuli susia rajan takaa.

Susien liike itärajan yli ei ollut vain yksisuuntaista, vaan susien nähtiin ylittävän rajan myös Suomesta Neuvostoliittoon päin. Rajan taa meneminen selitettiin susien hakeutumisella turvallisempaan ympäristöön. 1940-luvun lopulla, kun susien määrä kasvoi Lapissa, todettiin joidenkin susien juoksevan rajan taa turvaan.¹²⁵² Myös 1950- ja 1960-lukujen taitteessa itärajan takaa tulleiden susien ajateltiin palaavan esimerkiksi jahdattuina turvaan rajan taa: ”Pedot oppivat nopeasti säännön, että rajan takana saa rauhan ja on turvassa ajajilta. - - Susi tai sudet saattavat kyllä kierrellä Suomen puolella useamman päivän, mutta ajettuna ne suunnistavat rajan taakse.”¹²⁵³ 1990-luvullakin petotutkijat ja susien suojelun kannattajat esittivät, että rajan taakse Venäjän puolelle vetäytymällä sudet välttivät metsästetyksi tulemisen.¹²⁵⁴

Sudet eivät ehkä aina olleet tietoisia rajojen ylittämisestä. Kuten Jørgensen kirjoittaa, ihmisten luomia poliittisia rajoja ylittävät eläimet eivät joko tiedä tai välitä näistä rajoista.¹²⁵⁵ Susien voi kuitenkin ajatella paikoin tietäneen ylittävänsä ”jotakin”, varsinkin, jos raja-alueen ylittäminen edellytti aidan yli tai läpi menemistä. Selvää on joka tapauksessa se, että sudet kykenivät ylittämään kansallisvaltioiden (hallinnollisia, poliittisia ja) territoriaalisia rajoja ja ne, kuten monet muutkin ei-inhimilliset eläimet ja olennot, voi tulkita ylirajaisiksi toimijoiksi. Ylirajaisuus-termiä käytetään tarkoitettaessa esimerkiksi kansallisvaltioiden hallinnolliset ja territoriaaliset rajat ylittävää liikkumista.¹²⁵⁶

Tulkintani mukaan erityisesti suurempien susijoukkojen tuleminen Suomeen koettiin ei-toivottujen tunkeutujien invaasioksi.¹²⁵⁷ Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että tulokkaiden nopea tappaminen esitettiin tärkeänä tekona: sanomalehti *Karjalaisen* Eräpalstalla tammikuussa 1962 ilmestyneessä kirjoituksessa korostettiin sitä, että ”[a]ina kun vain tavataan tuoreet suden jäljet tai nähdään susi, olisi kiireesti ryhdyttävä petoa jahtaamaan”. Kirjoituksen mukaan kaikkien Suomeen tulleiden susien tappaminen oli tärkeää, koska ”[v]uotuinen lisääntyminen tapahtuu automaattisesti ja ellemme niitä harvenna, on aivan selvääkin selvempi, että pedot lisääntyvät jatkuvasti.”¹²⁵⁸ Rajan takaa tulleiden susien elintilanlaajennusyrityksiin suhtauduttiin samalla tapaa kuin moniin vieraisiin, uusille alueille leviäviin tulokaslajeihin reagoidaan tänä päivänä: ne hävitettiin, mikäli mahdollista. Antropologi Kay Miltonin mukaan hävittämistä pidetään hyvänä keinona ratkaista tulokkaiden (*aliens*) aikaansaamat ongelmat, eritoten, kun kyseessä on petoeläin.¹²⁵⁹ Myös Coates muistuttaa, ettei lajeja, jotka eivät ole kotimaisia, aina siedetä.¹²⁶⁰ Ihmistenkkin kohdalla on näin: kuten Lehtonen huomauttaa, on maailma liikkuva, mutta kaikkea liikkumista ei arvosteta.¹²⁶¹

Kun ihmiset metsästivät näitä rajan takaa tulleita susia, he muovasivat susien sijoittumista ja yrittivät samalla pitää yllä fyysisesti kansallisvaltioiden välillä olevia, osittain kuvitteellisia rajoja. Pääsyynä susien tappamiselle olivat kansallisten ja tilallisten rajojen rikkomisen sijaan todennäköisesti susivahingot. Silti katson toislajisten eläinten maantieteellisen sijainnin vaikuttavan olennaisesti siihen, kuinka ymmärrämme ne ja millä tavoin olemme tekemisissä niiden kanssa. Koko Suomi voitiin mieltää vääräksi paikaksi sushille, kuten tämän luvun alussa totesin. Susien tappamisen seurauksena palautettu järjestys kesti pitkällä aikavälillä tarkasteltuna kuitenkin vain hetken, mistä esimerkiksi toistuvat ekspansiot kertovat.

Susien liikkumisen vastustamisesta kertovat myös tavat, joilla susista kirjoitettiin. Lähteissäni itärajan takaa tulleita susia kutsuttiin harhailijoiksi, eksyneiksi, karkulaisiksi, ulkomaalaisiksi, ulkomaaisiksi, immigranteiksi ja venäläisiksi, siirtolaisiksi ja rajaloikka-

reiksi.¹²⁶² Helmikuussa 1963 kirjoitettiin *Karjalaisessa*, että Pohjois-Karjalassa, Kiteellä havaittu rajan taa kulkenut susi ”onnistui - - palata ehjin nahoin ’kotimaahansa’”.¹²⁶³ Aivan kuin susien olisi ajateltu tietävän ylittäneensä maiden välisen rajan, tai ylipäättään olevansa jonkunmaalaisia. Vastaavasti Norjassa Suomesta tulleet tulokassudet on voitu kokea suomalaisiksi ja siten ulkopuolisiksi.¹²⁶⁴ Termien käyttö kertoo siitä, että näiden yksilöiden ajateltiin olevan Suomessa poissa paikoiltaan. Kansallisvaltioiden rajat määrittelevät ihmisiä. Ne tekevät joistakin ihmisistä ulkopuolisia, vieraita ja toisia sulkemalla heidät pois.¹²⁶⁵ Samaan tapaan valtion rajat määrittivät myös susia ja muita eläimiä. Susivastaisuus ja nimenomaan ulkomaisina susina pidettyjen susien vastaisuus liittyi myös ksenofobiaan, vieras- ja ulkomaalaiskammoon. Osa edellä kuvaamistani termeistä oli latautuneita ja inhimillistäviä, mikä kertoo siitä, että kohtaamme vieraaksi koetun eläimen usein samaan tapaan kuin toiseutta edustavan ihmisen. Myös Coates tuo esiin sen, että samoja termejä voidaan käyttää sekä ihmis- että ei-inhimillisistä tulokkaista. Coatesin mukaan termit ovat kulttuurisesti latautuneita.¹²⁶⁶

Susien liikkumisen vastustaminen näkyy myös siinä, että *Karjalaisen* lehtikirjoituksessa kutsuttiin susien runsasta esiintymistä Suomen puolella 1950- ja 1960-lukujen taitteessa virustaudiksi, jota vastaan tuli taistella.¹²⁶⁷ Rajanylittäjäsusia verrattiin jopa rikollisiin: *Metsästyks ja Kalastus* -lehden puheenaihe-osiossa todettiin tammikuussa 1967, että ”[r]ajan yli eksynyt peto nähdään usein suurempana ja vaarallisempaa rikollisena kuin esim. todellinen karkuteillä oleva rikollinen.”¹²⁶⁸ Joskus toive susien poistumisesta maasta esitettiin suoraan. 1900-luvun alussa Suomen puolella talvella nähtyjen susien toivottiin *Karjalattaressa* palaavan rajan taa kesäksi: ”[k]unhan vain eivät jäisi kesäksi näille manterille karjoja tuhoamaan.”¹²⁶⁹ *Karjalaisen* mukaan loppuvuonna 1960 ”[p]oromiehet nyt vain toivovat, että susi pysyisi rajan takana, eikä koskaan enää palaisi.”¹²⁷⁰

Ylirajaisina toimijoina sudet rikkoivat ihmisten luomia tilallisia kategorioita.¹²⁷¹ Osa suomalaisista ei toivonut susien elävän Suo-

nessa, ainakaan kovin runsaslukuisesti, ja tilallisen järjestyksen voi ajatella vallinneen silloin, kun Suomen luonto oli mahdollisimman vähäsusinen. Rajanylittäjäsudet sotkivat tilannetta, ne aiheuttivat epäjärjestyä ja olivat poissa paikaltaan. Tilallisten kategorioiden rikkoutuminen on esimerkki siitä, kuinka ylirajainen toimijuus on aina yhteistoimijuutta, toimijoiden välistä yhteistyötä, ja kuinka rajojen rikkoutuminen vaatii sekä rajan ylittäjän (tässä tapauksessa sudet) että tilallisten ja kansallisten kategorioiden ylläpitäjän (tässä ihmiset). Rajoja ylittäessään ja kategorioita rikkoessaan sudet myös demonstroivat sitä, etteivät nämä rajat olleet todellisia, ja olivat esimerkki siitä, ettei maailma aina tottele meitä, vaan – Baradin sanoin – iskee takaisin.¹²⁷²

Itärajan takaa tulleiden susien läsnäolon vastustamista voimisti niiden saapumissuunta: suomalaiset ovat suhtautuneet Venäjään erilaisin tavoin, mutta monien suomalaisten mielikuvissa Venäjä ja myöhemmin Neuvostoliitto ovat edustaneet sodan uhkaa ja muita ikäviä asioita.¹²⁷³ Viha venäläisiä kohtaan ja heidän näkemisensä vihollisina on monien tutkijoiden mukaan ollut poliittisesti ja ideologisesti luotua tai voimistettua vuosina 1917 ja 1918.¹²⁷⁴ Sotavuosien tapahtumat rintamalla, mutta myös itäsuomalaisten muistot neuvostopartaasianien iskuista rajaseudun kyliin jatkosodan aikana ovat vaikuttaneet ilmapiiriin.¹²⁷⁵ Myös kylmä sota on pitänyt yllä ajatusta itäisestä uhasta.¹²⁷⁶ Kalervo Siikalan mukaan 1960-luvulle tultaessa Suomessa esiintyi paljon tunnepitoista venäläisvastaisuutta. Toisaalta Pentti Raittila, joka on tutkinut suomalaisten suhtautumista venäläisiin ja virolaisiin toisina, kuvaa 1960-lukua aikana, jolloin kuva venäläisistä vihollisina hävisi.¹²⁷⁷

Kuten tämän luvun alussa kerroin, susista kirjoitettaessa hyödynnettiin sotatermejä. Niiden yhdistäminen itärajan takaa tulleisiin susiin liittyi yleisesti susien vastustamiseen, mutta myös idän uhkaan: esimerkiksi joulukuussa 1962 kerrottiin *Karjalaisessa* kahden ”susipartion” vierailleen Suomen puolella.¹²⁷⁸ Partio-sanan käyttö rinnasti susien vierailut ei-toivottavaan ihmisten tekemään sotilaalliseen tunkeutumiseen. Kirjallisuudessa ja lehdistössä venäläiset on kuvattu suomalaisten privityhollisina,¹²⁷⁹ sudet kuvattiin

vihollisina hiukan samaan tapaan. Susien läsnäolo esitettiin vuonna 1985 *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä yhtenä rajan kirona.¹²⁸⁰ Ystävyden, yhteistoiminnan ja avunannon aikakautena ei lehdisissä voitu itesesensuurin takia kirjoittaa vapaasti itäisen uhan pelosta,¹²⁸¹ mutta karjaa tappanutta, itärajan takaa tullutta sutta sen sijaan oli mahdollista syyttää. Susien ulkomaisuutta ja venäläisyyttä korostavien mielikuvien syntymiseen ja ylläpitämiseen katson kulttuuristen ja poliittisten tekijöiden vaikuttaneen itse susia enemmän. Toisaalta mielikuvat edellyttivät todellisten susien rajan ylittävää konkreettista liikkumista, joten tältä osin ne olivat materiaalis-diskursiivisesti syntyneitä ja kuvastivat materian ja merkityksen yhteenkietoutumista.

Se, että eläinlaji tai -yksilö on kotoisin muualta, ei aina tarkoita sitä, että sen läsnäolosta ei pidettäisi. Vihan lisäksi muualta kotoisin olevat lajit saattavat herättää myös myönteisiä tunteita. Ritvo kertoo 1800-luvulla englantilaisissa eläintarhoissa eläneiden, kuuluisiksi tulleiden eläinten symboloineen usein voimakkaastikin senhetkistä kotimaataan. Eksoottinen alkuperä ei estänyt kansallisen kuuluvuuden tai identiteetin liittämistä eläimeen. Esimerkiksi Regent's Parkissa sijainneessa Lontoon eläintarhassa eläneeseen Jumbo-norsuun liitettiin vahvoja kansallisia ja patrioottisia tunteita, kuten kansallista ylpeyttä. Jumbo myytiin vuonna 1882 amerikkalaiselle P. T. Barnumille tämän sirkuksen vetonaulaksi. Norsun myymistä ja muuttoa pois maasta Atlantin taa verrattiin tuon ajan pamfleteissa kansalliseen traumaan.¹²⁸² Siirtomaista tuotujen eläinten kansallistaminen oli osa kolonialismia. Vastaavan kaltaista kansallistamista tapahtui myös Pohjoismaissa. Jørgensen kuvaa, kuinka Grönlannista Norjaan Dovren ylängölle 1800- ja 1900-luvuilla siirrettyjen myskihärkien läsnäolo Norjassa luonnollistui 1900-luvun edetessä. Muualta kuin Kanadasta ja Grönlannista 1800-luvulle tultaessa hävitetyt myskihärät olivat pleistoseenikaudella asuttaneet Skandinaaviaa, eli laji ikään kuin palautettiin Norjaan. Paikalliset ihmiset sopeutuivat hiljalleen myskihärkien läsnäoloon, ja ne hyväksyttiin osaksi norjalaista luontoa ja kulttuuria. Jørgensenin mukaan tämä näky esimerkiksi suojelustatuksen myöntämisessä.¹²⁸³

Suomalaisetkaan eivät kokeneet viime vuosisadalla kaikkia tulokkaita epämieluisiksi. Joitakin lajeja jopa siirrettiin ja istutettiin Suomen luontoon. Samaan aikaan, kun susien tuleminen Suomeen itsenäisesti herätti vastustusta, tuotiin majavia Norjasta ja Yhdysvalloista Suomeen. Kotimainen majavakanta oli hävitetty 1860-luvulla ja siirtoistutukset nähtiin keinona palauttaa arvokas turkiseläin Suomen luontoon.¹²⁸⁴ Susien ravinnonhankinta sekä kielteiset susikuvat vaikuttivat siihen, että itärajan ylittänyt susi miellettiin epämieluisaksi tulokkaaksi, kun taas esimerkiksi turkkinsa takia hyödyllisenä pidetyn majavan haluttiin palaavan.¹²⁸⁵ Myös se, että sudet tulivat maahan itsenäisesti, ilman ihmisten apua saatikka lupaa, on voinut voimistaa negatiivisia tuntemuksia tulokkaita kohtaan. Kaikki itsenäiset tulijat eivät kuitenkaan ole herättäneet ihmisissä vastustusta. Omin jaloin Suomeen itärajan takaa 1930- ja 1940-luvulta lähtien tulleet supikoirat toivotettiin turkkinsa takia aluksi tervetulleiksi.¹²⁸⁶ Norjaan istutetuista myskihäristä taas seitsemän siirtyi 1970-luvulla itse Ruotsin puolelle Funäsdaleniin. Matkailuala oli maahanmuutosta innoissaan, sillä harvinaiset myskihäret nähtiin matkailuvaltina. Valtion viranomaiset eivät puutuneet maahantuloon, joka miellettiin ”luonnolliseksi muuttoliikkeeksi”. Raja-alueella elävä lauma muotoutui vuosikymmenen aikana alueen symbolieläimeksi, ja moni ruotsalainen koki lauman tai koko lajin ruotsalaiseksi ja kuuluvan osaksi Ruotsin faunaa. Ruotsin valtiopäivät kuitenkin katsoi 1990-luvulla, että laji oli ollut poissa Skandinaviasta niin kauan, ettei sitä voinut mieltää osaksi ruotsalaista faunaa.¹²⁸⁷

Suomi ei tutkimusajankohtanani välttämättä ollut valtionrajojen takaa tulleiden susien tai täällä syntyneiden yksilöiden näkökulmasta turvallinen, rauhallinen elinalue. Kaikki Suomen puolella liikkuneista aikuisista susista eivät todennäköisesti ehtineet tai pysyneet elämään sudellista elämää, perustaa reviiiriä, löytää kumppania ja saada pentuja. Suomalaisen susitutkimuksen mukaan sudet ovat Suomessa lisääntyneet säännöllisesti ja vakinaisesti vasta vuodesta 1995 lähtien, ja, kuten ensimmäisessä käsittelyluvussa kerroin, kaikki tutkijoiden tietoon tulleista maan rajojen sisäl-

lä 1990-luvulla syntyneistä pentueista sijaitsivat Pohjois-Karjalan riistanhoitopiirissä.¹²⁸⁸ Itä-Suomessa keskimääräinen pentuekoko oli 2000-luvun taitteessa 4,3 pentua.¹²⁸⁹ Vaikka susilaumojat tavattiin 1900-luvun lopulla muuallakin maassa, sudet lisääntyivät läntisessä Suomessa tietävästi vasta 2000-luvun alussa.¹²⁹⁰

Se, että susien tiedettiin lisääntyneen säännöllisesti vasta 1990-luvun puolivälistä lähtien, ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteivät sudet olisi lisääntyneet lainkaan ennen sitä. Aineistoni kertovat ennen vuosisadan loppua syntyneistä pennuista ja myös muualta kuin Itä-Suomesta löydetyistä sudenpesistä. Vuonna 1956 julkaistussa *Suuressa nisäkäskirjassa* kirjoitettiin Tunturi-Lapissa vuonna 1906 tai 1907 tavatusta pesästä.¹²⁹¹ *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä kerrottiin iiläisen erä- ja poromiehen sudenajomustojen, joiden mukaan sudet olivat pesineet vuonna 1910 Viinivaarassa Oulun läänissä.¹²⁹² Vuonna 1940 ilmestynyt *Suomen selkärangas* -teos taas kertoi muutamia pesiä tavatun Lapissa ”viime aikoina”.¹²⁹³ *Lapin Kansassa* kirjoitettiin alkuvuonna 1949, että suden ”pesiäkin on kahtena viimeksi kuluneena kesänä tavattu Enontekiön Näkkälän paliskunnan alueella.”¹²⁹⁴ 1950- ja 1960-lukujen taitteessa itärajan tällä puolen nähtiin yksin liikkuvien susien lisäksi myös laumojat. Joidenkin pentujen uskottiin syntyneen rajan takana Neuvostoliiton puolella, mutta vuonna 1959 epäiltiin *Karjalaisessa*, että Tuupovaaran ja Ilomantsin rajalla oli sudenpesä, vaikkei sitä etsinnöistä huolimatta löydetty.¹²⁹⁵ *Helsingin Sanomissa* kerrottiin paikallisten nähneen susipentueita Nurmeksessa ja Lieksassa kesällä 1976.¹²⁹⁶ Vuonna 1980 Pulliainen kertoi *Helsingin Sanomien* kirjoituksessa ihmisten löytäneen suden pesän viimeksi vuonna 1963, mutta tehneen sudenpennuista havaintoja 1970-luvulla: ”[k]ymmenenä viime vuotena on syksyisin tavattu noin 20 pesueesta jälkeläisiä. Tappohetkellä pennut olivat 4–10 kuukauden ikäisiä.”¹²⁹⁷ *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehden mukaan pentuehavaintoja tehtiin 1980-luvulla Ilomantsissa syksyllä 1981 ja 1983 ja vuonna 1984 Itä-Uudellamaalla, jossa lehden mukaan oli syntynyt ”tämän vuosisadan ensimmäinen susipoikue”.¹²⁹⁸ RKT-L:n mukaan pentueita tavattiin 1980-luvulla kuitenkin vasta vuon-

na 1987, jolloin havaittiin kaksi pentuetta, toinen Kuusamossa, toinen Pohjois-Karjalassa.¹²⁹⁹ Vuosina 1988–90 tavattiin pentueita laajemmin: Kainuussa, Keminkylässä, Kittilässä, Kuusamossa ja Sallassa, Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa.¹³⁰⁰ Vuosina 1991–1993 havaittiin RKTL:n mukaan kaksitoista pentuetta koko maassa.¹³⁰¹

Tämä pitkä luettelo havainnoista kertoo siitä, että aikalaiset uskoivat susien lisääntyneen Suomessa silloin tällöin jo ennen vuosisadan loppua. Sitä, kuinka moni näistä pentuehavainnoista oli paikansapitävä, on vaikeampi tietää. Uutiset ja muistelut pentujen ja pesien löytämisestä eivät ole täysin luotettavia, mutta osa niistä on hyvinkin voinut pitää paikkaansa. On myös muistettava, että ihmiset eivät todennäköisesti löytäneet ja havainneet kaikkia pesiä. Eri maissa tehdyissä susitutkimuksissa on havaittu, että aikoina, jolloin sudet kohtaavat vainoa, ne sijoittavat pesän kauemmas ihmisistä. Susissa on myös yksilöllisiä eroja: jotkut välttelevät ihmisiä enemmän kuin toiset ja muuttavat pesän sijaintia herkemmin ihmisten tullessa lähelle.¹³⁰² Kuten kolmannessa luvussa toin esiin, suden pesä ei aina ole helposti ihmisen tunnistettavissa. Jotkut sudet ovatkin voineet elää laumaelämää ja lisääntyä Suomessa ajoittain jo ennen vuosisadan loppua. On myös tärkeää huomata, ettei lisääntyminen aina onnistu vakiintuneillakaan susipareilla. Otollisissa olosuhteissa lisääntyvä pari saa pentuja joka vuosi. Pohjoisamerikkalaisissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että stressi ja huono ravintotilanne johtavat todellisuudessa siihen, että osa pesueista epäonnistuu. Ravintotilanne vaikuttaa myös pentuekokoon.¹³⁰³ Pentukuolleisuus on myös korkea, kuten johdannossa toin esiin.

Mikäli sudet eivät todellisuudessa lisääntyneet säännöllisesti Suomen puolella, pitivät valtakunnanrajojen takaa tulleet susiyksilöt Suomea sudellisena. Tällaiset yksilöt ovat ylläpitäneet geneettistä monimuotoisuutta ja estäneet sukusiittoisuutta.¹³⁰⁴ Eeva Jansson kollegoineen havaitsi luonnontieteellisissä museoissa säilytetyjä susien jäänteitä analysoidessaan, että 1920-luvulla eläneet sudet ovat geneettisesti läheisempiä Karjalassa nykyään elävien susien kanssa kuin Suomessa myöhemmin elävien susien kanssa. Tämä

kertoo siitä, että Suomen ja Venäjän susikannat ovat olleet aikaisemmin yhtenäisiä. 1920-luvun jälkeen Suomen susikannassa on tapahtunut geneettisiä muutoksia populaatiokoon pienenytessä ja geenivirran vähentyessä.¹³⁰⁵

Aiemmin voimassa ollut tiivis yhteys maiden välillä on saanut jotkut ihmiset epäilemään Suomessa eläneiden susien ”suomalaisuutta”. 1970-luvulla voitiin ajatella, etteivät Suomen susikantaan kuuluvat sudet olleet maahanmuuton takia täysin suomalaisia. Erkki Pulliainen kirjoitti *Suomen nisäkkäät II* -kirjassa (1972) varsinaisen kotimaisen kannan olevan Luoteis-Lapissa: ”[v]arsinaista kotimaista susikantaa meillä on ollut näihin päiviin saakka Enontekiön Tsuukiskurun alueella ja Inarin Lemmenjoen ympäristössä”.¹³⁰⁶ Tässä kirjassa eivät kotimaisista susista käyneet muualla Suomessa ja toisinaan myös toisella puolella itärajaa elävät sudet. Myös Pentti Mäensyrjä esitti 1970-luvulla Suomen susikannan tuhoutuneen 1920-luvulla penikkatautiepidemiaan.¹³⁰⁷ Pulliainenkin ehkä ajatteli jotakin tämän tapaista, sillä hän totesi 1980-luvulla julkaistussa teoksessaan, että “[n]yt sutemme ovat itäistä tai eteläistä (eestiläistä) perua”.¹³⁰⁸ Vuonna 1997 Pulliainen totesi *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoituksessaan suorasanaisesti, etteivät ”Suomessa elävät sudet olleet perimältään suomalaisia”.¹³⁰⁹ Mäensyrjän ja Pulliaisen näkemysten mukaan syntymäpaikka määräsi susien kansallisen identiteetin.¹³¹⁰ Coatesin mukaan ei-ihmiseliöiden sijoittaminen osaksi yhteiskuntaa tai kansallisvaltioita edellyttää mukaan ottamista ja pois rajaamista.¹³¹¹ Itärajan ylittäneitä susia ei ennen susien suojelun alkamista mielletty osaksi kuvitteellista tai todellista suomalaista susikantaa. Itärajan takaa tulleet sudet voitiin suojelun alkamisen jälkeenkin rajata pois kansallisesta kannasta.

1980- ja 1990-luvuilla susien rajanylityksistä puhuttiin ja kirjoitettiin myönteisempään sävyyn kuin aiemmin. Riistantutkijat toteivat Venäjän Karjalasta suuntautuvan muuttoliikkeen pitävän yllä Suomen susikannan geneettistä hyvinvointia. Suurpetotyöryhmän ja Luonnonvarainneuvoston raportit suurpetokannoista kuvasivat vuosina 1986 ja 1996 itärajan takaa suuntautuvaa maahanmuut-

toa muuttovoitoksi¹³¹² ja täydennykseksi¹³¹³. Se, että susia tuli rajan takaa, esitettiin vuonna 1986 luonnonvarainneuvoston työryhmän laatimassa raportissa tavallisena asiantilana tai ilmiönä, mutta esimerkiksi 1950–1960-lukujen taitteen susiekspansio kuvattiin poikkeavaksi tilanteeksi suuren yksilömäärän takia.¹³¹⁴ Tutkijat kuitenkin olivat sitä mieltä, että susien rajanylitykset olivat hyödyllisiä; tämä näkyy esimerkiksi siinä, että susitutkijat ja suojeluviranomaiset olivat 1980- ja 1990-luvuilla huolissaan rajanylitysten loppumisesta. Luonnonvarainneuvoston vuonna 1986 julkaisemassa raportissa esitettiin toive siitä, että kaikkien suurpetojen kannat olisivat riittävän elinvoimaisia Suomessa, ”eivätkä riippuvaisia muista Pohjoismaista tai Neuvosto-Karjalasta saatavista täydennyksistä”.¹³¹⁵ RKTL:n tiedotteissa kerrottiin Venäjän Karjalan susikannan olevan vuonna 1996 vähintään kymmenkertainen Suomen kantaan verrattuna, mutta 1990-luvun edetessä petotutkijat totesivat sen alkavan taantua.¹³¹⁶ Tutkijat olivat sitä mieltä, että rajanylityksiä tapahtui liian vähän. Jos yhteys itään lakkaisi kokonaan, pelkäsivät tutkijat, suojeluviranomaiset ja jotkut suojelun kannattajat sen vaikuttavan dramaattisesti Suomen susikantaan.¹³¹⁷ Nykyään yhteys Venäjän Karjalan susikantaan tulkitaan katkenneeksi, sillä Suomen susikanta ei nykytiedon valossa enää seuraa Venäjän kannan vaihteluita.¹³¹⁸

1980- ja 1990-luvuilla rajan takaa tulleiden susien aikaansaama tilallinen ja varsinkin geneettinen muutos oli siis toivottu asia. Susien läsnäolo yleisesti Suomessa oli isolle osalle suomalaisista tuolloin myönteinen tai neutraali asia, eivätkä sudet luoneet tilallista epäjärjestyttä ylittäessään itärajaa. Tämä näkyy vähintäänkin siinä, ettei susia tiukan suojelun aikaan 1990-luvulla saanut tappaakaan vain rajan ylittämisen takia. Susikannan monimuotoisuudesta ja geneettisestä hyvinvoinnista huolehtiminen linkittyi laajempaan monimuotoisuusajatteluun, jossa luonnon monimuotoisuus on itseisarvo.¹³¹⁹

Susi suomalaistuu

Se, että 1980- ja 1990-luvuilla susien itärajan ylitykset koettiin myönteiseksi asiaksi, liittyi lajin aseman muuttumiseen ja suden ”suomalaistumiseen”. Tässä alaluvussa pureudun tähän muutokseen, eli lajin yhteiskunnallisen aseman muuttumiseen ja susiyksilöiden Suomessa esiintymisen toivottavuuteen. Suden suojelu alkoi 1970-luvulla ja tiukentui 1990-luvulla, mutta muutoksista ihmisten susiin suhtautumisessa ja suden yhteiskunnallisessa asemassa voi löytää vihjeitä kymmeniä vuosia ennen suojelun alkamista, sillä nämä muutokset nivoutuvat osaksi vanhempia ja laajempia ilmiöitä.¹³²⁰ Taustalla vaikutti esimerkiksi eläinten suojelua ja oikeuksia korostavien aatteiden voimistuminen. Eläinten kohtelu on puhuttanut antiikin ajoista lähtien. Villieläinten suojelun varhaisvaiheina pidetään keskiajalla annettuja ensimmäisiä pyyntirajoituksia sekä kuninkaallisia metsästyspuistoja. Tuolloin taustalla vaikuttivat kuitenkin ennemminkin taloudelliset intressit kuin ajatukset eläinten oikeuksista.¹³²¹ Varsinaisen eläinasia-aatteen synty ajoitetaan länsimaissa 1800-luvulle. Tuolloin perustettiin eläinsuojeluyhdistyksiä ja säädettiin eläinten kohtelua sääteleviä lakeja, aluksi Englannissa, sitten Yhdysvalloissa ja läntisessä Euroopassa.¹³²² Eläinsuojeluaate voidaan nähdä loogisena jatkumona yleiselle yhteiskunnalliselle keskustelulle. Filosofi Elisa Aaltola katsoo ihmisten oikeuksien ja arvojen pohtimisen ja esimerkiksi luokka- ja sukupuolierojen kritisoimisen johtaneen myös perinteisten eläinkäsitysten kyseenalaistamiseen.¹³²³

Eläinsuojeluyhdistykset ja viranomaiset olivat aluksi huolissaan vain niistä eläimistä, joita ei koettu haitallisiksi.¹³²⁴ Haitallisiksi luokitellut suurpedot taas jäivät 1800-luvulla suojeluhalun ulkopuolelle, ja niiden kannat metsästettiin hyvin pieniksi. Vuonna 1923 astui voimaan Suomen ensimmäinen luonnonsuojelulaki. Se ei vaatinut suojelua suurpedoille, mutta sen nojalla rauhoitettiin useita vahinkolinnuiksi aiemmin luokiteltuja lajeja.¹³²⁵ 1900-luvun alkupuolella luonnontutkijat ja -suojelun kannattajat keskustelivat myös nisäkäspetojen, erityisesti karhun suojelusta. Myös metsästä-

jät olivat suojelun puolestapuhujia, ja karhun rauhoittamista pohdittiin muun muassa *Metsästys ja Kalastus* -lehden ensimmäisissä numeroissa vuonna 1912.¹³²⁶ Karhu koettiin kulttuurisesti tärkeäksi lajiksi: se oli ollut eräkaudella Suomen alueella eläneille ihmisille pyhä eläin ja erityisesti karjalaisille kantasuvuille toteemieläin. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa karhuun liitettiin positiivisia mielleyhtymiä esimerkiksi erilaisia tuotteita mainostettaessa.¹³²⁷ Tämän luvun alussa mainitsemani luonnontieteilijät Palmgren ja Palmén kirjoittivat myös saimaannorpan puolesta.¹³²⁸ Lisäksi metsästäjät ja eläintieteilijät keskustelivat ilveksen suojelusta.¹³²⁹ Kaikkia petoeläimiä ei enää haluttu täysin hävittää. Ilvesviita osoittaa väitöskirjassaan, kuinka metsästäjien hävityspuhe muuttui petojen kurissapitopuheeksi 1900-luvun edetessä. Kuten luvun alussa toin esiin, monet metsästäjät, tutkijat ja eläinsuojelijatkin katsoivat suden kuitenkin olevan vahingollisuutensa takia sovittamattomassa ristiriidassa yhteiskunnan kanssa. Susikantaa ei haluttu pitää kurissa, saatikka suojella. Suden lisäksi ahma kohtasi lajina samanlaisia suhtautumista¹³³⁰

Eläinsuojelulaki tuli voimaan vuonna 1934, mutta jo aiemmissa metsästyslaeissa ja luonnonsuojelulaeissa oli käsitelty eläinten kohtelua.¹³³¹ Luonnon- ja eläintensuojelijat alkoivat vuosisadan edetessä kohdistaa voimakkaammin kritiikkiä metsästyksen,¹³³² mutta erityisesti susien metsästämistä ei vielä kritisoitu. Vuonna 1938 perustettu Suomen luonnonsuojeluyhdistyskään ei sen kummemmin puhunut susien puolesta.¹³³³

Susi jäi 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla suojeluhalun ulkopuolelle sekä sen aktuaalisen vahingollisuuden että vahingollisuutta korostavan susikuvan takia. 1950-luvulta lähtien alkoi kuitenkin esiintyä kommentteja susienkin suojelun tai olemassaolon puolesta. Ensimmäiset tällaiset löytämäni kommentit olivat pila- ja sarjakuvia. Hämeen seudulla liikkunut urossusi inspiroi pilapiirtäjä Kari Suomalaista piirtämään *Helsingin Sanomissa* helmikuussa 1953 julkaistun Sankarit-nimisen pilakuvan (kuva 30). Etualalla näkyvät jahtimiehet on kuvattu pedonkaltaisina: silmät kiiluen ja terävät hampaat näkyen miehet katselevat voitonriemuisesti saa-

liiksi saatua, räpälemäistä sutta.¹³³⁴ Piirroksellaan Suomalainen kommentoi jahtien ylivoittamista. Poliittisissa pilapiirroksissaan Suomalainen hyödynsi perinteistä ”iso paha susi” -kuvastoa: näiden piirrosten sudet symboloivat suomalaista yhteiskuntaa uhkaavia asioita, kuten inflaatiota tai ulkomaankaupan kriisiä.¹³³⁵ Sankarit-piirroksessa sutta ei kuitenkaan ole kuvattu isoksi tai uhkaavaksi, mikä korostaa ihmisten julmuutta ja jopa raukkamaisuutta heidän käydessään teknologian ja ylivoimavallan avulla yhtä sutta vastaan. Piirros vihjaa kriittisestä tavasta määrittellä ihmisen paikka maailmassa: siinä otetaan kantaa siihen, mitä ihminen saa susille tehdä ja kuinka susia tulisi kohdella.

Hämeen Sanomissakin julkaistiin saman susiyskilön jahtaamista kuvaava piirros (kuva 32). Tässäkin kuvassa susi oli pieni ja räpälemäinen. Lippusiimamottiin joutunut susi uneksii vuonna 1942 ilmestyneen Disney-elokuvan *Bambi* päähenkilöä muistuttavasta valkohäntäpeuranvasasta. Suden vihjataan haluavan elää omaa sudellista elämäänsä ja saalistaa peuroja, mutta ihmiset päättävät toisin.¹³³⁶ Nämä kuvat kertovat siitä, kuinka sotien jälkeen sanomalehtien sivuilla alkoi näkyä voimakkaammin uudenlaista suhtautumista susiin.

Susien Suomessa elämisen oikeudesta kirjoitettiin myös suorasanaisemmin. ”Erämies” Erik Nyholmin kirjoittama, Hämeessä liikkuneen suden jahtaamista kritisoiva mielipidekirjoitus julkaistiin *Helsingin Sanomissa* helmikuussa 1953:

Jo usean viikon ajan olen lukenut lehdestä yksinäisen suden sitkeästä ja kunnioitusta herättävästä vaelluksesta halki ”salojen” ja kylien, enkä voi sanoa kuin että olen hävennyt sanomattomasti ja ollut pahoillani koko susijahdistista.

Kuinka tällainen on mahdollista! Kaiken vastaavanlaisenhan pitäisi olla suorastaan jo eläinräkkäykselliseltä kannalta kiellettyä.

Mitä taas retken metsästykselliseen puoleen tulee, on se oikean ja tosimehityksen irvikuva vahingossa ammuttuine koirineen ja motorisoituine armeijoineen.¹³³⁷

Kirjoittaja piti mittavaa suurjahtia eläinräkkäyksenä. *Suomen Luonto* -lehdessä kritisoitiin vuonna 1956 ahman ja suden tapporahan korottamista. Kirjoittaja ei nähnyt nostolle perusteltua syytä:

Lakiehdotus ahmasta ja sudesta maksettavien tapporahojen korottamisesta on myös huonosti sopusoinnussa sen periaatteen kanssa, jonka myös metsästäjäkuntamme on sanonut hyväksyvänsä, että maamme kaikille eläinlajeille, myös petoeläimille, on taattava jokin elinmahdollisuus maamme rajojen sisäpuolella. Vaikka susi onkin petoeläin, joka on ihmisellekin vaarallinen, pitäisi meidän kuitenkin pyrkiä jollakin tavalla estämään myös tämän eläimen täydellinen hävittäminen.¹³³⁸

Kirjoittaja myönsi susien aiheuttavan vahinkoja ihmisille ja katsoi suden olevan ”ihmisellekin vaarallinen”, muttei halunnut niiden häviävän maasta kokonaan. Seuraavana vuonna *Suomen Luonnossa* kerrottiin Pohjoismaiden luonnonsuojeluyhdistysten edustajien keskustelleen suurpedoista ja niiden ”pelastamisesta”. Lehden mukaan keskusteluissa susien häviäminen ei ollut ehdottomasti vältettävä asia, sillä ”susi saisi maksaa tarvittavan hinnan, jotta kävisi mahdolliseksi pelastaa muut isot petoeläimet kuolemasta sukupuuttoon.”¹³³⁹

Myös 1950- ja 1960-lukujen susiekspansion aikoihin, syyskuussa 1962 sanomalehti *Karjalaisessa* julkaistussa sarjakuvassa ”Näin se kävi” haastettiin yksiulotteista susikuvaa (kuva 34). Sarjakuvan kuvat edustavat perinteistä tapaa kuvata susi: ensimmäisessä kuvassa iso susilauma jahtaa reellä matkaavia ihmisiä. Toisessa ku-

KUVA 34: Sarjakuvan tekstissä susien kerrotaan olevan mainettaan vaarattomampia. Lähde: Näin se kävi, *Karjalainen* 30.9.1962, 15.

vassa on kookas, uhkaavan näköinen susi. Kuvateksti välittää kuvista poikkeavan viestin:

Romaaneissa esiintyvät sudet aina parvina, usein vanhan, harmaan koirassuden johtamina. Johtajasusi 'suunnittelee' hyökkäykset reellä matkustajien kimppuun ja puolustuskyvyttömiin kyliin. Ne opettavat 'tavallisille susille' taidon astua toistensa jalanjälkiin, niin että kukaan ei voi jäljistä päätellä parven lukumäärää. Se on pelkkää mielikuvitusta. Sudet eivät koskaan parvina ahdista saalista. Normaalisti ne eivät käy ihmisen kimppuun, eivät morsiusparien eivätkä metsästäjien. Ne ovat hyvin varovaisia, mutta myös hyvin uteliaita.¹³⁴⁰

Erityistä sarjakuvassa on se, että se julkaistiin aikana, jolloin samassa lehdessä uutisoitiin Suomeen tulleista susista ja niiden tappamista kotieläimistä sekä susijahdeista.

Joulukuussa 1962 Topi Aava totesi *Karjalaisessa*: ”Moni voi arvella, että pitäähän petojakin olla. Miksei. Tilastot vahingonteoista ovat kuitenkin sitä luokkaa, ettei monikaan katsele suopein silmin jätöksiä.”¹³⁴¹ Toteamuksen siitä, että petojakin pitää olla, voi tulkitta kommentiksi ekologiselle ajattelulle, jossa petoeläinten olemassaoloa puolustettiin. Moderni ekologia syntyi tieteenalana 1800-luvulla. Ekologinen ajattelu yleistyi 1900-luvun aikana myös tiedeyhteisön ulkopuolelle, ja ympäristön- ja luonnonsuojelijat perustelivat sen avulla arvojaan ja vaatimuksiaan.¹³⁴² Ekologinen ajattelu tapa vaikutti susien sijoittumiseen ja susia kommentoivien mielikuvien syntymiseen, sillä sen myötä tutkijat ja suuri yleisö mielsivät aiemmin vain haitallisiksi koetut suurpedot hyödyllisiksi lajeiksi, tärkeiksi osiksi ravintoketjua ja ekosysteemien hoitajiksi. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa eläintieteilijät, kuten edellä mainitsemani Palmgren, kyseenalaistivat vahinkoeläin-käsitteen käyttöä. Suomen Eläinsuojeluyhdistyksen kommentoi käsitteen ongelmallisuutta. Petoeläimistä katsottiin olevan hyötyä, eikä niitä muun muassa siksi saisi hävittää.¹³⁴³

Ennen tätä luonnonsuojelussa vaikutti utilitaristinen ajattelu, ja luonnonvaroja ja riistakantoja hoidettiin hyödyn näkökulmasta. Jotta hyödyllisiä eläimiä voitiin suojella, tuli haittaeläimet hä-

vittää tai niiden kannat pitää kurissa. Yhden osasen poistaminen ekosysteemiksi kutsutusta suhdeverkostosta vaikutti kuitenkin sen toimivuuteen, ja luonnon tulkittiin ekologisen ajattelun sävyttämänä menevän tällöin epätasapainoon.¹³⁴⁴ Luonnontieteilijät ajattelivat luonnon pyrkivän tasapainoon ja petoeläinten ikään kuin ”pitävän huolta” saaliseläinkannoista.¹³⁴⁵ 1960-luvulla *Metsästäys ja Kalastus* -lehdessä kirjoitettiin susien ja hirvieläinten olevan tasapainossa tai ainakin pyrkivän siihen.¹³⁴⁶ Ekologisesta ajattelusta kertoo myös Maailman Luonnon Säätöön ja Suomen rahaston luonnonsuojeluliiton hallituksen jäsenen Teuvo Suomisen toteamus *Helsingin Sanomissa* vuonna 1972. Suominen kuvaili Yhdysvalloissa tehtyjä tutkimuksia, joiden mukaan ”susi on hirvellen välttämätön: [i]lman petoa lisääntyvät liikaa ja liian sairaut yksilöt jäävät henkiin.”¹³⁴⁷ 1900-luvun toisella puoliskolla metsästäjät korostivat petoeläintenkin kuuluvan luonnon kokonaisjärjestelmään ja olevan osa ”normaalia” systeemiä.¹³⁴⁸ Asenteet muuttuivat Suomen lisäksi monissa muissakin maissa.¹³⁴⁹

Muutosta suden yhteiskunnalliseen asemaan ehdotettiin myös suoraan. Pulliainen kirjoitti suojelun mahdollisuudesta *Suomen Riistassa* vuonna 1962:

Toisen maailmansodan jälkeen on maamme suurten petoeläinten, suden, karhun, ahman ja ilveksen, kantoja pidetty niin vähäisinä, että on vakavasti harkittu näiden eläinten rauhoittamista ja ainakin tapporahojen poistamista sudelta, ahmalta ja ilvekseltä.¹³⁵⁰

Pulliainen ei määrittele tarkemmin, keitä harkitsijat ovat, mutta todennäköisesti hän itse lukeutui niihin. Aiempiä vuosikymmeniä biologit olivat populaareissa eläintietokirjoissa voineet suorasanaisesti harmitella sitä, ettei susia saatu hävitettyä Suomesta. Tätä taustaa vasten Pulliaisen toteamus kertoo hyvin erilaisesta suhtautumisesta susiin ja muihin suurpetoihin. Suden kohdalla huoli susi-yksilöiden vähäisestä määrästä muuttui hetkellisesti turhaksi susi-yksilöiden määrän kasvaessa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa.

Susimyönteisiä kirjoituksia ilmestyi lehdissä myös 1960-luvulta lopulla. Isojoella 1967 liikkuneen suden jahtaamista kritisoitiin *Satakunnan Kansassa*. Toimittaja ”Seri” kuvasi jahteja näin:

Nälkäinen hukkaparka, joka ei kaiken todennäköisyyden mukaan ole ehtinyt pitämään ruokailutaukoa kahteen päivään, nukkuu yönsä tunnit jossakin Lauhavuoren tietämällä ja kerää voimia tätä päivää varten. Niitä se tarvitseekin, sillä varsinkin Etelä-Pohjanmaalta on tulossa uusia vereksiä voimia, jotka ovat päättäneet surmata pedon vaikka repimällä [- -].¹³⁵¹

”Seri” kutsui kirjoituksensa otsikossa suden jahtaajia vainoojiksi. Hänen mukaansa ”susi on ansainnut jo kaiken kunnioituksen. Onhan se monen päivän ajan narrannut ja vetänyt ovelasti höplästä kokonaista miesjoukkoa.”¹³⁵² Hän myös kertoi suden saaneen ”sympatit puolelleen ja metsästäjien osaksi jää vain sanomalehtien, radion ja television piikitykset”.¹³⁵³ Viikon sisään suden kuolemasta toimittaja kertoi suden tappaneen miehen saaneen

kuikkuisenkäryisiä kirjeitä, missä pahoitellaan suden tappamista. Eilinen posti toi myös Isojoen nimismiehelle kirjeen ja lehtileikkeen, joitten myötätunto huokuu suden puolesta. Kirjeessä kiinnitetään huomiota suuriin rahallisiin uhrauksiin, työajan menetyksiin ja epäreiluun pyyntitapaan, missä voimasuhteet ovat liiaksi sutta vastaan.¹³⁵⁴

”Isojoen suden” jahtaamisen kritisoimisessa voi nähdä 1960-luvulta lähtien voimistuneen eläinoikeusaatteen vaikutusta.¹³⁵⁵ Pikkuhiljaa osa ihmisistä alkoi ajatella, että susillakin oli erilaisia oikeuksia – kuten oikeus olla olemassa ja elää Suomessa.¹³⁵⁶

Nyt myös luonnonsuojelijat ja susitutkijat alkoivat huolestua susien pienestä lukumäärästä Suomessa. Vuoden 1967 lopulla kerrottiin *Helsingin Sanomissa* ja *Metsästyksen ja Kalastuksen* -lehdessä suomalaisten, ruotsalaisten ja norjalaisten suurpetotutkijoiden olevan huolissaan susien vähäisestä määrästä Pohjoismaissa. Norjassa pidettyyn kongressiin osallistuneet tutkijat pitivät lehtijutun mukaan välttämättömänä lainsäädännön yhdenmukaistamista Pohjoismaissa ”niin, että laji olisi toistaiseksi ympäri vuoden rauhoitettu. Vain siten voitaisiin estää suden sukupuuttoon kuoleminen Pohjoismaista.”¹³⁵⁷

Tutkijoiden sekä luonnonsuojelijoiden lisäksi moni metsästäjä puolusti susien olemassaoloa. *Metsästys ja Kalastus* -lehden pääkirjoituksessa lokakuun numerossa vuonna 1970 toivottiin, etteivät suurpedot kuolisi sukupuuttoon.¹³⁵⁸ Saman numeron toisessa kirjoituksessa todettiin kuolleita susia ja ahmoja esittävään tilastoon liittyen pessimistiseen sävyyn, ettei ”[s]uurpedoista [- -] enää kannata puhua, seuraava sankarivainajien tilasto puhukoon puolestaan [- -] pedot on jo kuolleet.”¹³⁵⁹ Vuosia 1965–1969 kuvaava tilasto kertoi, kuinka ammuttujen susien määrä oli tasaisesti vähentynyt 15 yksilöstä kahteen vuodessa.

Hämeen Sanomat ja *Helsingin Sanomat* kirjoittivat tammikuussa 1972 pohjoismaisten luonnonsuojelujärjestöjen vaativan suden ja ahman rauhoittamista kokonaan Suomessa, ja että niiden aiheuttamista vahingoista tulisi maksaa täysi korvaus. Tavoitteena oli turvata ”näiden eläinten jatkuva elämä Pohjoismaissa”. Järjestöt arvioivat Pohjoismaissa olevan yhteensä vain 15 sutta.¹³⁶⁰ Tässä toteamuksessa esitettiin jo täysin erilainen agenda kuin mitä vuosisadan ensimmäisen puoliskon susikeskusteluissa oli tuotu esiin. Samana vuonna julkaistun *Suomen nisäkkäät II* -teoksen susi-osiossa Pulliainen ilmaisi susien tulevaisuutta koskevan huolensa:

Tämän mielenkiintoisen ja myötätuntoa herättävän eläinlajin viimeisten yksilöiden suojaamiseksi tähtäävä toimenpide oli maan hallituksen joulukuussa 1970 eduskunnalle tekemä esitys valtion tapporahan poistamiseksi sudelta.¹³⁶¹

Tekstistä voi lukea suorasanaisen toiveen susien olemassaolon säilymisestä Suomessa. Muutkin tarkasteleman suuremmalle yleisölle suunnatut eläintieteelliset tietokirjat kuvasivat sutta 1970-luvulta lähtien aiempaa positiivisemmin.¹³⁶²

Samantapaisia suorasanaisia toiveita susien säilymisestä Suomessa esitettiin Hämeessä 1972 liikkuneen susiyksilön puolesta. Kanta-Hämeen luonnonsuojeluyhdistyksen ja Luonto-piirin edustajat kritisoivat *Hämeen Sanomissa* julkaistussa puheenvuorossaan ihmisten halua tappaa kyseinen susiyksilö.¹³⁶³ Kun susi saatiin tappettua, kerrottiin *Hämeen Sanomissa* suden kaatajan saaneen nimettömiä uhkauskirjeitä.¹³⁶⁴ *Hämeen Sanomiin* ”Kanta-Hämeen

suden puolesta” kirjoittanut mielipidekirjoittaja totesi olevansa ”[l]uonnonsuojelijana ja riistamiehenä [- -] kerrassaan ylpeä, että vielä sentään Kanta-Hämeessäkin elää arvokas susi”.¹³⁶⁵ Kirjoittaja todennäköisesti katsoi susiyksilöllä olevan oikeus liikkua Hämeen seudulla ja ylipäätään Suomessa. Toteamus kertoi myös susikuvas- ta, jonka mukaan sudet olivat arvokkaita. Isoja susijahteja kriti- soiva Mauri Soikkanen totesi *Metsästäys ja Kalastus* -lehden vuo- den 1973 maaliskuisessa pääkirjoituksessa olevansa susien suoje- lun puolella: ”[y]ksi hyvä puoli näistä susiralleista lienee kuitenkin. Susi rauhoitettaneen piakkoin poronhoitoalueen ulkopuolella ja va- paa metsästysoikeus kiellettäneen suurpetojen pyynnissä.”¹³⁶⁶ Maa- liskuussa 1973 jahdattiin toista susiyksilöä Kainuussa Hiidenportin luonnonsuojelualueella. Sotkamolaisten ”valveutuneiden riistan- hoitomiesten” kerrottiin *Helsingin Sanomissa* ajatelleen, ”että su- dellakin on oikeutensa juosta vapaana ja ahdistamatta, koska sen jäljiltä ei ole tavattu yhtään hirvenraatoakaan”.¹³⁶⁷

Kuten edellä kerroin, 1960-luvulle asti sudet esitettiin eläintie- teellisissä tietokirjoissa ja sanomalehtien sivuilla ihmisten vihollis- sina, ihmiset ja heidän toimeentulonsa taas susien uhreina. Vuosina 1972 ja 1983 ilmestyneissä teoksissa sudet näyttäytyivät sen sijaan ihmisten toiminnan ja jopa vainon kohteina.¹³⁶⁸ Ihmisen ja suden roolit vaihtuivat: ihmisten vihollisista tuli ihmisten vainon uhreja. Samoin kävi monille muillekin petoeläimille. Esimerkiksi merikot- ka muuttui diskursiivisesti 1960- ja 1970-luvuilla ihmisiä uhkaa- vasta petolinnusta ihmisten aikaansaaman ympäristön kemikalisoit- tumisen uhriksi.¹³⁶⁹ Roolien vaihtuminen kertoo sellaisen mieliku- van syntymisestä, jonka mukaan aiemmin vainotulla sudella oli oi- keus elää Suomessa. Se kertoo myös siitä, kuinka viime vuosisadan edetessä susille rakennettiin biologista ja kansallista kuulumista.¹³⁷⁰

Vuonna 1973 susien suojelusta keskusteltiin myös eduskunnas- sa: WWF:n toiminnassa mukana olleen kokoomuksen kansanedus- taja Pertti Salolaisen johdolla esitettiin huhtikuussa kirjallinen ky- symys ”Suden suojelemisesta ja poronhoitajien etujen turvaamisest- ta”. Hallitukselta kysyttiin, oliko se

tietoinen siitä, että susi on meiltä kuolemassa sukupuuttoon ja jos on, mihin toimenpiteisiin Hallitus aikoo ryhtyä suden suojelemiseksi Suomessa, tapporahan poistamiseksi, kaatolupajärjestelmän aikaansaamiseksi, ja suden mahdollisesti aiheuttamien poro- ja kotieläinvahinkojen korvaamiseksi täysimääräisenä vahingon kärsineille?¹³⁷¹

Kirjallisessa kysymyksessä mainittiin ”Hämeen susi” ja muutkin ”ihmisten ilmoille eri puolilla Suomea” ilmaantuneet susiyksilöt, sekä se, että ”[k]oska susi on meillä täysin lain suojaa vailla oleva eläin, useimmat havaitut sudet on kiireesti ammuttu, ja ainakin kymmenen kaatoa on tullut tietoon tänä talvena”. Kysymyksen esittäjät harmittelivat, ettei Suomessa ollut ”enää vuosiin ollut vakinaista, täällä esiintyvää susikantaa” ja että ”koko Pohjoismaiden alueella susia on enemmän eläintarhoissa kuin luonnossa”. Heidän mukaansa ”Suomessa olisi nyt vihdoinkin lopetettava tapporahojen maksaminen viimeisten susiemme ampujille”. Kirjoittajat pitivät susien aiheuttamia vahinkoja vähäisinä muualla kuin poronhoitoalueella. Heidän mukaansa

[p]oron- ja karjanomistajilla pitää olla oikeus suojella omaisuuttaan ja toimeentuloaan, ja yhteiskunnan varoista tulisi korvata täysimääräisinä susien ym. suurten petoeläinten aiheuttamat tappiot. [- -] Jos tähän päästään, susi voitaisiin piankin rauhoittaa koko maassa, kuten se on jo rauhoitettu kaikissa muissa Pohjoismaissa samoin kuin monissa muissa Euroopan maissa, missä vielä susia tavataan. Metsästystä valvovat viranomaiset voisivat tällöin myöntää kaatolupia vaarallisiksi osoittautuneille yksilöille, mutta vaarattomat sudet jäisivät rauhaan, ja susi voisi säilyä lajina suomalaisessa luonnossa.¹³⁷²

Kysymyksessä olennaista on suojelutoiveen esittämisen lisäksi se, että kun aiemmin kaikki sudet olivat ”vahinkoeläimiä” ja siten vaarallisia, oli nyt mahdollista todeta joidenkin susien olevan ”vaarattomia”. *Helsingin Sanomat* uutisoi kirjallisesta kysymyksestä kertoen, että maa- ja metsätalousministeriö oli vastannut kannattavansa rauhoittamista. Ministerin mukaan yleinen valistunut mielipide sekä valtaosa metsästäjistä tuomitsivat ”kansanhuvien kaltaiset susijahdit”.¹³⁷³

Vuosisadan edetessä viranomaisten, metsästäjien, luonnonsuojelijoiden ja tutkijoiden suhtautuminen suurpetojen metsästämiseen

oli muuttunut: kaikki eivät kokeneet suden tappamista automaattisesti ”normaaliksi”, välttämättömäksi tai sankarilliseksi teoksi. Tappamisen sijaan voitiin ehdottaa esimerkiksi kiinniottoa ja uudelleensijoitusta. Kun tammikuussa 1973 jahdattiin ”Savon sudeksi” kutsuttua susiyksilöä Rautavaarassa, kannusti Korkeasaaren intendentti Ilkka Koivisto *Helsingin Sanomissa* ottamaan suden elävänä kiinni ja myymään sen esimerkiksi ruotsalaiseen eläintarhaan.¹³⁷⁴ Metsästäjien suhtautumisesta kertoivat myöhemmin vuonna 1973 *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä julkaistut kommentit, joiden mukaan ”[t]arkoituksena on suden rauhoituksella tehdä loppu kansanjuhlaa muistuttavista suurjahdeista etelässä”¹³⁷⁵ ja että ”on tarpeen lailla rajoittaa susijuhlien kuokkavierasmäärää”.¹³⁷⁶ Karhunkaatoonkin suhtautuminen oli muuttunut: metsästäjät kritisoivat karhujen ampumista talvipesältä jo vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla, eikä karhunkaato ollut viimeistään toisella puoliskolla enää automaattisesti sankariteko.¹³⁷⁷

1960- ja 1970-luvuilla voimistunut huoli susista on tulkittavissa osaksi laajempaa kansainvälistä ympäristöhuolta. Kuten Outi Ratamäki toteaa, alkoi ajatus sudesta suojeltavana eläimenä tulla esiin ympäristötietoisuuden voimistuessa.¹³⁷⁸ Koskemattoman luonnon häviämisestä oli Suomessa keskusteltu jo 1800-luvun lopulla, mutta 1960-luvulla alkaneen ympäristöherätyksen seurauksena ympäristön lisäksi länsimaisen yhteiskunnan koettiin olevan totaalisisä kriisissä.¹³⁷⁹ Kansainvälinen luonnonsuojeluliitto ja WWF perustivat 1970-luvulla susiryhmän Suomeen osana kansainvälistä suoje- luohjelmaa. *Suomen Luonto* -lehden mukaan tarkoitus oli ”löytää ne suden suojelua edistävät keinot, jotka estäisivät suden kuolemi- sen sukupuuttoon.”¹³⁸⁰ Kuitenkin vielä 1990-luvullakin suden suo- jelun kannattajat olivat huolissaan suden uhanalaisuudesta. Vuon- na 1994 perustettu Luonto-Liiton Susiryhmä toimi susien suoje- lun puolesta tavoitteenaan pitää Suomi sudellisena, ja myös Leena Vilkka kirjoitti suden uhanalaisuudesta ja tarpeesta estää lajin kuo- leminen sukupuuttoon. Vilkka ehdotti jopa totaalisuojelua keinok- si ”lajin elvyttämiseksi”.¹³⁸¹ Syynä suden ja muiden lajien uhanalai- suudelle pidettiin ihmistä. McNeill kirjoittaa, kuinka ihmisten näh-

dään metsästämillä, asuttamalla alueita ja hävittämällä erilaisia elinympäristöjä nopeuttaneen lajien häviämistä erityisesti 1900-luvun aikana.¹³⁸² Myös sosiologi Adrian Franklin korostaa, että 1900-luvun lopulla ihmisen tajuttiin entistä selvemmin voivan saada aikaan lajien sukupuuttoja. Tämän takia ihmisillä katsottiin olevan velvollisuus ja moraalinen vastuu suojella uhanalaisia lajeja.¹³⁸³

Edellä kuvaamani eläinsuojelu- ja oikeusaatteiden, ekologisen katsantokannan ja ympäristöhuolen lisäksi susien yhteiskunnallisen aseman muuttumiseen, uusien susikuvien muotoutumiseen ja susien läsnäolon toivottavuuteen Suomessa vaikuttivat myös suomalaista yhteiskuntaa koskettaneet muutokset: kaupungistuminen ja elinkeinorakenteen muuttuminen vaikuttivat olennaisesti susien paikkoihin.

Kaupungistuminen ja karjan omistamisen vähentyminen esitetään merkittäviksi tekijöiksi ihmisten susiin suhtautumisen muuttumiselle laajemminkin: ihmiset, jotka eivät kokeneet susista merkittäviä haittoja, saattoivat suhtautua niihin positiivisesti tai neutraalisti susien esiintymisalueilla ympäri maailmaa.¹³⁸⁴ Kaupungistumisen ja teollistumisen katsotaan usein myös vaikuttaneen merkittävästi laajemmin eläinsuojeluaatteeseen sekä erilaisien oikeuksien myöntämiseen eläimille ja eläinoikeuksien korostamiseen.¹³⁸⁵ Eläinten- ja luonnonsuojelu olivat 1800-luvun lopulla nimenomaan kaupunkilaisten harrastus, ja usein myös 1900-luvun loppupuoliskon luonnonsuojelun ominaispiirteeksi nostetaan kaupungistumisen ja teollistumisen aikaansaama ihmisen irtaantuminen luonnosta. Samalla ihmisten eläinsuhteen esitetään vääristyneen.¹³⁸⁶ Aaltola toteaa tämän luonnosta irtaantumisen olevan yleinen eläinasia-aatteen syntyyn liittyvä kritiikki. Hän korostaa sitä, että eläimet olivat kaupungeissakin läsnä ja tulivat nyt uudella tavalla lähemmäs ihmistä: lemmikkieläinten pito yleistyi ja voimisti näkemystä eläimestä toverina ja yksilönä.¹³⁸⁷

Myös susien vähäisellä määrällä oli vaikutusta siihen, että niiden asema muuttui. Karhun kulttuurihistoriaa tutkineen Pasi Klemettisen mukaan asenteet suurpetoja kohtaan ovat Suomessa muuttuneet pehmeämpään suuntaan silloin, kun kyseisten eläinlajien

kannat ovat olleet pääosin tuhottuja. Tällöin useimpien suomalais-ten arkisesta kokemuspöiristä puuttui ongelmalliseksi koettu suur-petojen läsnäolo.¹³⁸⁸ Myös ruotsalaisten susiasenteita tutkineiden Jens Karlssonin ja Magnus Sjöströmin mukaan positiivinen asenne on yhteydessä susien etäisyyteen: mitä lähempänä sudet ovat, sitä negatiivisemmin niihin suhtaudutaan.¹³⁸⁹ Kuten ensimmäisessä käsittelyluvussa toin esiin, susia eli Suomessa viime vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla 1950- ja 1960-lukujen susiekspansiota lukuun ottamatta kohtalaisen vähän, ja 1970-luvulla, hiukan ennen suojelun alkamista, susia arveltiin olevan Suomessa vain muutamia yksilöitä. Susien ei-toivottu toiminta, kuten karjan tappaminen, oli vähäsusisena aikana kenties määrällisesti helpommin kestettävää. Näin fyysiset, todelliset sudet vaikuttivat läsnäolollaan ja teoillaan (tai tekojen vähyydellä ja tekemättömyydellä) susien paikkojen muotoutumiseen.

Historioitsija Tuomas Räsänen tulkitsee merikotkat suoma-laisen luontoajattelun muutosagenteiksi. Toisen maailmansodan jälkeen maataloudessa ja teollisuudessa käyttöön otetut myrkylliset kemikaalit melkein tuhosivat Suomen merikotkakannan. Kotkien tilan takia ihmiset tulivat kuitenkin tietoisemmiksi meriympäristön kemikalisoitumisesta. Merikotkien tilanne myös aktivoi ihmisiä luonnon- ja kotkiensuojeluun. Tällä tavoin merikotkat ottivat osaa lajin suojeluun ja saivat aikaan muutosta ihmisissä; ne olivat ihmisen kanssatoimijoita ympäristötietoisuuden muotoutumisessa.¹³⁹⁰ Suomessa eläneitä susia ja erityisesti vuoden 1972 ”Hämeen sutta” voi pitää samantapaisena lajin suojelun alkamiseen johtaneisiin tapahtumiin osaa ottaneena toimijana. Susiyksilön läsnäolo, olemus ja teot herättivät julkista keskustelua ja joissakin ihmisissä positiivisia tunteita, ja susi sekä sen herättämät tunteet saivat jotkut myös vaatimaan susiyksilön ja koko lajin suojelua. Hämeeseen tullut susi otti näin osaa lajin aseman, fyysisen sijainnin ja sitä kommentoivien mielikuvien muotoutumiseen ja määrittymiseen. Aikalaiset kokivat kyseisen susiyksilön vaikuttaneen lainsäädäntöön: *Metsästy ja Kalastus* -lehdessä kirjoitettiin 1980-luvulla, että ”Tammelan suden ansioksi on laskettava se, että lainsäädäntö pe-

toeläinten metsästyksestä muuttui, eikä vastaavaa 'villiä' metsästy-
stapaa pääse enää syntymään.”¹³⁹¹ Susien ”suomalaistuminen”
olikin yhdessämuotoutumisen ja lajienvälisen kanssakäymisen tu-
lostta, Harawayn ajatuksia mukaillen.

Suomi ei ollut sudensuojelussa edelläkävijä: Suomessa suojelu
alkoi 1970-luvun alussa, mutta lajia oli alettu suojella 1960-luvul-
ta lähtien eri puolilla Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa.¹³⁹² Lainsäädä-
ntö määräytti nyt kuitenkin rauhoituksen kautta myös Suomen susi-
en paikaksi, ja sääntelyn kautta suomalaisten käyttäytymistä oh-
jattiin pitämään luonto sudellisena.¹³⁹³ Tämä kertoo tilallisen kuu-
lumisen rakentumisesta. Se, että asetus mahdollisti susiyksilöiden
kohtalaisen vapaan metsästyksen susien pääsääntöisellä esiintymi-
salueella Itä-Suomessa, viittasi kuitenkin siihen, että vaikka susi la-
jina oli tervetullut Suomeen, eivät susiyksilöt sitä välttämättä ol-
leet. Susien läsnäoloa siedettiinkin 1970- ja 1980-luvuilla lähinnä
abstraktilla tasolla: lajia abstraktina yksikkönä suojeltiin, mutta yk-
silöitä ei. Jos susiyksilöt saivat aikaan vahinkoja tai olivat ”liian”
runsaslukuisia, sai ne tappaa. Tapetuille susiyksilöille lajin suoje-
lu tai ”suomalaisuus”, oikeus elää maassa, eivät konkretisoituneet.

Suojelu oli 1970-luvulta 1990-luvun alkuun tappamisen sävyt-
tämää. Voidaan tulkita, että viranomaiset pitivät tappamisen mah-
dollisuutta tärkeänä suden suojelustatuksesta huolimatta. Tämä
saattaa johtua siitä, että tappaminen miellettiin tehokkaaksi kei-
noksi vaikuttaa susiin ja että se koettiin normaaliksi tavaksi olla
kanssakäymisessä susien kanssa. Rauhoituksen aikana tapetut su-
det kertovat siitä, ettei Suomea edelleenkään todella mielletty susi-
en oikeutetuksi paikaksi. Kuten Räsänen tuo esiin merikotkasta
kirjoittaessaan, ihmiset saattavat eläinlajin suojelustatuksesta hu-
olimatta suhtautua epäluuloisesti lajin yksilöihin.¹³⁹⁴ Suden kohdalla
epäluulosta kertoi esimerkiksi eräkirjailija Pentti Mäensyrjän kir-
ja *Hukka huutaa* (1974), jossa Mäensyrjä kuvasi suden hyvin hai-
tallisena eläimenä, josta tulisi päästä eroon, ja kritisoi suden suoje-
lua.¹³⁹⁵ Pulliainen kirjoitti kesällä 1981, että ”Suomessa on edelleen
paineita susien hävittämiseksi sukupuuttoon kuin myös niiden suo-
jeluun tehostamiseksi.”¹³⁹⁶ Seuraavana vuonna Pulliainen huomautti

Metsästys ja Kalastus -lehdessä, että ”[a]sennemuutosta on vähitellen tapahtunut, mutta tarvitaan vielä uusi, uudella tavoin ajatteleva sukupolvi, ennenkuin [sic] sudet voivat tässä maassa rauhassa elää omaa elämäänsä”.¹³⁹⁷ Riistantutkimusosaston vuonna 1989 ilmestyneessä tiedotteessa todettiin suteen suhtauduttavan ”usein selvästi kielteisemmin kuin muihin suurpetoihimme”. ”Susivahinkojen” takia susikannan kasvaminen kohtasi vastustusta.¹³⁹⁸ Samaan aikaan luonnonsuojelujärjestöt kuitenkin vaativat ministeriöltä suden suojelun tiukentamista.¹³⁹⁹ RKTL:n tutkijat tulkitsivat vielä 1990-luvullakin, että historiallisen susikuvan ja susien aiheuttamien vahinkojen takia susia kohtaan tunnettiin epäluuloa.¹⁴⁰⁰

Ajatukset siitä, ettei kaikkia susia saanut tappaa, ja että susi lajina kuului Suomen luontoon, kuitenkin yleistyivät hiljalleen. Marraskuussa 1973 Pulliainen totesi *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä suurpetojen suojelun lähtevän ”siitä periaatteesta, ettei ihmisellä ole oikeutta hävittää mitään eläinlajia – ei suurpetojakaan, ihmisen kilpailijoita – sukupuuttoon. Ihminen osoittaa sivistyneisyytensä kohtelemalla inhimillisesti myös kilpailijoitaan.”¹⁴⁰¹ Seuraavana vuonna *Metsästys ja Kalastus* -lehden päätoimittaja Mauri Soikkanen totesi, että olisi ”takaperoista” säätää metsästyssäädöksiä sellaisiksi, että ne edesauttaisivat suurpetojen häviämistä.¹⁴⁰² Marraskuussa 1979 todettiin samaisessa lehdessä Suomessa ihmisten olevan ”melko yksimielisiä siitä, että susi kuuluu osana luontoomme”.¹⁴⁰³

Vuonna 1979 laaditun Euroopan luonnonvaraisen kasviston ja eläimistön sekä niiden elinympäristön suojelua käsittelevän Bernin yleissopimuksen mukaan oli susi tiukkaa suojelua vaativa, täysin rauhoitettava laji. Suomi allekirjoitti sopimuksen vasta vuonna 1986 ja silloinkin varaumalla, ettei sovelta sopimusta karhun ja suden osalta.¹⁴⁰⁴ Ratamäen mukaan ”Suomi ei ollut valmis täyteen suurpetojen suojeluun”.¹⁴⁰⁵ Suden suojelu kuitenkin tiukkeni 1990-luvulla, mikä oli seurausta kansainvälisistä velvoitteista, joihin Suomi nyt sitoutui: Suomen vuonna 1995 alkanut Euroopan unionin jäsenyys edellytti sitoutumista luontodirektiiviin ja Rio de Janeirossa vuonna 1992 hyväksytyyn biodiversiteettisopimuk-

seen.¹⁴⁰⁶ Luontodirektiivin velvoitteet pantiin täytäntöön Suomen luonnonsuojelu- ja metsästyslainsäädännössä vuosien 1993 ja 1999 välisenä aikana.¹⁴⁰⁷ Samalla Suomi siirsi päätöksentekovaltaa Euroopan unionille. Luontodirektiivi ja kansainväliset luonnonsuojelusopimukset sitoivat Suomen eduskuntaa ja viranomaisia määrittelemään susien paikan tietynlaiseksi.¹⁴⁰⁸

Nyt susi-lajin tilallinen kuuluminen Suomeen mainittiin selvästi lainsäädännössä: luontodirektiivi sekä vuonna 1996 säädetty luonnonsuojelulaki määrittelivät Suomen lajille ”luonnolliseksi” paikaksi ja ”luontaiseksi” esiintymisalueeksi.¹⁴⁰⁹ Hallinnollisesti suomalaisen susipolitiikan tavoitteena oli susikannan säilyttäminen Suomessa.¹⁴¹⁰ Lainsäädäntö antoi susille 1900-luvun lopulla oikeuden olla ja elää Suomessa: vuoden 1993 metsästysasetuksen mukaan sudet olivat poronhoitoalueen eteläpuolella rauhoitettuja koko vuoden.¹⁴¹¹ Susien paikaksi määrittyi tuolloin siis koko poronhoitoalueen ulkopuolinen Suomi. Lainsäädäntö pyrki lisäksi turvaamaan susien oikeuden omaan tilaan: luontodirektiivissä veloitettiin Euroopan unionin jäsenmaita suojelemaan eläinyksilöiden lisäksi eläinlajien elinympäristöjä, varsinkin levähdys- ja lisääntymispaikkoja, ja vuonna 1996 säädettyssä luonnonsuojelulaissa kiellettiin näiden paikkojen heikentäminen tai hävittäminen.¹⁴¹²

Luontodirektiivissä susille määriteltiin myös eurooppalaista identiteettiä. Direktiivi kuvaili susia ja monia muita lajeja osaksi eurooppalaista luontoa ja sen perintöä.¹⁴¹³ Luontodirektiivissä mainittujen lajien todettiin olevan epätasaisesti jakautuneita Euroopan yhteisön alueella, jolloin ne jäsenmaat, joiden alueella susia esiintyi, saivat huolehtia kyseisen lajin suojelusta.¹⁴¹⁴ 1990-luvulla susia esiintyi Suomen lisäksi muutaman muunkin jäsenmaan alueella. Viranomaiset ja susitutkijat kirjoittivat 1980- ja 1990-luvulla suomalaisesta susikannasta kuitenkin irrallisena yksikkönä tai ryhmänä.¹⁴¹⁵ Susien jakaminen kuvitteellisiin kansallisiin ryhmiin oli hyödyllistä tässä kohtaa, koska siten voitiin jakaa vastuuta valtioiden kesken.¹⁴¹⁶

Suojelu kertoo lajin arvostamisesta ja arvottamisesta. Kuten taloustieteilijät Metrick ja Weitzman muistuttavat, lajien suojeluun on

mahdollista käyttää vain rajattu määrä yhteiskunnan resursseja, jolloin on tehtävä päätöksiä siitä, millä tavoin ne käytetään. Suojeluun liittyvät päätökset kertovat päätöksiä tekevän yhteiskunnan arvoista, näkemyksistä ja ristiriidoista sen sisällä.¹⁴¹⁷ Viranomaiset, tutkijat ja monet yksittäiset henkilöt kokivat 1900-luvun lopun Suomessa susien suojelun velvollisuudeksi ja tärkeäksi tehtäväksi.¹⁴¹⁸ Ympäristö- ja luonnonvarainneuvoston asettaman suurpetotyöryhmän mukaan Suomessa oli turvattava elinvoimainen susikanta maan rajojen sisällä.¹⁴¹⁹ Pulliaisen mukaan suomalaisilla oli selvä velvoite säilyttää ”susikantaa osana luontomme rikkautta”.¹⁴²⁰ Vilkan mukaan susien suojelu oli moraalinen velvollisuus. Susietiikkaa käsittelevässä, vuonna 1997 julkaistussa kirjassessa Vilka totesi sudella olevan ”yhtäläinen [sic] olemassaolon oikeus kuin muillakin lajeilla. Suomi on susien elinalue, niiden koti ja elinpiiri yhtäläillä kuin meidän ihmistenkin”.¹⁴²¹ Velvollisuuden suojeluun voitiin katsoa tulevan myös susien ”suomalaisuudesta”. Vuonna 1997 *Helsingin Sanomissa* ilmestyneessä mielipidekirjoituksessa itseään sudenystäviksi kutsuneet oululaiset kirjoittajat vaativat, että ”[s]uden pitää kuulua Suomen luontoon ilman ehtoja myös ensi vuosituhanella.”¹⁴²² Jopa ihmiset, joiden elämään ja elinkeinonharjoittamiseen sudet vaikuttivat, rakensivat sudelle kuulumista: 1980-luvulla totesi koiran susien saalistuksen takia menettänyt kärsinyt metsästäjä olevan ”itsekin sitä mieltä, että susi kuuluu Suomen eläimistöön siinä missä karhu, hirvi ja ahmakin.”¹⁴²³ Myös susille lampaita vuonna 1995 menettäneen liperiläisen lampaankasvattajan kerrottiin *Helsingin Sanomien* uutisessa todenneen, että susi on jalo eläin, josta Pohjois-Karjala voi olla ylpeä.¹⁴²⁴

Monien muidenkin eläinlajien voi katsoa ”suomalaistuneen” vuosisadan loppupuolella: näin kävi esimerkiksi merikotkalle ja laulujoutsenelle. Monet lajit liitetään myös nationalismiin, kansallisaatteeseen. Suomessa tällaisia lajeja ovat esimerkiksi karhu ja joutsen, Yhdysvalloissa taas valkopäämerikotka on ollut kauan kansallismielisyyden symboli. Kuten Coates tuo esiin, inhimillinen halu suojella valkopäämerikotkaa ja myöntää sille oikeuksia tai arvoa eivät johdu esimerkiksi lajin ekologisesta merkityksestä, vaan

siitä, että laji on kansallinen symboli.¹⁴²⁵ Kasvien kohdalla esimerkiksi nykyajan Englannissa ovat kotoperäisiksi mielletyt puut tulleet kansallisen maiseman symboleiksi.¹⁴²⁶ Suojelu toimintana on myös liittynyt nationalismiin. Luonnonsuojelu ja kansallispuistojen perustaminen olivat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa monissa länsimaissa kansallisuusaatteen sävyttämää toimintaa. Motivaatio suojeluun ei syntynyt ”luonnosta” itsestään, vaan siitä, että se oli yhteydessä ihmisten kansalliseen identiteettiin.¹⁴²⁷

Kuten jo ensimmäisessä käsittelyluvussa toin esiin, sai susia 1990-luvullakin kuitenkin tappaa. Suomi ei edelleenkään ollut oikeutettu paikka kaikille susille. Suojelusta voitiin poiketa, mutta toisaalta susiyksilön laillinen tappaminen ei ollut yksinkertaista, vaan edellytti yleensä erilaisia lupia ja selvityksiä: kansalaisten lisäksi selvityksiä joutui tekemään Suomen valtio, sillä jäsenvaltioiden tuli toimittaa Euroopan komissiolle kertomus täytäntöön panuista poikkeuksista.¹⁴²⁸ Aiemmin sallitusta ja kannustetusta teosta, susiyksilön tappamisesta, oli tullut harkittava ja monia seurauksia sisältävä teko.¹⁴²⁹

Tappaminen ei myöskään saanut vaarantaa ”suotuisaa suojelutasoa”, luontodirektiivin myötä suomalaiseen susien suojeluun tullutta käsitettä. Euroopan unioni pyrki säilyttämään tämän tason, joka määriteltiin Suomen luonnonsuojelulaissa direktiivin tavoin: ”[e]liölajin suojelutaso on suotuisa, kun laji pystyy pitkällä aikavälillä säilymään elinvoimaisena luontaisissa elinympäristöissään.”¹⁴³⁰ Suden suojelusta poikettaessa määriteltiin pyyntiluvan myöntämisen edellytykseksi kyseisen eläinlajin kannan elinvoimaisuus. Myöskään poronhoitoalueella tapahtuva metsästys ei saanut haitata suotuisan suojelutason säilyttämistä.¹⁴³¹

Lajin suotuisan suojelutason arvioimiseksi oli tiedettävä sen kantojen ”viimeaikainen” kehitys ja ”tulevat kehitysnäkymät”.¹⁴³² Käsite jäi kuitenkin abstraktiksi osittain siksi, että susikannasta oli haastavaa kerätä tarvittavaa tietoa.¹⁴³³ Susitutkijat tai viranomaiset eivät olleet varmoja, mitä elinvoimainen susikanta käytännössä tarkoitti. Tästä syystä esitettiin erilaisia näkemyksiä siitä, kuinka iso susikantaa Suomessa oli suojeltava eli montako sutta Suomessa ha-

luttiin olevan.¹⁴³⁴ Ympäristö- ja luonnonvarainneuvoston mukaan susikannan kehittämistavoitteena tuli vuonna 1996 ”olla ensi vaiheessa kannan perintöaineksen monimuotoisuuden säilyttävä pienin elinkykyinen kanta”.¹⁴³⁵ Suurpetotyöryhmä määritteli elinvoimaiseksi susikannaksi sellaisen määrän susia, joka riittäisi turvaamaan lajin geneettisen monimuotoisuuden. Ryhmän mukaan tavoitekanta oli vähintään 150 sutta eli 25 pesivää paria.¹⁴³⁶

Ilomantsissa vuonna 1997 pidetyssä kansainvälisessä susikokouksessa esitettiin näkemyksiä sopivaksi susimääräksi Suomessa. Kokoukseen osallistuneista tahoista yksikään ei *Suomen Luonto*-lehden artikkelin mukaan vaatinut sudetonta Suomea, mutta ehdotetuissa susimäärissä oli suuria eroja. RKTL:n suurpetotutkija Ilpo Kojolan mukaan 25 lisääntyvää susiparia varmistaisi elinvoimaisen susikannan. Suomen luonnonsuojeluliiton Pohjois-Karjalan piirin tavoitteena oli 300–500 suden kanta. Suurin tavoite oli Luonto-Liiton Susiryhmällä, sillä se ehdotti tuhannen suden kantaa. Kaikki kokouksessa esitetyt tavoitteet olisivat merkinneet susien määrän kasvua.¹⁴³⁷ Vikströmin kyselytutkimukseen vastanneista suomalaisista enemmistö katsoi sopivaksi susikannan kooksi sata tai alle sata yksilöä.¹⁴³⁸ Myös Pohjois-Karjalan liiton vuonna 1999 teettämä kyselytutkimus pohjoiskarjalaisille ”luonnonkäyttäjille” kertoi, että 67 prosenttia pohjoiskarjalalaisista toivoi susikannan pienenevän. Varsinkin maalla asuvat ja metsästäjät toivoivat pienempää kantaa.¹⁴³⁹ Vilkan mukaan ”Suomessa pitäisi sietää muutaman tuhannen yksilön susivähemmistöä, jotta suden tulevaisuus maassamme olisi turvattu”.¹⁴⁴⁰ Tämä tarkoitti sitä, ettei Suomessa eläneillä ihmisillä ollut vuosisadan lopulla yhtä yhtenäistä näkemystä siitä, kuinka runsaslukuisesti sudet saisivat elää Suomessa.¹⁴⁴¹ Yksimielisiä oltiin kuitenkin siitä, että ihmiset päättivät susien määrästä ja esiintymisestä Suomessa. Tutkijoiden, suojelijoiden ja viranomaisten esittämissä luvuissa tavoitteina olivat elinvoimainen susikanta ja lisääntyvät susiparit. Samalla susiyksilöt siirtyivät taka-alalle: Whatmore kuvailee, kuinka ihmiset vaativat suojeltavien eläinten käyttäytymän ja lisääntyvän toivomallaan tavalla. Tällöin eläinyksilöiden aistillinen elämyys, subjektiivisuus ja toimijuus jäivät taka-alalle, sa-

malla kun toislaiset eläimet ovat villin luonnon performansseissa, suojelussa ja kannanhoidossa symbolisia ja materiaalisia yksiköitä, geneejiä ja resursseja.¹⁴⁴² Suomessakin susille esitettiin toivomuksia lisääntyä ja käyttäytyä tietyllä tavalla. Nämä toivomukset kertovat biovallasta: keskustelu siitä, kuinka paljon susia ylipäätään olisi hyvä olla tai saisi olla Suomessa, linkittyi haluun hallita elämää.

Vaikka susi lajina ikään kuin ”suomalaistui”, voitiin susien tilallinen kuuluminen Suomeen 1990-luvullakin kyseenalaistaa. Maa- ja metsätalousministeriö sekä riistanhoitopiirit päättivät yksittäisten susien olemassaolosta Suomessa myöntäessään suojelusta poikkeuksia. Yksittäiset ihmiset pystyivät myös päättämään susiyksilöiden olemassaolosta ja fyysisestä sijainnista rikkomalla lakia. Ne, jotka eivät hyväksyneet suden tiukasti suojeltua statusta, saattoivat toteuttaa kansalaistottelemattomuutta salakaatojen muodossa.¹⁴⁴³ Metsästäjien Keskusjärjestön asettama Riistakantojen hoito-työryhmä totesi vuonna 1995 ilmestyneessä raportissaan, että viranomaisten tietoon tuli hyvin vähän tietoa susien salametsästyksistä.¹⁴⁴⁴ Susien suojelun kannattajat ja petotutkijat kuitenkin uskoivat salametsästyksen yleisyyteen.¹⁴⁴⁵ *Suomen Luonto* -lehdessä vuonna 1997 ilmestyneessä artikkelissa kerrottiin, että

Ilomantsissa saatu epävirallinen tieto oli, että susia salakaadettaisiin 10–20 vuodessa. Erään arvion mukaan viime vuosina olisi pyydetty salaa yhteensä 40 sutta. [--] koska salakaato on salakaato, sitä ei virallisesti ole olemassakaan, eikä sitä voida ottaa huomioon kannan kehitystä arvioitaessa. Jokin susia kuitenkin tappaa, koska kannan pitäisi muun biologisen tiedon valossa olla jyrkässä kasvussa.¹⁴⁴⁶

Susien salakaadot tehtiin nimensäkin mukaisesti salaa, sillä teko oli laitton. Salametsästys oli metsästysrikos ja siitä rangaistiin, jos tekijä jäi kiinni.¹⁴⁴⁷

Motiivina salakaatoon on voinut olla suden tappamisen halua- misen lisäksi halu rikkoa sääntöjä, vastustaa suden suojelua ja sitä ajavia viranomaisia. Tällöin susien salametsästäminen oli susien kanssa samoilla alueilla eläville ihmisille keino kapinoida muualta tulevia määräyksiä vastaan. Ratamäki katsoo salakaatojen olevan reaktio tiukkaan suojeluun ”ilman paikallisen väestön huomioimis-

ta ja kunnioitusta tai luottamusta”.¹⁴⁴⁸ Peltola, Ratamäki ja Pellikka ovat myös tulkinneet, että motiivina voi olla näkemysero julkishallinnon tekemistä linjauksista tai taloudellinen hyöty – tai kyse voi olla suunnittelemattomasta päähänpistosta.¹⁴⁴⁹ Pohja-Mykrä katsoo pelon, vihan ja turhautumisen vaikuttavan salakaatojen taustalla.¹⁴⁵⁰ Salakaadot kertovat siitä, ettei suden asema tiukasti suojeltuna lajina ollut kaikkien hyväksymää.¹⁴⁵¹

Myös 1990-luvulla tehdyt mielipidetutkimukset kertoivat ristiriitaisesta suhtautumisesta susiin ja niiden läsnäoloon Suomessa. Lumiaron mielipidetutkimuksen mukaan hiukan yli puolet suomalaisista suhtautui susiin myönteisesti, noin viidesosa ei osannut sanoa kantaansa ja reilu neljännes suhtautui susiin kielteisesti.¹⁴⁵² Vikströmin kyselyn vastaajista 65 prosenttia toivoi, että Suomessa olisi elinvoimainen susikanta, mutta yli puolet vastaajista ei halunnut susien elävän lähellä itseään. Vastaajista 13 prosenttia myös kertoi, ettei Suomessa saisi olla ollenkaan susia. Susivastaisuutta ilmeni nimenomaan haittoja kokevien parissa.¹⁴⁵³ Suomessa eläneet ihmiset eivät olleet yhtenäisen, samanmielisen joukko, vaan keskenään hyvin eri tavoin suteen suhtautuvia ihmisiä.¹⁴⁵⁴ Myös susiysilöiden kannalta tilanne oli ristiriitainen, sillä vaikka suojelu tiukentui, tapettiin susia edelleenkin luvilla ja ilman. Eriävistä mielipiteistä sekä laillisista ja laittomista kaadoista huolimatta voi viimeistään tiukentuneen suojelun tulkita merkinneen susille aiempaa vahvemman tilallisen kuulumisen myöntämistä ja ehkä myös parempaa elämää Suomen rajojen sisällä. Tästä kertovat vähintäänkin susilaumojen muodostuminen ja lisääntymisen vakiintuminen 1990-luvulla: se, että sudet pystyivät elämään entistä rauhallisempaa elämää.

SUSIEN PAIKAT JA NIIDEN MUOTOUTUMINEN

Tutkimukseni keskiössä ovat olleet susien paikat. Olen määritellyt ne uuden eläinmaantieteen edustajien tapaan susien fyysiseksi sijainniksi 1900-luvun Suomessa ja siihen liittyviksi mielikuviksi. Lainsäädäntöä, tilastoja, riistanhoitoon ja -tutkimukseen liittyvää aineistoa, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksia sekä eläintieteellistä kirjallisuutta tarkastelemalla olen tutkinut, millaisia susien paikat olivat, miten ne muotoutuivat ja muuttuivat ja miksi ne olivat sellaisia kuin olivat. Vaikka olen keskittynyt tiettyihin hetkiin ja ajanjaksoihin, olen luonut läpileikkauksen ihmisen ja suden suhteesta 1900-luvun Suomessa, ajanjaksosta, joka on aiemmin jäänyt vaille tarkempaa, yhtäjaksoista tarkastelua.

Tutkimukseni osoittaa susien paikkojen olleen 1900-luvun Suomessa moninaisia, ihmisten ja susien yhdessä paikoin väkivaltaisestikin muovaamia ja alati muuttuvia. Väitöskirjan luvuissa olen käsitellyt susien liikkumista ja elämistä maantieteellisesti eri puolilla Suomea, suhteessa ihmisen elinpiiriin, samoissa paikoissa saaliseläintensä kanssa ja ylipäätään susien sijoittumista Suomen valtion alueella ja sen rajoja ylittävää liikkumista. Mielikuvista olen tarkastellut käsitystä susien poissaolosta, susiraja-mielikuvaa, suden mainetta erämaalajina, käsitystä häirikkösusista, ajatusta sudesta vahinkoeläimenä sekä mielikuvia susista ihmisten vihollisina, itärajan takaa tulleista susista venäläisinä tunkeilijoina sekä Suomessa elävistä susista suomalaisina, Suomeen kuuluvina susina.

Susien paikkojen muotoutumista olen tarkastellut Karen Baradin ja Donna Harawayn ajattelun innoittamana. Tästä syystä susien paikkojen muovautuminen näyttäytyy tutkimuksessani yhteistyönä, yhdessämuotoutumisena ja yhteistoimijuuden kautta tapahtuvana prosessina. Susien sijaintia kommentoivien mielikuvien syntymistä ja ylläpitämistä olen tarkastellut materiaalis-diskursiivisena prosessina. Samalla olen kiinnittänyt huomiota lajienvälisessä suhteessa sekä materiaalisesti että diskursiivisesti käytettyyn valtaan. Olen tuonut esiin, kuinka susien toiminta ja sijoittuminen vaikuttivat mielikuvien syntymiseen, jotka taas vaikuttivat susien sijoit-

tumiseen esimerkiksi kannustaessaan ihmisiä tappamaan vastoin mielikuvia käyttäytyviä susia. Olen myös osoittanut, kuinka lajin yhteiskunnallinen asema ja susien fyysinen sijainti ja teot lomittuvat ja vaikuttivat toisiinsa. Lisäksi olen tuonut esiin sen, että ihmisten ja susien yhteistoimijuuden lisäksi laajemmat yhteiskunnalliset, kulttuuriset, biologiset ja ekologiset ilmiöt vaikuttivat siihen, miksi susien paikat olivat sellaisia kuin olivat.

Tutkimuksessani olen keskittynyt tarkastelemaan sitä, kuinka lainsäädäntö, lehdistö, suojelu- ja maatalousviranomaiset, riistan-tutkijat ja eläintieteilijät määrittivät ja muokkasivat susien paikkoja yhdessä susien kanssa. Osa lähteistäni kertoi kuitenkin myös muiden tahojen näkemyksistä: olen vastustavan lukemisen avulla pystynyt käsittelemään lähdekriittisin varauksin myös sitä, miten susien kanssa samoilla alueilla eläneet niin sanotut paikalliset ihmiset, karjankasvattajat, metsästäjät, suomalaiset ja saamelaiset poromiehet ja -omistajat sekä luonnon- ja susiensuojelijat osallistuivat susien paikkojen muovaamiseen.

Vastustava lukeminen sekä biologian ja etologian näkemyksiä spekulatiivisiin tulkintoihin yhdistävä metodi ovat mahdollistaneet myös susien näkökulman pohtimisen. Tutkimuksessani olen kirjoittanut mahdollisuuksien historiaa: pohtinut, mikä on voinut olla mahdollista, kuinka lähteitteni vaikenemat ja mainitsemat sudet ovat voineet sijoittua, toimia, tuntea ja kokea asioita. Siihen, että olen tähän vaikeaan ja osin mahdottomaan tehtävään halunnut ryhtyä ja tahtonut pohtia ihmisten lisäksi myös susien näkökulmaa, on minua innostanut erityisesti ihmiskeskeisyyttä haastava, kriittinen posthumanismi. Gruen ja Weil kirjoittavat epäämisen prosessista (*process of denial*), siitä, kuinka muunlajisilta eläimiltä on evätty monia asioita, kuten rationaalisuus, tietoisuus ja oma historiansa.¹⁴⁵⁵ Tämä näkyy myös tavoissa, joilla susihistoriaa on kirjoitettu ja kuinka sitä muistellaan. Susien käytöksen ja kokemusten pohtiminen on mielestäni luonnontieteilijöiden lisäksi myös historioitsijoiden tehtävä. Koska elämme maailmassa yhdessä lukematomien eri elämänmuotojen kanssa, tulee historian tutkimuksen olla ei-ihmiskeskeistä, muut elämänmuodot huomioonottavaa. Tästä

syystä olen kirjoittanut susihistorian (ihmisen ja suden suhteen sekä ihmisten susiin suhtautumisen historian) lisäksi susien historiasta, yrittänyt miettiä menneisyyttä myös susien näkökulmasta ja kohdellut sutta (yhteis)toimijan lisäksi myös historiallisena subjektina.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut ymmärtää menneisyyden ihmisiä ja susia. Tutkimusta on motivoinut halu ymmärtää myös tämän päivän susisuhdetta ja tuoda nykypäivän susikeskusteluun lisää historiatietoisuutta. Nykyään käytävä susikeskustelu on hyvin historiatonta, ja kun menneisyyteen viitataan, nähdään olennaisena vain 1800-luvun lastensurmatapaukset. Sillä, mitä ihmisen ja suden suhteessa 1900-luvulla tapahtui, on kuitenkin vähintäänkin yhtä suuri merkitys ihmisen ja suden tämän päivän suhteelle kuin lastensurmatapauksillakin. Kuten tutkimukseni osoittaa, syntyivät 1900-luvun aikana esimerkiksi monet suhteeseen tänäkin päivänä vaikuttavista mielikuvista.

Tutkimuksessani olen purkanut mielikuvaa 1900-luvusta sudettomana. Väite susien poissaolosta ei tutkimukseni valossa pidä paikkaansa. Tutkimukseni paljastaa, että susia tai susiksi epäiltyjä eläimiä ja niiden jättämiä jälkiä nähtiin ja susia ja niiksi luultuja eläimiä tapettiin viime vuosisadan alusta lähtien toistuvasti eri puolilla Suomea. Vaikka osa havainnoista olisikin ollut vääriä, uskoivat aikalaiset susien läsnäoloon lehtikirjoitusten perusteella. Ristiriitaisesti susien läsnäolo kuitenkin vuosisadan edetessä häivytettiin sekä diskursiivisesti että materiaalisesti: susina pidetyt eläimet tapettiin tai yritettiin tappaa nopeasti ja niiden läsnäoloa kuvailtiin lehdissä harvinaiseksi ja epätavalliseksi, jolloin siitä tehtiin epänormaalia. Aineistoni kuitenkin kertovat susien läsnäolosta. Vaikka Suomen susikanta ei isoa osaa 1900-luvusta välttämättä ollut elinvoimainen tai runsaslukuinen eivätkä sudet ehkä lisääntyneet säännöllisesti, ei tämä kuitenkaan tarkoita, ettei susia olisi ollut Suomessa. Susien läsnäolon esiintuominen on yksi väitöskirjatutkimukseni keskeisistä tuloksista. Se, oliko susia vai ei, ei ole turhaa saivartelua, sillä mielikuvaa sudettomuudesta voidaan käyttää hyväksi susien nykyistä läsnäoloa vastustettaessa. Tutkimukseni esiintuoma läsnäolo kertoo siitä, että sudet ovat pyrkineet elämään Suomessa

läpi 1900-luvun, eikä nykyistä esiintymistä voi menneisyyteen vedoten pitää ”luonnottomana” tai ”epänormaalina”.

Tutkimukseni tuo esiin, millaista susien fyysinen esiintyminen eri puolilla maata oli ja miten ihmiset siihen suhtautuivat 1900-luvun aikana. Se, kuinka paljon susia oli eri puolilla maata ja millaista niiden elämä oli, oli ihmisen ja suden yhteistoimijuuden tulosta: sekä ihmiset että sudet vaikuttivat siihen. Yksi tutkimukseni tuloksista on susiraja-mielikuvan syntyprosessin selvittäminen. Väitän susirajan syntyneen 1900-luvun aikana lajienvälisen, ajoittain väkivaltaisen yhteistyön tuloksena: vaikka se oli ihmiskeskeinen näkökulma, piti susien olla vähälukuisia (tai ihmisiä vältteviä) osassa maata, jotta mielikuva maan halkovasta rajasta tai linjasta saattoi syntyä. Susirajan ylittäneet sudet, kuten vuosina 1953 ja 1972 Hämeessä liikkuneet susiyksilöt toimivat todennäköisesti oman tilallisen järjestyksensä mukaan, mutta olivat joidenkin aikalaisten mielestä poissa paikaltaan. Näiden susien sijoittumisen ei-toivottavuus ilmeni tavoissa, joilla näitä susia kohdeltiin ja kuinka niistä kirjoitettiin: ne yritettiin saada hengiltä yleensä heti havaituksi tultuaan ja niiden sijoittumisesta kirjoitettiin kielteiseen sävyyn. Ihmiset pitivät susien läsnäolon rajan ”väärällä” puolella sekä lyhytkestoisena että määrällisesti pienenä tappamalla susia. Näin materia eli sudet ja merkitys eli mielikuvat lomittuivat yhteen.

Tutkimukseni auttaa avaamalla ja purkamalla susiraja-mielikuvaa ymmärtämään ihmisten suhtautumista susiin tänä päivänä. Nykyään suurin osa Suomessa elävistä susista elää läntisessä Suomessa. ”Uusilla” susirikkailla alueilla susien läsnäoloa on tapana aluksi vastustaa, ja tarkastelemiani mielikuvia käytetään argumentteina susikeskustelussa. ”Hämeen sudet”, ”Suupohjan susi” ja lukematomat muut kuuluisat ja vähemmän tunnetut sudet kertovat, että susille oli ja on ”normaalia” tulla näille alueille ja että sudet ovat aiemminkin pyrkineet elämään näillä alueilla, mutta että siihen on vasta nyt tullut mahdollisuus tiukentuneen suojelun myötä.

Olen käsitellyt susien liikkumista ja elämistä myös suhteessa ihmisen elinpiiriin: susien läsnäoloa asutuskeskuksissa, maaseudulla, metsissä ja niin sanotussa erämaassa. Sudet ovat liikkuneet lähel-

lä ihmisiä, ja läheisyydestä on voinut olla niille hyötyä esimerkiksi ravinnonsaannin kannalta. Sudet pärjäävät ihmisten muokkaamisessa metsämaisemissakin, mutta ihmisen läheisyydestä on myös ollut haittaa susiin kohdistuvan metsästyksen takia.

Tulkintani edelleenkin voimassa olevien erämaalaji-mielikuvan ja häirikkösusi-käsitteen syntyajankohdasta ja muodostumisesta ovat tutkimukseni keskeisiä tuloksia. Osoitan, kuinka mielikuva sudesta erämaalajina syntyi Suomessa vasta 1900-luvun aikana. Vielä vuosisadan alussa esitettiin susien tuleminen ihmisten lähelle osin ikävänä mutta tavallisena asiana; eläintietokirjojen ja sanomalehtien mukaan susilla oli tapana tehdä niin erityisesti talvisin. Kylien ja kaupunkien keskustaan sekä pihoihin tulevia susia kutsuttiin rohkeiksi, eikä tällaista sijoittumista pidetty hyvänä asiana, mutta sitä ei lähteissäni kutsuttu epänormaalksi tai luonnottomaksi. Vuosisadan puolivälissä sanomalehtikirjoittelussa ilmeni muutos. Ihmisten lähelle tulleista susista tuli röyhkeitä ja vuosisadan lopulla häirikkösusia, ja samalla suden paikka siirtyi kuvitteelliseen erämaahan, pois ihmisen luota. Väitän myös tämän mielikuvan syntyneen ihmisen ja suden yhteistyönä, ja myös susien vaikuttaneen sen syntyyn: susia eli 1900-luvun Suomessa vähemmän kuin esimerkiksi runsassusisella 1800-luvulla, joten susiakin vieraili ihmisten luona vähemmän kuin aiemmin. Susille oli myös kannattavaa vältellä ihmisiä: ne yksilöt, jotka välttelivät ihmisasutuksia, pystyivät todennäköisesti elämään pitempään. Kuten tuon esiin, ajatus sudesta erämaalajina ja käsitys häirikkösusista olivat kuitenkin molemmat keinoja epänormalisoida susien tietty sijoittuminen; sitä kautta voitiin oikeuttaa ihmisten lähelle tulevien susien tappaminen aikana, jolloin susi lajina oli suojeltu. Nämäkin mielikuvat kertoivat materian ja merkityksen lomittumisesta. Niiden purkaminen antaa uutta tietoa menneisyydestä ja auttaa ymmärtämään nykyisiä asenteita paremmin. Ihmisten lähelle tulemista epänormalisoidaan tämän päivän Suomessa, mutta tutkimukseni tuo esiin, ettei epänormalisointi ole ollut aina vallitseva käytäntö.

Se, että ihmisillä ja susilla on yhteisiä saaliseläimiä, on pitkään hiertänyt lajienvälistä suhdetta. Tutkimuksessani olen käsitellyt su-

sien ravinnonhankintaa, sitä, mihin tiloihin ja ympäristöihin sudet sen myötä tulivat ja kuinka ihmiset tähän suhtautuivat. Ihmisten kasvattamien eläinten saalistamista ja samaan tilaan niiden kanssa tulemista olen käsitellyt yhdessä-tulemisena: ihmisten voi jopa katsoa houkutelleen tahtomattaan susia samaan tilaan lampaiden, koirien ja porojen kanssa. Olen myös käsitellyt susien saalistamisen ja sijoittumisen ihmisissä herättämiä tunteita ja pohtinut susien ja niiden saaliseläinten tunteita. Susien elinpaikat olivat monenlaisten tunteiden paikkoja, eivät vain vihan tai pelon ja harmin ja huolen paikkoja, vaikka tarkasteleman aineistot näitä tunteita korostivatkin.

Susien ihmisten kasvattamiin eläimiin kohdistuvan ravinnonhankinnan olen kontekstualisoinut osaksi yhteiskunnallisia muutoksia. Huomioimalla rakennemuutoksen ja poronhoidon ja karjankasvatuksen käytäntöjen muutoksia olen luonut kuvan, jossa sudet eivät aina olekaan olleet suurimpia tai ainakaan ainoita epävarmuuden aiheuttajia ihmisten elämässä, toisin kuin joissakin aiemmissä historiantutkimuksissa ja aineistoissanikin usein väitetään. Aikalaisten on esimerkiksi 1950- ja 1960-lukujen taitteessa voinut olla vaikea hahmottaa laajat yhteiskunnalliset muutokset pienviljelijöiden heikentyneen tilanteen syyksi, mutta nautoja ja lampaita tappa nutta, itärajan takaa tullutta susiyksilöä sen sijaan on ollut helppo syyttää. Tutkimukseni antaa uutta tietoa myös tuodessaan esiin sen, että jo ennen suojelun alkamistakin ihmiset saattoivat suhtautua yllättävän ymmärtäväisesti susien saalistamiseen ja miettiä sitä susien näkökulmasta.

Lehtiaineistojen mukaan ihmisten, niin aikuisten kuin lastenkin, elinpiiri pienentyi susien herättämän pelon ja vahinkoeläin-mielikuvan takia, mutta ihmiset myös keksivät keinoja elää susien kanssa. Olen käsitellyt näitä keinoja ja purkanut ajatusta tappamisesta tehokkaimpana tapana vaikuttaa susien sijaintiin ja saalistamiseen. Aikalaiset kokivat tappamisen usein parhaaksi tavaksi, mutta se ei kuitenkaan sitä pidemmän päälle ollut, kuten tuon esiin. Tappaminen – myös rajoittamaton tappaminen – ratkaisi ongelmia vain tilapäisesti. Tästä kertoo esimerkiksi ”susivahinkojen” korvauskäy-

tännön syntyminen 1900-luvulla ja muut tavat sopeutua susien läsnäoloon: rakentamalla aitoja, maksamalla korvauksia ja pukemalla metsästyskoirille pippurilivejä yritettiin susien kanssa tulla toimeen. Näiden keinojen esiintuominen ja tappamisen tehottomuuden havaitseminen ovat myös merkittäviä tuloksia väitöskirjatutkimuksessani. Tälläkin tavoin tutkimukseni haastaa edelleenkin valalla olevia käsityksiä.

Väitöskirjassani olen myös käsitellyt susien sijoittumista Suomen valtion alueelle yleisesti ja sen toivottavuutta ihmisten mielisissä. Lainsäädäntö, kirjallisuus ja lehdet painottivat vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla halua ja tarvetta päästä susista eroon. Susi näyttäytyi ei-toivottavana lajina Suomessa. Olen nivonut tämän osaksi lajin kansallista kuulumista ja väitän, että ennen suojelun alkamista suden ei katsottu olevan kotimainen laji siten, että sillä olisi oikeus elää maassa. Vaikka ennen 1970-lukua kuka tahansa sai missä vain tappaa lain mukaan suden, oli aikalaisilla tarve perustella ja puolustaa tappamista. Tappaminen oikeutettiin lehtien sivuilla ja aikalaiskirjallisuudessa esimerkiksi kuvaamalla sudet ei-toivotuina maahantunkeutujina tai ihmisten vihollisina. Toisaalta tappaminen esitettiin lehdissä myös neutraaliin sävyyn, normaalina toimintana ilman vihan lietsontaa. Myös tapporahat olivat merkittävä kannustin susien tappamiseen. Näiden puolien esiintuominen, sen huomaaminen, että susien sijainnin kontrolloiminen ei aina välttämättä ole ollut hävitysinnon, vihan tai pelon ohjaamaa tai sävyttämää toimintaa, vaan myös muiden tunteiden ja esimerkiksi taloudellisten tekijöiden ohjaamaa käytöstä, on myös tärkeä tulos tutkimuksessani. Susien tappamisen selittäminen pelkällä susivihalla on yksinkertainen ratkaisu, mutta, kuten tutkimukseni tuo esiin, menneisyys vaikuttaa olleen tätä monimutkaisempi.

Susista ei yrityksistä huolimatta päästy 1900-luvun Suomessa eroon. Yksi syy siihen oli susien tuleminen maahan itärajan takaa. Tutkimuksessani olen tarkastellut näitä susia ylirajaisina toimijoina ja tuonut esiin, miten 1900-luvun aikana ihmisten suhtautuminen rajanylittäjiin muuttui venäläisistä tunkeilijoista susikannan geneettisestä hyvinvoinnista huolehtijoihin. Tämän lisäksi olen ana-

lysoinut lajin yhteiskunnallisen aseman muuttumista vuosisadan edetessä. 1950-luvulta lähtien on löydettävissä yhä enemmän susien tappamista kritisoivia kommentteja lehtien sivuilla, ja viimeistään 1973 alkanut rauhoitus merkitsi muutosta susiin suhtautumisessa. Susien esiintyminen Suomessa muuttui toivottavaksi asiaksi. Tuon tutkimuksessani esiin, kuinka niin metsästäjät, tutkijat ja viranomaiset, suden suojelun kannattajat kuin susien kanssa samoilla alueilla elävät ihmiset osallistuivat tähän prosessiin. Suojelun alkamista olen käsitellyt osana laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuuriisia muutoksia ja osoittanut, kuinka myös sudet ottivat osaa suojelun alkamiseen johtaneisiin prosesseihin. Varsinkin Hämeeseen vuonna 1972 tullut urossusi vaikutti suojelun alkamiseen. Hiljalleen yhä suurempi määrä ihmisiä mielsi susien kuuluvan Suomeen. Tämän olen liittänyt ajatukseen susien ”suomalaisuudesta”, joka taas on aineistoissani liittynyt ajatukseen susien suojelusta velvollisuutena ja susien oikeuksiin elää Suomessa.

Kuten tutkimuksessani tuon esiin, oli susien suojeleminen kuitenkin pitkälti tappamisen sävyttämää: susiyksilöiden tappaminen oli sallittua ja helppoa 1970- ja 1980-luvuilla ennen suojelun tiukentumista, ja tiukentumisen jälkeenkin 1990-luvulla mahdollista. Susien Suomessa ololle ja suojelulle asetettiin tarkat ehdot, ja jos susiyksilö käyttäytyi ”väärällä” tavalla, oli se mahdollista tappaa. Susia suojeltiin siis pitkälti lajin, ei yksilöiden tasolla. Suden suojelun alkaminen tai tiukentuminen eivät myöskään tarkoittaneet, että Suomessa elävillä ihmisillä olisi ollut yhtenäinen näkemys susien paikoista. Myönteisiä näkemyksiä tuotiin vuosisadan edetessä entistä äänekkäämmin julki, mutta susi kohtasi lajina edelleen samoja ennakkoluuloja ja asenteita kuin 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Kielteiset mielikuvat eivät korvautuneetkaan positiivisilla, vaan saivat vuosisadan edetessä rinnalleen uudenlaisia ja keskenään ristiriitaisia susikuvia; vahinkoeläimen, verenhimoisen saalistajan, ihmisten vihollisen, aran pelkurin ja venäläisen tunkeilijan rinnalla kulki röyhkeä häirikkösusi, erämaan asukas, jalo peto ja suomalainen oikeuksia omaava susi.

Suden matkaa suojelluksi lajiksi ei Suomessa ole aiemmin tutkittu näin perusteellisesti. Tutkimukseni antaa uutta tietoa suojelun historiasta ja auttaa sijoittamaan nykypäivän tilanteen osaksi historiallista jatkumoa. Yksi tutkimukseni merkittävimmistä tuloksista on sen esiintuominen, ettei vapaa tappaminen ratkaissut kaikkia ihmisen ja suden suhteen ongelmia. Ihmisen ja suden suhdetta 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla käsittelevissä tutkimuksissa kutsutaan suden suojelua sosiaalispoliittiseksi ongelmaksi, ympäristökonfliktiksi ja konfliktiseksi yhteiskunnalliseksi tilanteeksi. Suojelu nähdään ja esitetään myös nykypäivän susikeskustelussa usein ongelmana tai ongelmien lisääjänä. Samalla annetaan ymmärtää, että ongelmat ovat uusia, ikään kuin suojelun synnyttämiä. Tutkimukseni valossa näyttää kuitenkin siltä, että ennen suojelun alkua, aikana, jolloin susia sai metsästä vapaasti, oli myös haasteita: susien läsnäolo eli erilaisissa paikoissa liikkuminen ja saalistaminen koettiin ongelmaksi, eikä tappaminen yksinään ollut siihen riittävä ratkaisu.

Konflikteja ja ongelmia näyttäisi aiheuttavan suojelun sijaan ihmisten suhtautuminen luontoon hallittavana asiana. Teperin mukaan ennen 1800-luvun loppua susiin suhtauduttiin hallitsemattoman luonnonvoiman tapaan. 1800-luvun edetessä ja vaihtuessa 1900-lukuun maailmankuva muuttui: ihmiset katsoivat voivansa muokata ja kontrolloida luontoa mielensä mukaan. Ehkä ongelmana eivät olekaan suojelu, tappamisen rajoittaminen tai se, että sudet tulevat ”väärin” paikkoihin ja tappavat ”kiellettyjä” eläimiä, vaan se, että yritämme hallita luontoa ja vaadimme susien siirtyvän tieltämme ja tekevän niin kuin tahdomme miettimättä niiden näkökulmaa. Luonnon ja elämän hallitsemisen voi katsoa tarkoittavan monia hyviä asioita, kuten terveyden lisääntymistä ja elämänlaadun parantumista; kuitenkin, vaikka ajattelisimme hallitsevamme elämäämme ja luontoa, tulee vastaan hetkiä, jolloin maailma Baradin sanoin ”iskee takaisin”, eivätkä asiat pysy hallittuina. Tällaiset hetket, se miten niihin varaudumme ja suhtaudumme, kertovat paljon meistä ihmisinä.

Susien paikkoja tutkiessani olen tarkastellut elintilan jakamisen tematiikkaa; sitä, millaista on elää monilajisessa maailmassa ja sie-tää toisia lajeja lähellään sekä yrittää tulla toimeen niiden kanssa. Halu ja tarve kontrolloida omaa elinympäristöä ovat ymmärrettä-viä, ja ihmisten lisäksi monet muutkin lajit vaikuttavat elintilaansa. Tästä huolimatta on tärkeää pysähtyä ja pohtia omaa paikkaamme maailmassa. Lajikadon kiihtyessä, luonnonvaraisten eläinlajien yk-silömäärien vähentyessä ja ihmisten ravinnokseen ja muuksi hyö-dyksi kasvattamien eläinyksilöiden määrien kasvaessa on entistä tärkeämpää pohtia elintilan jakamisen haasteita. Jotta voimme rat-kaista ongelmia ja yrittää elää tullen toimeen muiden lajien kanssa, tulee meidän tuntea nykyhetkeen johtanut monilajinen menneisyys.

Tutkimukseni kuvastaa, miten tärkeää kontekstualisointi on ih-misten ja muiden eläinten yhteistä historiaa tutkittaessa: kun ihmi-sen ja suden kanssakäyminen kontekstualisoidaan osaksi laajem-pia kulttuurisia, yhteiskunnallisia, biologisia ja ekologisia ilmiöitä, muodostuu menneisyydestä moniulotteinen kuva. Ihmisen ja suden suhde ei näyttäydy vain kahden lajin välisenä konfliktisena kanssa-käymisenä. Kun samalla vielä kiinnitetään huomiota muunlajisten eläinten toimijuuteen ja subjektiuteen sekä suhteissa materiaalisesti ja diskursiivisesti käytettyyn valtaan, piirtyy menneisyydestä toi-senlainen kuva kuin mikä ihmiskeskeisen tarkastelun kautta jälji-tettäisiin: voimme yrittää ymmärtää paremmin sekä ihmisten että susien toimintaa.

Osallistun tutkimuksellani kulttuurihistorian (ja laajemmin his-toriantutkimuksen) sekä ihmistieteellisen eläintutkimuksen parissa käytäviin keskusteluihin toimijuudesta ja historiallisesta subjektiu-desta. Tapani soveltaa posthumanistisia ja uusmaterialistisia teori-oituja sekä toimijuuden ja subjektiuden käsitteitä ”villieläimeen” vie näitä keskusteluja eteenpäin. Luonnonvaraiset eläimet ovat kaiken kaikkiaan jääneet tutkimukselliseen paitsioon, eikä vastaavaa tutki-musta ainakaan susien kannalta ole tehty. Suden näkökulman poh-timinen metodologisenä välineenä on myös tärkeä lisä eläin- ja his-toriantutkimuksen parissa käytäviin tieteellisiin keskusteluihin.

Kulttuurihistorialle on leimallista eklektisyys ja monitieteisyys; kulttuurihistorioitsijat usein hyödyntävät erilaisia teorioita ja viittaavat monien eri alojen tutkijoihin omissa tutkimuksissaan. Oma tutkimukseni on esimerkki tällaisesta tutkimusotteesta, mutta samalla se on esimerkki uudenlaisesta tavasta tehdä kulttuurihistoriallista tutkimusta: tutkimukseni venyttää rajoja siitä, mitä historioitsija voi sanoa ja tulkita ei-inhimillisestä tutkimuskohteestaan ja sitä, keiden kaikkien (tässä työssä esimerkiksi tilaan liittämiä) merkityksiä ja kokemuksia historioitsija voi pohtia. Katson, että historioitsija voi olla kiinnostunut ihmisten lisäksi myös esimerkiksi susien elämästä, mahdollisuuksista elää sudellista elämää, ja yrittää selvittää sitä – spekulatiivisuuden rajoissa – esimerkiksi käyttämieni teorioiden ja metodien avulla.

Vaikka olenkin tutkimuksessani luonut läpileikkauksen 1900-luvun tilanteesta, on ihmisen ja suden suhdetta 1900-luvun Suomessa syytä tarkastella vielä lisää. Viime vuosisadalta löytyy tässä tutkimuksessa käsittelemättömiä kiinnostavia ajanjaksoja, hetkiä ja median huomion saaneita susiysilöitä tai piiloon jääneitä susia, jotka myös ansaitsevat tulla näkyviin. Ajanjaksoa olisi myös hyvä tarkastella sellaisten lähteitten avulla, joita en tässä tutkimuksessa ole käyttänyt. Esimerkiksi kaunokirjallisuuden, perinne­kyselyjen ja muistitiedon avulla voisi tässä työssä luomaani kuvaa tarkentaa. Varsinkin muistitietoaineisto mahdollistaisi niin sanottujen tavallisten ihmisten äänen tulemisen kuuluviin, ja esimerkiksi Suomessa eläneiden saamelaisten poronhoitajien itse tuottamaa aineistoa olisi tärkeää tarkastella saamelaisten susisuhteen valottamiseksi. Käyttämässäni aineistossa myös kuuluvat voimakkaimmin susiin kielteisesti ja positiivisesti suhtautuvien äänet neutraalisti tai välinpitämättömästi suhtautuvien ihmisten jäädessä äänettömiksi. Mikäli heidänkin äänensä saisi kuuluviin, voisi tarkastella kriittisesti näkemystä sudesta yhtenä Suomen vihatuimmista eläimistä. Tulevaisuuden susihistoriantutkimuksissa olisikin tärkeä yrittää saada nämä hiljaiset äänet paremmin kuuluviin.

Susien lisäksi olisi tärkeää tarkastella, kuinka ihmiset ovat menneisyydessä jakaneet elintilaansa muiden luonnonvaraisten eläin-

ten kanssa. Muut suurpedot, ahma, ilves ja karhu, mutta myös esimerkiksi hirvi ja vieraslajiksi määritelty supikoira ansaitisivat tulla ei-ihmiskeskeisen historian tutkimuksen kohteiksi. Katson tärkeäksi sen, että menneisyyden susien lisäksi muidenkin luonnonvaraisten eläinten näkökulmaa tarkasteltaisiin tulevissa tutkimuksissa joko tässä tutkimuksessa käyttämäni menetelmän tai muiden menetelmien avulla. Koska menneisyys on monilajinen, voimme ymmärtää sitä vain, jos otamme huomioon muut lajit ja pohdimme muidenkin kuin vain ihmisten kokemuksia ja näkökulmaa. Silloin voimme myös yrittää rakentaa monilajista tulevaisuutta.

VIITTEET

¹ Lähdesmäki & Ratamäki 2015. Historiankirjoituksesta ks. Teperi 1977; Lappalainen 2005; Tikkanen 2019. Lastensurmista mediassa ks. esim. Lähteenmäki 2013; Lähdesmäki & Ratamäki 2015; Huhtanen 2017; Neuhum 2018.

² Poissaolosta mediassa ks. esim. Huhtanen 2017. Tiukentuneen suojelun tuomista haasteista ja aiemmasta poissaolosta tutkimuksessa ks. esim. Bisi & Kurki 2005, 11; Bisi 2010, tiivistelmä, 15, 37, 47; Borgström 2010, 185; Borgström 2011, 13; Lähdesmäki 2011, 4; Pohja-Mykrä 2014, 32.

³ Teperi 1977; Lappalainen 2005.

⁴ Toimittaja, biologi Jouni Tikkanen pohtii suden näkökulmaa 2019 ilmestyneessä tietokirjassaan. Tikkanen 2019. Ks. myös. Lähdesmäki & Ratamäki 2015.

⁵ Mari Pohja-Mykrän väitöskirjatutkimus tarkastelee petoasenteita keskiajalta nykypäivään ja Sakari Mykrän väitöskirja keskittyy eläinasenteisiin ja -luokitteluihin keskiajalta 1920-luvun lopulle. Pohja-Mykrä 2014; Mykrä 2017. Outi Ratamäen, Jukka Bisin ja Suvi Borgströmin väitöskirjat keskittyvät 1900-luvun loppuun ja 2000-luvun alkuun. Ratamäki 2009a; Bisi 2010; Borgström 2011.

⁶ Philo & Wilbert 2000, 6–7, 10, 14–17. Ks. myös Philo & Wolch 1998; Philo 2007, 187; Whatmore 2002, 14.

⁷ Lefebvre 1991, 26; Casey 1996; Laitinen 2004, 4–9; Laitinen 2017, 21–24. Kulttuurihistorian parissa tehdystä tila-tutkimuksesta ks. esim. Laitinen 1999; Laitinen 2001; Laitinen 2004; Laitinen 2017; Hakkarainen 2017. Tila ja paikka -käsitteiden merkityksiin liittyvästä keskustelusta ks. Casey 1996; Philo & Wolch 1998; Laitinen 2017, 21–26.

⁸ Cresswell 2003; Cresswell 2015, erit. 191; Massey 1994. Ks. myös Heiskanen 2012, 133, viite 23; Tuan 1977, 183.

⁹ Susi-lajin taksonomiasta ja alalajeista ks. Nowak 2003.

¹⁰ Ks. esim. Haraway 2003, 15; Haraway 2008, 17–18.

¹¹ Eläinyksilöiden eroista etologien ja eläintieteilijöiden näkökulmasta ks. esim. Masson & McCarthy 1995, 33; kriittisten posthumanistien näkökulmasta ks. esim. Haraway 2003, 52.

¹² Järvinen 2000, 15, 248–251; Aaltola 2004, 22; Coleman 2004, 202; Johansson 2008, 74; Teittinen 2014, 156–161. Ihminen ja ihmisyyden on tässä perinteessä määritelty toislaajisten eläinten kautta: eläin on ikään kuin peili, jonka kautta ihminen tarkastelee itseään. Williams (1980) 2003, 62; Haila & Lähde 2003, 62; Fudge 2002, 5, 10.

¹³ Häkkinen 2002, 26. ks. myös Ruotsalainen 2016, 4.

¹⁴ Ihminen-eläin-dikotomiaa purkamaan tarkoitettuja termejä on ihmistieteellisessä tutkimuksessa käytetty jo ainakin 1980-luvun lopulta lähtien. Ks. esim. Ingold 1988, 2; Philo 2007, 211; Ruonakoski 2011, 21.

¹⁵ Sääntö siitä, että hän-pronominia saa käyttää vain ihmisestä, keksittiin suomen kirjakieleen vasta 1800-luvulla. Ks. esim. Priiki 2017, 3, 6. Ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa jotkut tutkijat käyttävät persoonapronomineja muunlajisista eläimistä. Ks. esim. Vihelmaa 2018, 18–19. Päädyin kuitenkin itse käyttämään se-pronominia, vaikka käytäntö ylläpitääkin kahtiajakoa. Koin hän-pronominin käyttämisen suden kaltaisesta luonnonvaraisesta eläimestä ehkä jopa tungettelevana tai liian läheisenä. Tähän hiukan irrationaaliseen syyhyn vaikutti kenties se, että hän-pronominia käytetään puhekielessä varsinkin, kun tarkoitetaan ihmisen kasvattamaa eläinyksilöä, johon puhujalla on läheinen suhde.

¹⁶ Osa saamelaisista viljeli maata ja osa eri elinkeinojen harjoittajista oli talollisia. Monesta porosaamelaisestakin tuli talollinen vuosisadan alussa. Kalastajasaamelaiset saattoivat harjoittaa pienimuotoista poronhoitoa ja pitää karjaa, kuten lampaita. Poronhoitolaki (239/1932); Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 3–4; Lehtola 2012, 28, 29, 36,

43, 50, 144, 148, 199. Norjassa ja Ruotsissa poronhoito on käytännössä saamelaisten yksinoikeus. Ks. esim. Ruotsala 2002, 66.

¹⁷ Ks. esim. Korhonen 2005.

¹⁸ Jones & Cloke 2002, 50, 59, 70–71; Philo & Wilbert (2000) 2007, 15–16; McFarland & Hediger 2009, 2, 4; Pearson & Weismantel 2010, 18; Wolfe 2010, 62; Historiantutkimuksen toimija-käsityksistä ks. esim. Korhonen 2005. Kaiken toimijan toiminnan ei myöskään tarvitse olla tietoista. Inhimillinenkin toiminta on usein tiedostamattomaa, sattumanvaraista ja spontaania, kuten posthumanistinen ajattelu muistuttaa. Jones & Cloke 2000, 64; Braidotti 2013, 1–2, 67–76. Monien toislaajisten eläinten, mutta myös ihmisten, voi tulkita olevan sekä tietoisia että tiedostamattomia toimijoita. Ks. myös Ratamäki 2009a, 35. Ei-inhimillisten olentojen tulkitseminen toimijoiksi ei tarkoita sen väittämistä, ettei ihmisten ja ei-inhimillisten olentojen välillä olisi eroja tai etteikö toimintaa ja tekoja olisi erilaisia. Sayes 2013, 142. Esimerkiksi toimijaverkkoteoria ei väitä, että ihmiset ja ei-inhimilliset olennot ovat identtisiä tai että ne käyttävät toimijuutta (*exercise agency*) samoin kuin ihmiset. Sayes 2013, 144. Ks. lisää Whatmore & Thorne 2000.

¹⁹ McFarland & Hediger 2009.

²⁰ Englanniksi toimijaverkkoteoriaa kutsutaan *Actor–Network Theoryksi* (ANT). Latour 2005, 46, 47, 52–53, 65; Callon 1986. Ks. myös Philo & Wilbert (2000) 2007, 16–17; Jones & Cloke 2002, 50–54, 67–69; Lummaa & Rojola 2014b, 23–24.

²¹ Deleuze & Guattari (1987) 2005.

²² Englanniksi *agential realism*. Ks. esim. Barad 2007. Suomeksi käytetään termiä *toimijuusrealismi*. Kulttuurihistoriassa Anu Salmela on hyödyntänyt Baradin teoriaa väitöskirjatutkimuksessaan. Salmela 2017.

²³ Sayes 2013, 140, 141, 143; Barad 2007; Haraway 2003, 6; Haraway 2008, 4, 17, 134; Dolfijn & van der Tuin 2012; Despret 2013,

erit. 44. Ks. myös Pearson 2013, 145; Philo & Wilbert (2000) 2007; Jones & Cloke 2002. Toimijuuteen nivoutuu myös ontologisia kysymyksiä. Esimerkiksi Baradin mukaan suhteessa olevat osapuolet eivät ole ennalta tai ontologisesti erillään, vaan toisiinsa lomittuneita. Tästä syystä Barad kirjoittaa yhteismuotoutumisesta (*intra-action*) vuorovaikutuksen sijaan (*interaction*), sillä jälkimmäinen vihjaa hänen mukaansa osapuolten olevan toisistaan riippumattomia ja ontologisesti erillisiä. Barad 2007; Salmela 2017, 25.

²⁴ Pearson & Weismantel 2010, 18–19.

²⁵ Montgomery ja Kalof toteavat eläinten historian kirjoittamisen olevan projekti, jossa eläimistä kirjoitetaan historiallisina subjekteina. Montgomery & Kalof 2010. Jos eläimet eivät perinteisesti ajateltuna ole voineet olla toimijoita, on niiltä samalla myös eväty mahdollisuus olla historiallisia subjekteja. Pearson & Weismantel 2010, 18–19.

²⁶ Historiallisen subjektin ja toimijan eroista tarkemmin ks. esim. Despret 2013.

²⁷ Tønnessen 2010, 290.

²⁸ Williams (1980) 2003, 60, 63; Whatmore 2002, 1, 2, 14; Haila & Lähde 2003, 14, 16, 32. Esimerkiksi ympäristöpolitiikan tutkija Yrjö Haila katsoo luonnon ja kulttuurin välisen rajan olevan niin häilyvä, että sitä on turhaa yrittää etsiä. Haila 2003, 189, 195.

²⁹ Käsite on peräisin sekä Harawayn että Bruno Latourin filosofiasta. Haraway 1997; Haraway 2008; Latour 2004. Ks. myös Rojola 2013; Lummaa & Rojola 2014b, 19.

³⁰ Ks. myös Franklin 1999, 4; Philo & Wilbert (2000) 2007, 3, 4; Lähdesmäki 2015. Villieläin-käsite liittyy kahtiajakoon, jossa eläimet jaotellaan sen mukaan, missä määrin ne ovat tekemisissä ihmisten ja inhimillisen kulttuurin kanssa. ”Villieläimiksi” luokitellut eläinlajit elävät ikään kuin kulttuurin ulkopuolella, kun taas kesyt, domestikoituneet lajit elävät nimenomaan kulttuurin sisällä, osana sitä.

³¹ Ks. myös Lähdesmäki 2015.

³² Varsinkin kriittisen eläintutkimuksen (Critical Animal Studies) tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota erilaisiin hierarkioihin ja valtasuhteisiin.

³³ Haraway 2008, 206, 216.

³⁴ Foucault (1975) 2000, 41; Foucault (1976) 2010, 71–72; Foucault 1980, 89, 99, 198. Foucault'n valtakäsityksiä hyödyntävistä ihmistieteellisistä eläintutkijoista ks. esim. Lisa Johnsonin *Power, Knowledge, Animals* (2012) sekä Matthew Chrulewin toimittama *Foucault and Animals* (2016). Johnson 2012; Chrulew (toim.) 2016.

³⁵ Siitä, miten hyvin Foucault'n käsitykset vallasta sopivat ihmisten ja muiden eläinten suhteen tarkastelun tueksi, on erimielisyyttä. Keskustelua on käyty esimerkiksi siitä, onko tuotantoeläinten ja ihmisten välinen suhde enää valtasuhde, mikä edellyttäisi tuotantoeläimiltä mahdollisuutta vastustaa vallankäyttöä, vai täydellistä dominointia. Ks. esim. Palmer 2016; Kirk 2016. Otan epäsuorasti osaa tähän teoreettiseen keskusteluun tulkitsemalla luonnonvaraisen eläimen, kuten suden vallankäyttäjäksi ja olennoksi, joka pystyy joissakin tilanteissa vastustamaan siihen kohdistettua vallankäyttöä.

³⁶ Foucault 1980. Ks. myös Barad 2003, 808–809; Heiskanen 2012, 4.

³⁷ Heiskanen 2012, 6.

³⁸ Barad 2003, 808–811; Barad 2007, 25–26, 45.

³⁹ Ikonen 2012, 83; Pohjonen 1994a, 359–360. Aiemmistä rajamuutoksista ks. esim. Kosonen 1994a, 12–13. Raja Laatokalta Korvatunturille käytiin 1910. Kosonen 1994b, 102, kuvateksti. Vielä 1700-luvulla rajan eksakti sijainti on ollut häilyvää, eikä alueen asukkailla-kaan ole välttämättä ollut tarkkaa käsitystä siitä, mistä raja on kulkenut. Immonen 1987, 55.

⁴⁰ Lapin määrittelyyn liittyvästä keskustelusta ks. esim. Ruotsala 2002, 22; Tuominen 2010.

- ⁴¹ Poronhoitolaki (848/1990); Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 4, 7.
- ⁴² Teperin ja Lappalaisen teoksissa menneisyyden sudet kuvataan hyvin aktiivisina, merkittävästi ihmisten elämää rajoittavina ja vaikeuttavina, negatiivisina toimijoina; suden olemassaolo kytkeytyy ihmisen elämän hankaloittamiseen. Teperi 1977; Lappalainen 2005. Ks. myös Lähdesmäki & Ratamäki 2015.
- ⁴³ Dirke 2015.
- ⁴⁴ Tikkasen kirja on ensimmäisiä yrityksiä pohtia susien näkökulmaa lastensurmatapauksiin. Tikkanen 2019.
- ⁴⁵ Mäensyrjä 1974; Pulliainen 1974; Pulliainen 1984; Pulliainen & Rautiainen 1999; Laaksonen 2013.
- ⁴⁶ Pohja-Mykrä tutkii tapporahakäytäntöä ja Mykrä vahinkoeläinluokittelua. Pohja-Mykrä 2014; Mykrä 2017.
- ⁴⁷ Tutkimuksissa on analysoitu 2000-luvulla eläneiden susien dna:n lisäksi eri aikoina 1900-luvulla eläneiden susien dna:ta luonnonhistorioitsijoiden museoissa säilytettyjen luunäytteiden avulla. Aspi ym. 2006; Jansson ym. 2014.
- ⁴⁸ Ratamäki 2009a; Borgström 2011; Bisi 2010.
- ⁴⁹ Ks. esim. Rannikko 2012; Hiedanpää & Pellikka 2012; Peltola, Ratamäki & Pellikka 2013; Hiedanpää, Pellikka & Ojalampi 2016; Peltola & Heikkilä 2018.
- ⁵⁰ Lähdesmäki 2011.
- ⁵¹ Lopez 1978; Emel 1998; Coates 1999.
- ⁵² Masius & Sprenger 2015. Ks. myös historioitsija Kieran Hickeyn Irlannin susia käsittelevä teos *Wolves in Ireland. A natural and cultural history* (2011). Hickey 2011.
- ⁵³ Dunlap 1988; Jones 2002.
- ⁵⁴ Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 30–33. Poikkeuksena Tikkasen tietokirja. Tikkanen 2019.

⁵⁵ Haraway 2003, 5, 11.

⁵⁶ Coleman 2004, x, xi; Walker 2005, 10, 15.

⁵⁷ Eläintutkimusta tekeviä historioitsijoita löytyy monilta eri historian aloilta, kuten ympäristöhistorian, sosiaalishistorian ja taidehistorian parista.

⁵⁸ Historioitsija E. P. Thompson kannusti tuolloin kollegojaan kirjoittamaan ”historiaa alhaalta käsin” (*history from below*). Montgomery & Kalof 2010, 35. Monet eläintutkijat katsovat toislaajisten eläinten olevan näkymättömistä ryhmistä kaikkein eniten piilossa olevia. Hribal 2007, 101–102; Fudge 2002, 13; Swart 2010a, 243, 248–250; Pearson 2012. Ks. myös Ritvo 2002, 404.

⁵⁹ Ihminen nähdään osana luontoa, ei sen ylä- tai ulkopuolella, vaikka ympäristöhistoriassa usein tarkastellaankin kulttuurin vastakohtaksi miellettyä luontoa ja ihmisen ulkopuolista ympäristöä, johon ihmisellä on vuorovaikutussuhde. Myllyntaus 1991; Laitinen 2001, 405, 411; McNeill 2001. Luonto-käsitteen määrittelystä ympäristöhistoriassa ks. esim. Laitinen 2001.

⁶⁰ Thomas 1984; Ritvo 1987. Varsinkin 2000- ja 2010-luvuilla on julkaistu paljon eläimiin keskittyvää historiantutkimusta, ks. esim. Virginia Andersonin *Creatures of Empire. How Domestic Animals Transformed Early America* (2004), Sandra Swartin *Riding High. – Horses, Humans and History in South Africa* (2010), Dorothee Brantzin toimittama *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History* (2010), Éric Baratayn *Le Point De Vue Animal. Une Autre Version De L'histoire* (2012), Susan Nancen *Entertaining Elephants. Animal Agency and the Business of the American Circus* (2013) ja Susan Nancen toimittama artikkelikokoelma *Historical Animal* (2015). Anderson 2004; Brantz (toim.) 2010; Swart 2010b; Nance 2012, Nance (toim.) 2015; Historioitsija Chris Pearson on kirjoittanut paljon koirien toimijuudesta ja renessanssin tutkija Erica Fudge on käsitellyt esimerkiksi nautojen toimijuutta. Ks. esim. Pear-

son 2012; Pearson 2013; Fudge 2017. Suomessa eläinkäännettä edustavaa historiantutkimusta on tehty vasta jonkin verran. Rauno Lahtinen on käsitellyt eläinsuojelun ja hyvinvoinnin näkyvyyttä 1800- ja 1900-lukujen lehdistössä väitöskirjaansa kuuluvassa, yhdessä biologi Timo Vuorisalon kanssa kirjoittamassaan artikkelissa ”In search for the roots of environmental concern. Water management and animal welfare issues in the Finnish local press in 1890-1950”. Leena Rossi on tutkinut Suomen viime sotien evakkojen ja kotieläinten suhteita ja esimerkiksi koirien tunteita kirjassaan *Koivistolaiset evakossa 1939–1949* (2006). Jukka Nyysönen on käsitellyt porojen toimijuutta yksin ja Anna-Kaisa Salmen kanssa kirjoittamissaan artikkeleissa. Taina Syrjämään ja Tuomas Räsänen toimittamassa kokoomateoksessa *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North* (2017) pohditaan eläinten toimijuutta eri näkökulmista. Otto Latva käsittelee ihmisten ja jättiläiskalmareitten suhdetta kulttuurihistorian alaan kuuluvassa väitöskirjatutkimuksessaan *The Giant Squid. Imagining and Encountering the Unknown from the 1760s to the 1890s* (2019). Lahtinen & Vuorisalo 2005; Rossi 2006; Nyysönen & Salmi 2013; Räsänen & Syrjämää (toim.) 2017; Nyysönen 2017; Latva 2019.

⁶¹ Wolch & Emel 1998, xi-xiii. He käsittelivät samaa aihetta jo kolme vuotta aiemmin toimittamansa *Environment and Planning D. Society and Space* -lehden erikoisnumerossa vuonna 1995. Wolch & Emel 1995.

⁶² Philo & Wilbert (2000) 2007; Whatmore 2002.

⁶³ Uudesta eläinmaantieteestä ks. Wolch & Emel 1998; Philo & Wilbert (2000) 2007, 4–5; Johansson 2008, 45–47.

⁶⁴ Ks. esim. McFarland & Hediger 2009; Kalof 2007, vii; Demello 2010, xi, xii; Wolfe 2010, 99.

⁶⁵ Wolfe 2010, xii, 118; Rojola 2012, 262–263; Rojola 2013, 233; Lummaa & Rojola 2014b, 7, 8, 14–16; Ruotsalainen 2016, 15–18.

Eläinkysymystä pohtivat posthumanistiset ajattelijat muistuttavat humanisteja siitä, että ihmiset elävät kanssakäymisessä monien elävien ja elottomien ei-inhimillisten olentojen kanssa, jotka myös vaikuttavat merkittävästi kulttuuriin. Wolfe 2010, xxi, xxv. Kuten kotimaisen kirjallisuuden tutkijat Karoliina Lummaa ja Lea Rojola toteavat toimittamansa teoksen *Posthumanismi* johdannossa, ”ihminen on kehittynyt yhdessä erilaisten materiaalisten ja teknologisten muotojen kanssa, muotojen, jotka ovat radikaalisti ei-inhimillisiä mutta jotka ovat tehneet ihmisen siksi, mitä hän on.” Lummaa & Rojola 2014b, 14; Rojola 2012, 264; Wolfe 2010, xxv.

⁶⁶ Ei-inhimillisten eläinten ominaisuuksia tai kykyjä ei tarvitse verrata tai aina tarkastella suhteessa ihmisten ominaisuuksiin. Rojola 2012, 261–263; Lummaa & Rojola 2014b, 14.

⁶⁷ Birke, Bryld & Lykke 2004, 174; McFarland & Hediger 2009, 1–2, 9–12.

⁶⁸ Kulttuurihistorian parissa ei-inhimillisten olentojen toimijuutta ovat tarkastelleet Jussi Parikka väitöskirjassaan *Digital Contagions. A Media Archaeology of Computer Worms and Viruses* (2008), Annakaisa Suominen väitöskirjassaan *Kättelyn merkitykset suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle* (2014) ja Otto Latva väitöskirjassaan. Anu Salmela on tutkinut materian toimijuutta väitöskirjassaan *Kuolemantekojä. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa* (2017). Parikka 2008; Suominen 2014; Salmela 2017; Latva 2019. Uusmaterialistista tutkimusta ovat tehneet myös historioitsijat Heini Hakosalo ja Tiina Männistö-Funk, arkeologi Visa Immonen sekä kulttuurihistoriasta Hannu Salmi, Jukka Sarjala ja Asko Nivala. Hakosalo 2016; Immonen 2016; Männistö-Funk 2016; Nivala 2014; Nivala, Salmi & Sarjala 2018; Sarjala 2014; Sarjala 2016.

⁶⁹ Ks. esim. Anderson 2004; Hribal 2007; Brantz (toim.) 2010; Nance 2013; Swart 2010b; Pearson 2013.

⁷⁰ Ks. esim. Martin 2011; Latva 2019. Domestikoituneiden eläinten tutkimusta on taas haastettu siitä, että siinä eläimiä on tarkasteltu pitkälti vain suhteessa ihmiseen, ei itsellisinä olentoina. Nyssönen & Salmi 2013, 42.

⁷¹ Philo & Wilbert (2000) 2007, 7.

⁷² Vehviläinen 2014, 310.

⁷³ Rojola 2015, 363.

⁷⁴ Ruotsalainen 2016, 18.

⁷⁵ Meihin vaikuttavia ja kanssamme eläviä lajeja ja olentoja on lukemattomia. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset bakteerit, kuten suolistobakteerit, mikrobit, kasvit, jotka tuottavat hengittämämme ilman hapen, kasvit, joita syömme ja joita syötämme eläimille, jotka päätyvät lautasellemme. Tulemme siksi, mitä olemme myös kanssakäymisessä muiden eläinten kanssa. Haraway 2003, 8, 100; Haraway 2008, 4, 25–26, 36, 37–42; 165; Haraway 2016, 13, 115, 124–125; Lummaa 2010, 315–316; Rojola 2012, 264–266, 273; Vehviläinen 2014, 310; Ruotsalainen 2016, 18–19. Lea Rojola on analysoinut Aino Kallaksen Sudenmorsiamen Aaloo ja susilauman susia kumppanuuslajeina. Rojola 2013.

⁷⁶ Ks. esim. Rojola 2012, 264–266; Rojola 2013; Ruotsalainen 2016, 57.

⁷⁷ Pearson & Weismantel 2010, 27; Edwards 2010, 170; Philo & Wilbert (2000) 2007, 2–3, 17; Nance 2013, 7.

⁷⁸ Ratamäki & Salmi 2012, 1; Peltola & Åkerman 2012, 46–47, 54, 56. Ks. myös Lähdesmäki 2014a.

⁷⁹ Hall & Sharp 1978; Fox 1978. Ks. myös Tønnessen 2010.

⁸⁰ Diskurssin määrittelystä kulttuurihistorian parissa ks. esim. Korhonen 2005, 123–126. Varsinkin Michel Foucault'n diskursseja koskevat teoriat ovat vaikuttaneet merkittävästi siihen, miten esimerkiksi kulttuurintutkimuksessa diskurssi on määritelty. Ks. esim. Rantanen

1997, 15–24. Vaikka Foucault'n ajatuksia on käytetty paljon määriteltäessä diskurssit immateriaalisiksi, vain kielellisiksi, korosti Foucault itse diskursiivisen sekä ei-diskursiivisen ja materiaalisen yhteyttä. Ks. esim. Foucault (1969) 2005; Foucault (1975) 2000; Foucault 1980; Heiskanen 2012, 4; Parikka & Tiainen 2012, 330–331.

⁸¹ Barad 2003; Barad 2007, 3, 24–26, 32, 34, 45, 146, 152, 206; Salmela 2017, 25. Baradille on olennaista, ettei materiaalisuus tai diskursiivisuus ole olemassa toista ennen, irrallisena entiteettinä, vaan että ne syntyvät yhdessämuotoutumisen kautta. Barad 2007, 177.

⁸² Ks. esim. Haraway 2008, 4, 26, 30; Lummaa 2010, 96.

⁸³ Ks. esim. Boomgaard 2001; Montgomery & Kalof 2010, 35; Baratay 2012; Swart 2010a; Swart 2010b; Pearson 2012; Pearson 2013; Fudge 2017, 262.

⁸⁴ Nagel 1974. Ks. myös Despret 2013.

⁸⁵ Fudge 2017, 267, 272.

⁸⁶ Pearson 28.3.2012. Ks. myös Mizelle 2010.

⁸⁷ Lummaa & Rojola 2014b.

⁸⁸ Walker 2005, 19, 11, 12, 15, 16, 200–201.

⁸⁹ Ks. myös Fudge 2017, 262.

⁹⁰ Uexküll (1934) 2010. Ks. myös Despret 2013.

⁹¹ Ks. esim. Haraway 2008, 4, 17, 71. Haraway myös käyttää Baradin käsitettä *intra-action*.

⁹² Whatmore 2002, 23.

⁹³ Haila 2001, 11–12; Ruotsalainen 2016, 98.

⁹⁴ Yksi tapa määritellä älykkyys on nähdä se kykynä käyttää kokeemuksesta opittua tietoa uuden ongelman ratkaisemiseksi. Susien kohdalla haastavaa on se, että susien älykkyyttä on tutkittu nimen-

omaan vankeudessa pidettyjen susien kanssa ja sitä on usein verrattu koirien älykkyyteen. Packard 2003, 63–65.

⁹⁵ Tätä ei tarvitse pitää mitenkään yleisinhimillisenä piirteenä syrjiä muita elämänmuotoja; esimerkiksi Latour ja filosofi Jane Bennett liittävät muiden elämänmuotojen syrjimisen tarinankerronnassa modernisaatiokehityksen kulttuuriseen agendaan. Tsing 2015, 155.

⁹⁶ Rojola 2012, 263; Wolfe 2010, xvi.

⁹⁷ Rojola 2012, 270.

⁹⁸ Tavoista kirjoittaa kulttuurihistoriaa ks. esim. Immonen 2002.

⁹⁹ Lummaa & Rojola 2014a, 4, 8. Kriitikistä ks. esim. Lummaa 2010, 24, 29; Dophijn & van der Tuin 2012; Lummaa & Rojola 2014b; Salmela 2017, 22.

¹⁰⁰ Arvoista ja poliittisuudesta suhteessa historian tutkimukseen ks. esim. Väntsi 2003; Leino 2003.

¹⁰¹ Ks. myös Ilvesviita 2005, 308.

¹⁰² Ks. esim. Suurriistasaalis, *Metsästy ja Kalastus* 2/1967, 88.

¹⁰³ Nykyään lajimäärittelyssä joudutaan joskus turvautumaan geneetisiin tutkimusmenetelmiin. Tämä perustuu siihen, että käytännössä koira on samaa lajia suden kanssa, mutta koira ja susi luokitellaan kuitenkin eri alalajeiksi: susi ja koira erosivat eri alalajeiksi joitakin kymmeniä tuhansia vuosia sitten, ja tänä aikana alalajien välille kehittyneet erot näkyvät dna:ssa. Tutkimuksissa kudoksenäytteestä määritetään yksilön dna. Näytettä verrataan verrokkitietokantaan. Geneettisistä tutkimusmenetelmistä tarkemmin ks. Wayne & Vilà 2003.

¹⁰⁴ Pohja-Mykrä 2014, 18. Tapporahoja maksettaessa ja lajeja tunnistettaessa suurimmat haasteet olivatkin petolintulajeja määriteltäessä, sillä se tehtiin usein pelkkien irtileikattujen jalkojen avulla. Ilvesviita 2005, 156; Pohja-Mykrä & Mykrä 2007, 181–182; Pohja-Mykrä, Vuorisalo & Mykrä 2011, 8; Pohja-Mykrä 2014, 19.

¹⁰⁵ Pohja-Mykrä 2014, 26.

¹⁰⁶ Antropologi Tim Ingold toteaa, kuinka länsimaisen suojelukultin mukaisesti riistanhoidon avulla ”villit” eläimet ovat hoidettuja ja hallittuja. Ingold 1988, 12. Ks. myös Franklin 1999, 44, 59, 120.

¹⁰⁷ Ks. esim. Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 45. Riistanhoidosta tarkemmin ks. esim. Ilvesviita 2005; Lähdesmäki 2011, 23–31.

¹⁰⁸ Pulliainen 1962, 99. Pulliainen käsitteli tutkimuksen tuloksia myös väitöskirjassaan. Pulliainen 1965.

¹⁰⁹ Nykyään riistantutkimus on osa Luonnonvarakeskuksen (Luke) toimintaa.

¹¹⁰ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000; Kojola ym. 2004a; Kojola ym. 2004b; Kaartinen, Kojola & Calpaert 2005; Kojola ym. 2006; Kaartinen, Luoto & Kojola 2010; Kaartinen 2011.

¹¹¹ Petri Nummi vastasi käytännön selvitystyöstä projektisihteerinä ja luonnonvarainneuvoston työvaliokunta laati ehdotuksen suurpetokantojen hoidosta. Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986.

¹¹² Ryhmä koostui MMM:n ja RKTL:n työntekijöistä.

¹¹³ Suurpetotyöryhmässä oli jäseniä MMM:stä, RKTL:sta, MKJ:stä, Suomen luonnonsuojeluliitosta, Maailman Luonnon Säätiön Suomen rahastosta sekä porotalouden ja Pohjois-Karjalan maaseutuelinkeinopiirin edustajia. Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996. Porotaloustyöryhmä koostui MMM:n, ympäristöministeriön, valtiovarainministeriön, kauppa- ja teollisuusministeriön, RKTL:n sekä työvoima- ja elinkeinokeskuksen työntekijöistä, eri kansanedustajista, maa- ja metsätaloustuottajien Lapin liiton jäsenestä, Paliskuntain yhdistyksen ja Metsähallituksen edustajasta ja eri paliskuntien poroisännistä. Saamelaiskäräjien edustajan puuttumisesta työryhmästä ks. Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, i–ii.

¹¹⁴ *Suomen metsästyslehti* ja *Metsästys ja Kalastus* -lehti ilmestyivät kaksitoista kertaa vuodessa. *Metsästäjä*-lehti ilmestyi kuusi kertaa vuodessa ja lähetettiin kaikille metsästyskortin haltijoille.

¹¹⁵ *Suomen Luonto* -lehti ilmestyi aluksi vuosikirjana, vuodesta 1956 neljä kertaa ja vuodesta 1971 lähtien kymmenen kertaa vuodessa. Se oli aluksi Suomen luonnonsuojeluyhdistyksen jäsenlehti, mutta muuttui 1971 erikseen tilattavaksi aikakauslehdeksi.

¹¹⁶ Saamelaisten osallistumisesta poronjalostusyhdistyksen toimintaan ks. Lehtola 2012, 251–252.

¹¹⁷ 1900-luvun alun osalta minulla ei ollut ennakkotietoa, missä päin Suomea susia on havaittu. Tästä syystä valitsin eri puolilla Suomea julkaistuja sanomalehtiä saadakseni paremman kuvan eri puolilla maata nähdystä susista ja susiuutisoinnista.

¹¹⁸ ”Kuuluisiksi” tulleiden susiysilöiden sekä 1930- ja 1940-lukujen lopun sekä 1950- ja 1960-lukujen taitteen osalta toimin varsinkin Pulliaisen ja Mäensyrjän kirjoista saamani ennakkotiedon pohjalta: etsin tietoa susiuutisoinnista esimerkiksi sopivista maakuntalehdistä. 1970- ja 1980-lukujen aineiston suhteen toimin ilman vahvaa ennakkotietoa. Tästä syystä käytin aikakauslehtiä sekä digitoituja, vapaasti tarkasteltavia *Helsingin Sanomia*. 1990-luvun lopun aineistoja olin suurilta osin käyttänyt jo pro gradu -tutkielmassani, joten toimin tämän ajanjakson osalta ennakkotiedon varassa.

¹¹⁹ Tämä johtuu siitä, että olen tehnyt väitöskirjatutkimuksestani ison osan ja nimenomaan aineistonkeruuni aikana, jolloin Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot -palvelun kautta pystyi käyttämään vain vuoteen 1929 asti ilmestyneitä julkaisuja.

¹²⁰ Salokangas 2012, 31–32; Pitkänen 2012, 176, 180–183.

¹²¹ Toimittajien ja toimituksellisten prosessien vaikutuksista teksteihin ks. Kurvinen 2018.

¹²² Lumiaro 1997, 8; Palviainen 2000, 61; Vikström 2000, 17.

¹²³ Martin 2011. Ks. myös Boomgaard 2001, 59; Fudge 2017, 263.

¹²⁴ Boomgaard 2001, 59.

¹²⁵ Historioitsija Georgina Montgomeryn ja sosiologi Linda Kalofin mukaan kirjallisten lähteiden lisäksi on eläimiä tutkittaessa hyvä käyttää myös kuvallista materiaalia ja suullisia aineistoja, muistitietoa. Montgomery & Kalof 2010, 35. Susan Pearson ja Mary Weismantel lisäävät listaan materiaaliset aineistot, kuten arkeologiset luulöydöt. Pearson & Weismantel 2010, 23–25.

¹²⁶ Visuaalisten aineistojen lähilukemisesta ks. esim. Kärki 2014, 52–55. Lähiluvun käyttämisestä historian tutkimuksessa ks. esim. Koivisto 2012, 161.

¹²⁷ Vastustavan lukemisen käytöstä ks. Koivisto 2012, 148–149. Esimerkiksi kulttuurihistorioitsija Hanne Koivisto käyttää vastustavaa lukemista kuulustelupöytäkirjoja lukiessaan ja kiinnittää sen avulla huomionsa vallan kohteena oleviin syytettyihin. Kuulustelupöytäkirjoissa voi olla syytettyjen omia kommentteja, jolloin heidän oma äänensä on Koiviston mukaan helposti löydettävissä. Koivisto 2012, 149.

¹²⁸ Fudge 262.

¹²⁹ Despret 2013, 31–32.

¹³⁰ Salmi 2010. Hyvä esimerkki tällaisesta tutkimuksesta on Natalie Zemon Davisin *Martin Guerren paluu* (2001) ja *Trickster Travels. A Sixteenth-Century Muslim between Worlds* (2006). Davis 2001; Davis 2006.

¹³¹ Määrällisestä sisällön erittelystä tarkemmin ks. Tuomi & Sarajärvi 2002.

¹³² Laadullisen ja määrällisen analyysin yhdistämisestä ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa ks. esim. Kangas 2017; Latva 2019.

¹³³ Kaartinen 2005, 198–203; Saarelainen 2012; Kannisto 2018, 23–26.

¹³⁴ Lähdesmäki & Ratamáki 2015; Teperi 1977; Lappalainen 2005.

¹³⁵ Kaartinen 2005, 199; Kannisto 2018, 24; Salmi 2010, 341–347.

¹³⁶ Teperi 1977, 6.

¹³⁷ Kriittisen (kulttuuri)historiantutkimuksen mahdollisuudesta ja tärkeydestä ks. esim. Immonen 2001; Väntsi 2003, erit. 262; Leino 2003; Linkinen 2013.

¹³⁸ Fennoskandiassa elävien susien pohjaväri on tavallisesti harmaan-keltainen, mutta etuselässä, hartioissa ja hännän kärjessä voi olla mustaa peitinkarvaa. Jalkojen pohjaväri on harmaa. Susien kesäturkki on yleensä punertavampi kuin vaaleampi talviturkki. Suden alalajien ulkomuoto eroaa selvästi. Laaksonen 2013, 15; *Suden tuntomerkit*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.

¹³⁹ Susien hajuepiteelin eli hajua aistivan elimen pinta-ala on arvioiden mukaan 14 kertaa laajempi kuin ihmisellä. Näköaisti on susien heikoin aisti, mutta susien silmät ovat kuitenkin sopeutuneet paremmin hämäränäkemiseen kuin ihmisen, ja ne ovat erikoistuneet myös liikkeen näkemiseen hämärässä, mikä auttaa saalistaessa. Harrington & Asa 2003; Laaksonen 2013, 78–79.

¹⁴⁰ Harrington & Asa 2003; Laaksonen 2013, 22–24.

¹⁴¹ Breitenmoser 1998, 280; Mech & Boitani 2003; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Laaksonen 2013, 44.

¹⁴² Laaksonen 2013, 92–93.

¹⁴³ Masson & McCarthy 1995, 178, 183.

¹⁴⁴ Mech & Boitani 2003, 1-2, 6; Packard 2003, 43–45; Kaartinen 2011, 14; Laaksonen 2013, 17, 30, 33; *Suden elintavat ja lisääntyminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus. Laumarakenteista ks. myös Laaksonen 2013, 15–17, 20–22, 27.

¹⁴⁵ Mech & Boitani 2003, 1-2, 6; Packard 2003, 43–45; Kaartinen 2011, 14; Laaksonen 2013, 17, 30, 33, 36, 39, 54. *Suden elintavat ja lisääntyminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.

¹⁴⁶ Mech & Boitani 2003, 13; Kojola ym. 2006; Laaksonen 2013, 39.

- ¹⁴⁷ Mech & Boitani 2003, 4-6, 11-19; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Kaartinen 2011, 14; Laaksonen 2013, 40.
- ¹⁴⁸ Mech & Boitani 2003, 21-22; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 170-173; Ravinto ja saalistaminen, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus. On myös havaittu karibujen perässä muuttavia susia (*migratory wolves*), joiden reviiri on laajuudeltaan yli 60 000 km². Mech & Boitani 2003, 21, 23, 24.
- ¹⁴⁹ Mech & Boitani 2003, 20, 21; Packard 2003, 39; Laaksonen 2013, 17. Ravinnon saatavuuden on pitkään ajateltu olevan tärkein lauman kokoon vaikuttavista tekijöistä, mutta sosiaalisten, laumansisäisten tekijöiden katsotaan nykyään olevan sitäkin tärkeämpiä. Bekoff 2002, 268. Susilla havaituista taktiikoista oman reviirin luomiseen ks. Mech & Boitani 2003.
- ¹⁵⁰ Mech & Boitani 2003, 25-27; Packard 2003, 35; Laaksonen 2013, 18-20.
- ¹⁵¹ Mech & Boitani 2003, 25, 30-31; Laaksonen 2013, 54-55. Erilaisista pesistä susilla ks. Packard 2003, 45-46.
- ¹⁵² Tästä tarkemmin ks. Mech & Boitani 2003, 30-32.
- ¹⁵³ Mech & Boitani 2003, xv; Laaksonen 2013, 18, 48, 49, 62-63; *Suden jäljet*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus; *Suden elintavat ja lisääntyminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.
- ¹⁵⁴ Mech & Boitani 2003, xv; Peterson & Ciucci 2003, 104, 106-111; Laaksonen 2013, 67, 70-76, 148; *Suden tuntomerkit*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus; *Suden ravinto ja saalistaminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus. Suomessa susien on arvioitu syövän 3-5 kiloa lihaa päivää kohden. Laaksonen 2013, 74.
- ¹⁵⁵ Mech & Boitani 2003, 31; Packard 2003, 42, 47-52; *Suden elintavat ja lisääntyminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.
- ¹⁵⁶ Peterson & Ciucci 2003, 112, 119; Laaksonen 2013, 67, 76-77; *Suden ravinto ja saalistaminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.

- ¹⁵⁷ Mech & Boitani 2003, xv.
- ¹⁵⁸ Fuller, Mech & Cochrane 2003, 176, 178–180; Laaksonen 2013, 27. Luettelo tiedetyistä kuolinsyistä referensseineen ks. Fuller, Mech & Cochrane 2003, 180.
- ¹⁵⁹ Ermala 2003; Pulliainen 1965; Pulliainen 1980; Boitani 2003.
- ¹⁶⁰ Aspi ym. 2006, 1569.
- ¹⁶¹ Teperi 1977; Lappalainen 2005; Aspi ym. 2006, 1569, 1572; Jansson ym. 2014, 2; Bisi & Kurki 2005, 11. Kaatotilastojen avulla on voitu laskea arvio koko kannan koosta. Aspi ym. 2006, 1562.
- ¹⁶² Biologi Mari Pohja-Mykrä tuo väitöskirjassaan esiin, että lainsäädäntö, tapporahajärjestelmä ja yleinen asenneilmapiiri ovat kannustaneet ihmisiä petoeläinten ja -lintujen tappamiseen ja suoranaiseen vainoamiseen. Pohja-Mykrä 2014, 13, 24–33. Ks. myös Pohja-Mykrä, Vuorisalo & Mykrä 2011, 1; Pohja-Mykrä & Mykrä 2007, 172; Bisi 2010, 15, 39–41; Borgström 2011, 29.
- ¹⁶³ Mari Pohja-Mykrä määrittelee vainon pakkomielteeksi tuhota esimerkiksi tuholaisiksi mielletyt eläimet. Pohja-Mykrä 2014, 24.
- ¹⁶⁴ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868); Keisarillisen majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898); Metsästyslaki (146/1934); Metsästyslaki (290/1962); Lehikoinen 2007, 76; Ermala 2003, 15.
- ¹⁶⁵ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868), 5 §, 7 §; Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898), 10 §, 11 §; Metsästyslaki (146/1934), 8 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (435/1953), 36 §. Metsästyslaki (290/1962), 12 §, 49 §.
- ¹⁶⁶ Pohja-Mykrä & Mykrä 2007, 173.
- ¹⁶⁷ Teperi 1977, 73–75; Ilvesviita 2005, 103, 109; Lehikoinen 2007, 83, 191.

¹⁶⁸ Aiemman historian tutkimuksen mukaan ihmiset kokivat elintilan jakamisen susien kanssa mahdottomaksi juuri lastensurmatapausten takia. Teperi 1977; Lappalainen 2005; Lehikoinen 2007, 85–87.

¹⁶⁹ Bisi & Kurki 2005, 21–22; Ilvesviita 2005, 142–143.

¹⁷⁰ Metsästäjien järjestäytyminen oli aluksi ruotsinkielisen säätyläis-
tön toimintaa. Seuroihin kuului aluksi lähinnä ylempiä yhteiskunta-
luokkia edustavia mieshenkilöitä, joille metsästys oli elinkeinon
sijaan harrastus- ja virkistystoimintaa. Seurojen tarkoitus oli vaikut-
taa rahvaan metsästystapoihin ja käytäntöihin. Ilvesviita 2005, 103–
122, 138, 140–160; Pohja-Mykrä 2014, 29; Lehikoinen 2007, 185–
188, 190, 192–194.

¹⁷¹ Historiallisista sudenpyyntitavoista ks. Lehikoinen 2007, 75–88,
98–104. Keskiajalla ja uuden ajan alussa käytössä olleiden ampuma-
aseiden toimintamekanismeista ks. Virtanen 1994.

¹⁷² Teperi 1977; Lappalainen 2005; Ilvesviita 2005, 143; Lehikoinen
2007, 57, 81, 85–87; Bisi 2010, 40;

¹⁷³ Jansson ym. 2014, 1–2; Boitani 2003, 317–340. Japanissa sudet
hävitettiin 1900-luvun alkuun tultaessa. Walker 2005. 1800-luvun
lopulla monet muutkin suurpedot joutuivat hävityskampanjoiden
kohteiksi, esimerkiksi leijonat Intiassa. Rangarajan 2013, 116.

¹⁷⁴ Ks. esim. Huhtanen 2017.

¹⁷⁵ Teperi 1977, 166; Lappalainen 2005, 136–137. Aiemman susihis-
torian kirjoituksen kriittisestä tarkastelusta tarkemmin Lähdesmäki &
Ratamäki 2015, 24.

¹⁷⁶ Pohja-Mykrä 2014, 32; Bisi 2010, 15, 37, 47, tiivistelmä; Borg-
ström 2011, 13. Ks. myös Borgström 2010, 185; Bisi & Kurki
2005, 11.

¹⁷⁷ Ks. esim. Lähdesmäki 2011, 4.

¹⁷⁸ Sudesta ja sudenmetsästämisestä, *Suomen metsästyslehti*, 1/1908,
20.

- ¹⁷⁹ A.E.: Hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41–42.
- ¹⁸⁰ Susia, *Hämeen Sanomat* 18.5.1903, 4.
- ¹⁸¹ Susia, *Karjalatar* 30.5.1903, 3
- ¹⁸² Susia Nurmeksessa ja useita jo ammuttakin, *Karjalatar* 5.2.1903, 2. *Karjalattaressa* susien aiempi poissaolo mainittiin kolmessa uutisessa, *Uudessa Aurassa* neljässä ja loppuissa vuosien 1900–1905 osalta tarkastelemissani sanomalehdissä aiempaa poissaoloa korostettiin kahdessa kirjoituksessa.
- ¹⁸³ Songassa tuli kaksi sutta hevosmiestä vastaan, *Lapin Kansa* 13.1.1938, 2. Ks. myös Antti Hiltula: Susia, *Poromies* 6/1959, 5.
- ¹⁸⁴ Susi Kymeenlaaksossa, *Metsästys ja Kalastus* 3/1949, 91–92.
- ¹⁸⁵ Mech & Boitani 2003, 31; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Fritts ym. 2003, 300–301; Bisi 2010, 41.
- ¹⁸⁶ Susijahti Kiteen Säyneellä, *Karjalainen* 23.8.1961, 6.
- ¹⁸⁷ Susi Kauhajoella, *Vaasa* 12.1.1967, 5. Ks. myös Susi liikkeellä Pohjois-Satakunnassa, *Satakunnan Kansa* 12.1.1967, 1.
- ¹⁸⁸ K. Jäppinen: raportti Kainuun riistamailta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1973, 51.
- ¹⁸⁹ Mela & Kivirikko 1909, 26. Ks. myös Erkki Pulliainen: Pohjois-Karjalan susiesiintymien biologisesta taustasta, *Metsästys ja Kalastus* 7–8/1962, 290–291; Pulliainen 1962, 99, 100–103; Pulliainen 1974, 229; Mäensyrjä 1974, 132; Pulliainen & Rautiainen 1999, 91, 92, 118. Ks. myös Bisi & Kurki 2005, 11, 21–22; Suomen susikannan hoitosuunnitelma 2005, 5, Laaksonen 2013, 132.
- ¹⁹⁰ Tein *Suomen metsästyslehden* vuosien 1906–1910 numeroihin hakuja hakusanalla ”susi”. Hakuni mukaan lehdessä julkaistiin vuonna 1906 kolme susihavainnoista informoivaa juttua, vuonna 1907 kuusi, vuonna 1908 yksitoista juttua, vuonna 1909 yhdeksän ja vuonna 1910 viisi. Vuonna 1912 julkaistiin *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä kahdeksan juttua susihavainnoista, vuonna 1913 kaksi

susiuutista, vuonna 1914 neljä, seuraavana vuonna viisi. Vuonna 1916 julkaistiin yhdeksän ja vuonna 1917 jopa viisitoista juttua su-sihavainnoista.

¹⁹¹ Mitä on ollut, mitä odotettavissa, *Metsästys ja Kalastus* 7/1932, 225. Suden ja koiran sekoittamisesta tai sen epäilystä ks. Susi ammuttu Virroilla, *Metsästys ja Kalastus* 2/1953, 68; Eino Virkkula: Sitkeä sudenajo Iissä v.1911, *Metsästys ja Kalastus* 11/1939, 333–334.

¹⁹² Jansson ym. 2014, 2. Myös esimerkiksi Ermalan tapporahatilastoisiin perustuvan tulkinnan mukaan susia on tapettu Suomessa läpi 1900-luvun. Ermala 2003, 15, 17.

¹⁹³ Mech & Boitani 2003, 20–25.

¹⁹⁴ Kojola ym. 2006, 282; Laaksonen 2013, 17, 18.

¹⁹⁵ Esimerkiksi vuonna 1934 annettua metsästyslakia muutettiin 1937, 1948, 1953 ja 1955, ja näissä laeissa metsästyslain muuttamisesta päivitettiin mm. susista ja muista suurpedoista maksettavien tapporahojen määrä.

¹⁹⁶ Hirvikö sutta vai susi hirveä?, *Uusi Aura* 19.4.1902, 3.

¹⁹⁷ Susia, *Karjalatar* 9.10.1900, 3; Karhut ja sudet, *Karjalatar* 21.1.1905, 2.

¹⁹⁸ Mela & Kivirikko 1909, 26.

¹⁹⁹ Mela & Kivirikko 1909, 26.

²⁰⁰ Ilpo Kojola, tiedonanto 2019.

²⁰¹ Tästä tarkemmin seuraavassa alaluvussa ja viimeisessä käsittelyluvussa.

²⁰² Ks. esim. Pulliainen 1965, 216–217; Pulliainen 1980; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 6. Ks. myös Ermala 2003; Aspi ym. 2006; Jansson ym. 2014; Boitani 2003.

²⁰³ Hämekoskella oli lehden mukaan nähty jopa ”kuusipäinen lauma”. Susia liikkuu Karjalassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1921, 34–35.

Havaintotiedot perustuivat kirjeenvaihtajien ja päivälehtien tietoihin. Susia runsaasti liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1921, 53.

²⁰⁴ Tapetut petoeläimet vuosina 1866–1939, STV 1941, 109. 1940-luvun lopun tilannetta käsitteleviä tilastoja en ole löytänyt. 1940-luvun ensimmäisiä vuosia koskevat tilastot kertovat susia tapetun vuonna 1940 kahdeksan yksilöä, vuonna 1941 29 yksilöä ja vuonna 1942 vain kolme sutta. Tapetut petoeläimet vuosina 1866–1942, STV 1943, 101. 1940-lukua koskevia kaatotilastoja julkaistiin kuitenkin *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä. Metsästäjäliiton riistaraportti, *Metsästys ja Kalastus* 6/1949, 184, 190.

²⁰⁵ Petojen kaatoluvut viime vuonna, *Metsästys ja Kalastus* 6/1953, 217.

²⁰⁶ Toivo Kuparinen, Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1960, 337–338; KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1959, *Poromies* 2/1960, 4; Pulliainen 1962, 105–109; Pulliainen 1965; Pulliainen 1974, 229–233; Susien tuhotyöt jatkuvat, *Karjalainen* 31.8.1961, 1; Pulliainen & Rautiainen 1999, 124.

²⁰⁷ Näistä määristä en ole löytänyt tilastoa, vaan viittaen lähinnä Pulliaisen käyttämiin lukuihin. Pulliainen 1965, 221, 223; Pulliainen 1972, 82. Ks. myös Mäensyrjä 1974, 212; Pulliainen 1974, 232.

²⁰⁸ Kaksi Lapin läänissä, kahdeksan itärajalla Oulun ja Pohjois-Karjalan lääneissä. Suurriistasaaalis, *Metsästys ja Kalastus* 2/1967, 88.

²⁰⁹ Petojen tutkijat susien rauhoittamisen kannalla, *Helsingin Sanomat* 9.11.1967, 8; Pohjoismaiden pedot, *Metsästys ja Kalastus* 12/1967, 573. Tuolloin ahmoja arvioitiin olevan Norjan, Ruotsin ja Suomen alueella yhteensä vajaa 200 yksilöä.

²¹⁰ Poromiehet: Suden rauhoittaminen lopettaisi poronhoidon, *Helsingin Sanomat* 18.11.1967, 7, 11.

²¹¹ Pulliainen 1965; Asetus valtion riistan tutkimuslaitoksesta, (123/1964); Laki riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta (90/1971); Asetus riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta (146/1971). Ks.

myös *Säätiön historia*, Suomen Riistanhoito-Säätiö; Laaksonen 2013, 132.

²¹² Tapporahoja, *Metsästys ja Kalastus* 3/1969, 144.

²¹³ Pohja-Mykrä 2014, 32.

²¹⁴ Luonnonsuojelujärjestöt: Susi ja ahma rauhaan – haitoista korvaus, *Hämeen Sanomat* 12.1.1972, 3; Korvatunturin sudet tappaneet sata poroa, *Helsingin Sanomat* 12.1.1972, 5; Erkki Pulliainen: Suomen sudet vuonna 1973, *Suomen Luonto* 2/1974, 106. Erkki Pulliainen: Suurpetojen suojelun nykyvaihe, *Metsästys ja Kalastus* 11/1973, 14–16; Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 1, 8.

²¹⁵ Ks. esim. Kalevi Malmström: Maailman Luonnon Säätiön Suomen Rahasto. Toimintakertomus, *Suomen Luonto* 2/1973, 106–107.

²¹⁶ Kalevi Malmström: Maailman Luonnon Säätiön Suomen Rahasto. Toimintakertomus, *Suomen Luonto* 2/1973, 106–107; Artikkelin ingressi, Maailman sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 167; Fritts ym. 2003, 295.

²¹⁷ Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973).

²¹⁸ Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 2 §. Näin säädettiin myös näissä myöhemmissä asetuksissa: Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1979), 2 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1981), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (830/1984), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1133/1987), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1165/1988), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1136/1990), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1246/1992), 4 §.

²¹⁹ Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 3 §.

²²⁰ Tapporahajärjestelmän lakkauttamisesta ks. Ilvesviita 2005, 311; Pohja-Mykrä 2014, 32.

²²¹ Asetuksissa määrätyissä kunnissa tapahtuvasta tappamisesta tuli ilmoittaa alueen riistanhoitoyhdistykselle, myöhemmin lisäksi myös poliisiviranomaiselle. Verekseltään tappamisesta tuli ilmoittaa ”viipymättä” poliisiviranomaiselle. Ks. esim. Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 2 §, 4 §, 5 §.

²²² Ks. esim. Kahdeksas luoti surmasi porontappajan, *Helsingin Sanomat* 14.11.1973, 14; Susien tulevaisuus näyttää huonolta, *Helsingin Sanomat* 14.7.1974, 9.

²²³ Lapissa lupa viiden suden tappoon. *Helsingin Sanomat* 30.11.1976, 12; Sudet onnistuneet erämiesten pakoilussa, *Helsingin Sanomat* 9.12.1976, 11; Erkki Pulliainen: Susien henki vaakalaudalla, *Metsästyksen ja Kalastuksen* 12/1976, 25.

²²⁴ Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 23–24; Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 1.

²²⁵ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 12. 1980-luvulla riistantutkimusosaston havainnontekijöitä, mukaan luettuna rajamiehet, kerrottiin olevan noin 650. Tässä lukumäärässä saattaa olla mukana riistantutkimusosaston omia työntekijöitä, ei ainoastaan vapaaehtoisia. Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 12. Poronhoitoalueella yhdysmiehiä oli 1990-luvulla yhteensä noin 250, muualla Suomessa noin 650. Poronhoitoalueella petohavaintolomakkeet keräsi paliskunnan poroisäntä tai erikseen nimetty petoyhdistys. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 12.

²²⁶ Helle, Nikula & Wikman 1996, 9. Havaintolomakkeessa kysyttiin havainnon laatua eli sitä, oliko kyseessä jälki-, näkö- vai muu havainto, havaittujen petoeläinten lukumäärää ikäluokittain, päivämäärää ja kellonaikaa, havainnontekopaikkaa ja etutassun leveyttä. Kolme havaintojaksoa: 1.1.–30.4., 1.5.–31.8. ja 1.9.–31.12. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 12; Helle ym.: Riistakolmioi-

den talvilaskennan 1995 tulokset. Riistantutkimuksen tiedote 138, 1995, 2.

²²⁷ Suurpetotyöryhmän raportin mukaan petoyhdysmiehet ja petotutkijat tarkistivat havainnot. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 12; Nyholm 1996, 11.

²²⁸ Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 24; Arvioidut suurpetojen vähimmäiskannat ja suurpetosaaliit 1980–99, Metsätalastollinen vuosikirja 2000:14, 213.

²²⁹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 9, 14; Arvioidut suurpetojen vähimmäiskannat ja suurpetosaaliit 1980–99, Metsätalastollinen vuosikirja 2000:14, 213. Ks. myös Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 15; Pulliainen & Rautiainen 1999, 118.

²³⁰ Arvioidut suurpetojen minimikannat ja suurpetosaaliit 1980–93, Metsätalastollinen vuosikirja 1996:3, 213. Sinä aikana, kun sutta on suojeltu, ei ole tapettu näin paljon susia ennen 2010-luvulla harjoitettua kannanhoidollista metsästyä.

²³¹ Merikotka kaikkoaa, ilves tokenee, *Helsingin Sanomat* 19.6. 1984, 11.

²³² Susiasia on ajankohtainen, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 6.

²³³ Susikantamme suuruus, *Suomen Luonto* 8/1987, 37–38 (Mieli-
pide, kirj. Seppo Vuolanto, Uudenmaan lh:n Ympäristönsuojeluosaston toimistopäällikkö).

²³⁴ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 3.

²³⁵ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 24.

²³⁶ Kojola 1997, 158.

²³⁷ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 62.

²³⁸ Menetelmää kokeiltiin jo vuonna 1987. Helle; Lindén & Wikman: Nisäkkäiden lumijäljet laskettiin riistakolmioilta koko maassa. Riis-

tantutkimusosaston tiedote, No 90, 1989, 1, 4. Ks. myös esim. Helle ym. : Riistakolmioiden talvilaskenta Suomessa ja Venäjän Karjalan lumilinjalaskennat 1997. Riistantutkimuksen tiedote 147, 1997, 2.

²³⁹ Riistakolmiot ovat kolmion muotoisia kiinteitä laskentalinjoja, jotka metsästäjät ovat sijoittaneet maastoon tutkimuslaitoksen antamien ohjeiden mukaisesti. Havaintoja kerätään yhdeltä kolmiolta yhteensä kahdentoista kilometrin matkalta maastossa, jonka tulisi edustaa tasapuolisesti paikallisia metsätyyppejä. Vuonna 1996 riistakolmioita oli perustettu suunnilleen 1450 kappaletta. Vuosittain metsästäjät laskivat noin tuhat riistakolmiota. Helle ym.: Talven 1999 lumijälkilaskennat Suomessa ja Venäjän Karjalassa. Riistantutkimuksen tiedote 157, 1999, 2; Helle, Nikula & Wikman 1996, 9.

²⁴⁰ Ks. esim. Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 12; Helle ym.: Riistakolmioiden talvilaskennan 1995 tulokset. Riistantutkimuksen tiedote 138, 1995, 1, 2; Helle ym.: Talven 1996 kolmiolaskennan tulokset - vertailua Venäjän Karjalaan. Riistantutkimuksen tiedote 143, 1996, 1, 2; Helle ym.: Riistakolmioiden talvilaskenta Suomessa ja Venäjän Karjalan lumilinjalaskennat 1997. Riistantutkimuksen tiedote 147, 1997, 1, 2; Helle ym.: Nisäkkäiden lumijälkilaskennat 1998 Suomessa ja Venäjän Karjalassa. Riistantutkimuksen tiedote 151, 1998, 1, 2; Helle, Nikula & Wikman 1996, 9.

²⁴¹ Helle, Nikula & Wikman 1996, 9. Ks. myös Helle ym.: Nisäkkäiden lumijälkilaskennat 1998 Suomessa ja Venäjän Karjalassa. Riistantutkimuksen tiedote 151, 1998, 3; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 1.

²⁴² Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20; Jukka Perttu: Suurriistaa laskettiin Etelä-Suomessa, *Helsingin Sanomat* 3.3.1997, A5; Suurriistan maalaskenta maaliskuun alussa, *Metsästäjä* 1/1995, 27.

²⁴³ Kojola: Suomen suurpetojen määrä ja lisääntyminen vuonna 1996. Riistantutkimuksen tiedote 150, 1998, 1–5, 7; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997. Riistantutkimuksen tiedote 155, 1999, 1–4, 7, 8; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 1–5; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999. Riistantutkimuksen tiedote 165, 2000, 1–5.

²⁴⁴ Arvioidut suurpetojen vähimmäiskannat ja suurpetosaaliit 1980–99, Metsätalastollinen vuosikirja, 2000:14, 213.

²⁴⁵ Vahinkoeläimen käsitettä ei ollut enää metsästyslaissa, vaan eläimet luokiteltiin nyt riistaeläimiin ja rauhoittamattomiin eläimiin. Metsästyslaki (615/1993), 5 §; Ilvesviita 2005, 308, 311; Borgström 2011, 29, 30; Pohja-Mykrä 2014, 36.

²⁴⁶ Metsästyslaki (615/1993), 5 §; Borgström 2008a, 127; Ratamäki 2009a, 43. Riistaeläimen määrittelystä Ratamäki 2009a, 16, 18, 43; Ratamäki 2009b, 46; Bisi 2010, 15; Borgström 2011, 30–31.

²⁴⁷ Metsästyslaki (615/1993), 5 §. Laaksosenkin mukaan vasta Euroopan unioniin liittyminen muutti ihmisen ja suden suhdetta, sillä vasta nyt suden metsästystä todellisuudessa alettiin rajoittaa. Laaksonen 2013, 133. Poikkeusluvin tapetuista susista lehdissä ks. esim. Kuhmossa käydään jahtaamaan koiria syönyttä sutta, *Helsingin Sanomat* 5.2.1997, A5; Talon nurkissa kiertelevälle sudelle tappotuoimio Nurmeksessa, *Helsingin Sanomat* 30.1.1999, A5.

²⁴⁸ Metsästyslaki (615/1993), 6 §; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Pennanen 2008, 31.

²⁴⁹ Poliisilaki (493/1995), 25§. Poliisi ei kuitenkaan ollut osa riistahallintoa eikä edelleenkään ota riistanhoitoon kantaa. Poliisin toiminta perustui turvallisuuden ylläpitämiseen, joka koettiin yleisenä etuna niin tärkeäksi, että se menee muiden yleisten intressien, kuten lajien suojelun, edelle. Esimerkkejä ilman lupaa tapetuista susista ja tapaus-

ten uutisoinnista: vuonna 1995 ammuttiin *Helsingin Sanomien* mukaan Pohjois-Karjalassa Valtimolla koiran kimppuun käynyt susiyksilö ilman lupaa. Susi ammuttiin Valtimolla, *Helsingin Sanomat* 27.9.1995, 8.

²⁵⁰ Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (1374/1996), 1 §, 24 §. Ks. myös Ratamäki 2009a, 115–116.

²⁵¹ Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (869/1998), johdanto, 24 §; Borgström 2011, 30; Borgström 2008b, 369. Uutisoinnista ks. Metsästyksen tulee uusia EU-rajoituksia, *Helsingin Sanomat* 28.11.1998, A8.

²⁵² Borgström 2008b, 369–370.

²⁵³ Euroopan unionin lakiasäätävä elin.

²⁵⁴ Direktiivi on Euroopan unionin jäsenvaltioille suunnattu lainsäädäntöohje. Direktiivi sitoo jäsenvaltioita ja velvoittaa direktiivissä asetettuihin tuloksiin. Direktiivin sisältö on täytännöllisesti pantava kunkin jäsenvaltion lainsäädännössä, mutta jäsenvaltiot voivat itse valita muodon ja keinot direktiivissä mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Hollo 2004a, 32–33.

²⁵⁵ Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (869/1998), 28 §. Luontodirektiivin 16 artiklassa todettiin poikkeamisen olevan perusteltua, ”[j]ollei muuta tyydyttävää ratkaisua ole ja jollei poikkeus haittaa kyseisten lajien kantojen suotuisan suojelun tason säilyttämistä niiden luontaisella levinneisyysalueella” tietyissä, direktiivissä mainituissa tapauksissa. Suojelusta voitiin poiketa omaisuutta, kuten viljelmiä tai karjankasvatusta koskevien erityisen merkittävien vahinkojen ehkäisemiseksi sekä ”kansanterveyttä ja yleistä turvallisuutta koskevista tai muista erittäin tärkeän yleisen edun kannalta pakottavista syistä, mukaan lukien sosiaaliset ja taloudelliset syyt”. Susia sai lisäksi pyydystää (eli ottaa elävänä kiinni) tutkimustarkoituksiin. Luontodirektiivi (92/43/ETY), 16 artikla, 1. Ks. myös Borgström 2008b, 369.

²⁵⁶ RKTL:n tiedotteessa todettiin radiopantatutkimusten olevan tarpeellisia, jos halutaan saada ”tarkempaa tietoa esimerkiksi petojen elinpiiristä, saalistuskäyttäytymisestä ja vaelluksista”. Nummi: Suurpetotutkimusta yli rajojen. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 45, 1985, 3.

²⁵⁷ Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997. Riistantutkimuksen tiedote 155, 1999, 3; Gade-Jørgensen & Stategaard 2000; Kojola ym. 2004a, 230; Kojola ym. 2006, 282. Radiopantatutkimuksista ks. myös Benson 2010.

²⁵⁸ Suomen susikannan hoitosuunnitelma 2005, 8.

²⁵⁹ Kojola: Suomen suurpetojen määrä ja lisääntyminen vuonna 1996. Riistantutkimuksen tiedote 150, 1998, 1, 2, 4; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997. Riistantutkimuksen tiedote 155, 1999, 1, 2, 3; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 1, 2, 5; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999. Riistantutkimuksen tiedote 165, 2000, 1, 3, 4; Arvioidut suurpetojen vähimmäiskannat ja suurpetosaaliit 1980–99, Metsätilastollinen vuosikirja, 2000:14, 213.

²⁶⁰ Lumiaro 1997, 47.

²⁶¹ Avointa ihmetystä oli vuosina 1900–1905 tosin vain kolmessa *Karjalattaren* uutisessa, vuosina 1903 ja 1904, kun kaiken kaikkiaan vuonna 1903 ilmestyi tarkasteluni mukaan 13 susiuutista ja vuonna 1904 16.

²⁶² Ahmoja ja susia, *Perä-Pohjolainen*, 9.2.1904, 2.

²⁶³ Susia Inarissa, *Metsästys ja Kalastus* 5/1913, 158; Petoja kaadettu, *Metsästys ja Kalastus* 5/1914, 142; Susia, *Metsästys ja Kalastus* 2/1915, 68; Susia Inarissa runsaasti, *Metsästys ja Kalastus* 2/1916, 86.

²⁶⁴ Salovaara 1930, 110; Kivirikko 1940, 23.

²⁶⁵ A.E.: Hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41–42. Susien läsnäolon harmittelusta ks. myös esim. Arth. Aspelin: Miten saada pedot Lapissa vähenemään?, *Metsästys ja Kalastus* 5/1914, 129–130; Edvard Koponen: Susien hävittämiskysymyksestä Lapissa, *Metsästys ja Kalastus* 7-8/1914, 203.

²⁶⁶ Lainauksissa olen korvannut w-kirjaimen v-kirjaimella, silloin kun sitä on käytetty. Susien tuhotöistä, *Karjalatar* 6.10.1904, 4. Vuosien 1900–1905 susiuutisista löysin kuudesta kirjoituksesta suoran maininnan ja harmistuksen siitä, ettei susia jahdattu. Nämä kirjoitukset olivat kaikki vuodelta 1904 paitsi yksi vuodelta 1903. Susien jahtaamisesta uutisoitiin tänä ajanjaksona yhdeksässä kirjoituksessa. Susien läsnäolon ikävyydestä ja niiden jahtaamisesta kertovista uutisista ks. esim. Susia liikkuu, *Karjalatar* 28.12.1901, 2; Susia liikkeellä, *Karjalatar* 4.2.1904, 2; Susia on, *Karjalatar* 5.7.1904, 2.

²⁶⁷ Cresswell 1996; Philo & Welch 1998, 110; Jones 2007, 162, 177; Philo 2007, 187.

²⁶⁸ Ks. esim. Susi rautoihin Utsjoella, *Lapin Kansa* 26.4.1938, 1; Useita susilaumoja Lapin palkisen alueella, *Lapin Kansa* 19.11.1938, 2; Susi säikähdetti pöllinajajien hevosen, *Lapin Kansa* 28.1.1939, 2.

²⁶⁹ Suuri susijahti alkoi eilen Inarissa, *Lapin Kansa* 22.11.1938, 2. *Lapin Kansa* uutisoi Inarissa ja Petsamossa tavatun useita susilaumoja, ja susia nähtiin myös esimerkiksi Kittilässä. Kolme lentokonetta susijahtiin?, *Lapin Kansa* 4.3.1939, 5; Useita susilaumoja Lapin palkisen alueella, *Lapin Kansa* 19.11.1938, 2; Kaksi sutta Kuivasalmen palkisen alueella, *Lapin Kansa* 12.11.1938, 3.

²⁷⁰ Sudenmetsästys lentokoneiden avulla, *Metsästys ja Kalastus* 4/1939, 127.

²⁷¹ Laajasuuntainen susijahti alkaa, jos lunta on, ensi viikolla, *Lapin Kansa* 15.11.1938, 2.

²⁷² Susia on pyydetty myrkyllä avulla jo ainakin 1700-luvulta lähtien. Myrkkypyynnin varsinainen kausi alkoi 1800–1900-lukujen taittees-

sa. Myrkkypyynnistä yleisesti ks. Lehikoinen 2007, 98–100, 102–104; Ilvesviita 2005, 172. Syötti tehtiin esimerkiksi ihrasta tai vahasta ja parafiinista. Sen sisään työnnettiin myrkkykapseli, johon metsästäjä annosteli myrkyntä itse.

²⁷³ Myrkytetystä syötistä oli myös tehtävä ilmoitus kruununnimismiehelle tai poliisiviranomaiselle. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898), 11 §. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868), 8 §; Laki metsästyksestä lokakuun 20 päivänä 1898 annetun asetuksen eräiden pykäläin muuttamisesta toisin kuuluviksi (72/1923), 11 §; Metsästyslaki (146/1934), 8 §, 36 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (435/1953), 36 §; Metsästyslaki (290/1962), 12 §, 38 §.

²⁷⁴ A. E. Järvinen: Hieman sudenpyynnistä tämän talven kokemusten johdosta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1939, 49–50; ”Hukan surma.” Niesta sudenmyrkkujen kyytimiehenä, *Poromies* 5-6/1938, 95.

²⁷⁵ Ks. esim. Susi tapettu Inarissa, *Lapin Kansa* 8.3.1938, 2.

²⁷⁶ Suuri susijahti alkoi eilen Inarissa, *Lapin Kansa* 22.11.1938, 2.

²⁷⁷ Suurisuuntaiseen susijahtiin, *Lapin Kansa* 13.12.1938, 2.

²⁷⁸ 1930-luvun lopulla epäedulliset sääolosuhteet hättäsivät alkutalvesta ”yksityisten aloitteesta” Lappiin lähetetyn lentokoneen käyttöä. Sudenmetsästys lentokoneiden avulla, *Metsästys ja Kalastus* 4/1939, 127. 1940-luvun lopullakin oli ongelmia lentokoneiden käyttämisessä. Lapin susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1949, 90–91.

²⁷⁹ Karhun, suden, ilveksen, ahman ja ketun metsästystä sai harjoittaa muiden lajien kohdalla kielletyillä tavoilla, kuten ”autobiiliistä [sic] tai muista senkaltaisista kulkuneuvoista.” Metsästyslaki (146/1934), 40 §; Metsästyslaki (290/1962), 44 §.

²⁸⁰ Virtanen 1994, 68, 82. Maaseudun sepät valmistivat (suustaladattavia) kiväärejä eli luodikkoja kansanomaisena käsityönä vielä 1900-luvun alussa. Pyssyjen valmistaminen oli Suomessa talonpoikaisen

ansioteollisuuden haara. Maasepät valmistivat aseita runsaasti vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Itä-Suomessa maaseppien toiminta jatkui vuosisadan puoliväliin saakka. Tehdasmaisesti sarjatyönä valmistettuja tuontiaseita ja myöhemmin suomalaisissa tehtaisa valmistettuja aseita oli 1900-luvulla myös käytössä. Sako Oy eli Suojelus kuntain Ase- ja Konepaja aloitti toimintansa vuonna 1919 ja siirtyi sotien jälkeen siviilituotantoon. 1700-luvulle saakka metsästäjät olivat valmistaneet itse ampumatarvikkeensa, mutta 1800-luvun puolivälistä lähtien alettiin käyttää tehdasvalmisteisia nalleja ja haulleja. Ampumatarvikkeita tuotiin maahan Ruotsista, Saksasta ja Englannista. Kotimaassa tehdasvalmistus alkoi 1800-luvun puolivälissä. Virtanen 1994, 14–19, 24–25. Maailmanlaajuisestikin tekniikan kehittyminen on lisännyt tapettujen eläinten määriä. Animal Studies Group 2006, 4.

²⁸¹ Lentokoneet viipyvät hukkahdissa, *Lapin Kansa* 4.4.1939, 2.

²⁸² Ks. esim. 20 sutta yhdessä laumassa Utsjoella, *Lapin Kansa* 11.2.1949, 1; Kaksi sutta ammuttiin lentokoneesta konepistoolilla, *Lapin Kansa* 20.3.1949, 1, 4.

²⁸³ Susien liikehtimiseen osaltaan leuto talvi syynä, *Lapin Kansa* 17.2.1949, 1.

²⁸⁴ Susijahdin suunnitteluun ryhdyttiin tietämättä Atlantin liitosta vielä mitään, *Lapin Kansa* 31.3.1949, 4. Lapin ja varsinkin tunturi- maaston sopivuudesta susien kannalta ks. myös Metsästysolot Muoniossa, *Suomen metsästyslehti* 3/1909, 63–67.

²⁸⁵ Sudet lähestymässä Ivalon kyläkeskustaa, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2.

²⁸⁶ Lapin sodasta ks. esim. Tuominen & Löfgren 2018.

²⁸⁷ Ks. esim. Lisääntyneen susikannan tuhoamiseksi suunnitellaan ”käsivarteen” suurta susijahtia, *Lapin Kansa* 4.1.1949, 2; 10 sutta ammuttiin Lapin susijahdin aikana, *Lapin Kansa* 5.4.1949, 1.

²⁸⁸ Ks. esim. Lentokoneet saapuneet susijahtiin, *Lapin Kansa* 21.3.1939, 2; Kaksi sutta ammuttiin lentokoneesta konepistoolilla, *Lapin Kansa* 20.3.1949, 1.

²⁸⁹ Teoksen mukaan ”[l]appalainen saattaa näin ajaa vuorokausimääriä porolaumansa hätyyttäjää takaa.” Salovaara 1930, 112. Termi säilyi suomen yleiskielessä 1980-luvulle asti pääasiallisena nimityksenä saamelaisista, vaikeivat he itse siitä pitäneet, vaan käyttivät saame-sanaa. Termiä ”lappilainen” alettiin käyttää vuonna 1938 toimintansa aloittaneen Lapin läänin sekä suomalaisista että saamelaisista asukkaista. Lehtola 2012, 22–23, 25, 27, 29.

²⁹⁰ Siivonen 1956, 141. Ks. myös Siivonen 1956, 136–140.

²⁹¹ Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1960, 337–338; Erkki Pulliainen: Pohjois-Karjalan susiesiintymien biologisesta taustasta, *Metsästys ja Kalastus* 7–8/1962, 291, 293; Pulliainen 1962, 103. Ks. myös Pohjois-Karjalan eläimistöstä, *Suomen Luonto* 1/1955, 114; Uusin tieto Suomen luonnosta: Ilves- ja susitalvi, *Suomen Luonto* 2/1956, 27.

²⁹² Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1960, 338.

²⁹³ Pahin susikesä Pohjois-Karjalassa miesmuistiin, *Metsästys ja Kalastus* 9/1961, 361. Ks. myös Mikko Rantanen: Pohjois-Karjalan sudet, *Metsästys ja Kalastus* 3/1962, 91.

²⁹⁴ Ks. esim. Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5.

²⁹⁵ Ks. esim. Susien esiintymisestä ja elintavoista maassamme, *Karjalainen* 19.12.1962, 8.

²⁹⁶ Metsästyslaki (290/1962), 24 §, 40 §. Uutisoinnista ks. esim. Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1960, 339; Susien rautapyyntiä opetellaan Valkeavaarassa, *Karjalainen* 18.8.1962, 7. Sudenpyyntitavoista tarkemmin ks. Lehikoinen 2007, 75–88, 101–104.

²⁹⁷ Ks. esim. Raatelijasusi kaatui Tohmajärven Kantosyrjässä, *Karjalainen* 10.9.1962, 1. Vuonna 1959 julkaistiin *Karjalaisessa* 61 kirjoitusta susista; vuonna 1960 vain 39; vuonna 1961 145 kirjoitusta ja vuonna 1963 enää 77 juttua susista.

²⁹⁸ Trofeevalokuvaperinteestä ks. esim. Marvin 2011.

²⁹⁹ Raatelijasusi kaatui Tohmajärven Kantosyrjässä, *Karjalainen* 10.9.1962, 1.

³⁰⁰ Marvin 2011, 211–212.

³⁰¹ Esimerkki suden kuoleman uutisoinnista ks. Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajohajdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.

³⁰² Eräpalsta: Hiljaista petorintamalla, *Karjalainen* 14.6.1963, 6. Kun uutisrikkaimpana vuonna 1962 oli *Karjalaisessa* julkaistu 156 kirjoitusta susista, julkaistiin vuonna 1963 enää 77 juttua susista.

³⁰³ Pulliainen 1965, 237; Pulliainen 1974, 229–233; Pulliainen & Rautiainen 1999, 124.

³⁰⁴ KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1961, *Poromies* 2/1962, 27; KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1962, *Poromies* 2/1963, 5, 34; Porotalvi 1967–68, *Poromies* 2/1968, 3; Mäensyrjä 1974, 180–201.

³⁰⁵ Ks. esim. Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5. Ks. myös Eräpalsta: Susien kevätliikehtiminen alkanut, *Karjalainen* 16.4.1962, 5; Petotorjunta ollut tuloksekasta, *Karjalainen* 11.9.1962, 1, 8.

³⁰⁶ Rajan yli tulleita susilaumoja kierteleä maakunnan itäosissa, *Karjalainen* 14.12.1959, 1.

³⁰⁷ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston tiedote 111, 1991, 3.

³⁰⁸ Erkki Pulliainen: Suurpetojen suojelun nykyvaihe, *Metsästyys ja Kalastus* 11/1973, 15.

³⁰⁹ Erkki Pulliainen: Pohjoismaiden sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 172; Susien suojelija valloitti lieksalaiset metsämiehet, *Helsingin Sanomat* 19.1.1974, 13; Onko nyt susitalvi?, *Metsästys ja Kalastus* 1/1974, 52; Sallan susijahdit, *Metsästys ja Kalastus* 5/1974, 52; Erkki Pulliainen: Susien henki vaakalaudalla, *Metsästys ja Kalastus* 12/1976, 26; Erkki Pulliainen: Minkälaisia susia olemme saaneet?, *Metsästys ja Kalastus* 7/1977, 31; Erkki Pulliainen: Suurpetotilanteemme, *Metsästys ja Kalastus* 1/1979, 28; Erkki Pulliainen: Vuosikymmenen vaihteen suurpetotilanne, *Metsästys ja Kalastus* 4/1980, 28; Erkki Pulliainen: Susitilanteessa uusi vaihe, *Metsästys ja Kalastus* 7/1981, 17; Erkki Pulliainen: Uutta tietoa Suomen ja naapurin suurpedoista, *Metsästys ja Kalastus* 7/1982, 18; Pulliainen 1983, 191, 192.

³¹⁰ Ks. esim. Erkki Pulliainen: Suurpetotilanteemme, *Metsästys ja Kalastus* 1/1979, 28.

³¹¹ Sallan susi livahti siimasta, *Helsingin Sanomat* 8.11.1973, 20; Kahdeksas luoti surmasi porontappajan, *Helsingin Sanomat* 14.11.1973, 14; Petoeläintilanne Suomessa, *Helsingin Sanomat* 14.7.1974, 9.

³¹² Mauri Soikkanen: Jälleen pedot, *Metsästys ja Kalastus* 3/1975, 9; Erkki Pulliainen: Susien henki vaakalaudalla, *Metsästys ja Kalastus* 12/1976, 25, 26.

³¹³ Heikki Kangasperko: Suden tulevaisuus Suomessa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1977, 24.

³¹⁴ Teuvo Suominen: Luonnonsuojelualueittemme alennustila, *Suomen Luonto* 4/1972, 115.

³¹⁵ Pulliainen 1983, 192. Ks. myös Erkki Pulliainen: Susitilanteessa uusi vaihe, *Metsästys ja Kalastus* 7/1981, 16.

³¹⁶ Lumiaro 1997, 15.

³¹⁷ Lehtola 1997; Ruotsala 2002, 20–21.

- ³¹⁸ Lehtinen 2005, 21.
- ³¹⁹ Lehtinen 2005, 21–22.
- ³²⁰ Erkki Pulliainen: Uutta tietoa Suomen ja naapurin suurpedoista, *Metsästys ja Kalastus* 7/1982, 19, kaavio; Pulliainen 1983, 192; Erkki Pulliainen: Pohjoismaiden sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 172.
- ³²¹ Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 2 §.
- ³²² Susien suojelija valloitti lieksalaiset metsämiehet, *Helsingin Sanomat* 19.1.1974, 13. Ks. myös Lieksan metsurit eivät halua susien syöttäjiksi, *Helsingin Sanomat* 2.12.1975, 11; Sudet onnistuneet erämiesten pakoilussa, *Helsingin Sanomat* 9.12.1976, 11; Viisi sutta kylliksi – nyt 20, *Helsingin Sanomat* 12.12.1976, 19 (mielipide, kirj. Erkki Turunen, Ilomantsi).
- ³²³ Pohjolan luonnonsuojelijat: Suden suojelua tehostettava, *Helsingin Sanomat* 5.6.1974, 13.
- ³²⁴ Borgström 2011, 13; Borgström 2008b, 366; Ratamäki 2009a, 13,14; Pohja-Mykrä 2014, 14, 45; Bisi 2010. Bisi tutkii nimenoman susikonfliktia. Ratamäki kuvaa *susipolitiikkaa* konfliktiseksi.
- ³²⁵ Poromiehet: Suden rauhoittaminen lopettaisi poronhoidon, *Helsingin Sanomat* 18.11.1967, 7, 11.
- ³²⁶ Paliskunnat korottivat tapporahoja, *Metsästys ja Kalastus* 10/1970, 44.
- ³²⁷ Ylä-Savon maanviljelijätkin suden rauhoitusta vastaan, *Helsingin Sanomat* 13.3.1973, 12.
- ³²⁸ Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 1 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 2 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1979), 2 §. Ratamäen mukaan Suomi voidaan jakaa susipoliittisesti kahteen osaan, poronhoitoalueeseen ja sen ulkopuoliseen alueeseen. Ratamäki 2009a, 42.
- ³²⁹ Erkki Pulliainen: Susien henki vaakalaudalla, *Metsästys ja Kalastus* 12/1976, 26.

³³⁰ Pohjois-Karjalan susien rauhoitus halutaan lopettaa, *Helsingin Sanomat* 26.10.1976, 11; Neuvottelukunta suosittaa: Pohjois-Karjalan susien kaato luvanvaraiseksi, *Helsingin Sanomat* 18.11.1976, 8.

³³¹ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 2 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1979), 2 §. Oulun läänin kunta, Pohjois-Karjalan läänin kunnat. Muutoksen uutisoinnista ks. Pohjois-Karjalan sudesta tulee pian lainsuojaton, *Helsingin Sanomat* 16.12.1977, 16.

³³² Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1981), 2 §.

³³³ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (830/1984), 2 §.

³³⁴ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1133/1987), 2 §.

³³⁵ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1165/1988), 2 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä, (1136/1990), 2 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1246/1992), 2 §.

³³⁶ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21. Suurin osa susihavainnoista tehtiin Pohjois-Karjalassa. Ks. esim. Yhteenveto vuoden 1983 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 27, 1984, 2; Yhteenveto vuoden 1984 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 35, 1985, 2.

³³⁷ Laaksonen 2013, 133.

³³⁸ Laaksonen 2013, 133. Ks. myös Ratamäki 2009a, 145.

³³⁹ RKTL arvioi vuonna 1981 susia olleen alueella 49 yksilöä ja muualla maassa 82 yksilöä. Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 24. Susihavainnoista iso osa tehtiin Oulun ja Lapin läänissä. Ks. esim. Yhteenveto vuoden 1983 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 27, 1984, 2; Yhteenveto vuoden 1984 riista-

tiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 35, 1985, 2.

³⁴⁰ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 49. Ks. myös Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 37–39.

³⁴¹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 44, 65.

³⁴² Nummi: Suurpetotutkimusta yli rajojen. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 45, 1985, 2.

³⁴³ Tuona vuonna arveltiin poronhoitoalueella elävän seitsemäntoista suttu. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 18. *Suomen luonto* teoksessa (1997) poronhoitoalueen susien todettiin olevan ”tavallisimmin kulkureita”. Kojola 1997, 156.

³⁴⁴ Kojola ym. 2006, 284, 285.

³⁴⁵ Metsästyslaki (615/1993), 6 §; Metsästysasetus (666/1993), 24 §.

³⁴⁶ Metsästysasetus (666/1993), 24 §; Bisi & Kurki 2005, 17; Suomen susikannan hoitosuunnitelma 2005, 21; Borgström 2008b, 369; Borgström 2011, 29.

³⁴⁷ Luontodirektiivi (92/43/ETY), 2 artikla.

³⁴⁸ Borgström 2008b, 369; Borgström 2011, 32, 98.

³⁴⁹ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 22; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 2.

³⁵⁰ Vilkka 1996, 169. Ks. myös Vilkka 1997, 29.

³⁵¹ Luontodirektiivi (92/43/ETY), 15 artikla, Liite VI; Metsästyslaki (615/1993), 32 §, 33 §, 41 §; Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (869/1998), 14 a §. Metsästysasetuksessa määrättiin myös susiyskilön ampumiseen käytettävän asean patruunan luodin vähimmäispaino ja osuaenergia. Metsästysasetus (666/1993), 16 §; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21. Ks. myös Ilvesviita 2005, 306.

³⁵² Ilvesviita 2005, 311–313.

³⁵³ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 22; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 35; Lumiaro 1997, 15; Suomi on myös susien, *Suomen Luonto* 5/1995, 9; Jukka Perttu: Ahmoja ja susia aiotaan lisätä Etelä-Suomessa, *Helsingin Sanomat* 22.11.1996, A14; Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32–35; Petopolitiikka harhateillä, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A19 (mielipide, kirj. Heikki Kangasperko, Oulu); Ritva Liikkanen: Tutkijat pitävät susikantaa liian pienenä, *Helsingin Sanomat* 15.3.1999, A9; Jorma Korhonen & Maija Orava: Tuhat karhua ja sata sutta, *Helsingin Sanomat* 18.4.1999, D5. Ks. myös Ratamäki 2009a, 13, 43.

³⁵⁴ Pääkirjoitus: Sudet kuuluvat Suomeen, *Helsingin Sanomat* 19.9.1995, A2.

³⁵⁵ Rauni Väinämö: Ilomantsissa puhkesi susisota, *Helsingin Sanomat* 16.1.1995, A8; Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Petopolitiikka harhateillä, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A19 (mielipide, kirj. Heikki Kangasperko, Oulu). Ks. myös Suurpetokantoja vahvistetaan, *Metsästys ja Kalastus* 2/1997, 10–11; Raimo Heinonen: Hukka perii!, *Metsästys ja Kalastus* 10/1997.

³⁵⁶ Ratamäki 2009a, 43, 55, 124.

³⁵⁷ Jo riittää kotimainen terrorismi!, *Helsingin Sanomat* 20.9.1995, A15 (mielipide, kirj. Paul Tiililä, Pälkäne); Kansanedustaja Lahtela vaatii muutosta suden rauhoitukseen, *Helsingin Sanomat* 27.9.1995, A6; Pohjois-Karjalan maatalousväki vaatii susi- ja karhujahteja, *Helsingin Sanomat* 21.5.1996, A5; MTK:n Tornberg: Kasvavat petokannat uhkaavat laidunkarjaa, *Helsingin Sanomat* 22.11.1996, A14; Itä-Suomen metsästäjät tiukkana petovahingoista, *Helsingin Sanomat*

18.5.1997, A5; Pohjois-Karjalaan halutaan 30 suden pyyntilupakiintiötä, *Helsingin Sanomat* 27.5.1997, A6. Myös Ratamäki ja Borgström ovat tuoneet esiin suojelun herättäneen varsinkin Itä-Suomessa paikallisten vastustusta. Ratamäki 2009a, 47; Borgström 2011, 19, 31. Näin oli myös 2000-luvun alussa. Bisi 2010, 76.

³⁵⁸ Lumiaro 1997, 27–28, 29.

³⁵⁹ Palviainen 2000, 94. Ks. myös Palviainen 2000, 95–96.

³⁶⁰ Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (1374/19969), 1 §, 24 §.

³⁶¹ Alkuvuonna 1997 oli Pohjois-Karjalan riistanhoitopiirissä mahdollista luvallisesti metsästää viisi sutta. Metsästyskautena 1997–1998 ministeriön päättämä pyyntilupien enimmäismäärä oli viisitoista: Kainuun riistanhoitopiiri sai myöntää viisi ja Pohjois-Karjalan riistanhoitopiiri kymmenen pyyntilupaa. Vuonna 1998 ministeriö määräsi, että Kymen riistanhoitopiirissä oli lupa metsästää enintään yksi ja Pohjois-Karjalan riistanhoitopiirissä kahdeksan susiyskilöä metsästyskauden 1998–1999 aikana. Borgström 2008b, 369. Uutisoinnista ks. Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Pohjois-Karjalaan myönnetty sudenpyyntiluvat käytetty, *Helsingin Sanomat* 7.3.1997, A5; Itä-Suomen susikanta on jatkuvassa kasvussa, *Metsästys ja Kalastus* 8/1997, 24; Metsästyksen rajoittaminen, *Metsästäjä* 4/1997, 4–5; Petonisäkkäiden metsästys jatkuu voimakkaana, *Suomen Luonto* 8/1997, 15; MKJ tiedottaa, *Metsästäjä* 4/1998, 4; Jere Malinen: Suurpetojen metsästysmäärät kasvussa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1999, 22.

³⁶² MMM:n asettamat pyyntilupakiintiöt, *Metsästäjä* 4/1999, 4; Jere Malinen: Suurpetojen metsästysmäärät kasvussa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1999, 22.

³⁶³ Näin oli myös 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Ratamäki 2009a, 119, 150.

³⁶⁴ Haraway 2008, 157, 218.

- ³⁶⁵ Pohja-Mykrä 2014, 14.
- ³⁶⁶ Ratamäki 2009a, 13, 47, 122. Ks. myös Borgström 2011, 31, 62.
- ³⁶⁷ Bisi & Kurki 2005, 133; Bisi 2010, 59. Ks. myös Borgström 2011, 75.
- ³⁶⁸ Pohja-Mykrä 2014, 14, 46.
- ³⁶⁹ Ks. esim. Borgström 2010, 61–62, 185; Ratamäki 2009a, 41, 42; Bjerke, Reitan & Kellert 1998; Williams, Ericsson & Heberlein 2002, 5, 7, 8; Fritts ym. 2003, 294.
- ³⁷⁰ Haraway 2003, 5, 11.
- ³⁷¹ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 35; Kojola: Suomen suurpetojen määrä ja lisääntyminen vuonna 1996. Riistan-
tutkimuksen tiedote 150, 1998, 1, 7; Kojola: Suurpetojen lukumäärä
ja lisääntyminen vuonna 1997. Riistan-
tutkimuksen tiedote 155, 1999,
2, 7; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998.
Riistan-
tutkimuksen tiedote 162, 1999, 1, 2, 5; Aspi ym. 2006, 1561–
1562, 1569, 1571; Kojola ym. 2006, 281; Kaartinen 2011, 15. Vaikka
laumojta tavattiin muualla maassa jo aiemmin, tiedetään susien lisään-
tyneen läntisessä Suomessa vasta vuosina 2002 ja 2004. Kojola ym.
2006, 281.
- ³⁷² Ks. esim. Lumiaro 1997, 29. 49 prosenttia Lumiaron kyselytutki-
mukseen vastanneista kainuulaisista susihaja-asutusalueen asukkaista
suhtautui kyselyn mukaan myönteisesti tai yhdentekevästi susien
läsnäoloon lähiympäristössään.
- ³⁷³ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 543.
- ³⁷⁴ Susia liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 60; Susia liikkeel-
lä, *Metsästys ja Kalastus* 3/1912, 93; Susi, *Metsästys ja Kalastus*
4/1912, 125; Susia Kauhajoella, *Metsästys ja Kalastus* 1/1913, 31.
- ³⁷⁵ Susia vierailee Luodossa, *Metsästys ja Kalastus* 11–12/1915, 336.
- ³⁷⁶ Sudet. Iso naarassusi tapettu Kemijärven Ylikylässä, *Metsästys ja
Kalastus* 1/1917, 20; Sudet, *Metsästys ja Kalastus* 2–3/1917, 69–70.

- ³⁷⁷ Susia liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 3/1912, 93.
- ³⁷⁸ Sen epäiltiin olleen sama yksilö kuin Asikkalassa nähty susi, jonka taas uskottiin tulleen Mikkelistä päin. Sudet, *Metsästys ja Kalastus* 2–3/1917, 70.
- ³⁷⁹ Liedossa ammuttu susi, *Turun Sanomat* 8.12.1920, 1. *Uusi Aura* oli uutisoinut tapauksesta jo kolme päivää aiemmin. Ks. Suuri uros-susi ammuttu Liedossa, *Uusi Aura* 5.12.1920, 6.
- ³⁸⁰ Susia runsaasti liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1921, 53. Kirjoituksessa kerrottiin susia nähdyn talvella 1920–21 Liedon lisäksi muun muassa Soanlahdella (Viipurin lääni), Värtsilässä, Nurmeksen ”tienoilla”, Liperissä (Pohjois-Karjala) ja Leppäkoscella (joko Laatokan Karjala tai Häme).
- ³⁸¹ Pakinoita: Mamat, susi waanii pienokaisianne!, *Turun Sanomat* 8.12.1920, 3.
- ³⁸² Oulunjärven rannoilta Parkanon ja Jalasjärven seuduille ulottuva kaistale.
- ³⁸³ Pulliainen 1965, 246; Pulliainen 1972, 87–88; Erkki Pulliainen: Pohjoismaiden sudet, *Suomen Luonto* 4–5/1973, 173. Salpausselkiä eli viime jääkauden aikana syntyneitä reunamuodostelmia on Suomessa kolme: ensimmäinen kulkee Hangosta Lahden ja Lappeenrannan kautta Värtsilään, toinen kulkee samansuuntaisesti ensimmäistä hieman pohjoisempaan Bromarvista Puruvedelle ja kolmas, muita lyhyempi kulkee Kemiöstä Hämeenlinnaan.
- ³⁸⁴ Talvisin vesistöt eivät olleet esteitä: sekä ihmisten että susien on ollut helppo matkata vesistöjen yli niiden ollessa jäässä. Viertola 1974, 178–182.
- ³⁸⁵ Salovaara 1930, 108, 111.
- ³⁸⁶ Salovaara 1930, 110.
- ³⁸⁷ Kivirikko 1940, 23. Ks. myös Kivirikko 1940, 24.

³⁸⁸ Salovaara 1930, 110; Kivirikko 1940, 23. *Suomen luurankoiset* luetteli myös muita tapauksia 1930-luvun alusta: ”Keski-Pohjanmaalla Ylivieskan ja Nivalan rajametsissä ammuttiin 2.3.1934 naarassusi ja useamman yksilön jälkiä nähtiin lumessa. Edellisenä vuonna saatiin Pyhäjärvellä (7.1.1933) yksi, ja Kurussa saakka susi oli syönyt koiran ja jättänyt helposti tunnettavia jälkiään sinne tänne”. Kivirikko 1940, 24.

³⁸⁹ Salovaara 1930, 110; Kivirikko 1940, 23.

³⁹⁰ Ingold erottaa toisistaan asumisen (*dwelling*) ja rakentamisen (*building*) perspektiivit. Jokapäiväisen elämän tilallisuus muodostuu tavasta asua maailmassa rakentamisen sijaan. Ingold 2000, 173. Ks. myös Whatmore 2002, 6; Haila 2003, 199; Weil 2012, 37.

³⁹¹ Mech & Boitani 2003, 20, 21.

³⁹² Yksin liikkuvien susien on havaittu toimivan näin Ruotsissa. *Vargstatus* 2004/5; Frank ym. 2015; Ilpo Kojola, tiedonanto 2019.

³⁹³ Suurpetojemme nykyisistä määristä, *Suomen Luonto* 1/1941, 67.

³⁹⁴ Metsästäjäliiton riistaraportti, *Metsästys ja Kalastus* 6/1949, 190. Ks. myös Pulliainen 1965, 217–219.

³⁹⁵ Vähäluminen talvi syynä susien liikehtimiseen, *Helsingin Sanomat* 17.2.1949, 3.

³⁹⁶ Kolme sutta Pohjanmaata kiertämässä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1953, 69.

³⁹⁷ Hämeen susi hengiltä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1953, 139.

³⁹⁸ Ensimmäiset löytämäni uutisoinnit sudesta: Röyhkeä susi, *Hämeen Sanomat* 13.1.1953, 1; Suuri susi liikkui eilen, *Hämeen Sanomat* 20.1.1953, 1.

³⁹⁹ Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojahdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.

⁴⁰⁰ Keuruun susi raateli koiran, *Hämeen Sanomat* 21.1.1953, 1.

⁴⁰¹ Keski-Suomen susi jatkaa retkiään, *Hämeen Sanomat* 24.1.1953, 1.

⁴⁰² Susi vielä eilen Hattulassa, *Hämeen Sanomat* 29.1.1953, 1; Suden motitus alkanut, *Hämeen Sanomat* 30.1.1953, 1.

⁴⁰³ Susi palasi takaisin Hattulaan, *Hämeen Sanomat* 3.2.1953, 1; Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojahdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.

⁴⁰⁴ Kolme sutta Pohjanmaata kiertämässä, *Metsästys ja Kalastus* 2/1953, 69.

⁴⁰⁵ Masson & McCarthy 1995, 65.

⁴⁰⁶ Susi söi kissan Hauholla, juoksi Hattulaan ja on nähty viimeksi Tammelan rajalla, *Hämeen Sanomat* 27.1.1953, 1, 6. Sukset jalassa ihminen liikkui nopeasti ja sopivissa lumiolosuhteissa jopa helpommin kuin susi. Myös *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä todettiin vuonna 1912 yleisimmän pyyntitavan olevan suksilla ajo ”silloinkun hanki ei kannu sutta, ja kestää välistä useita vuorokausia, kunnes hukka nälästä ja väsymyksestä nääntyneenä kaatuu ’suksimiehen’ kuulan tahi keihääksi raudoitettun suksisauvan lävistämänä.” A.E.: Hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41–42.

⁴⁰⁷ Ks. myös A. E. Järvinen: Hieman sudenpyynnistä tämän talven kokemuksen johdosta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1939, 51.

⁴⁰⁸ Jahdeista ks. myös Salovaara 1930, 112.

⁴⁰⁹ Osallistujamääristä Hämeessä ks. esim. Keski-Suomen susi jatkaa retkiään, *Hämeen Sanomat* 24.1.1953, 1; Susi taivalsi eilen illalla Tammelan Portaana liepeille, *Hämeen Sanomat* 31.1.1953, 1; Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojahdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.

⁴¹⁰ Lehikoinen 2007, 83.

⁴¹¹ Susi palasi takaisin Hattulaan, *Hämeen Sanomat* 3.2.1953, 1.

⁴¹² Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojahdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 5.

- ⁴¹³ Susi uhmaa takaa-ajajia, *Hämeen Sanomat* 23.1.1953, 1. Ks. suden liikkeiden tarkasta kuvailusta myös esim. Keuruun susi raateli koiran, *Hämeen Sanomat* 21.1.1953, 1. Pekka Vanninen suden jäljillä, *Hämeen Sanomat*, 22.1.1953, 1.
- ⁴¹⁴ Keuruun susi raateli koiran, *Hämeen Sanomat* 21.1.1953, 1; Suden motitus alkanut, *Hämeen Sanomat* 30.1.1953, 1.
- ⁴¹⁵ Siivonen 1956, 128, 129 (kuvateksti). Teoksessa susia kutsuttiin myös vaellussusiksi (metsäsudet ja vaellussudet) 141.
- ⁴¹⁶ Whatmore & Thorne 2000, 201. Ks. myös Whatmore 2002, 56.
- ⁴¹⁷ Packard 2003, 64.
- ⁴¹⁸ Susi söi Koiran Kuhmalahdella, *Hämeen Sanomat* 25.1.1953, 1. Suden kaadosta kertoneessa uutisessa kirjoitettiin suden lepäilleen Kiimasuo-nimisen suon tienoilla jo useita viimeistä jahtia edeltäneitä päiviä. Hämeen susi tapasi kohtalonsa sunnuntaina Hattulan metsässä 4-viikkoisen ajojahdin jälkeen, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 1.
- ⁴¹⁹ Susien tihuretket ulottuvat jo Satakuntaan saakka?, *Karjalainen* 20.8.1961, 1.
- ⁴²⁰ Jo 60 kotieläintä petojen saaliiksi P-Karjalassa, *Karjalainen* 4.7.1962, 1.
- ⁴²¹ Susia myös Keski-Pohjanmaalla, *Karjalainen* 15.7.1962, 7. Ks. myös Pulliainen 1965, 239.
- ⁴²² Suupohjan susi kaatui, *Vaasa* 21.1.1967, 5; Isojoen suden ampuja sai palkkionsa, *Satakunnan Kansa* 25.1.1967, 8.
- ⁴²³ Susi Kauhajoella, *Vaasa* 12.1.1967. Suden kulkemisesta ks. esim. Susi vältti ajomiehet ja loikkasi Isojoelle, *Vaasa* 15.1.1967, 7; Susijahti Kauhajoella, *Vaasa* 17.1.1967, 5.
- ⁴²⁴ Susi vältti ajomiehet ja loikkasi Isojoelle, *Vaasa* 15.1.1967, 7. Jälkien avulla tietoiseksi sen läsnäolosta: Susi liikkeellä Pohjois-Satakunnassa, *Satakunnan Kansa* 12.1.1967, 1.

- ⁴²⁵ Susi liikkeellä Pohjois-Satakunnassa, *Satakunnan Kansa* 12.1.1967, 1; Susi Kauhajoella, *Vaasa* 12.1.1967, 1.
- ⁴²⁶ Suupohjan susi raateli koiran, *Vaasa* 13.1.1967, 1.
- ⁴²⁷ Onnetar edelleen suden puolella, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 1; Ovela susihukkanen juoksutti vainoojiaan, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 8.
- ⁴²⁸ Susi siirtyi Kauhajoelta Isojoelle, *Satakunnan Kansa* 14.1.1967, 9; Sen suuren susijahdin vaiheilta, *Satakunnan Kansa* 20.1.1967, 4.
- ⁴²⁹ Susi kaatui – jahti päättyi, *Satakunnan kansa* 21.1.1967, 1.
- ⁴³⁰ Suupohjan susi kaatui, *Vaasa* 21.1.1967, 5.
- ⁴³¹ Mech & Boitani 2003, 13; Kojola ym. 2006, 282; Laaksonen 2013, 39.
- ⁴³² Pulliainen 1974, 234.
- ⁴³³ Pulliainen 1974, 236.
- ⁴³⁴ Lampaansyöjä saattaa olla vesikauhuinen koira, *Hämeen Sanomat* 29.9.1972, 9; Peto edelleen hukcateillä, *Hämeen Sanomat* 9.10.1972, 2; Susi vai ahma vai metsäsika, *Hämeen Sanomat* 10.10.1972, 1.
- ⁴³⁵ *Hämeen Sanomissa* muisteltiin vuonna 1953 alueella tavattua sutta. Ks. esim. Susi raateli koiran Rengossa, *Hämeen Sanomat* 12.10.1972, 1; Ankara susijahti Hämeessä melkein 20 vuotta sitten, *Hämeen Sanomat* 20.10.1972, 5.
- ⁴³⁶ Lampaansyöjä saattaa olla vesikauhuinen koira, *Hämeen Sanomat* 29.9.1972, 9.
- ⁴³⁷ Pulliainen 1983, 192; Erkki Pulliainen: Vuosikymmenen vaihteen suurpetotilanne, *Metsästys ja Kalastus* 4/1980, 28. Ks. myös Erkki Pulliainen: Susitilanteessa uusi vaihe, *Metsästys ja Kalastus* 7/1981, 17, 63; Pääkirjoitus: Petoysteriaan ei ole aihetta, *Suomen Luonto* 2/1985, 3.
- ⁴³⁸ Eläinlääkäri arvioi lajin raatelujälkien perusteella. Susi raateli koiran Rengossa, *Hämeen Sanomat* 12.10.1972, 1. ”Varmoja” näkö-

havaintoja saatiin myöhemmin lokakuussa: Susi ulvoi kuutamossa, *Hämeen Sanomat* 24.10.1972, 1.

⁴³⁹ Susi pelottelee Hattulassa, *Helsingin Sanomat* 11.10.1972, 16; Hämeen sudelle asetellaan rautoja, *Helsingin Sanomat* 13.10.1972, 16.

⁴⁴⁰ Ks. esim. Susi seikkaili Susikkaalla, *Hämeen Sanomat* 14.11.1972, 1.

⁴⁴¹ Suden jäljet hukcateillä, *Hämeen Sanomat* 6.11.1972, 1.

⁴⁴² Susi pelottelee Hattulassa, *Helsingin Sanomat*, 11.10.1972, 16. Ks. myös kuva Eräpalsta-osiossa, *Helsingin Sanomat*, 20.10.1972, 11.

⁴⁴³ Historiallisista sudenpyyntitavoista ks. Lehikoinen 2007, 75–88, 98–104.

⁴⁴⁴ Ks. esim. Järvinen 1950, 208; Jouni Peltola: Hattujärven hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1983, 52–54, 75; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Kuittinen 2006, 69–71.

⁴⁴⁵ Ovela susi livahti taas, *Hämeen Sanomat* 27.10.1972, 1.

⁴⁴⁶ Haraway 2008, 23, 25, 26, 165.

⁴⁴⁷ Röyhkeä ja väkivaltainen susi perin omituinen otus, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 3; Hämeen susi ulvoo Tyrvännössä, *Helsingin Sanomat* 24.10.1972, 15.

⁴⁴⁸ ”Pimeän tulo vaikeutti jahtia ja susi pääsi luikahtamaan verkon läpi pakosalle”. Susi selvisi saarroksista Kalvolassa, *Hämeen Sanomat* 26.10.1972, 1.

⁴⁴⁹ Kuutamo vaaraksi sudelle, *Hämeen Sanomat* 16.10.1972, 2.

⁴⁵⁰ Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 1.

⁴⁵¹ Röyhkeä ja väkivaltainen susi perin omituinen otus, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 3.

- ⁴⁵² Röyhkeä ja väkivaltainen susi perin omituinen otus, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 3.
- ⁴⁵³ Hämeen susi ulvoo Tyrvännössä, *Helsingin Sanomat*, 24.10.1972, 15.
- ⁴⁵⁴ Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5 (kirj. Kanta-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys, Pentti Andsten ja Luonto-Piiri, Tuomo Raunistola).
- ⁴⁵⁵ Miten suteen suhtautua?, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 1; Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5 (kirj. Kanta-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys, Pentti Andsten ja Luonto-Piiri, Tuomo Raunistola).
- ⁴⁵⁶ Ks. esim. Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5 (kirj. Kanta-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys, Pentti Andsten ja Luonto-Piiri, Tuomo Raunistola).
- ⁴⁵⁷ Lumi koitui suden kohtaloksi, *Helsingin Sanomat* 23.11.1972, 9.
- ⁴⁵⁸ Ks. esim. Näin lukijat: Pedolle ei täällä ole elintilaa, *Hämeen Sanomat* 31.10.1972, 4 (mielipide, kirj. Olavi Vanamo); Näin lukijat: Susi ulvoo Renkajärven takana, *Hämeen Sanomat* 3.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Viljo Luurila); Näin lukijat: Vieläkin sudesta, *Hämeen Sanomat* 8.11.1972, 4 (mielipide, kirj. TÄTI).
- ⁴⁵⁹ Näin lukijat: Toimitus toteaa..., *Hämeen Sanomat* 12.11.1972, 4.
- ⁴⁶⁰ Erkki Pulliainen: Vuosikymmenen vaihteen suurpetotilanne, *Metsästys ja Kalastus* 4/1980, 29.
- ⁴⁶¹ Ahti Takala: Susi vieraili Lappajärvellä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 57.
- ⁴⁶² Susia liikkeellä Uudellamaalla ja Kymenlaaksossa, *Helsingin Sanomat* 1.22.1982, 15.
- ⁴⁶³ Nauvolaiset haluavat sudet pois kunnasta, *Helsingin Sanomat* 30.6.1982, 11; Luonnon säätiö lupaa siirtää Nauvon sudet, *Helsingin Sanomat* 2.7.1982, 12; Nauvon kummajainen varmistui sudeksi,

Helsingin Sanomat 18.5.1982, 10. Susia epäiltiin olevan saarella kaksi tai kolme. Siitä, saatiinko Nauvon sudet tapettua, löytyy aineistostani ristiriitaista tietoa: Eläintietokirjan mukaan saatiin, mutta *Metsästys ja Kalastus* -lehden kirjoituksen mukaan ei. Nauvon susishow, *Metsästys ja Kalastus* 7/1984, 36; Pulliainen 1983, 192, 195. En myöskään löytänyt *Helsingin Sanomista* mainintaa näiden susien tappamisesta.

⁴⁶⁴ Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 23.

⁴⁶⁵ Ks. esim. Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48; Susiasia on ajankohtainen, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 6; Sudet raatelivat tarhakettuja Kristiinankaupungissa, *Helsingin Sanomat* 2.10.1984, 17; Suden tappoluvat Hämeeseen ja Itä-Uudellemaalle, *Helsingin Sanomat* 2.30.1984, 14.

⁴⁶⁶ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.

⁴⁶⁷ Uudenmaan, Kymen ja Lapin läänissä susia sai metsästää marraskuun alusta maaliskuun loppuun, Pohjois-Karjalan ja Oulun lääneissä hiukan lyhyemmän aikaa, marraskuun alusta helmikuun loppuun. Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1165/1988), 2 §.

⁴⁶⁸ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 5 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1979), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1981), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (830/1984), 4 §, 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1133/1987), 4 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1165/1988), 4 §.

⁴⁶⁹ Pulliainen 1972, 87.

⁴⁷⁰ Pulliainen 1983, 191.

⁴⁷¹ Nyholm: Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990. Riistantutkimusosaston tiedote, no 111, 1991, 11.

- ⁴⁷² Mech & Boitani 2003, 20, 21, 25–26, 30–31; Laaksonen 2013, 16, 18.
- ⁴⁷³ Pulliainen 1972, 87–88.
- ⁴⁷⁴ Kojola ym. 2006.
- ⁴⁷⁵ Laaksonen 2013, 40–41, 47.
- ⁴⁷⁶ Ingold 2000, 173–177.
- ⁴⁷⁷ Barad 2007, 3, 24, 26, 32, 34, 146, 152, 206; Salmela 2017, 25.
- ⁴⁷⁸ Haraway 1997; Haraway 2003, 20; Haraway 2008, 4; Lummaa 2010, 96, 111, 318, 335–336; Lummaa 2015, 138.
- ⁴⁷⁹ V. Brander/Suomen Metsästysyhdistys: Lausunto myrkyistä, ansoista, satimista, raudoista y.m., *Metsästys ja Kalastus* 9/1916, 243.
- ⁴⁸⁰ Pulliainen 1972, 85.
- ⁴⁸¹ Barad 2007, 3, 24, 26, 32, 34, 146, 152, 206; Salmela 2017, 25.
- ⁴⁸² Brownlow 2007, 142, 145, 147–149, 156.
- ⁴⁸³ Susi kaatui – jahti päättyi, *Satakunnan kansa* 21.1.1967, 10. Ks. pitkästä kuolinkamppailusta myös Susi ammuttu Valtimolla, *Karjalainen* 24.1.1959, 2.
- ⁴⁸⁴ Haraway 2003, 20; Rojola 2012, 265.
- ⁴⁸⁵ Ks. myös Haraway 2008, 26.
- ⁴⁸⁶ Näin lukijat: Pedolle ei täällä ole elintilaa, *Hämeen Sanomat* 1.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Olavi Vanamo).
- ⁴⁸⁷ Näin lukijat: Susi ulvoo Renkajärven takana, *Hämeen Sanomat* 3.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Viljo Luurila).
- ⁴⁸⁸ Ingold 2000, 172. Paikkojen voi katsoa syntyvän liikkumisen seurauksena ja muotoutuvan suhteessa toisiin paikkoihin. Lehtonen 2013, 11–12.
- ⁴⁸⁹ Haraway 1997; Lummaa 2015, 138, 139.
- ⁴⁹⁰ Barad 2007, 214–215. Ks. myös Whatmore 2002, 5.

- ⁴⁹¹ Barad 2007, 172, 177–178, 206–207; Salmela 2017, 28–29.
- ⁴⁹² Näin lukijat: Susimaisen koiramaista, *Hämeen Sanomat* 12.11.1972, 4 (mielipide, kirj. S. Salomaa, ammattiriistanhoitaja).
- ⁴⁹³ Laki metsästyslain muuttamisesta (81/1969), 69 §. Ks. myös Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 7.
- ⁴⁹⁴ Pekka Moilanen: Hämeen susi sai muistolaatan, *Metsästys ja Kalastus* 7/1984, 68–69.
- ⁴⁹⁵ Björn 2014, 14.
- ⁴⁹⁶ Vihtiläinen mielipidekirjoittaja koki susipolitiikan ongelmien johtuvan suojelijoiden tietämättömydestä: ”Herätkää jo konsulit Helsingissä. Tulkaa kanssamme marjaan tänne susirajan taakse, missä pedotkin ovat. Ymmärrätte silloin, että kansa Kehä kolmosen ulkopuolella on vihainen!” Laki ja suojelu sekaisin, *Helsingin Sanomat* 26.7.1997, A17 (mielipide, kirj. Ulla Hyttinen, Vihti).
- ⁴⁹⁷ Jorma Korhonen & Maija Orava: Tuhat karhua ja sata sutta, *Helsingin Sanomat* 18.4.1999, D5.
- ⁴⁹⁸ Susien vaellus Suomeen vähenemässä, *Helsingin Sanomat* 19.7.1980, 9.
- ⁴⁹⁹ Karhu, susi ja ilves laajentavat asuinalueitaan, *Helsingin Sanomat* 2.6.1982, 19.
- ⁵⁰⁰ Viljo Sivonen: Ilomantsin susikuulumisia, *Metsästys ja Kalastus* 4/1983, 58.
- ⁵⁰¹ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.
- ⁵⁰² Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.
- ⁵⁰³ Rehdit säännöt susijahtiin, *Suomen Luonto* 8/1985, 32 (mielipide, kirj. Gunnar Hindsberg).

- ⁵⁰⁴ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.
- ⁵⁰⁵ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.
- ⁵⁰⁶ Susia liikkeellä Uudellamaalla ja Kymenlaaksossa, *Helsingin Sanomat* 1.22.1982, 15.
- ⁵⁰⁷ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 49.
- ⁵⁰⁸ En tarkastele hybridejä tai susi-lajin puhtauden problematiikkaa väitöskirjan aihearjauksen takia, vaikka aihe onkin kiinnostava ja sitä olisi tärkeää tutkia. Pro gradu -tutkielmassani olen käsitellyt näitä teemoja hiukan. Lähdesmäki 2011. Koirasusi-hybrideistä ja biopolitiikasta ks. Peltola & Heikkilä 2018.
- ⁵⁰⁹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 28.
- ⁵¹⁰ Nummi: Suurpetotutkimusta yli rajojen. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 45, 1985, 2.
- ⁵¹¹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 10. Näin todettiin myös RKTL:n tiedonannossa vuodelta 1983. Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonannot, no 16, 1983, 24.
- ⁵¹² Yhteenveto vuoden 1983 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 27, 1984, 2; Yhteenveto vuoden 1984 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 35, 1985, 2; Yhteenveto vuoden 1985 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 46, 1986, 2. Riistatiedustelut tarkoittivat tutkijoiden kahdesti vuodessa, keväisin ja syksyisin, noin viideltä sadalta havainnoitsijalta keräämää tietoa riistaeläimistä. Kauhala 1996, 14.

- ⁵¹³ Tarkemmat selitykset havainnoista ks. Yhteenvedo vuoden 1983 riistatiedusteluista. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 27, 1984, 6.
- ⁵¹⁴ Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästys ja Kalastus* 6/1980, 40.
- ⁵¹⁵ Pääkirjoitus: Petohysteriaan ei ole aihetta, *Suomen Luonto* 2/1985, 3.
- ⁵¹⁶ Nyholm: Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93. Riistantutkimusosaston tiedote 135, 1995, 9; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 3; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999. Riistantutkimuksen tiedote 165, 2000, 3.
- ⁵¹⁷ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20.
- ⁵¹⁸ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20.
- ⁵¹⁹ Helle ym.: Riistakolmioiden talvilaskennan 1995 tulokset. Riistantutkimuksen tiedote 138, 1995, 4-5.
- ⁵²⁰ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 15.
- ⁵²¹ Breitenmoser 1998, 279, 283; Kaczensky 1999, 67.
- ⁵²² Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 22–23, 34, 35; Kojola: Suomen suurpetojen määrä ja lisääntyminen vuonna 1996. Riistantutkimuksen tiedote 150, 1998, 1, 4, 7; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997, Riistantutkimuksen tiedote 155, 1999, 1, 3, 8; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 1, 5; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999. Riistantutkimuksen tiedote 165, 2000, 1, 3, 4–6.

⁵²³ Reijo Kärkkäinen: Katso petoa suoraan silmiin, *Helsingin Sanomat* 29.9.1995, D1; Jukka Perttu: Etelä-Suomen kansallispuistot ovat liian pieniä, *Helsingin Sanomat* 12.12.1995, A12; Erkki Paananen: Rauhoitettu susi lähenee asutusta Pirkanmaalla, *Helsingin Sanomat* 5.1.1996, A9; Suupohjassa asuu viisi sutta, *Helsingin Sanomat* 5.4.1996, A5; Susijahti alkaa poronhoitoalueella, *Helsingin Sanomat* 1.11.1996, A8; Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Susi on sympaattinen, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Jorma Korhonen & Maija Orava: Tuhat karhua ja sata sutta, *Helsingin Sanomat* 18.4.1999, D5; Juha Honkonen: Luoteis-Uudellamaalla petoja enemmän kuin miesmuistiin, *Helsingin Sanomat* 5.7.1999, B3; Sudet laskettiin Suupohjassa, *Metsästäjä* 3/1996, 15.

⁵²⁴ Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997. Riistantutkimuksen tiedote 155, 1999, 8; Helle ym.: Nisäkkäiden lumijälkilaskennat 1998 Suomessa ja Venäjän Karjalassa. Riistantutkimuksen tiedote 151, 1998, 8–9; Kojola: Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998. Riistantutkimuksen tiedote 162, 1999, 1, 4–5.

⁵²⁵ Ritva Liikkanen: Salametsästäjät ilmeisesti estävät Suomen susikantaa kasvamasta, *Helsingin Sanomat* 15.1.1998, A5.

⁵²⁶ Noin 25 prosenttia kyselyihin vastanneista suhtautui neutraalisti. Williams, Ericsson & Heberlein 2002, 578–582.

⁵²⁷ Bisi 2010, 22; Karlsson & Sjöström 2007, 615; Haraway 2008, 40.

⁵²⁸ Boitani 1992; Kaczensky 1999, 59; Bisi 2010, 53.

⁵²⁹ Ericsson & Heberlein 2003, 149, 150, 154, 156. Ks. myös Williams, Ericsson & Heberlein 2002, 579, 580–582. Williamsin, Ericssonin ja Heberleinin mukaan susiin suhtautuminen ei ole muuttunut ajan myötä (1970-luvulta 2000-luvulle tultaessa) positiivisemmaksi. Williams, Ericsson & Heberlein 2002, 580.

- ⁵³⁰ Skogen; Mauz & Krange 2008, 105, 106, 109. Myös Urs Breitenmoser kirjoittaa suurpetojen paluusta Alpeille. 1990-luvun alussa susia tuli Alppien lounaisosiin Keski-Italian populaatiosta. Ekologiset olosuhteet ja maatalouden käytänteet ovat muuttuneet alueella susien poissa ollessa; kaikki maaseudulla asuvat ihmiset, etenkin karjankasvattajat ja metsästäjät, eivät toivottaneet susia tervetulleiksi. Breitenmoser 1998, 218
- ⁵³¹ Breitenmoser 1998, 279, 286.
- ⁵³² Vadén 2006, 13, 14.
- ⁵³³ Bisi 2010, 21–22.
- ⁵³⁴ Palviainen 2000, 94.
- ⁵³⁵ Ks. esim. Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996; Kauko Varis: Farmari Helmisen tanssi susien kanssa, *Helsingin Sanomat* 15.9.1995, A5; Pohjois-Karjalaan halutaan 30 suden pyyntilupakiintiö, *Helsingin Sanomat* 27.5.1997, A6; Ritva Liikkanen: Susisodassa syntyi välirauha, *Helsingin Sanomat* 23.8.1997, A9; Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Ritva Liikkanen: Tutkijat pitävät susikantaa liian pienenä, *Helsingin Sanomat* 15.3.1999, A9; Suomi on myös susien, *Suomen Luonto* 5/1995, 9; Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32.
- ⁵³⁶ Williams (1980) 2003, 60.
- ⁵³⁷ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 33, 35.
- ⁵³⁸ Shukin 2009, 7; Foucault 1980, 144.
- ⁵³⁹ Shukin 2009, 7–9. Myös Haraway kritisoi sitä, että Foucault rajaa biopolitiikan koskemaan vain inhimillisen elämän hallintaa, ja katsoo, että esimerkiksi koiriin kohdistetaan biovaltaa. Haraway 2008, 60. Biovallasta ja ihmistieteellisestä eläintutkimuksesta ks. myös

esim. Matthew Chrulewin toimittama *Foucault and Animals* (2016).
Chrulew (toim.) 2016.

⁵⁴⁰ Pääkirjoitus: Maltillinen suurpetoesitys, *Helsingin Sanomat* 24.11.1996, A2; Ritva Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9; Petojen siirrot puhuttavat edelleen, *Metsästäjä* 6/1998, 8–10; Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 33.

⁵⁴¹ Pääkirjoitus: Sudet kuuluvat Suomeen, *Helsingin Sanomat* 19.9.1995, A2; Ritva Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9.

⁵⁴² Ritva Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9.

⁵⁴³ Ritva Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9.

⁵⁴⁴ Petojen siirrot puhuttavat edelleen, *Metsästäjä* 6/1998, 8–10.

⁵⁴⁵ Susien lukumäärää aliarvioitu, *Helsingin Sanomat* 3.12.1997, A15 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoitsija, Ilomantsi).

⁵⁴⁶ Brownlow 2000, 143, 145–146. Susien uudelleenistutuksista tarkemmin Yhdysvalloissa ks. myös Coleman 2004, 225–235; Borgström 2010.

⁵⁴⁷ Ks. esim. Kesyt karhut vaarallisia, *Helsingin Sanomat* 1.4.1995, A15 (mielipide, kirj. Heikki Kangasperko, biologi, Oulu); Petosiirrot - riistantutkimuksen vaatimaton kokeilu, *Metsästäjä* 1/1995, 12–14.

⁵⁴⁸ Kaupunkikierros, Lisääkö susia ja karhuja?, *Helsingin Sanomat* 5.9.1998; Suurpetojen siirtoja ei ole vireillä, *Helsingin Sanomat* 7.9.1998, A8. Suomessa on siirretty ahmoja, ilveksiä ja karhuja. ks. esim. Bisi & Kurki 2005, 16–17.

⁵⁴⁹ Eri eläimet sopeutuvat eri tavoin ihmisten aikaansaamiin muutoksiin. Breitenmoser 1998, 283; Mech & Boitani 2003, 300.

⁵⁵⁰ Thomas 1984, 59, 77; Ritvo 1987, 126; Knight 2000, 14.

⁵⁵¹ Teperi 1977; Lappalainen 2005; Sitä, että sudet aiemmin jakoivat elinalueen ihmisten kanssa, muisteltiin. Ks. esim. Niilo Söyrinki: Luonnonvarainen eläimistöemme ihmisen armoilla, *Suomen Luonto* Vuosikirja 1951, 12–13.

⁵⁵² Lähdesmäki & Ratamáki 2015, 28–29.

⁵⁵³ Mela & Kivirikko 1909, 26.

⁵⁵⁴ Salovaara 1930, 111.

⁵⁵⁵ Teos kertoi susien oleskelevan kesällä ”synkissä metsissä, louhikoisissa vuoristoissa ja rämeillä, mutta talvella, varsinkin kovilla pakkasilla, ne usein suurin joukoin lähestyvät asuttuja seutuja.” Kivirikko 1940, 24.

⁵⁵⁶ Sudenpesä eräällä Laatokan saarella, *Suomen metsästyslehti* 10/1908, 301; [Artikkeliin liittymätön kuvituskuva] Hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41 (sama kuva oli helmikuun numeron kansikuvana); [Artikkeliin liittymätön kuvituskuva], *Metsästys ja Kalastus* 2/1916, 3.

⁵⁵⁷ Eräs susijuttu, *Keski-Suomi* 10.1.1905, 3. Ks. myös esim. Susia, *Keski-Suomi* 21.1.1905, 3; Wargar, *Wasabladet* 25.1.1900, 2.

⁵⁵⁸ Polvijärven peto kaatui, *Karjalainen* 5.4.1961, 3. Polvijärven peto todettu koiraksi, *Karjalainen* 7.4.1961, 2. Ks. myös esim. Susi nähtävänä Joensuussa, *Karjalainen* 28.1.1960, 4; Sudet saaneet kontolleen koirien tihutyöt Kontiolahdella, *Karjalainen* 10.9.1962, 1.

⁵⁵⁹ Mech & Boitani 2003, 31; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Fritts ym. 2003, 300–301; Bisi 2010, 41; Laaksonen 2013, 51.

⁵⁶⁰ Ks. esim. Susi, *Karjalatar* 4.1.1902, 3; Susia liikkeellä, *Perä-Pohjolainen* 21.4.1904, 2; Susi on liikkunut, *Keski-Suomi* 29.6.1905, 2; Sudenpesä eräällä Laatokan saarella, *Suomen metsästyslehti* 10/1908, 300–302; Susia Vuoksenniskalla, *Metsästys ja Kalastus* 3/1912, 29; Susia Pielaveden kirkonkylässä, *Metsästys ja kalastus*

2/1914, 59; Susi tapettu Pudasjärven Naamangalla, *Metsästys ja Kalastus* 1/1916, 29; Sudet, *Metsästys ja Kalastus* 1/1917, 19–20.

⁵⁶¹ Esimerkiksi alkuvuonna 1938 *Lapin Kansassa* susilaumojen kerrottiin ”juoksentelevan” talojen lähetyvillä Utsjoella. Songassa tuli kaksi sutta hevosmiestä vastaan, *Lapin Kansa* 13.1.1938, 2. Ks. myös Hukka jälleen surman omaksi Inarissa, *Lapin Kansa* 4.2.1939, 2; Kaksi hukkaa saatu ammutuksi, *Lapin Kansa* 9.3.1939, 2.

⁵⁶² Sudet lähestymässä Ivalon kyläkeskustaa, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2. Ks. myös Susi juoksenteli, *Lapin Kansa* 5.4.1949, 1.

⁵⁶³ Susi juoksi eilen, *Lapin Kansa* 8.4.1949, 1.

⁵⁶⁴ Suuri susi liikkui eilen keskellä Keuruun kirkonkylää, *Hämeen Sanomat* 20.1.1953, 1. Ks. myös Susi eilen illalla Somerniemen ja Pusulan pitäjien rajamailla, *Hämeen Sanomat* 1.2.1953, 1; Susi söi kissan Hauholla, *Hämeen Sanomat* 27.1.1953, 1.

⁵⁶⁵ Ks. esim. Kiteen susijahti onnistui, *Karjalainen* 2.12.1959, 1; Sudet liikkeellä jälleen Kiteellä, *Karjalainen* 3.5.1960, 3.

⁵⁶⁶ Kiteen susijahti jatkuu edelleen, *Karjalainen* 25.11.1959, 2. Samoin vuonna 1961 uutisoitiin Imatran kauppalan alueella poikenneesta sudesta. Pedot käyvät yhä rohkeammiksi, *Karjalainen* 10.12.1961, 9. Ks. myös Sudet käyvät yhä röyhkeämmiksi, *Karjalainen* 18.8.1961, 1.

⁵⁶⁷ Ks. esim. Kiteen susijahti onnistui, *Karjalainen* 2.12.1959, 1.

⁵⁶⁸ Ks. esim. Sudet tappaneet 3 poroa Inarissa, *Lapin Kansa* 12.3.1938, 2; Rautavaaran peto todettu sudeksi, *Karjalainen* 31.5.1959, 4; Nälkäiset sudet siirtyvät yhä lähemmäksi ihmisasuntoja, *Karjalainen* 17.9.1961, 2.

⁵⁶⁹ Kolmas susi saatu Inarissa, *Lapin Kansa* 9.2.1939, 2. Ks. myös Susi Kymenlaaksossa, *Metsästys ja Kalastus* 1949: 3, 91–92; Susi häytytti naista eilen Inarin Nellimössä, *Lapin Kansa* 25.3.1949, 1.

⁵⁷⁰ Susi talon eteiseen koiran kintereillä, *Lapin Kansa* 20.2.1949, 1.

⁵⁷¹ Susi palasi takaisin Hattulaan, *Hämeen Sanomat* 3.2.1953, 1; Susi söi kissan Hauholla, juoksi Hattulaan ja on nähty viimeksi Tammelan rajalla, *Hämeen Sanomat* 27.1.1953, 1, 6.

⁵⁷² Ks. esim. Kitsinkylän susi edelleen Ukonjoen maastossa, *Karjalainen* 12.3.1959, 2; Rajan yli tulleita susilaumoja kierteleä maakunnan itäosissa, *Karjalainen* 14.12.1959, 3; Susi liikkeellä Tohmajärven alueella, *Karjalainen* 17.12.1959, 2.

⁵⁷³ *Karjalaisessa* kirjoitettiin talvella 1962 ”rohkean” suden jäljistä päätellen kurkistelleen Kuusjärvellä Pohjois-Karjalaisissa erään torpan pihassa navettarakennuksen ikkunasta sisään. Rohkea susi kierrellyt Kuusjärven Vieruniemellä, *Karjalainen* 5.1.1962, 2. *Hämeen Sanomissa* kerrottiin, että marraskuussa 1972 tapettu ”Hämeen susi” oli ”kierrellyt ihmisasumuksia ja jäljistä päätellen jopa kurkistellut ikkunoista sisään”. Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 1.

⁵⁷⁴ Omaa elinaluettaan etsivien susien liikkumisesta ks. Mech & Boitani 2003, 11–16. Ihmisten lähellä asumisesta ks. esim. Fritts ym. 2003, 300.

⁵⁷⁵ Mech & Boitani 2003, 31; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Fritts ym. 2003, 300–301; Bisi 2010, 41.

⁵⁷⁶ Sudet voivat nähdä, haistaa tai kuulla ihmisiä, vaikkeivat ihmiset niitä huomaisi. Fritts, Stephenson, Hayes ja Boitani kirjoittavat, että nykyään vain Kanadassa, Alaskassa ja Venäjällä elää tietyillä alueilla susia, jotka eivät koskaan haista, näe tai kuule ihmistä. Fritts ym. 2003, 300; Harrington & Asa 2003, 88–89.

⁵⁷⁷ Kaartinen, Luoto & Kojola 2010, 100, 102–103; Kaartinen 2011, 31, 32.

⁵⁷⁸ Whatmore & Thorne 2000, 201. Myös Whatmore 2002, 56.

⁵⁷⁹ Urbaani karjanhoito lakkasi lähes kokonaan 1930-luvun alussa, mutta 1940-luvulla sotavuosien aikaan kaupunkilaiset pitivät ruoka-

pulan takia kanoja, lampaita ja sikoja takapihoillaan, usein huonoissa ja puutteellisissa tiloissa ja oloissa. Lahtinen & Vuorisalo 2005, 188.

⁵⁸⁰ Jotkut hirvieläinlajit viihtyvät maanviljelysvaltaisessa ympäristössä ja viljelykset voivat houkuttaa niitä ruokailemaan ihmisasutuksenkin lähellä. Laaksonen 2013, 47, 87.

⁵⁸¹ Susia Vuoksenniskalla, *Metsästys ja Kalastus* 3/1912, 29.

⁵⁸² Metsästystaloutemme. Riistanvarat Pudasjärvellä, *Suomen metsästyislehti* 5/1907, 12–13; Kettu sekä kokemuksia ja havaintoja ketunmetsästyksiltä, *Suomen metsästyislehti* 4/1910, 100. Ks. myös esim. Sudet liikkeellä Pudasjärvellä, *Suomen metsästyislehti* 10/1907, 33.

⁵⁸³ Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1960, 337. Ks. myös Siivonen 1956, 144.

⁵⁸⁴ ”Neljän suden lauman juoksu päin asuttua kylää on merkki susien nälästä ja samalla varotushuuto karjan omistajille.” Rohkeita susia Putkivaarassa, *Karjalainen* 24.5.1961, 1. Myös alkuvuonna 1961 pihaan Kiihtelysvaarassa tullutta sutta kuvattiin *Karjalaisessa* nälkäiseksi: ”Ilmeisesti nälänkin pakottamana susi rohkeni päivän aikaan lähestyä ihmisasuntoa.” Vaeltava susi näyttäytyi eilen Kiihtelysvarassa [sic], *Karjalainen* 13.3.1961, 2. Ks. myös esim. Nälkäiset sudet siirtyvät yhä lähemmäksi ihmisasuntoja, *Karjalainen* 17.9.1961, 2.

⁵⁸⁵ Ks. esim. Susi, *Karjalatar* 4.1.1904, 3; Metsästystaloutemme. Riistanvarat Pudasjärvellä, *Suomen metsästyislehti* 5/1907, 12–13; Susia, *Suomen metsästyislehti* 9/1910, 34.

⁵⁸⁶ Barrow 2010, 145.

⁵⁸⁷ Hukalla hyvä yleisömenestys eilen H:linnassa, *Hämeen Sanomat* 11.2.1953, 2.

⁵⁸⁸ Suden tuottama tulo jo yli 80.000 markkaa, *Hämeen Sanomat* 12.2.1953, 1; Hattulan susi, *Hämeen Sanomat* 14.2.1953, 1.

- ⁵⁸⁹ Paavo Luostarinen: Pohjois-Karjalan susien jäljillä, *Metsästys ja Kalastus* 10/1962, 406–407.
- ⁵⁹⁰ Paavo Luostarinen: Pohjois-Karjalan susien jäljillä, *Metsästys ja Kalastus* 10/1962, 407.
- ⁵⁹¹ Susi kaatui – jahti päättyi, *Satakunnan kansa* 21.1.1967, 10.
- ⁵⁹² Hämeen hukka täytetään, *Hämeen Sanomat* 24.11.1972, 3.
- ⁵⁹³ Coates 1999, 172. Kuolleista susista otettiin myös valokuvia, joita julkaistiin esimerkiksi tieteellisissä tutkimuksissa. Ks. esim. Emel 1998, 98, 100.
- ⁵⁹⁴ Ks. myös Lähdesmäki 2014b.
- ⁵⁹⁵ ”Milloin susi vahingoittaa hevosta, nautaeläintä, sikaa tai lammas-ta taikka toistuvasti käy tällaisen kotieläimen kimppuun, eläimen omistajalla tai hoitajalla on oikeus [- -] verekseltään tappaa susi. [- -] Tapettu susi kuuluu valtiolle”. Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 3 §. Ks. myös Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 4 §; Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 3 §. Suden nahka tuli myös merkitä kuono-osaan kiinnitettävällä merkitsemisnastalla. Metsästysasetus (406/1962), 17 §.
- ⁵⁹⁶ Metsästyslaki (615/1993), 83 §.
- ⁵⁹⁷ Yläne 1926, 241. Ks. myös Järvinen 1950, 206.
- ⁵⁹⁸ Salovaara 1930, 112. Turkki on ollut yksi syy susien tappamiseen todennäköisesti jo kivikaudella. Lehikoinen 2007, 75–76.
- ⁵⁹⁹ Esimerkiksi Kauppahalli mainosti susiturkkeja vuonna 1974 Helsingin Sanomissa. Mainos: Osta tehtaan myymälästä talvitakkisi edullisesti, *Helsingin Sanomat* 6.11.1974, 5.
- ⁶⁰⁰ Sulkaman susi koululle havaintovälineeksi, *Karjalainen* 1.3.1962, 3. Ks. myös [Pelkkä kuva ja kuvateksti], *Karjalainen* 1.4.1962, 4. Liedossa vuonna 1920 tapetun suden ampujat lahjoittivat lehtitietojen mukaan sen kuolleen ruumiin Turun Suomalaiselle Yliopistoseuralle, joka Turun Sanomien pakinoitsijan mukaan aikoi lahjoittaa suden

turkulaiseen kahvilaan. Pakinoita: Mammot, susi waanii pienokai-
sianne!, *Turun Sanomat* 8.12.1920, 3; Liedossa ammuttu susi, *Turun*
Sanomat 8.12.1920, 1. Susi on nykyään Turun yliopiston biologisen
museon kokoelmassa.

⁶⁰¹ Hämeen hukka täytetään, *Hämeen Sanomat* 24.11.1972, 3.

⁶⁰² Marvin 2011, 205–207, 209–210, 214.

⁶⁰³ Kiteen susijahti onnistui, *Karjalainen* 2.12.1959, 1.

⁶⁰⁴ Susien esiintymisestä ja elintavoista maassamme, *Karjalainen*
19.12.1962, 8.

⁶⁰⁵ Ks. esim. Lyhyt ja tuloksellinen susijahti Viinijärven Komperossa,
Karjalainen 9.12.1961, 1; Sudet liikehtivät jälleen, *Karjalainen*
5.6.1962, 3.

⁶⁰⁶ Näin on tapahtunut monilla muillakin alueilla. Yhdysvalloissa ks.
Mech 1995; Haila 2003, 183.

⁶⁰⁷ Artikkelissa ei kerrota, elikö ihmisiä kaikkien kolmen lauman
alueella. Kojola ym. 2004a, 230.

⁶⁰⁸ Suurpetomme lisääntyvät, *Metsästys ja Kalastus* 1/1984, 31.

⁶⁰⁹ Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus*
3/1984, 48.

⁶¹⁰ Vikström 2000, 57.

⁶¹¹ Lisäksi 12 prosenttia vastasi kysymykseen vastauksella ”en osaa
sanoa”. *Lumiaron* 1997, 14, 20.

⁶¹² *Lumiaro* 1997, 29.

⁶¹³ Palviainen 2000, 73.

⁶¹⁴ Ilomantsin kunta aikoo hakea suden kaatolupaa, *Helsingin Sano-*
mat 19.1.1996, A10.

⁶¹⁵ Sudenmetsästäjät haluavat yhteisluvan koko Pohjois-Karjalan
alueelle, *Helsingin Sanomat* 16.10.1997. Ks. myös Talon nurkissa

kiertelevälle sudelle tappotuomio Nurmeksessa, *Helsingin Sanomat* 30.1.1999, A5.

⁶¹⁶ Kaupungit mielletään usein erämaan vastakohtaksi, kuten kulttuuri luonnon vastakohtaksi. Wolch, West & Gaines 1995, 736–737, 753; Laitinen 2001, 416. Ajatus kaupungeista vain ihmisten alueena on kuitenkin länsimaakeskeinen: monissa ei-länsimaisissa kaupungeissa monet toislaisiset eläimet ovat edelleenkin läsnä ja saavat olla-kin läsnä. Ks. esim. Swart 2011. Käsittelen tätä teemaa seuraavassa alaluvussa, viitte 691.

⁶¹⁷ Ks. myös Coleman 2004, 6, 63; Malmberg 1980, 7, 9; Jones & Cloke 2002, 153; Johansson 2008, VI, 7, 65. Maa ymmärretään länsimaisessa laissa omaisuuden synonyymiksi. Whatmore 2002, 71. Ajatus jonkin alueen (tai erityisesti maan, *land*) omistamisesta liittyy territoriaalisuuteen, mikä on monien toislaisisten eläinten lisäksi ihmiselle ominainen tapa olla maailmassa. Ks. myös Malmberg 1980, 7, 9, 83–84, 88.

⁶¹⁸ Fox 2005, 40.

⁶¹⁹ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 538.

⁶²⁰ Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi ja Ari Marila, lääkäri, Oulu).

⁶²¹ Olematonta susikantaa voidaan jopa metsästää, *Helsingin Sanomat* 19.11.1999, A12 (mielipide, kirj. Ari Matila, lääkäri, Oulu).

⁶²² Ks. myös Lumiaro 1997, 20, 29.

⁶²³ Suomessa 1950- ja 1960-luvuilla alettiin kirjoittaa myönteiseen sävyyn myös aiemmin vainotuista petolinnuista, kuten merikotkasta. Räsänen 2017, 98. Petoeläinten oikeudesta elää Yhdysvalloissa ja tällaisen ajattelutavan muotoutumisesta ks. esim. Worster (1977) 1985, 281. Myönteisistä asenteista petoeläimiä kohtaan ks. myös Isenberg 2002; Worster (1977) 1985, 260–261.

⁶²⁴ Baker 2001, 5, 29; Iso paha susi -uskomuksesta ks. myös Vilkka 2002, 281.

⁶²⁵ McNeill 2001, 340. Susi-ikonografian muutoksesta tarkemmin ja sudesta ikonina ks. esim. Kalof 2015.

⁶²⁶ Siivonen 1956, 145–146. Ks. myös Järvinen 1950, 203, 206.

⁶²⁷ Siivonen 1956, 147.

⁶²⁸ Ks. esim. Kotieläimet vauhkoina petojen vuoksi Kiteen rajaseudulla, *Karjalainen* 25.8.1960, 3; 429 susien saalisluku tällä hetkellä maakunnassa, *Karjalainen* 8.9.1961, 10; Rohkea susi kierrellyt Kuusjärven Vieruniemellä, *Karjalainen* 5.1.1962, 2; Susi pakeni ampujaa raja-aidan taakse, *Karjalainen* 15.8.1962, 3. Myös esimerkiksi 1930-luvun lopulla Lapissa kuultiin suden ulvontaa talojen lähellä (Kittilässä, jossa kuultiin suden ulvontaa ”Rättäjärven talojen lähetyvilä”). Susi ilmaantunut Kittilän Sirkan tienoille, *Lapin Kansa* 5.11.1938, 2. Samoin Hämeessä vuonna 1972 liikkuneen suden kerrottiin ulvoneen Tyrvännössä asutuksen lähellä. Susi ulvoi kuutamossa, *Hämeen Sanomat* 24.10.1972, 1.

⁶²⁹ Kojola 1997, 157. Muissa käyttämissäni eläintietokirjoissa ei mainittu ulvomista. Lehtikirjoituksista ks. Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästyks ja Kalastus* 6/1980, 41.

⁶³⁰ Mech ja Boitani kertovat, kuinka yksinäiset sudet ulvovat sudettomalla alueella, mutteivat kulkiessaan sudellisella alueella. Ulvonta voi olla yksin liikkuvalla sudelle keino ”mainostaa” sijaintiaan muille yksin kulkeville susille, mutta alueella, jolla on paljon laumoja, ei yksin liikkuvan suden kannata mainostaa läsnäoloaan, sillä se voi johtaa jopa tämän kuolemaan. Mech & Boitani 2003, 16. Susilauman sen sijaan kannattaa mainostaa olemassaoloaan; ulvonta tulkitaankin välttelymekanismiksi. Harrington & Asa 2003, 76. Ulvonnasta ja sen merkityksistä sekä susien kommunikoinnista tarkemmin ks. Harrington & Asa 2003; Laaksonen 2013, 24–26. Joidenkin tutkijoiden mu-

kaan susilla on myös yksinäisyyttä ilmaiseva ulvonta. Masson & McCarthy 1995, 144.

⁶³¹ Pulliainen 1972, 84. Ks. myös Pulliainen 1972, 101.

⁶³² Kivirikko 1940, 25. Ks. myös Salovaara 1930, 112. *Suomen luurankoiset* -teoksessa (1909) ei kerrota tarkemmin sudenpesän sijaintipaikoista. 1950-luvulla ilmestynyt *Suuri nisäkäsikirja* kuvaili susien suosimia pesimispaikkoja monipuolisemmin, mutta sekin painotti susien synnyttävän poikasensa ”rauhalliseen” paikkaan. Siivonen 1956, 130. Myös vuonna 1972 ilmestynyt *Suomen nisäkkäät II* kuvasi monipuolisesti susien pesimispaikkoja. Pulliainen 1972, 88.

⁶³³ Pulliainen 1983, 194–195, (kuvateksti).

⁶³⁴ Siivonen 1956, 128–148.

⁶³⁵ Pulliainen 1972, 81–101.

⁶³⁶ Pulliainen 1983, 188–195.

⁶³⁷ Kojola 1997, 154–159.

⁶³⁸ Salovaara 1930, 109, 116.

⁶³⁹ Wargar, *Wasabladet* 18.7.1901, 3; Wargar i rörelse, *Wasabladet* 28.7.1903, 3.

⁶⁴⁰ Niilo Söyrinki: Luonnonvarainen eläimistömmä ihmisen armoilla, *Suomen Luonto* 1951, 11, 13.

⁶⁴¹ Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 1.

⁶⁴² Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1960, 340.

⁶⁴³ Eräretkiltä ja riistapoluilta: Sudet – Pohjois-Karjalan uusin ongelma, *Karjalainen* 8.9.1961, 6; Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

⁶⁴⁴ Ritva Liikkanen: Salametsästäjät ilmeisesti estävät Suomen susikantaa kasvamasta, *Helsingin Sanomat* 15.1.1998, A5; Lumiaro

1997, 12, 15, 41. Sudesta erämaan symbolina ks. myös Fritts ym. 2003, 300.

⁶⁴⁵ Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästys ja Kalastus* 6/1980, 41.

⁶⁴⁶ Ks. esim. Ahti Takala: Susi vieraili Lappajärvellä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 57; Viljo Sivonen: Ilomantsin susikuulumisia, *Metsästys ja Kalastus* 4/1983, 58. Ks. myös Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyys 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 52; Punahilkkaoireyhtymä vaivaa Kuhmossa, *Suomen Luonto* 3/1997, 45–46.

⁶⁴⁷ Pulliainen 1983, 193.

⁶⁴⁸ Laki ja suojeleu sekaisin, *Helsingin Sanomat* 26.7.1997, A17 (mielipide, kirj. Ulla Hyttinen, Vihti). Haapamäkeläinen mielipidekirjoittaja totesi Helsingin Sanomissa, että ”karhut, sudet ja yleensä pe-toeläimet tulee saattaa aidatuille reviereille pois ihmisten asutuksilta ja sieltä, missä ihminen liikkuu.” Pedot on rajattava aidatulle reviirille, *Helsingin Sanomat* 29.7.1998, A15 (mielipide, kirj. Lauri Oinonen Keuruu/Haapamäki).

⁶⁴⁹ Lumiaro 1997, 15; Vikström 2000, 77–78.

⁶⁵⁰ Mech 1995. Ks. myös Laaksonen 2013, 133.

⁶⁵¹ Ks. esim. Whatmore 2002, 9.

⁶⁵² Vilkka 1996, 167–169, 171. Ks. myös Vilkka 1997, 34; Lumiaro 1997, 12, 15, 41. Suojelijoista ja ihminen/luonto -eron ylläpitämisestä ks. myös Whatmore 2002, 10.

⁶⁵³ Tämä näkemys haastoi pittoreskin käsitettä; pittoreski tarkoittaa luontoa/maisemaa, jossa ihmisen vaikutus näkyy. Forss 2007, 9-10.

⁶⁵⁴ Haila 2003, passim, erityisesti 176–178. Romantiikan halu kansakäymiseen luonnon kanssa perustui luonnon ja kulttuurin silmiinpistävään eroavaisuuteen. Coates 1998, 127.

⁶⁵⁵ Wilderness-käsitteestä käydystä keskustelusta ks. esim. Coates 1998, 157, 177; Laitinen 2001, 402–404; Haila 2003, passim. Wilderness-käsitteestä Yhdysvalloissa ks. Nash (1967) 1982.

⁶⁵⁶ Whatmore & Thorne 2000, 197; Whatmore 2002, 13, 14. Näkemys erämaasta historiattomana sulkee silmänsä alkuperäisasukkaiden vaikutukselta alueella.

⁶⁵⁷ Tutkijat ovat kommentoineet nimenomaan tätä ristiriitaa Yhdysvaltojen kontekstissa (kolonialistit ja heidän jälkeläisensä kokivat alkuperäiskulttuurien asuttamat alueet luonnonvaraisiksi ja villeiksi), mutta samanlainen ristiriita vallitsee muidenkin erämaiden kohdalla. Haila 2003, 184; Lehtinen 2005, 20–21; Coates 1998, 10.

⁶⁵⁸ Se, että ihmisen vaikutus on nähtävissä kaikkialla maapallolla, on saanut jotkut väittämään, ettei luontoa enää ole. Bill McKibben kuuluisa teesi ”luonnon lopusta” on esimerkki tällaisesta ajattelutavasta, joka pohjautuu inhimillisen kulttuurin ja muun luonnon vastakkaisuuteen. Haila 2003, 193–194. Ks. myös Franklin 1999, 59; Coates 1998, 177.

⁶⁵⁹ Erämaa-sanaa pidetään ikivanhana omaperäissanansa, jonka etymologiset merkitykset ovat yhteydessä eränkäyntiin ja pyyntikulttuuriin. Saarinen 2002, 26, 27; Rytteri 2005, 71. Etelä-Suomessa erätalous toi tärkeän lisän maanviljelyn tarjoamaan omavaraisuuteen aina 1500-luvulle asti, muualla Suomessa sillä oli pidempään merkitystä. Haila 2003, 174–175. Saamelaisten nautinta-alueista ks. Lehtola 2012, 30–31.

⁶⁶⁰ Saarinen 2002, 28; Rytteri 2005, 69, 70. Saamelaisten erämaakäsituksesta ks. esim. Saarinen 2002, 27.

⁶⁶¹ Rytteri 2005, 68.

⁶⁶² Kortelainen 2005, 52. Yhdysvalloissa alkuperäisasukkaat saivat siirtyä kansallispuistojen alta pois. Ks. esim. Haila 2003, 186; Lehtinen 2005, 20–21. Suomessakin on esiintynyt vastaavaa tilan puhdistamista: pohjoisten erämaiden hyödyntämisen tehostuessa eränkäyn-

tiin alkoi liittyä kauppa- ja lapinkävijäryhmien organisoitua toimintaa. Samalla esimerkiksi saamelaisväestö sai siirtyä yhä pohjoisemmaksi ja omaksua valtakulttuurille tyypillisiä elinkeinomuotoja. Saarinen 2002, 27. Saamelaisten omistusoikeutta jakamatta jääneisiin alueisiin ei isojaossa huomioitu ja alueet kirjattiin valtionmaiksi. Pentikäinen 1995, 321. Tämä kuvaa ihmisten ja nimenomaan saamelaisten puhdistamista Lapista.

⁶⁶³ Laitinen 2001, 403; Haila 2003, 185; Williams (1980) 2003, 52; Tønnessen 2010, 296.

⁶⁶⁴ Saarinen 2002, 25, 28.

⁶⁶⁵ Yhdysvalloissa valkoiset amerikkalaiset yhdistävät 1800-luvulla ”villin” luonnon ja nimenomaan erämaat kansalliseen identiteettiin. Haila 2003, 186; Coates 1998, 104–109.

⁶⁶⁶ Suomalaisessa taiteessa koskemattoman luonnon kuvaaminen liittyi tiukasti osaksi nationalismia ja kansallisaatetta: erämaata kuvaavien maalausten avulla luotiin kuvaa suomalaisuudesta. Kansallisen identiteetin tunnuskuviksi nousseista kultakauden maisemamaalauksista suuri osa kuvaa koskemattomaa luontoa. Ks. esim. Simola 2008, 24–25. Teosten erämaat ovat yhtä epäaitoja kuin käsitekin: esimerkiksi Edelfeltin maalauksessa *Näköala Kaukolanharjulta* metsäistä harjua kuvaava luonnonmaisema on ”tarkasti rajattu maiseman osa keskellä vanhaa hämäläistä kulttuurimaisemaa”. Simola 2008, 24. Erämaa etäännytti myös nykyhetkestä: se alkoi edustaa menneisyyden ihannoitua ideologista, nostalgisoitua maisemaa. Saarinen 2002, 26, 28–29. Ks. myös Rytteri 2005, 70.

⁶⁶⁷ Saarinen 2002, 28; Rytteri 2005, 74. Alueilla koettiin erityisiä luonnonarvoja, ne olivat säilyneet kohtalaisen koskemattomina (ainakin ulkopuolisten näkökulmasta) ja ne olivat valtiolle taloudellisesti edullisia suojelukohteita: valtion harjoittaman metsätalouden kannalta alueet olivat syrjäisiä ja siten edullisia uhrata suojelulle. Paikallisille alueet olivat kuitenkin käyttöalueita, ja suojelu herätti paikallisten

vastustusta. Rytteri 2005, 74. 1970-luvulla suojelluista puistoista ja niiden vastustamisesta ks. Joutsamo 2008, 82–87.

⁶⁶⁸ Luonnonsuojelulaki (71/1923), 2 §, 14 § Laki metsästyksestä lokakuun 20 päivänä 1898 annetun asetuksen eräiden pykäläin muuttamisesta toisin kuuluviksi (72/1923), 10 §. Karhun ja ilveksen tappaminen oli kiellettyä ”vain valtiolle kuuluvalla maalla joka ei ole yksityisen henkilön hallinnassa”. Laki metsästyksestä lokakuun 20 päivänä 1898 annetun asetuksen eräiden pykäläin muuttamisesta toisin kuuluviksi (71/1923), 14 §. Kuten *Suomen Luonnossa* vuonna 1972 todettiin, ”Karhuille, susille ja ahmoille nykyiset luonnonsuojelualueemme eivät anna minkäänlaista suojaa.” Teuvo Suominen: Luonnonsuojelualueittemme alennustila, *Suomen Luonto* 4/1972, 115.

⁶⁶⁹ Jouko Pirola: Lemmenjoen kansallispuistoon tutustumassa, *Suomen Luonto* 2/1964, 48.

⁶⁷⁰ Teuvo Suominen: Luonnonsuojelualueittemme alennustila, *Suomen Luonto* 4/1972, 115.

⁶⁷¹ Luonnonsuojelulaki kielsi aiemmin poikkeuksellisesti sallitun metsästyksen viidessä Lapissa sijaitsevassa luonnonpuistossa. Myös liikkuminen oli luonnonpuistoissa hyvin rajoitettua, sillä puistot oli tarkoitettu tutkimusta varten ja niiden eliölajisto haluttiin säilyttää mahdollisimman luonnontilaisena. Luonnonsuojelulaki (1096/1996), 13 §.

⁶⁷² Petojen ja rajamiesten valtakunnassa, *Suomen Luonto* 1/1997, 5–7; Pulliainen & Rautiainen 1999, 79.

⁶⁷³ Vilkka 1997, 30, 33. Ks. myös Vilkka 1996, 171; Vilkka 1998, 92; Luonnon itseisarvo suojelun perustaksi, *Suomen Luonto* 8/1996, 39.

⁶⁷⁴ Englanniksi *geographical 'othering'*. Philo & Wilbert (2000) 2007, 10–11. Eläinten sijoittelusta ks. myös Wolch & Emel 1998, xvii; Whatmore 2002, 9–10, 14. Ajatus ihmisen ja suden erillisistä

elinpiireistä liittyy laajempaan maantieteelliseen toiseuttamiseen. Tästä ks. esim. Berger (1980) 2009, 21–26, 35–37.

⁶⁷⁵ Philo ja Wilbert käyttävät tällaisista alueista termiä *wilder-land*. Philo & Wilbert (2000) 2007, 10–12. Ks. myös Wolch & Emel 1998, xvii; Whatmore 2002, 9–10.

⁶⁷⁶ Philo & Wilbert (2000) 2007, 11.

⁶⁷⁷ Williams (1980) 2003, 63.

⁶⁷⁸ Philo & Wilbert (2000) 2007, 11.

⁶⁷⁹ Mech 1995; Fritts ym. Boitani 2003, 300; Linnell ym. 1996, 5. Ks. myös Haila 2003, 183.

⁶⁸⁰ Ks. esim. Haraway 2003, 20; Rojola 2012, 265; Lummaa 2010, 96, 111, 318, 335–336; Lummaa 2015, 138; Barad 2007, 3, 24, 26, 32, 34, 146, 152, 206; Salmela 2017, 25.

⁶⁸¹ Haraway 1997; Lummaa 2015, 138, 139.

⁶⁸² Mech 1995; Haila 2003, 183.

⁶⁸³ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3515; Kaartinen 2011, 14, 29.

⁶⁸⁴ Musiani & Paquet 2004, 54.

⁶⁸⁵ Ks. myös Philo & Wilbert (2000) 2007, 25.

⁶⁸⁶ Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* (kirj. Kanta-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys, Pentti Andsten ja Luonto-Piiri, Tuomo Raunistola) 30.10.1972, 5.

⁶⁸⁷ Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästys ja Kalastus* 6/1980, 40, 41. *Suomen eläimet I* -kirjassa (1983) kerrottiin petotutkijan näkemyksen kaltaisesti suden voivan tulla toimeen ”jopa suurkaupunkien puistoissa ja esikaupungeissa vuoristokylistä puhumattakaan”. Teoksessa painotetaan susien esiintyvän elinympäristöissä, joissa niiden tärkeimmät saaliseläimetkin viihtyvät. Pulliainen 1983, 191, 193.

⁶⁸⁸ Lumiaro 1997, 15; Vilkka 1997, 31.

⁶⁸⁹ Kojola 1997, 157, 158.

⁶⁹⁰ Erkki Paananen: Rauhoitettu susi lähenee asutusta Pirkanmaalla, *Helsingin Sanomat* 5.1.1996, A9.

⁶⁹¹ Wolch, West & Gaines 1995, 736–737, 753. Ks. myös Swart 2011.

⁶⁹² Metsiköiden läheisyys vaikuttaa vierailuihin, sillä metsien asukkaat vierailevat usein lähialueilla. Maaseudulta tulee täydennystä kaupunkien nisäkäspopulaatioihin. Kaupungeissa piennisäkkäille tärkeitä avainympäristöjä ovat joutomaat ja rakentamattomat tontit, puutarhannurkat ja kompostit, ojanpientareet, pensasaidat, taajamametsät ja puistot. Jotkut lajit ovat täysin tai osittain riippuvaisia ihmisen läheisyydestä, kuten Suomessa siili, rotta ja kotihiiri sekä linnuista pulu ja varpunen. Lappalainen & Vuorisalo 1996a, 15–17; Lappalainen & Vuorisalo 1996b, 60, 79; Ruotsalainen 2016, 21–22.

⁶⁹³ Mela & Kivirikko 1909, 26; Salovaara 1930, 109, 111–112; Siivonen 1956, 146.

⁶⁹⁴ Ks. esim. Susia liikkeellä, *Karjalatar* 12.2.1901, 3; Susia, *Karjalatar* 14.1.1904, 2; Susien rohkeus, *Karjalatar* 21.2.1905, 2; Sudet, *Suomen metsästyslehti* 2/1908, 56; Sudet, *Metsästys ja Kalastus* 2-3/1917, 69–70. *Karjalattaressa*, *Wasabladetissa*, *Perä-Pohjolaisessa*, *Uudessa Aurassa* ja *Keski-Suomessa* julkaistiin enemmän kirjoituksia, joissa susien tuleminen ihmisten lähelle vain todettiin, kuin kirjoituksia, joissa se kuvattiin rohkeaksi tai sitä ihmeteltiin. *Hämeen Sanomissa* sen sijaan sijoittumista ihmeteltiin hiukan enemmän kuin vain todettiin. *Suomen metsästyslehdessä* julkaistiin myöskin enemmän kirjoituksia, joissa susien ihmisasutuksen lähelle tuleminen todettiin, sen sijaan, että siihen kirjoituksessa liitettiin rohkeutta tai sitä ihmeteltiin.

⁶⁹⁵ Susi juoksi eilen, *Lapin Kansa* 8.4.1949, 1.

⁶⁹⁶ Hukat röyhkeinä Sodankylässä, *Lapin Kansa* 20.4.1949, 1.

⁶⁹⁷ Röhkeä susi liikuskellut Kiteellä, *Karjalainen* 16.1.1960, 3. Ks. myös Suuri susijahti aloitetaan tänään Kiteellä, *Karjalainen* 21.1.1960, 3; Sudet raatelivat vasikan 50 metrin päässä talosta, *Karjalainen* 12.9.1960, 2. Myös vuonna 1961 todettiin susien käyvän ”entistä röhkeämmiksi eivätkä ne enää kaihda asuttujakaan paikkoja, vaan tulevat talojen pihaan.” Sudet yhä röhkeämpiä, *Karjalainen* 25.8.1961, 1.

⁶⁹⁸ *Hämeen Sanomissa* todettiin, että ”[y]leensä susi taivaltaa pitkiä suoria, mutta tämäpä pyörii pientä aluetta, eikä kaihda asumustensa läheisyyttä”. Röhkeä ja väkivaltainen susi perin omituinen otus, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 3.

⁶⁹⁹ Susi pelottelee jälleen ihmisiä Lieksan alueella, *Helsingin Sanomat* 10.4.1995, A9.

⁷⁰⁰ Ks. myös Jones (2000) 2007, 270, 284–285.

⁷⁰¹ Niiranen 1981, 15–18; Malmberg 1980, 99, 110; Ingold 2000, 182; Forss 2007, 15. Pihalla tai pihapiirillä ei ole lainsäädännössä tarkkaa määritelmää. Eräänlainen määritelmä tulee kuitenkin siitä, että vuoden 1993 metsästyslain mukaan ilman rakennuksen omistajan tai haltijan lupaa ei saa ampua eläintä 150 metriä lähempänä asuinrakennusta. Metsästyslaki (615/1993), 25 §.

⁷⁰² Tere Vadén kuvailee pihaa muusta ympäristöstä erotetuksi, suljetuksi ja turvalliseksi tilaksi. Vadén 2006, 50.

⁷⁰³ Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästys ja Kalastus* 6/1980, 67.

⁷⁰⁴ Petovahinkojen korvausmäärärahoja korotettava, *Metsästäjä* 4/1998, 6.

⁷⁰⁵ Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa).

⁷⁰⁶ Mika Parkkonen: Suojelijat eivät vastusta pihaan tulevan suden tappoa, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A17.

⁷⁰⁷ Paikallisten näkemysten uutisoinnista ks. esim. Jukka Perttu: Petopuhelin kerää havaintoja Ruokolahden karhuista ja susista, *Helsingin Sanomat* 27.7.1998, A5. Nykyäänkin monet ihmiset kokevat susialueilla susien vierailut ihmisasutuksen lähellä ja pihapiireissä epämiellyttäväksi; samalla eläimen käytös nähdään ongelmallisena. Ojalampi 2015, 5.

⁷⁰⁸ Linnell ym. 1999, 698; Lähdesmäki 2014a; Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 27. Jukka Bisin ja Sami Kurjen laatima, susikannan hoitosuunnitelman valmistelua varten tehty tutkimus maakunnallisista ja kansallisista susinäkemyksistä *Susipuhetta Suomessa* kertoo 2000-luvun alussa haastateltujen paikallisten ihmisten määritelleen häirikösuden lähes yksimielisesti ”eläimeksi, joka käy toistuvasti pihapiireissä ja pyrkii saalistamaan kotieläimiä ja on menettänyt ihmisarvuutensa”. Bisi & Kurki 2005, 55.

⁷⁰⁹ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyky 1981, *Metsästy ja Kalastus* 5/1982, 62.

⁷¹⁰ Huutoja korvesta: Susi, *Suomen Luonto* 4–5/1973, 215 (kirj. Pohjois-Karjalan Luonnonystävät ry:n johtokunta).

⁷¹¹ Päivälehdien arkiston tietokantaan tekemäni haun (”häirikkö”, ”häirikkö susi” ja ”häirikkösus” hakusanoilla) mukaan ensimmäinen *Helsingin Sanomissa* esiintynyt maininta häirikkösudesta oli tammi-kuussa 1997 julkaistussa mielipidekirjoituksessa, jossa kirjoitettiin häirikkökarhuista ja susista: Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa). Tämän jälkeen kirjoitettiin karhuista ja susista häiriköeläiminä seuraavassa uutisessa: Ritva Liikkanen: Metsästyssäännöksiä ei aiota muuttaa, *Helsingin Sanomat* 22.8.1997, A8. Häirikkösusista ja häiriköistä kirjoitettiin seuraavissa uutisissa ja mielipidekirjoituksissa: Ritva Liikkanen: Susisodassa syytyi välirauha, *Helsingin Sanomat* 23.8.1997, A9; Nälkäinen susi on häirikkö, *Helsingin Sanomat* 6.10.1997, A11 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoit-

sija, Ilomantsi), Susi ei ole häirikkö syntyessään, *Helsingin Sanomat* 13.10.1997, A9 (mielipide, kirj. Timo Helle, puheenjohtaja, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Tuomas Rantanen, pääsihteeri, Luonto-Liitto); Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi ja Ari Marila, lääkäri, Oulu); Susien lukumäärää aliarvioitu, *Helsingin Sanomat* 3.12.1997, A15 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoitsija, Ilomantsi); Riikka Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9; Jukka Perttu: Luonnonsuojelijat: Suurpetojen suojelun puutteita ei saa vähätellä EU:lle, *Helsingin Sanomat* 3.4.1998, A10; Riikka Liikkanen: Ministeriö: Saukostakin riistaeläin *Helsingin Sanomat* 22.11.1998, A11 (tässä kirjoituksessa mainittiin myös ”häirikkösaukot”); Jaakko Pihlaja: Miksi kahdella luvalla sai ampua neljä sutta?, *Helsingin Sanomat* 3.12.1999, A5.

⁷¹² Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa). Ks. myös Vieraskynä: Suurpedot ovat rikkaus Suomelle, *Helsingin Sanomat* 14.9.1997, A2 (kirj. Veli-Risto Cajander); Susi ei ole häirikkö syntyessään, *Helsingin Sanomat* 13.10.1997, A9 (mielipide, kirj. Timo Helle, puheenjohtaja, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Tuomas Rantanen, pääsihteeri, Luonto-Liitto); Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi ja Ari Marila, lääkäri, Oulu); Petojen kanssa on opittava elämään, *Suomen Luonto* 10/1995, 3.

⁷¹³ Ks. myös Lähdesmäki 2014a; Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 27, 30.

⁷¹⁴ Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 32.

⁷¹⁵ Rothfels 2002, 12.

⁷¹⁶ Ks. myös Lähdesmäki 2014a.

⁷¹⁷ Foucault (1975) 2000, 140.

⁷¹⁸ Ylimaunu 2002, 130.

⁷¹⁹ Lopez 1978, 145.

⁷²⁰ Ks. myös Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 29–31.

⁷²¹ Barad 2007, 3, 34, 152, 206; Haraway 1997, Lummaa 2015, 138, 139.

⁷²² Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa); Tanskalaiset tutkivat Ilomantsin susia, *Helsingin Sanomat* 1.6.1997; Susisodassa syttyi välirauha, *Helsingin Sanomat* 23.8.1997; Vieraskynä: Suurpedot ovat rikkaus Suomelle, *Helsingin Sanomat* 14.9.1997, A2 (kirj. Veli-Risto Cajander); Lumijalkiä, *Metsästäjä* 6/1998, 46–48; Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32–35.

⁷²³ Susi ei ole häirikkö syntyessään, *Helsingin Sanomat* 13.10.1997, A9 (mielipide, kirj. Timo Helle, puheenjohtaja, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Tuomas Rantanen, pääsihteeri, Luonto-Liitto).

⁷²⁴ Nälkäinen susi on häirikkö, *Helsingin Sanomat* 6.10.1997, A11 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoitsija, Ilomantsi). Ks. myös Susien lukumäärää aliarvioitu, *Helsingin Sanomat* 3.12.1997, A15 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoitsija, Ilomantsi).

⁷²⁵ Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi, Ari Marila, lääkäri, Oulu).

⁷²⁶ Ritva Liikkanen: Susia halutaan siirtää etelään, *Helsingin Sanomat* 27.2.1998, A9.

⁷²⁷ Susi ei ole häirikkö syntyessään, *Helsingin Sanomat* 13.10.1997, A9 (mielipide, kirj. Timo Helle, puheenjohtaja, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Tuomas Rantanen, pääsihteeri, Luonto-Liitto). Ks. myös Paluu 1800-luvun susipolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 21.7.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa); Vieraskynä: Suurpedot ovat rikkaus Suomelle, *Helsingin Sanomat* 14.9.1997, A2 (kirj. Veli-Risto Cajander).

- ⁷²⁸ Kaczensky 1999, 67; Breitenmoser 1998, 281.
- ⁷²⁹ Kaartinen 2011, 15.
- ⁷³⁰ Ks. esim. Breitenmoser 1998, 279–285.
- ⁷³¹ Mech 1995; Haila 2003, 183.
- ⁷³² Roiko-Jokela 1999, 72, 73; Haila 2004, 78.
- ⁷³³ Roiko-Jokela 1999, 60; Haila 2004, 78–79; Lehtinen 2005, 30.
- ⁷³⁴ Salokangas 2003, 673; Myllyntaus 1999; Puttonen 2006, 81; Leikola 2006, 86.
- ⁷³⁵ Breitenmoser 1998, 282.
- ⁷³⁶ Leikola 2006, 87–88; Keto-Tokoi 2006a, 92.
- ⁷³⁷ Jokinen 2001, 175; Myllyntaus 1999, 101, 102; Puttonen 2006, 79; Leikola 2006, 88.
- ⁷³⁸ Roiko-Jokela 1999, 65; Keto-Tokoi 2006a, 96–97.
- ⁷³⁹ Keto-Tokoi 2006a, 98.
- ⁷⁴⁰ Leikola 2006, 88–89. Luonnonhoitotoimenpiteistä (joissa olisi huomioitu lintujen soidinpaikat ja pesäpuut) olivat jo aiemmin kirjoittaneet biologit ja metsänhoitajat, mutta ehdotettuja toimenpiteitä ei voimaperäisellä kaudella ollut toteutettu. Keto-Tokoi 2006b, 102–103.
- ⁷⁴¹ Kojola ym. 2004a, 230. Ks. myös Ratamäki 2009a, 49.
- ⁷⁴² Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 538; Laaksonen 2013, 88. Metsäpeurat ovat kuitenkin kärsineet ihmisten aikaansaamista maisemanmuutoksista. Laaksonen 2013, 88.
- ⁷⁴³ Susien ei myöskään havaittu suosivan mäntymetsää pesäpaikan valinnassa, vaikka näin on aiemmin uskottu. Kaartinen, Luoto & Kojola 2010, 102–103; Kaartinen 2011, 32.
- ⁷⁴⁴ Kaartinen, Luoto & Kojola 2010, 101, 103; Kaartinen 2011, 32.
- ⁷⁴⁵ Kaartinen, Luoto & Kojola 2010, 103. Pentujen tappamisesta kirjoitan lisää viimeisessä käsittelyluvussa.

⁷⁴⁶ Rojola 2015, 98.

⁷⁴⁷ Suomen väkiluku kasvoi voimakkaasti jo 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Ks. esim. Haapala 2007, 48–49. 1900-luvun väestönkasvusta ks. *Väestörakenne 31.12*. Tilastokeskus.

⁷⁴⁸ Peltoala kasvoi erityisesti Oulun läänissä. Salokangas 2003, 673; Vihola 2004, 332–339.

⁷⁴⁹ Björn 2006, 115.

⁷⁵⁰ Erityisen paljon uudisraivattiin Pohjois- ja Itä-Suomessa. Roiko-Jokela 2003, 34, 47–48, 77.

⁷⁵¹ *Peltoalan käyttö muuttujina Vuosi ja Laji*. Luonnonvarakeskuksen tilastotietokanta.

⁷⁵² Fritts ym. 2003, 301.

⁷⁵³ Nygård & Kallio 2003, 583–584; Salokangas 2003, 676; Viertola 1974; Kiiskinen 1999, 9-10, 13, 100–101. Vuonna 2000 rautateiden ratapituus oli hiukan lyhempi, 5 854 kilometriä, mutta vuonna 2016 pidempi, 5926 kilometriä. *Tietilasto 2009*; *Rautatietilasto 2016*.

⁷⁵⁴ Luonnonsuojelujärjestöt: Susi ja ahma rauhaan – haitoista korvaus, *Hämeen Sanomat* 12.1.1972, 3. Vuonna 1996 ilmestyneessä Suurpetotyöryhmän raportissa lueteltiin myös suurpetojen runsauteen vaikuttavia suoria ja epäsuoria ihmistoimia. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 6.

⁷⁵⁵ [Artikkeliin liittymätön kuvituskuva], Itäisellä rajalla, *Metsästys ja Kalastus* 12/1916, 333.

⁷⁵⁶ Ks. esim. Susi Kemijoella, *Perä-Pohjolainen* 19.1.1901, 2; Kilpa-ajo suden kanssa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1915, 250; Susia nähty Impilahdella, *Metsästys ja Kalastus* 12/1916, 350; Songassa tuli kaksi sutta hevosmiestä vastaan, *Lapin Kansa* 13.1.1938, 2; Neljän suden jäljet, *Lapin Kansa* 24.1.1939, 2; Yksinäinen susi ahdisti koulutyttöä, *Lapin Kansa* 24.3.1949, 1; Susi uhmaa takaa-ajajia, *Hämeen Sanomat* 23.1.1953, 1; Susi tiellä, *Karjalainen* 1.6.1959, 3; Ensimmäinen

mäinen susi kaadettiin aloittelijan toimesta eilen, *Karjalainen* 6.9.1961, 3; Susi hätyytteli äitiä ja lasta Haapajärvellä, *Karjalainen* 9.12.1962, 1; Susi vältti ajomiehet ja loikkasi Isojoelle, *Vaasa* 15.1.1967, 7; Porvoon susi, *Metsästys ja Kalastus* 3/1973, 51; Ahti Takala: Susi vieraili Lappajärvellä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 57; Nauvon sudet karttavat metsämiesten ansat, *Helsingin Sanomat* 28.7.1982, 7.

⁷⁵⁷ Pulliainen 1983, 193. Ks. myös Susia lippusiimalla, *Metsästys ja Kalastus* 3/1985, 48.

⁷⁵⁸ Julkea susi, *Karjalatar* 24.3.1904, 3.

⁷⁵⁹ Suuri susijahti aloitetaan tänään Kiteellä, *Karjalainen* 21.1.1960, 3.

⁷⁶⁰ Tässä röhkeys viittaa todennäköisesti rohkeuteen, siihen, että sudet olivat uskaltaneet kulkea maantietä pitkin ”mutta koiran napatuaan paenneet suoraviivaisesti rajaa kohti”. Sudet liikehtivät Tuupovaarassa, *Karjalainen* 26.10.1960, 2.

⁷⁶¹ 52 eläintä joutunut jo suden raatelemaksi Kiteellä, *Karjalainen* 21.8.1960, 3.

⁷⁶² Susien esiintymisestä ja elintavoista maassamme, *Karjalainen* 19.12.1962, 8. Toisessa uutisessa todettiin kuitenkin, että ”[s]usi käyttää mielellään teitä ja polkuja sekä suksenlatuja, varsinkin takaaajettuna.” Susien esiintymisestä tieto nopeasti jahtimiehille, *Karjalainen* 3.1.1963, 2.

⁷⁶³ Fritts ym. 2003, 301–302; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 163; Mech & Boitani 2003, 30. Ks. myös Tønnessen 2010, 295. Siltoja ylittävistä ketuista ja mäyristä ks. esim. Lappalainen & Vuorisalo 1996, 17.

⁷⁶⁴ Fritts ym. 2003, 301–302.

⁷⁶⁵ Thiel 1985; Laaksonen 2013, 46.

⁷⁶⁶ Suden surma, *Karjalainen* 4.1.1963, 1. Ks. myös Susi Kauhajoella, *Vaasa* 12.1.1967, 5; Suupohjan susi ei vielä kukaan kaatunut, *Vaasa*

19.1.1967, 9; Lentokone apuna susijahdissa, *Metsästys ja Kalastus* 5/1962, 214.

⁷⁶⁷ Metsästyslaki (146/1934), 40 §; Metsästyslaki (290/1962), 44 §.

⁷⁶⁸ Kaartinen, Kojola & Calpaert 2005, 530.

⁷⁶⁹ Ks. esim. Kaartinen 2011, 30.

⁷⁷⁰ Suomen todetaan muuttuneen itse asiassa suoraan jälkiteollistuneeksi, teollisuusvaihetta ei tilastollisesti tarkasteltuna ikään kuin ollut lainkaan. Vesikansa 1999, 130.

⁷⁷¹ Suomalaisista 61 prosenttia sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta vuonna 1930. Vuonna 1940 Suomi oli pientilavaltaisempi kuin oli vuonna 1920 ollut. Salokangas 2003, 670, 673. Ks. myös Haapala 2007, 50; Poutanen 2008b, 46; Nygård & Kallio 2003, 581, 585 (kuvateksti).

⁷⁷² Vaurastumisen taustalla oli Korean sodan aiheuttama korkeasuhdanne, mikä nosti sahatavaran hintaa ja vaikutti Suomenkin talouteen. Poutanen 2008a, 44; Poutanen 2008b, 46.

⁷⁷³ Poutanen 2008b, 46.

⁷⁷⁴ Vihavainen 2003, 851. Lapissa elinkeinorakenteen muutos tapahtui hiukan myöhemmin. Ks. esim. Ruotsala 2002, 14.

⁷⁷⁵ Vihavainen 2003, 851.

⁷⁷⁶ Haapala 2007, 51.

⁷⁷⁷ Luku riitti tuottamaan elintarvikkeita maan omaan kulutukseen. Vesikansa 1999, 131; Poutanen 2008b, 46; Vihavainen 2003, 851. Vielä 1960-luvulla luku oli ollut 30 prosenttia. Poutanen 2008b, 46.

⁷⁷⁸ Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakunnat keräsivät muuttovoiton. Aro 2007; Vartiainen 1999, 120; Vesikansa 1999, 127, 139. Maastamuuttoa tapahtui erityisesti Ruotsiin ja 1800-luvulla Yhdysvaltoihin. Vihavainen 2003, 851; Haapala 2007, 53–55. Maalta- ja maastamuuttoa oli pienemmässä määrin ilmennyt jo aiemmin. Ks. esim. Haapala 2007, 50.

- ⁷⁷⁹ Haapala 2007, 59. Ks. myös Nygård & Kallio 2003, 586.
- ⁷⁸⁰ Vesikansa 1999, 130.
- ⁷⁸¹ Clavin 2005, 429.
- ⁷⁸² Ks. myös Ratamäki 2009a, 13, 140.
- ⁷⁸³ Vilho Taskinen: Petojen rauhoitus. Eläkö vai kaatua, *Metsästys ja Kalastus* 11/1970, 13.
- ⁷⁸⁴ Ratamäki 2009a, 150.
- ⁷⁸⁵ Tästä lisää ks. esim. Björn 2006, 114.
- ⁷⁸⁶ Ratamäki 2009a, 150.
- ⁷⁸⁷ Pohja-Mykrä 2014, 46, 48–49.
- ⁷⁸⁸ Bisi 2010, 15; Borgström 2011, 15. Ks. myös Ratamäki 2009a.
- ⁷⁸⁹ Kaartinen 2011, 39. Ks. myös Laaksonen 2013, 47.
- ⁷⁹⁰ Suurpetojen yksilöllisyydestä ks. esim. Linnell ym. 1999, 701. Sosiaalisen ja fyysisen ympäristön vaikutuksista susiyksilöihin ks. Packard 2003. Susien temperamentista ks. Packard 2003, 55–56.
- ⁷⁹¹ Laaksonen 2013, 17. Saaliseläinten saatavuus vaikuttaa reviiirin kokoon; mitä tiheämmin saaliseläimiä reviiirillä on, sitä pienempi se voi olla. Mech & Boitani 2003, 21–22; Fuller, Mech & Cochrane 2003, 170–173; *Ravinto ja saalistaminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.
- ⁷⁹² Laaksonen 2013, 87.
- ⁷⁹³ Mech & Boitani 2003, 31; Packard 2003, 42, 47–52.
- ⁷⁹⁴ Aspi ym. 2006, 1563; Gade-Jørgensen & Stategaard 2000; Kojola ym. 2004a. Ks. myös Mech & Peterson 2003, 131.
- ⁷⁹⁵ Suomen tultua autonomiseksi osaksi Venäjää 1800-luvun alussa muuttui hirvenmetsästys rajoittamattomaksi, mikä voimisti metsästyspainetta. Lisäksi 1860-luvun nälänhädät, erityisesti nälkävuosi 1868, lisäsivät ihmisten tarvetta tappaa hirviä. Metsästyksen takia hirvet ovat meinanneet kuolla sukupuuttoon aiemminkin, 1700-

luvulla. Nygrén 2009, 18; Lehikoinen 2007, 69–70. Hirvien vähäinen määrä 1800-luvulla heijastui lainsäädäntöön, sillä 1860- ja 1890-luvuilla säädetyt asetukset rajoittivat hirvien metsästämistä. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868); Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898).

⁷⁹⁶ Nygrén 2009, 18–19; Lehikoinen 2007, 72.

⁷⁹⁷ Näin monissa muissakin Euroopan maissa. Ks. esim. Breitenmoser 1998, 281. Näin todettiin myös aineistossani: Suomen maasuuretökannat ja niiden hoito, 1996, 2. 6.

⁷⁹⁸ Packard 2003, 62; Peterson & Ciucci 2003, 106–107, 119.

⁷⁹⁹ Sitä ennen kantaa oli uhannut salametsästys. Metsästysseurat olivat merkittävimpiä hirvensuojelun toimijoita. 1930-luvulla hirvenmetsästys tuli jälleen mahdolliseksi, mutta lupia vastaan. Nygrén tuo esiin, että 1930-luvulla hirviä alettiin metsästäämään kestävän kehityksen periaatteiden mukaan. Nygrén 2009, 18–19; Lehikoinen 2007, 72.

⁸⁰⁰ Salametsästys oli yleistä ja lupiakin myönnettiin keskimäärin runsaat 2 000 vuodessa. Nygrén 2009, 18–19.

⁸⁰¹ Ks. esim. Kojola ym. 2004a, 229; Laaksonen 2013, 88.

⁸⁰² Nygrén 2009, 19.

⁸⁰³ Ks. esim. Hämeen susi jälleen Hattulassa, *Hämeen Sanomat* 6.2.1953, 1; Susi vei eilen hirvivasikan Vuohiniemessä, *Hämeen Sanomat* 7.2.1953, 1. Hirvistä susien saaliina ks. myös Pulliainen 1965, 239, 240.

⁸⁰⁴ Aineistoissani kerrottiin molempien Hämeen susien lisäksi joidenkin muiden yksin liikkuneiden susien saalistaneen onnistuneesti hirviä. Ks. esim. Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 49, kuvateksti.

⁸⁰⁵ Susi söi kissan Hauholla, juoksi Hattulaan ja on nähty viimeksi Tammelan rajalla, *Hämeen Sanomat* 27.1.1953, 1. Piennisäkkäistä ja linnuista susien ravintona ks. myös Pulliainen 1965, 239, 240.

⁸⁰⁶ Ks. esim. Nurmeksen suden yritys tappaa täysikasvuinen hirvi epäonnistui, *Karjalainen* 2.1.1959, 3; Ilomantsin sudet nyt hömöttäisten karjoissa, *Karjalainen* 19.9.1961, 2; Neljän suden lauma ajoi hirviä takaa Tohmajärven Vepsänvaarassa, *Karjalainen* 20.4.1962, 2.

⁸⁰⁷ Siivonen 1956, 141.

⁸⁰⁸ Nygrén 2009, 20.

⁸⁰⁹ Nummi 1988, 33–35; Lehikoinen 2007, 73.

⁸¹⁰ Viisi valkohäntäpeurayksilöä tuotiin Suomeen syksyllä 1934. Niitä pidettiin aluksi aitauksessa ja myöhemmin vapautettiin. Istutusta täydennettiin vuonna 1948. Satakunnan, Hämeen ja Varsinais-Suomen alueella elävä kanta kasvoi 1960-luvulla yli tuhannen yksilön suuruiseksi. Kuusipeuroja tuotiin Saksasta Hämeenlinnaan jo vuonna 1890. Vuonna 1935 joitakin yksilöitä tuotiin Etelä-Hämeeseen tarhaan, josta ne karkasivat. Vuonna 1953 kuusipeuroja tuotiin Hyvinkäälle; nämäkin yksilöt karkasivat ja muodostivat villin kuusipeurakannan. Nummi 1988, 26–29, 30–32; Lehikoinen 2007, 73–75; Lappalainen & Vuorisalo 1996b, 81.

⁸¹¹ Esimerkiksi poronhoito, liiallinen metsästys ihmisten toimesta ja ilmaston lämpeneminen vaikuttivat vielä uuden ajan alussa lähes kaikkialla Suomessa esiintyneiden metsäpeurojen vähenemiseen ja lopulta häviämiseen Suomesta. Viimeiset laumat nähtiin Suomenselällä 1880-luvulla ja Kuhmossa 1910-luvulla. 1950-luvun alussa huomattiin ensimmäiset laumat Kuhmossa, Kainuussa, jonne peurat vaelsivat itse rajan takaa Neuvostoliitosta Pieningän alueen erämaisista. Metsäpeurat tulivat Kuhmoon nykyisen Elimyssalon alueelle, minne 1970-luvulla perustettiin suojelualue nimenomaan peurojen suojelua varten. Kojola ym. 2004a, 229. Montonen 1974; Lehikoinen

2007, 68–69. Ks. myös Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 6.

⁸¹² Kainuusta siirrettiin peuroja aluksi tarhoihin, joissa osa peuroista lisääntyi. Vuonna 1981 ensimmäiset yksilöt vapautettiin tarhoista. *Suomenselkä ja Ähtäri*, Metsäpeura-sivusto, Metsähallitus; *Metsäpeura*, Luke - Luonnonvarakeskus.

⁸¹³ Aluksi vapautetut yksilöt vaelsivat pitkiä matkoja Satakuntaan, mutta sittemmin paikallinen kanta on liikkunut lähinnä Ähtärin, Soinin, Karstulan ja Alajärven rajaamalla alueella. *Ähtäri*, Metsäpeura-sivusto, Metsähallitus.

⁸¹⁴ Ks. esim. Ripple & Beschta 2012; Beschta & Ripple 2016.

⁸¹⁵ Laaksonen 2013, 95.

⁸¹⁶ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 6. Myös Pohjois-Karjalassa oli hetkellisesti 1970-luvulla arviolta 170 metsäpeuran kanta, joka myöhemmin kuitenkin hävisi. *Kainuu ja Pohjois-Karjala*, Metsäpeura-sivusto, Metsähallitus.

⁸¹⁷ Nygrén 2009, 20.

⁸¹⁸ Nummi 1988, 27.

⁸¹⁹ *Valkohäntäpeurojen määrä yhä voimakkaassa kasvussa*, Uutiset 20.4.2018, Luke.

⁸²⁰ Loput muistiin kirjatuihin saaliseläimistä olivat ihmisten kasvatamia eläimiä. Pulliainen 1974, 56. Ks. myös Susi selvisi saarroksista Kalvolassa, *Hämeen Sanomat* 17.10.1972, 5.

⁸²¹ Pulliainen 1972, 97, 98; Pulliainen 1983, 194; Kojola 1997, 157. Ks. myös Järvinen 1950, 204.

⁸²² Gade-Jørgensen & Stategaard 2000; Kojola ym. 2004a, 230. Aimmista tutkimuksista ks. Pulliainen 1965. Susien ravinnon tutkimisesta ja sen haasteista ks. Peterson & Ciucci 2003.

⁸²³ Ks. esim. Paula Hänninen: Hirvilupien määrä kasvoi viime syksystä 70 prosenttia, *Helsingin Sanomat* 24.9.1999, D10.

- ⁸²⁴ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 537, 538, 541.
- ⁸²⁵ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 543.
- ⁸²⁶ Pantasusia tutkineet tutkijat laskivat, että Kainuussa 8000 km² tutkimusalueella peuroja oli syksyllä 1998 yhtä sutta kohden 210 yksilöä ja syksyllä 1999 yhtä sutta kohden sata peuraa. Tutkijat arvioivat susien tappaneen vuonna 1999 62 peuraa ja 137 peuraa vuonna 2000. Kojola ym. 2004a, 232, 233.
- ⁸²⁷ Kojola ym. 2004a, 233.
- ⁸²⁸ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3505.
- ⁸²⁹ Pohja-Mykrä & Mykrä 2007, 173.
- ⁸³⁰ Ks. esim. Pedot raadelleet yli 18 lammasta Yli-Kiimingissa, *Karjalainen* 9.9.1959, 3; Susi surmasi lehmän Kiteellä, *Karjalainen* 15.7.1961, 2; Susi jälleen lampaiden kimpussa Enossa, *Karjalainen* 8.9.1962, 8.
- ⁸³¹ Tällaisesta tapauksesta ks. esim. Musta susipäivä maakunnassa, *Karjalainen* 24.8.1961, 1. Ks. myös Pulliainen 1965, 245; Laaksonen 2013, 152.
- ⁸³² Jo ensimmäiset Suomeen tulleet ihmiset käyttivät koiria apuna metsästyksessä. Ensimmäiset koirat olivat suomenpystykorvan kaltaisia; myöhemmin ihmiset alkoivat kehittää ja käyttää eri rotuja eri metsästystehtäviin. Metsästyksen lisäksi koiria käytettiin vartiointi-tehtävissä ja apuna vetotöissä. Lehikoinen 2007, 57–58. Metsästyskoirien historiasta ja eri roduista tarkemmin ks. Lehikoinen 2007, 57–60.
- ⁸³³ Laaksonen 2013, 154–157.
- ⁸³⁴ Ks. esim. Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 7.

- ⁸³⁵ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 538, 545.
- ⁸³⁶ Peterson & Ciucci 2003, 108; Aspi ym. 2006, 1563.
- ⁸³⁷ Tässä tutkimuksessa viitattiin erityisesti lampaisiin Norjassa, mutta tilanne on todennäköisesti verrattavissa Suomen poronhoito-alueeseen ja poroihin. Linnell ym. 1999, 7012. Porojen kerrottiin alkuperäisaineistossani olevan susille helppoja pyydystää niiden kesyyden takia. Ks. esim. Kojola 1997, 157.
- ⁸³⁸ Lehtola 2012, 246–247; Turunen, Rasmus & Kietäväinen 2017, 5.
- ⁸³⁹ Lehtola 2012, 31, 50, 142, 150–151. Poronhoidon historiasta ks. myös Ruotsala 2002, 74–87; Lehikoinen 2009, 46–47.
- ⁸⁴⁰ Ks. esim. Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1901, STV 1903, 101; Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1902, STV 1904, 95.
- ⁸⁴¹ Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1906, STV 1908, 102.
- ⁸⁴² Vuoden 1907 aikoihin näyttäisi susia olleen paljon Oulun läänissä, ainakin sen perusteella, että susia kerrotaan tapetun 42 yksilöä tuona vuonna. Tapetut petoeläimet ja niistä maksetut palkinnot vuonna 1907, läänittäin, STV 1909, 125.
- ⁸⁴³ Ks. esim. Susia Muoniossa, *Peräpohjalainen*, 11.12.1900, 2; Metsästysolot Muoniossa, *Suomen metsästyslehti*, 1.3.1909, 63; *Hukka, Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 42. Ks. myös Lehtola 2012, 144.
- ⁸⁴⁴ Lehtola 2012, 144, 148. Ks. myös Lehtola 2012, 268.
- ⁸⁴⁵ Lehtola 2012, 153–154; Ruotsala 2002, 250–251.
- ⁸⁴⁶ Turunen, Rasmus & Kietäväinen 2017, 6.
- ⁸⁴⁷ Useita susilaumoja Lapin palkisen alueella, *Lapin Kansa* 19.11.1938, 2.
- ⁸⁴⁸ Ensimmäinen susi syönyt myrkyt, *Lapin Kansa* 29.12.1938, 2.
- ⁸⁴⁹ Ivalon poronsurmaaja susi käy yhä rohkeammaksi, *Lapin Kansa* 12.2.1949, 1.

⁸⁵⁰ Ks. esim. Susi liikkunut Kittilän Tepsan lähistöllä, *Lapin Kansa* 17.2.1938, 4; Susi pelästytti poromiehet, *Lapin Kansa* 8.2.1949, 2.

⁸⁵¹ Ks. esim. 15-päinen susilauma liikkuu Pohjois-Inarissa Partakon tienoilla, *Lapin Kansa* 18.1.1938, 2.

⁸⁵² Ks. esim. Hukka liikkunut Kurtinkylän takalistolla, *Lapin Kansa* 31.12.1938, 2; Noitasusi esiintynyt jälleen Inarissa, *Lapin Kansa* 6.11.1949, 4.

⁸⁵³ Ks. esim. Susi tappoi ainoan ajoporon, *Lapin Kansa* 3.2.1949, 4. Ajoporo oli ajokkina tai ikään kuin vetojuhtana käytetty ja tähän tehtävään opetettu poro.

⁸⁵⁴ Lehtola 2012, 367, 370–384; Turunen, Rasmus & Kietäväinen 2017, 5, 15.

⁸⁵⁵ Itäisessä Lapissa poronhoito toimi suomalaisen paliskuntajärjestelmän mukaisesti: porot olivat kesät hajallaan metsissä ja koottiin syystalvella erotusta varten. Käsivarressa ja Enontekiöllä suku- ja porokyläyhteisö sääтели paimentamista ja elämäntapaa, mutta poroisäntä oli yleensä suomalainen talollinen, joka valvoi porojen luekemista verotusta varten. Lehtola 2012, 408–409. Suomalaisen poronhoidon muutoksista ks. Ruotsala 2002.

⁸⁵⁶ Sudet porojen kimpussa Inarissa, *Karjalainen* 28.12.1960, 7; Pulliainen 1965, 242–243; Pulliainen & Rautiainen 1999, 124. Vuosien 1960 ja 1962 välisenä aikana susien kerrottiin tappaneen Hossan paliskunnassa noin 700 poroa. Sudet ahdistelevat porokarjaa Hossassa, *Karjalainen* 7.1.1963, 3; KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1964, *Poromies* 2/1965, 4. Ks. myös esim. Sudet tappaneet satakunta poroa Enontekiöllä, *Karjalainen* 3.2.1961, 9.

⁸⁵⁷ Ruotsala 2002, 180–181.

⁸⁵⁸ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 32.

⁸⁵⁹ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 32–34; Ruotsala 2002, 161–201.

- ⁸⁶⁰ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 43.
- ⁸⁶¹ Ks. esim. Pulliainen: Suurpedot eivät ole tappajia, *Helsingin Sanomat* 17.11.1974, 25.
- ⁸⁶² Rajala: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 25; Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 43.
- ⁸⁶³ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4.
- ⁸⁶⁴ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 22.
- ⁸⁶⁵ Kojola ym. 2006, 285; Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 27.
- ⁸⁶⁶ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 43. Petoeläinten tappamia poroja kerrottiin muistiossa löytyneen vuosina 1976–1995 eniten erityisellä poronhoitoalueella Pohjois-Sallan, Käsivarren, Muotkatunturin ja Ivalon paliskunnissa, ja muualla poronhoitoalueella Kuusamon, Alakitkan, Hossa-Irmin, Kallioluoman ja Hallan paliskunnissa. Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 36. Vuonna 1990 petojen tappamia poroja oli muistion mukaan 914 ja vuonna 1994 3346 poroa. Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 25.
- ⁸⁶⁷ KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1960, *Poromies* 2/1961, 5, 6; KERTOMUS Paliskuntain Yhdistyksen toiminnasta v. 1965, *Poromies* 2/1966, 5.
- ⁸⁶⁸ Porotaloustyöryhmän muistio, 1999, 26.
- ⁸⁶⁹ Peterson & Ciucci 2003, 107.
- ⁸⁷⁰ Bekoff 2006, 81. Susien ja koirien eroista ks. myös Haraway 2003, 28.
- ⁸⁷¹ Linnell ym. 1999, 701, 702. Susien oppimisesta ks. Packard 2003, 63–65.
- ⁸⁷² Kaarlenkaski 2012, 16–18.
- ⁸⁷³ Tietoa annettiin hevosten ja varsojen, nautaeläinten, lampaiden ja sikojen, vuohien, porojen sekä siipikarjan osalta. Kotieläinvahingot

lueteltiin vuosikohtaisesti lääneittäin ja pidemmältä ajalta koko maan osalta. Ks. esim. Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1901, STV 1903, 101.

⁸⁷⁴ Vuonna 1900 kerrottiin kuolleen yli kaksi tuhatta lammasta petojen tappamana. Muina tilastoituina vuosina tapettujen lampaiden määrät jäivät hiukan alemmiksi. Ks. esim. Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1902, STV 1904, 95; Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1903, STV 1905, 97; Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1907, STV 1909, 104.

⁸⁷⁵ Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1901, STV 1903, 101. Vuosi 1902 oli huippuvuosi, sillä tilastojen mukaan pedot tappoivat silloin yli kaksikymmentä vuohta. Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1902, STV 1904, 95.

⁸⁷⁶ Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1901, STV 1903, 101.

⁸⁷⁷ Suuri urossusi ammuttu Liedossa, *Uusi Aura* 5.12.1920, 6. Myös vuonna 1953 Hämeessä liikkunut susi tappoi lehtien mukaan koiria. Ks. esim. Keuruun susi raateli koiran, *Hämeen Sanomat* 21.1.1953, 1. Susien tappamista koirista ks. myös esim. Susia liikkeellä, *Metsästys ja Kalastus* 3/1912, 93; Susi Kymeenlaaksossa, *Metsästys ja Kalastus* 3/1949, 91–92.

⁸⁷⁸ Mela & Kivirikko 1909, 26.

⁸⁷⁹ Salovaara 1930, 111.

⁸⁸⁰ Monissa muissakin maissa karjakuolemat uhkasivat perheiden toimeentuloa. Kaczensky 1999, 60.

⁸⁸¹ Katovuodet vaikuttivat toimeentuloon, ja nälkä oli monille tosiasiassa. Itä- ja Pohjois-Suomessa vilja menestyi ”heikommin kuin etelän rintamailla ja lännen tasangoilla” ja karjavaltainen pienviljelys kärsi rehuongelmasta. Salokangas 2003, 673; Satokangas 2007, 128–129.

⁸⁸² Ks. esim. Tarttuviin tauteihin kuolleiden elukkojen lukumäärä vuosina 1880–1901, STV 1903, 100. Ks. myös Soininen 1974, 219.

⁸⁸³ Vuosien 1928 ja 1936 välisenä aikana liki tuhat maanviljelijää teki vararikon, yli 15 000 maatilaa myytiin pakkohuutokaupalla. Vuosina 1931–36 maataloihin kohdistui yli 71 000 ulosottoa. Ongelmat koskettivat eniten Viipurin, Oulun, Kuopion ja Vaasan läänien maanviljelijöitä. Salokangas 2003, 674.

⁸⁸⁴ Vihavainen 2003, 835, 849.

⁸⁸⁵ Siivonen 1956, 141.

⁸⁸⁶ *Karjalaisessa* kerrottiin petoeläinten raadelleen vuonna 1959 noin 200 kotieläintä ja vuoden 1960 aikana yli 300 eläintä Pohjois-Karjalassa. Yli 300 kotieläintä petojen raatelemiksi P-K:ssa, *Karjalainen* 28.12.1960, 3; Petovahinkojen korvaukset Pohjois-Karjalan alueelle, *Karjalainen* 28.10.1962, 6. *Karjalaisessa* kerrottiin vuodesta 1960 vuoteen 1962 Kiteen kärsineen eniten petojen maanvaivasta. Ks. esim. Pedot aiheuttivat v. 1961 eniten vahinkoja Kiteellä, *Karjalainen* 25.12.1962, 3.

⁸⁸⁷ Pulliainen 1965; Pulliainen 1972, 95–96; Pulliainen & Rautiainen 1999, 124. Ks. myös Mäensyrjä 1974, 218–219.

⁸⁸⁸ Susi surmannut 70 lammasta Kalajokilaaksossa, *Karjalainen* 17.9.1962, 2. Ks. myös Sudet raatelevat lampaita Pohjanmaallakin, *Karjalainen* 18.6.1962, 1.

⁸⁸⁹ Ks. esim. Susien tihuretket ulottuvat jo Satakuntaan saakka?, *Karjalainen* 20.8.1961, 1; Vasikka ja kaksi lammasta jälleen susien saaliiksi, *Karjalainen* 22.9.1961, 2; Sudet saaneet kontolleen koirien tihutyöt Kontiolahdella, *Karjalainen* 10.9.1962, 1.

⁸⁹⁰ Talojen lähellä olleilta laitumilta ks. esim. Sudet käyvät yhä röyheämmiksi, *Karjalainen* 18.8.1961, 1; Kolme sutta liikkuu Tohmajärven Kantosyrjässä, *Karjalainen* 1.7.1962, 3.

⁸⁹¹ Ks. esim. Susi surmasi jälleen kaksi vasikkaa Kiteellä, *Karjalainen* 10.7.1960, 2; Pedot käyvät jo hevostenkin kimppuun, *Karjalainen* 8.8.1961, 1; Petovahingot korvattava täyden arvon mukaisesti, *Karjalainen* 15.9.1961, 1.

⁸⁹² Ks. esim. Sudet tihutöissä, *Karjalainen* 5.8.1961, 2; Pedot käyvät jo hevostenkin kimppuun, *Karjalainen* 8.8.1961, 1; Petovahingot korvattava täyden arvon mukaisesti, *Karjalainen* 15.9.1961, 1.

⁸⁹³ Paavo Luostarinen: Pohjois-Karjalan susien jäljillä, *Metsästys ja Kalastus* 10/1962, 418; Siivonen 1956, 144. *Suomen nisäkkäät II* -teoksessa (1972) kerrottiin susien yrittäneen jopa nälissään sisälle navettoihin. Pulliainen kertoo näin käyneen susiekspansion aikaan. Pulliainen 1972, 95.

⁸⁹⁴ Ilomantsin sudet nyt hömötiläisten karjoissa, *Karjalainen* 19.9.1961, 2. Koirista susien saaliina kertovia uutisia ks. myös esim. Useita koiria suden suuhun Tuupovaarassa, *Karjalainen* 28.10.1959, 2; Koirat vuorostaan susien raadeltavana, *Karjalainen* 22.9.1961, 3.

⁸⁹⁵ Elokuussa 1961 ilmestyneen kirjoituksen mukaan lampaita kuoli moninkertaisesti enemmän kuin muita eläimiä. Suursusijahti ensi tiistaina, *Karjalainen* 27.8.1961, 3. *Karjalainen* uutisoi joidenkin maanviljelijöiden menettäneen koko lammaskarjansa. Ks. esim. Susi tuhotöissä keskellä Ilomantsin kirkonkylää, *Karjalainen* 27.9.1959, 2; Sudet surmanneet 18 lammasta Ilomantsissa, *Karjalainen* 22.6.1960, 3.

⁸⁹⁶ Kaarlenkaski & Saarinen 2013, 149; Torssonen 2015, 34–35.

⁸⁹⁷ Susi liikkuu Forssassa, *Helsingin Sanomat* 24.9.1972, 24.

⁸⁹⁸ Lampaansyöjä saattaa olla vesikauhuinen koira, *Hämeen Sanomat* 29.9.1972, 9.

⁸⁹⁹ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4.

⁹⁰⁰ Ks. esim. Susi raateli karjaa Nurmeksessa, *Helsingin Sanomat* 2.10.1980, 7.

⁹⁰¹ Vilho Riihimäki: Menneitten talvien lumilta ja syksyn sulilta, *Metsästys ja Kalastus* 7/1984, 36.

- ⁹⁰² Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48; Ahti Takala: Susi vieraili Lappajärvellä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 57.
- ⁹⁰³ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyksy 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 52.
- ⁹⁰⁴ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyksy 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 62.
- ⁹⁰⁵ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4.
- ⁹⁰⁶ Koirien lisäksi sudet tappoivat muitakin lemmikkieläimiä. *Helsingin Sanomien* uutisessa kerrottiin nälkiintyneen suden syöneen kissan Imatran kaupungin keskustassa. Sudet häiriköivät Ruokolahdella, *Helsingin Sanomat* 25.8.1997, A9.
- ⁹⁰⁷ Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 9, 11, 12. Uutisoinnista ks. esim. Susien suuhun jo 20–30 koiraa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sanomat* 11.2.1997, A10; Mika Parkkonen: Yksi susilauma syö koiria muita enemmän Ilomantsissa, *Helsingin Sanomat* 23.7.1998, A5.
- ⁹⁰⁸ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 538, 545.
- ⁹⁰⁹ Ks. esim. Mika Parkkonen: Suojelijat eivät vastusta pihaan tulevan suden tappoa, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A17; Punahilkkaoireyhtymä vaivaa Kuhmossa, Suomen Luonto, 3/1997, 45–46 (mielipide, kirj. Antti Leinonen). Laumoista koirien tappajina ks. esim. Seitsemän suden lauma tappoi koiran Ilomantsissa, *Helsingin Sanomat* 10.1.1996, A13.
- ⁹¹⁰ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 544.
- ⁹¹¹ Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1960, 337. Myös *Suuressa nisäkäskirjassa* kerrottiin susien voivan käydä talojen tunkioilla. Siivonen 1956, 144. Ks. myös Pulliainen 1972, 98; Sudet. Metsästys- ja kalastusuutisia, pieniä tieto-

ja ja juttuja, *Metsästys ja Kalastus* 2–3/1917, 70; Ampui suden kamarinsa ikkunasta, *Karjalainen* 15.1.1960, 1; Susi liikkui eilen Iiksellä, *Karjalainen* 2.10.1961, 2; Nälkäiset sudet siirtyvät yhä lähemmäksi ihmisasuntoja, *Karjalainen* 17.9.1961, 2; Uteliaisuus petti suden, *Karjalainen* 28.11.1962, 7. Vuoden 1953 Hämeen suden kerrottiin ruokaalleen kaatopaikalla. Keski-Suomen susi jatkaa retkiään, *Hämeen Sanomat* 24.1.1953, 1.

⁹¹² Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 65.

⁹¹³ Kojola 1997, 157. ”Roskiskarhuista” ks. Peltola & Åkerman 2012.

⁹¹⁴ Susien tappamien kotieläinten kokonaismäärää ei toisaalta tiedetty, sillä viranomaisten tietoon tulivat vain tapaukset, joista haettiin korvausta. Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 7.

⁹¹⁵ Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 9, 11, 12.

⁹¹⁶ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3503, 3510, 3515–3516. Petovahinkojen korvaustyöryhmän mukaan eniten korvauksia vuonna 1995 maksettiin Satakunnassa, Kainuussa ja Etelä-Pohjanmaalla lampaankasvattajille. Susien tappamista nautakarjoista eniten korvattiin Pohjois-Karjalan kasvattajille. Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 9, 11, 12.

⁹¹⁷ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3504–3505.

⁹¹⁸ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3503, 3507, 3510, 3515–3516.

⁹¹⁹ Kaczensky 1999, 66; Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3507. Metsää kerrotaan aiemmin hakatun petoeläinten poisajamiseksi ja turvallisemman laidunmaan luomiseksi. Kaczensky 1999, 66.

⁹²⁰ Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996, 1, 3.

⁹²¹ Packard 2003, 64.

⁹²² Linnell ym. 1999, 7012.

⁹²³ Kojola ym. 2004a; Kojola ym. 2004b. Samanlaisia tuloksia on saatu muissakin maissa tehdyissä susitutkimuksissa. Ks. Linnell ym. 1999, 701.

⁹²⁴ Jorma Korhonen & Maija Orava: Tuhat karhua ja sata sutta, *Helsingin Sanomat* 18.4.1999, D5.

⁹²⁵ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3504.

⁹²⁶ Ks. esim. Laajasuuntainen susijahti alkaa, jos lunta on, ensi viikolla, *Lapin Kansa* 15.11.1938, 2; Yhtäaikainen susijahti ainoa tuloksia tuottava mahdollisuus, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2.

⁹²⁷ Lisääntyneen susikannan tuhoamiseksi, *Lapin Kansa* 4.1.1949, 2. Ks. myös Sudet repivät 1500 poroa viime vuoden kuluessa Enontekiöllä, *Lapin Kansa* 11.1.1949, 2.

⁹²⁸ Sudet lähestymässä Ivalon kyläkeskustaa, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2.

⁹²⁹ Talvisodan syyttyä Petsamon koltat joutuivat jättämään alueensa ja matkaamaan osa Norjaan, osa Inarinjärven koillisosaan ja Rovaniemen lounaispuolelle ja osa evakuoitiin Kuolan niemimaalle. Sotien välissä koltat palasivat vanhoille alueilleen, mutta joutuivat 1944 jättämään ne uudestaan, eivätkä nyt pystyneet ottamaan poroja mukaan tai ehtineet edes kokoamaan hajallaan metsissä olevia poroja. Koltat, kuten muutkin saamelaiset (paitsi Pohjois-Ruotsiin matkanneet Enontekiön ja Länsi-Inarin porosaamelaiset) evakuoitiin nyt Keski-Pohjanmaalle. Useille saamelaisille evakko aika oli myönteinen, mutta monille traumaattinen kokemus. Suurin osa koltista ei palannut sodan päätyttyä Neuvostoliiton puolella oleville entisille elinalueilleen, vaan jäi Suomen puolelle. Suomeen jääneet koltat matkasivat Luton ja Näättämön alueille. Poroja koltat saivat hankittua valtion määrärahoista annetuilla sekä esimerkiksi Lapin Sivistysseuran, Suomen Punaisen Ristin ja yksityisten lahjoittajien varoilla. Silti uusiin oloihin oli kova sopeutuminen. Lehtola 1994, 34–38, 78–96, 120–153, 170–188; Nyysönen 1999; Lehtola 2012, 371–401.

⁹³⁰ Antti Laakso: ”Susi-Pulliaisen satuihin” ärtyneet poromiehet: Suurpedot tappavat huvikseen, *Helsingin Sanomat* 10.11.1974, 24.

⁹³¹ Ks. esim. Siivonen 1956, 148.

⁹³² Petotorjunta ollut tuloksekasta, *Karjalainen* 11.9.1962, 8. Ks. myös Haaska ei kelpaa susille, *Karjalainen* 14.7.1962, 3; Mäensyrjä 1974, 186, 199–200, 218. Lehdessä kerrottiin myös, että Kiteellä osa pienkarjasta olisi hävitetty susituhojen pelossa. Sudet jo lehmien kimpussa Kiteellä, *Karjalainen* 19.6.1962, 1. Ks. myös Petojen tuho työt jatkuvat, *Karjalainen* 5.7.1962, 2.

⁹³³ Vihavainen 2003, 835, 849, 851; Kuisma 2008, 14–17; Laine, Rytteri & Pihkala 2006, 110.

⁹³⁴ Esim. tässä lehtijutussa mainittiin ohimennen pientilallisten muut vaikeudet: ”kyseessä alkavat jo olla siksi suuret taloudelliset menetykset alueella, jossa muutoinkin pieneläjää painavat raskaat rasitukset.” Susi tihutöissä keskellä Ilomantsin kirkonkylää, *Karjalainen* 27.9.1959, 2.

⁹³⁵ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3504.

⁹³⁶ Lumiaro 1997, 17.

⁹³⁷ Vikström 2000, 65.

⁹³⁸ Ks. esim. Rauni Väinämö: Susi tappoi Liperissä kolmetoista karitsaa, *Helsingin Sanomat* 11.9.1995, A9; Sudet lampaiden verottajina, *Metsästäjä* 3/1996, 16–17.

⁹³⁹ Ks. esim. Susikanta on vahvistumassa, *Suomen Luonto* 2/1996, 44–45 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen).

⁹⁴⁰ Sudet lampaiden verottajina, *Metsästäjä* 3/1996, 16–17.

⁹⁴¹ Salmi 2018, 10.

⁹⁴² Ks. esim. Sudet jatkavat yhä tihutöitään, *Karjalainen* 4.7.1962, 2; Susien saalis nyt kaksi vasikkaa, *Karjalainen* 8.7.1962, 3; Kaksi hukkaa saatu ammutuksi, *Lapin Kansa* 9.3.1939, 2.

⁹⁴³ Pedot aiheuttivat v. 1961 eniten vahinkoja Kiteellä, *Karjalainen* 25.12.1962, 3; Petovahinkokorvauksista suurin osa Pohjois-Karjalaan, *Karjalainen* 7.11.1962, 2.

⁹⁴⁴ Sudet raatelivat 15 lammasta Jänisjoen varressa Värtsilässä, *Karjalainen* 7.8.1961, 1.

⁹⁴⁵ Siivonen 1956, 139–141, 144. Susia kutsuttiin myös murhanhimoisiksi sanomalehdissä, ks. esim. 15-päinen susilauma liikkuu Pohjois-Inarissa Partakon tienoilla, *Lapin Kansa* 18.1.1938, 2.

⁹⁴⁶ Pohja-Mykrän ja Mykrän mukaan haitalliset eläimet voidaan mieltää jopa pahoiksi ja epämoraalisiksi. Pohja-Mykrä & Mykrä 2007, 173.

⁹⁴⁷ Susi surmasi lehmän Kiteellä, *Karjalainen* 15.7.1961, 3. Ks. myös esim. Peto Tohmajärvellä, *Karjalainen* 6.9.1959, 7; Riihijärven tappajasuden tilillä jo 12 lammasta, *Karjalainen* 27.6.1960, 3. Myös *Suuri Nisäkäsikirja* (1956) kuvaili susien saalistustapaa raa'aksi ja pelottavaksi. Siivonen 1956, 142–144.

⁹⁴⁸ Näitä kuvia julkaistiin 1950- ja 1960-lukujen taitteen ekspansion aikaan keskimäärin vähemmän kuin tapettuja susia esittäviä trofeevalokuvia. Poikkeuksena oli vuosi 1960, jolloin julkaistiin vain yksi kuva kaadetusta sudesta ja viisi valokuvaa susien tappamista vasikoista ja lampaista. Vuonna 1959 julkaistiin Karjalaisessa viisi valokuvaa kaadetusta sudesta ja yksi kuva susien tappamista lampaista. Vuonna 1961 julkaistiin lehdessä yksitoista valokuvaa kaadetuista susista ja neljä kuvaa susien tappamista lampaista ja naudoista. Vuonna 1962 kuvia susista julkaistiin neljätoista ja susien tappamista ”kotieläimistä” kuusi. Vuonna 1963 julkaistiin kymmenen valokuvaa tapetuista susista eikä lainkaan valokuvia susien tappamista ”kotieläimistä”. Vuonna 1967 *Vaasa* julkaisi yhden kuvan Suupohjassa ja Isojoella liikkuneen susiyksilön tappamasta koirasta. Suupohjan susi raateli koiran, *Vaasa* 13.1.1967, 1. Hämeessä 1972 liikkuneen suden raatelemasta koirasta julkaistiin kuva eläinlääkärillä. Susi raateli

koiran Rengossa, *Hämeen Sanomat* 12.10.1972, 1. *Lapin Kansassa* ei julkaistu vuosina 1938, 1939 ja 1949 susien raatelemista tai tappamista poroista valokuvia.

⁹⁴⁹ Susi vieraili Lappajärvellä *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 57; Nauvon susi hukassa, *Helsingin Sanomat* 18.7.1982, 21.

⁹⁵⁰ Shepard 1997, 273. Ks. myös Ilvesviita 2001, 79.

⁹⁵¹ Lahtinen & Vuorisalo 2005, 188.

⁹⁵² Kaarlenkaski 2016, 29–30, 31–35.

⁹⁵³ Ks. esim. Wahlberg 2010; Koskela 2017.

⁹⁵⁴ Ovela susi livahti taas, *Hämeen Sanomat* 27.10.1972, 10.

⁹⁵⁵ Ks. esim. Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio, 1996; Pohjois-Karjalan maatalousväki vaatii susi- ja karhujahteja, *Helsingin Sanomat* 21.5.1995, A5; Itä-Suomen metsästäjät tiukkana petovahingoista, *Helsingin Sanomat* 18.5.1997, A5; Petovahinkoihin neljä miljoonaa, *Metsästäjä* 1/1995, 4.

⁹⁵⁶ Ilomäki & Lauhakangas 2002, 18. Ks. myös Ilvesviita 2005, 144; Ylimaunu 2002, 124, 125.

⁹⁵⁷ Ritvo 1987, 5, 41.

⁹⁵⁸ Pearson & Weismantel 2010, 32.

⁹⁵⁹ Ratamäki 2009a, 40. Ks. myös Lummaa 2010, 192.

⁹⁶⁰ Barad 2007, 3, 34, 152, 206. Ks. myös Birke, Bryld & Lykke 2004, 170.

⁹⁶¹ Raatelijasusi kaatui Tohmajärven Kantosyrjässä, *Karjalainen* 10.9.1962, 1.

⁹⁶² Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 28.

⁹⁶³ Barrow 2010, 127. Ks. myös Lähdesmäki 2014a; Lähdesmäki 2014b.

⁹⁶⁴ Lopez 1978, 146; Coleman 2004, 5, 6, 49, 54, 93; Lehikoinen 2007, 11, 76; Ratamäki 2009a, 40, 41. Karjanhoito on maailmanlaa-

juisesti merkittävä syy ihmisten ja susien välisiin konflikteihin. Fritts ym. 2003, 305–309; Bisi, 2010, 21.

⁹⁶⁵ Siivonen 1956, 141.

⁹⁶⁶ Ks. esim. Sudet surmasivat hirven Koveron Herajärven maastossa, *Karjalainen* 8.1.1960, 2; Eräpalsta: Mitä sudet syövät talvella, *Karjalainen* 5.4.1962, 7; Kalevi Raitasuo: Mitä ja miten susi saalistaa?, *Metsästys ja Kalastus* 2/1967, 61.

⁹⁶⁷ Lehikoinen 2007, 63–72.

⁹⁶⁸ Coleman 2004, 35–36.

⁹⁶⁹ Lehikoinen 2007, 184.

⁹⁷⁰ Ks. esim. Pohjois-Karjalan maatalousväki vaatii susi- ja karhujah-
teja, *Helsingin Sanomat* 21.5.1996, A5; Rauni Väinämö, Uusi suur-
petotutkija esittäytyi tupaillassa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sano-
mat* 14.3.1996, A11; Sudet lisääntyvät Pohjois-Karjalassa, *Metsästä-
jä* 3/1996, 14–15; Hirviyhteistyö koetuksella, *Metsästäjä* 5/1996, 8–
10; Petopolitiikka harhateillä, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A19
(mielipide, kirj. Heikki Kangasperko, Oulu).

⁹⁷¹ Sudet häiriköivät Ruokolahdella, *Helsingin Sanomat* 25.8.1997,
A9; Jukka Perttu: Sudet ja karhut herkuttelevat hirvillä, *Helsingin
Sanomat* 10.11.1997, A5; Sudet lampaiden verottajina, *Metsästäjä*
3/1996, 16–17.

⁹⁷² Lumiaro 1997, 6, 19, 42. Ks. myös Skogen, Mauz & Krange 2008,
118.

⁹⁷³ Ks. esim. Kaarlenkaski 2012. Ihmisten ja koirien erilaisista suh-
teista ks. esim. Haraway 2003; Haraway 2008.

⁹⁷⁴ Ks. esim. Ruotsala 2002; Nyssönen & Salmi 2013.

⁹⁷⁵ Ks. esim. Liperissä lampaita jahdannut peto ilmeisesti susi, *Hel-
singin Sanomat* 8.8.1995, A10; Peto hyökkäsi jo kolmannen kerran
lammasmaun Liperissä, *Helsingin Sanomat* 9.9.1995, A13.

⁹⁷⁶ Susi tuhotöissä keskellä Ilomantsin kirkonkylää, *Karjalainen* 27.9.1959, 2.

⁹⁷⁷ Kaarlenkaski 2012; Kaarlenkaski & Saarinen 2013, 149. Kaarlenkaski on omassa tutkimuksessaan havainnut varsinkin nautojen kanssa työskentelevien naisten suhtautuneen hyvin tunteellisesti niihin. Kaarlenkaski 2012.

⁹⁷⁸ Ks. esim. Näin lukijat, Pedolle ei täällä ole elintilaa, *Hämeen Sanomat* 31.10.1972, 4 (mielipide, kirj. Olavi Vanamo); Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyksy 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 62; Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4. Ritva Liikkanen, Susisodassa syntyi välirauha, *Helsingin Sanomat* 23.8.1997, A9; Lumiaro 1997, 14–15. Ks. myös Ratamäki 2009a, 49–50; Ratamäki 2009b, 48.

⁹⁷⁹ Petojen tuhotyöt jatkuvat, *Karjalainen* 5.7.1962, 1.

⁹⁸⁰ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyksy 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 52.

⁹⁸¹ Ks. esim. Schuurman 2012; Koski & Bäcklund 2012.

⁹⁸² Yläne 1926, 238.

⁹⁸³ Susikanta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1970, 47. Ks. myös Einari Merikallio: Metsästyksestä Petsamossa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1921, 257; Erämiehille: Petoeläintemme tihutöitä, *Karjalainen* 24.12.1959, 16.

⁹⁸⁴ Salovaara 1930, 112.

⁹⁸⁵ Susien suojelun kannattajista esimerkiksi Vilkka ja Pulliainen kirjoittivat paljon susivihasta. ks. esim. Pulliainen 1984; Pulliainen & Rautiainen 1999; Vilkka 1996.

⁹⁸⁶ Susien vihaamisesta länsimaissa laajemmin ks. Ilvesviita 2005,77.

⁹⁸⁷ Ks. esim. Vargskräcken, *Wasabladet* 18.1.1902, 2; Susia, *Suomen metsästyislehti* 9/1910, 264. Tarkasteluajanjakso 1900–1905: *Wasa-*

bladetissa ja *Hämeen Sanomissa* ihmisten pelko mainittiin kahdessa kirjoituksessa. Eniten pelon mainitsevia kirjoituksia julkaistiin *Karjalattaressa*, jossa ihmisten kokemaa pelko mainittiin kuudessa kirjoituksessa. Tarkasteluajanjakso 1906–1910: *Suomen metsästyslehdessä* julkaistuissa kirjoituksissa kahdessa viitattiin pelkoon.

⁹⁸⁸ Pakinoita: Mammot, susi waanii pienokaisianne!, *Turun Sanomat* 8.12.1920, 3.

⁹⁸⁹ Mela & Kivirikko 1909, 26; Salovaara 1930, 109, 111; Siivonen 1956, 144–145; A.E.: Hukka, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 41–42. Ks. myös J. V. Hirsijärvi: Muistelmia metsästäjistä, *Metsästys ja Kalastus* 4/1912, 114–115, 117.

⁹⁹⁰ Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 23.

⁹⁹¹ Ritvo 1987, 28–30, 134. Ks. myös Thomas 1984, 171; Coleman 2004, 106, 111, 114.

⁹⁹² Ahmed 2000, 8. Ks. myös Lähdesmäki & Ratamäki 2015.

⁹⁹³ Ahmed 2004; Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 21. Sanomalehtien merkityksestä susia koskevien mielipiteiden muodostumiseen ks. myös Teperi 1977; Lappalainen 2005; Lähteenmäki 2013.

⁹⁹⁴ *Suuri nisäkäskirja* vuodelta 1956 painottaa susien käyvän ihmisten kimppuun ”yleensä vain aniharvoin”. Siivonen 1956, 144. Myös *Suomen nisäkääät II* -teos muistutti, että ”[i]hmisen kimppuun suden tiedetään käyneen ani harvoin”. Pulliainen 1972, 100.

⁹⁹⁵ Sudet lähestymässä Ivalon kyläkeskustaa, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2. Ks. myös esim. Kaksi sutta ammuttiin lentokoneesta konepistoolilla, *Lapin Kansa* 20.3.1949, 4.

⁹⁹⁶ Suden, *Karjalatar* 28.1.1902, 3.

⁹⁹⁷ Ihmisiä hätyytellyt susi ammuttu, *Lapin Kansa* 13.4.1949, 1. Ks. myös Susi hätyytti naista eilen Inarin Nellimössä, *Lapin Kansa* 25.3.1949, 1; Yksinäinen susi ahdisti koulutyttöä, *Lapin Kansa*

24.3.1949, 1. Lehdessä ei tarkemmin avattu sitä, mitä ahdistaminen tarkoitti.

⁹⁹⁸ Susi säikäytteli marjamiehiä Iissä, *Karjalainen* 19.8.1959, 3. Ks. myös Suuri susi tuli koulutyttöjä vastaan, *Karjalainen* 15.9.1961, 1. Nälkäinen susi vaanii koululapsia Tuupovaarassa, *Karjalainen* 20.12.1961, 1.

⁹⁹⁹ Masson & McCarthy 1995, 187; Bekoff 2006, 82; Laaksonen 2013, 24, 142. Susien eleistä ja ilmeistä tarkemmin ks. esim. Laaksonen 2013.

¹⁰⁰⁰ Metsästäjä Kanadasta: Sutta ei kaadeta väijymällä. Rauta ja myrky tehokkaampia, *Karjalainen* 2.9.1962, 5.

¹⁰⁰¹ Eräpalsta: Mitä sudet syövät talvella, *Karjalainen* 5.4.1962, 7.

¹⁰⁰² Näin se kävi, Susiromantiikkaa, *Karjalainen* 30.9.1962, 15.

¹⁰⁰³ Kuparinen 1960, 340. Ks. myös Rantanen 1962, 91; Kahdeksan suden lauma liikkuu Ilomantsin saloilla, *Karjalainen* 8.12.1962, 1; Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7

¹⁰⁰⁴ Vihavainen 2003, 835.

¹⁰⁰⁵ Näin lukijat: Susi ulvoo Renkajärven takana, *Hämeen Sanomat* 3.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Viljo Luurila).

¹⁰⁰⁶ Ks. esim. Näin lukijat: Ajattele, Istoneuro, *Hämeen Sanomat* 2.11.1972, 4 (mielipide, kirj. V.I.); Näin lukijat: Suden puolesta sutta vastaan, *Hämeen Sanomat* 1.12.1972, 4; Näin lukijat: Vieläkin sudesta, *Hämeen Sanomat* 8.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Täti).

¹⁰⁰⁷ Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5.

¹⁰⁰⁸ Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5.

¹⁰⁰⁹ Ks. esim. Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästyksen ja Kalastus* 6/1980, 41; Susi pelottelee jälleen ihmisiä Lieksan alueella, *Helsingin Sanomat* 10.4.1995, A9. Ks. myös Ratamäki

2009a, 54–56; Bisi 2010, 57–58. Susipelosta 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa ks. esim. Ojalampi 2015, 8; Skogen & Krange 2003; Hiedanpää 2013; Hiedanpää & Pellikka 2012; Hiedanpää, Pellikka & Ojalampi 2016.

¹⁰¹⁰ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4.

¹⁰¹¹ Palviainen 2000, 85–86; Vikström 2000, 49–50.

¹⁰¹² Lumiaro 1997, 21, 26–27, 41; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21. Ks. myös Leena Laakso: Pahaa sutta ken pelkäisi..., *Helsingin Sanomat* 1.6.1995, A7; Ritva Liikkanen: Salametsästäjät ilmeisesti estävät Suomen susikantaa kasvamasta, *Helsingin Sanomat* 15.1.1998, A5.

¹⁰¹³ Vikström 2000, 50.

¹⁰¹⁴ Petopuhelin kerää havaintoja Ruokolahden karhuista ja susista, *Helsingin Sanomat* 27.7.1998; Petojen siirrot puhuttavat edelleen, *Metsästäjä* 6/1998, 8–10; Petopelko lisääntynyt, *Suomen Luonto* 11/1999, 13.

¹⁰¹⁵ Pohjois-Karjalan tuottajat vaativat sudenkaatolupia, *Helsingin Sanomat* 19.9.1995, A10. Ks. myös esim. Juha Honkonen: Luoteis-Uudellamaalla petoja enemmän kuin miesmuistiin, *Helsingin Sanomat* 5.7.1999, B3; Lumiaro 1997, 21.

¹⁰¹⁶ Ks. esim. Reijo Kärkkäinen: Katso petoa suoraan silmiin, *Helsingin Sanomat* 29.9.1995, D1; Pääkirjoitus, Maltillinen suurpetoesitys, *Helsingin Sanomat* 24.11.1996, A2; Elämää petojen kanssa, *Metsästäjä* 2/1996, 24–26; Pedot, suomalaiset ja tiedotusvälineet, *Suomen Luonto* 1/1995, 47 (mielipide, kirj. Juha Valste); Vilkkä 1997, 32. Ks. myös Lumiaro 1997, 20; Pulliainen & Rautiainen 1999, 152–153.

¹⁰¹⁷ Ks. esim. Vargskræcken, *Wasabladet* 18.1.1902, 2; Susia, *Suomen metsästyslehti* 9/1910, 264; Heikki Kangasperko: Uhkaako susi Suomea?, *Metsästys ja Kalastus* 6/1980, 41.

¹⁰¹⁸ Naisten ja lasten pelkkäämisestä ks. esim. Susitilanne, *Karjalainen* 31.8.1961, 2; Jukka Perttu, Petopuhelin kerää havaintoja Ruokolahden karhuista ja susista, *Helsingin Sanomat* 27.7.1998, A5. Miesten pelottomuudesta ks. esim. Suden metsästystä, *Karjalatar* 26.1.1905, 2. Miehistä ja metsästyskoiran menettämisen pelosta ks. esim. Ari Komulainen & Yrjö Eronen: Sudet Pohjois-Karjalassa, *Metsästys ja Kalastus* 7/1996, 82.

¹⁰¹⁹ Kaksi hukkaa joutunut surman omaksi, *Lapin Kansa* 21.1.1939,3.

¹⁰²⁰ Suhteellista, *Karjalainen* 25.8.1961, 2.

¹⁰²¹ Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

¹⁰²² Kalevi Raitasuo kirjoitti vuonna 1967 *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä, että ”Pohjois-Karjalassa ja Pohjanmaalla vuonna 1962 susien saaliiksi joutuneista otuksista oli peräti 81 % sorkkaeläimiä, pääosa lampaita ja vasikoita, jotka tässä tapauksessa korvasivat susien kannalta poikkeuksellisen edullisella tavalla niiden luontaisen saalistuskohteiden – peurojen ja hirvien – niukkuuden.” Kalevi Raitasuo: Mitä ja miten susi saalistaa?, *Metsästys ja Kalastus* 2/1967, 60.

¹⁰²³ Kojola ym. 2004a; Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3515.

¹⁰²⁴ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 4.

¹⁰²⁵ Laaksonen 2013, 36.

¹⁰²⁶ Suomalaisesta tunteiden historiasta ks. Salmi 2018.

¹⁰²⁷ Bekoff 2006, 28; Ojalampi 2015, 7–8. Susien tunne-elämästä tarkemmin ks. esim. Bekoff 2006.

¹⁰²⁸ Masson & McCarthy 1995, 81, 84.

¹⁰²⁹ Haraway 2008, 226.

¹⁰³⁰ Packard 2003, 55–56; Masson & McCarthy 1995, 81, 84.

¹⁰³¹ Laaksonen 2013, 87; Packard 2003, 62.

- ¹⁰³² Haraway 2008, 23, 25, 243.
- ¹⁰³³ Mela & Kivirikko 1909, 26; Salovaara 1930, 111; Yläne 1926, 238–240. Ks. myös Järvinen 1950, 203; Teperi 1977, 27; Lappalainen 2005, 130. Susien arkuudesta lehtikirjoittelussa ks. esim. Susien esiintymisestä tieto nopeasti jahtimiehille, *Karjalainen* 3.1.1963, 2.
- ¹⁰³⁴ Masson & McCarthy 1995, 76–96.
- ¹⁰³⁵ Laaksonen 2013, 47.
- ¹⁰³⁶ Masson & McCarthy 1995, 81–82, 87; Peterson & Ciucci 2003, 119.
- ¹⁰³⁷ Bekoff 2002, 152–153.
- ¹⁰³⁸ Neljä lammasta menetettiin nyt Tohmajärvellä, *Karjalainen* 19.8.1961, 4.
- ¹⁰³⁹ Susien suuhun jo 20–30 koiraa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sanomat* 11.2.1997, A10.
- ¹⁰⁴⁰ Salovaara 1930, 112; Siivonen 1956, 131, 133. Myös *Suomen nisäkkäät II* toistaa tämän kuvan. Pulliainen 1972, 90.
- ¹⁰⁴¹ Masson & McCarthy 1995, 100–105, 122–123, 152–162, 191–192.
- ¹⁰⁴² Siivonen 1956, 147.
- ¹⁰⁴³ Pulliainen 1983, 194.
- ¹⁰⁴⁴ Bekoff 2002, 231.
- ¹⁰⁴⁵ Suuri naarassusi ammuttu Kestilässä, *Karjalainen* 14.10.1959, 3.
- ¹⁰⁴⁶ Kauko Varis: Liperin lampaanahdistelija ammuttiin, *Helsingin Sanomat* 23.9.1995, A5.
- ¹⁰⁴⁷ Ks. esim. Susia liikkeellä *Karjalatar* 16.6.1903, 3; "Hukan surma." Niesta sudenmyrkköjen kyytimiehenä, *Poromies* 5-6/1938, 94.
- ¹⁰⁴⁸ Uusi susijahti suunnitteilla Lappiin, *Metsästys ja Kalastus* 11/1949, 328.
- ¹⁰⁴⁹ Sudet revivät 1500 poroa, *Lapin Kansa* 11.1.1949, 2.

¹⁰⁵⁰ Laki metsästyslain muuttamisesta (832/1948), 54 §. Tähän liittyvästä uutisoinnista ks. esim. Yleistä susijahtia, *Lapin Kansa* 12.1.1949, 1.

¹⁰⁵¹ Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5. Ks. myös Eräpalsta: Susien kevätliikehtiminen alkanut, *Karjalainen* 16.4.1962, 5; Petotorjunta ollut tuloksesta, *Karjalainen* 11.9.1962, 1, 8.

¹⁰⁵² Ks. myös Lähdesmäki 2014a.

¹⁰⁵³ Tällöin teosta oli ilmoitettava poliisiviranomaiselle. Asetus suden rauhoittamisesta (749/1973), 2 §; 3 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (720/1977), 5 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1979), 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1000/1981), 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (830/1984), 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1133/1987), 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1165/1988), 6 §.

¹⁰⁵⁴ Susi kaatui, *Metsästys ja Kalastus* 4/1982, 73.

¹⁰⁵⁵ Rajala, Paavo: Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, no 16, 1983, 25.

¹⁰⁵⁶ Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1136/1990), 6 §; Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä (1246/1992), 6 §; Luontodirektiivi (92/43/ETY), 16 artikla; Metsästyslaki (615/1993), 41 §; Asetus metsästysasetuksen muuttamiseksi (869/1998), 28 §.

¹⁰⁵⁷ Bisi 2010, 47.

¹⁰⁵⁸ Rauni Väinämö: Uusi suurpetotutkija esittäytyi tupaillassa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sanomat* 14.3.1996, A11.

¹⁰⁵⁹ Jo riittää kotimainen terrorismi!, *Helsingin Sanomat* 20.9.1995, A15 (mielipide, kirj. Paul Tiirilä, Pälkäne).

¹⁰⁶⁰ Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa); Susi ei ole

häirikkö syntyessään, *Helsingin Sanomat* 13.10.1997, A9 (mielipide, kirj. Timo Helle, puheenjohtaja, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Tuomas Rantanen, pääsihteeri, Luonto-Liitto); Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi ja Ari Marila, lääkäri, Oulu); Mika Parkkonen: Suojelijat eivät vastusta pihaan tulevan suden tappoa, *Helsingin Sanomat* 26.4.1997, A17.

¹⁰⁶¹ Coleman 2004, 36.

¹⁰⁶² Mech & Boitani 2003, 25–27; Packard 2003, 35; Laaksonen 2013, 18. Toisen lauman reviirille uskaltautuvista tai hyökkäävistä susista ks. Laaksonen 2013, 26.

¹⁰⁶³ Mech & Boitani 2003, 2–3; Laaksonen 2013, 16–17.

¹⁰⁶⁴ Susien ja muiden suurpetolajien keskinäisiä suhteita ei ole erityisesti tutkittu. Lajien välillä tiedetään kuitenkin esiintyvän kilpailua ravinnosta. Aggressiivinen käytös (esimerkiksi tappelu saaliin luona tai kohtaaminen toisen pesän luona) ja toisen lajin edustajan tappaminen (ja joskus syöminen) ei ole maanisäkkäiden välillä tavatonta. Susien on havaittu tappavan usein kojootteja, mutta karhujen ja susien keskinäiset tappelut päättyivät tutkijoiden Pohjois-Amerikassa tarkkailemista tapauksissa harvoin kuolemaan (useammin tappelut päättyivät saaliin anastamiseen). Kahden täysin samaan ravintoon ja samoihin saaliseläimiin erikoistuneen lajin katsotaan olevan lähes mahdotonta elää samalla alueella kilpailun takia, mutta monet lajit hyötyvät toistensa läsnäolosta esimerkiksi voidessaan käyttää ravinnoksi toisen lajin edustajien tappamia saaliseläimiä. Muiden petonisäkkäiden lisäksi esimerkiksi korppien kerrotaan hyötyvän susista ja siksi olevan paljon kanssakäymisessä susien kanssa. Ballard, Carbyn & Smith 2003, 259–268, 269–270. Petoeläinten välisistä suhteista ks. myös Laaksonen 2013, 98–103.

¹⁰⁶⁵ Reviirin määrittelyyn kuuluu usein reviirin puolustaminen tunkeutujilta. Malmberg 1980, 7, 8–9. Inhimillisestä reviirikäyttäytymisestä

sestä kivikaudelta tähän päivään ks. Malmberg 1980. Kodin reviiiristä ja sen puolustamisesta 2000-luvun kontekstissa ks. Ojalampi 2015, 9; Hiedanpää, Pellikka & Ojalampi 2016.

¹⁰⁶⁶ Coleman 2004, 42; Ritvo 1987; Kaartinen 2006; Fudge 2000.

¹⁰⁶⁷ Thomas 1984, 97–98; Beirne (1995) 2007, 168; Kalof 2007, 61, 63–64; Ritvo 1987, 114–115. Myös Pohjois-Amerikassa kolonialistit kokivat uuden ajan alussa sudet rikollisina. Jon Colemanin mukaan sudet miellettiin Uudessa-Englannissa ryöstäjiksi ja pahoinpitelijöiksi, sillä niiden käyttäytyminen kriminalisoitiin. Coleman 2004, 42, 49–50.

¹⁰⁶⁸ Beirne (1995) 2007, 168–171, 187–188. Oikeuskäsityksen muutos liittyy näkemyksiin eläimestä toimijana ja subjektina. Rikoksia tekevä, niihin kykenevä eläin oli historioitsija Harriet Ritvon mukaan valtaa käyttävä toimija, ei pelkästään ihmisen omaisuutta, jollaiseksi eläin myöhemmin lainsäädännössä on kuvattu. Kun ajatus eläimestä rikollisena hylättiin, kiistettiin eläinten kykyä käyttää valtaa ja niistä tuli lähinnä ihmisten manipuloinnin kohteita. Ritvo 1987, 115.

¹⁰⁶⁹ Alhanen 2007, 108.

¹⁰⁷⁰ Alistettujen ryhmien tutkimisesta historian tutkimuksen parissa ks. esim. Kaartinen 2001, 388–389; Kaartinen 2004, 23–24; Holmberg 2005, passim. Toiseuden tutkimisesta yleisesti ks. esim. Olli Löytyn toimittama *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen* (2005).

¹⁰⁷¹ Wolch & Emel 1995, 632. Ks. myös Haraway 2008, 9–10.

¹⁰⁷² Emel 1998, 92; Gruen & Weil, 2010, 128. Toiseus alistamisena ks. myös Kaartinen 2001, 387.

¹⁰⁷³ Haraway 2008, 77–82. Harawayn mukaan tuntevan olennon tappaminen on jonkun, ei jonkin tappamista. Haraway 2008, 106.

¹⁰⁷⁴ Thomas 1984, 34, 40–41.

¹⁰⁷⁵ Ojalampi 2015, 8.

¹⁰⁷⁶ Coleman 2004, 106, 111, 114.

¹⁰⁷⁷ Susitilanne, *Karjalainen* 31.8.1961, 2.

¹⁰⁷⁸ Valtioneuvoston päätöksen mukaan korvauksen saamisen ja määrän päätti maatalousministeriö ja se maksettiin eduskunnan tarkoitusta varten myöntämien määrärahojen puitteissa. Korvauksen saaminen edellytti katselmuksen suorittamista yhdessä esimerkiksi paikkakunnan nimismiehen tai poliisikonstaapelin kanssa ja erilaisia päätöksessä kuvattuja tietoja sisältävän katselmuskirjan laatimista. Nimismiehen tuli lähettää katselmuskirja maaherralle, jonka taas tuli toimittaa asiakirjat maatalousministeriölle. Valtioneuvoston päätös karhujen tekemäin vahinkojen korvaamisesta (61/1930). Vuonna 1954 annettiin uusi, edellisen korvaava päätös. Korvauskäytännöt ja ehdot säilyivät käytännössä samoina ja tässäkin päätöksessä korvauksen saajat rajattiin vähävaraisiin. Valtioneuvoston päätös karhujen aiheuttamain vahinkojen korvaamisesta (283/1954).

¹⁰⁷⁹ Jos kaikkien suurpetojen aiheuttamista kuolemista ei makseta korvauksia, vaikuttaa se tilastointiin, sillä karjakuolema voidaan ja on voitu laittaa sen eläimen syyksi, jonka saalistus korvataan. Kaczensky 1999, 60.

¹⁰⁸⁰ Valtioneuvoston päätös petoeläinten aiheuttamien vahinkojen korvaamiseksi (335/1961); Valtioneuvoston päätös petoeläinten aiheuttamien vahinkojen korvaamiseksi (251/1963).

¹⁰⁸¹ Pedot aiheuttivat v. 1961 eniten vahinkoja Kiteellä, *Karjalainen* 25.12.1962, 3.

¹⁰⁸² Laki petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta (574/1956), 1§.

¹⁰⁸³ Korvien talteen ottaminen liittyi siihen, että korvien avulla poron omistajana pidetty henkilö oli mahdollista tunnistaa: porojen korviin leikattiin omistajan merkki tai kuvio. Korvauksen saaminen edellytti erilaisten asiakirjojen, mutta myös materiaallisen aineiston esittämisestä: petoeläimen tappaman poron löytäjän oli tehtävä löydöstä ilmoitus

maatalousministeriön vahvistamalle lomakkeelle ja annettava kyseisen paliskunnan poroisännälle lomakkeen lisäksi tapetun poron korvat ”tai, jos niitä ei löydy, mahdollinen tieto muusta merkistä, jonka mukaan poro voidaan tuntea”. Maatalousministeriön päätös petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta (656/1956), 1 §. Korvausanomus tuli käsitellä sen paliskunnan, jonka alueella vahinko tapahtui, yleisessä kokouksessa. Tämän jälkeen paliskunnan tuli tehdä ehdotus korvauksen suuruudesta Paliskuntain Yhdistykselle. Paliskuntain Yhdistyksen hallitus laati esityksen korvauksen suuruudesta maatalousministeriölle, joka päätti korvauksen lopullisen suuruuden. Viimeinen sana ja päätäntävalta olivat siis maatalousministeriöllä. Hyväksytyin korvauksen suoritti Paliskuntain Yhdistys. Laki petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta (574/1956), 2 §.

¹⁰⁸⁴ Sudet surmanneet runsaasti poroja Kuusamossa, *Karjalainen* 7.8.1962, 3.

¹⁰⁸⁵ Laki petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta (1011/1973), 2 §. Vuonna 1956 säädetyin lain nojalla tehdyssä maatalousministeriön päätöksessä oli myös mukana mahdollisuus saada korvausta, vaikkei poron omistajaa olisi tunnistettu: ”[j]os petoeläimen tappamaa poroa ei voida tuntea, suoritetaan korvaus sille paliskunnalle, jonka alueella vahinko on tapahtunut, ja on paliskunnan poroisännän asiana tässä tapauksessa korvausanomuksen tekeminen.” Maatalousministeriön päätös petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta (656/1956), 4 §.

¹⁰⁸⁶ Petoeläinten tuhokorvaukset hallituksen mielestä riittäviä, *Karjalainen* 11.8.1962, 3.

¹⁰⁸⁷ Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

¹⁰⁸⁸ Petovahingot korvattava ja tapporahoista luovuttava, *Metsästäys ja Kalastus* 6/1967, 297.

¹⁰⁸⁹ ”Korvaus voidaan pienentää tai kokonaan evätä, jos vahingon kärsijä tai vahinkoalueen omistaja on aiheettomasti kieltäytynyt myötävaikuttamasta vahingon estämisestä, jos vahingon kärsijä on huolimattomalla eläinten pidolla tai muutoin tahallisesti myötävaikuttanut vahingon syntymiseen”. Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta (259/1986), 5 §. Myöskään alle 500 markan korvauksia ei suoritettu. Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta (259/1986), 6 §. Päätöksessä määriteltiin nyt tarkkaan, millaisista ja keiden aiheuttamista vahingoista oli kyse: ”[p]etoeläimen aiheuttamalla vahingolla tarkoitetaan tässä päätöksessä karhun, suden, ahman ja ilveksen maataloudelle tai muulle eläinten, ei kuitenkaan riistaeläinten, pidolle aiheuttamaa vahinkoa.” Vahingon tutkiminen määrättiin vahinkopaikkakunnan poliisin tehtäväksi ja korvauksen määrän päätti ja sen suoritti vahinkopaikkakunnan maatalouspiirin maataloustoimisto. Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta (259/1986), 2–4, 7 §.

¹⁰⁹⁰ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyky 1981, *Metsästyksen ja Kalastus* 5/1982, 62.

¹⁰⁹¹ Suurpetomme lisääntyvät, *Metsästyksen ja Kalastus* 1/1984, 31; Viljo Sivonen: Ilomantsin susikuulumisia, *Metsästyksen ja Kalastus* 4/1983, 59.

¹⁰⁹² Päätöksessä käsiteltiin nyt yhdessä porovahinkoja sekä petoeläinten kotieläimille ja ”viljellyille eläimille” aiheuttamia vahinkoja. Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta (1367/1997), 5 §.

¹⁰⁹³ Sudet kauhuna Suomussalmen koululapsilla, *Karjalainen* 1.12.1960, 8.

¹⁰⁹⁴ Susien saalistus jatkuu, *Karjalainen* 16.9.1961, 3. Ks. myös esim. Susivaaran torjumiseksi koululaissaatto Pyhäselkään, *Karjalainen* 12.10.1961, 6; Lasten susisaatosta 2,5 milj. mk:n meno Kiteellä, *Karjalainen* 18.7.1962, 2.

¹⁰⁹⁵ Teperi 1977, 97.

¹⁰⁹⁶ Kuulumisia Ilomantsin susirajalta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1985, 23.

¹⁰⁹⁷ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Ilomantsin kunta tarjoaa koululaisille susikyötejä, *Helsingin Sanomat* 19.2.1997, A5; Susikyötejä koululaisille Tuupovaarassa, *Helsingin Sanomat* 9.3.1997, A13. Koulukyydytyksistä 2000-luvun Suomessa ks. esim. Ojalampi 2015, 11–12.

¹⁰⁹⁸ Ilomantsin kunta aikoo hakea suden kaatolupaa, *Helsingin Sanomat* 19.1.1996, A10; Ilomantsi ei saanut kesyn suden kaatolupaa, *Helsingin Sanomat* 13.2.1996, A10; Lumiaro 1997, 41.

¹⁰⁹⁹ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyky 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 62.

¹¹⁰⁰ Poliisin kerrottiin lehdessä todenneen, että ”monikaan metsästäjä ei uskalla enää koiraansa ajolle laskea.” Sudet syöneet neljä koira Ilomantsissa, *Helsingin Sanomat* 2.10.1981, 15; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21; Rauni Väinämö: Ilomantsissa puhkesi susisota, *Helsingin Sanomat* 16.1.1995, A8; Susien lukumäärää aliarvioitu, *Helsingin Sanomat* 3.12.1997, A15 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, petohavainnoitsija, Ilomantsi); Miten metsästäjän tulisi suhtautua suteen, *Metsästäjä* 3/1996, 10–11; Lumiaro 1997, 19.

¹¹⁰¹ Raimo Heinonen: Hukka perii!!, *Metsästys ja Kalastus* 10/1997, 80; Pippuriliivi pitää pystykorvan hengissä, *Helsingin Sanomat* 15.1.1998, A5.

¹¹⁰² Ratamäki 2009a, 54–55. Ks. myös Bisi 2010, Ojalampi 2015, 8.

¹¹⁰³ Ojalampi 2015, 9.

¹¹⁰⁴ Jones & Cloke 2002, 54, 57–59.

¹¹⁰⁵ Karjaa suojattiin karhuilta ja susilta esimerkiksi naisen sukupuolielinten väen avulla: karja laskettiin keväällä laitumelle emännän jalkojen välistä. Savossa palvottiin ja lepyteltiin lyylityspuita. Stark-Arola 1998; Lehikoinen 2009, 55–60, 88, 99, 167, 178–180; Kaarlenkaski 2014.

¹¹⁰⁶ Niiranen 1981, 15–16; Susiportti, 06/2011 Sarka; Ojalampi 2015, 10.

¹¹⁰⁷ Haraway 2008, passim, esim. 25.

¹¹⁰⁸ Rojola 2013, 250–251.

¹¹⁰⁹ Niiranen 1981, 18–22; Björn 2003, 609–611; Kaarlenkaski 2012, 207. Ihmiset ovat aidanneet myös kyliä ja kaupunkeja. Malmberg 1980, 100.

¹¹¹⁰ Kaarlenkaski 2012, 207; Lehikoinen 2009, 59.

¹¹¹¹ Lehtola 2012, 141–143, 152, 238; Ruotsala 2002, 184–186.

¹¹¹² Ivalon poronsurmaaja susi käy yhä rohkeammaksi, *Lapin Kansa* 12.2.1949, 4.

¹¹¹³ Sata miestä saartaa kahta Sallan sutta, *Helsingin Sanomat* 7.11.1973, 15.

¹¹¹⁴ Kaczensky 1999. Joissain Euroopan maissa ovat myös koirat vahtineet laiduntavia eläimiä. Kaczensky 1999, 60, 62. Joissain maissa käytäntöä on haluttu elvyttää, ja esimerkiksi Yhdysvalloissa laumanvartijakoirien käyttöä on kokeiltu 1970-luvulta lähtien susien suojelun alettua, vasta kun muut keinot puuttua susien saalistamiseen olivat laittomia. Haraway 2003, 66–80, 84.

¹¹¹⁵ Ks. esim. Petotorjunta ollut tuloksekasta, *Karjalainen* 11.9.1962, 1; Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

¹¹¹⁶ Ks. esim. Lammasfarmari ei saanut jahtilupaa Liperissä, *Helsingin Sanomat* 14.9.1995, A5; Liperin lampaitten unta suojataan susilta ase-in, *Helsingin Sanomat* 15.9.1995, A3.

- ¹¹¹⁷ Petojen tuhotyöt jatkuvat, *Karjalainen* 5.7.1962, 2.
- ¹¹¹⁸ Kiteen susisota säästänyt 70 eläintä, *Karjalainen* 8.8.1962, 2. Myös Topi Aava kirjoitti vahinkojen vähentymisestä: ”Vuoden -62 vahinkotilasto ei ole suhteessa petojen määrään, vaan alentuminen johtuu siitä, että asujat pitivät varsin pitkät ajat eläimensä sisäruokinnassa säästyäkseen suuremmilta vahingoilta.” Topi Aava, Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.
- ¹¹¹⁹ Sudet surmasivat taas hevosen Kiteellä, *Karjalainen* 3.8.1962, 2.
- ¹¹²⁰ Vuonna 1962 uutisoitiin *Karjalaisessa* susien tappaneen kesän aikana Pohjois-Karjalassa lähes neljä kertaa enemmän kotieläimiä edellisen vuoden kesään verrattuna. Jo 60 kotieläintä petojen saaliiksi P-Karjalassa, *Karjalainen* 4.7.1962, 1.
- ¹¹²¹ Nauvon susishow, *Metsästys ja Kalastus* 7/1984, 36.
- ¹¹²² Aila Käyhty: Susivahdeiksi Liperiin tarjoutuu halukkaita Suomesta ja ulkomailta, *Helsingin Sanomat* 17.9.1995, A9.
- ¹¹²³ Ojalampi 2015, 11.
- ¹¹²⁴ Gade-Jørgensen & Stategaard 2000, 538.
- ¹¹²⁵ Kaartinen, Luoto & Kojola 2009, 3514.
- ¹¹²⁶ Viljo Sivonen: Ilomantsin susikuulumisia, *Metsästys ja Kalastus* 4/1983, 58.
- ¹¹²⁷ Susien suuhun jo 20–30 koiraa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sanomat* 11.2.1997, A10.
- ¹¹²⁸ Ks. esim. Susi tihutöissä keskellä Ilomantsin kirkonkylää, *Karjalainen* 27.9.1959, 2; Susi surmasi jälleen kaksi vasikkaa Kiteellä, *Karjalainen* 10.7.1960, 2. Tällaista käytöstä kuvattiin oudoksi sanomalehti *Karjalaisessa*. ”On suorastaan ihme, että peto on uskaltanut aukealle peltolaitumelle keskelle viljelyksiä noin 100 metrin päähän talosta [joka sijaitsi Ilomantsin kirkonkylässä].” Susi tihutöissä keskellä Ilomantsin kirkonkylää, *Karjalainen* 27.9.1959, 2.

¹¹²⁹ Esimerkiksi keväällä 1959 uutisoitiin *Karjalaisessa* siitä, kuinka suden nähtiin ”hyppäävän erään talon piha-aidan ylitse”. Rautavaaran peto todettu sudeksi, *Karjalainen* 31.5.1959, 4. Ks. myös Susi yritti viedä koiran Enon Sarvingissa, *Karjalainen* 24.9.1961, 4; Sudet jatkavat yhä tihutöitään, *Karjalainen* 4.7.1962, 2.

¹¹³⁰ Ks. esim. Susi raateli lampaita piha-aitauksessa Kannuksessa, *Helsingin Sanomat* 17.10.1997, A5. Ks. myös Susia liikkeellä Pohjanmaalla, *Helsingin Sanomat* 28.8.1981, 11.

¹¹³¹ Sudethan surmaavat koiria, *Helsingin Sanomat* 5.5.1995, A15 (mielipide, kirj. U. Pekka Kinnunen, Ilomantsi).

¹¹³² Barad 2007, 214–215. Ks. myös Whatmore 2002, 5.

¹¹³³ Ihmisten kasvattamien ja vankeudessa elävien eläinten kohdalla päinvastaiset teot – aitauksista karkaaminen – tulkitaan usein myös vastustamiseksi. Muunlajisten eläinten vastustamisesta ks. Philo 1998, 52; Philo & Wilbert (2000) 2007, 14; Hribal 2007, 103; Edwards 2010, 170; Nance 2013, 5; Warkentin 2009, 42.

¹¹³⁴ Masson & McCarthy 1995, 163; Packard 2003, 35.

¹¹³⁵ Susi vaanii yöllä aitauksessa olleita vasikoita, *Karjalainen* 28.8.1961, 2.

¹¹³⁶ Suomen ensimmäiset susiaidat rakennetaan Liperiin ja Merikarvialle, *Helsingin Sanomat* 8.6.1997, A12; Mikko Parkkonen: Lampaiden suojaksi nousee leijona-aita Liperiin, *Helsingin Sanomat* 27.6.1997, A7. 1990-luvulla vastaanlaisia aitoja käytettiin joissakin muissa Euroopan maissa, kuten Itävallassa pitämään karhut poissa mehiläistarhoilta, Ranskassa suojaamaan lampaita susilta. Kaczynsky 1999, 62.

¹¹³⁷ Haraway 2008, 41.

¹¹³⁸ Ks. esim. Milton 2000, passim. Ihmiset luokittelevat eläimiä ja kasveja (*biota*) erilaisten attribuuttien perusteella. Kriteerejä ovat

esimerkiksi kuulumisen ja kansalaisuuden standardit. Davis ym. 2011, 153–154.

¹¹³⁹ Tällä termillä tarkoitetaan nykyään ihmisen tahattomasti tai tahallisesti siirtämää lajia. Tulokaslajilla tarkoitetaan ihmisestä riippumatta, esimerkiksi tuulten mukana tullutta lajia. Näitä käsitteitä käytetään kuitenkin usein päällekkäin. *Tulokaslaji*, Tieteen termipankki; *Vieraslaji*, Tieteen termipankki.

¹¹⁴⁰ Näiden termien lisäksi käytetään termejä *non-native* ja *invasive species*. Davis ym. 2011, 153–154. Kotoperäiseksi määrittelemisen edellyttää esimerkiksi tiettyä aikaa, jonka kasvi tai eläin on alueella esiintynyt. Jones & Cloke 2002, 31.

¹¹⁴¹ Coates 2007, 1; Davis ym. 2011; Jones & Cloke 2002, 31.

¹¹⁴² Davis ym. 2011, 153–154.

¹¹⁴³ Ks. myös Coates 1998, 191; Davis ym. 2011, 153–154; Hall (1999) 2005, 82.

¹¹⁴⁴ Anderson (1983) 2007, Hall (1999) 2005, 45–56.

¹¹⁴⁵ Ronkainen 2006, 239.

¹¹⁴⁶ Ronkainen 2006, 238.

¹¹⁴⁷ Nash (1967) 1982; Daniels 1993; Olwig 2002.

¹¹⁴⁸ Historioitsijoista Peter Coates sekä Dolly Jørgensen ovat tutkineet luonnon ja toislajisten eläinten kansallistamista. Eläinten muuttoa ja valtioiden rajoja ylittävää liikkumista on tutkittu lähinnä luonnontieteiden parissa, mutta Jørgensen keskittyy eläinten (esim. myskihärkä) muuttoliikkeisiin ja toimijuuteen huomioiden myös eläinryhmien näkökulman. Coates 2007; Jørgensen 2015, passim, erit. 199. Ihmisten muuttoliikkeiden tutkimisesta historian ja kulttuurien tutkimuksen parissa ks. Jørgensen 2015, 184–185. Ei-inhimillisten eläinten luokittelua edellä kuvaamani termien avulla on tutkittu historian tutkimuksessa. Ks. myös Smout 2003.

¹¹⁴⁹ Susien tulosta nykyisen Suomen alueelle tiedetään hiukan fossiililöytöjen perusteella. 130 000 vuotta sitten susi on luultavasti kuulunut Suomen eläimistöön, ja täällä on myös ollut joitain sen saaliseläinlajeja. Mech & Boitani 2003, 241; Laaksonen 2014, 126; Ilpo Kojola, tiedonanto 2019. Suden evoluutiosta ja lajin varhaisista vaiheista ja esiintymisestä ks. Nowak 2003, 239–242.

¹¹⁵⁰ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868), 1 §. Vahinkoeläinten hävittämisestä puhuttiin myös vuoden 1962 metsästyslaissa. Metsästyslaki (290/1962), 2 luku.

¹¹⁵¹ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa (6/1868); Keisarillisen majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898); Metsästyslaki (146/1934); Metsästyslaki (290/1962).

¹¹⁵² Ratamäki 2009a, 43–44; Leino-Kaukiainen 2003, 110, 112; Leikola 2008, 37; Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 28–29.

¹¹⁵³ Siivonen 1956, 148.

¹¹⁵⁴ Arth. Aspelin: Miten saada pedot Lapissa vähenemään? *Metsästyks ja Kalastus* 5/1914, 129–132.

¹¹⁵⁵ Yläne 1926, 238.

¹¹⁵⁶ Järvinen 1950, 202.

¹¹⁵⁷ Ks. myös Bisi & Kurki 2005, 21; Lappalainen 2005, 17, 85, 104; Ratamäki 2009a, 43.

¹¹⁵⁸ Lehikoinen 2009, 25; Aapala 2013.

¹¹⁵⁹ Ilvesviita 2005, 143. Siitä, ettei petoeläimillä ollut oikeutta elämään ks. myös Ilvesviita 2005, 113. Ks. myös Bisi & Kurki 2005, 21; Lappalainen 2005, 17, 85, 104; Ratamäki 2009a, 43; Pohja-Mykrä 2014.

¹¹⁶⁰ Coates 2007, 188.

¹¹⁶¹ Salovaara 1930, 59.

- ¹¹⁶² Sallan susi livahti siimasta, *Helsingin Sanomat* 8.11.1973, 20.
- ¹¹⁶³ Teperi 1977, 5–7.
- ¹¹⁶⁴ Luostarinen 1986, 27.
- ¹¹⁶⁵ Ks. esim. Siivonen 1956, 148.
- ¹¹⁶⁶ Luostarinen 1986, 29–30.
- ¹¹⁶⁷ "Hukan surma." Niesta sudenmyrkköjen kyytimiehenä, *Poromies* 5-6/1938, 94.
- ¹¹⁶⁸ A. E. Järvinen: Hieman sudenpyynnistä tämän talven kokemusten johdosta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1939, 51.
- ¹¹⁶⁹ Jopas tuli susijahti..., *Lapin Kansa* 11.1.1949, 2.
- ¹¹⁷⁰ *Satakunnan Kansan* "Seri" kuvaili vuonna 1967 Isojoella tavatun suden jahtisuunnitelmaa "sotasuunnitelmaksi". Hukka heitti henkensä, *Satakunnan Kansa* 21.1.1967, 10. Hämeen Sanomien mukaan vuonna 1972 Hämeen suden nimen saaneen yksilön kuolemaan päätynyt jahtipäivä alkoi "sotaneuvottelulla". Hämeen susi tapasi kohtalonsa Tammelassa, *Hämeen Sanomat* 23.11.1972, 1.
- ¹¹⁷¹ Susihukan seikkailut, *Hämeen Sanomat* 5.2.1953, 3; Susidraaman viimeinen näytös, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 3.
- ¹¹⁷² Susi asettunut haaskalleen, *Hämeen Sanomat* 8.2.1953, 1.
- ¹¹⁷³ Ks. esim. Susijahti käyntiin Kesälähdellä *Karjalainen* 28.5.1959, 5; Suurikokoinen urossusi ammuttu Uukuniemellä, *Karjalainen* 2.3.1962, 2; Susituhot jatkuvat, *Karjalainen* 17.6.1962, 2; Suuri "susioperaatio" Kiteen susien päänmenoksi, *Karjalainen* 17.7.1962, 1, 6; Pulliainen 1972, 82.
- ¹¹⁷⁴ Mäensyrjä 1974, 214.
- ¹¹⁷⁵ Ks. esim. Kiteen susisota säästänyt 70 eläintä, *Karjalainen* 8.8.1962, 2; Susisota jatkuu Ilomantsissa, *Karjalainen* 13.12.1962, 1. Aikalaiset ja tapahtumista myöhemmin kirjoittaneet kutsuivat susien hävittämistä Etelä-, Keski- ja Länsi-Suomesta 1800-luvun lopulla susisodaksi. Ks. esim. Sota julistettu susia vastaan, *Aura* 3.12.1880;

Lehikoinen 2007, 11. Teperi käyttää taistelu-sanaa. Teperi 1977, 124, 135.

¹¹⁷⁶ Sudet nälkäisinä – metsämiehet varpaillaan, *Karjalainen* 5.8.1962, 2. Ks. myös Susien vastaoperaatio vei lampaita ja vasikan. *Karjalainen* 28.7.1962, 1.

¹¹⁷⁷ Varissotaa käytiin erityisesti vuodesta 1934 lähtien. Varisten kohtaamasta vainosta tarkemmin ks. Mari Pohja-Mykrä & Sakari Mykrä 2007, 171, 186–192. Kanahaukan hävittämisennoista ks. Ilvesviita 2005, 316–321.

¹¹⁷⁸ Pohja-Mykrä 2014, 28. Vahinkoeläinsotaa käytiin lähinnä ihmistenvälisten sotien välillä, kun aikaa ja resursseja oli siihen käytettävissä. Pohja-Mykrä 2014, 29.

¹¹⁷⁹ Coates 1999, 166.

¹¹⁸⁰ Ks. esim. Susi taivalsi eilen illalla Tammelan Portaan liepeille, *Hämeen Sanomat* 31.1.1953, 1; Susi..., *Helsingin Sanomat* 8.2.1953, 10; Ovela susihukkanen juoksutti vainoojiaan, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 8; Peto paastosi sadepäivän, *Hämeen Sanomat* 13.10.1972, 8.

¹¹⁸¹ Ks. esim. Toimituksen kommentti, *Metsästys ja Kalastus* 7–8/1914, 205.

¹¹⁸² Näissä isoissa metsästysjuhlissa tapettiin kymmeniä eri lajien yksilöitä yhden tietyn yksilön jahtaamisen sijaan. Animal Studies Group 2006, 2–3.

¹¹⁸³ Virtanen 1994, 38; Lehikoinen 2007, 184.

¹¹⁸⁴ A. E. Järvinen: Hieman sudenpyynnistä tämän talven kokemusten johdosta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1939, 51.

¹¹⁸⁵ Lehdissä lueteltiin kaadossa mukana olleiden miesten nimet ja ammatit. Ks. esim. Suurikokoinen urossusi ammuttu Uukuniemellä, *Karjalainen* 2.3.1962, 2.

¹¹⁸⁶ 1800-luvulla heitä oli vielä ollut ainakin Venäjällä. Ks. esim. Lehikoinen 2007, 86–87. Varisten hävittämiseen värvättiin Suomessa 1930-luvulla riistanhoitajia. Pohja-Mykrä 2014, 28.

¹¹⁸⁷ Ilvesviita 2005, 240.

¹¹⁸⁸ Susi taivali eilen illalla Tammelan Portaan liepeille, *Hämeen Sanomat* 31.1.1953, 1. Omistautuneista metsästäjistä ks. myös esim. Keski-Suomen susi jatkaa retkiään, *Hämeen Sanomat* 24.1.1953, 1; Susi kaatui – jahti päättyi, *Satakunnan kansa* 21.1.1967, 1, 10.

¹¹⁸⁹ Pohja-Mykrä 2014, 27–28. Keisarillisen majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä (45/1898), 25 §; Laki metsästyksestä lokakuun 20 päivänä 1898 annetun asetuksen eräiden pykäläin muuttamisesta toisin kuuluviksi (72/1923), 25 §; Metsästyslaki (146/1934), 54 §; Laki metsästyslain erinäisistä muutoksista ja lisäyksistä (226/1937), 54 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (832/1948), 54 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (434/1953), 54 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (589/1955), 54 §; Metsästyslaki (290/1962), 69 §; Laki metsästyslain muuttamisesta, (81/1969), 69 §; Laki metsästyslain muuttamisesta (396/1971), 69 §.

¹¹⁹⁰ Susi ammuttu Virroilla, *Metsästys ja Kalastus* 2/1953, 68.

¹¹⁹¹ Susi koluaa edelleen Tammelan ja Lopen rajamailla, *Hämeen Sanomat* 5.2.1953, 1; Onnetar edelleen suden puolella, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 1; Ovela susihukkanen juoksutti vainoojiaan, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 8.

¹¹⁹² Vilho Taskinen: Petojen rauhoitus. Eläkö vai kaatua, *Metsästys ja Kalastus* 11/1970, 13–14.

¹¹⁹³ Järvinen 1950, 208; Pulliainen 1974, 28; Erkki Pulliainen: Susitalanteessa uusi vaihe, *Metsästys ja Kalastus* 7/1981, 16. *Eläinten maailma I* -teoksessa kerrottiin metsästäjistä Ranskassa ja Ruotsissa, jotka tahallaan säästivät susipareja tulonlähteeksi. Salovaara 1930, 109.

¹¹⁹⁴ Ks. esim. Siivonen 1956, 131–132; Arth. Aspelin: Miten saada pedot Lapissa vähenemään?, *Metsästys ja Kalastus* 5/1914, 129–132; Kolme lentokonetta susijahtiin?, *Lapin Kansa* 4.3.1939, 5.

¹¹⁹⁵ Mikko Rantanen: Pohjois-Karjalan sudet, *Metsästys ja Kalastus* 3/1962, 94. Pentujen tappaminen oli yleistä ja toivottavaa myös susien hävittämiskampanjassa Yhdysvalloissa. Coates 1999, 171–172; Coleman 2004, 70–71.

¹¹⁹⁶ Lisäksi huomioitiin metsästäjälle koitua vaiva; esimerkiksi juuri suden tapetuksi saaminen vaati taitoa, aikaa ja vaivannäköä. Pohja-Mykrä 2014, 18, 24.

¹¹⁹⁷ Liedossa ammuttu susi, *Turun Sanomat* 8.12.1920, 1.

¹¹⁹⁸ The Animal Studies Group 2006, 4.

¹¹⁹⁹ Suden metsästystä, *Karjalatar* 26.1.1905, 2.

¹²⁰⁰ Susiseikkailu Inarissa, *Suomen metsästyislehti* 5/1909, 135–136. Vastaavista kirjoituksista ks. esim. Eräs susijuttu, *Keski-Suomi* 10.1.1905, 3; Susia, *Keski-Suomi* 21.1.1905, 3; Susi tapettu seipäillä, *Suomen metsästyislehti* 2/1909, 55–56; Susi, *Metsästys ja Kalastus* 4/1912, 125; Susi ilmaantui Kittilän Sirkkan tienoille, *Lapin Kansa* 5.11.1938, 2; Susi sai luodin turkkiinsa, *Lapin Kansa* 9.11.1949, 1; Susia Rautjärvelläkin, *Karjalainen* 5.10.1961, 2.

¹²⁰¹ Tarkasteleminani vuosina 1959–1963 julkaistiin *Karjalaisessa* yhteensä neljäkymmentäyksi valokuvaa tapetusta sudesta kaatajineen. *Metsästys ja Kalastus* julkaisi vuonna 1921 valokuvan edellisen vuoden talvella Liedossa tapetusta sudesta. *Hämeen Sanomissa* julkaistiin yksi trofeevalokuva Hämeessä liikkuneesta sudesta. *Satakunnan Kansa* julkaisi yhteensä neljä valokuvaa vuonna 1967 tapetusta ”Suupohjan sudesta” ja *Vaasa* yhden. Vuonna 1972 Hämeessä liikkuneesta sudesta julkaistiin trofeevalokuva ja yksi valokuva sudesta täytettynä. Vuosina 1982–1985 julkaistiin *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä yhteensä kaksitoista valokuvaa tapetuista susista ja *Helsingin Sanomissa* vain yksi kuva kaadetuista susista. Vuosina 1995–

1999 julkaistiin *Helsingin Sanomissa* vain kaksi valokuvaa tapetusta sudesta: Liperissä 1995 ammutusta sudesta kertovassa uutisessa julkaistiin trofeekuva, ja yhden mielipidekirjoituksen kuvituskuvana käytettiin trofeekuva. *Lapin Kansassa* ei julkaistu tarkasteleminani vuosina 1938, 1939 ja 1949 yhtään valokuvaa tapetuista susista.

¹²⁰² Aaltola 2004, 36.

¹²⁰³ Elintila kortilla, *Metsästys ja Kalastus* 2/1998, 99 (kuvan ottanut Kari Holopainen, Lieksa).

¹²⁰⁴ Susien tuhotöitä, *Karjalatar* 20.8.1904, 2; Susien tuhotöistä, *Karjalatar* 6.10.1904, 3.

¹²⁰⁵ Lapinmaan neuvottelukomitean ehdotukset, *Suomen metsästyslehti* 11/1907, 17.

¹²⁰⁶ Barad 2007, 214–215. Ks. myös Whatmore 2002, 5.

¹²⁰⁷ Pohjois-Karjalan susiesiintymien biologisesta taustasta, *Metsästys ja Kalastus* 1962, 293. Esimerkiksi vuonna 1998 riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos arvioi susien vähimmäislukumääräksi 141 yksilöä ja näistä vähintään 30–40 suden arvioitiin elävän sekä Suomen että Venäjän puolella. Helle: Riistapäivät 1998. Riistan tutkimuksen tiedote 149, 1998, 2. Myös Norjan ja Ruotsin välisellä rajalla elää useita susilaumoja. Skogen, Mauz & Krange 2008, 111. Myös Alpeilla on valtionrajojen yli ulottuva kanta, sillä susia elää Ranskan, Italian ja Sveitsin alueilla. Skogen, Mauz & Krange 2008, 111.

¹²⁰⁸ Salaisia siirtoistutuksia epäillään tapahtuneen esim. Norjassa ja Ranskassa 1990-luvulla. Skogen, Mauz & Krange 2008.

¹²⁰⁹ Ks. esim. Susia rajalla, *Metsästys ja Kalastus* 2/1913, 65.

¹²¹⁰ Ks. esim. Susi liikkeellä Kiteen Riihijärvellä, *Karjalainen* 1.12.1961, 4; Susipari pistäytyi pikavisiitillä Valkeavaarassa, *Karjalainen* 2.4.1961, 3; Pedot käyvät yhä rohkeammiksi, *Karjalainen* 10.12.1961, 9.

¹²¹¹ Ks. esim. Kalamies surmasi suden jääkairalla, *Karjalainen* 29.3.1960, 7; 429 susien saalisluku tällä hetkellä maakunnassa, *Karjalainen* 8.9.1961, 10.

¹²¹² Naarassusi ammuttiin Saaroisten ”etappitiellä”, *Karjalainen* 25.2.1963, 8. Ks. myös Pulliainen 1965, 246.

¹²¹³ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 18, 21.

¹²¹⁴ Ks. esim. Urponen 2010, 24.

¹²¹⁵ Ikonen 2012, 83, 85, 87; Kosonen 1994a, passim, erit. 38; Pohjonen 1994a, 359–360; Kokkonen 2014, 52. Rajojen vartioinnista tarkemmin ks. esim. Ikonen 2012; Kosonen 1994a, 1994b; Pohjonen 1994a, 1994b, 1994c.

¹²¹⁶ Maalattuja merkkipaaluja (taitepistopaalu) ja rajamerkkejä oli paikoissa, joissa raja teki mutkan. Pulkkinen 2008, 38–47; Pohjonen 1994a, 355; Leskinen 2009; Kirjavainen 1969, 324–328.

¹²¹⁷ Leskinen 2009; Ikonen 2012, 83; Kokkonen 2014, 51, 56.

¹²¹⁸ Björn 2014, 15; Kokkonen 2014, 58–59.

¹²¹⁹ Luvan tarpeesta ks. esim. Ikonen 2012, 83. Ihmisille rajat eivät ole vain fyysisiä. Rajat voidaan määritellä sosiologi Avtar Brah’n tapaan (johon Lehtonen viittaa) sopimuksenvaraisiksi jakolinjoiksi, jotka ovat samanaikaisesti kulttuurisia, sosiaalisia ja psyykkisiä. Rajat ovat samalla reaalisia ja symbolisia. Rajoja on myös muualla kuin vain valtion rajaseuduilla, ja rajoista huolimatta kansallisvaltioiden näkökulmasta ei-toivotut ihmiset liikkuvat ja voivat ylittää rajoja. Lehtonen 2013, 18.

¹²²⁰ Ikonen 2012, 86; Pohjonen 1994c, 514, valokuva. Ihmistenkin tiedettiin ylittävän rajan luvatta. Ikonen 2012, 89; Kosonen 1994b, 100.

¹²²¹ Aitaa rakennettiin ja korjattiin eri aikoina, mistä syystä se on eri kohdissa erilainen. Seipäät ovat kestopuupylväitä ja aidassa kulkee neljä piikkilankaa vaakasuorassa; paikoin on myös verkkoaitaa. Les-

kinen 2009; Eversti Kimmo Elomaa, Rajavartiolaitos, tiedonanto 2018. Aita esiintyy jo 1920-luvun valokuvissa. Kosonen 1994b, 166, kuva.

¹²²² Kosonen 1994b, 164, kuva; Kokkonen 2014, 55; Pohjonen 1994a, 356.

¹²²³ Eversti Kimmo Elomaa, Rajavartiolaitos, tiedonanto 2018. Länsirajaa vartioitiin sisällissodan aikaan ja muutama vuosi sen jälkeen. Kosonen 1994a, 17–28; Kirjavainen 1969, 330. Paikallisille asukkaille annettiin vuonna 1945 rajapassit, jotka oikeuttivat ylittämään Ruotsin tai Norjan ja Suomen rajan ja käymään rajakauppaa. Pohjonen 1994b, 381. Rajasopimuksista Norjan kanssa ks. Pohjonen 1994b, 381. Myös Norjan ja Ruotsin välinen raja on esimerkki tällaisesta ”rajattomasta” rajasta. Jørgensen 2015, 196.

¹²²⁴ Kolme lentokonetta susijahtiin?, *Lapin Kansa* 4.3.1939, 5; Susilaumat raatelevat poroja Lapissa, *Lapin Kansa* 27.3.1949, 1; Sudet tappaneet Enontekiöllä neljä poroa, *Lapin Kansa* 27.3.1949, 3.

¹²²⁵ Ismo Björn, tiedonanto 2018; Kokkonen 2014, 56.

¹²²⁶ 34 hukkaa tullut itärajan yli, *Lapin Kansa* 8.5.1939, 2. Susien lisääntymisen voitiin kertoa myös johtuvan ”edullisista olosuhteista”, mutta sitä, mitä ne tarkalleen olivat, ei lehtijutussa avattu. Useita susilaumoja Lapin palkisen alueella, *Lapin Kansa* 19.11.1938, 2.

¹²²⁷ Susien liikehtimiseen osaltaan leuto talvi syynä, *Lapin Kansa* 17.2.1949, 1; Susilaumat raatelevat poroja Lapissa, *Lapin Kansa* 27.3.1949, 1.

¹²²⁸ 20 sutta yhdessä laumassa Utsjoella, *Lapin Kansa* 11.2.1949, 1.

¹²²⁹ Ks. esim. Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5.

¹²³⁰ Riistamailla riittää työtä, *Karjalainen* 28.12.1962, 6.

¹²³¹ Uteliaisuus petti suden, *Karjalainen* 28.11.1962, 7.

¹²³² Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 9.

¹²³³ Ks. esim. Erkki Pulliainen: Pohjoismaiden sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 172; Erkki Pulliainen: Uutta tietoa Suomen ja naapurin suurpedoista, *Metsästys ja Kalastus* 7/1982, 19, kaavio; Pulliainen 1983, 192.

¹²³⁴ Lumiaro 1997, 56–57; Eversti Kimmo Elomaa, Rajavartiolaitos, tiedonanto 2018.

¹²³⁵ Cresswell 2006; Lehtonen 2013, 10.

¹²³⁶ Lehtonen 2013, 13.

¹²³⁷ Mech & Boitani 2003, 4–6, 11–19.

¹²³⁸ Jørgensen 2015, 185.

¹²³⁹ Susilaumat raatelevat poroja Lapissa, *Lapin Kansa* 27.3.1949, 1.

¹²⁴⁰ Susien liikehtimiseen osaltaan leuto talvi synnä, *Lapin Kansa* 17.2.1949, 1.

¹²⁴¹ Siivonen 1956, 134.

¹²⁴² Pulliainen 1962, 99.

¹²⁴³ Susikannan runsastuminen rajan takana ymmärrettiin osaksi laajempaa ilmiötä eli susikantojen voimistumista kaikkialla Itä-Euroopassa. Ks. esim. Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 1/1960, 337; Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5; Pulliainen 1962, 121–122.

¹²⁴⁴ Eräpalsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5.

¹²⁴⁵ Eräretkiltä ja riistapoluilta: Sudet – Pohjois-Karjalan uusi ongelma, *Karjalainen* 8.9.1961, 6. Ks. myös Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

¹²⁴⁶ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 12–13; Pulliainen & Rautiainen 1999, 95.

- ¹²⁴⁷ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 16.
- ¹²⁴⁸ Talvella tehtävien lumijälkilaskentojen tuloksia vertailtiin vuodesta 1992 lähtien vastaaviin Venäjän Karjalan puolella tehtyjen laskentojen tuloksiin. Ks. esim. Helle ym.: Talven 1996 kolmiolaskennan tulokset – vertailua Venäjän Karjalaan. Riistantutkimuksen tiedote 143, 1996, 1, 3, 23.
- ¹²⁴⁹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 2, 3. Ks. myös Lumiaro 1997, 57. Pulliainen & Rautiainen 1999, 87.
- ¹²⁵⁰ Karjalan susikanta on kuitenkin ollut koko ajan elinvoimainen. Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 3.
- ¹²⁵¹ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 9.
- ¹²⁵² Susi tappoi ainoan ajoporon, *Lapin Kansa* 3.2.1949, 4; Yhtäaikainen susijahti, *Lapin Kansa* 5.2.1949, 2.
- ¹²⁵³ Toivo Kuparinen: Petoja rajaseudun maisemassa, *Metsästys ja Kalastus* 9/1960, 338. Ks. myös Rajan yli tulleita susilaumoja kiertele maan itäosissa, *Karjalainen* 14.12.1959, 1; Sudet raatelivat vasikan 50 metrin päässä talosta, *Karjalainen* 12.9.1960, 2; Eräpalsata: Mitä sudet syövät talvella, *Karjalainen* 5.4.1962, 7; Susi pakoon yli rajan, *Karjalainen* 3.1.1963, 3. Susien suuhun jo 304 kotieläintä, *Karjalainen* 26.8.1961, 1.
- ¹²⁵⁴ Petojen ja rajamiesten valtakunnassa, *Suomen Luonto* 1/1997, 5–7; Hirvet vähenevät ja pedot lisääntyvät itärajalalla, *Metsästys ja Kalastus* 1/1997, 33; Pulliainen & Rautiainen 1999, 79; Franklin 1999, 57.
- ¹²⁵⁵ Jørgensen 2015, 185.
- ¹²⁵⁶ Ylirajaisuudesta ja transnationalismista ks. esim. Clavin 2005, 422–423; Ronkainen 2006, 240; Vertovect 2009, 1, 3; Urponen 2010, 21.
- ¹²⁵⁷ Susien ja muidenkin eläinten levittäytyminen uusille elinalueille ja liikkuminen maasta toiseen voidaan esittää ”luonnollisena” tapah-

tumana, mutta se voidaan ymmärtää myös ei-toivotuksi maahanmuutoksi tai jopa tunkeutumiseksi. Skogen, Mauz & Krange 2008, 111.

¹²⁵⁸ Eräpälsta: Susitilanne Pohjois-Karjalassa, *Karjalainen* 2.1.1962, 5.

¹²⁵⁹ Milton 2000, 239.

¹²⁶⁰ Coates 2007, 3.

¹²⁶¹ Lehtonen mainitsee romanikerjäläiset esimerkkinä liikkumisesta, jota ei suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa yleisesti arvosteta. Lehtonen 2013, 7, 8.

¹²⁶² Susi Kymeenlaaksossa, *Metsästys ja Kalastus* 3/1949, 91; Siivonen 1956, 128, 141; Puheenaihe, *Metsästys ja Kalastus* 1/1967, 20; Eräpälsta: Karhut ja sudet, *Helsingin Sanomat* 27.5.1972, 9; K. Jäppinen: Raportti Kainuun riistamailta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1973, 25; Erkki Pulliainen: Pohjoismaiden sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 173; Susien vaellus Suomeen vähenemässä, *Helsingin Sanomat* 19.7.1980, 9; Pulliainen 1983, 192. Ks. myös ”suomalaisyntyiset” karhut. Martti Montonen: Itäkaira - tuohon tuomittu metsäerämaa, *Suomen Luonto* 4/1963, 248.

¹²⁶³ Suuri naarassusi kaatui Kiteellä onnistuneen lippusiimamotituksen jälkeen, *Karjalainen* 16.2.1963, 12. Neljä vuotta aiemmin oli eräs susi ”painunut kotipuoleensa itään”. Sorsasaaren susijahti tulokseton, *Karjalainen* 29.5.1959, 3.

¹²⁶⁴ Skogen, Mauz & Krange 2008, 111. Ks. myös Vilà ym. 2003.

¹²⁶⁵ Avtar Brah Lehtosen viittaamana. Lehtonen 2013, 18. Kuitenkin ”kuuluminen” voi olla myös inklusiivista. Lehtonen 2013, 20.

¹²⁶⁶ Coates 2007, 5, 6, 15.

¹²⁶⁷ Kirjoituksessa pohdittiin syitä taudille ja ”erikoisesti niitä keinoja, joita olisi käytettävä taistelussa tautia vastaan.” Sudet – Pohjois-Karjalan uusin ongelma, *Karjalainen* 8.9.1961, 6.

¹²⁶⁸ Puheenaihe, *Metsästys ja Kalastus* 1/1967, 20.

- ¹²⁶⁹ Susia, *Karjalatar* 7.4.1903, 3.
- ¹²⁷⁰ Susi pakoön huudon ja ammunnan avulla, *Karjalainen* 20.12.1960, 7.
- ¹²⁷¹ Jones (2000) 2007, 284–285; Philo 1998, 52; Philo & Wilbert (2000) 2007, 14.
- ¹²⁷² Barad 2007, 214–215. Ks. myös Whatmore 2002, 5.
- ¹²⁷³ Immonen 1987, 138–146, 293–297, 303, 339.
- ¹²⁷⁴ Shenshin 2008, 25. Esimerkiksi Matti Klingen, Kalervo Siikalan ja Kari Immosen mukaan venäläisvastaisuus tai ”ryssäviha” ei ole historiallista. Heidän mukaansa se on ”valkoisen” oikeiston vuosina 1917–1918 synnyttämää tai ainakin sen voimistamaa ja ideologista eli kommunismia vastustavaa tunnepohjaista mielialaa. Klinge (1972) 1983, 57–58; Siikala 1960, 69–77, 86, 110; Luostarinen 1986, 109, 113–176; Immonen 1987. Toisaalta joidenkin tutkijoiden mukaan venäläisvastaisuutta on esiintynyt varhaisempinakin aikoina. Kari Immonen kuvaa tätä tutkimuksellista kiistaa, ks. Immonen 1987, 22–24. Venäläisiin suhtautumisesta pidemmällä aikavälillä ks. esim. Luostarinen 1986; Immonen 1987.
- ¹²⁷⁵ Partisaanien siviileihin kohdistuneita iskuja ei muisteltu jatkosodan jälkeen julkisesti. Iskuista ks. Erkkilä 1998.
- ¹²⁷⁶ Ks. esim. Siikala 1960; Kokkonen 2014, 51.
- ¹²⁷⁷ Raittila 2004, 63–64. Ks. myös Siikala 1960, 69.
- ¹²⁷⁸ Sudet jälleen liikkeellä Saaroisissa ja Nuorajärvellä, *Karjalainen* 16.12.1962, 5.
- ¹²⁷⁹ Luostarinen 1986, 20–30, 39; Immonen 1987, 298–303.
- ¹²⁸⁰ Kuulumisia Ilomantsin susirajalta, *Metsästyksen ja Kalastus 2/* 1985, 23.
- ¹²⁸¹ Venäläisten ja Neuvostoliiton kuvaaminen julkisuudessa jatkosodan päättymisen jälkeen ks. Raittila 2004, 60–63.
- ¹²⁸² Ritvo 1987, 232.

¹²⁸³ Jørgensen 2015, 195, 198–199. Eläinten siirtoistutuksista yleisesti ja erityisesti muualla Pohjoismaissa ks. Jørgensen 2015. Jørgensen on lähestynyt siirtoistutuksia eläinyksilöiden näkökulmasta ja kriittisesti. Siirto-operaatioihin on liittynyt erilaisia eettisiä ja käytännön ongelmia, siirretyiltä eläinyksilöiltä ei esimerkiksi ole kysytty lupaa tähän toimintaan. Ks. Jørgensen 2015.

¹²⁸⁴ Suomeen siirrettiin Yhdysvalloista vuonna 1933 neljä ja vuonna 1937 seitsemän kanadanmajavaa, ja vuonna 1935 Norjasta 17 euroopanmajavaa. Tuolloin yksilöiden ei vielä tiedetty olevan eri lajia, joten niiden luultiin lisääntyvän keskenään. Nummi 1988, 22–25.

¹²⁸⁵ Majavalla on ollut ristiriitainen asema: toisaalta sitä on pidetty turkkinsa takia hyötyeläimenä, toisaalta patojen takia metsissä tuhoa aiheuttavana vahinkoeläimenä, josta esimerkiksi yksityiset metsänomistajat eivät ole pitäneet. Ks. esim. Nummi 1988, 22–25.

¹²⁸⁶ Myöhemmin suhtautuminen supikoiraan muuttui: supien tehokas lisääntyminen, vesi- ja kanalintujen hävittäminen sekä alttius kettusyyhyille ja rabiekselle vaikuttivat lajin suosioon. Supikoira oli alun perin kotoisin Itä-Aasiasta, josta lajin edustajia tuotiin Neuvostoliiton länsiosiin 1930-luvulla. Lehikoinen 2007, 166; Lappalainen & Vuorisalo 1996b, 64.

¹²⁸⁷ Jørgensen 2015, 195–197.

¹²⁸⁸ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 35; Kojola ym. 2006, 281; Kaartinen 2011, 15.

¹²⁸⁹ Kaartinen, Luoto & Kojola 2010, 101–102.

¹²⁹⁰ Kojola ym. 2006, 281.

¹²⁹¹ Siivonen 1956, 131–132.

¹²⁹² Eino Virkkula: Sitkeä sudenajo Iissä v.1911, *Metsästys ja Kalastus* 11/1939, 333.

¹²⁹³ Kivirikko 1940, 24. Lapin sudenpesistä ks. myös Pulliainen 1965.

¹²⁹⁴ Susijahdin suunnitteluun ryhdyttiin tietämättä Atlantin liitosta vielä mitään, *Lapin Kansa* 31.3.1949, 1.

¹²⁹⁵ Karhut ja sudet vitsauksena tänäkin kesänä maakunnassamme, *Karjalainen* 1.7.1959, 1, 6. Neuvostoliiton puolella syntyneiksi epäilyistä pennuista ks. esim. Susien keväthyökkäystä Kiteellä ja Kesälahdella, *Karjalainen* 17.4.1962, 6; Eräpalsta: Mitä sudet syövät talvella, *Karjalainen* 5.4.1962, 7. Susien rautapyyntiä opetellaan Valkeavaarassa, *Karjalainen* 18.8.1962, 7.

¹²⁹⁶ Kaksi sutta raateli koira Nurmeksessa, *Helsingin Sanomat* 27.10.1976, 3.

¹²⁹⁷ Susien vaellus Suomeen vähenemässä, *Helsingin Sanomat* 19.7.1980, 9.

¹²⁹⁸ Viljo Sivonen: Ilomantsin susikuulumisia, *Metsästys ja Kalastus* 4/1983, 58; Kuulumisia Ilomantsin susirajalta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1985, 21; Raimo Luoma: Uudenmaan susijahti, *Metsästys ja Kalastus* 3/1984, 48.

¹²⁹⁹ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 3.

¹³⁰⁰ Nyholm: Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990. Riistantutkimusosaston tiedote no 111, 1991, 7.

¹³⁰¹ Nyholm: Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93. Riistantutkimuksen tiedote 135, 1995, 4.

¹³⁰² Mech & Boitani 2003, 30; Fritts ym. 2003, 300–301, 302.

¹³⁰³ Mech & Boitani 2003, 1-2, 6; Packard 2003, 43–45; Kaartinen 2011, 14; Laaksonen 2013, 17, 30, 33; *Suden elintavat ja lisääntyminen*, Suurpedot.fi-sivusto, Metsähallitus.

¹³⁰⁴ Jansson ym. 2014, 11.

¹³⁰⁵ Jansson ym. 2014, 12–13. Ks. myös Aspi ym. 2009.

¹³⁰⁶ Pulliainen 1972, 84.

¹³⁰⁷ Mäensyrjä 1974, 37–54. Ks. myös Jansson ym. 2014, 2.

¹³⁰⁸ Pulliainen 1983, 192. Ks. myös Susia kohdeltava riistaeläiminä, *Helsingin Sanomat* 3.2.1997, A9 (mielipide, kirj. Erkki Pulliainen, professori, kansanedustaja (vihr), suurpetotyöryhmän puheenjohtaja, Oulu). Vuonna 1986 ilmestyneessä raportissa todettiin, että ”[m]aamme sudet ovat peräisi osaksi Neuvostoliitosta”. Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 9.

¹³⁰⁹ Susia kohdeltava riistaeläiminä, *Helsingin Sanomat* 3.2.1997, A9 (mielipide, kirj. Erkki Pulliainen, professori, kansanedustaja (vihr), suurpetotyöryhmän puheenjohtaja, Oulu).

¹³¹⁰ Kansalaisuudesta synnyinpaikan tai vanhempien kansalaisuuden mukaan ks. myös Coates 2007, 7.

¹³¹¹ Coates 2007, 188.

¹³¹² Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, i (tiivistelmä).

¹³¹³ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 3.

¹³¹⁴ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 2.

¹³¹⁵ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 61–62.

¹³¹⁶ Helle ym.: Talven 1996 kolmiolaskennan tulokset - vertailua Venäjän Karjalaan. Riistantutkimuksen tiedote 143, 1996, 23; Helle ym.: Riistakolmioiden talvilaskenta Suomessa ja Venäjän Karjalan lumilinjalaskennat 1997. Riistantutkimuksen tiedote 147, 1997, 6, 8; Helle ym.: Nisäkkäiden lumijälkilaskennat 1998 Suomessa ja Venäjän Karjalassa. Riistantutkimuksen tiedote 151, 1998, 7, 9.

¹³¹⁷ Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 34; Ritva Liikkanen: Suomeen mahtuu monta sataa sutta, *Helsingin Sanomat* 29.1.1997, A5; Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32–35; Susikanta ei ole vahvistunut Suomessa, *Helsingin Sanomat* 6.2.1998, D8.

¹³¹⁸ Kaartinen 2011, 15. Syynä tähän saattaa olla susien määrän pientyminen rajan takana: Venäjällä susi ei ole rauhoitettu laji, ja metsästys on vähentänyt susien määrää. Myös hirvikannan pieni koko

rajan takana pitää susien määrää pienenä. Suomen ja Venäjän susikannat ovatkin alkaneet geneettisesti eriytyä, sillä yhteys maiden välillä ei enää ole niin voimakasta. Aspi ym. 2009.

¹³¹⁹ Biodiversiteettiajattelusta ks. Whatmore 2002, 21–22.

¹³²⁰ Muutoksen mahdollisuudesta ks. Thomas 1984, 181–286; Foucault 1980, 267, 268; Ilvesviita 2005, 83–85.

¹³²¹ Linturiistan pyyntiä tiedetään rajoitetun keskiajalta lähtien. Taustalla vaikutti pyrkimys antaa riistakannoille aikaa toipua metsästyksestä. Riistaeläinten metsästystä rajoitettiin myös jo keskiajalla kuninkaallisissa metsästyspuistoissa, joissa metsästys varattiin kuninkaalle ja ylimystölle. Metsästyspuistot perustuivat metsästysoikeuden rajaamiseen, mutta samalla ne suojelivat riistan elinympäristöjä. Vuorisalo, Lehikoinen & Lemmetyinen 1999, 104; Kaartinen 2006, 258. Eläinsuojeluaatteen ja -toiminnan taustalla voitiin myös suoraan todeta olevan halu jalostaa ihmistä vähemmän raa'aksi. Ks. esim. Nieminen 2001, 10; Lahtinen & Vuorisalo 2005, 187–188; Isenberg 2002, 48–50.

¹³²² Thomas 1984, 15, 149, 153; Fudge 2000, 11–19, Kaartinen 2006, 256–258; Pohja-Mykrä 2014, 35.

¹³²³ Aaltola 2004, 34, 36–37.

¹³²⁴ Lahtinen & Vuorisalo 2005, 187. Tietävästi maailman ensimmäinen eläinsuojeluyhdistys ajoi esimerkiksi kukkotappelujen kieltämistä vuodesta 1822 lähtien. Vuorisalo, Lehikoinen & Lemmetyinen 1999, 104–105. Ensimmäinen suomalainen eläinsuojeluyhdistys, Zacharias Topeliuksen vuonna 1870 perustama, Helsingissä toiminut *Majföreningen till småfåglarnas skydd*, keskittyi pikkulintujen suojeleluun. Vuorisalo, Lehikoinen & Lemmetyinen 1999, 117; Leikola 2008, 35; Nieminen 2001, 10–11. Topelius suhtautui susiin ja muihinkin petoeläimiin sekä -lintuihin hyvin kielteisesti edustaen vahvasti aikaansa. Leikola 2008, 36. Ensimmäinen hyödyllisiksi koettujen kotieläinten, kuten lehmien ja hevosten kohteluun puuttuva eläinsuo-

jeluyhdistys perustettiin 1871 Turussa. Nieminen 2001, 12. Suomalaisesta eläinsuojelusta ks. myös Lahtinen & Vuorisalo 2005.

¹³²⁵ Luonnonsuojelulaki (17/1923), 1 §, 9 §, 13 §, 14 §; Vuorisalo, Lehikoinen & Lemmetyinen 1999, 116–117; Mykrä, Vuorisalo & Pohja-Mykrä 2005; Lahtinen & Vuorisalo 2005, 187. Vaikka eläinsuojeluaate sai jalansijaa Suomessa jo 1800-luvulla, konkreettisiin toimiin ryhdyttiin vasta Suomen itsenäistyttyä. Valtiollisten olojen, kuten 1900-luvun alun toisen venäläistämiskauden, katsotaan hidastaneen luonnonsuojelun toteutumista. Sotien jälkeen eläinsuojeluliike hiipui. Luonnonsuojelulaki oli hyvin pitkäikäinen: se pysyi eräin muutoksin voimassa vuoteen 1997 asti. Leikola 2008, 38; Lahtinen & Vuorisalo 2005, 189. Luonnonsuojelulain sisällöstä, merkityksestä ja esimerkiksi metsästäjien keskuudessa heränneistä kiistoista ks. Ilvesviita 2005, 229–234.

¹³²⁶ Ks. esim. Onko aika rauhoittaa karhu Suomessa?, *Metsästys ja Kalastus* 2/1912, 3–10. Metsästäjäpiireissä karhujen vähäiseen määrään havahduttiin 1910-luvulla. Ruotsissa tapporahat poistettiin karhulta jo 1893. Pohja-Mykrä 2014, 13, 34. Karhun rauhoittamisesta puhuttiin myös esimerkiksi Fauna-seuran kokouksessa eläintieteilijä Alexander Lutherin alustuksessa joulukuussa 1911. Leikola 2008, 39. Kaarlo Linkola puhui karhun puolesta vuonna 1939. Leikola 2008, 41.

¹³²⁷ Klemettinen 2002, 135–140; Ilvesviita 2005, 236; Pentikäinen 2005, 54–56; Ratamäki 2009a, 43–44. Karhu valittiin Suomen kansalliseläimeksi vuonna 1985 Suomen luonnonsuojeluliiton ja *Helsingin Sanomien* järjestämässä yleisöäänestyksessä. Klemettinen 2002, 167; Pentikäinen 2005, 54–56.

¹³²⁸ Ratamäki 2009a, 43–44; Leino-Kaukiainen 2003, 110, 112; Leikola 2008, 37; Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 28–29. Varhaisista luonnonsuojelua Suomessa eteenpäin vieneistä henkilöistä ks. Ilvesviita 2005, 227–229.

¹³²⁹ Ks. esim. Petojen kaatoluvut viime vuonna, *Metsästys ja Kalastus* 6/1953, 217; Pohja-Mykrä 2014, 34. Metsästäjien edustusjärjestöt puhuivat myös esimerkiksi kanahaukan eettisemmän metsästyksen puolesta 1960-luvulla ja pyrkivät 1970-luvulla vähentämään kana-haukkavihaa. Ilvesviita 2005, 316–318.

¹³³⁰ Ilvesviita 2005, 236–239; Ratamäki 2009a, 43–44; Pohja-Mykrä 2014, 34.

¹³³¹ Ilvesviita 2005, 299.

¹³³² Suomen Eläinsuojeluyhdistys kommentoi 1900-luvun alussa pyydystystapoja: rautoja, vipuja, satimia ja myrkkijä pidettiin liian julmina. Nieminen 2001, 155, 156. Keskustelua käytiin myös *Metsästys ja Kalastus* -lehdessä. Ks. esim. O.R.: Metsästys ja eläinsuojelus, *Metsästys ja Kalastus* 7-8/1917, 149–157. Ks. myös Ilvesviita 2005, 280–281, 303.

¹³³³ Samoin kävi merikotkan kanssa. Ks. Räsänen 2017, 98.

¹³³⁴ Sankarit, *Helsingin Sanomat* 10.2.1953, 4. Suomalainen käsitteli kyseisen suden jahtaamista myös viisi päivää aiemmin ilmestyneessä pilapiirroksessa, jossa sudenmetsästäjä ei huomaa jalkojensa välissä seisovaa sutta. Neuvoja sudenpyytäjille, *Helsingin Sanomat* 5.2.1953, 6 Suomalainen piirsi myös useita yleisesti metsästäystä kritisoivia piirroksia. Kari 1985, 34, 92, 148, 256.

¹³³⁵ Kari 1985, 74, 201, 332. Poliittisten pilapiirrosten eläinkuvastosta ks. Kangas 2017.

¹³³⁶ Susidraaman viimeinen näytös, *Hämeen Sanomat* 10.2.1953, 3.

¹³³⁷ Susi..., *Helsingin Sanomat* 8.2.1953, 10.

¹³³⁸ Eläinten tapporahat ja luonnonsuojelu, *Suomen Luonto* 1/1956, 25.

¹³³⁹ Pohjoismaiden luonnonsuojeluyhdistysten edustajat keskustelleet yhteisistä esiintymisistä eräissä petoeläin- ja metsästysaika-asioissa, *Suomen Luonto* 2/1957, 27.

¹³⁴⁰ Näin se kävi, *Karjalainen* 30.9.1962, 15.

¹³⁴¹ Topi Aava: Petoja rajaseudun maisemassa, *Karjalainen* 8.12.1962, 7.

¹³⁴² Worster (1977) 1985, 256, 261, 284. Worsterin mukaan ekologian aika (*Age of Ecology*) alkoi vuonna 1945 ensimmäisen ydinaseen laukaisun hetkellä. 1960-luvun ympäristöherätys voimisti ekologisen ajattelun yleistymistä. Worster (1977) 1985, 339–344. Ekologia tieteenä tutkii eliöiden ja niiden ympäristöjen vaikutussuhteita. Se ei kuitenkaan ole yhtenäinen tiede, vaan erillisten tutkimusohjelmien (kasvi-, eläin- ja meriekologia) kokoelma. Ekologian tieteen historiasta ks. Bowler 1997, 325–340, 463–494; Worster (1977) 1985. Ekologian synty tieteenä ei liittynyt ympäristöliikkeeseen, mutta ympäristöliike otti vaikutteita ekologiasta. 1900-luvun puolivälin jälkeen julkinen tietoisuus ympäristöuhista kiinnitti (maiden hallitusten ja) laajemman ihmisjoukon huomion tieteenalaan, ja vuosisadan lopulla ekologitkin saattoivat ottaa osaa ympäristöhuoleen. Bowler 1997, 328, 331, 339, 466, 479, 488, 492.

¹³⁴³ Lähdesmäki & Ratamäki 2015, 28–29; Nieminen 2001, 155; Pohja-Mykrä 2014, 13, 34, 35.

¹³⁴⁴ Esimerkiksi Yhdysvalloissa tapettiin kymmeniä tuhansia susia riistanhoidon ja kotieläinten suojelun nimissä. Hävityskampanjaan osallistuneet metsästäjät ja tutkijat katsoivat, että vähemmän susia tarkoittaisi enemmän riistaeläimiä. Yhden petoeläinlajin poistaminen ei kuitenkaan tarkoittanut täyttä hyvinvointia saaliseläinkannoille: esimerkiksi Kaibab National Forestin peurakannat kasvoivat aluksi moninkertaisiksi, mutta romahtivat nopeasti nälkiintymisen seurauksena. Tapaus osoitti, ettei ympäristöä voinut manipuloida utilitarististen tavoitteiden mukaisesti. Worster (1977) 1985, 256–273; Isenberg 2002, 52–54. Utilitaristisesta ja ekologisesta ajattelusta Yhdysvalloissa ks. myös Dunlap 1988. Aldo Leopold käsittelee aihetta omakohtaisen muistelun kautta: hän osallistui nuorena biologina susien hävitys-

kampanjaan. Myöhemmin hän omaksui ekologisen ajattelun sävyttämän näkemyksen susista hyödyllisinä olentoina. Leopold 1968 (1949).

¹³⁴⁵ Tieteen historiaa tutkineet Peter J. Bowler ja Iwan Rhys Morus tuovat esiin, että luonnossa vallitsevasta tasapainosta on kirjoitettu jo 1700-luvulla. Bowler & Morus 2005, 220, 221. Nykyekologian ja biologian mukaan luonto ei pyri tasapainoon, vaan on dynaamista ja muuttuvaa. Ks. esim. Isenberg 2002, 58; Coates 1998, 187; Laitinen 2001, 405, 407; Bowler & Morus 2005, 229. Saaliseläinkannoista huolen pitäminen liittyy Yhdysvalloissa Aldo Leopoldin vaikutuksesta syntyneeseen moraaliekologiaan tai ekologiseen etiikkaan, ajatukseen siitä, että villieläimetkin elävät moraalisisessa universumissa ja että ihmisten tulisi jäljitellä tätä villin luonnon moraalisuutta. Koska susi oli huippupeto, pitivät tutkijat sitä tärkeänä ekosysteemien hoitajana. Isenberg 2002, 54, 55, 57; Worster (1977) 1985, 256, 271–279, 284–290.

¹³⁴⁶ Ks. esim. Kalevi Raitasuo: Mitä ja miten susi saalistaa?, *Metsästys ja Kalastus* 2/1967, 61.

¹³⁴⁷ Luonnonsuojelijat: Sudet pelastettava, Helsingin Sanomat 23.11.1972, 11. Pedot terveystoimiksi toteamus myös täällä: Heikki Kangasperko: Metsäpeuran kuolemansyyt, *Suomen Luonto* 6/1972, 255.

¹³⁴⁸ Ilvesviita 2005, 309–310.

¹³⁴⁹ Haila 2003, 183. Muutoksesta Yhdysvalloissa ks. esim. Isenberg 2002, 49. Ravintoketju- ja ekosysteemi-käsitteiden historiasta Bowler 1997, 331, 465; Worster (1977) 1985, 260–261, 301–302.

¹³⁵⁰ Pulliainen 1962, 99.

¹³⁵¹ Ovela susihukkanen juoksutti vainoojiaan, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 8.

¹³⁵² Ovela susihukkanen juoksutti vainoojiaan, *Satakunnan Kansa* 18.1.1967, 8.

- ¹³⁵³ Hukka heitti henkensä, *Satakunnan Kansa* 21.1.1967, 10.
- ¹³⁵⁴ Isojoen suden ampuja sai palkkionsa, *Satakunnan Kansa* 25.1.1967, 8.
- ¹³⁵⁵ Varsinaisen eläinetiikan synty ajoitetaan 1970-luvulle. Thomas 1984, 288; Coates 1998, 138; Aaltola 2004, 34, 42; Kalof 2007, 137.
- ¹³⁵⁶ Vastaavanlaisten oikeuksien myöntämisestä petoeläimille Yhdysvaltojen kontekstissa ks. esim. Worster (1977) 1985, 281.
- ¹³⁵⁷ Tapporahoja, *Metsästys ja Kalastus* 3/1969, 144.
- ¹³⁵⁸ Kyseenalaista vapautta, pääkirjoitus, *Metsästys ja Kalastus* 10/1970, 5.
- ¹³⁵⁹ Radikaalin puheenvuoro, *Metsästys ja Kalastus* 10/1970, 12–13.
- ¹³⁶⁰ Luonnonsuojelujärjestöt: Susi ja ahma rauhaan – haitoista korvaus, *Hämeen Sanomat* 12.1.1972, 3; Korvatunturin sudet tappaneet sata poroa, *Helsingin Sanomat* 12.1.1972, 5.
- ¹³⁶¹ Pulliainen 1972, 101. Tietokirja formaattina todennäköisesti mahdollisti vapaamman, enemmän omia mielipiteitä sisältävän kirjoittamisen verrattuna artikkeliin *Suomen Riistassa*. Ks. myös Susien tutkija: Susista tiedetään sittenkin paljon, *Helsingin Sanomat* 9.6.1973, 16 (mielipide, kirj. Erkki Pulliainen).
- ¹³⁶² Pulliainen 1972; Pulliainen 1983; Kojola 1997.
- ¹³⁶³ Puheenvuoro: Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 30.10.1972, 5 (kirj. Kanta-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys, Pentti Andsten ja Luonto-Piiri, Tuomo Raunistola).
- ¹³⁶⁴ Nimettömiä uhkauskirjeitä: Koituuko Hämeen susi kaatajansa kohtaloksi?, *Hämeen Sanomat* 19.12.1972, 2.
- ¹³⁶⁵ Näin lukijat: Kanta-Hämeen suden puolesta, *Hämeen Sanomat* 4.11.1972, 4 (mielipide, kirj. Pekka Moilanen).
- ¹³⁶⁶ Mauri Soikkanen: Pääkirjoitus: Susiralli ja sen opetukset, *Metsästys ja Kalastus* 2/1973, 7.

- ¹³⁶⁷ Sotkamon sutta ajettiin jopa suojelualueella, *Helsingin Sanomat* 6.3.1973, 12.
- ¹³⁶⁸ Pulliainen 1972, 82; Pulliainen 1983, 191. Ks. myös Vilkka 1997, 32.
- ¹³⁶⁹ Räsänen 2017, 95, 99, 101.
- ¹³⁷⁰ Ks. myös Coates 2007, 26.
- ¹³⁷¹ Kirj. ksm. n:o 98. 1973 vp, Suden suojelemisesta ja poronhoitajien etujen turvaamisesta.
- ¹³⁷² Kirj. ksm. n:o 98. 1973 vp, Suden suojelemisesta ja poronhoitajien etujen turvaamisesta.
- ¹³⁷³ Suomi mietti rauhoitusta, *Helsingin Sanomat* 20.5.1973, 23.
- ¹³⁷⁴ Savon susi livahti pakoon Rautavaaran metsästäjiltä, *Helsingin Sanomat* 12.1.1973, 11. Lehdessä kerrottiin, kuinka susitutkija Nyholm yritti saada suden kiinni nukutuskiväärillä. Lehtitietojen mukaan Ruotsin WWF tarjosi 5000 kruunua pohjoismaisesta susiyksilöstä. Pedot kaikkosivat lippusiimasta, *Helsingin Sanomat* 16.1.1973, 14.
- ¹³⁷⁵ Suden rauhoitus, *Metsästys ja Kalastus* 7/1973, 55.
- ¹³⁷⁶ Petojahdit, *Metsästys ja Kalastus* 8/1973, 48
- ¹³⁷⁷ Ks. esim. K. Jäppinen: raportti Kainuun riistamailta, *Metsästys ja Kalastus* 2/1973, 25.
- ¹³⁷⁸ Ratamäki 2009a, 44. Ks. myös Borgström 2011, 29; Pohja-Mykrä 2014, 15; Pohja-Mykrä, Vuorisalo & Mykrä 2005, 288, 290.
- ¹³⁷⁹ Ihmisten tietoisuus maailmanlaajuisista ympäristöongelmista kasvoi 1960-luvulta lähtien. Myös Suomen ympäristön tilaan havahduttiin: muun muassa ilmansaasteista, ympäristön kemikalisoitumisesta ja vesistöjen rehevöitymisestä huolestuttiin. Haila 2001; Haila 2004, 81; Haila & Lähde 2003; Ilvesviita 2005, 282–283; Telkänranta 2008, 50. Luonnonsuojelun ja ympäristönsuojelun käsitteellisistä eroista ks. esim. Ilvesviita 2005, 283.

- ¹³⁸⁰ Kalevi Malmström: Maailman Luonnon Säätiön Suomen Rahasto. Toimintakertomus, *Suomen Luonto* 2/1973, 106–107; Artikkelin ingressi, Maailman sudet, *Suomen Luonto* 4-5/1973, 167.
- ¹³⁸¹ Vilkka 1996, 167, 175; Vilkka 1997, 30, 33; Vilkka 1998, 92–93; (ei otsikkoa, osiossa Järjestöt), *Helsingin Sanomat* 25.2.1996, A5; Heimonen & Kaaro 1999, 215.
- ¹³⁸² McNeill 2001, 262, 263.
- ¹³⁸³ Franklin 1999, 59. Huomion kiinnittämisestä ihmisen negatiivisiin ympäristövaikutuksiin ks. myös Bowler & Morus 2005, 213, 220. Uhanalaisuudesta ja pelastamisesta ks. myös Dunlap 1988, 119–155; Haraway 2008, 18, 37, 146–150.
- ¹³⁸⁴ Coleman 2004, 12, 203.
- ¹³⁸⁵ Thomas 1984, 181; Ylimaunu 2002, 127–129.
- ¹³⁸⁶ Ylimaunu 2002, 127–129. Ks. myös Ilvesviita 2005, 85, 86.
- ¹³⁸⁷ Aaltola 2004, 38–39. Ks. myös Thomas 1984, 119–120, 181, 182; Järvinen 2000, 16; Ilvesviita 2005, 86–87.
- ¹³⁸⁸ Klemettinen 2002, 147. Ks. myös Ratamäki 2009a, 44.
- ¹³⁸⁹ Karlsson & Sjöström 2007; Fritts ym. 2003, 295; Ratamäki 2009a, 42.
- ¹³⁹⁰ Aiemmin vainottu merikotka nostettiin suomalaisessa luontoajattelussa uhanalaisen saaristo- ja meriluonnon symboliksi. Myrkyttyneet kotkat olivat todiste teollisen kulttuurin vinoutuneesta luontosuhteesta. Merikotkien tilanne sai ihmiset ajattelemaan luonnosta ja lajista eri tavoin. Merikotkat saivat ihmiset myös toimimaan. Operaatio Merikotka on esimerkki toiminnasta merikotkien hyväksi: vapaaehtoiset ruokkivat heikkoa merikotkakantaa myrkyttömällä ravinnolla, kuten sianruhuilla. Merikotkia voi pitää ihmisten kanssatoimijoina suomalaisen luonnonsuojelun ja luotosuhteen historiassa. Räsänen 2017. Eläimistä suojelun subjekteina ja objekteina ks. myös Whatmore 2002, 31–32.

- ¹³⁹¹ Hämeen susi sai muistolaatat, *Metsästys ja Kalastus* 7/1984, 69.
- ¹³⁹² McNeill 2001, 340; Coleman 2004, 13; Fritts, Stephenson, Hayes & Boitani 2003, 294, 295. Borgström 2010, 185.
- ¹³⁹³ Sääntelystä ks. Borgström 2011, 18–19.
- ¹³⁹⁴ Räsänen 2017, 93.
- ¹³⁹⁵ Mäensyrjä 1974.
- ¹³⁹⁶ Erkki Pulliainen: Susitilanteessa uusi vaihe, *Metsästys ja Kalastus* 7/1981, 63.
- ¹³⁹⁷ Erkki Pulliainen: Uutta tietoa Suomen ja naapurin suurpedoista, *Metsästys ja Kalastus* 7/1982, 18.
- ¹³⁹⁸ Nyholm: Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, no 83, 1989, 1, 4.
- ¹³⁹⁹ Ks. esim. Luonnonsuojeluliitto: Suurpetojen kaatolupaehdot uusittava, *Suomen Luonto* 3/1986, 4–5; Luonnonsuojelujärjestöt: Suurpetojen metsästäystä muutettava, *Suomen Luonto* 1/1989, 5.
- ¹⁴⁰⁰ Nyholm: Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93: ahma, ilves ja karhu runsastuneet. Riistantutkimuksen tiedote 135, 1995, 7. Ks. myös Nyholm: Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990. Riistantutkimuksen tiedote, 111, 1991, 3.
- ¹⁴⁰¹ Erkki Pulliainen, Suurpetojen suojelun nykyvaihe, *Metsästys ja Kalastus* 11/1973, 14–16. Ks. myös Kaarlo Nygren: Mitä tekisimme susillamme, *Metsästys ja Kalastus* 2/1979, 31.
- ¹⁴⁰² Mauri Soikkanen: Ei takaperoista kehitystä, *Metsästys ja Kalastus* 11/1974, 9.
- ¹⁴⁰³ Taistelu susia vastaan, *Metsästys ja Kalastus* 11/1979, 30. Ks. myös Sudet onnistuneet erämiesten pakoilussa, *Helsingin Sanomat* 9.12.1976, 11.
- ¹⁴⁰⁴ Ratamáki 2009a, 42, 44; Borgström 2011, 25, 29.

¹⁴⁰⁵ Ratamäki 2009a, 44.

¹⁴⁰⁶ Luontodirektiivi, 92/43/ETY, 12 artikla, Liite IV. Ks. myös Borgström 2011, 29. Euroopan unioni on Bernin sopimuksen osapuoli ja sopimuksen säännökset on sisällytetty luontodirektiiviin. Bernin yleissopimus velvoitti EU:n kautta myös Suomea 1990-luvulta lähtien. Sopimus edellytti suurpetokantojen hoitosuunnitelmien tekemistä, mutta Suomessa ensimmäinen susikannan hoitosuunnitelma laadittiin vasta vuonna 2005. Luontodirektiivi liittyi lisäksi vuonna 1992 Rio de Janeirossa hyväksytyyn biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen, biodiversiteettisopimukseen, jonka Suomen hallitus hyväksyi vuonna 1994. Hollo 2004a, 97, 99; Hollo 2004b, 173; Borgström 2011, 24–28. Suomeen vaikutti myös uhanalaisten eliölaajien maailmanlaajuisesta kauppaa koskeva yleissopimus eli CITES-sopimus. Borgström 2011, 25–26.

¹⁴⁰⁷ Vuoden 1993 metsästyslain valmistelussa huomioitiin mahdollinen liittymissopimus. Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito, 1996, 3; Hollo 2004a, 30; Hollo 2004b, 45; Bisi & Kurki 2005, 12, 17; Ilvesviita 2005, 305–308; Ratamäki 2009a, 46; Borgström 2011, 30, 33.

¹⁴⁰⁸ Jäsenvaltiot saivat itse valita direktiivin täytäntöönpanon muodon ja keinot, mutta kuten Borgström tuo esiin, direktiivin sisältö ja normipohja rajoittivat jäsenvaltioiden valinnanvapautta. Komissio voi myös antaa huomautuksen tai nostaa kanteen, jos se katsoo, ettei jäsenvaltio noudata direktiivin vaatimuksia. Näin kävi Suomelle 2000-luvulla. Borgström 2011, 32–39, 74, 75. Eduskunta hyväksyi ylikansalliset sopimukset, mutta ne saattoivat olla enemmistöhallituksen valmiiksi neuvottelemia. Borgström 2011, 74. Euroopan unionin päätöksentekojärjestelmää on myös kritisoitu epädemokraattiseksi. Borgström 2011, 75–76.

¹⁴⁰⁹ Luontodirektiivi (92/43/ETY), 1 artikla, Liite IV; Luonnonsuojelulaki (1096/1996), 5 §.

¹⁴¹⁰ Ratamäki 2009a, 122.

¹⁴¹¹ Metsästysasetus (666/1993), 24 §.

¹⁴¹² Luontodirektiivi (92/43/ETY), 1 artikla, 6 artikla, 12 artikla, Liite IV; Luonnonsuojelulaki (1096/1996), 49 §.

¹⁴¹³ Luontodirektiivin ja sitä kautta suomalaisen lainsäädännönkin tavoite oli luonnon monimuotoisuuden ja unionin alueen ”luonnon perinnön” säilyttäminen. Direktiivissä todetaan luonnonvaraisen eläimistön suojelun olevan Euroopan unionin noudattaman yleisen edun mukainen tavoite. Luontodirektiivi (92/43/ETY), johdanto.

¹⁴¹⁴ Luontodirektiivi (92/43/ETY), johdanto.

¹⁴¹⁵ Suomen suurpetokannat ja niiden hoito, 1986, 1–3, 8, 9, 45, 65; Nyholm: Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990. Riistantutkimusosaston tiedote, no 111, 1991, 3, 4, 7, 8; Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 20; Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 6, 16, 18, 34. Ks. myös Boitani 2003, 319.

¹⁴¹⁶ Ks. myös Milton 2000, 237–238.

¹⁴¹⁷ Metrick & Weitzman 1996, 1.

¹⁴¹⁸ Ks. esim. Kaarlo Nygren: Mitä tekisimme susillamme, *Metsästy ja Kalastus* 2/1979, 31; Pääkirjoitus, Sudet kuuluvat Suomeen, *Helsingin Sanomat* 19.9.1995, A2; Vieraskynä: Suurpedot ovat rikkaus Suomelle, *Helsingin Sanomat* 14.9.1997, A2 (kirj.Veli-Risto Cajander); Suomi on myös susien, *Suomen Luonto* 5/1995, 9.

¹⁴¹⁹ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, tiivistelmä, 34.

¹⁴²⁰ Susia kohdeltava riistaeläiminä, *Helsingin Sanomat* 3.2.1997, A9 (mielipide, kirj. Erkki Pulliainen, professori, kansanedustaja (vihr), suurpetotyöryhmän puheenjohtaja, Oulu).

¹⁴²¹ Vilkka 1997, 34. Ks. myös Vilkka 1996, 13, 169; Vilkka 1998, 96; Vieraskynä: Eläinoikeudet kuuluvat pedoillekin, *Helsingin Sanomat* 4.8.1998 (kirj. Leena Vilkka).

¹⁴²² Suomeen mahtuu enemmän susia, *Helsingin Sanomat* 18.11.1997, A13 (mielipide, kirj. Timo Lumme, biologi ja Ari Marila, lääkäri, Oulu). Ks. myös Nuorten posti: Miksi nykyisin pelätään muutamaa sutta ja karhua?, *Helsingin Sanomat* 29.11.1997 (kirj. Vesa); Vilkka 1997, 33; Lumiaro 1997, 12, 18, 41.

¹⁴²³ Viljo Sivonen: Ilomantsin susisyys 1981, *Metsästys ja Kalastus* 5/1982, 62.

¹⁴²⁴ Ritva Liikkanen: Susisodassa syntyi välirauha, *Helsingin Sanomat* 23.8.1997, A9.

¹⁴²⁵ Tällöin valkopäämerikotkan tappaminen voidaan tekona rinnastaa Yhdysvaltain lipun polttamiseen. Coates 1998, 109. Kanadassa vastaava eläin on kanadanmajava. Shukin 2009, 1–4.

¹⁴²⁶ Jones & Cloke 2002, 31.

¹⁴²⁷ Ks. esim. Lekan 2004, 4, 5, 7.

¹⁴²⁸ Luontodirektiivi (92/43/ETY), 16 artikla, 2, 3.

¹⁴²⁹ Coleman 2004, 226.

¹⁴³⁰ Luonnonsuojelulaki (1096/1996), 5§. Suotuisa suojelun taso - käsitteestä lisää ks. Borgström 2011, 40–49; Pohja-Mykrä 2014, 36.

¹⁴³¹ Myös vuoden 1999 alussa voimaan tullessa metsästysasetuksessa käsitellään suojelun suotuisaa tasoa. Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta (869/1998), 2§; Borgström 2011, 32, 98.

¹⁴³² Haila & Lähde 2003, 15 (alaviite).

¹⁴³³ Borgström 2011, 40–41.

¹⁴³⁴ Tasosta ei kansainvälisessä tai kansallisessa lainsäädännössä kuitenkaan määritelty, mitä se tarkalleen ottaen tarkoitti eri eläinlajien kohdalla. Suden suojele pohjautui siis tyhjän käsitteen varaan,

mikä mahdollisesti monenlaisia tulkintoja suojelutarpeesta. Haila & Lähde 2003, 15; Bisi & Kurki 2005, 20.

¹⁴³⁵ Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, Liite 5. Ks. myös Pääkirjoitus: Maltillinen suurpetoesitys, *Helsingin Sanomat* 24.11.1996, A2.

¹⁴³⁶ Suurpetotyöryhmän mukaan Suomen susikanta oli ”nykyisellään selvästi pienempi kuin nk. geneettisesti tehokas minimikanta (500 yksilöä), mutta vain jonkin verran pienempi kuin kanadalaisen asian-tuntijaryhmän suosittelema pienin elinkykyinen minimikanta noin 150 yksilöä”. Luodessaan Suomen susikannan kehitystä koskevia tavoitteita työryhmä käytti apuna esimerkiksi Pohjois-Amerikassa tehtyjä tutkimuksia elinvoimaisista susikannoista. Pienin elinkykyinen kanta katsottiin voitavan mallintaa matemaattisesti, teoreettisten laskelmien sekä ”kotieläimistä kertyneiden kokemusten pohjalta”. Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito, 1996, 31–32, 35.

¹⁴³⁷ Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32–35. Tarkoista näkemyksistä susien määrästä ks. myös Rauni Väinämö: Uusi suurpetotutkija esittäytyi tupaillassa Pohjois-Karjalassa, *Helsingin Sanomat* 14.3.1996, A11; Vieraskynä: Suurpedot ovat rikkaus Suomelle, *Helsingin Sanomat* 14.9.1997, A2 (kirj. Veli-Risto Cajander).

¹⁴³⁸ Vikström 2000, 58.

¹⁴³⁹ Palviainen 2000, 94–95.

¹⁴⁴⁰ Vilka 1998, 94–95.

¹⁴⁴¹ Outi Ratamäki on todennut 2000-luvun tilanteesta samoin. Ratamäki 2009a, 122.

¹⁴⁴² Whatmore 2002, 23. Ks. myös Whatmore 2002, 33; Haraway 2008, 133–157.

¹⁴⁴³ Näin on käynyt myös 2000-luvulla. Borgström 2011, 19, 20; Rannikko 2012; Pohja-Mykrä 2014, 38–42; Pohja-Mykrä & Kurki 2014; Peltola, Ratamäki & Pellikka 2013; Ratamäki 2016.

¹⁴⁴⁴ Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat, 1995, 21.

¹⁴⁴⁵ Ks. esim. Paluu 1800-luvun petopolitiikkaan, *Helsingin Sanomat* 27.1.1997, A9 (mielipide, kirj. Riku Lumiaro, Vantaa); Luonnonsuojeluliitto huolestunut suden laittomasta pyynnistä, *Helsingin Sanomat* 12.3.1997, A5; Jukka Perttu: Luonnonsuojelijat: Suurpetojen suojelun puutteita ei saa vähätellä EU:lle, *Helsingin Sanomat* 3.4.1998, A10; Tervetuloa luontopoliisi!, *Suomen Luonto* 3/1997, 2.

¹⁴⁴⁶ Sudet tulevat takaisin, *Suomen Luonto* 10/1997, 32–35.

¹⁴⁴⁷ Metsästysrikoksesta voitiin tuomita sakkoja tai vankeutta; kiinni jäänyt henkilö voitiin tuomita myös metsästyskieltoon tai korvaamaan eläimen rahallinen arvo. Rikoslaki (39/1889), 1 §, 4 §; Metsästyslaki (615/1993), 72 §, 78 §, 79 §. 2010-luvun säädöksistä ja pienestä kiinnisjäämiskäytännöstä ks. Borgström 2011, 38, 120–121. Salakaadoista tarkemmin ks. Peltola, Ratamäki & Pellikka 2013; Pohja-Mykrä 2014, 38–42; Pohja-Mykrä & Kurki 2014; Ratamäki 2016.

¹⁴⁴⁸ Ratamäki 2009a, 153.

¹⁴⁴⁹ Peltola, Ratamäki & Pellikka 2013, 217–218.

¹⁴⁵⁰ Pohja-Mykrän mukaan 2000-luvun kontekstissa salakaatojen motiiveja olivat virallisen kannanhoidon kiistäminen, vahinko, puolustautuminen ja pakkotila sekä ystävän tai tuttavavan avunanto. Pohja-Mykrä 2014, 38. Pohja-Mykrä 2014, 41, 44, 47.

¹⁴⁵¹ Yhteiskunnallisesta kestävydestä 2000-luvun kontekstissa ks. Ratamäki 2009a, 158–163; Borgström 2011, 85.

¹⁴⁵² Lisäksi naiset suhtautuivat susiin miehiä kielteisemmin, koulutetut vähemmän koulutettuja myönteisemmin, yli 50-vuotiaat selvästi kielteisemmin alle 50-vuotiaisiin verrattuna ja haja-asutusalueilla asuvat kielteisemmin kuin kaupungeissa elävät. Lumiaro 1997, tiivistelmä, 14–16. Vikströmin tutkimuksessa asuinpaikalla ei ollut näin suurta vaikutusta suhtautumiseen. Vikström 2000, 58.

¹⁴⁵³ Näin oli myös 2000-luvulla. Vikström 2000, 53, 58, 61. Vikströmin kyselyyn vastanneista maanviljelijöistä 18 prosenttia oli sitä mieltä, että susia ei tarvitsisi olla maassa yhtään ja lähes puolet oli elinvoimaista susikantaa vastaan. Vikström 2000, 51.

¹⁴⁵⁴ Tästä ja kollektiivisuuden harhasta ks. myös Lähdesmäki & Rattamäki 2015, 38.

¹⁴⁵⁵ Gruen & Weil, 2010, 128

LÄHTEET

Säädökset

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä Suomessa. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous 6/1868.

Rikoslaki. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous 39/1889.

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus metsästyksestä. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-kokoelma 45/1898.

Luonnonsuojelulaki. Suomen asetuskokoelma 71/1923.

Laki metsästyksestä lokakuun 20 päivänä 1898 annetun asetuksen eräiden pykäläin muuttamisesta toisin kuuluviksi. Suomen asetuskokoelma 72/1923

Valtioneuvoston päätös karhujen tekemäin vahinkojen korvaamisesta. Suomen asetuskokoelma 61/1930.

Poronhoitolaki. Suomen asetuskokoelma 239/1932.

Metsästyslaki. Suomen asetuskokoelma 146/1934.

Laki metsästyslain erinäisistä muutoksista ja lisäyksistä. Suomen asetuskokoelma 226/1937.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 832/1948.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 434/1953.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 435/1953.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 589/1955.

Maatalousministeriön päätös petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta. Suomen asetuskokoelma 656/1956.

Laki petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta. Suomen asetuskokoelma 574/1956.

Valtioneuvoston päätös petoeläinten aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta. Suomen asetuskokoelma 335/1961.

Metsästyslaki. Suomen asetuskokoelma 290/1962.

Metsästysasetus. Suomen asetuskokoelma 406/1962.

Valtioneuvoston päätös petoeläinten aiheuttamien vahinkojen korvaamiseksi. Suomen asetuskokoelma 251/1963.

Asetus valtion riistantutkimuslaitoksesta. Suomen asetuskokoelma 123/1964.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 81/1969.

Laki riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta. Suomen asetuskokoelma 90/1971.

Asetus riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksesta. Suomen asetuskokoelma 146/1971.

Laki metsästyslain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 396/1971.

Asetus suden rauhoittamisesta. Suomen asetuskokoelma 749/1973.

Laki petoeläinten tappamien porojen korvaamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma 1011/1973.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen asetuskokoelma 720/1977.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen asetuskokoelma 1000/1979.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 1000/1981.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 830/1984.

Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta. Suomen säädöskokoelma 259/1986.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 1133/1987.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 1165/1988.

Poronhoitolaki. Suomen säädöskokoelma 848/1990.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 1136/1990.

Asetus karhun, suden ja ahman metsästämisestä. Suomen säädöskokoelma 1246/1992.

Euroopan neuvoston direktiivi luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta. Direktiivi 92/43/ETY. (Luontodirektiivi)

Metsästyslaki. Suomen säädöskokoelma 615/1993.

Metsästysasetus. Suomen säädöskokoelma 666/1993.

Poliisilaki. Suomen säädöskokoelma 493/1995.

Luonnonsuojelulaki. Suomen säädöskokoelma 1096/1996.

Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta. Suomen säädöskokoelma 1374/1996.

Valtioneuvoston päätös petoeläinvahinkojen korvaamisesta. Suomen säädöskokoelma 1367/1997.

Asetus metsästysasetuksen muuttamisesta. Suomen säädöskokoelma 869/1998.

Kirjalliset kysymykset

Kirjallinen kysymys n:o 98. 1973 vp. Salonen ym.: Suden suojelemisesta ja poronhoitajien etujen turvaamisesta.

Raportit ja muistiot

Suomen suurpetokannat ja niiden hoito (1986) Luonnonvarainneuvosto, Maa- ja metsätalousministeriö.

Hirvieläinten, suurpetojen ja muiden pyyntilupajärjestelmän piiriin kuuluvien eläinten valtakunnalliset hoitosuunnitelmat (1995) Metsästäjien keskusjärjestö, Riistakantojen hoito-työryhmä.

Petovahinkojen korvaustyöryhmän muistio (1996) Maa- ja metsätalousministeriö.

Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito (1996) Suorpetotyöryhmän raportti, Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 6/1996.

Porotaloustyöryhmän muistio (1999) Työryhmämuistio MMM 1999:6. Maa- ja metsätalousministeriö.

Riistantutkimuksen tiedotteet

Rajala, Paavo (1983) *Riistantutkimusosaston toiminta vuonna 1981*. Riistantutkimusosaston tiedonantoja, No 16.

Yhteenveto vuoden 1983 riistatiedusteluista (1984) Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 27, Helsinki 12.4.1984.

Yhteenveto vuoden 1984 riistatiedusteluista (1985) Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 35, Helsinki 11.3.1985.

Nummi, Petri (1985) *Suurpetotutkimusta yli rajojen*. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 45, Helsinki 9.12.1985.

Yhteenveto vuoden 1985 riistatiedusteluista (1986) Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 46, Helsinki 28.2.1986.

Nyholm, Erik S. (1989) *Suurpetokantojen kehityksestä maassamme vuosina 1978–87*. Riistantutkimusosaston monistettu tiedote, No 83, Helsinki 16.1.1989.

Helle, Eero; Lindén, Harto & Wikman, Marcus (1989) *Nisäkkäiden lumijäljet laskettiin riistakolmioilta koko maassa*. Riistantutkimusosaston tiedote, No 90, 15.6.1989.

Nyholm, Erik S. (1991) *Suurpetokantojen kehitys Suomessa vuosina 1988–1990*. Riistantutkimusosaston tiedote, No 111, Helsinki 25.11.1991.

Nyholm, Erik S. (1995) *Suomen suurpetokannat vuosina 1991–93: ahma, ilves ja karhu runsastuneet*. Riistantutkimuksen tiedote 135, Helsinki toukokuu 1995.

- Helle, Pekka; Helle, Eero; Lindén, Harto & Wikman, Marcus (1995) *Riistakolmioiden talvilaskennan 1995 tulokset*. Riistantutkimuksen tiedote 138, Helsinki.
- Helle, Pekka; Wikman, Marcus, Helle, Eero & Danilov, Pjotor (1996) *Talven 1996 kolmiolaskennan tulokset - vertailua Venäjän Karjalaan*. Riistantutkimuksen tiedote 143, Helsinki 23.8.1996.
- Helle, Pekka; Wikman; Marcus, Helle, Eero; Belkin, Vladimir; Bljudnik, Leo & Danilov, Pjotor (1997) *Riistakolmioiden talvilaskenta Suomessa ja Venäjän Karjalan lumilinjalaskennat 1997*. Riistantutkimuksen tiedote 147, Helsinki 6.10.1997.
- Helle, Eero (1998) *Riistapäivät 1998*. Riistantutkimuksen tiedote 149, Helsinki 3.2.1998.
- Kojola, Ilpo (1998) *Suomen suurpetojen määrä ja lisääntyminen vuonna 1996*. Riistantutkimuksen tiedote 150, Helsinki 23.2.1998.
- Helle, Pekka; Wikman; Marcus, Helle, Eero; Belkin, Vladimir; Bljudnik, Leo & Danilov, Pjotor (1998) *Nisäkkäiden lumijälkilaskennat 1998 Suomessa ja Venäjän Karjalassa*. Riistantutkimuksen tiedote 151, Helsinki 24.7.1998.
- Kojola, Ilpo (1999) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1997*. Riistantutkimuksen tiedote 155, Helsinki 25.1.1999.
- Helle, Pekka; Wikman; Marcus, Helle, Eero; Danilov, Pjotor; Bljudnik, Leo & Belkin, Vladimir (1999) *Talven 1999 lumijälkilaskennat Suomessa ja Venäjän Karjalassa..* Riistantutkimuksen tiedote 157, Helsinki 26.7.1999.
- Kojola, Ilpo (1999) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1998*. Riistantutkimuksen tiedote 162, Helsinki 27.12.1999.
- Kojola, Ilpo (2000) *Suurpetojen lukumäärä ja lisääntyminen vuonna 1999*. Riistantutkimuksen tiedote 165, Helsinki 6.6.2000.

Tilastot

- Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1901* (1903) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tarttuviin tauteihin kuolleiden elukkojen lukumäärä vuosina 1880–1901* (1903) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1902* (1904) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1903* (1905) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1906* (1908) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Petojen tappamia kotieläimiä vuosina 1880–1907* (1909) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tapetut petoeläimet ja niistä maksetut palkinnot vuonna 1907, läänittäin* (1909) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tapettuja petoeläimiä ja niistä maksettujen palkintojen määrä, vuosina 1866–1916* (1919) Suomen tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tapetut petoeläimet ja niistä maksetut palkinnot vuonna 1916, lääneittäin* (1919) Suomen tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tapetut petoeläimet vuosina 1866–1939* (1941) Suomen Tilastollinen Vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Tapetut petoeläimet vuosina 1866–1942* (1943) Suomen tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Arvioidut suurpetojen minimikannat ja suurpetosaaliit 1980–93* (1993) Metsätilastollinen vuosikirja, SVT Maa- ja metsätalous 1996:3.
- Arvioidut suurpetojen vähimmäiskannat ja suurpetosaaliit 1980–1999* (2000) Metsätilastollinen vuosikirja, SVT Maa-, metsä- ja kalatalous 2000:14.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat

Hämeen Sanomat

Karjalainen

Karjalatar

Keski-Suomi

Lapin Kansa

Perä-Pohjolainen

Satakunnan Kansa

Turun Sanomat

Uusi Aura

Vaasa

Vestra Nyland

Wasabladet

Metsästys ja Kalastus

Metsästäjä

Poromies

Suomen metsästyslehti

Suomen Luonto

Muut alkuperäislähteet

Gade-Jørgensen, Inge & Stagegaard, Rie (2000) Diet composition of wolves *Canis lupus* in east-central Finland. *Acta Theriologica* 45 (4), 537–547.

Helle, Pekka; Nikula, Ari & Wikman, Marcus (1996) Riistakolmiot. Teoksessa Harto Lindén, Martti Hario & Marcus Wikman (toim.) *Riistan jäljille*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki: Edita, 9–10.

- Järvinen, A. E. (1950) Susi. Teoksessa Yrjö Yläne (toim.) *Suomen metsästyks. Kokoomateos metsästyksestä ja riistanhoidosta*. Helsinki: Ota-va, 202–211.
- Kaartinen, Salla, Kojola, Ilpo & Colpaert, Alfred (2005) Finnish wolves avoid roads and settlements. *Annales Zoologici Fennici* 42/2005, 523–532.
- Kaartinen, Salla; Luoto, Miska & Kojola, Ilpo (2009) Carnivore livestock conflicts. Determinants of wolf (*Canis lupus*) depredation on sheep farms in Finland. *Biodiversity and Conservation* 18/2009, 3503–3517.
- Kaartinen, Salla; Luoto, Miska & Kojola, Ilpo (2010) Selection of den sites by wolves in boreal forests in Finland. *Journal of Zoology* 281/2010, 99–104.
- Kaartinen, Salla (2011) *Space Use and Habitat Selection of the Wolf (Canis Lupus) in Human-altered Environment in Finland*. Biologian väitöskirja. University of Oulu.
- Kauhala, Kaarina (1996) Riistatiedustelut. Teoksessa Harto Lindén, Martti Hario & Marcus Wikman (toim.) *Riistan jäljille*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki: Edita, 14–15.
- Kivirikko, K.E. (1940) *Suomen selkärangaiset. Vertebrata Fennica*. Porvoo: WSOY.
- Kojola, Ilpo (1997) Susi. Teoksessa Petri Nummi (päätoim.) *Suomen luonto. Eläimet. Nisäkkäät*. Porvoo: Weilin + Göös, 154–158.
- Kojola, Ilpo, Huitu, Otsu; Toppinen, Katri; Heikura, Kalevi; Heikkinen, Samuli & Ronkainen, Seppo (2004) Predation on European wild forest reindeer (*Rangifer tarandus*) by wolves (*Canis lupus*) in Finland. *Journal of Zoology* 263/2004, 229–235. (2004a)
- Kojola, Ilpo; Seppo Ronkainen, Seppo; Hakala, Antero & Heikkinen, Samuli (2004) Interactions between wolves *Canis lupus* and dogs *Canis familiaris* in Finland. *Wildlife Biology* 10/2004, 101–106. (2004b)
- Kojola, Ilpo; Aspi, Jouni; Hakala, Antero; Hiekkinen, Samuli; Ilmoni, Catrin & Ronkainen, Seppo (2006) Dispersal in an expanding wolf population in Finland. *Journal of Mammalogy* 87 (2), 281–286.

- Lumiario, Riku (1997) *Onko sudella olemassaolon mahdollisuutta Suomessa – ihmisten suhtautuminen suteen*. Morfologis-ekologisen eläintieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Mela, Aukusti Juhana & Kivirikko, K.E. (1909) *Suomen luurankoiset. Vertebrata Fennica*. Porvoo: WSOY.
- Mäensyrjä, Pentti (1974) *Hukka huutaa*. Hämeenlinna: Karisto.
- Nyholm, Erik S. (1996) Suurpedot. Teoksessa Harto Lindén, Martti Hario & Marcus Wikman (toim.) *Riistan jäljille*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki: Edita, 11.
- Palviainen, Simo (2000) *Suurpedot Pohjois-Karjalassa. Pohjoiskarjalaisen luonnonkäyttäjien kokemuksia suurpedoista*. Joensuu: Pohjois-Karjalan liitto, 51/2000.
- Pulliainen, Erkki (1962) Susien esiintymisestä ja elintavoista Suomessa vv. 1954–62. *Suomen Riista* 15/1962, 99–129.
- Pulliainen, Erkki (1965) Studies on the wolves (*Canis lupus L.*) in Finland. *Annales Zoologici Fennici* 2 (4), 215–259.
- Pulliainen, Erkki (1972) Susi. Teoksessa Lauri Siivonen (toim.) *Suomen nisäkkäät II*. Helsinki: Otava, 81–101.
- Pulliainen, Erkki (1974) *Suomen suurpedot*. Helsinki: Tammi.
- Pulliainen, Erkki (1980) The status, structure and behavior of the wolf (*Canis lupus L.*) along the Fenno-Soviet border. *Annales Zoologici Fennici* 17 (2), 107–112.
- Pulliainen, Erkki (1983) Susi. Teoksessa Ilkka Koivisto (päätoim.) *Suomen eläimet I*. Espoo: Weilin + Göös, 188–195.
- Pulliainen, Erkki (1984) *Petoja ja ihmisiä*. Helsinki: Tammi.
- Pulliainen, Erkki & Rautiainen, Lassi (1999) *Suurpetomme. Karhu, susi, ahma, ilves*. Kotka: Artimedia.
- Salovaara, Hannes (1930) *Eläinten maailma. Kuvia ja kuvauksia. I Imetäväiset*. Helsinki: Otava.
- Siivonen, Lauri (1956) *Suuri nisäkäskirja*. Helsinki: Otava.

- Vikström, Saara (2000) *Suurpetoasenteet poronhoitoalueen eteläpuolisessa Suomessa vuonna 1999*. Maantieteen alan pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.
- Vilkka, Leena (1996) *Eläinten tietoisuus ja oikeudet. kettutyttöfilosofiaa ja susietiikkaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkka, Leena (1997) *Elämänsuojelun filosofiaa – kirjoituksia elämänsuojelusta*. Tampere: Elämänsuojelija-lehti.
- Vilkka, Leena (1998) *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Yläanne, Yrjö (1926) *Metsästäjän käsikirja*. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

- Aaltola, Elisa (2004) *Eläinten moraalinen arvo*. Tampere: Vastapaino.
- Aapala, Kirsti (2013) Susi hukassa. *Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti*. 3/2013. Luettu verkosta: <https://www.kielikello.fi/-/susi-hukassa>. [12.10.2019]
- Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.
- Ahmed, Sara (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Anderson, Benedict (2017) *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Alkuteos: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983). Suom. Joel Kuortti, johdanto Jouko Nurmiainen. Tampere: Vastapaino.
- Anderson, Virginia (2004) *Creatures of Empire. How Domestic Animals Transformed Early America*. Oxford: Oxford University Press.
- Animal Studies Group (2006) *Killing Animals*. Urbana: University of Illinois Press.

- Aro, Timo (2007) *Maassamuuton suuri linja 1880-luvulta lähtien: Savotta-Suomesta Rannikko Suomeen*. Julkaistu alun perin Tilastokeskuksen *Kuntapuntari*-lehdessä 2/2007. Luettu verkosta: http://www.stat.fi/artikkelit/2007/art_2007-07-13_001.html?s=0. [12.5.2018]
- Aspi, Jouni, Roininen, Eeva, Ruokonen, Minna, Kojola Ilpo & Vilà, Carles (2006) Genetic diversity, population structure, effective population size, and demographic history of the Finnish wolf population. *Molecular Ecology* 15/2006, 1561–1576.
- Aspi, Jouni; Roininen, Eeva; Kiiskilä, Jukka; Ruokonen, Minna; Kojola, Ilpo; Bljudnik, Leo; Danilov, Pjotr; Heikkinen, Samuli & Pulliainen, Erkki (2009) Genetic structure of the northwestern Russian wolf populations and gene flow between Russia and Finland. *Conservation Genetics* 10 (4), 815–826.
- Ballard, Warren B.; Carbyn Ludwig N. & Smith, Douglas W. (2003) Wolf interactions with non-prey. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 259–271.
- Baker, Steve (2001) *Picturing the Beast. Animals, Identity, and Representation*. Urbana: University of Illinois Press.
- Barad, Karen (2003) Posthumanist Performativity. Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs. Journal of Women in Culture & Society* 28 (3), 801–831.
- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Baratay, Éric (2012) *Le Point De Vue Animal. Une Autre Version De L'histoire*. Paris: Seuil.
- Barrow, Mark V. Jr. (2010) The alligator's allure. Changing perceptions of a charismatic carnivore. Teoksessa Dorothee Brantz (toim.) *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*. Charlottesville & Lontoo: University of Virginia Press, 127–152.
- Beirne, Piers (2007) The use and abuse of animals in criminology. A brief history and current reviw. Julkaistu alun perin *Social Justice* 22 (1) 1995. Teoksessa Rhoda Wilkie & David Inglis (toim.) *Animals and So-*

- ciety. Critical Concepts in the Social Sciences. Volume V. Boundaries and Quandaries in Human–Animal Relations.* Lontoo: Routledge, 167–194.
- Bekoff, Marc (2002) *Minding Animals. Awareness, Emotions, and Heart.* New York: Oxford University Press.
- Bekoff, Marc (2006) *Animal Passions and Bestial Virtues. Reflections on Redecorating Nature.* Philadelphia: Temple University Press.
- Benson, Etienne (2010) *Wired Wilderness: Technologies of Tracking and the Making of Modern Wildlife.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Berger, John (2007) Why look at animals. Julkaistu alun perin teoksessa *About Looking* (1980). Teoksessa Rhoda Wilkie & David Inglis (toim.) *Animals and Society. Critical Concepts in the Social Sciences. Volume I. Representing the Animal.* London: Routledge, 64–78.
- Beschta, Robert L. & William J. Ripple (2016) Riparian vegetation recovery in Yellowstone: The first two decades after wolf reintroduction. *Biological Conservation* 198/2016, 93–103.
- Birke, Lynda; Bryld, Mette & Lykke, Nina (2004) Animal performances. An exploration of intersections between feminist science studies and studies of human/animal relationships. *Feminist Theory* 5 (2), 167–183.
- Bisi, Jukka & Kurki, Sami (2005) *Susipuhetta Suomessa. Maakunnalliset ja kansalliset odotukset ja tavoitteet susikannan hoidossa.* Seinäjoki: Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Bisi, Jukka (2010) *Suomalaisen susikonfliktin anatomia.* Maantieteen väitöskirja. Oulun yliopisto. Oulu: Acta Universitatis Ouluensis, A, Scientiae rerum naturalium.
- Bjerke, Tore; Reitan, Ole & Kellert, Stephen R. (1998) Attitudes toward wolves in southeastern Norway. *Society and Natural Resources* 11/1998, 169–178.
- Björn, Ismo (2003) Muuttuva maalaismaisema. Teoksessa Ann-Carin Östman, Matti Peltonen, Teppo Vihola & Heikki Rantatupa (toim.) *Suomen maatalouden historia. 1, Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 598–619.

- Björn, Ismo (2006) Metsäsuhde Muuttuu, Muuttuuko Ihminen? Teoksessa Riina Jalonen ym. (toim.) *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus, 114–118.
- Björn, Ismo (2014) Rajalla ja ytimessä. Teoksessa Ismo Björn (toim.) *Rajan maakunta. Pohjois-Karjalan historia 1939–2014*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–18.
- Boitani, Luigi (1992) Wolf research and conservation in Italy. *Biological Conservation* 61 (2), 125–132.
- Boitani, Luigi (2003) Wolf conservation and recovery. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 317–344.
- Boomgaard, Peter (2001) *Frontiers of Fear. Tigers and People in the Malay World, 1600-1950*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Borgström, Suvi (2008) Suden suojelusta poikkeaminen – Luontodirektiivin 16 artiklan poikkeamisperusteet EY-tuomioistuimen ratkaisun C-342/05 valossa. *Ympäristöjuridiikka* 2–3/2008, 127–150. (2008a)
- Borgström, Suvi (2008) Suden pyyntilupia koskevan hallintokäytännön empiirinen analyysi. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja*, 359–401. (2008b)
- Borgström, Suvi (2010) Suden paluu Pohjoisille Kalliovuorille: menestystarina vai loputon konflikti? *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja*, 181–235.
- Borgström, Suvi (2011) *Iso paha susi vai hyödyllinen hukka? Ekologis-juridinen näkökulma suden suojelun yhteiskunnalliseen hyväksyttävyyteen*. Ympäristöoikeuden väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu: Publications of the University of Eastern Finland.
- Bowler, Peter J. (1997) *Ympäristötieteiden historia*. Alkuteos: *The Fontana History of the Environmental Sciences* (1992). Suom. Kimmo Piteläinen. Juva: Art House/WSOY.
- Bowler, Peter J. & Morus, Iwan Rhys (2005) *Making Modern Science. A Historical Survey*. Chicago & Lontoo: University of Chicago Press.
- Braidotti, Rosi (2013) *The Posthuman*. Cambridge: Polity.

- Brantz, Dorothee (2010) (toim.) *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*. Charlottesville & Lontoo: University of Virginia Press.
- Breitenmoser, Urs (1998) Large predators in the Alps: The fall and rise of man's competitors. *Biological Conservation*. 83 (3), 279–289.
- Brownlow, Alec (2000) A wolf in the garden. Ideology and change in the Adirondack landscape. Teoksessa Chris Philo & Chris Wilbert (toim.) *Animal Spaces, Beastly Places. New Geographies of Human-Animal Relations*. Lontoo: Routledge, 143–160.
- Callon, Michel (1986) Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. Teoksessa John Law (toim.) *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* Lontoo & Boston: Routledge & Kegan Paul, 196–233.
- Casey, Edwards (1996) How to get from space to place in a fairly short stretch of time: Phenomenological prolegomena. Teoksessa Steven Feld & Keith H. Basso (toim.) *Senses of Place*. Santa Fé: School of American Research Press, 13–52.
- Clavin, Patricia (2005) Defining transnationalism. *Contemporary European History*. Theme Issue: Transnational Communities in European History, 1920–1970, 14 (4), 421–439.
- Coates, Peter (1998) *Nature. Western Attitudes since Ancient Times*. Cambridge: Polity Press.
- Coates, Peter (1999) ”Unusually cunning, vicious and treacherous”. The extermination of the wolf in United States history. Teoksessa Mark Levene & Penny Roberts (toim.) *The Massacre in History. War and Genocide*. New York & Oxford: Bergham Books, 163–183.
- Coates, Peter (2007) *American Perceptions of Immigrant and Invasive Species. Strangers on the Land*. Berkeley: University of California Press.
- Coleman, Jon T. (2004) *Vicious. Wolves and Men in America*. New Haven & London: Yale University.
- Cresswell, Tim (1996) *In Place/out of Place. Geography, Ideology and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Cresswell, Tim (2003) Introduction. Theorizing place. Teoksessa Ginette Verstraete & Tim Cresswell (toim.) *Mobilizing Place, Placing Mobility. The Politics of Representation in a Globalized World*. Amsterdam: Brill Rodopi, 11–32.
- Cresswell, Tim (2006) *On the Move. Mobility in the Modern Western World*. New York: Routledge.
- Cresswell, Tim (2015) *Place. An Introduction*. Chichester & Malden: Wiley Blackwell.
- Chrulew, Matthew (2016) (toim.) *Foucault and Animals*. Leiden: Brill.
- Daniels, Stephen (1993) *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Cambridge: Polity Press.
- Davis, Natalie Zemon (2001) *Martin Guerren paluu*. Alkuteos: *Le retour de Martin Guerre* (1982). Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Davis, Natalie Zemon (2006) *Trickster Travels: A Sixteenth-Century Muslim between Worlds*. New York: Hill and Wang.
- Davis, Mark A.; Chew, Matthew K.; Hobbs, Richard J.; Lugo, Ariel E.; Ewel, John J.; Vermeij, Geerat J.; Brown, James H.; Rosenzweig, Michael L.; Gardener, Mark R.; Carroll, Scott P.; Thompson, Ken; Pickett, Steward T. A.; Stromberg, Juliet C.; Tredici, Peter Del; Suding, Katharine N.; Ehrenfeld, Joan G.; Grime, J. Philip; Mascaró, Joseph & Briggs, John C. (2011) Don't judge species on their origins. *Nature* 474/2011, 153–154.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2005) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Julkaistu alun perin *Mille Plateaux, volume 2 of Capitalisme et Schizophrénie* (1980). Kääntänyt Brian Massumi. Minneapolis & Lontoo: University of Minnesota Press. Käännös julkaistu alunperin 1987.
- DeMello, Margo (2010) Introduction to human-animal studies. Teoksessa Margo DeMello (toim.) *Teaching the Animal. Human–Animal Studies across the Disciplines*. New York: Lantern Books, xi–xix.
- Despret, Vinciane (2013): From secret agents to interagency. *History and Theory*. 52/2013, 29–44.

- Dirke, Karen (2015) Where is the big bad wolf? Notes and narratives on wolves in Swedish newspapers during the 18th and 19th centuries. Teoksessa Patrick Masius & Jana Sprenger (toim.) *A Fairytale in question. Historical interactions between humans and wolves*. Eds. Cambridge: White Horse Press, 101–118.
- Dolphijn, Rick & Iris van der Tuin (2012) Introduction: A ”new tradition” in thought. Teoksessa Rick Dolphijn & Iris van der Tuin (toim.) *New Materialism. Interviews & Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanities Press, 85–92.
- Dunlap, Thomas R. (1988) *Saving America’s Wildlife. Ecology and the American Mind, 1850-1990*. Princeton: Princeton University Press.
- Edwards, Peter (2010) Nature bridled. The treatment and training of horses in early modern England. Teoksessa Dorothee Brantz (toim.) *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*. Charlottesville & Lontoo: University of Virginia Press, 155–175.
- Emel, Jody (1998) Are you man enough, big and bad enough? Wolf eradication in the US. Teoksessa Jennifer Wolch & Jody Emel (toim.) *Animal Geographies. Place, Politics, and Identity in the Nature-Culture Borderlands*. Lontoo: Verso, 91–116.
- Ericsson, Göran & Heberlein, Thomas (2003) Attitudes of hunters, locals and the general public in Sweden now that the wolves are back. *Biological Conservation* 111 (2), 149–159.
- Erkkilä, Veikko (1998) *Vaiettu sota. Neuvostoliiton partisaanien iskut suomalaisiin kyliin*. Helsinki: Arator.
- Ermala, Aslak (2003) A survey of large predators in Finland during the 19th and 20th centuries. *Acta Zoologica Lithuanica* 13 (1), 15–20.
- Forss, Anne-Mari (2007) *Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge – Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Toimittanut Colin Gordon. Kääntäneet Coli Gordon, Leo Marshal, John Mephram & Kate Soper. New York: Pantheon Books.

- Foucault, Michel (2000) *Tarkkailla ja rangaista*. Alkuteos: *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (1975). Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia*. Alkuteos *L'archéologie du savoir* (1969). Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2010) *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, Nautintojen käyttö, Huoli itsestä*. Alkuteokset: *La Volonté de savoir (Histoire de la sexualité I)* (1976), *L'Usage des plaisirs (Histoire de la sexualité II)* (1984) ja *Le Souci de soi (Histoire de la sexualité III)* (1984). Suomentanut Kaisa Sivenius. Suomennos julkaistu alun perin 1998. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Fox, Michael W. (1978) Man, wolf, and dog. Teoksessa Roberta L. Hall & Henry S. Sharp (toim.) *Wolf and Man. Evolution in Parallel*. New York: Academic Press, 19–30.
- Fox, Melanie (2005) *Ursus americanus: The idea of a bear*. Teoksessa Mary Sanders Pollack & Catherine Rainwater (toim.) *Figuring Animals: Essays on Animal Images in Art, Literature, Philosophy, and Popular Culture*. New York: Palgrave Macmillan, 37–48.
- Franklin, Adrian (1999) *Animals and Modern Cultures. A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*. Lontoo: SAGE Publications.
- Fritts, Steven H.; Stephenson, Robert O.; Hayes, Robert D. & Boitani, Luigi (2003) Wolves and humans. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 289–316.
- Fudge, Erica (2000) *Perceiving Animals. Humans and Beasts in Early Modern English Culture*. St. Martin, New York & Lontoo: Macmillan.
- Fudge, Erica (2002) A left-handed blow: Writing the history of animals. Teoksessa Nigel Rothfels (toim.) *Representing Animals*. Bloomington: Indiana University Press, 3–18.
- Fudge, Erica (2017) What Was It Like To Be a Cow? History and Animal Studies. Teoksessa Linda Kalof (toim.) *The Oxford Handbook of Animal Studies*. New York: Oxford University Press, 258–280.

- Fuller, Todd K., Mech, David L. & Cochrane, Jean Fitts (2003) Wolf population dynamics. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 161–191.
- Gruen, Lori & Weil, Kari (2010) Teaching difference: Sex, gender, species. Teoksessa Margo DeMello (toim.) *Teaching the Animal. Human–Animal Studies across the Disciplines*. New York: Lantern Books, 127–142.
- Haapala, Pertti (2007) Kun kaikki alkoi liikkua. Teoksessa Kai Häggman (päätoim.) *Suomalaisen arjen historia. 3. Modernin Suomen synty*. Porvoo: Weilin+Göös, 47–63.
- Haila, Yrjö (2001) Ympäristöherätys. Teoksessa Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino, 21–46.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville (2003) Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta? Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 7–36.
- Haila, Yrjö (2003) 'Erämaa' ja luontoajattelun moniulotteisuus. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 174–204.
- Haila, Yrjö (2004) Luonto on tullut jäädäkseen. Teoksessa Laura Kolbe (päätoim.) *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi, 75–85.
- Hakkarainen, Heidi (2017) *Comical modernity. Witzblätter, popular humour and the transformation of city space in late nineteenth-century Vienna*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto.
- Hakosalo, Heini (2016) Tubipommi ja rautlasi – Emotionaalisia esineitä 1900-luvun alkupuolen suomalaisissa tuberkuloosiparantoloissa. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2016, 165–177.
- Hall, Roberta L. & Sharp Henry S. (1978) Introduction. The anthropology of the wolf. Teoksessa Roberta L. Hall & Henry S. Sharp (toim.) *Wolf and Man. Evolution in Parallel*. New York: Academic Press, 1–7.

- Hall, Stuart (2005) *Identiteetti*. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino. Käännös julkaistu alun perin 1999.
- Haraway, Donna (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium. Female-Man©_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience*. New York & Lontoo: Routledge.
- Haraway, Donna (2003) *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, Donna (2008) *When species meet*. Posthumanities, Volume 3. Minneapolis & Lontoo: University of Minnesota Press.
- Harrington, Fred H. & Asa Cheryl S. (2003) Wolf Communication. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 66–103.
- Heimonen, Jyrki & Kaaro, Jani (1999) (toim.) *Luonto-Liiton historia 1943–1998 – Jatkosodan varjoista Jerisjärven tielle*. Helsinki: Luonto-Liitto ry.
- Heiskanen, Benita (2012) *The Urban Geography of Boxing: Race, Class, and Gender in the Ring*. New York: Routledge.
- Hickey, Kieran (2011) *Wolves in Ireland. A Natural and Cultural History*. Dublin: Open Air - Four Courts Press.
- Hiedanpää, Juha & Pellikka, Jani (2012) Virheen politiikka. Susiasioiden hallinta Varsinais-Suomessa. *Alue ja Ympäristö* 41 (2), 58–69.
- Hiedanpää, Juha (2013) Institutional misfits. Law and habits in Finnish wolf policy. *Ecology and Society* 18 (1): 24, 1–10.
- Hiedanpää, Juha; Pellikka, Jani & Ojalampi, Sanna (2016) Meet the parents. Normative emotions in Finnish wolf politics. *TRACE. Finnish Journal for Human-Animal Studies* 2/2016, 4–27.
- Hollo, Erkki J. (2004) *Ympäristöoikeuden perusteet*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. (2004a)
- Hollo, Erkki J. (2004) *Ympäristönsuojelu- ja luonnonsuojeluoikeus*. Helsinki: Talentum. (2004b)

- Holmberg, Eva Johanna (2005) Introduction: Constructions of difference / Thinking with difference. Teoksessa Eva Johanna Holmberg & Tom Linkinen (toim.) *Practices of Inclusion and Exclusion in Premodern Culture*. Cultural History – Kulttuurihistoria 5. Turku: k&h, 9–17.
- Hribal, Jason (2007) Animals, agency, and class. Writing the history of animals from below. *Human Ecology Review*. 14 (1), 101–112.
- Häkkinen, Kaisa (2002) Eläin suomen kielessä. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 26–59.
- Ikonen, Jorma (2012) Rajojen vartiointia itäisimmässä Suomessa. Teoksessa Seppo Knuutila, Helmi Järviluoma, Anne Logrén & Risto Turunen (toim.) *Syrjäseudun idea. Kulttuurianalyyseja Ilomantsista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 83–92.
- Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (2002) Lukijalle. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–25.
- Ilvesviita, Pirjo (2005) *Paaluraudoista kotkansuojeluun. Suomalainen metsätyspolitiikka 1865–1993*. Sosiologian väitöskirja. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis.
- Immonen, Kari (1987) *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Yleisen historian väitöskirja. Turun yliopisto. Helsinki: Otava.
- Immonen, Kari (2001) Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–25.
- Immonen, Visa (2016) Sotkuinen aineellisuus – Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2016, 190–200.
- Ingold, Tim (1988) Introduction. Teoksessa Tim Ingold (toim.) *What is an Animal?* Lontoo: Unwin Hyman, 1–16.
- Ingold, Tim (2000) *The Perception of the Environment. Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. Lontoo: Routledge.

- Isenberg, Andrew C. (2002) The moral ecology of wildlife. Teoksessa Nigel Rothfels (toim.) *Representing Animals*. Bloomington: Indiana University Press, 48–64.
- Jansson, Eeva; Harmoinen, Jenni; Ruokonen, Minna & Aspi, Jouni (2014) Living on the edge: Reconstructing the genetic history of the Finnish wolf population. *BMC Evolutionary Biology* 14/2014, 1–20.
- Jokinen, Ari (2001) Metsäammattilaisten dilemma: toiminta vahvistaa toimintaa vahvistavia instituutioita. Teoksessa Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino, 168–182.
- Jones, Karen (2002) ‘A fierce green fire’. Passionate pleas and wolf ecology. *Ethics, Place & Environment: A Journal of Philosophy & Ecology* 5 (1), 35–43.
- Jones, Owain (2007) (Un)ethical geographies of human–non-human relations: Encounters, collectives and spaces. Teoksessa Rhoda Wilkie & David Inglis (toim.) *Animals and Society. Critical Concepts in the Social Sciences. Volume II. Social Science perspectives on human-animal interactions*. Lontoo: Routledge, 160–184.
- Jones, Owain & Cloke, Paul (2002) *Tree Cultures. The Place of Trees and Trees in their Place*. Oxford: Berg.
- Johansson, Tino (2008) *Beasts on Fields. Human-Wildlife Conflicts in Nature-Culture Borderlands*. Maantieteen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja.
- Johnson, Lisa (2012) *Power, Knowledge, Animals*. London: The Palgrave Macmillan.
- Joutsamo, Esko (2008) Kansallis- ja luonnonpuistojen synty. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 80–89.
- Järvinen, Antero (2000) *Ihmiset ja eläimet: “Humanistin eläinkirja”*. Juva: WSOY.
- Jørgensen, Dolly (2015) Migrant muskoxen and the naturalization of national identity in Scandinavia. Teoksessa Susan Nance (toim.) *The Historical Animal*. New York: Syracuse University Press, 184–201.

- Kaarlenkaski, Taija (2012) *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Perinteentutkimuksen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tukijain Seura.
- Kaarlenkaski, Taija & Saarinen, Kati (2013) Mansikki vai numerosarja? Lehmien nimeämisen merkitykset ja muutokset. *Elore* 20 (1), 149–161.
- Kaarlenkaski, Taija (2014) Lehmä luonnon ja kulttuurin rajalla. Karjanhoidon eläin- ja ympäristösuhteet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Ympäristömytologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 282–300.
- Kaarlenkaski, Taija (2016) Cattle tending in the “good old times”. Human-cow relationships in late nineteenth-century and early twentieth-century Finland. Teoksessa Jopi Nyman & Nora Schuurman (toim.) *Affect, Space and Animals*. Routledge Human-Animal Studies Series. New York & Lontoo: Routledge, 25–39.
- Kaartinen, Marjo (2001) Toinen – vieras. Näkökulmia kolonialistisen toiseuden tutkimukseen. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 387–401.
- Kaartinen, Marjo (2004) *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. Turun yliopisto, kulttuurihistoria: k&h.
- Kaartinen, Marjo (2005) Tutkimus prosessina. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora, 167–203.
- Kaartinen, Marjo (2006) *Arjesta ihmeisiin: Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa*. Helsinki: Tammi.
- Kalof, Linda (2007) *Looking at Animals in Human History*. London: Reaktion Books.
- Kalof, Linda (2015) The Shifting Iconography of Wolves over the Twentieth Century. Teoksessa Patrick Masius & Jana Sprenger (toim.) *A Fairytale in question. Historical interactions between humans and wolves*. Cambridge: White Horse Press, 203–228.

- Kangas, Reeta (2017) *Cartoon Fables. Animal Symbolism in Kukryniksy's Pravda Political Cartoons, 1965–1982*. Venäjän kielen väitöskirja. Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Kannisto, Maiju (2018) *Ohjelmayhtiöstä ”merkintekijäksi”. MTV ja kaupallisen television tuotantokulttuurin muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Karlsson, Jens & Sjöström, Magnus (2007) Human attitudes towards wolves, a matter of distance. *Biological Conservation* 137 (4), 610–616.
- Kaczensky, Petra (1999) Large carnivore depredation on livestock in Europe. *Ursus*. 11/1999, 59–71.
- Keto-Tokoi, Petri (2006) Metsäntutkimuksen sokeat pisteet voimaperäisen metsätalouden kaudella. *Uusi metsäkirja*. Toim. Riina Jalonen ym. Gaudeamus, Helsinki, 92–99. (2006a)
- Keto-Tokoi, Petri (2006) Varhaiset luonnonhoitosuosittukset eivät toteutuneet käytännön metsätaloudessa. Teoksessa Riina Jalonen ym. (toim.) *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus, 102–106. (2006b)
- Kiiskinen, Hanne (1999) *Kurvit Kohdallaan: Tielaitos 200 Vuotta*. Toim. Kimmo Levä. Kangasala: Mobilia.
- Kirjavainen, Ilmari (1969) Rajavartiolaitos 1944–1969. Teoksessa *Rajavartiolaitos 1919–1969*. Mikkeli: Rajamme Vartijat ry, 317–455.
- Kirk, Robert G. W. (2016) The birth of the laboratory animal: Biopolitics, animal experimentation, and animal wellbeing. Teoksessa Matthew Chrulew (toim.) *Foucault and Animals*. Leiden: Brill, 193–221.
- Klemettinen, Pasi (2002) Kurkistuksia karhun kulttuurihistoriaan. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 134–173.
- Klinge, Matti (1983) *Vihan veljistä valtiososialismiin*. Juva: WSOY. Julkaistu alun perin 1972.
- Knight, John (2000) Introduction. Teoksessa John Knight (toim.) *Natural Enemies. People–Wildlife Conflicts in Anthropological Perspective*. Lontoo & New York: Routledge, 1–35.

- Koivisto, Hanne (2012) Yksilö ja valta – oikeustapahtumaa kuvaavien lähteiden ristiinlukeminen. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkua. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turku: k&h, 136–169.
- Kokkonen, Jukka (2014) Kylmän sodan rajasta uuteen naapuruuteen. Teoksessa Ismo Björn (toim.) *Rajan maakunta. Pohjois-Karjalan historia 1939–2014*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 51–62.
- Korhonen, Anu (2005) Toimivista käsitteistä. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora, 123–165.
- Kortelainen, Jarkko (2005) Epäpuhtaat liittoumat. Luonto ja tila maantieteellisessä toimijaverkkoajattelussa. Teoksessa Ari Aukusti Lehtinen (toim.) *Maantiede, tila, luontopolitiikka. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen*. Joensuu: Joensuu University Press, 35–54.
- Koskela, Tarja (2017) *Optimaalinen eläinsuojelu rikosprosessissa ja julkishallinnossa*. Oikeustieteen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu: Publications of the University of Eastern Finland.
- Koski, Leena & Bäcklund, Pia (2012) Koiran virka. Susi kaupunkien kaduilla vai ystävä erämaassa? *Alue ja ympäristö* 41 (2), 22–33.
- Kosonen, Matti (1994) Rajojen vartiointi itsenäistymisen jälkeen. Teoksessa Matti Kosonen & Juha Pohjonen (toim.) *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Helsinki: Otava, 11–58. (1994a)
- Kosonen, Matti (1994) Maarajojen vartiointi 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Matti Kosonen & Juha Pohjonen (toim.) *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Helsinki: Otava, 93–192. (1994b)
- Kurvinen, Heidi (2018) Toimittajat ja toimitukselliset prosessit mediatekstien takana. *Historiatieteellinen aikakauslehti* 3/2018, 310–322.
- Kuisma, Markku (2008) YYA-Suomesta Euroopan unioniin. Teoksessa Kai Häggman (päätoim.) *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Porvoo: Weilin+Göös, 11–25.

- Kuittinen, Juha (2006) *Susi*. Teoksessa Jere Malinen & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Suomalainen metsästys*. Hämeenlinna: Metsäkustannus, 68–73.
- Kärki, Kimi (2014) *Rakennettu areenatähteys – Rock-konsertti globalisoitavana mediaspektaakkelina 1965–2013*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Laaksonen, Mervi (2013) *Susi*. Helsinki: Maahenki.
- Lahtinen, Rauno & Vuorisalo, Timo (2005) In search for the roots of environmental concern. Water management and animal welfare issues in the Finnish local press in 1890-1950. *Scandinavian journal of history* 30 (2), 177–197.
- Laine, Jaana; Rytteri, Teija & Pihkala, Erkki (2006) Metsäsektorin yhteiskunnallinen kehitys. Teoksessa Riina Jalonen ym. (toim.) *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus, 107–111.
- Laitinen, Riitta (1999) *Lived land. Identification with places in Navajo society 1800–1930*. Kulttuurishistorian väitöskirja. Turun yliopisto.
- Laitinen, Riitta (2001) Kulttuurihistoria kohtaa ympäristöhistorian. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 402–417.
- Laitinen, Riitta (2004) Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan. Teoksessa Riitta Laitinen (toim.) *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Cultural History – Kulttuurihistoria 4. Turku: k&h, 1–13.
- Laitinen, Riitta (2017) *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lappalainen, Antti (2005) *Suden jäljet*. Hämeenlinna: Metsäkustannus.
- Lappalainen, Markku & Vuorisalo, Timo (1996) Elämän sykettä kivikylässä. Teoksessa Markku Lappalainen & Timo Vuorisalo (toim.) *Kaikenkarvaiset kaupunkilaiset. Turun nisäkkäät*. Turku: Turun Sanomat, 14–18. (1996a)

- Lappalainen, Markku & Vuorisalo, Timo (1996) Turun nisäkkäät. Teoksessa Markku Lappalainen & Timo Vuorisalo (toim.) *Kaikenkarvaiset kaupunkilaiset. Turun nisäkkäät*. Turku: Turun Sanomat, 27–89. (1996b)
- Latour, Bruno (2004) *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Alkuteos *Politiques de la nature* (1999). Kääntäjä Catherine Porter. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Latva, Otto (2019) *The Giant Squid. Imagining and Encountering the Unknown from the 1760s to the 1890s*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*. Alkuteos: *Production de l'espace* (1974). Kääntäjä Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.
- Lehikoinen, Heikki (2007) *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Helsinki: Teos.
- Lehikoinen, Heikki (2009) *Ole siviä sikanen. Suomalaiset eläinuskokset*. Helsinki: Teos.
- Lehtinen, Ari Aukusti (2005) Ympäristötutkimus kulttuurimaantieteessä. Teoksessa Ari Aukusti Lehtinen (toim.) *Maantiede, tila, luontopolitiikka. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen*. Joensuu: Joensuu University Press, 11–33.
- Lehtola, Veli-Pekka (1994) *Saamelainen evakko. Rauhan kansa sodan jaloissa*. Helsinki: City-Sämit.
- Lehtola, Veli-Pekka (1997) *Rajamaan identiteetti: Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtola, Veli-Pekka (2012) *Saamelaiset suomalaiset: Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtonen, Mikko (2013) Miten tutkia liikkuvaa maailmaa? Teoksessa *Liikkuva maailma*. Toim. Mikko Lehtonen. Jyväskylä: Vastapaino, 7–29.

- Lekan, Thomas M. (2004) *Imagining the Nation in Nature. Landscape Preservation and German Identity, 1885–1945*. Cambridge, Mass. & Lontoo: Harvard University Press.
- Leikola, Matti (2006) Metsien hoidon ja käytön kehittyminen 1900-luvulla Suomessa. Teoksessa Riina Jalonen ym. (toim.) *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus, 84–90.
- Leikola, Anto (2008) Luonnonsuojelun tulo Suomeen. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 34–41.
- Leino, Pirkka (2003) Kritiikin mahdollisuus. Voiko historianitutkimus olla poliittista? Teoksessa Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi (toim.) *Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*. Cultural History – Kulttuurihistoria 3. Turku: k&h, 273–288.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2003) Suojele Suomen luontoa! Teoksessa Laura Kolbe (päätoim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki: Tammi, 109–117.
- Leopold, Aldo (1968) *A Sand County Almanac and Sketches here and there*. Oxford: Oxford University Press. Julkaistu alun perin 1949.
- Linkinen, Tom (2013) Stinking deed, deepest love. Same-sex sexuality in later medieval English culture. *Lectio praecursoria* 13.4. 2013. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat*. 3.5.2013.
- Linnell, John D. C.; Odden, John; Smith, Martin E.; Aanes, Ronny & Swenson, Jon E. (1999) Large carnivores that kill livestock: Do “problem individuals” really exist? *Wildlife Society Bulletin* 27 (3), 698–705.
- Lopez, Barry (1978) *Of Wolves and Men*. New York: Charles Scribner’s Sons.
- Lummaa, Karoliina (2010) *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörinoudessa*. Kotimaisen kirjallisuuden väitöskirja, Turun yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 102, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (2014) Lukijalle. Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 7–11. (2014a)

- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (2014) Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 13–32. (2014b)
- Lummaa, Karoliina (2015) *Picoides tridactylus*: Lajin poettinen kuvaus. Teoksessa Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*. Helsinki: Into, 133–150.
- Luostarinen, Heikki (1986) *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: Tausta ja sisältö*. Tampere: Vastapaino.
- Lähdesmäki, Heta (2011) *Hallittu ja hallitsematon susi – Valta ihmisen ja suden välisessä suhteessa poronhoitoalueen ulkopuolisessa Suomessa 1990-luvun lopulla*. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Lähdesmäki, Heta (2014) Susi toimijana – Häirikkösudet 1990-luvun loppu Suomessa. *Lähde – historiatieteellinen aikakauskirja* 1/2014, 49–72. (2014a)
- Lähdesmäki, Heta (2014) Tappaminen järjestyksen palauttamisena: Susi-ekspansion tyrehtyttäminen 1950- ja 1960-lukujen taitteen Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2014, 418–428. (2014b)
- Lähdesmäki, Heta (2015) Susi yhteiskunnallisena eläimenä. Teoksessa Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*. Helsinki: Into, 185–191.
- Lähdesmäki, Heta & Ratamäki, Outi (2015) Kykenemmekö luopumaan susifetisistä? – Kriittinen luenta suomalaisesta susihistoriasta. Teoksessa Juha Hiedanpää & Outi Ratamäki (toim.) *Suden kanssa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 16–41.
- Lähteenmäki, Laura (2013) *Suden hetkiä mediassa: Tutkimus susiuutisten kerronnasta ja susiin liittyvien tunteiden representaatioista lounais-suomalaisissa sanomalehdissä*. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Löytty, Olli (2005) (toim.) *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuole puolen*. Helsinki: Gaudeamus.

- Malmberg, Torsten (1980) *Human Territoriality. Survey of Behavioural Territories in Man with Preliminary Analysis and Discussion of Meaning*. Haag: Mouton.
- Martin, Jennifer Adams (2011) When sharks (don't) attack: Wild animal agency in historical narratives. *Environmental History* 16/2011, 451–455.
- Marvin, Gary (2011) Enlivened through memory. Hunters and hunting trophies. Teoksessa Samuel J. M. M. Alberti (toim.) *The Afterlives of Animals. A Museum Menagerie*. Charlottesville: University of Virginia Press, 201–217.
- Masius, Patrick & Sprenger, Jana (2015) (toim.) *A Fairytale in Question. Historical Interactions between Humans and Wolves*. Cambridge: The White Horse Press.
- Massey, Doreen B. (1994) *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Masson, Jeffrey Moussaieff & McCarthy, Susan (1995) *Kun norsut itkevät. Eläinten tunne-elämä. Alkuteos When elephants weep. The emotional lives of animals*. Suomentanut Tiina Ohinmaa. Helsinki: WSOY.
- McFarland, Sarah & Hediger, Ryan (2009) Approaching the agency of other animals: An introduction. Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.) *Animals and Agency. An Interdisciplinary Exploration*. Human-Animal Studies, Volume 8. Leiden & Boston: Brill, 1–20.
- McNeill, John R. (2001) *Something New Under the Sun. An Environmental History of the Twentieth-Century World*. Lontoo: Penguin Books.
- Mech, L. David (1995) The challenge and opportunity of recovering wolf populations. *Conservation Biology* 9/1995, 270–278.
- Mech, L. David & Boitani, Luigi (2003) Wolf Social Ecology. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 1–34.
- Metrick, Andrew & Weitzman, Martin L. (1996) Patterns of behavior in endangered species preservation. *Land Economics* 72 (1), 1–16.
- Milton, Kay (2000) Ducks out of water. Nature conservation as boundary maintenance. Teoksessa John Knight (toim.) *Natural Enemies. People–*

- Wildlife Conflicts in Anthropological Perspective*. Lontoo & New York: Routledge, 229–246.
- Mizelle, Brett (2010) “A man quite as much of a show as his beasts”. James Capen “Grizzly” Adams and the Making of Grizzly Bears, *Werkstatt Geschichte 56: Animals*, 29–45.
- Montgomery, Georgina M. & Kalof, Linda (2010) History from below: Animals as historical subjects. Teoksessa Margo DeMello (toim.) *Teaching the Animal. Human–Animal Studies across the Disciplines*. New York: Lantern Books, 35–47.
- Montonen, Martti (1974) *Suomen Peura*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Musiani, Marco & Paquet, Paul C. (2004) The practices of wolf persecution, protection, and restoration in Canada and the United States. *BioScience* 54 (1), 50–60.
- Männistö-Funk, Tiina (2016) Rykelmät – Työkaluehdotus materiaalisten toimijoiden menneisyyden tutkimiseen. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2016, 178–189.
- Mykrä, Sakari; Vuorisalo, Timo & Pohja-Mykrä, Mari (2005) A history of organized persecution and conservation of wildlife. A species categorizations in Finnish legislation from medieval times to 1923. *Oryx* 39 (3), 275–283.
- Mykrä, Sakari (2017) *Eläinluokittelujen, lajisuojelun ja sidosryhmien historia määrää haitallisten eläinten nykyistä ja tulevaa kannanhoitoa ja suojelua*. Ympäristötieteen väitöskirja, Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Myllyntaus, Timo (1991) Ympäristöhistorian näkökulma. Teoksessa Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 93–114.
- Myllyntaus, Timo (1999) Aarniometsistä puupeltoihin: Metsät Suomen taloudessa. Teoksessa Timo Soikkanen (toim.) *Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Poliittisen historian tutkimuksia 14. Turku: Turun yliopisto, 88–103.
- Nagel, Thomas (1974) What is it like to be a bat? *The Philosophical Review* 83 (4), 435–450.

- Nance, Susan (2013) *Entertaining Elephants. Animal Agency and the Business of the American Circus*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Nance, Susan (2015) (toim.) *The Historical Animal*. New York: Syracuse University Press.
- Nash, Roderick (1982) *Wilderness and the American mind*. New Haven: Yale University Press. Julkaistu alun perin 1967.
- Nieminen, Hannu (2001) *Sata vuotta eläinten puolesta. Kertomus suomen eläinsuojeluyhdistyksen toiminnasta 1901–2001*. Helsinki: Suomen eläinsuojeluyhdistys.
- Niiranen, Timo (1981) *Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset*. Helsinki: Otava.
- Nivala, Asko (2014) Spekulaatiivisen realismin ja posthumanismin yhtymäkohtia. Quentin Meillassouxin korrelaationismin kritiikistä Iain Hamilton Grantin luontofilosofiaan. Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 239–263.
- Nivala, Asko; Salmi, Hannu & Sarjala, Jukka (2018) History and virtual topology: The nineteenth-century press as material flow. *Historien* 17 (2).
- Nowak, Ronald M. (2003) Wolf evolution and taxonomy. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 239–258.
- Nummi, Petri (1988) *Suomeen istutetut riistaeläimet*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Maatalous- ja Metsäeläintieteen Laitos.
- Nygrén, Tuire (2009) *Suomen hirvikannan säätely – biologiaa ja luonnonvarapolitiikkaa*. Biologian väitöskirja. Joensuun yliopisto. Joensuu: Joensuun yliopisto, Biotieteiden tiedekunta.
- Nygård, Toivo & Kallio, Veikko (2003) Rajamaa. Teoksessa Seppo Zetterberg (päätoim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY, 537–593.
- Nyysönen, Jukka (1999) Pois Petsamosta. Teoksessa Toim. Jouko Vahkola & Samuli Onnela (toim.) *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944*. Rovaniemi: Petsamo-seura, 628–655.

- Nyyssönen, Jukka & Salmi, Anna-Kaisa (2013) Towards a multiangled study of reindeer agency, overlapping environments, and human–animal relationships. *Arctic Anthropology* 50 (2), 40–51.
- Nyyssönen, Jukka (2017) Rangifer tarandus in textual service. Positioning reindeer as an agent in a human/non-human interactional context in three texts. Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.) *Shared lives of humans and animals: Animal agency in the global North*. Routledge human-animal studies series. Lontoo: Routledge, 133–146.
- Ojalampi, Sanna (2015) Susi, tunteet ja tila. *Maaseudun uusi aika* 23 (1), 5–18.
- Olwig, Kenneth Robert (2002) *Landscape, Nature, and the Body Politic. From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Packard, Jane M. (2003) Wolf behavior. Reproductive, social, and intelligent. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 35–65.
- Palmer, Clare (2016) “Taming the wild profusion of existing things”? A study of Foucault, power, and human/animal relationships. Teoksessa Matthew Chrulew (toim.) *Foucault and Animals*. Leiden: Brill, 107–131.
- Parikka, Jussi (2008) *Digital Contagions. A Media Archaeology of Computer Worms and Viruses*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto.
- Parikka, Jussi & Tiainen, Milla (2012) Kohti materiaalisen ja uuden kulttuurianalyysia - tai representaation hyödyistä ja haitasta elämälle. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turku: k&h, 322–348.
- Pearson, Chris (2012) A walk in the park with Timmy. History and the possibilities of companion species research. Julkaistu alun perin joruaalissa *The Wild* 1/2009, 87–96. *Sniffing the Past – Dogs and History* -Blogi, blogipostaus 28.3.2012. <https://sniffingthepast.wordpress.com>

- com/2012/03/28/a-walk-in-the-park-with-timmy-history-and-the-possibilities-of-companion-species-research/#_ftn5. [12.10.2019]
- Pearson, Chris (2013) Dogs, history, and agency. *History and Theory* 52 (4), 128–145.
- Pearson, Susan & Weismantel, Mary (2010) Does “the animal” exist? Toward a theory of social life with animals. Teoksessa Dorothee Brantz (toim.) *Beastly Natures. Animals, Humans, and the Study of History*. Charlottesville & Lontoo: University of Virginia Press, 17–37.
- Peltola, Taru & Åkerman, Maria (2012) Roskiskarhut ja politiikan aineellisuus. *Alue ja Ympäristö* 41 (2), 46–57.
- Peltola, Taru; Ratamäki, Outi & Pellikka, Jani (2013) Salametsästys ja oikeuttamisen yhteisölliset strategiat. Teoksessa Ismo Björn (toim.) *Korpisosiologi(aa)*. Joensuu: University Press of Eastern Finland, 208–223.
- Peltola, Taru & Heikkilä, Jari (2018) Outlaws or protected? DNA, hybrids, and biopolitics in a Finnish wolf-poaching case. *Society and Animals* 26 (2), 197–216.
- Pennanen, Mika (2008) *Metsästys EU-Suomessa*. Lapin yliopisto, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja C 51.
- Pentikäinen, Juha (1995) *Saamelaiset. Pohjoisen kansan mytologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pentikäinen, Juha (2005) Karhun kova kohtalo. Jumalaisesta pyhydestä pakanuuden perikuvaksi. Teoksessa Tero Halonen & Laura Aro (toim.) *Suomalaisten symbolit*. Jyväskylä: Atena, 54–58.
- Peterson, Rolf & Ciucci, Paolo (2003) The wolf as a carnivore. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 104–130.
- Philo, Chris & Wolch, Jennifer (1998) Through the geographical looking glass. Space, place, and society-animal relations. *Society & Animals* 6 (2), 103–118.
- Philo, Chris & Wilbert, Chris (2000) Animal spaces, beastly places. An introduction. Teoksessa Chris Philo & Chris Wilbert (toim.) *Animal*

- Spaces, Beastly Places. New Geographies of Human-Animal Relations.* Lontoo: Routledge, 1–35.
- Philo, Chris (2007) Animals, geography, and the city. Notes on inclusions and exclusions. Teoksessa Rhoda Wilkie & David Inglis (toim.) *Animals and Society. Critical Concepts in the Social Sciences. Volume II. Social Science perspectives on human-animal interactions.* Lontoo: Routledge, 185–220.
- Pitkänen, Ville (2012) Haasteena historiallisten kontekstien moninaisuus. Tutkimuskohteena television vaaliohjelmia käsittelevät sanomalehtikirjoitukset. Teoksessa Erkkä Railo & Paavo Oinonen (toim.) *Media historiassa.* Turku: Historia mirabilis 9, 174–197.
- Pohja-Mykrä, Mari; Vuorisalo, Timo & Mykrä, Sakari (2005) Hunting bounties as a key measure of historical wildlife management and game conservation: Finnish bounty schemes 1647–1975. *Oryx* 39 (3), 284–291.
- Pohja-Mykrä, Mari & Mykrä, Sakari (2007) Luonnonvaraiset eläimet sodassa ja sodan kohteina. Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologia. Nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 143–192.
- Pohja-Mykrä, Mari; Vuorisalo, Timo & Mykrä, Sakari (2011) Organized persecution of birds of prey in Finland: Historical and population biological perspectives. *Ornis Fennica* 89/2011, 1–19.
- Pohja-Mykrä & Kurki, Sami (2014) Strong community support for illegal killing challenges wolf management. *European Journal of Wildlife Research* 60 (5), 759–770.
- Pohja-Mykrä, Mari (2014) *Vahinkoeläinsodasta psykologiseen omistajuuteen. petokonfliktien historiallinen tausta ja nykypäivän hallinta.* Ympäristötieteen väitöskirja. Turun yliopisto. Helsinki: University of Helsinki, Ruralia Institute, julkaisuja 33.
- Pohjonen, Juha (1994) Paluu rauhan oloihin. Teoksessa Matti Kosonen & Juha Pohjonen (toim.) *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen varointi 1918–1994.* Helsinki: Otava, 319–374. (1994a)

- Pohjonen, Juha (1994) Sopimusten ja supistusten kausi. Teoksessa Matti Kosonen & Juha Pohjonen (toim.) *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Helsinki: Otava, 375–422. (1994b)
- Pohjonen, Juha (1994) Tiiviimmin osaksi yhteiskuntaa. Teoksessa Matti Kosonen & Juha Pohjonen (toim.) *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Helsinki: Otava, 477–535. (1994c)
- Poutanen, Terho (2008) Sota-ajasta jälleenrakennukseen. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 42–45. (2008a)
- Poutanen, Terho (2008) 1960-luvun ympäristöherääminen. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 46–49. (2008b)
- Priiki, Katri (2017) Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhemielessä. *Virittäjä* 2/2017, 1–8.
- Pulkkinen, Timo (2008) *Missä se raja kulkee? Moskovan rauhansopimuksen rajojen synty ja seuraukset*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Puttonen, Pasi (2006) Metsien käytön historia. Johdanto. Teoksessa Riina Jalonen ym. (toim.) *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus, 79–81.
- Raittila, Pentti (2004) *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina. Tapauksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tiedotusopin väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere: Tampere University Press.
- Rangarajan, Mahesh (2013) Animals with rich histories: The case of the lions of Gir forest, Gujarat, India. *History and Theory* 52 (4), 109–127.
- Rannikko, Pertti (2012) Susien suojelun tragedia. Autoetnografinen tutkimus salametsästyksen paikallisesta hyväksyttävyydestä. *Alue ja Ympäristö* 41 (2), 70–80.
- Rantanen, Päivi (1997) *Suolatut Säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Yleisen kirjallisuustieteen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Ratamäki, Outi (2009) *Yhteiskunnallinen kestävyys ja hallinta suomalaisessa susipolitiikassa*. Ympäristöpolitiikan väitöskirja. Joensuun yliopisto. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. (2009a)
- Ratamäki, Outi (2009) Luonto, kulttuuri ja yhteiskunta osana ihmisen ja eläimen suhdetta. Teoksessa Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Helsinki: Helsinki University Press, 37–51. (2009b)
- Ratamäki, Outi & Salmi, Pekka (2012) Eläimet lähellämme. *Alue ja Ympäristö* 41 (2), 1–2.
- Ratamäki, Outi (2016) *Metsästysrikosten ja eläinsuojelurikosten kilpailu - erityistarkastelussa suurpetojen salametsästys Suomessa vuosina 2005–2010*. Oikeustieteen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Ripple, William J. & Beschta, Robert L. (2012) Trophic cascades in Yellowstone: The first 15 years after wolf reintroduction. *Biological Conservation* 145 (1), 205–213.
- Ritvo, Harriet (1987) *The animal estate. The English and other creatures in the Victorian Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ritvo, Harriet (2002) History and animal studies. *Society & Animals* 10 (4), 403–406.
- Roiko-Jokela, Heikki (1999) Suomi elää metsissä ja metsistä. Arvokeskustelua metsiensuojelusta. Teoksessa Timo Soikkanen (toim.) *Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Poliittisen historian tutkimuksia 14. Turku: Turun yliopisto, 59–87.
- Roiko-Jokela, Heikki (2003) *Arvot ja edut ristiriidassa. Kiistoja valtion metsistä. Hattuvaara, Kessi, Murhijärvi, Talaskangas-Sopenmäki, Porkkala*. Jyväskylällä: Minerva.
- Rojola, Lea (2012) Juokse lujaa, pure kovaa! Donna Harawayn kumppanuuslajit ja feminismi. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Taru Leppänen & Susanna Paasonen (toim.) *Erot ja etiikka feministisessä tutkimuksessa*. Turku: Turun yliopisto, Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen julkaisuja, 256–277.

- Rojola, Lea (2013) Kun metafora tulee lihaksi – Aino Kallaksen Sudanmorsian ja antropologinen kone. Teoksessa Riikka Rossi & Saija Isomaa (toim.) *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 229–253.
- Rojola, Lea (2015) Mieli, kieli ja maisema Marja-Liisa Vartion novellissa ”Alma käy kotona”. Teoksessa Viola Parente-Čapková, Heidi Grönstrand, Ritva Hapuli & Kati Launis (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Cultural history – kulttuurihistoria, 13. Turku: k&h, 347–366.
- Ronkainen, Jussi (2006) Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 237–256.
- Rossi, Leena (2006) *Koivistolaiset evakossa 1939–1949*. Porvoo: Koivisto-säätiö.
- Rothfels, Nigel (2002) *Savages and Beasts. The Birth of the Modern Zoo*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University.
- Ruonakoski, Erika (2011) *Eläimen tuttuus ja vieraus*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ruotsala, Helena (2002) *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiivissa vuosina 1930–1995*. Kansatieteen väitöskirja, Turun yliopisto. Toim. Sanna Kaisa Spoof. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Ruotsalainen, Laura (2016) *Linnun jälki. Jussi Heikkilän lintuaiheisen taiteen tulkintaa ihmistieteellisen eläintutkimuksen ja posthumanismin valossa*. Taidekasvatuksen pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Räsänen, Tuomas (2017) Does a dead wild animal have agency? The white-tailed eagle as a catalyst for an ideational revolution in Finland. Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämää (toim.) *Shared lives of humans and animals: Animal agency in the global North*. Routledge human-animal studies series. London: Routledge, 93–104.
- Räsänen, Tuomas & Taina Syrjämää (toim.) (2017) *Shared lives of humans and animals: Animal agency in the global North*. Routledge human-animal studies series. London: Routledge.

- Rytteri, Teijo (2005) Luontopolitiikan eturyhmät. Kamppailu luonnon tilasta Ylä-Lapissa. Teoksessa Ari Aukusti Lehtinen (toim.) *Maantiede, tila, luontopolitiikka. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen*. Joensuu: Joensuu University Press, 61–77.
- Saarelainen, Juhana (2012) Konteksti ja kontekstualisoiminen. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural history – Kulttuurihistoria 10. Turku: k&h, 244–268.
- Saarinen, Jarkko (2002) Erämaan muuttuvat merkitykset. Pohjoisen luonnon traditionaalinen käyttö, moderni suojele ja turistinen tulevaisuus. *Alue ja Ympäristö* 31 (2), 25–36.
- Salokangas, Raimo (2003) Itsenäinen tasavalta. Teoksessa Seppo Zetterberg (päätoim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY, 597–689.
- Salokangas, Raimo (2012) Tekstit, kontekstit ja poikittaistatse mediahistorian kohtauspaikalla. Teoksessa Erkka Railo & Paavo Oinonen (toim.) *Media historiassa*. Turku: Historia mirabilis 9, 25–46.
- Satokangas, Reija (2007) Pienviljelijän elanto vuodenaikojen rytmissä. Teoksessa Kai Häggman (päätoim.) *Suomalaisen arjen historia. 3. Modernin Suomen synty*. Porvoo: Weilin+Göös, 124–143.
- Salmela, Anu (2017) *Kuolemantekoja. naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa*. Kulttuurihistorian väitöskirja, Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Salmi, Hannu (2010) Kulttuurihistoria, mahdollinen ja runsauden periaate. Teoksessa Heli Rantala & Sakari Ollitervo (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. Cultural history – kulttuurihistoria, 8. Turku: k&h, 338–359.
- Salmi, Hannu (2018) Tunteiden historian lähteillä. *KLEIO* 2/2018, 8-10.
- Sarjala, Jukka (2014) Maailmaan uppoava subjekti – Riippuvuuden teema E. T. A. Hoffmannin Nukuttajassa. Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 109–127.
- Sarjala, Jukka (2016) Travelling through urban space: The romantic imagination of E. T. A. Hoffmann. Teoksessa Hannu Salmi, Asko Nivala

- & Jukka Sarjala (toim.) *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe*. New York: Routledge, 175–192.
- Sayes, Edwin (2013) Actor–network theory and methodology: Just what does it mean to say that nonhumans have agency? *Social Studies of Science* 44 (1), 134–149.
- Schuurman, Nora (2012) ”Hevoset hevosina.” *Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta*. Ympäristöpolitiikan väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu: Publications of the University of Eastern Finland.
- Shenshin, Veronica (2008) *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Aleksanteri-instituutti.
- Shepard, Paul (1997) *The Others. How Animals Made Us Human*. Washington, D.C.: Island Press.
- Shukin, Nicole (2009) *Animal Capital. Rendering Life in Biopolitical Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Siikala, Kalervo (1960) *Kansallinen realismi. Suomen ongelmasta suurpolitiikan puristuksessa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Simola, Heikki (2008) Taiteilijoiden luonto ja kansallisaate. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 24–31.
- Skogen, Ketil; Mauz, Isabelle & Krange, Olve (2008) Cry wolf! Narratives of wolf recovery in France and Norway. *Rural Sociology* 73 (1), 105–133.
- Smout, T. Chris (2003) The alien species in twentieth– century Britain: Constructing a New vermin. *Landscape Research* 28(1), 11–20.
- Soininen, Arvo (1974) *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Stark-Arola, Laura (1998) *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women’s Private Rituals in Traditional Finland*. Kansatieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Swart, Sandra (2010) "The World the Horses Made": A South African Case Study of Writing Animals into Social History. *IESH* 55/2010, 241-263. (2010a)
- Swart, Sandra (2010) *Riding high. Horses, humans and history in South Africa*. Johannesburg: Wits University Press. (2010b)
- Swart, Sandra (2011) Historians and other animals. *H-Net Reviews*. November 2011, 1-3. <https://networks.h-net.org/node/19397/reviews/20598/swart-brantz-beastly-natures-animals-humans-and-study-history>. [12.5.2019.]
- Suominen, Annakaisa (2014) *Kättelyn merkitykset suomalaisessa tapa-
kulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Kulttuurihistorian väitöskirja. Turun yliopisto. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Teittinen, Jouni (2014) Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri. Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 155-178.
- Teperi, Jouko (1977) *Sudet Suomen rintamaiden ihmisten uhkana 1800-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 101. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Telkänranta, Helena (2008) Uusia ratkaisuja uusiin ongelmiin. Teoksessa Helena Telkänranta (päätoim.) *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Porvoo: WSOY, 50-55.
- Thiel, Richard P. (1985) Relationship between road densities and wolf habitat suitability in Wisconsin. *The American Midland Naturalist* 113 (2), 404-407.
- Thomas, Keith (1984) *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500-1800*. Lontoo: Penguin Books.
- Tikkanen, Jouni (2019) *Lauma. 1880-luvun lastensurmat ja susiviha Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Torssonen, Sami (2015) Sellfare. A history of livestock welfare commodification as governance. *Humanimalia* 7 (1), 23-58.
- Tsing, Anna Lowenhaupt (2015) *The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.

- Tuan, Yi-Fu (1977) *Space and Place. The Perspective of Experience*. Lontoo: Edward Arnold.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuominen, Marja (2010) Missä maanpiiri päättyy? Pohjoisen kulttuurihistorian paikat ja haasteet. Teoksessa Heli Rantala & Sakari Ollitervo (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. Cultural history – kulttuurihistoria, 8. Turku: k&h, 309–337.
- Tuominen, Marja & Löfgren, Mervi (2018) (toim.) *Lappi palaa sodasta - Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere: Vastapaino.
- Turunen, Minna; Rasmus, Sirpa & Kietäväinen, Asta (2017) Sota- ja jälleenrakennusajan poronhoito Poromies-lehden kuvaamana. *Maaseudun uusi aika* 25 (2), 5–22.
- Tønnessen, Morten (2010) Wolf land. *Biosemiotics* 3/2010, 289–297.
- Urponen, Maija (2010) *Ylirajaisia suhteita. Helsingin olympialaiset, Armi Kuusela ja ylikansallinen historia*. Sukupuolen tutkimuksen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Vadén, Tere (2006) *Karhun nimi – Kuusi luentoa luonnosta*. Eurooppalaisen filosofian seura, 23°45. Tampere: niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja 23.
- Vartiainen, Perttu (1999) Kotikylän varjoista esikaupunkien valoihin. Maassamuuton ongelmat ja mahdollisuudet. Teoksessa Anne-Maria Latikka (päätoim.) *Puoli vuosisataa. MMM juhlaKirja*. Helsinki: Otava, 120–125.
- Vehviläinen, Marja (2014) Syömisen politiikka arjessa. Teoksessa Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 305–341.
- Vertovec, Steven (2009) *Transnationalism*. Lontoo & New York: Routledge.
- Vesikansa, Jyrki (1999) Pienviljelystä jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Teoksessa Anne-Maria Latikka (päätoim.) *Puoli vuosisataa. MMM juhlaKirja*. Helsinki: Otava, 126–131.

- Viertola, Juhani (1974) Autonomian ajan loppupuoli Suomen itsenäistymiseen saakka. Teoksessa Paul Fogelberg & Juhani Viertola *Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen*. Helsinki: Tie- ja Vesirakennushallitus; Suomen tieyhdistys, 223–292.
- Vihavainen, Timo (2003) Hyvinvointi-Suomi. Teoksessa Seppo Zetterberg (päätoim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY, 835–913.
- Vihelmaa, Ella (2018) *Kielen kääntöpuolella. Kuinka tutkia toislaajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle?* Kulttuurintutkimuksen lisensiaattintyö. Itä-Suomen yliopisto.
- Vihola, Teppo (2004) Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Ann-Carin Östman, Matti Peltonen, Teppo Vihola & Heikki Rantatupa (toim.) *Suomen Maatalouden historia. 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 198–203.
- Vilä, Carles; Sundqvist, Anna-Kaisa; Flagstad, Øystein; Seddon, Jennifer; Björnerfeldt Susanne; Kojola, Ilpo; Casulli, Adriano; Sand, Håkan; Wabakken, Petter & Ellegren, Hans (2003) Rescue of a severely bottlenecked wolf (*Canis lupus*) population by a single immigrant. *Proceedings of the Royal Society B. Biological Sciences* 270/2003, 91–97.
- Vilkka, Leena (2002) Susi ympäristöetikon silmin. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 278–297.
- Virtanen, Matti (1994) *Vanhoja aseita*. Suomen Metsästysmuseon kokoelmista. Suomen Metsästysmuseon julkaisuja 6. Riihimäki: Suomen Metsästysmuseo.
- Vuorisalo, Timo, Lehtikoinen, Esa & Lemmetyinen, Risto (1999) Lintusuojelun varhaisvaiheita Suomessa. Teoksessa Timo Soikkanen (toim.) *Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Poliittisen historian tutkimuksia 14. Turku: Turun yliopisto, 104–125.
- Väntsi, Timo (2003) Arvot ja kulttuurihistoria. Teoksessa Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi (toim.) *Kohtaamista ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*. Cultural History – Kulttuurihistoria 3. Turku: k&h, 252–272.

- Wahlberg, Birgitta (2010) Djurskyddsövervakningen i Finland åren 1996–2006 gällande produktions- och slaktdjur. *Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland* 4/2010, 351–404.
- Walker, Brett L. (2005) *The Lost Wolves of Japan*. Seattle & Lontoo: University of Washington Press.
- Warkentin, Tracy (2009) Whale agency. Affordances and acts of resistance in captive environments. Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.) *Animals and Agency. An Interdisciplinary Exploration*. Human-Animal Studies, Volume 8. Leiden & Boston: Brill, 23–43.
- Wayne, Robert K. & Vilà, Carles (2003) Molecular genetic studies of wolves. Teoksessa David Mech & Luigi Boitani (toim.) *Wolves. Behavior, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 218–238.
- Weil, Kari (2012) *Thinking Animals. Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press.
- Williams, Christopher K.; Ericsson, Göran & Heberlein, Thomas A. (2002) A quantitative summary of attitudes toward wolves and their re-introduction (1972–2000). *Wildlife Society Bulletin* 30 (2), 575–584.
- Williams, Raymond (2003): Luontokäsitykset. Alkuteos: *Ideas of Nature* (1980). Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Suomentanut Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino, 40–66.
- Whatmore, Sarah & Thorne, Lorraine (2000) Elephants on the move: Spatial formations of wildlife exchange. *Environment and Planning D: Society and Space* 18 (2), 185–203.
- Whatmore, Sarah (2002) *Hybrid Geographies. Natures, Cultures, Spaces*. London: Sage.
- Wolch, Jennifer & Emel, Jacque (1995) Bringing the animals back in. *Environment and Planning D: Society and Space* 13 (6), 632–636.
- Wolch, Jennifer; West, Kathleen & Gaines, Thomas (1995) Transspecies urban theory. *Environment and Planning D: Society and Space* 13 (6), 735–760.

- Wolch, Jennifer & Emel, Jody (1998) Preface. Teoksessa Jennifer Wolch & Jody Emel (toim.) *Animal Geographies. Place, Politics, and Identity in the Nature-Culture Borderlands*. Lontoo: Verso, xi–xx.
- Wolfe, Cary (2010) *What is Posthumanism?* Posthumanities, Volume 8. Minneapolis & Lontoo: University of Minnesota Press.
- Worster, Donald (1985) *Nature's Economy. A History of Ecological Ideas*. Julkaistu alun perin 1977. New York: Cambridge University Press.
- Ylimaunu, Juha (2002) Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkajana. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.) *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 115–133.
- Uexküll, Jakob von (2010) *A Foray into the Worlds of Animals and Humans: With A Theory of Meaning*. Alkuteos: *Streifziige durch die Umwelten von Tieren und Menschen* (1934). Kääntäjä Joseph D. O'Neil, Johdanto Dorion Sagan, prologi Geoffrey Winthrop-Young. Posthumanities 12. Minneapolis & Lontoo: University of Minnesota Press.

Muut lähteet

- Björn, Ismo, erikoistutkija, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto: Tiedonanto sähköpostitse. 11.4.2018.
- Elomaa, Kimmo, eversti, Rajavartiolaitos: Tiedonanto puhelimitse 12.4.2018.
- Frank, Jens; Svensson, Linn; Lopez Bao, Jose & Zetterberg, Andreas (2015) *Analys av sambandet mellan vargtäthet och antal fårbesättningar*: Rapport från viltskadecenter Riddarhyttan: Viltskadecenter 6/2015.
- Huhtanen, Jarmo (2017) Sudet tappoivat 22 lasta 1800-luvun lopussa, ja siksi ne kaikki tapettiin. *Helsingin Sanomat* 25.10.2017. Luettu täältä: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005422468.html> [25.10.2017]
- Kainuu ja Pohjois-Karjala*. Metsäpeura-sivusto. Metsähallitus. <https://www.suomenpeura.fi/fi/metsapeura/levinneys/kainuu-ja-pohjois-karjala.html> [30.7.2018]

- Kari (1985) *Maxi-Kari. 1000 piirrosta 1951–85*. Helsinki: Otava.
- Kojola, Ilpo, tutkimusprofessori, Luonnonvarakeskus: Tiedonanto puhe-
limitse 7.6.2019.
- Leskinen, Ilpo (2009) Itärajan aita on rakennettu pidättelemään kotieläimiä, *Etelä-Saimaa* 25.10.2009.
- Metsäpeura*. Luke - Luonnonvarakeskus. <https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/riista/metsapeura/> [30.7.2018]
- Neuhum, Alec (2018) Susi tappoi Turun seudulla yli 20 lasta – kaikki alkoi, kun 8-vuotias Kalle lähti viemään perunoiden pesuvettä pihalle, eikä koskaan palannut, *MTV Uutiset* 16.6.2018. Luettu täältä: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/susi-tappoi-turun-seudulla-yli-20-lasta-kaikki-alkoi-kun-8-vuotias-kalle-lahti-viemaan-perunoiden-pesuvetta-pihalle-eika-koskaan-palannut/6948336#gs.2px1vo> [23.3.2019]
- Peltoalan käyttö muuttujina Vuosi ja Laji*. Vuosi 1968; Laji: Viljely ala ja kesanto yhteensä. Luonnonvarakeskuksen tilastotietokanta. http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE__02%20Maatalous__04%20Tuotanto__22%20Kaytossa%20oleva%20maatalousmaa/03_Peltoala_1910_ja_1920-.px/table/tableViewLayout1/?rxid=c-3ca6f14-80e4-4f40-9e4a-a29a8be26d8c [29.4.2019]
- Ravinto ja saalistaminen*. Suurpedot.fi-sivusto. Metsähallitus. <http://www.suurpedot.fi/lajit/susi/ravinto-ja-saalistaminen.html>. [8.3.2019]
- Rautatietilasto 2016* (2017) Liikenneviraston tilastoja 9/2017. Suomen virallinen tilasto. Liikenne ja matkailu 2017. Helsinki: Liikennevirasto.
- Suden tuntomerkit*. Suurpedot.fi-sivusto. Metsähallitus. <http://www.suurpedot.fi/lajit/susi/tuntomerkit.html>. [25.9.2019]
- Suden jäljet*. Suurpedot.fi-sivusto. Metsähallitus. <http://www.suurpedot.fi/lajit/susi/jaljet.html>. [25.9.2019]
- Suden elintavat ja lisääntyminen*. Suurpedot.fi-sivusto. Metsähallitus. <http://www.suurpedot.fi/lajit/susi/elintavat-ja-lisaantyminen.html>. [25.9.2019]
- Suden ravinto ja saalistaminen*. Suurpedot.fi-sivusto. Metsähallitus. <http://www.suurpedot.fi/lajit/susi/ravinto-ja-saalistaminen.html>. [25.9.2019]

- Suomen susikannan hoitosuunnitelma* (2005). 11/2005. MMM:n julkaisu- ja 11/2005. Maa- ja metsätalousministeriö.
- Suomenselkä ja Ähtäri*. Metsäpeura-sivusto. Metsähallitus. <https://www.suomenpeura.fi/fi/metsapeura/levinneisyys/suomenselka-ja-ahtari.html> [30.7.2018]
- Säätiön historia*. Suomen Riistanhoito-Säätiö. <https://www.riistasaatio.fi/historia>. [20.5.2019]
- Tietilasto 2009* (2010) Liikenneviraston tilastoja, 2/2010, Liikenne ja matkailu, liikenne. https://julkaisut.liikennevirasto.fi/pdf3/lti_2010-02_tietilasto.pdf.
- Tulokaslaji*, Tieteen termipankki. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Biologia:tulokaslaji> [3.5.2019]
- Valkohäntäpeurojen määrä yhä voimakkaassa kasvussa* (2018). Uutiset 20.4.2018, Luke. Luonnonvarakeskus. <https://www.luke.fi/uutiset/valkohantapeurojen-maara-yha-voimakkaassa-kasvussa/>. [5.3.2019]
- Vargstatus 2004/05*. Varg i Sverige – sammanfattning av statusrapport för vintern 2004/05. Viltskadecenter.
- Vieraslaji*, Tieteen termipankki. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Biologia:vieraslaji> [3.5.2019]
- Väestörakenne 31.12*. Tilastokeskus. https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html [30.7.2018]
- Ähtäri*. Metsäpeura-sivusto. Metsähallitus. <https://www.suomenpeura.fi/fi/metsapeura/levinneisyys/suomenselka-ja-ahtari.html> [30.7.2018]
- Susiportti* (2011) 06/2011 Sarka. Suomen maatalousmuseo. <https://www.sarka.fi/kuukauden-esine/062011-susiportti/> [8.3.2019]

KÄYTETYT LYHENTEET

ETY Euroopan talousyhteisö

Luke Luonnonvarakeskus

MMM Maa- ja metsätalousministeriö

MKJ Metsästäjien keskusjärjestö

RKTL Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos

STV Suomen tilastollinen vuosikirja

WWF World Wide Fund for Nature, Maailman luonnonsäätiö

LIITE

Taulukko 1. Lehtien uutisoimia susihavaintoja paikkakunnittain 1900–1910. Lähteet: vuodet 1900–1905: *Keski-Suomi*, *Perä-Pohjolainen*, *Karjalatar*, *Vestra Nyland*, *Wasabladet*, *Uusi Aura*, *Hämeen Sanomat*; vuodet 1906–1910: *Suomen metsästyslehti*. Tässä paikkakunnat jaoteltu nykymaakuntien mukaan. Ahvenanmaan maakuntaa lukuun ottamatta kaikki muut nykyään käytössä olevat maakunnat syntyivät vasta tutkimusajankohtani lopulla. Katson silti selkeyden vuoksi olevan perusteltua käyttää nykymaakuntia kuvaamaan susihavaintojen paikkoja: toinen vaihtoehto olisi kertoa havainnoista lääneittäin, mutta tutkimusajankohtanani läänijako muuttui useaan kertaan, jolloin tämä tapa olisi epäselvempi.

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurihistoria

LÄHDESMÄKI, HETA:

Susien paikat. Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa

Väitöskirja, 485 s., 2 liitesivua

Tohtoriohjelma Juno

Tammikuu 2020

Kulttuurihistorian alaan kuuluva väitöskirja käsittelee susien paikkoja 1900-luvun Suomessa. Susien paikat tarkoittavat susiyksilöiden fyysistä sijaintia ja sijaintiin liittyviä mielikuvia ja käsityksiä. Tutkimuksessa kysytään, millaisia susien paikat olivat 1900-luvun Suomessa, miten ne muotoutuivat ja muuttuivat ja miksi ne olivat sellaisia kuin olivat.

Lähdeaineisto koostuu lainsäädännöstä, tilastoista, riistanhoitoon ja -tutkimukseen liittyvästä aineistosta, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoituksista sekä eläintieteellisestä kirjallisuudesta. Tutkimuksessa analysoidaan myös kuvallista materiaalia, kuten lehdissä ja eläintietokirjoissa julkaistuja valokuvia, karttoja ja pilakuvia. Lähiluvun avulla jäljitetään erilaisia diskursseja, merkityksiä ja tapoja kirjoittaa ja kuvata susia ja niiden paikkoja. Vastustavan lukemisen avulla selvitetään esimerkiksi susien mahdollisuuksia osallistua paikkojensa määrittämiseen. Susien näkökulmaa, eli sitä, millaisia menneisyyden susien intentiot, kokemukset ja tunteet ovat voineet olla, jäljitetään yhdistämällä spekulatiivisuutta biologian ja etologian tutkimuksiin. Kontekstualisoinnin avulla suhteutetaan susien paikkojen muotoutuminen siihen vaikuttaneisiin kulttuuriin, yhteiskunnallisiin, ekologiin ja biologisiin ilmiöihin. Lehtiaineiston suhteen tehdään paikoin määrällistä sisällön erittelyä.

Väitöskirja haastaa historiantutkimuksen ihmiskeskeisyyttä. Tutkimuksessa ihmisten lisäksi myös sudet ovat toimijoita ja historiallisia subjekteja. Susien paikkoja tarkastellaan ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmasta posthumanistisesta ja uusmaterialistisesta ajattelusta inspiroituneena. Donna Harawayn yhdessämuotoutumisen käsitteen avulla huomioidaan, kuinka susien paikat ovat muotoutuneet lajienvälisen hierarkkisen yhteistyön tuloksena. Karen Baradin ajatukset materian ja merkityksen yhteenkietoutumisesta johdattavat katsomaan susien paikkoja materiaalis-diskursiivisesti syntyneinä: väitöskirja tuo esiin, kuinka erilaiset mielikuvat vaikuttivat todellisiin susiin ja myös sudet ottivat osaa mielikuvien syntyymiseen. Samalla kiinnitetään huomiota lajienvälisessä suhteessa sekä materiaalisesti että diskursiivisesti käytettyyn valtaan.

Tutkimus päivittää suomalaista susihistoriaa tarkastelemalla susien näkökulmaa (siten kuin se on mahdollista) ja antamalla uutta tietoa vähän tutkitusta 1900-luvusta. Väitöskirja osoittaa susien paikkojen olleen 1900-luvun Suomessa materiaalis-diskursiivisesti syntyneitä, ihmisten ja susien yhdessä paikoin väkivaltaisestikin muovaamia ja alati muuttuneita. Tutkimus antaa uutta tietoa susien liikkumisesta ja elämisestä maantieteellisesti eri puolilla Suomea, suhteessa ihmisen elinpiiriin ja samoissa paikoissa saaliseläintensä kanssa sekä susien Suomen valtion rajoja ylittävästä liikkumisesta. Samalla väitöskirja avaa ja purkaa käsityksiä ja mielikuvia susien poissaolosta 1900-luvun Suomessa, maata halkovasta susirajasta, sudesta erämaalajina, häirikkösusista ja sudesta vahinkoeläimenä, susista ihmisten vihollisina, itärajan takaa tulleista susista venäläisinä tunkeilijoina ja Suomessa elävistä susista suomalaisina, maahan kuuluvina susina. Monet näistä käsityksistä ja mielikuvista syntyivät vasta 1900-luvulla, ja ne vaikuttivat todellisten susien elämään, niiden tappamiseen ja suojeluun. Tutkimus tuo uutta tietoa 1970-luvulla alkaneen suden suojelun historiasta ja haastaa käsitystä tappamisesta tehokkaimpana tapana vaikuttaa susiin ja niiden sijaintiin pitkällä tähtäimellä. Itärajan takaa tulleet sudet, va-

hinkojen korvauskäytäntö, susiaitojen rakentaminen ja muut tavat sopeutua susien läsnäoloon kertovat tästä.

Asiasanat: susi; paikka; toimijuus; valta; metsästys; suojele; riistantutkimus; ihmistieteellinen eläintutkimus; posthumanismi; uusmaterialismi; Donna Haraway; Karen Barad; kulttuurihistoria; eläinmaantiede; biologia; 1900-luku; Suomi

SUMMARY IN ENGLISH

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Cultural History

LÄHDESMÄKI, HETA:

Wolves' places. The human-wolf relationship in 20th-century Finland

Doctoral Dissertation, 485 pages, 2 appendix pages

Doctoral Programme Juno

January 2020

This doctoral dissertation, belonging to the field of cultural history, explores wolves' places in 20th-century Finland. The term "wolves' places" refers to the physical locations where wolves moved about and lived in the countryside, and human perceptions and ideas concerning and their comments on the physical locations. In this dissertation, the main research questions are: what were wolves' places like in 20th-century Finland, how did they come about, and why were they the way they were? The dissertation looks into how wolves' physical locations and where they lived and moved about changed during the century and how the perceptions and ideas of the physical locations were formed. It also examines why wolves' physical locations and human perceptions and ideas were the way they were.

The concept of place is defined in a way similar to that of researchers in the field of new animal geography. In this field, "place" refers to the places that particular animal individuals, a given species or non-human animals in general can be said to possess in human classifications or orderings of the world. It also refers to actual places, in which non-human animals live their lives.

The research material used in this research consists of legislation, statistics and material related to game management and re-

search, as well as newspaper and magazine writings and zoological books. Besides written texts, photographs, maps, drawings and cartoons published in newspapers, magazines and zoological books are analyzed. When analyzing the sources, different methods are used. Close reading helps to trace discourses, meanings and ways to write about and depict wolves and their places. Resistant reading reveals how wolf individuals as well as the people who did not write the sources used in this research were able to influence the formation of wolves' places. By combining speculative reading and biological and ethological research, the wolves' point of view is tracked. This means seeking to identify the possible intentions, experiences and feelings of wolves in 20th-century Finland (as far as possible). The formation of wolves' places is contextualized and read in relation to cultural, social, ecological and biological phenomena. Also, quantitative content analysis is sometimes used when reading newspaper and magazine writings as a method of strengthening qualitative analysis.

This dissertation questions the anthropocentrism of history. It argues that besides humans, wolves too had agency and were historical subjects. This study analyzes wolves' places from the perspective of human-animal studies and is inspired by posthuman and new materialist thinking. Science studies scholar Donna Haraway's concept of becoming-with helps us to see that wolves' places were formed in an interspecies relationship and in a (sometimes violent) collaboration, which changed both humans and wolves. The ideas of the physicist and philosopher Karen Barad about how matter and meaning intertwine lead us to look at wolves' places as both materially and discursively formed. This dissertation shows that human perceptions and ideas had an effect on actual wolves and that the wolves also took part in the formation of human perceptions and ideas. It also looks into the power that was used both materially and discursively in this multispecies relationship.

The thesis shows that in 20th-century Finland wolves' places were materially and discursively formed, that both humans and wolves molded them in a somewhat violent relationship, and that

they changed through time. The research provides new information on wolves' movements and habitation in different geographical areas of the country and in relation to human settlements and the availability of wolves' prey animals, as well as giving information on the movement of wolves across the country's borders.

This research also analyzes and challenges ideas and perceptions on 1) wolves assumed absence from Finland for most of the 20th century; 2) on the "wolf border", an imaginary line that separates East and North Finland from the rest of the country; 3) on the wolf as a wilderness species; 4) on wolves that visit human settlements as problem wolves; 5) on the wolf as a harmful animal because it competes with humans for the same prey animals; 6) on wolves living in Finland as the people's enemy; 7) on wolves that came from Russia as "Russian" intruders; 8) and on wolves as "Finnish wolves" that belonged to the country and had rights. All of these ideas and perceptions refer to places wolves lived or visited (or were absent from) and reveal what places were understood as proper or improper for wolves to be in according to contemporary humans. Many of these ideas and perceptions were formed during the 20th century. Actual living wolves took part in the formation of these ideas and perceptions but they were also affected by them: wolves were killed, and later protected, because of these ideas and perceptions.

This research updates Finnish wolf history. It does so by exploring the perspective of the wolves themselves (as far as possible) and by providing new information on the human-wolf relationship in Finland during the hitherto understudied 20th century. Previously both researchers and media have focused on the 19th century and on the wolves that according to historical sources killed children during that period. Also, the wolves' perspective, as well as the context in which human-wolf relationships took place – meaning the social, cultural, ecological and biological aspects – have not been properly looked into in earlier historical research. This study analyzes the conflicted nature of human-wolf relations but also highlights nonviolent ways that people have used to live with wolves during the 20th

century. In addition, it gives new information on the history of wolf conservation, which began in the 1970s, and challenges the idea that killing is the best and most efficient way to deal with wolves and affect their location. Wolf individuals that came from Russia, the practice of compensating for damage, building wolf fences and so on, tell us that in the long run killing did not solve all the perceived problems in the human-wolf relationship.

In addition, this thesis provides new insights into how to study “wild” animals within the field of history. In a broader sense it deals with the topics of sharing one’s living place with other species and living in a multispecies world.

Keywords: wolf; place; agency; power; hunting; conservation; game research; human-animal studies; posthumanism; new materialism; Donna Haraway; Karen Barad; cultural history; new animal geography; biology; 20th century; Finland

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurihistoria
Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaajat:

Hannu Salmi
Turun yliopisto
Kulttuurihistoria
Marjo Kaartinen
Turun yliopisto
Kulttuurihistoria
Riitta Laitinen
Turun yliopisto
Kulttuurihistoria

Tarkastajat:

Jukka Nyysönen
Tromssan yliopisto
Historia
Taija Kaarlenkaski
Itä-Suomen yliopisto
Perinteentutkimus

Vastaväittäjä:

Jukka Nyysönen
Tromssan yliopisto
Historia

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA

1. Symbolit • Toim. Katarina Eskola. 1986. (110 s.)
2. Maaria Linko • Katsojien teatteri. 1986. (116 s.)
3. Näkökulmia kulttuurin tuotantoon • Toim. Katarina Eskola & Liisa Uusitalo. 1986. (127 s.)
4. Kimmo Jokinen ja Maaria Linko • Uusi Tuntematon. 1987. (122 s.)
5. Kimmo Jokinen • Ostajat, lukijat, arvioijat, tukijat. 1987. (115 s.)
6. Juha Lassila • Kultalevyn alkemia. 1. painos 1987, 2. painos 1988. (162 s.)
7. Liisa Uusitalo & Juha Lassila • Vanhojen kirjojen kenttä. 1988. (65 s.)
8. The production and reception of literature • Edited by Katarina Eskola & Erkki Vainikkala. 1988. (78 s.)
9. Martine Burgos • Life stories, Narrativity and the Search for the Self. 1988. (28 s.)
10. Heikki Hellman & Tuomo Sauri • Suomalainen prime-time. 1988. (130 s.)
11. Erik Allardt, Stuart Hall & Immanuel Wallerstein • Maailmankulttuurin äärellä. 1988. (86 s.)
12. Kimmo Jokinen • Arvostelijat. 1988. (131 s.)
13. State, Culture & The Bourgeoisie • Edited by Matti Peltonen. 1989. (82 s.)
14. J.P. Roos • Liikunta ja elämäntapa. 1989. (72 s.)
15. Anne Brunila & Liisa Uusitalo • Kirjatuotannon rakenne ja strategiat. 1. painos 1989, 2. painos 1991. (114 s.)
16. Reino Rasilainen • Julkaistu ja julkaisematon kirjallisuus. 1989. (89 s.)
17. Juha Lassila • Riippumattomat televisiotuottajat. 1989. (126 s.)
18. Literature as communication • Edited by Erkki Vainikkala & Katarina Eskola. 1989. (215 s.)
19. Anne Raassina • Lukutaito ja kehitysstrategiat. 1990. (123 s.)
20. Juha Lassila • Mitä Suomi soittaa? 1990. (263 s.) Painos loppunut.
21. Johanna Mäkelä • Luonnosta kulttuuriksi, ravinnosta ruoaksi. 1. painos 1990, 2. painos 1992 (89 s.) Painokset loppuneet.
22. Sublim Ylevä sublime • Toim. Erkki Vainikkala. 1990. (107 s.)
23. Timo K. Salonen • Konserttimusiikin yleisö makujen kentällä. 1990. (104 s.)

24. Maaria Linko • Teatteriesitykset ja julkisuus. 1990. (81 s.)
25. Kyösti Pekonen • Symbolinen modernissa politiikassa. 1991. (154 s.)
26. Ulrich Beck, Klaus Mollenhauer & Wolfgang Welsch • Philosophie, soziologie und erziehungswissenschaft in der postmoderne. 1991. (69 s.)
27. Päivi Elovainio & Zeinab Shahin • The Gender Fate of Women in Rural Egypt. 1991. (112 s.)
28. Eija Eskola • Rukousnauha ja muita romaaneja. 1992. (152 s.)
29. Urpo Kovala • Väliin lankeaa varjo. 1992. (204 s.)
30. Maaria Linko • Outo ja aito taide. 1992. (121 s.)
31. The First Thirty • Edited by Urpo Kovala. 1992. (132 s.)
32. Vanguard of modernity • Edited by Niilo Kauppi & Pekka Sulkunen. 1992. (188 s.)
33. Timo Siivonen • Avantgarde ja postmodernismi. 1992. (122 s.)
34. Katarina Eskola, Kimmo Jokinen & Erkki Vainikkala • Literature and the New State of Culture. 1992. (60 s.)
35. Sanna Karttunen • Musiikki kulttuurisessa tietoisuudessa. 1992. (174 s.)
36. Risto Eräsaari • Essays on Non-conventional Community. 1993. (214 s.)
37. Annikka Suoninen • Televisio lasten elämässä. 1993. (171 s.)
38. The Cultural Study of Reception • Edited by Erkki Vainikkala. 1993. (215 s.)
39. Miehyyden tiellä • Toim. Pirjo Ahokas, Martti Lahti ja Jukka Sihvonen. 1993. (185 s.) Painos loppunut.
40. Jukka Kanerva • ”Ryvettymisen hyvä puoli...” 1994. (151 s.)
41. Uusi aika • Toim. ja kirj. Nykykulttuurin tutkimusyksikön tutkijat. 1994. (260 s.)
42. Tuija Modinos • Nainen populaarikulttuurissa. 1. painos 1994, 2. painos 2000. (124 s.) Painos loppunut.
43. Teija Virta • Saippuaopperat ja suomalaiset naiset. 1994. (135 s.)
44. Anne Sankari • Kuntosaliruumis. 1995. (108 s.)
45. Kai Halttunen • Pienkustantajan arkipäivä. 1995. (95 s.)
46. Katja Valaskivi • Wataru seken wa oni bakari. 1995. (114 s.)
47. Jukka Törrönen • Aito rakkaus maskuliinisessa maailmassa. 1996. (100 s.)
48. Tuija Nykyri • Naiseuden naamiaiset. 1996. (144 s.)

49. Nainen, mies ja fileerausveitsi • Toim. Katarina Eskola. 1996. (274 s.)
Painos loppunut.
50. Raine Koskimaa • Cultural activities in five European countries. 1996.
(152 s.) Työraportti, vain tutkimuskäyttöön.
52. Raine Koskimaa • Seksiä, suhteita ja murha. 1998. (215 s.)
53. Timo Siivonen • Kyborgi. 1996. (209 s.)
54. Aina uusi muisto • Toim. Katarina Eskola & Eeva Peltonen. 1. painos
1997, 2. painos 1997. (355 s.)
55. Olli Löytty • Valkoinen pimeys. 1997. (147 s.)
56. Kimmo Jokinen • Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. 1997. (226 s.)
57. Maaria Linko • Aitojen elämysten kaipuu. 1998. (92 s.)
58. Kai Lahtinen • Vem tillhör teatern? 1998. (258 s.)
59. Katja Möttönen • Riitasointuja vai tema con variazioni. 1998. (128 s.)
60. Aki Järvinen • Hyperteoria. 1999. (187 s.)
61. Susanna Paasonen • Nyt! Ja ikuisesti – rewind. 1999. (188 s.)
62. Pirkkoliisa Ahponen • Kulttuurin kierreportaikossa. 1999. (168 s.)
63. Reading cultural difference • Edited by Urpo Kovala & Erkki Vainikkala.
2000. (334 s.)
64. Inescapable Horizon: Culture and Context • Edited by Sirpa Leppänen
& Joel Kuortti. 2000. (273 s.)
65. Otteita kulttuurista • Toim. Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki
Vainikkala. 2000. (422 s.)
66. Kimmo Saaristo • Avoin asiantuntijuus. 2000. (191 s.)
67. Jaakko Suominen • Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. 2000. (368 s.)
68. Cybertext yearbook 2000 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa.
2001. (202 s.)
69. Sari Charpentier • Sukupuoliusko. 2001. (155 s.)
70. Kirja 2010 • Toim. Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa. 1.
painos 2001, 2. painos 2003. (259 s.)
71. Irma Garam • Julkista yksityiselämää. 2002. (102 s.)
72. Cybertext yearbook 2001 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa.
2002. (196 s.)
73. Henna Mikkola • Sukupolvettomat? 2002. (138 s.)
74. Satu Silvanto • Ecce Homo – katso ihmistä. 2002. (161 s.)
75. Markku Eskelinen • Kybertekstien narratologia. 2002. (106 s.)

76. Riitta Hänninen • Leikki. 2003. (161 s.)
77. Cybertext yearbook 2002–2003 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2003. (283 s.)
78. Sanna Kallioinen • Rannalla merirosvon morsiamen kanssa. 2004. (134 s.)
79. Tutkija kertojana • Toim. Johanna Latvala & Eeva Peltonen & Tuija Saresma. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (399 s.)
80. Writing and Research – personal views. Toim. Marjatta Saarnivaara & Erkki Vainikkala & Marjon van Delft. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (160 s.)
81. Annikka Suoninen • Mediakielitaidon jäljillä. 2004. (274 s.)
82. Milla Tiainen • Säveltäjän sijainnit. 2005. (227 s.)
83. Petri Saarikoski • Koneen lumo. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (471 s.)
84. Yksinäisten sanat • Toim. Kimmo Jokinen. 2005. (314 s.)
85. Aktivismi • Toim. Susanna Paasonen. 2005 (275 s.)
86. Nykyaika kulttuurintutkimuksessa • Toim. Erkki Vainikkala & Henna Mikkola. 2007. (351 s.)
87. Tutkimusten maailma • Toim. Juha Herkman & Pirjo Hiidenmaa & Sanna Kivimäki & Olli Löytty. 2006. (307 s.)
88. Mari Pajala • Erot järjestykseen! 2006. (506 s.)
89. Hanna Lindberg • Vastakohtien Ikea. 2006. (307 s.)
90. Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana • Toim. Risto Pitkänen. 2007. (326 s.)
91. Nykytulkintojen Karjala • Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen. 2007. (325 s.)
92. Tuija Saresma • Omaelämäkerran rajapinnoilla. 2007. (255 s.)
93. Tekijyyden ulottuvuuksia • Toim. Eeva Haverinen & Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma. 2008. (314 s.)
94. Tuuli Lähdesmäki • ”Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä.” 2007. (607 s.)
95. Moniääninen mies • Toim. Kai Åberg & Lotta Skaffari. 2008. (276 s.)
96. Fanikirja • Toim. Kaarina Nikunen. 2008. (241 s.)
97. Cult, Community, Identity • Veera Rautavuoma, Urpo Kovala & Eeva Haverinen (eds). 2009. (356 s.)
98. Irma Hirsjärvi • Faniuden siirtymiä. 2009. (361 s.)
99. Suhteissa mediaan • Toim. Sirkku Kotilainen. 2009. (247 s.)

100. Outi Fingerroos • Karjala utopiana. 2010. (253 s.)
101. Hiihto ja häpeä • Toim. Erkki Vettenniemi. 2010. (224 s.)
102. Karoliina Lummaa • Poliittinen siivekäs. 2010. (372 s.)
103. Matti Savolainen • Atlantin ylityksiä. 2011. (170 s.)
104. Eliisa Pitkäsalo • Kalevalaiset sankarit nykymaailman menossa. (Digitaalinen kirja.) 2011. (274 s.)
105. Nina Sämskilähti • Ajan partaalla. 2011. (400 s.)
106. Media, kasvatusta ja kulttuurin kiertäminen • Toim. Sirkku Kotilainen, Erkki Vainikkala & Urpo Kovala. (Digitaalinen kirja.) 2011. (184 s.)
107. Kertomuksen luonto • Toim. Kaisa Kurikka, Olli Löytty, Kukku Melkas & Viola Parente-Capkova. 2012. (308 s.)
108. Tango Suomessa • Toim. Antti-Ville Kärjä & Kai Åberg. 2012. (230 s.)
109. Tommi Römpötti • Vieraana omassa maassa. 2012. (528 s.)
110. Marjo Kamila • Katsojana ja katsottuna. 2012. (490 s.)
111. Katja Mäkinen • Ohjelmoidut eurooppalaiset. 2012. (352 s.)
112. Ilana Aalto • Isyyden aika. 2012. (380 s.)
113. Kustaa H. J. Vilkkunen • Kapina kampuksella. 2013. (466 s.)
114. Mikko Carlson • Paikantuneita haluja. 2014. (352 s.)
115. Maisemassa • Toim. Tuija Saresma & Saara Jäntti. 2014. (292 s.)
116. Sami Kolamo • FIFA:n valtapeli. 2014. (304 s.)
117. Liisa Avelin • Kåren kellari. 2014. (628 s.)
118. Prekarisaatio ja affekti • Toim. Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen. 2015. (230 s.)
119. Sari Östman • ”Millä tavalla päivittäisen elämästä saisi elämäntyydytystä?” Elämäntyydytyksen kulttuurinen omaksuminen. 2015. (308 s.)
120. Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä • Toim. Sanna Karkulehto & Tuuli Lähdesmäki & Juhana Venäläinen. 2016. (390 s.)
121. Maamme romaani • Toim. Jussi Ojajarvi & Nina Työlähti. 2017. (354 s.)
122. Populism On The Loose • Edited by Urpo Kovala & Emilia Palonen & Maria Ruotsalainen & Tuija Saresma. 2018. (276 s.)
123. Heidi Keinonen: Televisioformaatti ja kulttuurinen neuvottelu. 2018. (242 s.)
124. Jere Kyyrö • Mannerheim ja muuttuvat tulkinnat. 2019. (406 s.)
125. Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus • Toim. Saara Jäntti & Kirsi Heimonen & Sari Kuuva & Annastiina Mäkilä. 2019. (354 s.)

126. Voicing Bo Carpelan. Urwind 's Dialogic Possibilities • Edited by Brian Kennedy. 2020. (212 s.)

127. Heta Lähdesmäki • Susien paikat. 2020. (506 s.)

